

027-4593

ผ. 428 พ

ช.3

พัฒนาการของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย

ระหว่างปี พ.ศ. 2459-2532

ปริญาณิต์

ของ

เจสสิกาห์ แซมกัย

- 1 ก.ย. 2535

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกบรรณารักษศาสตร์

มีนาคม 2535

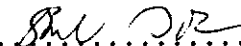
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปัญหานี้อย่างถี่ถ้วนแล้ว เห็นสมควร
รับเป็นส่วนหนึ่ง ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกบรรณารักษศาสตร์
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการ

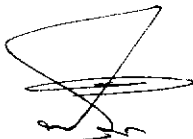
....

(รองศาสตราจารย์เจลิยา พันธุ์สิดา)

..........กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ธาดาศักดิ์ วชิรปรีชาพงษ์)

คณะกรรมการสอบ

..........ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์เจลิยา พันธุ์สิดา)

..........กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ธาดาศักดิ์ วชิรปรีชาพงษ์)

..........กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุพัฒน์ ส่องแสงจันทร์)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปัญหานี้อย่างถี่ถ้วน เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกบรรณารักษศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ศาสตราจารย์ ดร.สมพร บัวทอง)

วันที่.. 9 .. เดือน .. มีนาคม .. พ.ศ. 2535

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงด้วยได้รับความอนุเคราะห์ช่วยเหลือจาก
รองศาสตราจารย์เจลิยว พันธุ์สีดา และ รองศาสตราจารย์ธาดาศักดิ์ วชิรปรัชญพจน์
ซึ่งกรุณาเป็นประธานและกรรมการที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ เริ่มตั้งแต่การให้คำปรึกษาแนะนำ
ถึงแนวคิดและวิธีการศึกษาค้นคว้า ำให้กำลังใจ ตลอดจนเสียสละเวลาอันมีค่าของท่านช่วย
ตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ จนทำให้สำเร็จเรียบร้อยเป็นรูปเล่ม รวมทั้งผู้ช่วยศาสตราจารย์
สุวัฒน์ ส่องแสงจันทร์ ที่กรุณาให้เกียรติเป็นกรรมการสอนเพิ่มเติม ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในการ
ช่วยเหลือและเอาใจใส่ของอาจารย์ทั้งสามท่านเป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง
ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร.สุนทร แก้วลาย รองศาสตราจารย์วุฒิชัย มูลศิลป์
ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำแนวทางการศึกษาค้นคว้า ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการทำ
ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบพระคุณ คุณหญิงแม่นมาส ชาลิต อาจารย์เรณู เปียชื่อ คุณนุชเรือน แสงทอง
ที่กรุณาให้สัมภาษณ์ให้คำแนะนำแนวทางการศึกษาที่เป็นประโยชน์

และท้ายที่สุดขอขอบคุณ คุณฉวีวรรณ เขมชัย ที่ได้ช่วยตรวจสอบคำที่พิมพ์ผิดและ
เป็นกำลังใจในการทำวิจัยมาตลอด

เฉลิมฤทธิ์ เขมชัย

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	4
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	4
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	4
ข้อจำกัดของการศึกษาค้นคว้า	5
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
ความหมายและวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชน	6
ข้อกำหนดขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก)	8
ปัจจัยที่ช่วยในการพัฒนาห้องสมุดประชาชน	9
ภาวะสำคัญและจำเป็นในการจัดห้องสมุดประชาชน	11
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดประชาชน	12
งานวิจัยในประเทศ	12
งานวิจัยต่างประเทศ	15
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	17
การรวบรวมข้อมูล	17
การจัดกระทำกับข้อมูล	19
การวิเคราะห์ข้อมูล	20

บทที่	หน้า
2 พัฒนาการของห้องสมุดประชาชนก่อนปี พ.ศ. 2459	21
สมัยกรุงสุโขทัย	21
สมัยกรุงศรีอยุธยา	23
สมัยกรุงธนบุรี	24
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์	25
3 การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในระยะแรก พ.ศ. 2459-2480	33
นโยบายการจัดห้องสมุด	62
การบริหารงาน	62
งบประมาณ	63
อาคารสถานที่	63
กฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง	64
สาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน	64
ปัญหาอุปสรรคและวิธีการแก้ไข	66
4 การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในระยะที่สอง พ.ศ. 2481-2521	68
นโยบายการจัดห้องสมุด	145
การบริหารงาน	148
งบประมาณ	151
อาคารสถานที่	153
กฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง	154
สาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน	156
ปัญหาอุปสรรคและวิธีการแก้ไข	157

บทที่	หน้า
5 การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในระยที่สาม พ.ศ. 2422-2532	162
นโยบายการจัดห้องสมุด	270
การบริหารงาน	272
งบประมาณ	273
อาคารสถานที่	274
กฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง	275
สาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน	277
ปัญหาอุปสรรคและวิธีการแก้ไข	279
6 สรุปผลการศึกษาค้นคว้า	285
นโยบายการจัดห้องสมุด	287
การบริหารงาน	290
งบประมาณ	291
อาคารสถานที่	291
กฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง	292
สาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน	293
ปัญหาอุปสรรคและวิธีการแก้ไข	294
อภิปรายผล	297
ข้อเสนอแนะ	303

บรรณานุกรม	305
ภาคผนวก	321
ประวัติย่อของผู้วิจัย	445

บัญชีตาราง

ตาราง		หน้า
1	สถิติเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน พ.ศ. 2471	39
2	จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2460	42
3	จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2461	43
4	จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2462	45
5	จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2463	46
6	จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2464	48
7	จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2465	49
8	จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2466	50
9	จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2467	51
10	จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2468	53
11	จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2469	55
12	จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2470	57
13	จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2471	59
14	จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2472	60
15	จำนวนห้องสมุดประชาชนในแต่ละภาคการศึกษา พ.ศ. 2504	85
16	สถิติจำนวนห้องสมุด หนังสือ ผู้ใช้ห้องสมุด งบประมาณ จำแนกตาม พ.ศ.	86
17	จำนวนอัตราค่าสิ่งของห้องสมุดประชาชนจำแนกตาม พ.ศ.	87
18	จำนวนเนื้อที่ภายในห้องสมุดของแต่ละขนาด	102
19	จำนวนบุคลากรในห้องสมุดแต่ละขนาด	103
20	จำนวนห้องสมุด บรรณารักษ์ หนังสือ ผู้อ่าน และงบประมาณตั้งแต่ พ.ศ.	
	2504-2514	105

21	โครงการปรับปรุงห้องสมุดขนาดต่าง ๆ ปีงบประมาณ 2517-2519	121
22	จำนวนห้องสมุด บรรณารักษ์ หนังสือ และผู้อ่าน ระหว่างปี พ.ศ.2500-2519	130
23	จำนวนปริมาณงานการศึกษาผู้ใหญ่ ประเภทไม่เป็นชั้นเรียน จำแนกตาม ประเภท ระหว่างปี พ.ศ.2516-2519	131
24	เปรียบเทียบข้าราชการครูและข้าราชการพลเรือน	172
25	เป้าหมายและผลการดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนจำแนกตามปีงบประมาณ	223
26	เปรียบเทียบงบประมาณตามแผนฯ และงบประมาณที่ได้รับระหว่างปีงบประมาณ 2525-2529	224
27	จำนวนอาคารห้องสมุดประชาชนมาตรฐานและไม่ได้มาตรฐาน ระหว่างปี งบประมาณ 2525-2529	226
28	ปริมาณงานห้องสมุดประชาชนจำแนกเป็นรายปีงบประมาณ	228
29	ปริมาณค่าใช้จ่ายห้องสมุดประชาชนจำแนกเป็นรายปีงบประมาณ	229
30	สภาพห้องสมุดประชาชน ปี 2529	232
31	จำนวนห้องสมุด ผู้ให้บริการ สมาชิก และหนังสือ	232
32	จำนวนห้องสมุด และงบประมาณ ปี 2525-2529	233
33	จำนวนห้องสมุดที่ก่อสร้างด้วยเงินงบประมาณ 2528-2529	233
34	จำนวนห้องสมุดแยกตามสภาพอาคาร 2528-2529	234
35	จำนวนบุคลากรห้องสมุดส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค จำแนกตามประเภท ปี 2528-2529	235
36	จำนวนตำแหน่งและวุฒิบรรณารักษ์จำแนกตามขนาดของห้องสมุด	264

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนภูมิระบบบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน.....	149
2 แผนภูมิแสดงสายบริหารของศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด.....	150
3 แผนภูมิการแบ่งส่วนราชการกรมการศึกษานอกโรงเรียน.....	165
4 สายการบริหารงานห้องสมุดประชาชนในระดับกรม.....	179
5 ศูนย์เทคโนโลยีทางห้องสมุดประชาชน (งานห้องสมุด).....	189
6 การจัดการศึกษาตลอดชีวิต.....	193
7 องค์การในการบริหารและการจัด คชอ.....	198
8 แผนภูมิแสดงการกำหนดระดับตำแหน่งที่รับผิดชอบงานห้องสมุด.....	250
9 โครงสร้างการบริหารงานศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด.....	260

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ห้องสมุดในปัจจุบันมีหลายประเภท ถ้าแบ่งตามวัตถุประสงค์ ตามบริการที่ห้องสมุดจัดให้แก่ผู้ใช้ และตามประเภทของผู้ใช้แล้ว แม็กมาส ชาลิต (2511 : 52) จัดประเภทไว้ดังนี้

1. ห้องสมุดประชาชน (Public library)
2. ห้องสมุดแห่งชาติ (National library)
3. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยและวิทยาลัย (University and College library)
4. ห้องสมุดโรงเรียน (School library)
5. ห้องสมุดเฉพาะ (Special library)

ปัจจุบันห้องสมุดประชาชนมีความสำคัญในด้านให้การศึกษาและวัฒนธรรมแก่ประชาชนในชุมชนทุกเพศทุกวัย ความคิดเรื่องห้องสมุดประชาชนได้เกิดขึ้นในประเทศทางตะวันตกก่อน และได้ไปเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมากในสหรัฐอเมริกา

สำหรับห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยนั้น จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ให้ทำหน้าที่เป็นห้องสมุดประชาชนโดยตรงเริ่มขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2459 สหกิจอักษร อาพันวงศ์ (2510 : 6) ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการของห้องสมุดประชาชนในนี้ว่า กรมศึกษาธิการ (กระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน) ได้จัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนขึ้นในจังหวัดพระนคร และจังหวัดธนบุรี รวม 3 แห่ง คือ ที่โรงเรียนวัดสุทัศน์เทพวราราม ที่โรงเรียนวัดสามจีนใต้ และที่โรงเรียนวัดประยูรวงศาวาส นับเป็นห้องสมุดประชาชนระยะแรกของไทยในปีต่อ ๆ มาห้องสมุดประชาชนเพิ่มจำนวนขึ้นในต่างจังหวัด ห้องสมุดเหล่านี้ไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล และล้มเลิกไปประมาณปี พ.ศ. 2470

พัฒนาการของห้องสมุดประชาชนเริ่มขึ้นครั้งแรกในสมัยเดียวกันกับการสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คือในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โดยกรมราชบัณฑิต ซึ่งสังกัดอยู่กรมศึกษาธิการเป็นผู้ดำเนินการจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนขึ้นในกรุงเทพมหานคร และในเขตต่าง ๆ การจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนนี้ ได้อาศัยอาคารสถานที่ที่มีอยู่เดิมซึ่งว่างอยู่ เช่น อาคารเรียน/สำนักงาน/หรืออาคารอื่น ๆ ใช้เป็นห้องอ่านหนังสือ ระยะแรกนี้ยังไม่มียืมประมาณอุดหนุน รวมทั้งไม่มีเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโดยตรง ต้องอาศัยเจ้าหน้าที่ฝ่ายอื่นมาช่วยดำเนินการ

แม้ห้องสมุดประชาชนจะเริ่มขึ้นครั้งแรกในปีเดียวกันกับการสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็ตาม แต่กิจการของห้องสมุดประชาชนล้มลุกคลุกคลานมาตลอด เนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ ประการที่สำคัญที่สุดคือ รัฐบาลไม่ออกพระราชบัญญัติการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้น เป็นการเฉพาะเหมือนกับพระราชบัญญัติจัดตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงทำให้การดำเนินงานต่าง ๆ ติดขัดและไม่เจริญก้าวหน้า จนพจน วนิชกุล (2527 : 1 - 10) กล่าวถึงปัญหาของการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนว่า "เกิดจากผังการแบ่งส่วนราชการในปัจจุบันที่ไม่ถูกต้อง หน่วยงานที่รับผิดชอบห้องสมุดประชาชนมีฐานะเป็นเพียงหน่วยงานเล็ก ๆ ขึ้นอยู่กับงานอุปกรณ์และสื่อการสอน สังกัดกองปฏิบัติการ กรมการศึกษานอกโรงเรียน และการขาดความรู้ความเข้าใจในวิชาชีพบรรณารักษ์ของผู้บริหาร ซึ่งปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้ สะท้อนให้เห็นถึงการขาดเอกภาพในการดำเนินงาน หากยังคงมีสภาพเช่นนี้ต่อไปประเทศไทยก็ยังคงล้าหลังนานาประเทศในเรื่องนี้อย่างน่าเสียดาย ทั้ง ๆ ที่กิจการห้องสมุดบางประเภท เช่น ห้องสมุดมหาวิทยาลัยหรือวิทยาลัย ห้องสมุดเฉพาะบางแห่งอาจกล่าวได้ว่า มีสภาพไม่แตกต่างไปจากประเทศอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะห้องสมุดเหล่านี้มีการพัฒนาการต่อเนื่องที่ดี มีการเข้าใจถึงความสำคัญของวิชาชีพบรรณารักษ์"

ขณะนี้เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า ห้องสมุดประชาชนคือศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตอย่างแท้จริง เพราะจัดขึ้นเพื่อให้ประชาชนทุกเพศทุกวัยได้ใช้เป็นสถานที่ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง เป็นการให้การศึกษากว้างขวางสำหรับกระบวนการศึกษาตลอดชีวิตในสังคมประชาธิปไตยปัจจุบัน แต่ห้องสมุดประชาชนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการยังทำหน้าที่เป็นศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตได้ไม่สมบูรณ์ เนื่องจากห้องสมุดมีแผนการพัฒนาที่ไม่ต่อเนื่องนั่นเอง และนุชทาวีศวาส (2528 : 318) กล่าวว่า กิจกรรมของห้องสมุดประชาชนในปัจจุบันมีความแตกต่างไปจากกิจกรรมของห้องสมุดประเภทอื่นอยู่มากทั้งในด้านนโยบาย บุคลากร งบประมาณ อาคารสถานที่ และการบริหารงาน

จึงเป็นที่น่าเสียดายที่นักการศึกษาหรือนิสิตนักศึกษาไม่ค่อยให้ความสนใจศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของพัฒนาการของห้องสมุดประชาชนอย่างจริงจัง โดยไปให้ความสนใจในด้านอื่น ๆ มากกว่า เช่น การพัฒนาการศึกษาผู้ใหญ่ในประเทศไทย (จิรวภา รัตนศิริ, 2525 ; ธานีรัตน์ ธรรมรัตนเกษม, 2526) พัฒนาการของการบริหารการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทย (จารึก อะยะวงศ์, 2523) การพัฒนาการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จในประเทศไทย (วีระชัย มีชอบธรรม, 2519) และพัฒนาการของงานการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จประเภทครูอาสาสมัครเดิสอนในประเทศไทย (อารีย์ มะนะสุนทร, 2529) ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจอย่างยิ่งที่จะศึกษานเรื่องนี้ โดยเฉพาะศึกษานแง่ของนโยบายการจัดห้องสมุดประชาชน การบริหารงาน งบประมาณ อาคารสถานที่ กฎหมาย หรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง สาเหตุที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน ปัญหาและอุปสรรคตลอดจนวิธีแก้ไข ทั้งนี้เพื่อเพิ่มพูนความรู้ทางวิชาการห้องสมุดประชาชนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาประวัติและกิจการของห้องสมุดประชาชน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในด้านนโยบายการจัดห้องสมุด การบริหารงาน งบประมาณ อาคารสถานที่ กฎหมาย หรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง ระหว่างปี พ.ศ. 2459-2532
2. เพื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบประวัติและกิจการของห้องสมุดประชาชน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในด้านต่าง ๆ คือ นโยบายการจัดห้องสมุด การบริหารงาน งบประมาณ อาคารสถานที่ กฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้องให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น
2. ทำให้ทราบถึงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน ตลอดจนปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ในการดำเนินงาน
3. ผลของการศึกษาค้นคว้าอาจใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคของห้องสมุดประชาชนได้ อีกทั้งใช้เป็นเอกสารอ้างอิงประกอบการพิจารณาปรับปรุงกิจการห้องสมุดประชาชนให้ดียิ่งขึ้น

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

เป็นการศึกษาและวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Research) ซึ่งเบสท์ (Best. 1977 : 15) กล่าวว่า หมายถึงกระบวนการศึกษาเกี่ยวกับการสืบสวน บันทึก การวิเคราะห์และการแปลความหมายหรือตีความเหตุการณ์ในอดีต เพื่อต้องการค้นพบและลง

ความเห็น ช่วยให้เกิดความเข้าใจในอดีต ปัจจุบันและคาดการณ์อนาคต และห้องสมุดประชาชนที่ศึกษานี้เป็นห้องสมุดที่อยู่นในความควบคุมดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียนจัดบริหารงานห้องสมุดประชาชนจังหวัด ห้องสมุดประชาชนอำเภอ และห้องสมุดประชาชนตำบล ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ของแต่ละจังหวัดมีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดทำหน้าที่ช่วยควบคุมดูแลอยู่ การศึกษาวิจัยนี้จะค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องราวของห้องสมุดประชาชนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. พัฒนาการของห้องสมุดประชาชนก่อนปี พ.ศ.2459 โดยสังเขป
2. นโยบายและการดำเนินงานจัดห้องสมุดประชาชน ระหว่างปี พ.ศ.2459-2532 โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ระยะตามความนิยมของนักวิชาการ คือ

ระยะแรก พ.ศ.2459 - 2480

ระยะที่สอง พ.ศ.2481 - 2521

ระยะที่สาม พ.ศ.2522 - 2532

สำหรับการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนนั้นจะครอบคลุมด้านต่าง ๆ 7 ด้าน ได้แก่ นโยบายการจัดห้องสมุด การบริหารงาน งบประมาณ อาคารสถานที่ กฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้องสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน และปัญหา อุปสรรคและวิธีการแก้ไข

ข้อจำกัดของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาประวัติความเป็นมา เรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับห้องสมุดประชาชน ซึ่งผ่านมาแล้วเป็นระยะเวลา 70 กว่าปี (พ.ศ.2459-2532) การวิจัยจึงต้องใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารแหล่งต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่กระจัดกระจาย เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนย้ายงานห้องสมุดประชาชนหลายครั้ง จึงอาจทำให้ได้ข้อสรุปที่ไม่สมบูรณ์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การเสนอเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยมีลำดับดังนี้

1. ความหมายและวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชน
2. ข้อกำหนดขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ

(ยูเนสโก)

3. ปัจจัยที่ช่วยในการพัฒนาห้องสมุดประชาชน
4. ภาวะสำคัญและจำเป็นในการจัดห้องสมุดประชาชน
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดประชาชน

ความหมายและวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชน

ความหมายของห้องสมุดประชาชนนั้น มีผู้ให้คำจำกัดความไว้มากมาย เช่นในหนังสือ Webster's Third New International Dictionary (1971 : 1836) นิยามว่า ห้องสมุดประชาชนเป็นห้องสมุดที่โปร่งแสงหาผลประโยชน์ ตั้งขึ้นเพื่อให้บริการแก่ประชาชนเข้าใช้ และโดยปกติจะได้รับเงินทุนอุดหนุนจากรัฐบาล เฮ็นทซ์ (Heintze. 1963 : 9 - 12) กล่าวว่า ห้องสมุดประชาชนหมายถึงห้องสมุดที่รัฐบาลหรือท้องถิ่นที่ห้องสมุดตั้งอยู่ร่วมกับประชาชน จัดตั้งขึ้นเพื่อให้บริการแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยได้ใช้เป็นสถานที่ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง เป็นการให้การศึกษาก็เปิดกว้างสำหรับกระบวนการศึกษาตลอดชีวิตในสังคมประชาธิปไตยในปัจจุบัน

กูด (Good. 1973 : 399) กล่าวว่า ห้องสมุดประชาชนคือห้องสมุดที่ให้บริการแก่ผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนหนึ่งหรือเขตใดเขตหนึ่ง และได้รับความสนับสนุนทางการเงินบางส่วนหรือทั้งหมดจากเงินของประชาชน นนทนา เฉือกผ่อง (2528 : 21) กล่าวว่า ห้องสมุดประชาชนเป็นห้องสมุดที่ตั้งขึ้นเพื่อให้บริการแก่ประชาชนที่สนใจศึกษาหาความรู้โดยไม่จำกัด

เพศ วัย และพื้นฐานการศึกษา โดยมิได้เรียกร้องค่าธรรมเนียมใด ๆ ทั้งสิ้น จารุวรรณ
สินธุโสภณ (2521 : 94) กล่าวว่า ห้องสมุดประชาชนเป็นห้องสมุดที่เปิดบริการแก่คนใน
ท้องถิ่นตำบล อำเภอ จังหวัดหรือภาค ในบางกรณีผู้สมัครอาจต้องเสียค่าบำรุงสมาชิกหรือค่า
ต่ออายุการเป็นสมาชิกบ้าง แต่อัตราจะค่อนข้างต่ำ

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ห้องสมุดประชาชนคือห้องสมุดที่จัดตั้งขึ้นในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง
โดยไม่แสวงหาผลประโยชน์ใด ๆ เปิดโอกาสให้บุคคลทุกเพศ ทุกวัยและทุกระดับการศึกษา
เข้ามารับศึกษาหาความรู้ การดำเนินงานห้องสมุดโดยปกติจะได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลหรือ
จากท้องถิ่นที่ห้องสมุดตั้งอยู่ นอกจากนั้นการเป็นสมาชิกห้องสมุดจะต้องไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ
หรืออาจจะเสียค่าบำรุงเพียงเล็กน้อย

วัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชน ไม่ว่าในประเทศไทยใด ๆ ย่อมมีวัตถุประสงค์
ร่วมกัน เน้นมาส์ ชาวลิต (2511 : 53 - 54) กล่าวถึงวัตถุประสงค์ไว้ดังต่อไปนี้

1. เพื่อให้การศึกษาแก่ประชาชน คือให้ประชาชนทุกวัย ทุกชั้น ได้มีโอกาสเข้าใบ
แสวงหาความรู้ สร้างความเจริญทางด้านการศึกษาให้แก่ตนเอง แม้เขาจะไม่มีโอกาสได้
เล่าเรียนในสถานศึกษาธรรมดา
2. เพื่อเป็นศูนย์รวมของข่าวสาร เช่น การประดิษฐ์ใหม่ ๆ ทางวิทยาศาสตร์
การเคลื่อนไหวของรัฐบาลของตนเองและของประเทศอื่น เป็นหน้าที่ของห้องสมุดที่จะต้อง
รวบรวมข่าวสารต่าง ๆ เหล่านี้ไว้ให้ประชาชนได้ทราบ
3. เพื่อเป็นศูนย์รวมของบรรดาความรู้ ความคิด ประสบการณ์ และวิวัฒนาการ
ต่าง ๆ ของมนุษย์
4. เพื่อสนับสนุนส่งเสริมประชาชนให้รู้จักใช้หนังสือ และสื่อความคิดอื่น ๆ ให้เป็น
ประโยชน์แก่ตนและสังคม
5. เพื่อส่งเสริมสนับสนุนและช่วยเหลือการพัฒนาประเทศและชุมชนที่ห้องสมุด
ตั้งอยู่

ในระเบียบของกรมการศึกษานอกโรงเรียนว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2529 (กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2530 : 189 - 190) ได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ ดังนี้

1. เพื่อเป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารของชุมชน
2. เพื่อเป็นศูนย์รับบริจาคหนังสือ
3. เพื่อให้บริการการอ่านและการให้ยืมหนังสือแก่ประชาชน
4. เพื่อให้บริการข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ เพื่อให้บริการประชาชนเป็นคอนแทก

เหตุการณ์

5. เพื่อให้บริการทางด้านโสตทัศนอุปกรณ์แก่ประชาชน
6. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และการพักผ่อน

หย่อนใจ

7. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่าน และการศึกษาค้นคว้า
8. เพื่อส่งเสริม เผยแพร่ ประสานงาน ให้บริการด้านวิชาการใหม่ ๆ แก่ชุมชน

และการจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน

ข้อกำหนดขององค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งประเทศไทย (ยูเนสโก)

สุชาติลักษณ์ อัมพวันวงศ์ (2521 : 38-40) กล่าวว่า องค์การยูเนสโก ได้ยืนยันความเชื่อมั่นว่า ห้องสมุดประชาชนเป็นพลังของการศึกษาวัฒนธรรมและข่าวสารต่าง ๆ เป็นแหล่งสำคัญที่ก่อให้เกิดสันติสุข และความเข้าใจระหว่างประชาชนและประเทศชาติ จึงได้กำหนดแนวนโยบายดังที่ระบุไว้ดังนี้

1. ห้องสมุดประชาชนในฐานะเป็นสถาบันประชาธิปไตย เพื่อการศึกษาวัฒนธรรมและข่าวสาร จะเป็นแหล่งการศึกษาต่อเนื่องและตลอดชีวิต เป็นแหล่งบริการความรู้ ความคิด

โดยไม่คิดมูลค่า จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายที่ระบุไว้อย่างชัดเจน ต้องได้รับงบประมาณเป็นประจำจากรัฐบาล และให้บริการโดยไม่คิดมูลค่า

2. ทรัพยากรห้องสมุดและบริการ โดยเฉพาะหนังสือและวัสดุห้องสมุดควรประกอบด้วยวิชาการทุกสาขาวิชา ควรจัดให้มีทุกภาษาที่ใช้ในชุมชนนั้น ๆ อาคารห้องสมุดประชาชนควรตั้งอยู่ในย่านกลาง แม้แต่ผู้พิการทางร่างกายก็เข้าใช้ได้โดยง่าย ควรจัดเนื้อที่และอุปกรณ์อย่างเพียงพอเพื่อใช้สำหรับการแสดงนิทรรศการ อภิปราย ปาฐกถา บุคลากรของห้องสมุดจะต้องมีวุฒิทางบรรณารักษศาสตร์ และมีจำนวนเพียงพอเพื่อทำหน้าที่คัดและจัดทรัพยากร

3. บริการแก่เด็กนักเรียน นิสิตนักศึกษาและคนพิการ ห้องสมุดประชาชนมีหน้าที่จัดหาหนังสือและวัสดุอื่น ๆ สำหรับเด็กโดยเฉพาะ รวมทั้งจัดสถานที่แยกไว้ต่างหากแยกจากผู้ใหญ่อีกด้วย สำหรับนักเรียน นิสิตนักศึกษาก็สามารถใช้ห้องสมุดประชาชนได้เพื่อเสริมความรู้ที่ได้รับจากห้องสมุดของสถานศึกษานั้น ๆ ส่วนคนพิการก็สามารถเข้าใช้บริการของห้องสมุดได้โดยสะดวกเช่นเดียวกัน

4. ห้องสมุดประชาชนในชุมชน ควรมีความสัมพันธ์กับสถาบันทางการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งโรงเรียน หมู่คณะที่เกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่ จะต้องคอยเฝ้าดูความต้องการและความสนใจใหม่ ๆ ในชุมชน เช่น การจัดตั้งหมู่คณะใหม่ และจะต้องบริหารจัดการหนังสือและวัสดุการอ่านต่าง ๆ นั้น ๆ มาไว้ในห้องสมุดเพื่อสนองความต้องการทันที

ปัจจัยที่ช่วยในการพัฒนาห้องสมุดประชาชน

สุทธิลักษณ์ อาพันวงศ์ (2521 : 42 - 51) กล่าวว่า ในประเทศที่กำลังพัฒนาห้องสมุดประชาชนมักจะอยู่ในสภาพล้าหลังกว่าห้องสมุดประเภทอื่น ๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะประชาชนไม่เรียกร้องที่จะใช้บริการห้องสมุด หรืออาจเป็นเพราะรัฐบาลไม่เห็นความสำคัญของห้องสมุดในด้านที่ช่วยพัฒนาคนและพัฒนาประเทศ หรือไม่ตระหนักในวิธีการที่จะพัฒนาห้องสมุด ปัจจัยสำคัญที่จะช่วยพัฒนาห้องสมุดประชาชนให้เจริญก้าวหน้ามี 3 ประการ คือ

1. กฎหมายห้องสมุด (Library Law) จะเป็นกฎหมายที่คุ้มครองกิจการห้องสมุดว่า เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของรัฐบาลที่จะต้องจัดบริการห้องสมุดที่ดีให้แก่ประชาชน กฎหมายห้องสมุดจะแตกต่างกันในแต่ละประเทศตามสภาพและความเหมาะสมของประเทศนั้น ๆ

2. มาตรฐานห้องสมุด (Library Standards) ประเทศที่พัฒนาแล้วมักจะกำหนดมาตรฐานห้องสมุดขึ้นโดยสมาคมห้องสมุด และแยกออกตามประเภทของห้องสมุดสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนา สมาคมห้องสมุดอาจเป็นผู้ริเริ่มจัดร่างมาตรฐานห้องสมุดขึ้น แต่จะต้องให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับกิจการห้องสมุดพิจารณาปรับไปประกาศใช้

3. ห้องสมุดประชาชนตัวอย่าง (Model Public Library) เป็นการจัดเพื่อสาธิตให้ประชาชนทั่วไปได้ตระหนักว่า ห้องสมุดประชาชนที่ให้บริการดีจะให้ผลประโยชน์แก่บุคคลและชุมชนอย่างไร และอาจเป็นแนวทางสำหรับรัฐบาลในการจัดให้มีระบบห้องสมุดประชาชน

สำหรับห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยมีปัจจัยที่ช่วยในการพัฒนาดังกล่าวแล้วไม่ครบถ้วน ในส่วนของกฎหมายห้องสมุดประชาชนนั้นยังไม่มีการออกพระราชบัญญัติที่ว่าด้วยเรื่องห้องสมุดประชาชนโดยเฉพาะ คงมีแต่ระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ ที่ว่าด้วยห้องสมุดสำหรับประชาชน ปี พ.ศ. 2492 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2492 ปี พ.ศ. 2495 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2495 และระเบียบกรมการศึกษานอกโรงเรียนว่าด้วยห้องสมุดประชาชน ปี พ.ศ. 2529 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2529 ระเบียบของห้องสมุดทั้ง 3 ฉบับ เป็นเพียงแนวทางของฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐบาลที่จะบริหารงานให้สะดวกยิ่งขึ้นเท่านั้น มีข้อผูกมัดของรัฐบาลที่จะรับผิดชอบโดยตรง สำหรับมาตรฐานของห้องสมุดประชาชนนั้นประกาศใช้ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2508 จนถึงขณะนี้ยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขให้สมบูรณ์ทันต่อเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ส่วนการจัดห้องสมุดประชาชนตัวอย่างนั้นเคยมีการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนบางแห่ง ให้เป็นห้องสมุดประชาชนตัวอย่าง เช่น ปี พ.ศ. 2513 ปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่ เป็นห้องสมุดประชาชนตัวอย่าง หลังจากนั้นก็ไม่ปรากฏว่าได้มีการปรับปรุงห้องสมุดแห่งใด เพื่อให้เป็นห้องสมุดประชาชนตัวอย่างอีก

ภาวะสำคัญและจำเป็นในการจัดห้องสมุดประชาชน

แมคคอลลิน (McGollvin. 2502 : 2 - 5) กล่าวว่า หากจะจัดห้องสมุดประชาชนให้ได้ผลจริง ๆ จำเป็นต้องคำนึงถึงภาวะสำคัญและจำเป็นยิ่ง 4 ประการ คือ

1. หนังสือจะต้องดีพอที่จะสนองความต้องการของผู้ใช้ห้องสมุด การจัดหาแต่เฉพาะหนังสือที่คนส่วนมากอยากอ่านย่อมไม่เพียงพอ หากมีหนังสือซึ่งคนใดคนหนึ่งเพียงคนเดียวต้องการอ่าน ห้องสมุดจะต้องหาหนังสือนั้นมาไว้ด้วย

2. ห้องสมุดจะต้องจัดหาหนังสือต่าง ๆ ที่ประชาชนจะต้องใช้ได้ตลอดชีวิต ซึ่งหมายถึงต้องมีหนังสือที่ทันสมัยอยู่เสมอ ทันกับความต้องการของผู้อ่านและผู้อ่านควรจะได้รับความสะดวกในหนังสือที่ห้องสมุดจัดให้มีการหมุนเวียน

3. ห้องสมุดควรช่วยเหลือประชาชนให้ยิ่งไปกว่าการสนองความต้องการในปัจจุบันเท่านั้น คือจะต้องจัดบริการเพิ่มเติมนอกเหนือจากการจัดหาหนังสือเพียงอย่างเดียว เป็นการช่วยให้การใช้หนังสือนั้นได้ผลดียิ่งขึ้น

4. เจ้าหน้าที่ห้องสมุดจำเป็นต้องมีความเข้าใจงานประจำวันและวิธีการจัดห้องสมุด ตลอดจนรู้จักคุณค่าของความมุ่งหมายและอุดมคติของงานนี้

ภาวะสำคัญและจำเป็นดังกล่าวนี้สอดคล้องกับข้อกำหนดขององค์การยูเนสโกที่กล่าวแล้ว หากบรรณารักษ์หรือผู้รับผิดชอบห้องสมุดโดยตรงได้รับการศึกษาอบรมวิชาบรรณารักษศาสตร์มาโดยตรงและตระหนักถึงภาวะสำคัญนี้แล้ว พัฒนาการของห้องสมุดประชาชนก็จะมีทิศทางที่ดีขึ้นตามลำดับ

จากหลักการและทฤษฎีเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนดังกล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าห้องสมุดประชาชนนั้นเป็นแหล่งให้การศึกษาตลอดชีวิตแก่ประชาชนอย่างแท้จริง การดำเนินงานห้องสมุดจะต้องได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากรัฐบาลอย่างต่อเนื่อง ต้องได้รับการจัดตั้งขึ้นตามกฎหมายที่ระบุเอาไว้อย่างชัดเจน มีทรัพยากรที่เพียงพอสำหรับให้บริการ มีบริการแก่ผู้ใช้ห้อง

สมุดทุกกลุ่มเป้าหมาย บุคลากรของห้องสมุดจะต้องมีวุฒิทางบรรณารักษศาสตร์และมีจำนวนเพียงพอเพื่อทำหน้าที่คัดเลือกและจัดทรัพยากร มีมาตรฐานห้องสมุด มีห้องสมุดประชาชนตัวอย่างตลอดจนเอาใจใส่ผู้อ่านอย่างใกล้ชิด มีการจัดกิจกรรมเสริมอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง นอกเหนือจากการจัดหนังสืออย่างเดียว สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวนี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้ห้องสมุดมีการพัฒนาการที่ดีขึ้น จริงขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดประชาชน

งานวิจัยในประเทศไทย

สมบูรณ์ ภู่อลา (2514 : ง - จ) ได้ศึกษานโยบายของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย ครบคลุมตั้งแต่เริ่มจัดตั้งห้องสมุดประชาชนจนถึง พ.ศ. 2513 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย ศึกษาปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดตั้งการดำเนินงาน การบริหารงานและวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ผลการวิจัยพบว่า มีปัญหาเรื่องการจัดบริการให้แก่ผู้ใช้ไม่ได้เต็มที่เนื่องจากขาดแคลนอาคารและครุภัณฑ์ที่เหมาะสม ฐานะทางกฎหมายของห้องสมุดประชาชนต่ำมากคือมีฐานะเป็นเพียงหน่วยงานหนึ่ง ในแผนกการศึกษาประชาชนสังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่เท่านั้น ไม่มีผู้ดำเนินงานที่มีความรู้ทางบรรณารักษศาสตร์ทำให้ขาดความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ในการปรับปรุงห้องสมุด มีบรรณารักษ์เพียงร้อยละ 48.29 ที่ได้รับวุฒินิตยจากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ฐานะของบรรณารักษ์ยังคงเป็นเพียงข้าราชการชั้นจิตา ห้องสมุดประชาชนอำเภอเพียงร้อยละ 30 ที่มีบรรณารักษ์ดำเนินงานห้องสมุดทั้งวัน นอกนั้นต้องใช้เจ้าหน้าที่แผนกศึกษาธิการหรือครูทำหน้าที่บรรณารักษ์

ปัญหาสืบเนื่องคือห้องสมุดประชาชนประมาณร้อยละ 48 ยังไม่ได้จัดทำตงหนังสือและทำบัตรรายการ หนังสือและวารสารไม่ทันสมัยและไม่สอดคล้องกับจำนวนผู้ใช้ โดยเฉลี่ยแล้ว

ห้องสมุดจะมีหนังสือภาษาไทยแห่งละ 1,232 เล่ม ภาษาอังกฤษแห่งละ 119 เล่ม งบประมาณที่ได้รับแต่ละปีไม่เพียงพอที่จะปรับปรุงห้องสมุดให้ได้มาตรฐานตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้ นอกจากนั้นบุคลากรที่รับผิดชอบดำเนินงานห้องสมุดทั้งหัวหน้าแผนกและเจ้าหน้าที่ในแผนกการศึกษาประชาชน ล้วนไม่มีความรู้ความเข้าใจในวิธีการทางบรรณารักษศาสตร์ทั้งสิ้น ทำให้ไม่สามารถจะให้บริการคำแนะนำแก่บรรณารักษ์ที่มีปัญหาได้

บุญเกื้อ หลงสวัสดิ์ (2519 : 68 - 70) ได้ทำการวิจัยเรื่องสภาพและเกณฑ์ปกติของห้องสมุดประชาชนจังหวัดซึ่งเป็นที่ตั้งเขตการศึกษาทั้ง 12 แห่งพบว่า ห้องสมุดประชาชนจังหวัดมีอาคารสถานที่ไม่เหมาะสม ครุภัณฑ์ที่จำเป็นยังมีไม่ครบ หนังสือและวารสารมีจำนวนน้อย งบประมาณตลอดจนบุคลากรยังไม่เพียงพอ หัวหน้าห้องสมุดไม่มีวุฒิทางบรรณารักษศาสตร์โดยตรง การจัดการยังไม่กว้างขวาง ผู้ใช้ห้องสมุดมีจำนวนน้อย นอกจากนี้ยังพบว่าห้องสมุดประชาชนประสบปัญหาด้านขาดงบประมาณและขาดแคลนบุคลากรมากที่สุด

ปี พ.ศ. 2519 ได้มีผู้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนต่อบริการห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัดสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 5 คน แยกสำรวจในแต่ละภาคของประเทศไทย คือ พัชรินทร์ ชันทอง สำรวจในภาคใต้ บุญพา เจริญทรัพย์ สำรวจในภาคเหนือ สุนิตย์ เย็นสบาย สำรวจในภาคกลางตอนบน อุดล รอดเอี่ยม สำรวจในภาคกลางตอนล่าง และสุภากร นาทิเกษจนกุล สำรวจในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ผลการสำรวจทั้ง 5 ภาคปรากฏสอดคล้องกันคือ หากพิจารณาตามเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้จะพบว่า อาคารห้องสมุด งบประมาณ บุคลากร หนังสือ สิ่งพิมพ์และบริการไม่ได้มาตรฐาน กล่าวคือต่ำกว่าระดับที่กำหนดไว้

สุรพรี โหมานันท์ (2522 : 3 - 9) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องกฎหมายห้องสมุด โดยศึกษาความเป็นมาของกฎหมายว่าด้วยห้องสมุดของต่างประเทศบางประเทศ ได้แก่ สหรัฐ - อเมริกา อังกฤษ เดนมาร์ก ญี่ปุ่นและสิงคโปร์ แสวงหาข้อเท็จจริงเพื่อมาประกอบการพิจารณา ร่างกฎหมายห้องสมุดประชาชนสำหรับประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า กฎหมายว่าด้วยห้องสมุด

ประชาชนของประเทศดังกล่าวมีเจตนารมณ์สอดคล้องกันคือ ต้องการจะส่งเสริมและสนับสนุน การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนให้มีประสิทธิภาพ กฎหมายระบุถึงการดำเนินงานของห้องสมุด ซึ่งก็แตกต่างกันไปตามสภาพสังคม เศรษฐกิจและสภาพภูมิศาสตร์ของแต่ละประเทศ กฎหมาย ส่วนใหญ่ระบุความช่วยเหลือของรัฐที่จะให้กับห้องสมุดประชาชน โดยระบุจำนวนเงินที่แน่นอน โดยที่ประเทศไทยไม่มีการประกาศใช้กฎหมายว่าด้วยห้องสมุดประชาชน คงมีแต่ระเบียบ กระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495 เท่านั้นผู้วิจัยจึงเสนอแนวทางให้ มีกฎหมายว่าด้วยห้องสมุด ระบุให้งานห้องสมุดประชาชนเป็นงานระดับกรม มีการแต่งตั้ง คณะกรรมการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนแห่งชาติ กำหนดงบประมาณโดยเก็บภาษีจาก ประชาชนในท้องถิ่นและรับเงินอุดหนุนจากรัฐเพื่อบำรุงห้องสมุด เป็นต้น

สมชัย ยุติธรรม (2522 : 273 - 274) ได้ทำการสำรวจสภาพและการดำเนินงาน ห้องสมุดประชาชน สังกัดกรมสามัญศึกษา พ.ศ. 2520 - 2521 พบว่า เมื่อเปรียบเทียบ ผลการสำรวจกับเกณฑ์มาตรฐานแล้ว ส่วนมากยังไม่ได้มาตรฐานทุกขนาด มีหลายประเด็นที่มี มาตรฐานไม่ชัดเจนจึงเปรียบเทียบไม่ได้ว่าได้มาตรฐานหรือไม่เพียงไร สิ่งที่ทำให้กิจการ ห้องสมุดประชาชนประสบปัญหาวิสาหกิจสำคัญคือ บรรณารักษ์ไม่มีความรู้ด้านการบริหารและ การดำเนินงานเพียงพอ บรรณารักษ์และผู้ร่วมงานไม่ได้ทำงานตามหน้าที่ ตลอดจนผู้ที่สามารถ จะรับผิดชอบงานห้องสมุดส่วนมากไม่เข้าใจงานของบรรณารักษ์อย่างละเอียดเพียงพอ

จิราภา รัตนสิริ (2525 : 315) ได้ศึกษาการพัฒนาการศึกษาผู้ใหญ่ในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2504 - 2523 พบว่า โครงการห้องสมุดประชาชนยังไม่ได้ได้รับความ สำเร็จเท่าที่ควร เพราะรัฐบาลยังไม่ได้ให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง

จากผลการศึกษาวิจัยทั้ง 6 เรื่องดังกล่าวแล้วชี้ให้เห็นว่า การดำเนินงานห้อง สมุดประชาชนประสบปัญหาตลอด ส่งผลให้การจัดห้องสมุดไม่บรรลุเป้าหมาย ซึ่งสาเหตุ ก็เนื่องมาจากการบริหารงานของรัฐบาลนั่นเอง ผู้วิจัยจึงได้นำผลการวิจัยดังกล่าวมาใช้

ประกอบสำหรับการวิจัย เรื่อง พัฒนาการของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2459 - 2532 เป็นการวิเคราะห์ถึงปัจจัยสำคัญด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากที่มีผู้วิจัย เอาไว้แล้วซึ่งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน เช่น การปฏิรูปการศึกษา สมัยรัชกาลที่ 5 การจัดระเบียบกรมราชบัณฑิตในสมัยรัชกาลที่ 6 การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่ของรัฐบาลในปี พ.ศ. 2483 การจัดตั้งกรมการศึกษานอกโรงเรียน เป็นต้น นอกจากนั้นยังวิเคราะห์ถึงการดำเนินงานห้องสมุดในด้านนโยบายการจัดห้องสมุด การบริหารงานบุคคล งบประมาณ อาคารสถานที่ และกฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งระยะการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ระยะคือ ระยะแรก พ.ศ. 2459 - 2480 ระยะที่สอง พ.ศ. 2481 - 2521 และระยะที่สาม พ.ศ. 2522 - 2532 ทั้งนี้เพื่อจะได้มองเห็นสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริงนั่นเอง

งานวิจัยต่างประเทศ

เชิยรา (Shera. 1974 : 33) ได้ศึกษาการจัดตั้งห้องสมุดประชาชน : ความเคลื่อนไหวเริ่มแรกของห้องสมุดในนิวอิงแลนด์ ค.ศ. 1829 - 1855 มีจุดมุ่งหมายที่จะสืบสาวหาร่องรอยความเจริญก้าวหน้าในนิวอิงแลนด์ซึ่งมีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนเจริญสูงสุดเป็นครั้งแรกและเพื่ออธิบายองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการ 9 วิธีวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ซึ่งอาศัยแหล่งข้อมูลชั้นหนึ่งและชั้นสองผู้วิจัยได้สรุปว่า ห้องสมุดประชาชนเป็นผลผลิตอย่างหนึ่งของสิ่งแวดล้อมชุมชนในระยะเวลาที่ฐานะทางเศรษฐกิจของชุมชนนั้น มีพอเพียงที่จะสนับสนุนสถาบัน เช่นห้องสมุด

สเปน (Spain. 1974 : 33) ได้ศึกษาห้องสมุดของเซาท์คาโรไลนา : แหล่งกำเนิดและประวัติเริ่มแรก ค.ศ. 1700 - 1830 มีจุดมุ่งหมายเพื่อสืบสาวเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เริ่มแรกของห้องสมุด รวมทั้งเงื่อนไขทางสังคมและเศรษฐกิจ 9 วิธีวิธีการทางประวัติศาสตร์เช่นกันพบว่า ห้องสมุดทั้งหลายเว้นแต่ในส่วนภูมิภาคเท่านั้นเป็นห้องสมุดที่ชุมชน

เป็นเจ้าของและบริจาคเงินสนับสนุน อิทธิพลสำคัญสำหรับการจัดตั้งห้องสมุดก็คือ ภูมิหลังของผู้บดบังหลักแหล่งที่เป็นชาวอังกฤษ มีสถาบันที่สัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น คือ โบสถ์ โรงเรียน และห้องสมุด สิ่งมหัศจรรย์ที่พัฒนาเกิดจากชุมชนทั้งหลายที่มีเศรษฐกิจดี มีความรู้สึกร่วมกัน และสิ่งมหัศจรรย์วัฒนธรรมดี

ลินคอล์น (Lincoln. 1974 : 73) ได้ศึกษาความสำคัญทางวัฒนธรรมของห้องสมุดประชาชนมินเนโพลิส (Minneapolis) ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดและการพัฒนาการศึกษาความสัมพันธ์ของห้องสมุดประชาชนกับสังคมอเมริกัน จุดประสงค์เพื่อค้นหาร่องรอยพัฒนาการของห้องสมุดมินเนโพลิส การเคลื่อนไหวในวงกว้าง ระหว่างศตวรรษที่ 19 โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ผลการศึกษาพบว่า มีปัจจัย 4 ประการที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อแหล่งกำเนิดของห้องสมุดในระหว่างศตวรรษที่ 19 คือ ความสามารถทางเศรษฐกิจ เจตคติที่เหมาะสมต่อวัฒนธรรม ความภูมิใจของพลเมือง และการสนับสนุนที่กว้างขวาง นอกจากนี้ปัจจัยอื่น ๆ ที่มีความสำคัญรองลงมาได้แก่ ความเชื่อถือทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับการศึกษาและการอ่าน การบริจาคการกุศล ความเจริญของอุตสาหกรรม และความพยายามของรัฐบาลท้องถิ่นที่จะเพิ่มการบริหาร

วอลเธอร์ (Walther. 1974 : 70) ได้ศึกษาลักษณะทางกฎหมายและการบริหารเกี่ยวกับพัฒนาการห้องสมุดประชาชนในรัฐอินเดียนา สหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1816 - 1853 มีวัตถุประสงค์ เพื่อค้นหาร่องรอยการพัฒนาการด้านบริการของห้องสมุดในอินเดียนา รวมทั้งบริการห้องสมุดของรัฐและการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุด วิธีการศึกษาใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ พบว่าเป็นการเปรียบเทียบระหว่างพัฒนาการของห้องสมุดประชาชนในอินเดียนาและในที่อื่น ๆ ของสหรัฐอเมริกา และเป็นการอธิบายถึงปัจจัยต่าง ๆ เช่น ปัจจัยทางสังคมทางภูมิศาสตร์ และปัจจัยทางการศึกษาที่ก่อให้เกิดการพัฒนาการด้านบริการห้องสมุดในรัฐจากข้อมูลที่ได้พบว่า โดยทางสถิติแล้วห้องสมุดอินเดียนาเป็นห้องสมุดที่น่าพอใจเมื่อเปรียบเทียบกับห้องสมุดรัฐอื่น ๆ บริการห้องสมุดในพื้นที่ชนบทดำรงอยู่ได้ด้วยความสามารถ เนื่องจากลักษณะเฉพาะของรัฐบาลการรวมตัวกัน และการเคลื่อนย้ายประชากร

จากผลการวิจัยทั้ง 4 เรื่องดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนา การของห้องสมุดประกอบด้วย ฐานะทางเศรษฐกิจของชุมชน ชุมชนเป็นเจ้าของห้องสมุด สังคมมีวัฒนธรรมที่ดี โบสถ์ โรงเรียน และห้องสมุดมีความสัมพันธ์และช่วยเหลือกันคือ ความ ภูมิฯของพลเมือง การได้รับความสนับสนุนอย่างกว้างขวาง อีกทั้งยังมีปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ และทางด้านการศึกษาอีกด้วย แม้พัฒนาการของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยก็ย่อมขึ้นอยู่กับ ปัจจัยที่กล่าวมาแล้วเช่นกัน และมีปัจจัยที่เกี่ยวพันโดยตรงกับพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน ของไทย ได้แก่ การปฏิรูปการศึกษา การจัดระเบียบบริหารของหน่วยงานที่รับผิดชอบห้องสมุด การให้การศึกษาด้านพื้นฐานแก่ประชาชน เป็นต้น

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้กระทำเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. รวบรวมข้อมูล
2. จัดกระทำกับข้อมูล
3. วิเคราะห์ข้อมูล

การรวบรวมข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าถึงพัฒนาการของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2459 - 2532 จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ รวบรวมข้อมูลโดยการค้นคว้าจาก เอกสารหลักฐานต่าง ๆ ทั้งข้อมูลขั้นหนึ่งและข้อมูลขั้นสอง โดยจะใช้ข้อมูลขั้นหนึ่งให้มากที่สุด แหล่งของการศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ ได้แก่

1. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
2. หอสมุดแห่งชาติ

3. ห้องสมุดและศูนย์เอกสารของกระทรวงศึกษาธิการ
4. ห้องสมุดวิชาการและคลังข้อมูล กรมการศึกษานอกโรงเรียน
5. ห้องสมุดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
6. ห้องสมุดสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน
7. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ
8. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง
9. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
10. สำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประเภทของเอกสารและหลักฐานที่ใช้สำหรับศึกษาค้นคว้า ได้แก่

1. เอกสารประเภทรายงาน ได้แก่ รายงานการศึกษาค้นคว้าประจำปี รายงานการประชุม รายงานผลการดำเนินงานของโครงการต่าง ๆ
2. เอกสารทางราชการ ได้แก่ หนังสือราชการ บันทึกโต้ตอบของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
3. กฎหมาย ระเบียบและคำสั่ง ได้แก่ พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด พระราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง ระเบียบและคำสั่งของหน่วยราชการที่เป็นแนวทางข้อบังคับแห่งการปฏิบัติงาน
4. สิ่งพิมพ์ ได้แก่ บทความ ปาฐกถา หรือข้อเขียนประมวลเรื่องราวต่าง ๆ ที่พิมพ์ในหนังสือ วารสาร และเอกสารอ้างอิงอื่น ๆ
5. เอกสารการวิจัย ได้แก่ ผลการวิจัยอันเป็นหลักฐานทางวิชาการต่าง ๆ
6. สัมภาษณ์ ได้แก่ การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับกิจการของห้องสมุดประชาชน มาโดยตลอดหรือผู้กำหนดนโยบาย ซึ่งมีชีวิตอยู่ทั้งที่กำลังปฏิบัติราชการอยู่และออกจากราชการไปแล้ว

การจัดกระทำกับข้อมูล

จะดำเนินการดังต่อไปนี้

1. คัดเลือกเอกสารที่รวบรวมไว้โดยคำนึงความเชื่อถือได้และความถูกต้องของเอกสารแต่ละฉบับ ใช้เกณฑ์พิจารณาในการคัดเลือกตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ คือ เกณฑ์ภายนอก (External Criticism) พิจารณาถึงแหล่งที่มาของเอกสารและผู้เขียนเอกสารนั้น เกณฑ์ภายใน (Internal Criticism) พิจารณาถึงการสื่อความหมายชัดเจน ไม่บิดเบือน หรือมีความเห็นส่วนตัวของผู้เขียน

2. วางแผนการเสนอผลการวิจัย โดยจะเสนอผลการวิจัยเป็น 6 บท คือ

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 พัฒนาการของห้องสมุดประชาชนก่อนปี พ.ศ. 2459 จะกล่าว

โดยสังเขป

บทที่ 3 การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในระยะแรก พ.ศ. 2459 -

2480

บทที่ 4 การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในระยะที่สอง พ.ศ. 2481 -

2521

บทที่ 5 การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในระยะที่สาม พ.ศ. 2522 -

2532

บทที่ 6 สรุปการศึกษาค้นคว้า

การวิเคราะห์ข้อมูล

รวบรวมเอกสารที่ได้คัดเลือกไว้รวมทั้งข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ตามเนื้อหา โดยจะเสนอผลการวิเคราะห์เป็นบท ๆ รวมทั้งสิ้น 6 บท ในลักษณะการพรรณนามีตาราง หรือแผนภูมิประกอบตามความจำเป็น

บทที่ 2

พัฒนาการของห้องสมุดประชาชนก่อนปี พ.ศ. 2459

ห้องสมุดประชาชนในความหมายที่ว่า เป็นที่รวมความรู้และให้ประชาชนทั่ว ๆ ไป มีสิทธิไปใช้ได้ นั้น ในประเทศไทยมีมานานแล้ว แม้นมาส ชาลิต (2508 : 5) กล่าวว่า ห้องสมุดที่มีได้มีรูปร่างเป็นห้องสมุดตามแบบใหม่ แต่มีความสำคัญตรงที่ได้เปิดให้บริการแก่คนทั่วไป เข้าไปหาความรู้ สถานที่ซึ่งคนไทยใช้เป็นที่พักประชุมปรึกษาการทำงาน ตลอดจนเป็นที่แสวงหาความรู้มาแต่โบราณก็คือวัดนั่นเอง ดังนั้นประเทศไทยจึงมีพัฒนาการในเรื่องห้องสมุดประชาชนมาก่อนหรือพร้อม ๆ กับต่างประเทศหลาย ๆ ประเทศแต่มีองค์ประกอบหลายอย่างที่ทำให้การพัฒนากิจการของห้องสมุดประเภทนี้ไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร

สมัยกรุงสุโขทัย

สมัยกรุงสุโขทัยราว พ.ศ. 1800 - 1920 ประวัติศาสตร์ของการศึกษาไทย ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ (2507 : 1 - 2) รวบรวมไว้ระบุว่า ในสมัยกรุงสุโขทัยนั้น รัฐและวัดรวมกันเป็นศูนย์กลางแห่งประชาคม กิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐและวัดย่อมเป็นการสอนประชาคมไปในตัว วิชาที่เรียนคือ ภาษาบาลี ภาษาไทย และวิชาสามัญขั้นต้น สำนักเรียนมี 2 แห่งแห่งหนึ่งคือวัด เป็นสำนักเรียนของบรรดาบุตรหลานขุนนางและราษฎรทั่วไป มีพระที่เชี่ยวชาญภาษาบาลีเป็นครูสอนเพราะสมัยนั้นเรียนภาษาบาลีกันเป็นพื้น ในครูประจรรย์มวินัยแตกฉานก็นับว่าเป็นปราชญ์ อีกแห่งหนึ่งคือ สำนักกราชบัณฑิต ซึ่งสอนแต่เฉพาะเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการเท่านั้น ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า พระเจ้าลิไทแห่งกรุงสุโขทัย เมื่อทรงพระเยาว์ได้เคยศึกษาเล่าเรียนในสำนักกราชบัณฑิตเหล่านี้ จนมีความรู้วิชาหนังสือแตกฉาน ถึงกับได้รับยกย่องว่าทรงเป็นนักปราชญ์

สุทธิลักษณ์ อ้วนวงศ์ (2507 : 191) กล่าวว่า พระมหาธรรมราชาลิไทเป็นกษัตริย์องค์ที่ 5 ของราชวงศ์พระร่วง ทรงรวบรวมหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก และทรงศึกษาพระไตรปิฎกจากหนังสือที่ทรงรวบรวมไว้จนแตกฉาน ถึงกับทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่เป็นที่รู้จักกันมาจนทุกวันนี้ คือ "ไตรภูมิพระร่วง" อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าในสมัยกรุงสุโขทัยมีห้องสมุดหรือไม่ หลักฐานที่มีอยู่กล่าวได้ว่าประเทศไทยมีการจารึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้บนแผ่นศิลา หลังจากที่ย้ายบูรณาคำแหงมหาราชได้ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นในปี พ.ศ. 1826 พระองค์ได้โปรดให้จารึกเรื่องราวในสมัยนั้นไว้บนหลักศิลาใน พ.ศ. 1835 ตามที่ เชเดส์ (2467 : 52) ค้นพบซึ่งเป็นหลักศิลาแรกที่จารึกด้วยตัวอักษรไทย เล่าเรื่องกรุงสุโขทัยตั้งแต่พญามังรายมหาราชที่ครองราชสมบัติมาจนถึงแผ่นดินของพญามังรายมหาราช ต่อมาก็ได้มีหลักศิลาจารึกอื่น ๆ อีก เป็นอันมาก เช่น ศิลาจารึกไว้ที่นครชุมเมื่อ พ.ศ. 1900 เล่าเรื่องบรรพบุรุษราชทูตที่ได้มาจากลังกา เป็นต้น

อีกประการหนึ่งในสมัยกรุงสุโขทัยนั้นแม้จะมีประเพณีที่สืบทอดกันมาคือ การสร้างพระไตรปิฎกโดยเชื่อกันว่า การสร้างพระไตรปิฎกได้กุศลสูง มีบุญมลอภานิสงส์ทางพระพุทธศาสนาอันอย่างกว้างขวาง บางคนไม่รู้หนังสือก็ไปจ้างวานคนอื่นที่รู้หนังสือให้คัดลอกให้ แล้วนำหนังสือที่สร้างไปทำบุญฉลองเพื่ออุทิศให้แก่วัด กลายเป็นสมบัติของวัดไป ประเพณีเช่นนี้ทำให้วัดมีหนังสือทางพุทธศาสนามากมาย ประกอบกับคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับแรกที่สมณทูตไทย ซึ่งพญามังรายมหาราชส่งไปสืบพระศาสนาในลังกาได้นำติดตัวมาด้วยนั้น เป็นคัมภีร์ที่จารึกลงบนใบลาน ต้องใช้ผ้าห่อผูกเชือกไว้เป็นมัด ๆ มีห้กระจัดกระจาย จึงเรียกหนังสือแบบนี้ว่าหนังสือผูก วัดใหญ่ ๆ ที่ตั้งมานาน มีคนขึ้นมากจึงมีหนังสือผูกมาก วัดจึงต้องหาที่เก็บหนังสือผูกขึ้น ส่วนมากสร้างเป็นเรือนโอด ๆ เรียกว่า "หอไตร" คงย่อมาจากหอพระไตรปิฎก นนทนา เพ็ญผ่อง (2528 : 54 - 56) กล่าวว่า หอไตรนี้มีอยู่ตามวัดทั่วไปส่วนมากสร้างอยู่กลางสระน้ำ เป็นที่น่าเสียดายว่า หอไตรตามวัดต่าง ๆ ต่อ ๆ มาไม่มีใครเอาใจใส่อย่างจริงจัง ถูกทอดทิ้งให้พังไปตาม

กาลเวลา หอไตรนี้ในสมัยสุโขทัยนับว่าเป็นหอสมุดโบราณของไทย มีหนังสือผูกหรือคัมภีร์พระไตรปิฎกมีหลักศิลาจารึก และมีพระสงฆ์ทำหน้าที่ดูแลรักษาหรือเป็นบรรณารักษ์ วรรณกรรมชิ้นแรกของไทย คือ ไตรภูมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง จึงเกิดขึ้น

สมัยกรุงศรีอยุธยา

ระหว่างปี พ.ศ. 1893 - 2310 การศึกษาในสมัยนี้ได้เปลี่ยนรูปแบบไปจากการศึกษาในสมัยสุโขทัย การศึกษาทั่วไปตกอยู่แก่วัด ราษฎรนิยมพาลูกหลานไปฝากพระเพื่อเล่าเรียนหนังสือ พระก็ยินดีรับไว้เพราะพระต้องมีศิษย์ไว้สำหรับปรนนิบัติ ศิษย์ได้รับการอบรมในทางศาสนา ได้อ่านเขียนหนังสือไทยและบาลีตามสมควร เพื่อเป็นการเตรียมสำหรับเวลาข้างหน้าเมื่อเติบโตขึ้น ในหนังสือกระทรวงศึกษาธิการ (2507 : 2) ระบุว่า ประเพณีการส่งลูกหลานไปเล่าเรียนที่วัดนี้ส่งผลให้วัดทุกแห่งกลายเป็นโรงเรียน มีพระทุกรูปเป็นครูสอนตามความสามารถของตน แต่คำว่าโรงเรียนในเวลานั้นมีลักษณะแตกต่างกับโรงเรียนในเวลานี้ กล่าวคือ ไม่มีอาคารปลูกขึ้นสำหรับใช้เป็นที่พักเรียนโดยเฉพาะ ใครเป็นศิษย์ของพระรูปใดก็สอนอยู่ที่กุฏิของท่านรูปนั้น ตามสะดวกและความพอใจ จะเห็นว่าพระรูปหนึ่ง ๆ มีศิษย์ไม่กี่คนเพราะจะต้องนิเทศมาดมาเลี้ยงลูกศิษย์ด้วย

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง (พ.ศ. 2199 - 2274) เป็นสมัยที่บ้านเมืองกำลังรุ่งเรือง วรรณกรรมไทยเกิดขึ้นมากมายและมีหนังสือเกิดขึ้นหลายเล่ม ส่วนใหญ่เป็นหนังสือประเภทวรรณคดี แม้หนังสือประเภทกฎหมายก็เกิดขึ้นไม่น้อย นนทนา เปือกม่ง (2528 : 60) กล่าวว่า ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่า พระเจ้าอยู่หัวหลายพระองค์ทรงสนพระทัยในกิจการหนังสือ บางพระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือขึ้นหลายเล่ม ภายในพระบรมมหาราชวังก็ได้สร้างสถานที่เก็บรักษาหนังสือ ด้านกฎหมายและเอกสารทางราชการขึ้นเรียกว่า "หอหลวง" ส่วนตามวัดต่าง ๆ มีการคัดลอกคัมภีร์พระไตรปิฎก และราษฎรก็สร้างหนังสือถวายวัด

อยู่เรื่อย ๆ ดังนั้น "หอไตร" จึงยังคงมีอยู่ตามวัดวาอารามทั่วไป แต่ทั้งหอหลวงและหอไตร ตลอดจนการรกรากต่าง ๆ ได้ถูกเผาทำลายเสียเกือบหมดสิ้นเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2310 ทำให้ตำราโบราณ วัฒนภูมิ บันเทิงทางประวัติศาสตร์ เอกสารของทางราชการ และวรรณคดีอันล้ำค่าสูญหายไปมาก

สมัยกรุงธนบุรี

ระหว่าง พ.ศ. 2310 - 2325 เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ครั้งที่ 2 วัดวาอาราม พระราชวัง และบ้านเรือนถูกเผาเสียหายมากมาย หนังสือถูกเผาไปไม่น้อย เมื่อตั้งกรุงธนบุรีแล้ว พระเจ้ากรุงธนบุรี ได้มีรับสั่งให้เสาะหาหนังสือต่าง ๆ มารวบรวมตั้งเป็นหอหลวง คือหอพระสมุดของหลวงจีนใหม่ ในหนังสือประเทศไทย พ.ศ. 2509 (2509 : 588 - 589) ระบุว่า "หอสมุด" ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นคงมีอยู่ พระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งเคยรับราชการในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงได้รู้จัก "หอพระสมุด" ดี และได้ทรงเห็นคุณค่าแล้วจึงมีรับสั่งให้เสาะหาหนังสือมาตั้งเป็นหอสมุดขึ้นใหม่ ทั้ง ๆ ที่ในระยะนั้นประเทศกำลังฟื้นตัวการร่นพังกับข้าศึกก็ยังมิอยู่ บ้านเมืองยังไม่เป็นปกติ และการเศรษฐกิจของประเทศก็คงจะไม่ดี หนังสือที่ได้มาครั้งนั้นเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้ขอยืมมาจากเมืองนครศรีธรรมราช เพราะพม่าไม่ได้ยกทัพลงไปตีเมืองนั้น พระไตรปิฎกยังคงบริบูรณ์อยู่ การคัดลอกพระไตรปิฎกคงจะไม่ได้ทำหรือทำไปบ้างก็แต่เพียงเล็กน้อยในสมัยกรุงธนบุรี เพราะปรากฏว่ารัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวงขึ้น ได้มีการสังคายนา คือ ตรวจชำระความคลาดเคลื่อนที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกด้วย

ในด้านวรรณคดีนั้น แม้กรุงธนบุรีจะมีอายุเพียง 15 ปี และเต็มไปด้วยการสงคราม ซึ่งย่อมจะหาวรรณคดีเป็นชิ้นเป็นอันได้ยาก แต่กรุงธนบุรีก็ยังไม่ไร้วรรณคดีเสียทีเดียว มี

วรรณคดีเกิดขึ้นสองสามเรื่องได้แก่ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ อันเป็นพระราชนิพนธ์ของ
พระเจ้ากรุงธนบุรี ลิลิตเพชรมงกุฎของหลวงสรวิชิต (หน) ซึ่งต่อมาได้เป็นเจ้าพระยาพระ
คลัง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ของนายสวน มหาดเล็ก
นอกจากนี้พระเจ้าตากสินยังทรงโปรดเกล้าฯ ให้เสาะหาต้นฉบับตัวเขียน (Manuscripts)
ตำราตำรา และวรรณกรรมต่าง ๆ ที่หลงเหลืออยู่แล้วโปรดให้สร้าง "หอพระสมุด" (Royal
House of Books) ขึ้นในวังหลวง เพื่อเก็บวรรณกรรมและต้นฉบับตัวเขียนเหล่านั้นให้อนุชน
ได้ศึกษาเล่าเรียนกันต่อไป (นันทนา ผือก่อง. 2528 : 61 - 62)

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ระหว่าง พ.ศ. 2325 - 2459 ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2325 -
2459 การศึกษายังคงดำเนินไปเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ มีวัดเป็นสถานที่
ให้ความรู้แก่พลเมืองให้เหมาะแก่ความต้องการของประชาชน วัดและบ้านรับภาระในการ
อบรมสั่งสอนเด็ก ส่วนรัฐหรือราชสำนักให้การควบคุมตลอดจนให้ความอุปถัมภ์ตามสมควร
หนังสือกระทรวงศึกษาธิการ (2507 : 5) ได้กล่าวถึงด้านที่เกี่ยวกับห้องสมุดว่าพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้ขนย้ายคัมภีร์พระไตรปิฎกจาก "หอพระไตร
ปิฎกหลวง" ในพระราชวังฝั่งธนบุรีข้ามมาฝั่งพระนคร เพื่อให้พระเถระานุเถระได้ศึกษาหา
ความรู้ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง "หอพระมณเฑียรธรรม" ขึ้นกลางสระน้ำในปี พ.ศ. 2326
อยู่ตรงที่ตั้งพระมณฑปในวัดพระศรีรัตนศาสดารามทุกวันนี้ เป็นที่เก็บพระไตรปิฎกของหลวงและ
หนังสือโบราณของหลวงสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (2512 : 3) ทรงกล่าวว่า หอ
พระมณเฑียรธรรมนั้น นอกจากเป็นที่เก็บพระไตรปิฎกของหลวงแล้วยังใช้เป็นที่พักของลูกขุน ณ
ศาลาจารึกพระราชสาส์นที่มิใช่ต่างประเทศ และเป็นที่พักพระสาส์นที่ต่างประเทศมิมา
และเป็นที่ทำพิธีจารึกพระสุพรรณบัตรเจ้านายต่างกรม ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ตลอดมาจนถึงรัชกาล
ที่ 3 การพิทักษ์รักษาหนังสือนั้นอยู่ในหน้าที่ของกรมราชบัณฑิต

ในปี พ.ศ. 2374 สมัยพระของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่ง รัชกาลที่ 3 (2505 : 58 - 65) ปรากฏในพระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตราชูชีพราชานุกาฬ รวบรวมไว้ระบุว่า ในรัชกาลที่ 3 มีการสร้างการบูรณะ และอุดหนุนการสร้างวัดจำนวนมากยิ่งกว่ารัชกาลก่อน หรือภายหลังมา เพราะเหตุว่าตั้งแต่สถาปนาพระนครมรัตนโกสินทร์ เป็นราชธานี พระเจ้าอยู่หัวองค์ก่อน ๆ ได้ทรงสถาปนาและบำรุงวัดกุศลสถาน และก็ได้เจริญมาตามลำดับ สมัยรัชกาลที่ 3 ถึงสมัยที่จะทรงบำรุงความเจริญส่วนจรรยา และวิชาความรู้ อันอาศัยวัดเป็นศึกษสถาน จึงทรงสถาปนาพระอารามเพื่อให้เจริญธรรมานุธรรมปฏิบัติ และการศึกษาของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน วัดพระเชตุพนฯ ข้าราชการศุภกิจมาก ทรงมีพระราชประสงค์พิเศษอีกอย่างหนึ่ง ที่จะให้เป็นแหล่งเล่าเรียนวิชา ความรู้ของมหาชนไม่เลือกชั้นบรรดาศักดิ์ จะเรียกอย่างทุกวันนี้ก็คือ จะให้เป็นมหาวิทยาลัย เพราะสมัยนั้นยังไม่มีหนังสือไทย การเล่าเรียนส่วนสามัญศึกษามีเรียนอยู่ตามวัดทั่วไป แต่ส่วนวิสามัญศึกษากันจะเป็นวิชาอาชีพของคนทั้งหลาย ยังศึกษาได้แต่ในสกุลผู้อยู่นอกสกุลโดยเฉพาะที่เป็นชั้นพลเมืองสามัญไม่มีโอกาสที่จะเรียนได้ ดังนั้นพระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมเลือกสรรตำราต่าง ๆ ที่สมควรจะเล่าเรียนเป็นชั้นวิสามัญศึกษามาตรวจตราแก้ไข ใช้นามเดิมบ้าง หรือประชุมผู้รู้หลักในวิชานั้น ๆ ให้แต่งขึ้นใหม่บ้าง แล้วโปรดให้จารึกแผ่นศิลาประดับไว้บนบริเวณวัดพระเชตุพน มีรูปเขียนและรูปปั้นประกอบกับตำรานั้น ๆ โดยมาก เพื่อคนทั้งหลายไม่เลือกว่าตระกูลชั้นใด ๆ ใครมีใจรักวิชาอย่างใด ก็ให้สามารถเล่าเรียนได้จากศิลาจารึกที่วัดพระเชตุพนได้ เรื่องที่จารึกไว้ในวัดพระเชตุพนฯ จึงมีหลายเรื่อง ทั้งเป็นความรู้ส่วนวรรณคดีโบราณคดี และศาสตร์ต่าง ๆ เป็นอันมาก ซึ่งได้เป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษา

ในการจารึกศิลาร้างนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนิพนธ์เรื่องตำราต่าง ๆ ด้วย โคลง ฉันท์ กาพย์ หลายเรื่องสำหรับจารึกไว้ มีฉันทมาตรภาพฤดีและวรรณฤดี โคลงฤดีดัดตน โคลงดั้น บาทกฤษณ์ว่าด้วยมนุษย์ต่างภาษา โคลงกลบทจารึกพระวิหารทิศพระอุโบสถ และอื่น ๆ เบ็ดเตล็ดก็เป็นโคลงพระนิพนธ์ของพระองค์ทั้งสิ้น

นอกจากนี้ยังได้ทรงโคลงฉันท์บาทกฤษร และพิพิธมาลี สรรเสริญพระเกียรติยศ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จารึกไว้ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม อีกเรื่องหนึ่ง

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประชาชนทั่วไป ราชินี กุลลลนบุรี (2508 : 19 - 23) กล่าวว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จัดเป็น ห้องสมุดประชาชนแห่งแรกของประเทศไทยด้วย โดยมีเหตุผลสนับสนุนดังต่อไปนี้

1. ห้องสมุดประชาชนเป็นสถานการศึกษาซึ่งส่งเสริมการศึกษาด้วยตนเอง
2. เป็นแหล่งรวบรวมความรู้ทั้งเก่าและใหม่ให้ประชาชนได้อ่านเพื่อรู้จักดำเนินชีวิตในสังคมและเพื่อยกฐานะระดับของตน บลุ่มฝังนิสัยให้รักการอ่าน การค้นคว้าวิชาความรู้เพื่อนำไปเป็นประโยชน์แก่ตนสืบต่อไป

3. เป็นแหล่งเก็บหนังสือหรือหลักฐานที่เป็นประโยชน์ในการค้นคว้า
4. เป็นศูนย์กลางให้ใช้ค้นคว้าเรื่องราว หรือรวบรวมข้อเท็จจริงต่าง ๆ
5. เป็นแหล่งจรรโลงใจให้ประชาชนศึกษาหรือสนใจในวิชาที่ตนชอบ
6. เป็นสถานที่ที่ประชาชนจะใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
7. เป็นบริการสาธารณะโดยที่ประชาชนผู้ใช้นี้ไม่ต้องเสียมูลค่าอย่างใด

นอกจากนี้การแบ่งหมวดวิชาประเภทต่าง ๆ ของศิลาจารึกเปรียบเทียบกับการจัดเลขหมู่หนังสือในระบบทศนิยมของดิวอี้ ในหลายลักษณะดังต่อไปนี้

1. หมวดประวัติ เทียบหมวดใหญ่ได้แก่หมวดปรัชญา มีดังนี้
 - 133 วิชาโหราศาสตร์
 - 133.5 ดวงดาวพยากรณ์
 - 133.9 เกี่ยวกับอาเพศ หรือปรากฏการณ์ทางโหราศาสตร์ การถือโชคลาง

2. หมวดพุทธศาสนา เกี่ยวกับศาสนาไว้ได้ดังนี้

294.3092 พุทธประวัติ และประวัติสาวกพระพุทธเจ้า

294.311 พระไตรปิฎก ที่โปรดฯ ให้สร้างประดิษฐานไว้ในหอพระมณฑป

294.341 ชำดกได้แก่ ภาพเขียนเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในพระชาติต่าง ๆ

พร้อมทั้งคิลจารึกอธิบายประกอบ

3. หมวดสังคมศาสตร์ ซึ่งคิลจารึกเรียกว่าหมวดทำเนียบ ได้แก่

352 การปกครองส่วนท้องถิ่น

394.5 งานเทศกาลเกี่ยวกับพิธีแห่

398.21 นิทานพื้นเมือง

4. หมวดมานุษยวิทยา กล่าวถึงเชื้อชาติพันธุ์และบรรพบุรุษของมนุษย์ ได้แก่

572 คิลจารึกที่กล่าวถึงประวัติเชื้อชาติต่าง ๆ เช่น โคลงภาพ

คนต่างภาษา รวมทั้งรูปหล่อแสดงคนลักษณะชาติต่าง ๆ ด้วย

5. หมวดสัตววิทยา บนแท่งห่อไตรดักนกแก้วสุรินเป็นภาพเขียนตำราดูช้าง ดูม้า

ดูแมว และลักษณะเขี้ยว พร้อมทั้งคำอธิบายเทียบ ดังนี้

584.32 ตำราดูลักษณะแมว

599.61 ตำราดูลักษณะช้าง

599.725 ตำราดูลักษณะม้า

6. หมวดการแพทย์ หรือเกี่ยวกับตำรายา เขียนเลขหมู่ได้ดังนี้

615.1 อายุรเวช คือ คิลจารึกตำราสรรพคุณยาหรือเภสัชตำรับ

615.5 เวชศาสตร์ คือ การรักษาโรคด้วยยา

615.82 กายภาพบำบัด คือ จารึกแผนการนวดพร้อมภาพเขียน ประกอบ

และจารึกฤกษ์ดีดัดตน และรูปหล่อฤกษ์ดีดัดตนแสดงไว้

7. หมวดศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม เทียบเลขหมู่ได้ดังนี้

726.143 สถาปัตยกรรมทางศาสนาพุทธ ได้แก่วัดของพุทธศาสนา รวมทั้ง
ประวัติคำย

736.5 ภาพสลักบนแผ่นศิลาและเสาหิน

743.9434 ศิลปลายไทย เช่น ลายแก้วชิงดาว ขอบผนังในพระอุโบสถและ
ที่อื่น ๆ

751.73 จิตรกรรมบนฝาผนัง ได้แก่ ภาพเขียนตามผนังศาลาผนังโบสถ์
และวิหารทั่วไป

8. หมวดวรรณกรรม เทียบเลขหมู่ได้ดังนี้

808.1 วิธีแต่งคำประพันธ์ เช่น วิธีแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน มีจารึก
บนแผ่นศิลาตามเสาในประธานพระระเบียง

895.911 วรรณกรรมประเภทคำประพันธ์เช่น โคลงรวมเกียรดี เป็นต้น

หมวดสุภาษิตก็รวมอยู่ในหมวดคำประพันธ์นี้ด้วย การเปรียบเทียบการจัดหมวดศาสตร์
ต่าง ๆ จากศิลาจารึก วัดพระเชตุพนฯ กับระบบการจัดหมู่หนังสือของระบบทศนิยมตัวอักษรตามวิชา
บรรณารักษศาสตร์นั้น ราวี กุลสมบูรณ์ (2508 : 46) มีความเห็นว่า ช่วยทำให้มหาวิทยาลัย
แห่งวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มีลักษณะเป็นห้องสมุดที่สมบูรณ์ส่วนหนึ่ง

ในปี พ.ศ. 2423 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2512 : 15 - 16) ทรงกล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา
ภาพัฒนธวัชวรเดช กรมหลวงพิชิตปรีชากร สมเด็จพระกรมพระยาเทวะวงษ์วโรปการ ทั้ง 3
พระองค์นี้ ทรงปรึกษากันว่าควรจะเข้าทูลกันจัดตั้งหอสมุดสำหรับราชตระกูลขึ้นเฉลิมพระเกียรติยศ
ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 2 พระองค์ (รัชกาลที่ 4 และ 5) รายการที่ทรงปรึกษากันหรือ
กันคือ

1. จะจัดตั้งหอสมุดขึ้นที่พระราชวังสราญรมย์
2. พระราชโอรสธิดา และพระราชโอรสธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เข้ากันตั้งหอสมุด

3. มีการตั้งกรรมการอำนวยการหอสมุดขึ้นประกอบด้วยสภานายก อุปนายก เลขานุการ และกรรมสัมปาทิก

4. กำหนดวิธีการรวบรวมหนังสือเข้าห้องสมุด

5. ยอมให้สมาชิกยืมหนังสือไปอ่านได้ ผู้ไม่เป็นสมาชิกจะเข้าไปอ่านหรือยืมหนังสือ ต้องเสียค่าธรรมเนียมตามสมควร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดพระราชทานนามหอสมุดให้เรียกว่า "หอพระสมุดวชิรญาณ" ตามสมณนามาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หอพระสมุดวชิรญาณ ก่อให้เกิดประโยชน์สำคัญแก่บ้านเมือง 2 ประการคือ

1. รวบรวมหนังสือไทยเข้าไว้ในที่แห่งเดียวกันได้มากกว่าแห่งอื่น ๆ ที่มีในเวลานั้น
2. ได้พิมพ์หนังสือไทยทั้งเก่าและใหม่ให้แพร่หลาย และรักษาเรื่องหนังสือนั้น ๆ

ให้ถาวรเป็นประโยชน์มาจนทุกวันนี้

นงนพนา เพ็ญพ่อง (2528 : 72) กล่าวว่า หอพระสมุดวชิรญาณดำเนินการอยู่ได้เพียง 25 ปี ก็ถูกยุบรวมอยู่กับหอพระสมุดสำหรับพระนคร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2447 เพื่อจะให้ เป็นหอสมุดสำหรับชาติ โดยรวมหนังสือและวัสดุในหอสมุด 3 แห่งคือ หอพระมณเฑียรธรรม หอพุทธสาสนสังคหะ และหอพระสมุดวชิรญาณ แล้วพระราชทานนามใหม่ว่า "หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร"

ลักษณะที่จัดเป็นห้องสมุดประชาชนอีกครั้งหนึ่งในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ ได้มีแจ้งความตั้งวิทยาทานสถานของกระทรวงธรรมการ เมื่อ ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438) ซึ่งปรากฏในเอกสาร ร. 5 ศ 1 เล่ม 3 เบ็ดเสร็จศึกษาธิการ รศ. 114 (ม.ป.ป. ไม่มีเลขหน้า) ว่าวิทยาทานสถานที่ตั้งขึ้นโดยอนุมัติของท่านเสนาบดีกระทรวงธรรมการ

เพื่อวิทยานิเทศาณการบุขส่วนการเรียร มีเจ้าพนักงานในกระทรวงธรรมการเป็นผู้จัดการตั้งอยู่ ที่ตึกมุมแถวสี่กักระวันตักต่อโรงเรียนแผนที่ถนนเจริญกรุง แบ่งเป็น 4 แผนกคือ ห้องอ่านหนังสือ สำหรับประชากร ห้องธรรมสภาจณาและเทศนา ห้องเสมียนสภาเป็นที่ประชุมเสมียน และ โรงเรียนภาษาอังกฤษเวลาค่ำ

ในส่วนของห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนนั้นกำหนดว่า ประชาชนทั่วปั้งชาวบ้าน ชาววัด หญิงชายทั้งปวง บรรดาคนจะมาอ่านไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมแต่อย่างใด หนังสือที่จะมี นั้น คือสมุดเรื่องราวต่าง ๆ และหนังสือพิมพ์ทั้งไทยและต่างประเทศที่มีรูปภาพ และสมุดเรื่อง ต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์ออกเป็นคราว เวลาเปิดให้อ่านเป็นทานตั้งแต่ 2 โมงเช้าจน 2 ยาม มีน้ำดื่ม ด้วย ผู้ที่เข้าไปอ่านต้องปฏิบัติตามข้อบังคับสำหรับห้องอ่านนั้น นับว่าวิทยาทานสถานนี้เป็นลักษณะ ของห้องสมุดประชาชนอีกแห่งหนึ่งเช่นกัน แต่ไม่ปรากฏรายงานผู้เข้าไปอ่านหนังสือหรือรายงาน การดำเนินกิจการในระยะเวลาต่อมา

สรุปพัฒนาการของห้องสมุดประชาชนก่อนปี พ.ศ. 2459 นั้น เริ่มต้นมาจากวัดและ วังเท่านั้น ในสมัยกรุงสุโขทัยวัดและรัฐเป็นศูนย์กลางแห่งประชาคมทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ ชาววัง และชาวบ้าน มีการสร้างหลักศิลาจารึกเอาไว้ตามที่ต่าง ๆ มีวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ขึ้นแรกเกิดขึ้น คือ ไตรภูมิพระร่วง มีการสร้างหอไตรขึ้นไว้ตามวัดต่าง ๆ เพื่อเก็บรักษาหนังสือ ผูก แต่ลักษณะของหอไตรก็ไม่ได้จัดว่าเป็นห้องสมุดประชาชนเพราะสร้างไว้เป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์ พระไตรปิฎกเท่านั้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยาการศึกษาทั่วไปตกอยู่แก่พวกฝ่ายเดียวมีพระเป็นครู สอนทั้งชาวบ้านและชาววัง มีหอหลวงสำหรับเก็บรักษาหนังสือ ตำบทยกฎหมาย และเอกสารของ ทางราชการเกิดขึ้น ในขณะที่หอไตรก็ยังคงมีอยู่ตามวัดวาอารามทั่วไป ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ วัดยังคงมีอิทธิพลในการให้การศึกษาแก่พลเมืองเช่นเดิม โดยราชสำนักควบคุมและอุปถัมภ์ ในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้มีการสร้างหอพระมณเฑียรธรรมขึ้นไว้เป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกให้ พระเถรานุเถระได้ศึกษาหาความรู้ และใช้สถานที่เนกิจการอื่นด้วย ต่อมารัชกาลที่ 3 ได้ บูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เพื่อให้เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประชาชน

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามได้รับการจัดให้เป็นห้องสมุดแห่งแรกของไทยเช่นกัน ด้วยสาเหตุสำคัญหลายประการที่เข้าลักษณะการเป็นห้องสมุดประชาชน ต่อมาในรัชกาลที่ 4 ก็มีการสร้างหอพระสมุดวชิรญาณขึ้นเพื่อเป็นที่เก็บรวบรวมหนังสือ ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีหอสมุดเกิดขึ้นหลายแห่ง เช่น หอพระมณเฑียรธรรม หอพุทธสาสน์สังคหะ เป็นต้น ต่อมาหอพระสมุดทั้ง 3 แห่งที่กล่าวแล้วก็ถูกบูรณาเป็นหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร นอกจากนั้นในปี พ.ศ. 2438 ได้มีแจ้งความตั้งวิทยาทานสถานของกระทรวงธรรมการเกิดขึ้น มีการจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนด้วย จัดได้ว่าห้องอ่านแห่งนี้มีลักษณะเป็นห้องสมุดประชาชนตามแบบสากลได้เช่นเดียวกัน

บทที่ 3

การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในระยะแรก พ.ศ. 2459 - 2480

ในปี พ.ศ. 2459 นับเป็นปีที่เริ่มดำเนินกิจกรรมด้านห้องสมุดประชาชนอย่างเป็นระบบครั้งแรก เริ่มด้วยพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ อธิบดีกรมศึกษาธิการได้ประทานกราบทูลเสนอความเห็นในการจัดระเบียบกรมราชบัณฑิตต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2459 ปรากฏตามเอกสารรัชกาลที่ 6 แฟ้ม ศ 1 เบ็ดเสร็จศึกษาธิการ 1 - 14 พ.ศ. 2453 - 2468 เล่ม 1 (ม.ป.ป. : ไม่มีเลขหน้า) โดยเสนาบดีกระทรวงธรรมการในสมัยนั้นคือ พระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นผู้กราบทูลเสนอ ต่อมาวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2459 รัชกาลที่ 6 ทรงให้ความเห็นชอบปรากฏตามข้อความในหนังสือที่มีไปถึงเสนาบดีกระทรวงธรรมการว่า "ตามหนังสือ ที่ 53/1632 ลงวันที่ 19 เดือนก่อนนำส่งความเห็นพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ในการจัดการกรมราชบัณฑิตมานั้น พึงจะได้มีเวลาและสามารถตรวจสอบความเห็นของพระยาไพศาลศิลปศาสตร์เรื่องวางระเบียบการกรมราชบัณฑิตเห็นว่าของเขาสอนดีมาก ควรให้เริ่มจัดการไปตามความเห็นนั้น"

ความเห็นในการจัดระเบียบกรมราชบัณฑิตของพระยาไพศาลศิลปศาสตร์นั้น มีความเห็นว่าควรแยกการบริหารกรมราชบัณฑิตออกเป็นแผนก ๆ มีหัวหน้ารับผิดชอบต่อเจ้ากรมคือ

1. แผนกแบบเรียน
2. แผนกการพิมพ์
3. แผนกรวบรวมปาฐานุกรม
4. แผนกจำหน่ายแบบเรียน
5. แผนกห้องสมุด

นอกจากนั้นยังมีงานแผนกพระปริยัติธรรมและงานพิธี ซึ่งต่อไปจะรวมตั้งเป็นกรมหนึ่งฝากอยู่ในกรมราชบัณฑิตด้วย งานนี้ควรจัดเป็น 3 แผนกคือ แผนกแถลงการณ์คณะสงฆ์ แผนกปริยัติธรรม และแผนกพิธี

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดประชาชนโดยตรงคือ แผนกห้องสมุดนั้น พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ เสนอแนะว่า "ตามที่ปรากฏทุกวันนี้ประชาชนไม่ค่อยมีโอกาสที่จะหาความรู้เพิ่มเติมสำหรับตน บางทีก็ได้รับความรู้จากการบอกเล่าซึ่งมักจะเป็นทางที่ไม่ชอบด้วยนิติธรรมของบ้านเมืองไทย เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องจะคิดให้ประชาชนได้มีความรู้เพิ่มเติมในทางที่ชอบ วิธีที่จะจัดนั้นมีดังนี้

1. โรงเรียนใดที่อยู่ในที่ประชุมชน มีสถานที่ที่พอจะให้ใช้ในการนี้ได้ ควรกันไว้ต่างหาก เปิดให้ประชาชนเข้าไปฟังกันได้ในเวลาที่ไม่ตกหรือแดดจัด มีน้ำเย็นให้ดื่ม มีหนังสือพิมพ์หรือหนังสือที่เกี่ยวข้องแก่การปลุกใจประชาชนในทางที่ถูก เช่น พระบรมราชาราชกาล หนังสือของท่านอัสวพาหุ หนังสือพิมพ์รายวันบางฉบับ กับหนังสือต่าง ๆ ที่ประชาชนควรรู้ เช่น ประกาศ พระราชบัญญัติ และประกาศของเจ้าหน้าที่ปกครองท้องที่
2. ต่อไปนโยบายภาคหน้าเมื่อมีทุนรอนมากขึ้น จะให้มีหนังสือสำหรับให้ยืมอ่านโดยคิดค่าธรรมเนียมแต่เล็กน้อย
3. ในห้องสมุดต่าง ๆ เหล่านี้เอง เมื่อถึงเวลาที่จะจัดให้มีการแสดงธรรมิกถาเพื่อปลุกใจประชาชนก็จะจัดตามห้องสมุดนี้เอง
4. งานรักษาห้องสมุด ไม่จำเป็นต้องเปลืองเงินอีกเพราะเหตุว่า ติดต่อกับโรงเรียน เมื่อครูหรือพนักงานคนใดว่างก็ให้มาอยู่ดูแลในห้องสมุดนี้ เวลาที่ครูหรือพนักงานอยู่ในห้องสมุดถ้าไม่มีงานอื่นทำ จะพูดคุยกับประชาชนที่มาเพื่อเป็นทางชักนำไปในทางที่ถูกก็ยิ่งดี

ต่อมาในวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2459 กระทรวงธรรมการจึงให้มีการประชุมอุปราช และสมุหเทศาภิบาล แผนกกระทรวงธรรมการขึ้นที่กระทรวงวัง โดยมีพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการเป็นประธาน มีผู้เข้าประชุมจำนวน 28 คน การประชุมครั้งนี้เป็นการประชุมเพื่อชี้แจงกิจการในหน้าที่ของกระทรวงธรรมการ และทำความเข้าใจกันมากกว่าเป็นการประชุมปรึกษาหารือด้วยข้อปัญหา คำชี้แจงดังกล่าวมีหัวข้อดังปรากฏตามเอกสารรัชกาลที่ 6 แห่ง ส. 1 เบ็ดเสร็จศึกษาธิการ 1 - 14 พ.ศ. 2453 - 2468 เล่ม 1 (ม.ป.ป. : ไม่มีเลขหน้า) ต่อไปนี้

1. ชี้แจงด้วยข้อราชการกรมธรรม์การอันเนื่องด้วยการพระศาสนา
2. ชี้แจงด้วยข้อราชการกรมศึกษาธิการ ดังนี้
 - 2.1 การฝึกหัดวิชากลีกรรม
 - 2.2 การจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน
 - 2.3 การจำหน่ายหนังสือแบบเรียน
3. ชี้แจงด้วยข้อราชการโรงเรียนราชแพทยาลัย
4. ทาหรือด้วยข้อรายงานประจำปีของกระทรวงธรรมการ
5. ทาหรือด้วยสถิติแห่งจำนวนเด็กพิการ

ในส่วนของการจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนตามข้อ 2.2 นั้นเป็นการนำเอาความเห็นในการจัดระเบียบกรมราชบัณฑิตของพระยาวิศาลศิลปศาสตราจารย์แจ้งทั้งหมดพร้อมทั้งชี้แจงรายละเอียดอื่น ๆ เพิ่มเติมอีกกล่าวคือ การจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนนี้ขอด้วยพระบรมราชโองบาย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดแล้ว ณ กรุงเทพมหานคร ได้เริ่มจัดขึ้นเป็นการทดลองแล้ว 3 แห่งคือ โรงเรียนวัดสุทัศน์แห่งหนึ่ง โรงเรียนวัดสามจีนแห่งหนึ่ง และโรงเรียนวัดประยูรวงศ์อีกแห่งหนึ่ง ถ้าสมุหเทศาภิบาลเห็นชอบด้วยและรับไปลองจัดขึ้นสักมณฑลละแห่ง เป็นการทดลองได้จะเป็นการดี และเมื่อได้จัด ณ ที่ใดแล้วขอให้กระทรวงธรรมการได้ทราบรายงานด้วย สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ อุปราชมณฑลปักกิ่งได้และสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครราชสีมา รับสั่งว่าได้ทรงตั้งห้องสมุดขึ้นลงดูในมณฑลนครราชสีมาแห่งหนึ่งแล้ว

นอกจากนั้นในหัวข้อ 2.3 การจำหน่ายหนังสือแบบเรียนท่านเสนาบดีกระทรวงธรรมการชี้แจงว่า แบบเรียนตามหัวเมืองไม่ค่อยมี ที่มีบ้างก็ราคาแพง บางแห่งราคาจริง 27 สตางค์ ขายกัน 60 - 70 สตางค์ เรื่องราคาแบบเรียนนี้กรมศึกษาธิการได้พยายามจัดให้ราคาถูกที่สุดผิดกว่าแต่ก่อนมาก เช่น แบบเรียนเร็วเล่ม 1 แต่ก่อนราคา 1 บาท เดียวนี้

ปกกระดาษราคาเพียง 20 สตางค์ อย่างไรก็ตามแม้ราคาถูกก็เป็นประโยชน์แก่เด็กกรุงเทพฯ ส่วนหัวเมืองยังซื้อแพงอยู่ วิธีแก้ไขให้มณฑลรับจากนายท่าราคาปก จะมอบให้กรรมการมณฑลหรือกรรมการจังหวัดเป็นผู้จำหน่ายก็ได้ การที่ได้จากการจำหน่ายนี้ ถ้ากรรมการมณฑล กรรมการจังหวัดขายเอง ควรสงวนกำไรนั้นไว้บำรุงห้องอ่านหนังสือประชาชน ถ้าโรงเรียนจำหน่ายก็ให้เป็นส่วนรายได้ของโรงเรียนนั้น

กรมราชบัณฑิตในปี พ.ศ. 2459 ยังเป็นกรมที่ขึ้นตรงต่อกระทรวงธรรมการระหว่างเดือนเมษายนกับพฤษภาคม พอถึงเดือนมิถุนายนกรมราชบัณฑิตมีการเปลี่ยนแปลงย้ายสังกัดมาขึ้นกับกรมศึกษาธิการ มีพระยาภักตินฤเบศร์เป็น เจ้ากรมราชบัณฑิต มีหน้าที่จัดห้องสมุดของกระทรวงศึกษาธิการด้วยดังปรากฏจากรายงานของกระทรวงธรรมการฉบับที่ 9 (246 : 132) ระบุว่าแผนกห้องสมุดมีการจัดและรักษาห้องสมุดของกรมศึกษาธิการ และเป็นเจ้าหน้าที่สำหรับห้องสมุดและห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน ซึ่งเป็นที่รวบรวมหนังสือต่าง ๆ อันเป็นหนังสือแสดงความรู้ให้เป็นสาธารณะประโยชน์แก่ประชาชน ย่อมเห็นหาชนทุกชั้นทั้งควรสละบรรพทิศอ่านหนังสือนั้น ๆ ได้ ในครั้งนี้ได้จัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนขึ้นแล้ว 3 แห่ง คือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสุพรรณบุรีอีกแห่งหนึ่ง และหวังว่าจะจัดขึ้นต่อไปด้วยความเอื้อเฟื้อของอุปการะท้องที่ และมหาชน การนี้คงแพร่หลายทั่วพระราชอาณาจักร

ในปี พ.ศ. 2460 รายงานของกระทรวงธรรมการฉบับที่ 10 (2462 : 217) ระบุว่าในครั้งนี้มีจำนวนห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นอีก 2 แห่ง คือได้เปิดที่โรงเรียนมหาวิทยาลัย จังหวัดสงขลา มณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2460 กับ ๗ ที่ว่าการอำเภอไชยภูมิ จังหวัดไชยภูมิ มณฑลนครราชสีมา เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2460 รวมทั้งกรุงเทพฯด้วยเป็น 5 แห่งด้วยกัน ในรายงานฉบับที่ 10 นี้ ยังได้ระบุถึงสภาพการดำเนินงานห้องสมุดทั้ง 3 แห่งของกรุงเทพฯว่า ตั้งแต่ตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2459 มาสังเกตดูมีผู้นิยมในการอ่านหนังสือทวีมากขึ้น ดังจะเห็นได้จนวน

ที่คิดเฉลี่ยเงินเดือนหนึ่ง ๆ มีจำนวนถึงแห่งละ 1742.5 คน แต่ยังมีผู้นิยมอ่านหนังสือเรื่อง
เปิดเตล็ดอยู่มากกว่าเรื่องอื่น ๆ ส่วนความอดทนที่อ่านหนังสือสำหรับประชาชนได้รับอยู่ทุก
วันนี้ก็ได้อาศัยผู้มีจิตศรัทธาส่งหนังสือมาบำรุงอยู่เนื่อง ๆ กับหอพระสมุดสำหรับพระนครก็ได้ให้
หนังสือที่พิมพ์ขึ้นใหม่อยู่เสมอ หวังว่าห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนจะมีมากขึ้นทุกที และ
ประชาชนก็จะเกิดความนิยมมากขึ้นด้วย

ปี พ.ศ. 2461 ได้จัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นอีก 4 แห่ง ใน
จังหวัดบุรีรัมย์ กระทรวงธรรมการ (จุฬารัตน์ โหมมานันต์, 2522 : 89 ; อ้างอิงมาจาก
กระทรวงธรรมการ, 2461 : 42) ระบุว่า คือ ๗ ที่ว่าการอำเภอเมือง ที่ว่าการอำเภอ
พุทไธสง ที่ว่าการอำเภอนางรอง และที่ว่าการอำเภอตะลุง รวมมีห้องอ่านหนังสือสำหรับ
ประชาชนเมื่อปี พ.ศ. 2461 ทั้งหมด 9 แห่ง

ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนทั้ง 9 แห่ง ไม่ได้ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล มีปรากฏ
ในรายงานว่าหนังสือที่มีในห้องสมุดเป็นหนังสือที่มีผู้บริจาคให้ จะมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ
ไม่ปรากฏหลักฐาน แม้งมาศ ชาลิต (2511 : 99 - 100) ระบุว่า ในรายงานของ
กระทรวงธรรมการฉบับที่ 11 พ.ศ. 2461 มีข้อเสนอของยอนสัน ที่ปรึกษากระทรวงธรรมการ
สมัยนั้นว่า อยากให้เห็นห้องอ่านหนังสือในกรุงเทพฯ ทำสถิติประเภทหนังสือที่มีผู้ชอบอ่าน การ
ศึกษาย่อมสำเร็จด้วยหนังสือได้มากเหมือนกัน เมื่อคนนิยมห้องอ่านหนังสือของรัฐบาลมากขึ้น
ก็ควรจะให้หนังสือซึ่งสมควรมากขึ้น และให้มีเป็นจำนวนพอ

ในปี พ.ศ. 2462 ซึ่งเป็นปีที่หลวงวราเทพยพิไลฐ เป็นหัวหน้าแผนกห้องอ่านหนังสือ
สำหรับประชาชนได้มีความเห็นว่า รัฐบาลควรให้เงินงบประมาณอุดหนุนกิจการห้องสมุดประชาชน
มีรายงานระบุว่าถึงแม้จะแลเห็นผลแล้วว่า ห้องอ่านหนังสือเหล่านี้เป็นสถานที่บำรุงความรู้ความ
ฉลาดให้แก่ประชาชน มีจำนวนเป็นอันมากก็ดี แต่ก็ยังจำกัดยิ่งขึ้นไปกว่าที่เป็นอยู่แล้วไม่ได้
เพราะการที่จะจัดให้ดีขึ้นต้องอาศัยเงินทุน สถานที่เช่นนี้ควรจะเป็นที่สง่าผ่าเผย มีผู้จัดการอยู่
เป็นประจำ มีหนังสือมาก ๆ และงาม ๆ มีที่นั่งอย่างสะอาดและสบาย ผู้ใดย่างเข้าไปให้เป็น

ที่ชวนใจทุกเมื่อ แต่ก็จำต้องรอกหาโอกาสในเรื่องเงินที่จะจัดไปก่อน และในปีเดียวกันนี้ ยอนสัน ที่ปรึกษากระทรวงธรรมการก็ได้เขียนเสนอไว้ในตอนสรุปรายงานว่าถึงเวลาแล้วที่รัฐบาลจะให้เงินอุดหนุนเพื่อช่วยในเรื่องการศึกษาอันสำคัญนี้ โดยข้อเสนอของหัวหน้าแผนกห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนและของที่ปรึกษากระทรวงธรรมการนั้น ไม่ประสบผลแต่อย่างใด

ในปี พ.ศ. 2463 ได้มีประกาศเปลี่ยนชื่อกรมราชบัณฑิตเป็นกรมตำรา ดังแจ้งความกระทรวงธรรมการเรื่องเปลี่ยนชื่อกรมราชบัณฑิตเป็นกรมตำรา ซึ่งบุญเจือ องค์ประดิษฐ์ (2505 : 77) ระบุว่า ด้วยกรมราชบัณฑิตซึ่งอยู่ในกระทรวงศึกษาธิการนั้นหน้าที่ราชการ คือ การตรวจและแต่งแบบเรียน จัดตั้งห้องสมุดสำหรับประชาชน และจัดพิมพ์ที่จำหน่ายแบบเรียน ให้แพร่หลายเป็นต้น ส่วนหน้าที่ราชบัณฑิตตามนามกรมเดิมนั้น เป็นการฝากฝ่ายปริยัติธรรม ซึ่งเป็นแผนกหนึ่งของกรมธรรมการ อันได้โอนไปกับกรมนั้นแล้ว นามกรมไม่ตรงกับรูปการ บัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อกรมนี้ว่า "กรมตำรา" ตั้งแต่วันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2463

แม้จะมีการตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นบ้างก็ตาม แต่ห้องอ่านหนังสือบางแห่งก็ต้องปิดกิจการไป ดังปรากฏในรายงานกระทรวงธรรมการฉบับที่ 18 ประจำปีพุทธศักราช 2468 (สุรพรี โทมนันท์. 2522 : 90 ; อ้างอิงมาจาก กระทรวงธรรมการ. 2468 : 40) ระบุว่า กรมตำรากระทรวงธรรมการได้รับหน้าที่ให้ดูแลห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน ซึ่งขณะนั้นมีอยู่เพียง 7 แห่ง คือที่จังหวัดพระนครมี 3 แห่ง ได้แก่ ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดสุทัศน์ ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดสามจีน และห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดประยุรวงศาวาส และตามจังหวัดต่าง ๆ มี 4 แห่ง คือ ที่จังหวัดสงขลา จังหวัดจันทบุรี จังหวัดชัยภูมิและจังหวัดบุรีรัมย์ อุปสรรคที่สำคัญคือ ไม่มีทุนพอที่จะดำเนินการ

พ.ศ. 2470 แผนกห้องสมุดของกรมตำรา ได้จัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนอีก 2 แห่ง คือที่จังหวัดร้อยเอ็ด และที่จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่ง (สุรพรี โทมนันท์. 2522 : 91 - 93 ; อ้างอิงมาจากกระทรวงธรรมการ. 2470 : 33) ระบุว่า พ.ศ. 2471

มีห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนตามมณฑลต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น 13 แห่ง ดังปรากฏตามตาราง
ในรายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 21 ประจำปีพุทธศักราช 2471 ดังนี้

ตาราง 1 สถิติเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนใน พ.ศ. 2471

มณฑล	เลขที่	ที่ตั้ง	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	มีหนังสือ ทั้งหมด	มีผู้เข้าไป อ่านวันละ	หมายเหตุ
กรุงเทพ	1	ร.ร. วัดสุทัศน์	ก. ตีทอง	พระนคร	พระนคร	1,473	46	
	2	ร.ร. วัดสามจีน	สามแยก	สัมพันธวงศ์	พระนคร	1,212	41	
	3	ร.ร. วัดประยุรวงศ์	วัดประยุรวงศ์	กึ่งบุปผาราม	ธนบุรี	1,391	64	
					รวม	4,076	50.33	
อยุธยา	-	-	-	-	-	-	-	
นครสวรรค์	-	-	-	-	-	-	-	
พิษณุโลก	-	-	-	-	-	-	-	
พายัพ	-	-	-	-	-	-	-	
นครชัยศรี	-	-	-	-	-	-	-	
ราชบุรี	1	ห้องตัวอย่างสินค้า	หน้าเมือง	เมือง	ราชบุรี	285	82	
สงขลา	1	ร.ร. ประจันตผล	บ่อยาว	เมือง	สงขลา	1,954	45	
	2	บ้านระโนด	ระโนด	ระโนด	สงขลา	101	-	

ตาราง 1 (ต่อ)

มณฑล	เลขที่	ที่ตั้ง	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	มีหนังสือ สั่งทั้งสิ้น	มีผู้เข้าไป อ่านวันละ	หมายเหตุ
ปัตตานี	1	สโมสรเสือป่า	สะนารัง	สะนารัง	ปัตตานี	386	5	ห้องสมุดของ
ภูเก็ต	-	-	-	-	-	-	-	โรงเรียนประจำ
จันทบุรี	1	ตลาดเหนือ	ตลาดจันทบุรี	เมือง	จันทบุรี	749	25	มณฑลราชบุรี
ปราจีนบุรี	-	-	-	-	-	-	-	รวมอยู่ด้วย
นครราชสีมา	1	ศาลากลางจังหวัด ชัยภูมิ	ในเมือง	เมือง	ชัยภูมิ	673	8	
	2	ร. ร. ประจำจังหวัด ร้อยเอ็ด	ในเมือง	เมือง	ร้อยเอ็ด	790	28	
	3	ที่ว่าการอำเภอ เมืองบุรีรัมย์	ในเมือง	บุรีรัมย์	บุรีรัมย์	115	1	
	4	ที่ว่าการอำเภอ	นางรอง	นางรอง	บุรีรัมย์	101	1	
	5	ที่ว่าการอำเภอ	ประโคนชัย	ตะลุง	บุรีรัมย์	129	1	
รวม						5,283	21.78	
รวม	13	-	-	-	-	9,359	36.06	

จากตาราง 1 แสดงว่ามีห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนตามสถานที่ต่าง ๆ ที่ทั่วประเทศ จำนวน 13 แห่ง เมื่อจำแนกมณฑลปรากฏว่า ที่มณฑลนครราชสีมา มี 5 แห่ง กรุงเทพฯ มี 3 แห่ง มณฑลสงขลา 2 แห่ง ส่วนมณฑลราชบุรี มณฑลปัตตานี และมณฑลจันทบุรี มีมณฑลละ 1 แห่ง มีหนังสือทั้งสิ้นรวม 9,359 เล่ม และมีผู้เข้าไปอ่านเฉลี่ยวันละ 36.06 คน

อำนวยการเอกพระยาภักดินฤเบศร์เจ้ากรมราชบัณฑิต ได้เก็บสถิติจำนวนประชาชนที่เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านสำหรับประชาชนวัดสุทัศน์ วัดสามจีน และวัดประยุรวงศาวาส ระหว่างปี พ.ศ. 2459- 2472 ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ดังปรากฏตามข่าวหรือแจ้งความกรมตำรวจ กระทรวงศึกษาธิการ ที่นำพิมพ์ลงในวารสารวิทยากรย์ พ.ศ. 2459 - 2473 เล่มที่ 17 - 30 ดังแสดงในตาราง 2 - 14

ตาราง 2 จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2460

เดือน	ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ		ห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน		ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส	
	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ
มกราคม	2,625	84.67	921	29.70	1,540	49.67
กุมภาพันธ์	2,384	85.14	732	26.14	2,044	73.00
มีนาคม	2,672	86.19	931	30.03	1,926	62.12
สิงหาคม	2,131	68.74	491	15.83	1,465	47.25
ตุลาคม	3,478	112.19	810	26.12	1,720	55.48
พฤศจิกายน	2,806	93.53	829	27.63	1,711	57.03
ธันวาคม	3,120	100.64	814	26.25	1,838	59.29
รวม	19,216	90.21	5,528	25.95	12,244	57.48

ตาราง 2 แสดงว่าในปี พ.ศ. 2460 ตั้งแต่เดือนมกราคม ถึงเดือนธันวาคม รวม 7 เดือน ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ มีผู้เข้าไปอ่านทั้งสิ้น 19,216 คน เฉลี่ยวันละ 90.21 คน ห้องอ่านหนังสือรองลงมาได้แก่ ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาสมีผู้เข้าไปอ่านทั้งสิ้น 12,244 คน เฉลี่ยวันละ 57.48 คน และห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน มีผู้เข้าปอ่านน้อยที่สุดจำนวนทั้งสิ้น 5,528 คน เฉลี่ยวันละ 25.95 คน

ตาราง 3 จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2461

เดือน	ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ		ห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน		ห้องอ่านหนังสือวัดประยูรวงศาวาส	
	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ
มกราคม	3,369	108.67	1,069	34.48	1,774	57.22
กุมภาพันธ์	2,351	83.96	1,003	35.82	2,208	78.85
มีนาคม	3,425	110.48	1,063	34.29	1,928	62.19
เมษายน	2,018	67.26	784	26.13	1,003	33.34
พฤษภาคม	2,606	84.06	889	28.67	1,413	45.58
มิถุนายน	2,648	88.26	863	28.67	1,553	51.76
กรกฎาคม	2,849	91.90	1,097	35.38	1,511	48.74
สิงหาคม	3,130	100.96	1,065	34.35	1,752	56.51
กันยายน	2,827	94.23	1,030	34.33	1,715	57.16
ตุลาคม	2,814	90.77	814	35.39	1,661	53.58
พฤศจิกายน	2,929	97.63	1,176	39.2	2,057	68.56
ธันวาคม	2,886	93.09	1,372	44.25	1,649	59.19
รวม	33,852	92.74	12,225	33.49	20,224	55.40

จากตาราง 3 แสดงว่าในปี พ.ศ. 2461 ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนธันวาคม รวม 12 เดือน ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ มีผู้เข้าไปอ่านมากที่สุดรวมทั้งสิ้น 33,852 คน เฉลี่ยวันละ 92.74 ห้องอ่านหนังสือรองลงมาได้แก่ ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส มีผู้เข้าไปอ่านหนังสือ ทั้งสิ้น 20,224 คน เฉลี่ยวันละ 55.40 คน และห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน มีผู้เข้าไปอ่านน้อยที่สุดจำนวน 12,225 คน เฉลี่ยวันละ 33.49 คน

ตาราง 4 จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2462

เดือน	ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ		ห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน		ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส	
	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ
มกราคม	2,833	91.38	1,536	49.54	2,776	89.54
กุมภาพันธ์	2,568	88.55	1,331	45.89	1,978	68.20
มีนาคม	2,717	87.64	1,323	42.23	1,103	36.76
เมษายน	2,463	82.10	1,267	42.23	1,103	36.76
พฤษภาคม	3,631	117.11	1,311	42.29	1,441	46.48
มิถุนายน	2,597	86.56	1,475	49.16	2,400	80.00
กรกฎาคม	2,439	78.67	1,571	50.67	2,493	80.41
สิงหาคม	2,820	90.96	1,194	38.51	2,830	91.29
กันยายน	3,012	100.40	1,517	50.56	2,121	70.70
ตุลาคม	2,714	87.54	1,202	38.83	2,339	75.45
พฤศจิกายน	2,368	78.93	1,129	37.63	2,177	72.56
ธันวาคม	2,380	76.77	1,309	42.22	2,375	76.67
รวม	32,542	88.91	16,165	44.16	26,324	71.92

จากตาราง 4 แสดงว่าในปี พ.ศ.2462 ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนธันวาคม รวม 12 เดือน ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ มีผู้เข้าอ่านมากที่สุดรวมทั้งสิ้น 32,542 คน เฉลี่ยวันละ 88.91 คน รองลงมาได้แก่ ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส มีผู้เข้าอ่านทั้งสิ้น 26,324 คน เฉลี่ยวันละ 71.92 คน และห้องอ่านหนังสือวัดสามจีนมีผู้เข้าอ่านน้อยที่สุด จำนวนทั้งสิ้น 16,165 คน เฉลี่ยวันละ 44.91 คน

ตาราง 5 จำนวนประชาชนผู้เข้าอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2463

เดือน	ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ		ห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน		ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส	
	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ
มกราคม	2,895	93.38	1,425	45.96	2,415	77.90
กุมภาพันธ์	2,634	94.07	1,246	44.50	2,249	80.32
มีนาคม	1,509	50.30	1,464	48.80	2,221	74.03
พฤษภาคม	2,474	79.80	1,795	57.90	2,042	65.78
มิถุนายน	2,711	90.36	1,756	58.53	2,097	69.90
กรกฎาคม	2,927	94.41	1,407	45.38	2,469	79.64
สิงหาคม	2,961	95.51	1,700	54.83	2,447	79.00
กันยายน	2,709	190.30	1,305	43.50	2,634	87.80
ตุลาคม	2,501	80.67	1,690	54.51	2,527	81.51
พฤศจิกายน	2,809	93.63	1,766	58.86	2,159	71.96
ธันวาคม	2,809	89.63	1,662	53.61	2,370	76.45
รวม	28,890	86.49	17,216	51.54	25,630	76.73

จากตาราง 5 แสดงว่าในปี พ.ศ. 2463 นับตั้งแต่เดือนมกราคม ถึงเดือนธันวาคม รวม 11 เดือน ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ มีผู้เข้าอ่านมากที่สุด ทั้งสิ้น 28,890 เฉลี่ยวันละ 86.49 คน ห้องอ่านหนังสือรองลงมาได้แก่ ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส มีผู้เข้าอ่านทั้งสิ้น 25,630 คน เฉลี่ยวันละ 76.73 คน และห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน มีผู้เข้าอ่านน้อยที่สุดจำนวนทั้งสิ้น 17,216 คน เฉลี่ยวันละ 51.54 คน

ตาราง 6 จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2464

เดือน	ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ		ห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน		ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส	
	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ
มกราคม	2,922	94.25	1,444	46.58	2,065	66.61
กุมภาพันธ์	2,541	90.75	1,442	51.50	1,904	68.00
มีนาคม	2,679	86.41	1,051	62.93	2,071	66.80
เมษายน	2,377	79.22	1,255	41.83	2,429	80.96
พฤษภาคม	2,793	90.09	1,257	40.54	2,429	78.35
กรกฎาคม	2,763	88.25	1,280	41.29	2,236	72.12
ตุลาคม	2,879	92.87	1,441	46.48	3,198	103.16
พฤศจิกายน	2,543	84.76	1,471	49.03	2,347	78.23
ธันวาคม	2,674	86.25	1,688	54.45	2,219	71.58
รวม	24,171	88.21	13,229	48.28	20,898	76.27

จากตาราง 6 แสดงว่าในปี พ.ศ. 2464 ตั้งแต่เดือนมกราคม ถึงเดือนธันวาคม รวม 9 เดือน มีผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯมากที่สุด จำนวนทั้งสิ้น 24,171 คน เฉลี่ยวันละ 88.21 คน ห้องอ่านหนังสือรองลงมาได้แก่ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส มีผู้เข้าไปอ่านทั้งสิ้น 20,898 คน เฉลี่ยวันละ 76.27 คน และห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน มีผู้เข้าไปอ่านน้อยที่สุด จำนวนทั้งสิ้น 13,229 คน เฉลี่ยวันละ 48.28 คน

ตาราง 7 จำนวนประชาชนผู้เข้าอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2465

เดือน	ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ		ห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน		ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส	
	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ
มกราคม	2,548	82.19	1,294	41.74	2,430	78.38
กุมภาพันธ์	2,418	86.35	1,088	38.85	1,538	54.92
มีนาคม	2,629	84.80	1,155	37.25	2,248	72.15
เมษายน	2,437	81.23	1,350	45.00	1,887	62.90
พฤษภาคม	2,618	84.45	1,392	44.90	1,774	57.22
มิถุนายน	2,448	81.60	1,666	44.53	2,160	72.00
สิงหาคม	2,724	87.87	1,635	82.74	1,936	62.45
กันยายน	2,747	91.56	1,562	57.06	2,401	80.03
ตุลาคม	2,704	87.22	1,44	45.61	2,348	75.74
พฤศจิกายน	2,634	87.80	1,285	42.83	2,526	84.20
ธันวาคม	2,688	86.70	1,147	37.00	2,421	78.19
รวม	28,595	85.61	14,988	44.87	23,669	70.86

จากตาราง 7 แสดงว่าในปี พ.ศ. 2465 นับตั้งแต่เดือนมกราคม ถึงเดือนธันวาคม รวม 11 เดือน ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ มีผู้เข้าอ่านมากที่สุด รวมทั้งสิ้น 28,595 คน เฉลี่ยวันละ 85.61 คน ห้องอ่านหนังสือรองลงมาได้แก่ ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส มีผู้เข้าอ่านทั้งสิ้น 23,669 คน เฉลี่ยวันละ 70.86 คน และห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน มีผู้เข้าอ่านน้อยที่สุด จำนวนทั้งสิ้น 14,988 คน เฉลี่ยวันละ 44.87 คน

ตาราง 8 จำนวนประชาชนผู้เข้าอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2466

เดือน	ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ		ห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน		ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส	
	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ
มกราคม	2,584	83.35	1,179	38.03	2,022	65.22
กุมภาพันธ์	2,382	82.13	1,387	47.82	2,578	88.89
มีนาคม	2,574	83.03	1,455	46.93	2,264	73.03
เมษายน	2,640	88.00	1,150	38.33	2,245	74.83
พฤษภาคม	2,680	86.45	1,316	42.45	1,422	45.87
มิถุนายน	-	-	-	-	-	55.80
กรกฎาคม	2,671	86.16	1,348	43.48	1,730	52.80
สิงหาคม	2,696	86.96	1,356	43.74	1,525	49.19
กันยายน	2,595	86.50	1,414	47.13	2,191	73.03
ตุลาคม	2,523	81.38	1,398	45.09	1,930	62.25
พฤศจิกายน	2,535	84.50	1,125	37.50	2,883	96.10
ธันวาคม	2,576	83.09	1,205	38.87	2,122	68.45
รวม	28,456	84.69	14,333	42.65	22,912	68.19

จากตาราง 8 แสดงว่าในปี พ.ศ. 2466 ตั้งแต่เดือนมกราคม ถึงเดือนธันวาคม รวม 11 เดือน ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ มีผู้เข้าอ่านมากที่สุด รวมทั้งสิ้น 28,456 คน เฉลี่ยวันละ 84.69 คน ห้องอ่านหนังสือรองลงมาได้แก่ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส มีผู้เข้าอ่านทั้งสิ้น 22,912 คน เฉลี่ยวันละ 68.19 คน และห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน มีผู้เข้าอ่านน้อยที่สุด จำนวนทั้งสิ้น 14,333 คน เฉลี่ยวันละ 42.65 คน

ตาราง 9 จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2467

เดือน	ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ		ห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน		ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส	
	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ
มกราคม	2,502	80.70	1,813	58.48	2,260	72.90
กุมภาพันธ์	2,352	84.00	2,112	75.42	2,129	76.03
มีนาคม	2,602	83.93	2,017	65.06	2,270	73.22
เมษายน	2,463	82.10	1,536	51.20	2,257	75.23
พฤษภาคม	2,519	81.25	1,770	57.09	2,250	72.58
มิถุนายน	2,501	83.36	1,600	53.33	2,252	75.06
กรกฎาคม	2,649	85.45	1,521	49.06	2,262	72.96
สิงหาคม	2,619	84.48	1,521	49.06	2,267	73.12
กันยายน	2,476	82.53	1,461	48.70	2,262	75.40
ตุลาคม	2,567	82.80	1,547	49.90	2,332	75.22
พฤศจิกายน	2,310	77.00	1,238	41.26	2,269	75.63
ธันวาคม	2,656	85.67	1,176	37.93	2,267	73.12
รวม	30,216	82.78	18,817	51.55	27,077	74.18

จากตาราง 9 แสดงว่าในปี พ.ศ. 2467 ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนธันวาคม รวม 12 เดือน ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ มีผู้เข้าไปอ่านมากที่สุด รวมทั้งสิ้น 30,216 คน เฉลี่ยวันละ 82.78 คน ห้องอ่านหนังสือรองลงมาได้แก่ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส มีผู้เข้าไปอ่านทั้งสิ้น 27,077 คน เฉลี่ยวันละ 74.18 คน และห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน มีผู้เข้าไปอ่านน้อยที่สุด จำนวนทั้งสิ้น 18,817 คน เฉลี่ยวันละ 51.55 คน

ตาราง 10 จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2468

เดือน	ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ		ห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน		ห้องอ่านหนังสือวัดประยูรวงศาวาส	
	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ
มกราคม	2,655	85.64	989	31.90	2,263	73.00
กุมภาพันธ์	2,305	82.32	1,158	41.35	2,112	75.52
มีนาคม	2,677	86.35	1,264	40.77	2,320	74.83
เมษายน	2,559	85.30	1,598	53.26	2,260	75.33
พฤษภาคม	2,602	83.93	1,826	58.90	2,273	73.32
มิถุนายน	2,565	85.50	1,711	57.03	2,267	75.56
กรกฎาคม	2,577	83.12	1,642	52.96	2,269	73.19
สิงหาคม	2,728	88.00	1,590	51.29	2,271	73.25
กันยายน	2,597	86.56	1,376	45.86	2,261	75.63
ตุลาคม	2,663	85.90	1,518	48.96	2,300	74.19
พฤศจิกายน	2,600	86.66	1,465	48.93	2,261	75.36
ธันวาคม	2,719	87.70	835	26.93	2,259	72.87
รวม	31,247	85.60	17,005	46.58	27,124	74.31

จากตาราง 10 แสดงว่าในปี พ.ศ. 2468 ตั้งแต่เดือนมกราคม ถึงเดือนธันวาคม รวม 12 เดือน ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ มีผู้เข้าไปอ่านมากที่สุด รวมทั้งสิ้น 31,247 คน เฉลี่ยวันละ 85.60 คน ห้องอ่านหนังสือรองลงมาได้แก่ ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส มีผู้เข้าไปอ่านทั้งสิ้น 27,124 คน เฉลี่ยวันละ 74.31 คน และห้องอ่านหนังสือวัดสามจีนมีผู้เข้าไปอ่านน้อยที่สุด จำนวนทั้งสิ้น 17,005 คน เฉลี่ยวันละ 46.58

ตาราง 11 จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2469

เดือน	ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ		ห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน		ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส	
	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ
มกราคม	1,615	52.09	1,586	51.15	2,250	72.58
กุมภาพันธ์	1,465	52.32	1,248	44.57	2,113	75.46
มีนาคม	2,168	69.93	1,331	42.93	2,290	73.87
เมษายน	2,519	83.63	1,229	40.96	2,196	73.20
พฤษภาคม	2,647	85.38	1,249	40.29	2,231	71.96
มิถุนายน	2,454	81.80	1,220	40.66	2,280	76.00
กรกฎาคม	2,599	83.83	1,301	41.96	2,250	72.58
สิงหาคม	1,477	47.64	1,301	41.96	2,270	73.22
กันยายน	1,445	48.16	1,384	46.13	2,275	75.83
ตุลาคม	1,539	49.64	1,515	48.87	2,250	72.58
พฤศจิกายน	1,570	52.33	1,492	49.72	2,292	49.73
ธันวาคม	1,566	50.51	1,536	49.54	2,260	72.90
รวม	23,064	63.18	16,392	44.90	26,957	73.85

จากตาราง 11 แสดงว่าในปี พ.ศ. 2469 ตั้งแต่เดือนมกราคม ถึงเดือนธันวาคม รวม 12 เดือน ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ มีผู้เข้าไปอ่าน มากที่สุดรวมทั้งสิ้น 23,064 คน เฉลี่ยวันละ 63.18 คน ห้องอ่านหนังสือ รองลงมาได้แก่ ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส มีผู้เข้าไปอ่านทั้งสิ้น 26,957 คน เฉลี่ยวันละ 73.85 คน และห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน มีผู้เข้าไปอ่านน้อยที่สุด รวมทั้งสิ้น 16,392 คน เฉลี่ยวันละ 44.90 คน

ตาราง 12 จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2470

เดือน	ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ		ห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน		ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส	
	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ
มกราคม	1,692	54.58	1,205	38.87	1,795	57.90
กุมภาพันธ์	1,542	53.17	1,160	40.00	1,741	60.03
มีนาคม	2,132	68.77	1,291	41.64	1,910	61.61
เมษายน	2,295	76.50	1,485	49.50	2,250	75.00
พฤษภาคม	1,961	63.25	1,345	43.38	2,280	73.54
มิถุนายน	1,691	56.36	1,318	43.93	2,265	75.50
กรกฎาคม	1,947	62.80	1,325	42.74	2,277	73.45
สิงหาคม	1,932	62.32	1,206	38.90	2,290	73.82
กันยายน	1,841	61.36	1,196	39.86	2,240	74.66
ตุลาคม	1,955	63.06	1,243	40.09	2,448	78.96
พฤศจิกายน	1,465	48.83	1,189	39.63	2,252	75.06
ธันวาคม	1,713	55.25	1,229	39.64	2,258	72.83
รวม	22,166	60.56	15,192	41.50	26,006	71.05

จากตาราง 12 แสดงว่าในปี พ.ศ. 2470 ตั้งแต่เดือนมกราคม ถึงเดือนธันวาคม รวม 12 เดือน ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ มีผู้เข้าไปอ่านมากที่สุดรวมทั้งสิ้น 22,166 คน เฉลี่ยวันละ 60.56 คน ห้องอ่านหนังสือรองลงมาได้แก่ ห้องอ่านหนังสือวัดประยุรวงศาวาส มีผู้เข้าไปอ่านทั้งสิ้น 26,006 คน เฉลี่ยวันละ 71.05 คน และวัดสามจีนมีผู้เข้าไปอ่านน้อยที่สุดจำนวนทั้งสิ้น 15,192 คน เฉลี่ยวันละ 41.50 คน

ตาราง 13 จำนวนประชาชนผู้เข้าอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพในปี พ.ศ. 2471

เดือน	ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ		ห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน		ห้องอ่านหนังสือ วัดประยูรวงศาวาส	
	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ
มกราคม	1,506	48.58	1,650	53.22	1,997	64.41
กุมภาพันธ์	1,302	46.50	1,449	51.75	1,916	68.42
มีนาคม	1,442	46.51	1,794	57.87	1,845	59.51
เมษายน	1,706	56.86	1,279	42.63	1,972	64.40
พฤษภาคม	1,756	56.64	1,283	41.38	1,948	62.83
มิถุนายน	1,510	50.33	1,232	41.06	1,970	65.66
กรกฎาคม	1,909	61.58	1,306	42.12	1,950	62.90
สิงหาคม	1,211	39.06	1,347	43.45	1,980	63.87
กันยายน	1,262	42.06	1,386	46.20	1,977	65.90
ตุลาคม	1,326	24.77	1,328	42.93	1,981	63.90
พฤศจิกายน	1,372	45.73	1,376	45.86	1,992	66.40
ธันวาคม	1,427	46.03	1,823	58.80	2,003	64.61
รวม	17,729	48.57	17,253	47.26	23,531	64.46

จากตาราง 13 แสดงว่าในปี พ.ศ. 2471 ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนธันวาคม รวม 12 เดือน ห้องอ่านหนังสือวัดประยูรวงศาวาส มีผู้เข้าอ่านมากที่สุดรวมทั้งสิ้น 23,631 คน เฉลี่ยวันละ 64.46 คน ห้องอ่านหนังสือรองลงมาได้แก่ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ มีผู้เข้าอ่านทั้งสิ้น 17,729 คน เฉลี่ยวันละ 48.57 คน และห้องอ่านหนังสือวัดสามจีนมีผู้เข้าอ่านน้อยที่สุด จำนวนทั้งสิ้น 17,253 คน เฉลี่ยวันละ 47.26 คน

ตาราง 14 จำนวนประชาชนผู้เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือกรุงเทพ ปี พ.ศ. 2472

เดือน	ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ		ห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน		ห้องอ่านหนังสือ วัดประยูรวงศาวาส	
	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ	จำนวนผู้อ่าน	เฉลี่ยวันละ
มกราคม	2,055	66.29	1,003	32.35	1,988	64.12
กุมภาพันธ์	1,647	58.82	1,294	46.21	1,876	67.00
มีนาคม	1,653	53.32	2,087	67.32	2,182	70.38
เมษายน	1,506	50.20	2,193	73.10	1,958	65.26
พฤษภาคม	2,126	69.70	1,926	46.2312	1,813	58.48
มิถุนายน	2,752	91.73	1,533	51.10	1,895	63.16
กรกฎาคม	2,401	77.45	1,707	55.06	1,915	61.77
สิงหาคม	2,213	71.38	1,769	57.06	1,987	64.09
กันยายน	2,042	68.06	1,372	45.73	1,879	62.63
ตุลาคม	2,128	68.64	1,723	55.58	1,886	60.83
พฤศจิกายน	1,843	61.43	684	22.80	1,874	62.46
ธันวาคม	2,043	65.90	776	25.03	1,967	63.45
รวม	24,404	66.86	16,344	44.77	23,220	63.61

จากตาราง 14 แสดงว่าในปี พ.ศ. 2472 ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนธันวาคม รวม 12 เดือน ห้องอ่านหนังสือวัดสุทัศน์ฯ มีผู้เข้าไปอ่านมากที่สุด รวมทั้งสิ้น 24,404 คน เฉลี่ยวันละ 66.86 คน ห้องอ่านหนังสือรองลงมาได้แก่ ห้องอ่านหนังสือวัดประยูรวงศาวาส มีผู้เข้าไปอ่าน ทั้งสิ้น 23,220 คน เฉลี่ยวันละ 63.61 คน และห้องอ่านหนังสือวัดสามจีน มีผู้เข้าไปอ่านน้อย ที่สุดจำนวนทั้งสิ้น 16,344 คน เฉลี่ยวันละ 44.77 คน

หลังจากปี พ.ศ. 2472 เป็นต้นมา ไม่ปรากฏรายงานที่เกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนอีกเลย นักวิชาการหลายท่าน เช่น สุทธิลักษณ์ อัมพวันวงศ์ (2510 : 6) เชื่อว่าห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการ ระยะแรกสิ้นสุดลงเมื่อปี พ.ศ. 2472 นี้เอง

ในปี พ.ศ. 2473 ได้มีประกาศตั้งกรมวิชาธิการขึ้น โดยรวมงานของกรมตำราและงานแผนกอื่น ๆ บางแผนกมาขึ้นกับกรมใหม่ บุญเจือ องค์กรประดิษฐ์ (2505 : 93 - 94) ระบุว่า กรมวิชาธิการ มีกองในสังกัดรวม 5 กอง คือ กองกลาง กองสถิติและรายงาน กองสอบไล่ กองแบบเรียน และกองโรงพิมพ์

สำหรับกองสถิติและรายงานนั้นมีหน้าที่ควบคุมสถิติการศึกษา ค้นคว้าแบบแผนทำรายงานกระทรวง ควบคุมการท้องสมุคสำหรับประชาชนและของกระทรวง ดังนั้น กองสถิติและรายงาน กรมวิชาธิการ ยังกำหนดหน้าที่ให้ควบคุมท้องสมุคสำหรับประชาชนด้วย

ในปี พ.ศ. 2474 - 2475 การแบ่งส่วนราชการของกระทรวงธรรมการ กรมวิชาธิการ ซึ่งมีกองในสังกัด 5 กอง ยังคงเป็นกรม ๆ หนึ่ง ในกระทรวงธรรมการอยู่ บุญเจือ องค์กรประดิษฐ์ (2505 : 95) กล่าวว่า หลังจากนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476 ถึง 2480 ไม่ปรากฏว่ามีกรมวิชาธิการอยู่ในสังกัดของกระทรวงธรรมการเลย สำหรับการแบ่งส่วนราชการของกระทรวงธรรมการในช่วงดังกล่าว

เมื่อพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงของห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2459 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 - 2468) ถึง พ.ศ. 2480 ซึ่งเป็นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (พ.ศ. 2477 - 2489) จะพบว่า มีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ดังนี้

นโยบายการจัดห้องสมุด

ในปี พ.ศ. 2459 ถึง 2480 มีนโยบายให้อุปราษและสมุทรศาสตร์บาลจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนขึ้นในมณฑลและจังหวัดของตน โดยใช้โรงเรียนที่อยู่ชุมชน ซึ่งมีสถานที่เพียงพอให้กันสถานที่เอาไว้ต่างหาก ำให้ครูที่ว่างจากการสอนเป็นผู้ดูแลรักษา ตลอดจนให้จัดกิจกรรมขึ้นในห้องอ่านด้วย เช่น การแสดงธรรมิกถา เป็นต้น ทั้งนี้ก็ เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้หาความรู้เพิ่มพูนสำหรับตนเองในทางที่ชอบ บางทีประชาชนก็ได้รับความรู้จากการบอกเล่า ซึ่งมักจะเป็นทางที่ไม่ชอบด้วยนิติธรรมของบ้านเมือง ตามข้อเสนขอของพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ ดำเนินเอกสารรัชกาลที่ 6 แห่ง สมัย เปิดเสรีศึกษาธิการ 1 - 14 พ.ศ. 2453 - 2468

การบริหารงาน

ในระดับกระทรวงซึ่งเป็นส่วนกลางกำหนดให้กรมราชบัณฑิตในสังกัดกระทรวงธรรมการเป็นเจ้าหน้าที่เจ้าของเรื่องห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน โดยมีหัวหน้าแผนกห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนเป็นผู้ควบคุมดูแลติดตามผล ตลอดจนการรายงานผลในระดับมณฑล และระดับจังหวัดเป็นหน้าที่ของกรรมการมณฑล และกรรมการจังหวัดเป็นเจ้าของเรื่อง ส่วนในระดับปฏิบัติการหรือการบริหารงานในห้องอ่านหนังสือจริง ๆ เป็นหน้าที่ของโรงเรียนที่จะจัด ครูซึ่งว่างจากการสอนไปดูแลรักษาห้องสมุด

ในส่วนของการรายงานผลนั้น เจ้ากรมราชบัณฑิตคือ พระยาภักดินฤเบศร์ เป็นผู้รายงานข่าวห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนอยู่เสมอ ซึ่งปรากฏในวารสารวิทยาจารย์ (2460 : 49) ว่า ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนทั้ง 3 แห่ง มีผู้เข้าไปอ่านหนังสือในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2460 นับตั้งแต่วันที่ 1 ถึงวันที่ 30 มีจำนวนดังนี้

1. ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดสุทัศน์ฯ มีผู้เข้าไปอ่านทั้งสิ้น 2,806 คน คิดเฉลี่ยวันหนึ่งมีผู้เข้าไปอ่าน 93.53 คน

2. ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดสามจีน มีผู้เข้าอ่านทั้งสิ้น 829 คน คิดเฉลี่ยวันหนึ่ง มีผู้เข้าอ่าน 27.63 คน

3. ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดประยุรวงศาวาส มีผู้เข้าอ่านทั้งสิ้น 1,711 คน คิดเฉลี่ยวันหนึ่งมีผู้เข้าอ่าน 53.03 คน

การรายงานผลในวารสารวิทยากรย์นี้ (2470 : 71 - 637) ปรากฏในเดือนสุดท้ายคือ เดือนมีนาคม พ.ศ. 2472 หลังจากนั้นไม่มีรายงานอีกเลย นอกจากนั้นห้องอ่านหนังสือ สำหรับประชาชนตามมณฑลต่าง ๆ เช่น ที่จังหวัดชัยภูมิ มณฑลนครราชสีมาปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2469 นับตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม ถึงวันที่ 30 เมษายน มีจำนวนทั้งสิ้น 2,140 คน เฉลี่ยเดือนละ 178.33 คน และที่จังหวัดร้อยเอ็ด มณฑลนครราชสีมา มีผู้เข้าอ่านในห้องอ่านประจำเดือนตุลาคมถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2471 รวม 3 เดือน รวมทั้งสิ้น 2,581 คน เฉลี่ยเข้าอ่านวันละ 34.41 คน ซึ่งปรากฏในวารสารวิทยากรย์ (2471 - 72 : 821) ดังกล่าว

งบประมาณ

รัฐบาลไม่ได้จัดงบประมาณสนับสนุนห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนที่จัดขึ้น จะมีเพียงรายได้ที่เกิดจากการจำหน่ายหนังสือแบบเรียนที่กรรมการมณฑล และกรรมการจังหวัดรับไปจำหน่ายโดยให้กันเงินเอาไว้ส่วนหนึ่งสำหรับบำรุงห้องอ่านหนังสือในมณฑลของตน นอกจากนั้น งบประมาณก็ได้รับการบริจาคของประชาชนด้วย

อาคารสถานที่

ในระยะแรกนี้อาคารสถานที่ของห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนยังเป็นอาคารอาศัยในมีอาคารเป็นเอกเทศ ทั้งนี้เป็นไปตามนโยบายที่ว่าใช้โรงเรียนที่อยู่ในชุมชน ซึ่งมีสถานที่

เพียงพอได้กันสถานที่เอาไว้ต่างหากจัดเป็นห้องอ่านหนังสือ ดังนั้นอาคารสถานที่จึงรวมอยู่กับโรงเรียนหรืออาคารอื่น ๆ เช่น ที่ว่าการอำเภอ เป็นต้น

กฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง

ห้องอ่านหนังสือในช่วงระยะ พ.ศ. 2459 - 2480 มีกฎหมายหรือระเบียบก็เพียงการเสนอความเห็นของอธิบดีกรมศึกษาธิการเกี่ยวกับวิธีการจัดดำเนินการห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนเท่านั้น และเมื่อความเห็นเสนอต่อกระทรวงธรรมการและกราบทูลเสนอพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนได้รับความเห็นชอบก็ถือว่าความเห็นนั้นเป็นแนวปฏิบัติสำหรับจัดห้องอ่านหนังสือ พร้อมกับจัดให้มีการประชุมชี้แจงทำความเข้าใจรายละเอียดต่ออุปราช และสมุหเทศาภิบาลแผนกกระทรวงธรรมการ การชี้แจงข้อราชการดังกล่าว ถือว่าเป็นระเบียบการดำเนินงานเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน เพราะมีรายงานการประชุมเป็นข้ออ้างอิงเช่นเดียวกับระเบียบปฏิบัติ

สาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน

1. การตั้งวิทยาทานสถาน ในปี ร.ศ. 114 (2438) โดยอนุมัติของท่านเสนาบดีกระทรวงธรรมการให้ตั้งวิทยาทานสถานขึ้น เพื่อประโยชน์ทางความรู้แก่ประชาชนได้รับการอุดหนุนจากกระทรวงธรรมการและการเรียไร ได้ว่าเข้าสถานที่ และได้คัดเลือกตั้งกรรมการสภาที่จะจัดดำเนินการวิทยาทานสถานขึ้น การตั้งวิทยาทานสถานครั้งนี้มีผลต่อการจัดการศึกษา นอกโรงเรียนในระยะแรก ๆ เป็นอย่างยิ่ง เพราะสถานที่แห่งนี้มีการจัดกิจกรรมให้แก่ประชาชนเกือบครบตลอดชีวิต ดังนี้

1.1 ให้มีห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน เปิดให้อ่านโดยทั่วไป

1.2 ให้มีห้องธรรมสภา์จมาและเทศนา จัดให้มีการเทศนาสั่งสอนทุกวันในเวลาร่ำ 4 โมงครึ่ง ถึง 5 โมงครึ่ง และวันพระบางวันจะมีธรรมสภา์จมาสกะวาทีที่ระวาทิในเวลาดังแต่ยาม 1 ไป

1.3 ให้ชี้เป็นที่ประชุมเสมีณสภา เพื่อประโยชน์จะได้อ่านหนังสือและได้ยินได้ฟังการต่าง ๆ

1.4 ให้มีการสอนภาษาอังกฤษเวลาค่ำด้วย

ด้วยเหตุดังกล่าว การตั้งวิทยาทานสถานในปี ร.ศ. 114 (2538) จึงมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของห้องสมุดประชาชนในระยะเวลาต่อมา

2. การเสนอความเห็นในการจัดระเบียบกรมราชบัณฑิต เป็นความเห็นของท่านอธิบดีกรมศึกษาธิการที่เสนอต่อเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ในปี พ.ศ. 2459 เพื่อให้นำกราบบังคมทูลเสนอพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ในความเห็นนั้นเป็นการแบ่งแยกหน้าที่ของกรมราชบัณฑิตออกเป็นแผนก ๆ ประกอบด้วยแผนกแบบเรียน แผนกการพิมพ์ แผนกรวบรวมปาถนุกรม แผนกจากหน้าแบบเรียน แผนกห้องสมุด และแผนกพระปริยัติธรรมและงานพิธี ในเวลาต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบให้ดำเนินการไปตามความเห็นนั้นได้ ความเห็นนี้เปรียบเสมือนเป็นกฎหมาย หรือข้อบังคับที่ให้หน่วยงานเกี่ยวข้อง คือ กรมราชบัณฑิตจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนขึ้น และดำเนินการเรื่อยมาจนกระทั่งเปลี่ยนชื่อกรมราชบัณฑิตเป็นกรมตำรา และยุบรวมกรมตำราตั้งเป็นกรมหนังสือกรมวิชาธิการ ในปี พ.ศ. 2473 จนถึงปี พ.ศ. 2476 จึงไม่มีชื่อกรมวิชาธิการอยู่ในสังกัดกระทรวงธรรมการอีกเลย ทำให้กิจการห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนหยุดชะงักไปด้วย จึงกล่าวได้ว่า การเสนอความเห็นในครั้งนี้มีผลต่อการดำเนินงานของห้องสมุดในระยะต่อมาเช่นกันที่จะถือเอาเป็นแบบแผนในการปฏิบัติงาน

ปัญหาอุปสรรคและวิธีการแก้ไข

ปัญหาอุปสรรคของการจัดระบบห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนในระยะแรกพอสรุปได้ดังนี้

1. ไม่มีสถานที่ดำเนินการโดยเฉพาะ ต้องอาศัยโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชนเป็นที่ตั้งของห้องอ่านหนังสือ
2. ไม่มีเจ้าหน้าที่ห้องสมุดหรือผู้รับผิดชอบโดยตรง อาศัยครูในโรงเรียนที่ห้องอ่านหนังสือตั้งอยู่ที่ว่างจากการสอนมาช่วยดำเนินงานห้องสมุด
3. ไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล แม้จะมีข้อเสนอให้รัฐบาลจัดสรรเงินอุดหนุนให้ก็ตาม
4. วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ของห้องสมุดขึ้นอยู่กับการบริหารของประชาชนและหน่วยงานอื่นส่งหนังสือมาให้
5. เป็นงานฝากที่ฝากให้หน่วยงานอื่น ช่วยดูแลรักษาดำเนินงานให้เป็นการฝากงานทุกประเภทเริ่มตั้งแต่สถานที่ตั้ง การบริหารงาน บุคลากร งบประมาณ และการรายงานผลการดำเนินงาน ทำให้กิจการห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนดูไม่เจริญก้าวหน้า และต้องหยุดดำเนินการไปเอง เมื่อไม่มีผู้ดูแลรักษา ดังความเห็นของพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ที่เสนอไว้ปรากฏตามเอกสารรัชกาลที่ 6 แผ่น ศ.1 เบ็ดเสร็จศึกษาธิการ 1 - 14 พ.ศ. 2453 - 2468 เล่ม 1 (ม.ป.ป. : ไม่มีเลขหน้า) ที่กล่าวแล้ว

สำหรับวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ก็ได้มีการเสนอให้รัฐบาลจัดสรรเงินงบประมาณอุดหนุนกิจการห้องอ่านหนังสือบ้าง เพราะเป็นสถานที่บำรุงความรู้ความฉลาดให้แก่ประชาชน แต่ก็ไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐบาลเลย แม้จะมีความรู้สึกกันแล้วว่า การที่จะจัดห้องอ่านหนังสือให้ได้ดีนั้นต้องอาศัยเงินทุน มีสถานที่สง่าผ่าเผย มีผู้จัดการอยู่เป็นประจำ มีหนังสือมาก ๆ และงาม ๆ มีที่นั่งสะอาดและสบาย เป็นที่ชวนใจให้เข้าไปอ่านก็ตาม แต่ก็จำเป็นต้องรอหาโอกาส

อยู่จนกระทั่งการดำเนินงานเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนสิ้นสุดลงในราวปี พ.ศ.
2475 ดังปรากฏในรายงานของกระทรวงธรรมการฉบับที่ 11 พ.ศ. 2461 ซึ่ง เน้นมาส ชาลิต
(2511 : 99 - 100) ได้กล่าวถึง

บทที่ 4

การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในระยะที่สอง พ.ศ. 2481 - 2521

การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในระยะที่สองนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเร่งรัดจัดการศึกษาผู้ใหญ่ของรัฐบาลในสมัยนั้นที่พิจารณาเห็นความสำคัญของการรู้หนังสือ ซึ่งจะส่งผลให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้าได้รวดเร็วขึ้น จากผลการพิจารณาของรัฐบาล ปรากฏว่า การจัดการศึกษาผู้ใหญ่เป็นกิจการที่นานาประเทศทั่วโลกได้จัดทำกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงได้ตกลงรับรองนโยบายจัดการศึกษาผู้ใหญ่ และได้แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎรเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2480 ซึ่งในสมัยนั้น พลตรีพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี ต่อมารัฐบาลชุดนั้นสิ้นสภาพลงตามนัยแห่งรัฐธรรมนูญ รัฐบาลใหม่ประกอบด้วย พลตรีหลวงพิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ก็ได้เข้ารับช่วงนโยบายนี้ไว้ดำเนินการ และได้แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎรเป็นครั้งที่สองเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2481 ในส่วนที่ว่าด้วยการศึกษาได้ระบุไว้ในการศึกษาภาคผนวกว่า จะพยายามจัดให้ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือได้รับการศึกษาจนอ่านออกเขียนได้และรู้หน้าที่พลเมือง ปรากฏในการดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่ของรัฐบาล โดยกระทรวงศึกษาธิการ (2483 : 2 - 6)

เมื่อรัฐบาลชุดพลตรีพระยาพหลพลพยุหเสนาแถลงนโยบายเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2480 ต่อสภาผู้แทนราษฎรแล้ว ต่อมาวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2480 ก็ได้จัดตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อพิจารณาเรื่องการศึกษาผู้ใหญ่ โดยให้มีหน้าที่พิจารณาโครงการที่จะดำเนินงานต่อไปประกอบด้วย

1. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ประธานกรรมการและเจ้าของเรื่อง
(พล. ร. ต. หลวงสินธุสงครามชัย ร.น.)
2. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม กรรมการ
(พล. ต. หลวงพิบูลสงคราม)
3. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย กรรมการ
(น.อ. หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ร.น.)

4. หลวงประดิษฐมนูธรรม	กรรมการ
5. พ.อ. หลวงชำนาญยุทธศิลป์	กรรมการ
6. หลวงวิจิตรวาทการ	กรรมการ

สิ่งที่กรรมการคณะนี้ได้พิจารณาและได้ทำสำเร็จในระหว่างอายุของกรรมการ คือ

1. พิจารณาจัดวางแนวการศึกษาผู้ใหญ่ และวางเค้าโครงการจัดการศึกษาผู้ใหญ่
2. จัดส่ง นายบุญช่วย สมพงษ์ หัวหน้าแผนกตรวจสอบเรื่องราว และความเห็น
สำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรีกระทรวงธรรมการ ออกไปดูและศึกษาวิธีการจัดการศึกษาผู้ใหญ่
ในต่างประเทศ ต้นปี พ.ศ. 2481 เป็นระยะเวลาประมาณ 2 ปี

3. เสนอให้รัฐบาลจัดดำเนินการศึกษาผู้ใหญ่ในวงการของรัฐบาลไปพลางก่อน
ในระหว่างที่ยังไม่มีองค์การจัดการศึกษาผู้ใหญ่โดยเฉพาะ

ต่อมารัฐบาลชุด พลตรีพระยาพหลพลพยุหเสนาสิ้นสุดลง เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.
2481 รัฐบาลใหม่ซึ่งมีพลตรีหลวงพิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ได้จัดตั้งกรรมการพิจารณา
เรื่องการศึกษาผู้ใหญ่เป็นชุดที่สองขึ้นใหม่ เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2481 ประกอบด้วย

1. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ (โดยตำแหน่ง)	ประธานกรรมการ
2. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม (โดยตำแหน่ง)	กรรมการ
3. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (โดยตำแหน่ง)	กรรมการ
4. นาวาอากาศเอกหลวงกาจสงคราม	กรรมการ
5. หลวงประดิษฐมนูธรรม	กรรมการ
6. หลวงวิจิตรวาทการ	กรรมการ

กิจกรรมที่กรรมการชุดนี้ได้พิจารณาและจัดทำสำเร็จในอายุของคณะกรรมการได้แก่

1. ได้พิจารณาวางโครงการดำเนินการงานการศึกษาผู้ใหญ่ โดยอาศัยแนวการจัดการ
ศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งคณะกรรมการชุดเดิมได้วางไว้เป็นบรรทัดฐาน ประกอบกับรายงานของเจ้าหน้าที่
ซึ่งรัฐบาลส่งออกไปดูกิจการในต่างประเทศ

2. ได้เสนอความเห็นต่อรัฐบาลให้พิจารณาหาช่องทางเพื่อให้พลเมืองได้รู้สิทธิในด้าน
สำคัญแห่งภาษาและหนังสือไทย โดยให้ประกาศใช้รัฐนิยมฉบับที่ 9 ซึ่งว่าด้วยภาษาและหนังสือ
ไทยกับหน้าที่พลเมืองดี

3. ได้เสนอรัฐบาลให้พิจารณาจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นในสำนักงานปลัดกระทรวง
ธรรมการเพื่อให้เป็นเจ้าหน้าที่ดำเนินงานตามโครงการที่วางไว้ ซึ่งรัฐบาลก็ได้ประกาศพระราช
กฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการสำนักงาน และกรมในกระทรวงธรรมการ เรื่องตั้งกองการ
ศึกษาผู้ใหญ่ ฉบับที่ 7 ตั้งแต่วันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2483 กองการศึกษาผู้ใหญ่ที่จัดตั้งขึ้นใหม่
นี้แบ่งเป็น 4 แผนก คือ

- 3.1 แผนกกลาง
- 3.2 แผนกองค์การ
- 3.3 แผนกตรวจ
- 3.4 แผนกวิชาการ

แผนกที่กำหนดให้มีหน้าที่ควบคุมดูแลท้องสมุทประชาชน คือ แผนกวิชาการจากบันทึก
คำชี้แจงกิจการและหน้าที่ของแผนกต่าง ๆ ในกองการศึกษาผู้ใหญ่เพื่อประกอบร่างพระราช
กฤษฎีกาได้กำหนดหน้าที่ของแผนกวิชาการเอาไว้ว่า มีหน้าที่สำคัญคือ การจัดวางหลักสูตร
การจัดทำแบบเรียนและตำราการศึกษาผู้ใหญ่ และหาหน้าที่เป็นที่ปรึกษาในส่วนวิชาการของ
แผนก หรือองค์การต่าง ๆ ทั่วไป แบ่งแยกหน้าที่ย่อยได้ดังต่อไปนี้ (บุษยาวย สมองงษ์, 2483 :
251)

1. พิจารณากำหนดหลักสูตรและปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ให้เหมาะสมแก่
ท้องถิ่น
2. จัดการแต่งแบบเรียนและตำราที่ว่าด้วยการศึกษาผู้ใหญ่
3. ดำเนินการสอบไล่ และพิจารณาออกแบบใบสำคัญและแสดงวุฒิการศึกษาแก่
ผู้เรียนสำเร็จ

4. ทำการติดต่อกับองค์การต่างประเทศเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในวิธีการจัดการศึกษาผู้ใหญ่

5. พิจารณาวิธีการจัดการศึกษาทางอ้อมประเภทอื่น ๆ เช่น บารุกกา วิทยุ หนังสือพิมพ์ ห้องสมุด ภาพยนตร์ ฯลฯ

แม้นมาส ชวลิต (2511 : 100) กล่าวว่า ห้องสมุดประชาชนซึ่งตั้งขึ้นในระยะที่สอง กระทรวงศึกษาธิการก็ได้เป็นผู้จัดขึ้นเหมือนกัน เหตุผลที่ตั้งขึ้นนี้เนื่องมาจากการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ที่รัฐบาลจัดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลได้ตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้น และกำหนดให้มีหน้าที่กันการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนด้วย แต่เนื่องจากขณะนั้นรัฐบาลกำลังเร่งรัดเรื่องการจัดให้ผู้ใหญ่รู้หนังสือ จึงยังไม่ได้จัดทำเรื่องห้องสมุดเลย นอกจากนั้น สุทธิลักษณ์ อาพันธ์วงศ์ (2507 : 195) ก็กล่าวไว้เช่นกันว่า เมื่อกระทรวงศึกษาธิการได้ตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นในปี พ.ศ. 2483 แล้วได้พิจารณาเห็นว่า ห้องสมุดเป็นแหล่งที่จะให้ความรู้แก่ประชาชน จึงดำริจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยกองการศึกษาผู้ใหญ่เป็นผู้ดำเนินการ แต่เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น การดำเนินงานจัดห้องสมุดจึงชะงักไป จนกระทั่งสงครามสิ้นสุดลงจึงได้มีการพิจารณากันใหม่

ในปี พ.ศ. 2491 ได้มีการเปลี่ยนแปลงในสำนักงานปลัดกระทรวงธรรมการ บุญเจือ องค์กรประดิษฐ์ (2505 : 203) ระบุว่ากองการศึกษาผู้ใหญ่ที่สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงได้เปลี่ยนแปลงแผนกต่าง ๆ ในกองใหม่แบ่งเป็น 5 แผนก คือ

1. แผนกสถิติและทะเบียน
2. แผนกองค์การ
3. แผนกตรวจ
4. แผนกวิชาการ
5. แผนกทัศนศึกษา

จากการที่ได้กำหนดหน้าที่ของกองการศึกษาผู้ใหญ่ให้มีการติดต่อกับองค์การต่างประเทศ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในวิธีการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ด้วยนั้น ในปี พ.ศ. 2492 องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้จัดให้มีการประชุมนานาชาติ เรื่องการศึกษา ผู้ใหญ่ขึ้นที่ประเทศเดนมาร์ก ในครั้งนั้นผู้แทนของประเทศ สมาชิกรวม 29 ประเทศ ที่ไปร่วม ประชุมได้ลงมติเป็นเอกฉันท์รับรองว่า พิพิธภัณฑ์และห้องสมุดประชาชนมีบทบาทสำคัญยิ่งในการ ศึกษาผู้ใหญ่ ผู้แทนของประเทศในภาคีสถิตสนับสนุนองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่ง สหประชาชาติในข้อคิดที่ว่า ห้องสมุดประชาชนเป็นกำลังสำคัญในการศึกษาของประชาชนและ เสนอข้อคิดเห็นนี้เป็นแนวทางการวางนโยบายของห้องสมุดประชาชน และหลังจากการประชุม ครั้งนี้ ในปีต่อมาองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติก็ได้จัดพิมพ์คู่มือเกี่ยวกับ การศึกษาผู้ใหญ่ในห้องสมุดขึ้นเผยแพร่ หนังสือเล่มนี้มีชื่อว่า "กิจกรรมทางการศึกษาผู้ใหญ่ของ ห้องสมุดประชาชน"

ประเทศไทยในฐานะเป็นประเทศในภาคีประเทศหนึ่งก็รับเอาแนวทางการวางนโยบาย ของห้องสมุดดังกล่าวมาดำเนินการเช่นกัน ดังที่ ประยูร สวัสดิมงคล ได้กล่าวบรรยายไว้ทาง วิทยุศึกษา เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2504 ว่า ห้องสมุดประชาชนของกองการศึกษาผู้ใหญ่ได้ จัดตั้งขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2492 และจัดขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ รวมได้ 17 แห่งเท่านั้น ก่อนหน้านั้นคือในปี พ.ศ. 2483 กระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นและมีนโยบายจัดห้อง สมุดประชาชนเพื่อให้บริการแก่ประชาชน ให้ได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากห้องสมุดเช่น กัน แต่กว่าห้องสมุดจะเริ่มจัดตั้งดำเนินการได้ เวลาที่ล่วงมาถึงเกือบ 10 ปี เพราะเหตุติดขัด ด้วยงบประมาณและบังเอิญเกิดสงครามโลก ครั้งที่ 2 ขึ้นเสียก่อน

แนวทางการวางนโยบายของห้องสมุดประชาชนสำหรับประเทศไทย เริ่มมีผลอย่าง จริงจังในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2492 รัฐบาลโดยจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ได้แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎร ณ พระที่นั่งอนันตสมาคมเพื่อขอรับความไว้วางใจ ซึ่งพิมพ์ เผยแพร่ในวารสาร วิทยากรย์ (2492 : 82 - 83) ในส่วนของการศึกษากำหนดได้แถลงว่า

รัฐบาลนี้ถือว่า การส่งเสริมและบำรุงการศึกษาอบรมประชาชนเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก จะพยายาม
 ำให้ประชาชนได้รับการศึกษาอบรมทั่วถึงกันทุกเพศทุกวัยโดยกำหนดนโยบายไว้ดังนี้

1. รัฐบาลจะส่งเสริม ปรับปรุง และบำรุงการอาชีวศึกษาเป็นพิเศษ
2. รัฐบาลจะส่งเสริม ปรับปรุง และบำรุงการพลศึกษาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น
3. รัฐบาลจะส่งเสริม ปรับปรุงการศึกษาผู้ใหญ่ให้กว้างขวางดียิ่งขึ้น
4. รัฐบาลตั้งโรงเรียนรัฐบาล และประชาบาลเพิ่มขึ้นให้เพียงพอความต้องการของ

ประชาชนตามลำดับแห่งความจำเป็น

5. รัฐบาลจะเพิ่มจำนวนครู อาจารย์ ตลอดจนปรับปรุงสมรรถภาพของครู อาจารย์
 ำให้เหมาะสมแก่กาลสมัย

6. รัฐบาลจะขยายการสนับสนุนและบำรุงโรงเรียนราษฎร์ให้มากขึ้น
7. รัฐบาลจะได้ปรับปรุงและขยายเพิ่มเติมการศึกษากันมหาวิทยาลัยให้ได้ผลดียิ่งขึ้น
8. รัฐบาลจะพยายามจัดให้มีห้องสมุดสำหรับประชาชนให้แพร่หลายยิ่งขึ้น ทั้งปริมาณและ
 คุณภาพ

9. รัฐบาลจะยึดหลักเป็นทางปฏิบัติว่า รัฐมีหน้าที่ให้การศึกษอบรมแก่ประชาชนพลเมือง
 ทุกคนโดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน และช่วยเหลือให้เครื่องอุปการะการศึกษาตามสมควร

หลังจากรัฐบาลได้แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎรไปแล้ว กระทรวงศึกษาธิการ
 โดยกองการศึกษาผู้ใหญ่ ได้ดำเนินนโยบายไปปฏิบัติกล่าวคือ ำในเดือนกันยายน พ.ศ. 2492
 กระทรวงศึกษาธิการได้มีหนังสือด่วนมากถึงคณะกรรมการจังหวัดทุกจังหวัดแจ้งนามของ
 กรมสามัญศึกษา (2492 : 2 - 4) ว่าการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้น แต่เดิมที่ได้ปฏิบัติกันมาส่วนหนึ่ง
 จัดกันไปตามทางจัดสอนให้พลเมืองอ่านออกเขียนได้อย่างเดียว ต่อมาได้มีการคลี่คลายขยายตัวไป
 ำทางจัดสอนมัธยมศึกษา และอาชีวศึกษามากขึ้น เพื่อที่จะจัดขยายการศึกษาผู้ใหญ่ให้เป็นไปโดย
 กว้างขวางยิ่งขึ้น สมควรแก่ความต้องการในปัจจุบัน จึงควรจัดขยายรูปร่างใหม่ คือ การศึกษา
 หลักมูลฐาน การศึกษาประชาชน การอาชีวศึกษาผู้ใหญ่และการมัธยมศึกษา

ในส่วนของการศึกษาประชาชนนั้น หมายถึง การศึกษาอบรมให้ความรู้แก่ราษฎรในทางอาชีพหรือทางความรู้ทั่วไป และอาจใช้ภาพยนตร์การศึกษาเป็นเครื่องมือประกอบ การศึกษาประเภทนี้กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายให้จังหวัดจัดขยายขึ้นให้แพร่หลาย และให้เป็นผลโดยเร็วก็คือ การจัดตั้งห้องสมุดประชาชน ขอให้จังหวัดดำเนินการได้แต่บัดนี้ จังหวัดใดไม่มีงบประมาณให้ของงบประมาณไปและตกลงในวิธีการกับกระทรวงศึกษาธิการก่อนด้วย

ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2492 กระทรวงศึกษาธิการก็ได้ประกาศใช้ระเบียบว่าด้วยห้องสมุดสำหรับประชาชน ตีพิมพ์ในวารสารวิทยากร (2492 : 61 - 67) เพื่อให้นโยบายเกิดผลทางปฏิบัติอย่างแท้จริง โดยในระเบียบดังกล่าวได้ตั้งวัตถุประสงค์เอาไว้ 3 ประการคือ

1. เพื่อเป็นสถานที่ประชาชน
2. เพื่อเป็นที่เผยแพร่ชักนำ หรือปลูกฝังนิสัยรักการอ่านหนังสือ และรักการค้นคว้าหาความรู้จากการอ่านหนังสือในบรรดาประชาชน
3. เพื่อเป็นที่ยอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนโดยการจัดให้มีปาฐกถา การสนทนา หรือให้ความรู้ด้วยทัศนศึกษา และการศึกษาประชาชนในเรื่องความรู้ทั่วไป

การจัดตั้งห้องสมุดประชาชนตามระเบียบนี้กำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการจังหวัดเป็นผู้พิจารณาและคัดเลือกแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการห้องสมุดขึ้นมาจากคณะหนึ่ง มีจำนวน 3 - 5 คน โดยให้ศึกษาธิการจังหวัดหรือศึกษาธิการอำเภอแล้วแต่กรณีเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง คณะกรรมการอำนวยการห้องสมุดมีหน้าที่ดังนี้

1. วางระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการห้องสมุด เช่น การรับบุคคลเข้าเป็นสมาชิก ประจําของห้องสมุด เป็นต้น
2. วางระเบียบเกี่ยวกับการให้อ่านและยืมหรือให้เช่าหนังสือในห้องสมุด
3. แต่งตั้งบรรณารักษ์ห้องสมุดหรือผู้ช่วยบรรณารักษ์ห้องสมุด

5. พิจารณางบประมาณและการหารายได้ ตลอดจนรายรับ-รายจ่ายของห้องสมุดประชาชน

เพื่อให้กิจการห้องสมุดประชาชนดำเนินไปด้วยดี ในระเบียบดังกล่าวจึงกำหนดให้ศึกษาธิการจังหวัดหรือศึกษาธิการอำเภอแล้วแต่กรณี เป็นผู้ดำเนินงานห้องสมุดประชาชน มีหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินงานห้องสมุด ตลอดจนการจัดหาหนังสือเข้าบรรจุในห้องสมุด สำหรับค่าใช้สอยสำหรับห้องสมุดนั้นก็ให้จ่ายจากงบประมาณเงินอุดหนุนการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ ทุกระยะ 6 เดือน คือภายในเดือนกรกฎาคมและเดือนมกราคมอีกด้วย

หลังจากที่รัฐบาลได้แถลงนโยบายและกระทรวงศึกษาธิการได้วางระเบียบห้องสมุดสำหรับประชาชนแล้ว สุทธิลักษณ์ อาพันวงศ์ (2510 : 14) กล่าวว่า พ.ศ. 2492 กระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้นเป็นระยะที่ 2 ในจังหวัดต่าง ๆ รวม 17 แห่ง โดยใช้จ่ายเงินงบประมาณของการศึกษาผู้ใหญ่จำนวนหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2493 มีห้องสมุดประชาชนเพิ่มขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ รวมเป็น 52 แห่ง ปี พ.ศ. 2494 เพิ่มขึ้นเป็น 74 แห่ง และในปี พ.ศ. 2494 นี้เอง กระทรวงศึกษาธิการก็ได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาคณะหนึ่งให้มีหน้าที่พิจารณาคัดเลือกหนังสือที่ห้องสมุดประชาชนทั่วไปควรมี และทำบัญชีหนังสือ ตลอดจนการแนะนำให้ความคิดเห็นเรื่องวิธีการจัดห้องสมุดอีกด้วย เน้นมาส ชวลิต (2511 : 105) กล่าวว่า การแต่งตั้งกรรมการนี้กระทรวงศึกษาธิการได้ทำตามคำแนะนำของ ไทร์แมน ที่ได้แนะนำไว้ ไทร์แมนเป็นผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษาผู้ใหญ่ที่องค์การจิตความมั่นคงร่วมกันของสหรัฐอเมริกาส่งมาช่วยแนะนำการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในประเทศไทย กิจการของห้องสมุดประชาชนก็เป็นภาระหน้าที่ของกองการศึกษาผู้ใหญ่ด้วย ผู้เชี่ยวชาญจึงได้ให้คำแนะนำในเรื่องนี้เอาไว้ด้วย

ในปี พ.ศ. 2495 กองการศึกษาผู้ใหญ่ได้โอนสังกัดจากสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการไปสังกัดกรมสามัญศึกษา และได้เปลี่ยนแปลงแผนกต่าง ๆ ในกองการศึกษาผู้ใหญ่อีกด้วย สุทธิลักษณ์ อาพันวงศ์ (2510 : 17) กล่าวว่า งานห้องสมุดประชาชนจึงจัดเป็นหน้าที่ของแผนกการศึกษาประชาชนเรื่อยมา ปี พ.ศ. 2495 นี้เป็นปีแห่งการปรับปรุงและขยายงานห้องสมุดประชาชน เริ่มต้นด้วยคณะรัฐมนตรีได้มอบหมายให้กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย

ร่วมมือกันจัดให้มีห้องสมุดสำหรับประชาชนขึ้นตามอำเภอต่าง ๆ อำเภอละ 1 แห่ง ในขั้นต้น กระทรวงมหาดไทยได้สั่งการให้อำเภอจัดเตรียมหาสถานที่โดยวิธีซื้อหรือเช่าอาคาร หากจะมีผู้บริจาคที่ดินหรืออาคารให้หรือให้ยืมโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายก็ยิ่งดี ถ้าจำเป็นต้องเช่าอาคารก็ให้แจ้งอัตราค่าเช่าประจำเดือนไปด้วย ทั้งนี้ให้จังหวัดรายงานผลให้กระทรวงศึกษาธิการทราบโดยตรง พร้อมกับสำเนาให้กระทรวงมหาดไทยทราบอีกที่หนึ่ง กรมสามัญศึกษา (2495 : 255-256) แจ้งว่า สำหรับเงินค่าใช้จ่ายและวิธีดำเนินการเป็นหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการ นอกจากนั้นกระทรวงศึกษาธิการก็ได้กำกับในเรื่องการจัดห้องสมุดประชาชนอำเภอว่า ห้องสมุดประชาชนอำเภอมีวัตถุประสงค์ที่จะจัดเป็นสถานที่บริการความรู้ทางหนังสือแก่ประชาชนให้ได้มีโอกาสอ่านและค้นคว้าสรรพหนังสือและตำราในห้องสมุด เป็นแหล่งเพราะนิสัยให้ประชาชนรักการอ่านและหาความรู้และเป็นแหล่งเผยแพร่พัฒนาวัฒนธรรมและความบันเทิงอันถูกต้องด้วยวิธีอื่น ๆ เช่น บารุกกา ไลบรารีศึกษา พิพิธภัณฑสถานดนตรีหรือการสนทนาสโมสร เป็นต้น ดังนั้นสถานที่จึงควรตั้งอยู่ในย่านชุมชน การคมนาคมได้สะดวก ไม่ขัดต่อสุขลักษณะ หากจำเป็นต้องเช่าที่ดินหรืออาคารก็ให้ขออนุมัติไปยังกระทรวงศึกษาธิการก่อนที่จะตกลงเช่าทุกราย

ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2495 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ระเบียบว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495 แทนระเบียบห้องสมุดสำหรับประชาชน ปี พ.ศ. 2492 และพร้อมกับได้ส่งระเบียบให้ทุกจังหวัดถือเป็นแนวปฏิบัติ ระเบียบนี้สนองนโยบายของรัฐบาลและของกระทรวงศึกษาธิการที่ต้องการให้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนให้ครบทุกอำเภอ ในระเบียบนี้กำหนดให้ห้องสมุดมี 3 ประเภท คือ

1. ห้องสมุดประชาชนจังหวัด ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางหมุนเวียนหนังสือและวัสดุภายในจังหวัด ซึ่งหนังสือภายในห้องสมุดก็ให้บริการแก่ประชาชนตามปกติเช่นเดิม
2. ห้องสมุดประชาชนอำเภอ เป็นสาขาของห้องสมุดประชาชนจังหวัด และอาจหมุนเวียนหนังสือและวัสดุไปถึงประชาชนในชนบทด้วย
3. ห้องสมุดเคลื่อนที่ ขึ้นอยู่กับห้องสมุดประชาชนจังหวัด หรือกระทรวงศึกษาธิการ การจัดห้องสมุดประเภทที่ 1 และ 3 ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของผู้ว่าราชการจังหวัดหรือกระทรวง

แล้วแต่กรณี ส่วนการจัดห้องสมุดประเภทที่ 2 นั้น ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของนายอำเภอ แต่ทั้งนี้ ต้องได้รับอนุมัติจำนวนและงบประมาณจากกระทรวงศึกษาธิการก่อน

ในส่วนของการดำเนินงานห้องสมุดนั้น กำหนดให้มีคณะกรรมการอำนวยการห้องสมุด ขึ้นมาคณะหนึ่งมีจำนวนอย่างน้อย 5 คน ประกอบด้วยผู้ว่าราชการจังหวัดหรือนายอำเภอเป็น ประธานกรรมการโดยตำแหน่ง ศึกษาธิการจังหวัดหรือศึกษาธิการอำเภอเป็นกรรมการโดย ตำแหน่ง และกรรมการที่ได้รับการคัดเลือกจากสมาชิกประจำของห้องสมุดนั้น คณะกรรมการ อำนวยการห้องสมุดชุดนี้มีหน้าที่ดังนี้

1. วางระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการห้องสมุด เช่น การรับบุคคลเข้าเป็นสมาชิก ประจำห้องสมุด กำหนดและเปลี่ยนแปลงเวลาเปิดปิดห้องสมุด เป็นต้น
 2. วางระเบียบเกี่ยวกับการให้อ่าน ให้ยืมหรือให้เช่าหนังสือในห้องสมุด
 3. พิจารณาแต่งตั้งบรรณาธิการห้องสมุด หรือผู้ช่วยบรรณาธิการห้องสมุดโดยอนุมัติ ของผู้ว่าราชการจังหวัด
 4. พิจารณาหาวิธีส่งเสริมและเผยแพร่กิจกรรมห้องสมุดให้แพร่หลาย อยู่ในความ นิยมของประชาชน
 5. พิจารณางบประมาณและการหารายได้ ตลอดจนรายรับรายจ่ายของห้องสมุด
- กระทรวงศึกษาธิการมอบหมายให้ศึกษาธิการจังหวัดหรือศึกษาธิการอำเภอแล้วแต่กรณี เป็นผู้ควบคุมห้องสมุดประชาชน มีหน้าที่รับผิดชอบในการควบคุมดูแลการทำงานของห้องสมุด ตลอดจนการจัดหาหนังสือเข้าห้องสมุด นอกจากนั้นต้องจัดให้บรรณาธิการหรือผู้ช่วยบรรณาธิการทำบัญชี หนังสือจำนวนผู้ใช้สิทธิในห้องสมุด ดำเนินการให้ยืมหรือให้เช่าและจัดหาตู้เก็บรักษาหนังสือไว้ ให้เรียบร้อย

สำหรับงบประมาณและการรายงานนั้นให้จ่ายจากงบประมาณ เงินอุดหนุนการศึกษา ผู้ใหญ่ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการจะแบ่งให้ หรือจ่ายจากเงินรายได้ประเภทอื่น เช่น รายได้ของ ห้องสมุด รายได้ที่มีผู้บริจาคให้ และภายในเดือนกรกฎาคมและมกราคมให้ศึกษาธิการอำเภอ

หรือศึกษาธิการจังหวัดแล้วแต่กรณีทำรายงาน เสนอนายอำเภอหรือผู้ว่าราชการจังหวัดแล้วแต่กรณี พิจารณาผลของการจัดห้องสมุดและให้ผู้ว่าราชการจังหวัดลงความเห็น เสนอกระทรวงศึกษาธิการ

ในส่วนของการเก็บรักษาหนังสือและการให้บริการอ่านแก่ประชาชนในท้องมนั้น บางจังหวัดก็ปฏิบัติไม่เหมือนกัน กรมสามัญศึกษา (2495 : 263) จึงได้มีหนังสือชักชวนความเข้าใจไปทางผู้ว่าราชการจังหวัดว่า ยังมีห้องสมุดประชาชนบางแห่งจัดเก็บรักษาหนังสือสำนวนตู้มีกุญแจด้วย ไม่ยอมให้ประชาชนเลือกหยิบอ่านเองตามความสะดวก วิธีการนี้ย่อมขัดขวางแก่ประชาชนผู้สนใจในการค้นคว้าหาความรู้จากห้องสมุด และยังไม่เป็นสาธารณูปการแก่ประชาชนตามแบบสากล ดังนั้นจึงสั่งการให้ห้องสมุดประชาชนทุกแห่งอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการเลือกหยิบหนังสือมาอ่านเองได้ง่ายยิ่งขึ้น โดยพิจารณาถึงความเหมาะสมและสภาพทั่ว ๆ ไปประกอบด้วย ถ้าได้วางระเบียบเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้เป็นอย่างอื่น ก็ขอให้แก้ไขให้เป็นไปตามที่กล่าวนี้ ทั้งนี้บรรณารักษ์จะต้องระมัดระวังในการสูญหายของหนังสือให้มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม

ในปี พ.ศ. 2496 สุทธิลักษณ์ อาพันวงศ์ (2510 : 18) กล่าวว่า ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นเป็น 86 แห่ง และมีห้องสมุดเคลื่อนที่ 6 หน่วย เป็นรถยนต์ 5 หน่วย และเรืออีก 1 หน่วย และรัฐบาลอเมริกันช่วยสร้างเรือห้องสมุดลำใหญ่ให้ 1 ลำ ชื่อ เรือนางนพมาศ และในปี พ.ศ. 2496 เช่นกัน เน้นมาส์ ซวลิต (2511 : 106) กล่าวว่า กระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งชื่อว่า "คณะกรรมการส่งเสริมกิจการห้องสมุดประชาชน" มีอธิบดีกรมสามัญศึกษาเป็นประธาน และกรรมการคนอื่น ๆ ได้แก่ ผู้อำนวยการห้องสมุดสำนักข่าวสารอเมริกัน ผู้เชี่ยวชาญการศึกษาผู้ใหญ่ขององค์การบริหารภารกิจของสหรัฐอเมริกา อาจารย์ผู้สอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ของมูลนิธิฟูแลบริท์ และเจ้าหน้าที่บางคนในกระทรวงศึกษาธิการ กรรมการชุดนี้ได้เสนอคำแนะนำการปรับปรุงส่งเสริมห้องสมุดประชาชนเอาไว้หลายประการ คือ

1. แนะนำให้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนตัวอย่างขึ้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และฉะเชิงเทรา รวม 5 แห่ง
 2. แนะนำให้จัดอบรมวิชาการรักษาสถาปัตยกรรมแก่เจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชน
 3. แนะนำให้มีการตั้งสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย เพื่อส่งเสริมกิจการห้องสมุดทั่ว ๆ ไป
 4. ร่วมมือกับสาลาอเมริกันในการจัดให้เจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนมารับการฝึกงานในสาลาอเมริกันในระยะเวลาหนึ่ง
 5. แนะนำให้จัดตั้งอนุกรรมการขึ้นเพื่อปฏิบัติการกิจ ดังต่อไปนี้
 - 5.1 อนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานรักษาสถาปัตยกรรม
 - 5.2 จัดทำแผนการจัดหมู่หนังสือไทย
 - 5.3 จัดทำบัญชีหัวเรื่องของหนังสือ สำหรับลงในบัตรรายการของห้องสมุด
- กรมสามัญศึกษาได้พิจารณาเห็นชอบตามคำแนะนำดังกล่าวด้วย ในขณะเดียวกันก็ได้จัดทำคำแนะนำการปรับปรุงส่งเสริมห้องสมุดประชาชนขึ้นมาชุดหนึ่ง พร้อมกับได้ส่งการให้ทุกจังหวัดได้ พิจารณาทบทวนแก้ไขให้เป็นไปตามคำแนะนำนั้น ตลอดจนให้จังหวัดรายงานผลการปฏิบัติงานทราบด้วย

คำแนะนำการปรับปรุงส่งเสริมห้องสมุดประชาชนของกรมสามัญศึกษา (2500 : 230-232) มีรายละเอียดดังนี้

1. จังหวัดใดยังไม่มีคณะกรรมการอำนวยการห้องสมุดประชาชนตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495 ข้อ 9 ขอให้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นและส่งรายชื่อคณะกรรมการให้กรมสามัญศึกษาทราบ จังหวัดใดมีคณะกรรมการอยู่แล้วแต่ยังไม่เคยส่งรายชื่อไปให้กรมสามัญศึกษา ขอให้ส่งเช่นเดียวกันและถ้ามีการเปลี่ยนแปลงก็ให้รายงานการเปลี่ยนแปลงไปด้วยทุกครั้ง

2. ห้องสมุดประชาชนที่ยังไม่เปิดรับสมาชิกของห้องสมุด ขอให้วางระเบียบและเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาเป็นสมาชิก เพื่อมีสิทธิยืมหนังสือไปอ่านที่บ้านได้ การสมัครเข้าเป็นสมาชิกไม่ควรเรียกเงินค่าธรรมเนียมหรือเงินค่าบำรุงใด ๆ ทั้งสิ้น

3. ห้องสมุดประชาชนที่มีระเบียบการเก็บเงินค่าธรรมเนียมก็ดี เงินค่าบำรุงประจำเดือนหรือประจำปีก็ดี ถ้าสามารถจะยกเลิกระเบียบการเรียกเงินค่าบำรุงดังกล่าวได้ก็ควรเลิกกรมสามัญศึกษามีความมุ่งหมายให้ห้องสมุดประชาชนเป็นวิทยาทานสถานโดยแท้จริง เพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากห้องสมุดโดยกว้างขวาง แต่ทั้งนี้ไม่เป็นการห้ามผู้ที่มีจิตเอื้อเฟื้อบริจาคทรัพย์สินของแก่ห้องสมุดด้วยความสมัครใจ หรือค่าเช่าใช้ในการยืมหนังสือทาทหนังสือหรือทรัพย์สินของห้องสมุดชำรุดสูญหาย

4. หนังสือประเภทใดควรอนุญาตให้สมาชิกยืมไปอ่านนอกสถานที่ได้ ประเภทใดมีไว้สำหรับการค้นคว้าและอ่านภายในห้องสมุด ควรจัดสรรแบ่งแยกไว้ต่างหาก

5. ห้องสมุดที่มีสถานที่โดยเอกเทศ และมีบรรณารักษ์ ถ้าสถานที่อ่านหนังสือมีตู้ใส่หนังสือควรเปิดตู้ไว้ตลอดเวลาที่ห้องสมุดเปิดให้ประชาชนอ่านหนังสือ หรือสร้างเป็นชั้นเก็บหนังสือโดยไม่มีบานปิด เพื่อให้ประชาชนเลือกหยิบหนังสืออ่านได้สะดวกตามความพอใจ

6. ป้ายชื่อห้องสมุด วัน เวลาที่เปิดให้ประชาชนเข้าอ่านหนังสือได้ ควรติดไว้ในที่เปิดเผย เห็นได้ง่ายสะดวกตาประชาชน เพื่อเป็นทางจงใจให้เกิดความสนใจ

7. การจัดสมุดไว้สำหรับผู้เข้าอ่านหนังสือเข็นชื่อนั้น ควรให้เป็นไปด้วยความสมัครใจ ไม่ควรใช้วิธีการเชิงบังคับว่าต้องเข็นชื่อจึงจะเข้ายืมสิทธิได้ ซึ่งก่อให้เกิดความรำคาญหรือขลาดแก่ผู้มาใช้สิทธิ

8. ให้จ่ายเงินงบประมาณตรงตามวัตถุประสงค์ ซึ่งก็ปรากฏว่ามีหลายจังหวัดใช้จ่ายเงินอุดหนุนการศึกษาผู้ใหญ่ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ เป็นต้นว่าซื้อครุภัณฑ์แล้วไม่จ่ายครุภัณฑ์นั้นให้ห้องสมุด มีงบประมาณให้จ้างบรรณารักษ์แล้วไม่จ้าง กลับใช้ครูหรือเสมียนทาทหน้าที่แทน กับเงินค่าจ้างบรรณารักษ์เพื่อไปซื้อสิ่งอื่น มีเงินงบประมาณค่าซื้อหนังสืออยู่แต่ไม่ซื้อหนังสือมาซื้ออย่าง

อื่น หากจังหวัดใดปฏิบัติดังกล่าวขอให้แก้ไขเสียใหม่ให้ถูกต้อง ให้ใช้จ่ายเงินอุดหนุนการศึกษา
ผู้ใหญ่ประเภทการจัดห้องสมุดประชาชนเพื่อประชาชนแก่ห้องสมุดจริง ๆ

ปลายปี พ.ศ. 2496 สุทธิลักษณ์ อาพันวงศ์ (2510 : 19) กล่าวถึงพัฒนาการของ
ห้องสมุดประชาชนว่า กรมสามัญศึกษา ก็ได้จัดให้มีการอบรมวิชาบรรณารักษศาสตร์ให้แก่
บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนเป็นครั้งแรก ณ จังหวัดฉะเชิงเทรา ระหว่างวันที่ 30 กันยายน
ถึง 12 พฤศจิกายน 2496 มี เจน เดย์ (Miss Nancy Jane Day) อาจารย์ของ
มูลนิธิฟูไลเบิร์ทเป็นผู้บรรยาย น.ส. รัชจวน อินทรคาแหง เป็นล่ามแปล และ นางเนมมาส
ชวลิต เป็นผู้ช่วยบรรยายและช่วยฝึกหัดภาคปฏิบัติ ในครั้งนี้มีผู้เข้าอบรมทั้งสิ้น 26 คน นอกจากนี้
นั้นในปี พ.ศ. 2496 เช่นกัน นวลจันทร์ รัตนกร (2524 : 217) กล่าวว่า กระทรวง
ศึกษาธิการก็ได้จัดตั้ง "คณะกรรมการส่งเสริมกิจการห้องสมุดประชาชน" ขึ้นใหม่แทนคณะ
กรรมการชุดแรก ทำให้การส่งเสริม ขยาย และปรับปรุงห้องสมุดเป็นผลดียิ่งขึ้น

ในวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2497 พินิต กาญจนวงศ์ (2516 : 19-21) กล่าวว่า
รัฐบาลไทยกับองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) มีข้อ
ตกลงกันจัดตั้งศูนย์กลางอบรมการศึกษาผู้ใหญ่จังหวัดอุบลราชธานีขึ้น เรียกชื่อย่อว่า ศอ.ศอ.
ชื่อภาษาอังกฤษว่า Thailand Unesco Fundamental Education Center หรือ TUFEC
ณ ตำบลแจระแม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี จัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาผู้ใหญ่แห่ง
ที่ 3 ของโลก

วัตถุประสงค์ในการตั้ง ศอ.ศอ. ในระยะ 7-8 ปีแรกนั้นก็เพื่อฝึกอบรมหรือผลิต
เจ้าหน้าที่ "สารนิเทศก์" หรือที่เรียกกันในปัจจุบันว่า "พัฒนากร" ออกไปให้การศึกษแก่
ประชาชนและปรับปรุงท้องถิ่นชนบทให้ดีขึ้นในด้านการศึกษา การอนามัย การเรียน การ
เกษตร การช่าง และสวัสดิการสังคม คือมุ่งพัฒนาปรับปรุงสังคมและเศรษฐกิจโดยรวม
นั่นเอง

ในปี พ.ศ. 2498 นวลจันทร์ รัตนกร (2524 : 217) กล่าวว่าองค์การการศึกษา
วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้ให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ แก่ ศอ.ศอ.

เพิ่มขึ้น เช่น การจัดตั้งห้องสมุดศูนย์การอบรมการศึกษาผู้ใหญ่จังหวัดอุบลราชธานี (ศอ. ศอ.) โดยส่ง แองเจิลไมเยอร์ (Anglemeyer) บรรณารักษ์ชาวอเมริกันมาช่วยดำเนินงานห้องสมุด ศอ. ศอ. เมื่อปี พ.ศ. 2500 และปรับปรุงพัฒนางานห้องสมุดเคลื่อนที่ในชนบทด้วย

ปี พ.ศ. 2499 กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา (2499 : 265-271) ได้พิจารณาเห็นว่า หนังสือของห้องสมุดต่าง ๆ ยังมีจำนวนน้อย ไม่เพียงพอความต้องการของผู้อ่าน การเพิ่มงบประมาณซื้อหนังสือก็ยังไม่ได้ เห็นว่าห้องสมุดอาจจะหาหนังสือใหม่ ๆ มาให้ผู้อ่านได้โดยวิธีอื่นคือการแลกเปลี่ยนหนังสือระหว่างห้องสมุดประการหนึ่ง กับวิธีจัดหนังสือหมุนเวียนไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ อีกประการหนึ่ง วิธีการนี้ได้มีการทดลองทำแล้วในจังหวัด ฉะเชิงเทรา และอุบลราชธานี ปรากฏว่าได้ผลดี กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาจึงได้จัดทำคำอธิบายวิธีแลกเปลี่ยนและหมุนเวียนหนังสือขึ้น ส่งให้ศึกษาธิการจังหวัดทุกจังหวัดนำไปทดลองทำ

การหมุนเวียนหนังสือ คือการที่ห้องสมุดศูนย์กลางทาส่งหนังสือในห้องสมุดออกไปให้ห้องสมุดซึ่งเล็กกว่าหรือที่ซึ่งยังไม่มีห้องสมุดเลย เพื่อให้ประชาชนในบริเวณนั้น ๆ ได้มีโอกาสอ่านหนังสือ หมุนเวียนจากที่แห่งหนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง จนครบทุก ๆ ตำบล หรืออำเภอ แล้วกลับเข้าสู่ห้องสมุดจังหวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางดังเดิม ในส่วนของการดำเนินงานนั้นคณะกรรมการอ่านวยการห้องสมุดจังหวัดเป็นผู้วางนโยบายว่าจะส่งหนังสือไปที่ใดบ้าง ภายในระยะเวลาเท่าใด พร้อมทางงบประมาณสำหรับใช้สอยและโครงการนี้ด้วย สำหรับบรรณารักษ์ห้องสมุดจังหวัดจะเป็นผู้จัดตู้หนังสือและส่งออกหมุนเวียน จัดทำบัญชีหนังสือที่ส่งออกหมุนเวียน ชื่อมัฆหนังสือที่ขาดและสับเปลี่ยนสายหมุนเวียนใหม่

ส่วนการเปลี่ยนหนังสือมีวิธีการดำเนินงานเช่นเดียวกับการหมุนเวียนหนังสือ แต่อาจทำได้โดยกว้างขวางทั้งประเทศ ระยะแรกให้แลกเปลี่ยนภายในจังหวัดก่อนโดยห้องสมุดจังหวัดแลกเปลี่ยนกับห้องสมุดอำเภอ หรือกิ่งอำเภอ หรือตำบลในเขตจังหวัดเดียวกัน ระยะเวลาจะเป็น

ไปชั่วคราว หกเดือนหรือหนึ่งปี เมื่อครบกำหนดก็จะนำมาแลกเปลี่ยนคืน หรือจะแลกเปลี่ยนโดยเด็ดขาดเลยก็ได้

นอกจากจะปรับปรุงด้านการหมุนเวียนหนังสือและแลกเปลี่ยนหนังสือแล้ว กรมสามัญศึกษา (2499 : 272-273) ยังกำหนดเวลาทำงานของบรรณารักษ์ให้เท่าเทียมกับข้าราชการทั่วไป ด้วย โดยที่พิจารณาเห็นว่า เจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนมีเพียงแห่งละหนึ่งคนหรือสองคน หากเปิดห้องสมุดหลายชั่วโมงจะมีเวลาทำงานมากกว่าข้าราชการทั่ว ๆ ไป จะทำให้เกิดความท้อถอยในการทำงานได้ จึงได้กำหนดเวลาเปิดเปิดห้องสมุดเอาไว้เป็นหลักดังนี้

1. เวลาทำงานของบรรณารักษ์ กำหนดจำนวนชั่วโมงต่อสัปดาห์เท่า ๆ กับเวลาทำงานของข้าราชการทั่วไป และให้มีวันหยุดเท่ากับข้าราชการทั่วไป หากจะเปิดในวันพระหรือวันนักขัตฤกษ์อื่นก็ให้หยุดงานในวันถัดไปเป็นการชดเชย

2. ให้พิจารณาเปิดห้องสมุดระหว่างเวลาที่มีคนเข้ามา ไม่จำเป็นต้องตรงเวลาเปิดของสถานที่ทำงานของราชการ

3. ห้องสมุดที่มีเจ้าหน้าที่เกินกว่าหนึ่งคน อาจเปิดให้ประชาชนเข้าวันละ 7 ชั่วโมง ขึ้นไปได้ โดยให้พลัดเปลี่ยนเวลาทำงาน ทั้งนี้ต้องมีให้เวลาทำงานของแต่ละคนเกินกว่าเวลาของข้าราชการทั่วไป

ปี พ.ศ. 2500 หนังสือราชกิจจานุเบกษา ฉบับวิเทศนามุเบกษา (2500 : 1423) ระบุว่า กรมสามัญศึกษาร่วมกับสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ได้ร่วมกันจัดอบรมบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนขึ้นอีก ๗ โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ มีบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจากจังหวัดต่าง ๆ เข้ารับการอบรมจำนวน 26 คน วัตถุประสงค์เพื่อให้เจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนได้เข้าจากการดำเนินงานห้องสมุดที่ก่อประโยชน์แก่ประชาชนและชุมชนมากยิ่งขึ้น

ในปี พ.ศ. 2503 ระหว่างวันที่ 3 - 14 ตุลาคม นางแม้นมาส ชวลิต (2503 : 7, 12) หัวหน้าแผนกห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์ กองอุปกรณ์การศึกษา กรมวิชาการ ได้ไปร่วมประชุมเกี่ยวกับพัฒนาการห้องสมุดประชาชนภาคใต้ของเอเชียที่ประเทศอินเดีย ซึ่งที่ประชุมได้พูดถึง

ฐานะของบรรพารักษ์และฐานะของห้องสมุดประชาชนว่า กิจการห้องสมุดจะเจริญก้าวหน้าได้ ต้องอาศัยเจ้าหน้าที่ห้องสมุดผู้มีความรู้ความสามารถ เนื่องด้วยอาชีพบรรพารักษ์เป็นอาชีพซึ่ง จำเป็นต้องมีการเรียนและฝึกฝนเป็นพิเศษ หนทางที่จะชักจูงผู้ที่มีความรู้ความสามารถให้มาทำงานในห้องสมุดยืนนานได้ก็มีอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือจัดให้บรรพารักษ์มีฐานะและมีเงินเดือนเหมาะสม ฐานะ เงินเดือน และตำแหน่งของบรรพารักษ์ในสถานศึกษาจึงควรจะเท่ากับฐานะ เงินเดือนและตำแหน่งของเจ้าหน้าที่ฝ่ายวิชาการอื่น ๆ ในสถาบันการศึกษานั้น ฐานะเงินเดือน และตำแหน่งของบรรพารักษ์ห้องสมุดประชาชนควรเท่ากับฐานะ เงินเดือนและตำแหน่งของครู อาจารย์ในส่วนห้องสมุดประชาชนนั้น ห้องสมุดประชาชนในประเทศต่าง ๆ ในภาคใต้ของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีอยู่ระดับต่ำมาก ในบางประเทศไม่มีห้องสมุดประชาชนเลย ที่ประชุมได้เห็นพ้อง กันว่า การที่จะจัดห้องสมุดประชาชนของประเทศให้เป็นปึกแผ่นได้นั้น ควรเริ่มด้วยการสำรวจดู ภาวะของประเทศด้านห้องสมุดเสียก่อนต่อไปจึงควรหาข้อกฎหมายห้องสมุดเพื่อเป็น เครื่อง ประกันความมั่นคงของกิจการห้องสมุด

การดำเนินงานเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนยังคงเป็นไปตามปกติ ภายใต้การควบคุม กำกับดูแลของแผนกการศึกษาประชาชน กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษา- ธิการ จนถึงปี พ.ศ. 2504 กรมสามัญศึกษาก็ได้จัดทำรายงานการศึกษาผู้ใหญ่ประจำปี พ.ศ. 2504 ขึ้น (2504 : 9-25) ได้กล่าวถึงประวัติการดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่โดยสังเขป ที่ดำเนินงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493 - 2503 ตลอดจนกล่าวถึงผลการดำเนินงานในระยะเวลาดังกล่าวด้วย

รายงานฉบับนี้ได้รับบุถึงการจัดห้องสมุดประชาชน เป็นงานอีกสาขาหนึ่งของกองการศึกษาผู้ใหญ่ มีความมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนรักการอ่านหนังสือและการหาความรู้จาก การอ่านหนังสือ ซึ่งเป็นการส่งเสริมการใช้เวลาว่างของประชาชนให้เป็นประโยชน์ นอกจาก กองการศึกษาผู้ใหญ่จะเป็นผู้จัดห้องสมุดประชาชนเองแล้ว ยังมีวัด ส่วนราชการ องค์การ สมาคม ตลอดจนเอกชนได้ร่วมมือดำเนินการอีกทางหนึ่งด้วย มีห้องสมุดประชาชนที่ได้รับเงิน

งบประมาณจากกองการศึกษาผู้ใหญ่เป็นประจำปีจำนวน 226 แห่ง และมีห้องสมุดที่จังหวัด
อำเภอ วัด และเอกชน จัดตั้งขึ้นในความอุปการะของกระทรวงศึกษาธิการ แต่ยังไม่ได้รับ
การอุดหนุนจากเงินงบประมาณอีก 81 แห่ง รวมมีห้องสมุดประชาชนในสังกัดทั้งสิ้น 307 แห่ง
ตั้งแผนภูมิที่ดัดแปลงมาจากแผนภูมิสายงานการศึกษาประชาชน กองการศึกษาผู้ใหญ่ ประจำปี
พ.ศ. 2504 มีรายละเอียดปรากฏในตาราง 15

ตาราง 15 จำนวนห้องสมุดประชาชนในแต่ละภาคการศึกษา พ.ศ. 2504

ภาคการศึกษา	จำนวนห้องสมุด ในงบประมาณ	จำนวนห้องสมุด นอกงบประมาณ	จำนวนห้องสมุด รวม
1	25	6	31
2	10	1	11
3	16	9	25
4	9	2	11
5	17	5	22
6	29	13	42
7	26	7	33
8	23	14	37
9	12	4	16
10	19	11	30
11	16	4	20
12	24	5	20
รวม	226	81	307

จากตาราง 15 แสดงว่า จำนวนห้องสมุดประชาชนกระจายอยู่ตามภาคการศึกษาต่าง ๆ ทุกภาค ภาคการศึกษา 6 มีห้องสมุดในงบประมาณมากที่สุดจำนวน 29 แห่ง นอกงบประมาณ 13 แห่ง รวม 42 แห่ง รองลงมาได้แก่ภาคการศึกษา 8 มีห้องสมุดในงบประมาณ 23 แห่ง นอกงบประมาณ 14 แห่ง รวม 37 แห่ง ส่วนภาคการศึกษา 2 และ 4 มีห้องสมุดน้อยที่สุดคือมีเพียง 11 แห่งเท่านั้น

ตาราง 16 สถิติจำนวนห้องสมุด หนังสือ ผู้ใช้ห้องสมุด งบประมาณ จำแนกตามปี

พ.ศ.	จำนวน ห้องสมุด(แห่ง)	จำนวน หนังสือ(เล่ม)	จำนวน ผู้ใช้ห้องสมุด(คน)	จำนวน งบประมาณ(บาท)
2494	68	60,093	181,342	711,840
2495	79	136,332	176,101	813,320
2496	148	183,612	637,833	1,220,320
2497	179	209,859	995,839	1,156,927
2498	237	176,199	1,394,049	1,171,080
2499	285	289,770	1,922,224	1,214,226
2500	286	206,551	1,794,105	1,332,630
2501	287	231,047	2,379,489	1,332,630
2502	288	265,866	2,629,361	1,332,630
2503	307	510,600	2,946,000	1,332,630

จากตาราง 16 แสดงว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2494 ถึง พ.ศ. 2503 จำนวนห้องสมุดหนังสือจำนวนผู้ใช้จะเพิ่มขึ้นทุกปี แต่งบประมาณในปี พ.ศ. 2500 - 2503 ได้รับงบประมาณคงเดิม ไม่เพิ่มขึ้นเลย ในขณะที่จำนวนห้องสมุดเพิ่มมากขึ้น มีผลให้การเฉลี่ยงบประมาณที่ได้รับในปี พ.ศ. 2500 ถึง 2503 ก็ได้รับงบประมาณน้อยลง

ตาราง 17 จำนวนอัตรากำลังของห้องสมุดประชาชนจำแนกตามปี

พ.ศ.	อัตราสามัญ	อัตราลูกจ้าง
2494	-	27
2495	-	43
2496	15	69
2497	15	114
2498	15	124
2499	15	130
2500	15	132
2501	15	132
2502	15	151
2503	15	152

จากตาราง 17 แสดงว่า จำนวนเจ้าหน้าที่ห้องสมุดอัตราสามัญ ระหว่างปี พ.ศ. 2496 ถึง พ.ศ. 2503 รวมเป็นเวลา 8 ปี มีอัตราคงที่คือปีละ 15 อัตรา ไม่เปลี่ยนแปลง ในขณะที่จำนวนลูกจ้างได้รับเพิ่มขึ้นทุกปี ยกเว้นปี พ.ศ. 2501 เท่านั้น สำหรับ ปี พ.ศ. 2497 ได้รับอัตราลูกจ้างเพิ่มมากที่สุด รวมเป็น 114 คน

แม้ว่าห้องสมุดประชาชนจะมีจำนวนมาก กระจายอยู่ตามท้องที่ต่าง ๆ ก็ตาม แต่ห้องสมุดก็ยังเป็นขนาดเล็กอยู่ สุทธิลักษณ์ อาพันธ์ (2507 : 196) กล่าวว่า จำนวนห้องสมุดประชาชน 308 แห่ง ส่วนมากยังเป็นเพียงห้องสมุดเล็ก ๆ ในจังหวัดพระนครมีเพียง 4 แห่ง คือ ห้องสมุดประชาชนวัดสุทัศน์-อาเภอพระนคร ห้องสมุดประชาชนวัดราชสิงขร อาเภอยานนาวา ห้องสมุดประชาชนวัดจักรวรรดิราชาวาส อาเภอลี้มน้อย และห้องสมุดประชาชนอาเภอมินบุรี นอกจากนั้นเป็นห้องสมุดประชาชนในต่างจังหวัดทั้งสิ้น

นอกจากนั้นบุคลากรของห้องสมุดที่มีอยู่ก็เป็นเพียงลูกจ้างเสียส่วนมาก แม้นมาส ชวลิต (2508 : 10) ระบุว่า เจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนส่วนมากเป็นข้าราชการประเภทลูกจ้างรับเงินเดือนในงบประมาณอุดหนุนการศึกษาผู้ใหญ่ ขณะนี้มีอัตราข้าราชการสามัญอยู่ 15 อัตรา เป็นอัตราชั้นจัตวาชั้นต่ำ 450 บาท เงินเดือนของเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมีอยู่ระหว่าง 450-1,200 บาท มีวุฒิตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไปเป็นส่วนมาก ที่มีวุฒิต่ำกว่านั้นก็มีบ้างเป็นบางแห่ง โดยมากไม่มีพื้นความรู้ทางวิชาบรรณารักษศาสตร์ เพราะการสอนวิชาบรรณารักษศาสตร์สำหรับผู้มีความรู้ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ยังไม่มี ดังนั้นเจ้าหน้าที่ห้องสมุดก็จะได้รับการอบรมวิชาบรรณารักษศาสตร์ ซึ่งจัดโดยกรมสามัญศึกษาร่วมกับสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ห้องสมุดหลายแห่งไม่มีเจ้าหน้าที่ห้องสมุดประจำ แต่ให้อยู่ในความดูแลของครูหรือพระสงฆ์หรือเสนาบดีในแผนกศึกษาธิการอาเภอ

สถานที่ห้องสมุดประชาชนโดยทั่ว ๆ ไป มีลักษณะเป็นห้องอ่านหนังสือเล็ก ๆ บางแห่งก็มีอาคารเอกเทศ แต่โดยมากเป็นห้อง ๆ หนึ่ง ในอาคารเรียนบ้าง ในสโมสรข้าราชการหรือในศาลาว่าการจังหวัด ห้องสมุดเหล่านี้โดยทั่ว ๆ ไป บรรจุหนังสือได้สูงสุดประมาณหมื่นเล่ม มีเนื้อที่สำหรับผู้นั่งอ่านโดยเฉลี่ยราว 30 คน และไม่มีเนื้อที่สำหรับการประชุมเพื่อจัดกิจกรรมใด ๆ ยกเว้นที่ห้องสมุดวัดเวฬุราชิน จังหวัดธนบุรี ซึ่งมีห้องประชุมอยู่ด้วย ตามปกติถ้าจะจัดกิจกรรมก็มักทำกันในห้องอ่านหนังสือนั่นเอง

หนังสือโดยทั่วไป มีหนังสือภาษาไทยเป็นส่วนมาก นอกจากนั้นก็ยังมีนิตยสาร หนังสือพิมพ์ และอนุสรต่าง ๆ ห้องสมุดประชาชนได้รับหนังสือแจกซึ่งหน่วยงานราชการ บริษัทหรือเอกชน

ส่งให้โดยตรง หรือโดยผ่านแผนกการศึกษาประชาชน กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาส่งให้ อยู่เสมอ สำหรับห้องสมุดที่ได้รับงบประมาณเพื่อซื้อหนังสือทั่ว ๆ ไปได้รับแห่งละ 1,800-2,000 บาทต่อปี เงินอื่น ๆ ที่ใช้ในการซื้อหนังสือก็เป็นเงินที่ได้จากค่าบำรุงของสมาชิกบ้าง เงินบริจาค บ้าง

ภายในระยะเวลาสิบปี (พ.ศ. 2494-2503) แม้นมาส ชวลิต (2508 : 9) กล่าว ว่า กิจกรรมห้องสมุดประชาชนนับว่าได้เจริญก้าวหน้าไปพอสมควร มีห้องสมุดประชาชนเกิดขึ้นถึง 308 แห่ง มีหน่วยห้องสมุดเคลื่อนที่ 11 หน่วย ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ในจำนวนนี้ได้รับ งบประมาณจากรัฐบาลอยู่ 202 แห่ง นอกจากนั้นยังได้รับเงินอุดหนุนจากทางอื่นอีกดังนี้

1. เงินบริจาค มีผู้บริจาคทรัพย์สินเป็นหนังสือ ครุภัณฑ์ หรือเงินสดเป็นคราว ๆ
2. การจัดงานเพื่อเก็บเงินบำรุงห้องสมุดโดยวิธีต่าง ๆ เช่น ฉายภาพยนตร์ แสดงละครจัดงานวันห้องสมุดขึ้น เป็นต้น
3. ค่าบำรุงห้องสมุดที่เก็บจากสมาชิก

ในปี พ.ศ. 2505 สุพรรณิ วราทร (2523 : 43) กล่าวว่า กระทรวงศึกษาธิการได้ ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อสำรวจและให้ข้อเสนอแนะการปรับปรุงห้องสมุดโรงเรียนและ ห้องสมุดประชาชน พร้อมกับกำหนดมาตรฐานของห้องสมุดโรงเรียนและห้องสมุดประชาชนเสนอ ต่อกระทรวงศึกษาธิการ กรรมการชุดนี้มีปลัดกระทรวงศึกษาเป็นประธาน และมีเกลเฟนด์ (Gelfand) ผู้เชี่ยวชาญด้านบรรณารักษ์ชาวอเมริกันเป็นกรรมการ ร่วมกับการการผู้ทรง คุณวุฒิอื่น ๆ อีก 9 ท่าน

เกลเฟนด์ ได้รายงานผลการสำรวจสภาพห้องสมุดประชาชนในขณะนั้นว่า ในปี พ.ศ. 2505 มีห้องสมุดประชาชนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ 308 แห่ง เป็นห้องสมุดในงบประมาณ 227 แห่ง อีก 81 แห่งนั้นได้รับเงินอุดหนุนจากทางอื่น ซึ่งรวมถึงเงินค่าสมาชิกห้องสมุดคนละ 10 บาทต่อปีอีกด้วย ห้องสมุดส่วนใหญ่มีสภาพไม่ดีเนื่องจากขาดแคลนงบประมาณแม้ว่าจะได้เพิ่ม

งบประมาณอุดหนุนเป็นเงิน 711,840 บาท ในปี พ.ศ. 2494 เป็น 1,332,630 บาท มาตั้งแต่ พ.ศ. 2500 แล้วก็ตาม แต่เมื่อเฉลี่ยตามจำนวนห้องสมุดที่อยู่งบประมาณแล้ว ก็ยังไม่เพียงพอที่จะดำเนินงานห้องสมุดให้ได้ดี นอกจากนี้ยังขาดแคลนบรรณารักษ์ที่มีคุณสมบัติเป็น อย่างมาก เนื่องจากขณะนั้นยังไม่มีบรรณารักษ์ที่มีคุณสมบัติปฏิบัติงานในห้องสมุดประชาชนเลย คงมีบรรณารักษ์ที่จบการศึกษาระดับวิทยาลัยเพียง 2 คน นอกนั้นก็มีการศึกษาอย่างสูงเพียง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 แต่ก็มีบรรณารักษ์บางส่วนได้ผ่านการอบรมงานห้องสมุดระยะสั้นจากสมาคม ห้องสมุดแห่งประเทศไทย (สุพรรณิ วราทร, 2523 : 43-44 ; อ้างอิงมาจาก Gelfand, 1962 : 30-32) ได้ระบุว่า ในด้านหนังสือและวัสดุการอ่านนั้นห้องสมุดแต่ละแห่งจะมีหนังสือ โดยเฉลี่ย 1,000 - 3,000 เล่ม และมีจำนวนรวมกันทั้งสิ้น 510,600 เล่ม ซึ่งเมื่อเฉลี่ย ตามจำนวนประชากรเมื่อ พ.ศ. 2503 ซึ่งมี 26,257,916 คน แล้วจะมีหนังสือ 1 เล่ม ต่อประชากรทุก 50 คน ซึ่งเป็นอัตราที่ต่ำมาก

จากสภาพและปัญหาของห้องสมุดประชาชนดังกล่าวมานี้ เกลเฟนด์ จึงได้ให้ข้อ เสนอแนะเพื่อปรับปรุงห้องสมุดประชาชน 4 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ให้กระทรวงศึกษาจัดหางบประมาณเพิ่มเติมให้ห้องสมุดประชาชนแต่ละแห่งอีก ปีละ 5,000 บาท (ซึ่งจะต้องเพิ่มงบประมาณอีกปีละ 1,500,000 บาท) เพื่อใช้จ่ายในการ จัดหาหนังสือใหม่ วารสาร และหนังสือพิมพ์ที่เหมาะสม ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนมา ใช้งานและให้การสนับสนุนห้องสมุดประชาชนมากขึ้น
3. ให้กระทรวงศึกษาธิการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนตัวอย่างขึ้นในกรุงเทพมหานคร 1 แห่ง เพื่อแสดงให้เห็นประชาชนทั่วไปเห็นประโยชน์ของการบริการห้องสมุดประชาชนที่ดี ซึ่งย่อม มีผลให้ห้องสมุดได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานบริการส่วนท้องถิ่นและเอกชน ทั้งนี้อาจขอความ ร่วมมือจากองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ เพื่อดำเนินการเช่นเดียวกับห้องสมุดประชาชนเดลลี ในประเทศอินเดีย

3. กระทรวงศึกษาธิการควรหาทางส่งเสริมให้บรรพารักษ์ห้องสมุดประชาชนได้ปรับปรุงตนเองและงานห้องสมุด โดยการมีโอกาสดำเนินการอบรมวิชาบรรพารักษ์ศาสตร์ ได้รับการเยี่ยมเยียนและคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่กระทรวงศึกษาธิการ ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องเป็นครั้งคราวและให้มีโอกาสก้าวหน้าในทางราชการทัดเทียมกับเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานราชการอื่น ๆ

4. กระทรวงศึกษาธิการควรหาทางส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการให้การสนับสนุนห้องสมุดประชาชนมากขึ้น เช่น อาจจัดตั้งห้องสมุดประจำภาคต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และประหยัดกว่าการดำเนินงานโดยห้องสมุดในท้องถิ่นต่าง ๆ แต่เพียงอย่างเดียว

นอกจากนั้น เกลซแลนด์ยังเสนอข้อเร่งด่วนประการแรกที่สำคัญที่สุด คือให้มีการออกกฎหมายห้องสมุดขึ้น เพื่อช่วยให้การปฏิบัติงานห้องสมุดประสบผลสัมฤทธิ์ในทุกประการ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2506 กรมสามัญศึกษา (2514 : 275-278) ได้แจ้งให้ทุกจังหวัดทราบ ว่า เนื่องจากปีงบประมาณ 2506 และ 2507 ได้รับงบประมาณจำกัด ไม่สามารถจะปรับปรุงห้องสมุดประชาชนทุกแห่งให้ก้าวหน้าไปพร้อมกันได้ จึงได้ตกลงที่จะปรับปรุงห้องสมุดประชาชนประจำจังหวัดให้เป็นตัวอย่างแก่ห้องสมุดประชาชนอื่น ๆ ตามข้อเสนอแนะของที่ประชุมศึกษาธิการจังหวัด ประจำปี 2506 พร้อมกับได้ชักชวนความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานเพิ่มเติม ดังนี้

1. งบประมาณค่าวัสดุที่จัดสรรให้จังหวัดเป็นค่าดำเนินงานห้องสมุดประชาชนควรดำเนินการดังต่อไปนี้

1.1 จ่ายเป็นค่าซื้อหนังสือเข้าห้องสมุด 70% โดยแยกเป็นประเภทสารคดี และวิชาการ 50% ประเภทนิตยสาร หนังสือเด็กและอื่น ๆ 50% การจัดซื้อนั้นควรตั้งคณะกรรมการจัดซื้อ โดยบรรพารักษ์มีส่วนร่วมด้วย เพราะบรรพารักษ์ได้รับการอบรมเกี่ยวกับการเลือกหนังสือมาแล้ว

1.2 จ่ายเป็นค่าวัสดุสำหรับห้องสมุดประชาชนอีก 25% เช่น ชื่อเครื่องเขียนต่าง ๆ สำหรับจัดนิทรรศการ และวัสดุในการซ่อมหนังสือ เป็นต้น

- 1.3 จ่ายเป็นค่าซื้อหนังสือพิมพ์รายวัน และวารสารต่าง ๆ ไม่เกิน 5%
2. ขอให้จังหวัดได้หาทางให้มีสมาชิกหรือผู้อ่านหนังสือมากขึ้น เพื่อจะได้ทำภารกิจภารกิจของห้องสมุดนั้นคง และแสดงถึงว่าท้องถิ่นสนใจห้องสมุด ทั้งนี้เนื่องจากมีผู้วิจารณ์ว่าไม่ค่อยมีคนไปอ่านหรือยืมหนังสือของห้องสมุดประชาชน
3. เพื่อความสะดวกเกี่ยวกับการขอตั้งและชี้แจงงบประมาณประจำปี 2508 ขอให้จังหวัดสำรวจครุภัณฑ์ของห้องสมุดว่ามีอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด เพียงพอแก่ความต้องการหรือไม่ ต้องการครุภัณฑ์อะไรเพิ่มเติมบ้าง หรือหากต้องการก่อสร้างอาคารห้องสมุดประชาชนเป็นเอกเทศ หรือต่อเติมอาคารโดยมีเงินสมทบทุนก็ให้แจ้งรายละเอียดไปด้วย

สำหรับการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัดนั้น กรมสามัญศึกษาได้แจ้งรายการปรับปรุงให้จังหวัดทราบและถือปฏิบัติรวม 4 ประการดังต่อไปนี้

1. การขอความร่วมมือของท้องถิ่นในการจัดห้องสมุดทั้งในด้านความคิดเห็นและการเงินนั้น ให้หรือขึ้นคณะกรรมการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนเพื่อดำเนินงานให้ได้ผล เพราะประธานกรรมการคือผู้ว่าราชการจังหวัดซึ่งเป็นโดยตำแหน่ง ตามระเบียบห้องสมุดของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2495 และศึกษาธิการจังหวัดเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง กรรมการคณะนี้จะได้ดำเนินการประชุมหารือกันในการจะปรับปรุงกิจการของห้องสมุดประชาชน เช่น ของงบประมาณจากสภาจังหวัด เทศบาล สุขาภิบาล หรือเงินรายได้อื่นสำหรับใช้จ่ายเพื่อช่วยเหลืองบประมาณประจำปี

2. คุณสมบัติของบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ บรรณารักษ์ควรมีวุฒิปริญญาบรรณารักษศาสตร์ หากไม่มีงบประมาณก็บรรจุฝึกประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (ป.กศ.) หรือวุฒิมัธยมศึกษา (ม.6) เป็นอย่างต่ำ เงินเดือนนั้นให้ตามวุฒิตามแต่กำลังงบประมาณที่กรมสามัญศึกษาจะได้รับ จำนวนบุคลากรในห้องสมุดควรมี 3 คน คือ บรรณารักษ์ ผู้ช่วยบรรณารักษ์ และการโรง โดยบรรณารักษ์และผู้ช่วยควรเป็นข้าราชการสามัญ

3. การซื้อหนังสือและการจัดห้องสมุด ควรทำรายชื้อหนังสือที่ห้องสมุดต้องการ มีคณะกรรมการจัดซื้อโดยพิจารณาซื้อหนังสือที่เป็นประโยชน์และตรงตามความต้องการของประชาชน

กรมสามัญศึกษาจะเป็นผู้จัดรายชื่อนั่งสื่อนี้ให้ นอกจากนั้นควรมีการตกแต่งภายในห้องสมุดให้เป็น ที่สนใจของประชาชน ตลอดจนการจัดหาครุภัณฑ์ต่าง ๆ ของห้องสมุดให้ครบถ้วน

4. กิจกรรมของห้องสมุดควรจัดกิจกรรมให้อยู่ในความสนใจของประชาชน เช่น จัดนิทรรศน์ การเล่นเกม ปาฐกถา ฉายภาพยนตร์ ทัศนศึกษา ดนตรี การสาธิตต่าง ๆ ใน บางโอกาส อย่างเช่นสาธิตประกอบอาหาร การฝีมือ เป็นต้น

ปี พ.ศ. 2507 มีรายงานเกี่ยวกับกิจการของห้องสมุดประชาชนเอาไว้ว่า แผนกการศึกษาประชาชนของกองการศึกษาผู้ใหญ่ได้จัดให้มีการจัดห้องสมุดประชาชนในย่านชุมชน ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยจัดเป็นประเภทประจำที่ เคลื่อนที่ และอ่านหนังสือในหมู่บ้าน เพื่อบริการความรู้ทางหนังสือแก่ประชาชนให้มีโอกาสอ่านและค้นคว้าหนังสือและตำราต่าง ๆ ทั้งนี้เป็นการปลูกฝังให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่านหนังสือรู้จักค้นคว้าหาความรู้ และรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ พร้อมทั้งจัดให้เป็นสถานที่เผยแพร่วัฒนธรรมและความบันเทิงอันถูกต้อง ด้วยวิธีอื่น ๆ อีกด้วย เช่น จัดให้มีการปาฐกถา ทัศนศึกษา นิทรรศน์ การดนตรี หรือการ สันทนาสโมสร เป็นต้น ขณะนี้มีห้องสมุดประชาชนอยู่รวมทั้งสิ้น 320 แห่ง มีบรรณารักษ์ห้องสมุด ประชาชนจังหวัดประเภทสามัญ 15 คน ประเภทลูกจ้างประจำปี 56 คน ผู้ช่วยบรรณารักษ์ 17 คน การโรง 27 คน ส่วนห้องสมุดประชาชนอาเภอนั้นมีบรรณารักษ์ประเภทลูกจ้างประจำ 46 คน ครูประจำการทำหน้าที่ช่วยบรรณารักษ์ 189 คน

ในปีเดียวกัน กองการศึกษาผู้ใหญ่ได้จัดให้มีการอบรมบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนขึ้น ในเดือนกันยายน 2507 ณ ศูนย์สมานาคาร พญาไท กรุงเทพฯ ในการอบรมครั้งนั้นมีการบรรยาย เรื่องนโยบายการจัดห้องสมุดประชาชนโดย สมาน แสงมะลิ ผู้อำนวยการกองการศึกษา ผู้ใหญ่ขณะนั้น มีรายละเอียดเกี่ยวกับความเป็นมาของการจัดห้องสมุดตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2491 เช่น เรื่องเกี่ยวกับบรรณารักษ์ เงินค่าซื้อหนังสือเข้าห้องสมุด จำนวนผู้อ่านหนังสือ อาคารห้อง สมุด ครุภัณฑ์ห้องสมุด การจัดบริการและกิจกรรม การปรับปรุงห้องสมุด มาตรฐานห้องสมุดและ

เรื่องเกี่ยวกับการอบรมบรรพารักษ์ เป็นต้น รายละเอียดของคำบรรยายดังกล่าวมีผลต่อพัฒนา
การของห้องสมุดประชาชนเป็นอย่างมาก ดังสรุปย่อคำบรรยายของ สมาน แสงมะลิ
(2508 : 5-11) ต่อไปนี้

กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2491 โดยมีความ
มุ่งหมายจะให้ประชาชนได้อ่านหนังสือเพื่อหาความรู้เพิ่มเติมขึ้น กับเพื่อเป็นแหล่งหาความเพิ่ล
เพลิน และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ต้องการให้ประชาชนไม่ลืมหนังสือ เพราะประชาชนโดย
ทั่วไปมีความรู้เพียงแค่นั้นประมปีที่ 4 เท่านั้น พอออกจากโรงเรียนมาไม่กี่ปีก็ลืมหนังสือเสียหมด
ดังนั้นการศึกษาผู้ใหญ่จึงได้เนาวงานห้องสมุดประชาชนเข้าไว้ด้วย มุ่งหวังที่จะให้ประชาชนที่จบ
จากโรงเรียนประถมศึกษาแล้วได้อ่านหนังสือต่อจะได้ไม่ลืมหนังสือ ห้องสมุดที่จัดตั้งขึ้นนี้ก็ค่อยๆ
ขยายออกไปตามความต้องการของรัฐบาลในครั้งนั้น

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2495 เรื่องห้องสมุดประชาชนจึงเข้าสู่ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีและ
ได้มีมติว่าจะให้ตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้นทั่วประเทศ อย่างน้อยอำเภอละ 1 แห่ง โดยให้
กระทรวงมหาดไทยกับกระทรวงศึกษาธิการร่วมมือกัน คือทางด้านกระทรวงมหาดไทยนั้นหน้าที่
จัดหาสถานที่ หาเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ทางด้านกระทรวงศึกษาธิการมีหน้าที่จัดหาหนังสือ
และบรรพารักษ์ หรือช่วยเหลือทางด้านวิชาการ งานนี้ได้ขยายไปอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันมีห้อง
สมุดประชาชนทั่วประเทศอยู่ประมาณ 310 แห่ง ในจำนวนนี้มีห้องสมุดเงินงบประมาณคือห้องสมุด
ที่กรมสามัญศึกษาให้เงินซื้อหนังสือ 230 แห่ง อีก 80 แห่งต้องช่วยตัวเอง ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า
เรามีห้องสมุดยังไม่ทั่วทุกอำเภอตามมติคณะรัฐมนตรีที่ได้มีไว้เมื่อ พ.ศ. 2495 นอกจากนั้น
จำนวนห้องสมุด 310 แห่ง ปรากฏว่ามีบรรพารักษ์เพียง 135 คนเท่านั้น อีกราว ๆ 200 แห่ง
ไม่มีบรรพารักษ์ ห้องสมุดเหล่านั้นจึงต้องอาศัยครูประชาบาลมาช่วย ถ้าอยู่ในวัดบางที่พระท่าน
ก็มาทำหน้าที่บรรพารักษ์ให้ ถึงกระนั้นจำนวนบรรพารักษ์ 135 คนที่มีอยู่ก็ปรากฏว่าเป็นข้าราชการ
พลเรือนสามัญเพียง 15 คนเท่านั้น และเป็นเพียงบรรพารักษ์ชั้นจิตา เพราะได้ทำความตกลง
กับกระทรวงการคลังไว้แต่แรก ก็บรรจุกันด้วยอัตราเงินเดือนเพียง 450 บาท รับผู้จบจาก ม.6

เข้าเป็นบรรณาธิการ อัตราดังกล่าวหรือขนาดนั้น มาในระยะนี้รู้สึกว่ามันเป็นการเพียงพอ ส่วนบรรณาธิการประเภทลูกจ้างที่เหลือส่วนใหญ่มีประมาณ 120 คน ถึงบางคนจะมีเงินเดือนมาก แต่อยู่ด้วยไม่ได้นาน เพราะบางคนอบรมไปแล้วยังไม่ถึงครึ่งปีก็ลาออกเสียแล้ว ต้องตกเป็นภาระในการอบรมคนใหม่กันทุกปี ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่าเสถียรภาพของบรรณาธิการส่วนใหญ่ไม่มั่นคง เป็นเพียงลูกจ้างเท่านั้นเอง อย่างไรก็ตามบรรณาธิการลูกจ้างที่สมัครใจอยู่ยัดก็มี เพราะรักงานแม้จะสอบ พ.ป. หรือ พ.ม. ได้ก็ไม่ยอมย้ายไปอยู่ที่อื่นก็มีมากเหมือนกัน

ในเรื่องเงินค่าซื้อหนังสือนั้นได้รับงบประมาณค่าซื้อหนังสือเข้าห้องสมุดประชาชนทั่วประเทศประมาณปีละ 350,000 บาท ติดต่อกันเช่นนี้หลายปีมาแล้ว ไม่ได้รับเพิ่มขึ้นเลย ต้องแบ่งแจกจ่ายเฉลี่ยกันไปก็ได้แต่จะพันกว่าบาท จึงไม่ค่อยจะพอ ฉะนั้นจำนวนหนังสือในห้องสมุดจึงมีไม่เพียงพอกับความต้องการของสมาชิก เป็นเหตุให้คนไม่มาอ่านหนังสือก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งเหมือนกัน

เรื่องการซื้อหนังสือเข้าห้องสมุด บางจังหวัดก็ซื้อหนังสือได้มากกว่าเงินที่ห้าบ คือหาเงินจากท้องถิ่นจากค่าสมาชิก มาซื้อหนังสือได้มากขึ้น ซึ่งก็นับว่าเป็นการดี แต่บางจังหวัดปรากฏว่าซื้อหนังสือพิมพ์เสียเกือบหมด เหลือเงินซื้อหนังสือเป็นเล่มเพียงเล็กน้อย ห้องสมุดไม่มีอะไรเพิ่มขึ้นเลย เพราะหนังสือใหม่ก็ไม่มีมีแต่หนังสือพิมพ์ สมาชิกก็มานั่งอ่านหนังสือพิมพ์กันอย่างเดียว การซื้อหนังสือก็ปรากฏว่ามีหลายแห่งซื้อหนังสือเต็มราคานำไปก็ไม่ได้ลดเลย บรรณาธิการเองไม่ได้ซื้อคนอื่นซื้อให้ จึงปรากฏว่าไม่ค่อยได้หนังสือที่บรรณาธิการอยากจะได้อ่าน หรือหนังสือที่ประชาชนอยากจะอ่าน นี่ก็เป็นเรื่องหนักใจเหมือนกัน

เมื่อพิจารณาถึงจำนวนของผู้อ่านกับจำนวนของสมาชิกนั้น จำนวนผู้อ่านจะเชื่อถือได้น้อยจากรายงาน 5,000 คน บางแห่ง 10,000 คน โดยคิดว่าวันหนึ่งมีผู้อ่าน 10 คน เดือนหนึ่ง 30 วัน ก็เอา 30 คูณ ทั้งเดือนก็ได้ 300 คน ถ้าปีหนึ่งก็ได้ 3,600 คน ถ้ารวมจำนวนของผู้อ่านแต่ละห้องสมุดทั่วประเทศ แล้วปรากฏว่ามีจำนวนเป็นแสนคน แต่ข้อเท็จจริงจะเป็นอย่างนั้นหรือไม่ แท้จริงอาจจะมี 10 คน หรือ 20 คน ที่อ่านประจำชาน้ำอยู่เท่านั้น

ถ้าหากดูจำนวนยอดใหญ่ก็อาจจะเป็นจำนวนที่น่าพอใจ แต่ถ้าหากคิดกันให้ซึ่งแล้วบางแห่งกิจการอาจไม่คุ้มกับการมีบรรณารักษ์ไว้ 1 คน เพราะเมื่อเทียบกับจำนวนนักเรียนในห้องเรียนหนึ่ง มีครูหนึ่งคน สอนนักเรียน 30 คน หรือ 40 คน แต่ถ้าห้องสมุดมีคนมาอ่านหนังสือวันละ 10 คน ตลอดปีก็ยังไม่คุ้มกัน สิ่งที่จะนับได้แน่นอนยิ่งไปกว่าจำนวนผู้อ่านเห็นจะเป็นจำนวนสมาชิกประจำของห้องสมุด ซึ่งเป็นเครื่องวัดว่า ประชาชนหรือท้องถิ่นนั้นร่วมมือกับห้องสมุดมากน้อยเพียงไร แสดงว่าคนเขาสนใจที่จะมาใช้ห้องสมุดและยินดีที่จะเสียเงินเพื่อจะซื้อหนังสือมาอ่านในห้องสมุดมากเพียงไร แต่ในหลายจังหวัดหรือหลายอำเภอเท่าที่พบก็ปรากฏว่า สมาชิกประจำเป็นครูประจำบาล เมื่อศึกษาธิการอำเภอสนใจในเรื่องห้องสมุดก็ชวนครูทุกคนเป็นสมาชิก เก็บเดือนละบาทหรือเดือนละ 2 บาทต่อคน แต่ครูประจำบาลอาจจะมาใช้นั่งอ่านไม่ทุกคน

เกี่ยวกับตัวอาคารของห้องสมุดประชาชนโดยทั่วไป เป็นอาคารที่สร้างขึ้นด้วยเงินของท้องถิ่นจัดหาด้วยการบริจาค หรือเงินของสภาจังหวัด ดังนั้นส่วนใหญ่จึงยังไม่ได้มาตรฐานของห้องสมุดที่ต้องการ เพราะท้องถิ่นจัดสร้างขึ้นโดยคำนึงถึงความต้องการของท้องถิ่น เช่น อยากรจัดเป็นห้องประชุมบ้าง หรือจัดสร้างผนวกกับอาคารอื่น ๆ แล้วจัดให้อยู่เพียงห้องเดียวโดยเฉพาะอย่างยิ่งห้องสมุดประชาชนประจำอำเภอ ส่วนมากมักจะจัดอยู่ในแผนกศึกษาธิการอำเภอนั่นเอง

ครุภัณฑ์ก็เหมือนกัน เมื่อก่อนนี้ไม่มีแบบที่เป็นมาตรฐานแน่นอนแล้วแต่ท้องถิ่นจะจัดหา มา เช่น ตู้ใส่หนังสือ โต๊ะก็มีขายอย่างใดก็จัดหาอย่างนั้น ดังนั้น ตู้ โต๊ะ ต่าง ๆ จะมีแบบหรือเกณฑ์ที่ไม่เหมาะสม

เรื่องการจัดบริการปรากฏว่า มีห้องสมุดไม่กี่แห่งที่จัดกิจกรรมเพื่อจะดึงดูดให้คนเข้ามาใช้ห้องสมุดมากขึ้น ห้องสมุดที่ดีนั้นควรมีสมาชิกประจำ ให้ยืมหนังสือไปอ่านได้ที่บ้านตามระเบียบและบรรณารักษ์รู้จักจัดกิจกรรม เช่น จัดวันห้องสมุดบ้าง จัดวันการศึกษาผู้ใหญ่บ้าง เพื่อจะหาเงินมาบำรุงห้องสมุด ที่ดีมากก็จัดชมรมห้องสมุด คือร่วมมือกับห้องสมุดอื่น ๆ ในจังหวัดนั้น กิจกรรมต่าง ๆ ขึ้น มีปาฐกถา อภิปราย หรือออกอากาศบ้าง บางแห่งก็มีการเล่านิทานให้เด็กฟังเป็นประจำ บางแห่งก็ขอหน่วยสถิติคนศึกษาของจังหวัดมาฉายภาพยนตร์ที่ห้องสมุดทำให้คนสนใจประชาชนสัมพันธ์กิจการห้องสมุดได้ดีขึ้น แต่ห้องสมุดที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่กล่าวแล้วยังมีเป็นส่วนน้อย ทั้งนี้จะตำหนิบรรณารักษ์ก็ไม่ได้ เพราะบางแห่งมีบรรณารักษ์คนเดียว

กำหนดให้คนยื่นหนังสือกับซ่อมหนังสือก็กินเวลาด่าง ๆ หมดแล้ว ไม่ค่อยจะมีเวลาว่างใบทำ
อะไรอย่างอื่น จะจัดกิจกรรมต่าง ๆ ก็ปรากฏว่าไม่ค่อยจะมีเงินก็ทำได้ยาก ทั้งนี้ก็น่าเห็นใจ
ห้องสมุดไหนจัดทำดีก็ต้องขอชมเชยเป็นพิเศษ เมื่อทราบเข้าก็พยายามประชาสัมพันธ์ให้ว่า
ที่ไหนได้ทำอะไรไป มีห้องสมุดประชาชนหลาย ๆ แห่งที่ต้องขอชมเชยว่าบรรณารักษ์ดีมาก คือ
ทำงานได้เกินกว่าที่สามารถจะอุบถณ์ค่าๆ เช่น ๑ ให้เงินไปน้อยก็สามารถหาหนังสือได้มาก และ
จัดกิจกรรมต่าง ๆ ดีขึ้น บางแห่งก็เก่งถึงขนาดว่า ไปขอความร่วมมือจากจังหวัดเอาเงินจาก
ทางสภาจังหวัดมาต่อเติมห้องสมุด มาซื้อหนังสือเข้าห้องสมุด รู้สึกว่าบรรณารักษ์คนไหนทำดี ๆ
ก็มีคนนับหน้าถือตามาก

ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดคือ ปัญหาขาดแคลนต่าง ๆ ของกองการศึกษาผู้ใหญ่ ขาดแคลน
เรื่องอาคาร บรรณารักษ์ หนังสือ และเงินงบประมาณ ฉะนั้นจะแก้ปัญหาดังต่าง ๆ ก็จะต้องมีเงิน
ก่อน หากมีเงินแล้วอะไร ๆ ก็หลายก็ง่ายขึ้น จะสร้างห้องสมุดก็ต้องใช้ ครุภัณฑ์ก็ต้องใช้เงิน
อีกเหมือนกัน

ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่เคยไปเจรจากับเจ้าหน้าที่สำนักงานงบประมาณ ชี้แจง
ข้อเท็จจริงให้ทราบ ขอให้ช่วยจัดสรรแบ่งเงินให้ห้องสมุดประชาชนแต่ละ 5,000 บาท เพื่อ
ขอซื้อหนังสือเพิ่ม ๑ อัตราบรรณารักษ์เพิ่มขึ้นอีก เจ้าหน้าที่สำนักงานงบประมาณแจ้งว่าจะให้เงิน
เพิ่มยังไม่ได้ ต้องปรับปรุงที่มีอยู่แล้วให้ดีกว่า และเสนอแนะให้ทำในสองประการ ประการแรก
คือ ๑ ให้ผู้ใหญ่ส่งลงมา เช่น คณะรัฐมนตรีส่งลงมาว่าห้องสมุดประชาชนเป็นสิ่งสำคัญ ให้สำนัก
งบประมาณจัดสรรเงินให้เป็นพิเศษ ประการที่สอง ๑ ให้นำห้องสมุดประชาชนลงเสียบ้าง สามร้อย
กว่าแห่งทำไมทวงก็ยากให้เหลือน้อย ทำให้ดีขึ้นเมื่อเห็นว่าดีแล้วจึงจะช่วย เมื่อห้องสมุดประชาชน
ตั้งขึ้นมาแล้วจะยุบได้อย่างไร เมื่อไม่ยุบก็ต้องตัดสินใจงดการช่วยห้องสมุดประชาชนอำเภอเล็ก
2 ปี คือในปี พ.ศ. 2507 กับปี พ.ศ. 2508 จะช่วยเฉพาะห้องสมุดประชาชนจังหวัดก่อน เงินที่
เคยแบ่งให้ห้องสมุดประชาชนอำเภอต่าง ๆ ก็จะตัดหมด ให้เพียงแค่จังหวัด แต่ต้องช่วยเหลือ
ห้องสมุดอำเภอ โดยเอาหนังสือของห้องสมุดจังหวัดที่อ่านแล้วหมุนเวียนไปให้ห้องสมุดอำเภออื่นๆ
ได้อ่านบ้าง

ดังนั้นจึงแบ่งแยกระดับการให้เงินช่วยเหลือดังนี้คือ ระดับที่หนึ่ง เป็นห้องสมุดในโครงการปรับปรุงของกระทรวงศึกษาธิการเพื่อให้เป็นตัวอย่าง 3 แห่ง ได้แก่ ห้องสมุดวัดเวฬุราชิน จังหวัดธนบุรี ห้องสมุดวัดสุทัศน์ฯ จังหวัดพระนคร และห้องสมุดจังหวัดนนทบุรี ให้เงินซื้อหนังสือเข้าห้องสมุดแห่งละ 10,000 บาท อันดับที่สอง เป็นห้องสมุดประชาชนประจำจังหวัดที่ตั้งภาคการศึกษา ให้เงินช่วยเหลือแห่งละ 7,000 บาท อันดับที่สาม คือจังหวัดที่มีห้องสมุดดี มีบรรณารักษ์ดี กิจการดี ก็ให้เงิน 5,000 บาท อันดับสุดท้ายถ้ากิจการดำเนินไปตามธรรมดาสามัญก็ให้น้อยหน่อยเพียง 3,000 บาท ถ้าจัดห้องสมุดแห่งใดดีจะเชิญเจ้าหน้าที่สำนักงานประมาทไปดูสักครั้งให้เห็นว่าห้องสมุดมีประโยชน์จริง ๆ แล้วคุ้มค่าด้วย ครุคนหนึ่งสอนเด็ก 40 คน กับบรรณารักษ์คนหนึ่งให้การศึกษาแก่คนหลาย ๆ ร้อยคนก็คุ้มค่า แต่ต้องทำห้องสมุดที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น ๆ เสียก่อน จึงจะเอาคนอื่นได้

ในด้านอื่น ๆ ที่จะหาทางปรับปรุงห้องสมุดประชาชนก็คือ กระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งคณะกรรมการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนขึ้นคณะหนึ่ง มีบรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่จากกรมต่าง ๆ เช่น กรมศิลปากร กรมวิสามัญศึกษา กรมการฝึกหัดครู วิทยาลัยครู กรมสามัญศึกษา สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ศาลาอเมริกัน คือ เชิญคนที่มีความรู้เรื่องห้องสมุดทั้งหลายมารวมกันเป็นคณะกรรมการเพื่อปรับปรุงห้องสมุดให้ดีขึ้น เรื่องแรกที่คณะกรรมการจะจัดทำคือ การทำมาตรฐานของห้องสมุด เช่น ห้องสมุดประชาชนควรจะเป็นอย่างไร มีลักษณะอาคารอย่างไร จังหวัดที่มีพลเมืองมากควรมีห้องสมุดใหญ่ขนาดไหน บรรณารักษ์ควรจะมีกี่คน วัสดุสูงต่ำแค่ไหน ค่าใช้จ่ายที่ควรจะได้เช่นค่าซื้อหนังสือแห่งละเท่าไร มาตรฐานดังกล่าวอยู่ในขั้นพิจารณาถ้าหากเสร็จเรียบร้อยและกระทรวงรับหลักการแล้ว ก็จะเสนอขึ้นไปให้ทางสำนักงานประมาทช่วยในเรื่องบรรณารักษ์และเรื่องเงินงบประมาณ ถ้าสำนักงานประมาทยอมรับก็จะช่วยให้ห้องสมุดประชาชนดีขึ้นอีกมาก

เมื่อมีมาตรฐาน ส่วนประกอบอย่างอื่นก็จะตามมา เช่น เรื่องอาคารแบบมาตรฐานนี้กำหนดไว้ชัดเจนว่า ห้องสมุดจังหวัดขนาดใหญ่ขนาดเล็ก หรือห้องสมุดอำเภอ จะต้องมียุทธศาสตร์

กิตารางเมตร มีห้องอะไรบ้าง จะมีการออกแบบอาคารห้องสมุดขึ้นหลาย ๆ แบบ เพื่อให้จังหวัดที่จะสร้างอาคารใหม่ได้สร้างตามแบบที่ถูกต้องต่อไป และการสร้างห้องสมุดประชาชนใหม่นี้ หากท้องถิ่นมีเงินช่วยเหลือสมทบกับกระทรวงศึกษาธิการครั้งต่อครั้งเหมือนวิธีสร้างโรงเรียนประถมศึกษาแล้ว สำนักงบบประมาณเคยบอกยินดีจะช่วยเหลือ ฉะนั้นห้องสมุดไหนที่เก่าแก่ ไม่เหมาะสม คิดจะสร้างใหม่ก็ขอให้คิดถึงรูปแบบใหม่ และแนวทางที่จะหาเงินหาทองมาสมทบกันด้วย

ในเรื่องของบรรณารักษ์นั้น กองการศึกษาผู้ให้พยายามที่จะยกระดับฐานของบรรณารักษ์ให้สูงขึ้น และกำลังจะทำความเข้าใจตกลงกับสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) ว่า จะขอยกระดับบรรณารักษ์ให้สูงขึ้น แทนที่จะบรรจุอัตรา 450 บาท ต่อไปจะขอบรรจุอัตรา 600 บาท ส่วนผู้ที่ยังเป็นลูกจ้างก็พยายามหาทางสนับสนุนให้เป็นข้าราชการพลเรือนสามัญขึ้นมา ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยตัวบรรณารักษ์เองด้วย อย่างน้อยก็ต้องสอบวิชาชุดๆ ให้ได้ บรรณารักษ์ศาสตร์ เพราะต่อไปบรรณารักษ์ต้องได้วุฒิ ป.กศ. หรือฉะนั้นก็ต้องมีวุฒิบรรณารักษ์ที่เคยอบรมมาแล้ว คนที่ทำงานติดอยู่แล้วก็ขอให้พยายามหาความรู้สอบให้ได้วุฒิสูงขึ้นอีก

เกี่ยวกับเครื่องจักรประจำห้องสมุด ปรากฏว่านี่ขอโต๊ะ เก้าอี้ ตู้ใส่หนังสือได้มา 10 แห่ง กับได้ตกลงกับสำนักงบประมาณว่า จะขอโต๊ะ 10 แห่งขึ้นไปเรื่อย ๆ ถ้าได้ดังนี้ เรื่องครุภัณฑ์ประจำห้องสมุดประชาชนก็คงจะดีขึ้นและเป็นประโยชน์มาก ถ้าช่วยได้โต๊ะ 10 แห่งในเวลาไม่กี่ปี ก็จะมีเก้าอี้ โต๊ะ และตู้หนังสือเกือบทั่วทุกแห่ง

การจัดซื้อหนังสือเข้าห้องสมุดก็มีปัญหาเช่นกัน ขณะนี้กำลังทำการวิจัยกันอยู่ว่า หนังสือที่ห้องสมุดต่าง ๆ เคยซื้อมาแล้วเป็นหนังสือประเภทไหน ได้ประโยชน์แก่สมาชิกเต็มที่หรือไม่ เท่าที่ทราบบางแห่งนำเงินไปซื้อสารานุกรมเสีย 2,000 บาทเศษ หนังสือชุดนี้ก็ไม่ได้อยู่ที่ห้องสมุดประชาชนเลยไปอยู่เสียที่อื่นคนทั่วไปก็ไม่ได้ใช้ บางแห่งซื้อพจนานุกรมเล่มใหญ่ บอกว่ามีความจำเป็นเหลือเกิน มีประโยชน์มาก แต่ซื้อมาแล้วตลอดปีไม่มีใครพลิกอ่านเลย ก็ไม่เห็นจะได้ประโยชน์คุ้มค่าตามที่คาดหวังไว้ บางแห่งซื้อหนังสือประเภทวิชาการทั้งหมดเลย เพราะอยากให้ครูมาอ่านหนังสือแต่ประชาชนไม่มาอ่านเลย บางแห่งก็ซื้อแต่นวนิยายทั้งหมด บางแห่ง

ก็ซื้อหนังสือพิมพ์เกือบหมด ตลอดปีก็ไม่ได้หนังสือเล่มเพิ่มขึ้นเลย จึงอยากให้บรรพารักษ์คำนึงถึง
จุดหมายปลายทางว่า ห้องสมุดประชาชนมีหน้าที่ส่งเสริมให้คนมาอ่านหนังสือ ให้เขาได้รับความ
เพลิดเพลินและได้รับความรู้ เพราะฉะนั้นถ้าจะซื้อแต่หนังสือนวนิยายอย่างเดียวก็จะทำหน้าที่ไม่
สมบูรณ์ และถ้าหากซื้อวิชาการทั้งหมดก็ไม่สมบูรณ์อีกเช่นกัน หรือซื้อหนังสือพิมพ์อย่างเดียวห้อง
สมุดก็จะกลายเป็นร้านกาแฟไป คือมีหนังสือพิมพ์ไว้ให้คนมาอ่าน นั่งอ่านเสร็จแล้วก็ไป
เรื่องการซื้อหนังสือประเภทไหนมาน้อยเท่าใด เคยมีระเบียบกำหนดเอาไว้ว่าจะให้ซื้อหนังสือ
นวนิยายก็เปอร์เซ็นต์ สารคดีและวิชาการก็เปอร์เซ็นต์ ก็ควรปฏิบัติตามนั้น

ประการต่อมา ทางกองการศึกษาผู้ใหญ่ คิดจะทำคู่มือดำเนินงานของห้องสมุดขึ้น
เพราะมีความเห็นใจบรรพารักษ์ที่มีอยู่เพียงคนเดียว จะหาเวลาคิดค้นอะไรด้วยตนเองก็ลำบาก
หรือจะหยุดก็ลำบากเช่นกัน ขณะนี้ทำแจกไปแล้วหนึ่งเล่ม คือสารบัญหัวเรื่องหนังสือต่าง ๆ
และคิดว่าจะทำต่อไปอีก คือ การตกแต่งห้องสมุด การจัดทำบัตรรายการการจัดกิจกรรม โดยมี
รายละเอียดประกอบ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นคู่มือดำเนินงานของบรรพารักษ์ต่อไป

ประการสุดท้าย การอบรมบรรพารักษ์ทางกองการศึกษาผู้ใหญ่จัดอบรมมาแล้ว 10 ครั้ง
มีผู้เข้าอบรมก็ไม่มาก จึงต้องอบรมกันไม่สิ้นสุดสักที เนื่องจากลาออกไปบ้างจึงจำเป็นต้องเอา
รุ่นใหม่อบรมกันอีกและก็ลาออกไปอีก ฉะนั้นต่อไปอาจเปลี่ยนแปลงวิธีเป็นอย่างอื่นสัก 2-3 อย่าง
อย่างที 1 บรรพารักษ์คนไหนดีก็คัดเลือกเข้ามารับการฝึกงานที่ศาลาอเมริกัน ด้วยความร่วมมือ
ของสำนักงานแถลงข่าวสหรัฐ (United States Information Service) หรือ USIS
ซึ่งเคยจัดไปแล้วมีละ 2 คน ขณะนี้ผ่านการฝึกไปแล้วจำนวน 10 คน คนละ 3 เดือน ส่วน
บรรพารักษ์ใหม่จะไม่เรียกเข้ามารับการอบรม แต่จะเข้าไปฝึกดีกว่า โดยส่งไปเป็นผู้ช่วยห้องสมุด
ประชาชนที่ดี ๆ เพื่อฝึกงานเป็นเวลา 2-3 เดือน เพื่อเรียนรู้การทำบัตรรายการ การจัด
บริการและกิจกรรมต่าง ๆ คือให้ได้ทำงานกันจริง ๆ แล้วจึงกลับมายังห้องสมุดของตนเอง ส่วน
บรรพารักษ์ทั่วไปที่เคยอบรมมาก่อนแล้ว ต่อไปก็จะทำในรูปแบบงานระยะสั้น ๆ คือเรียนมา
ประชุมกัน ท้าหรือกันว่างานที่ทำไปแล้วผลงานเป็นอย่างไร จะมีทางปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นได้

อย่างไร ใครมีวิธีการแก้ไขอย่างไรบ้าง การหาสมาชิกเข้าห้องสมุดใครมีวิธีการที่ดีก็ให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้กัน

ในปี พ.ศ.2508 กรมสามัญศึกษา (ม.ป.ป. : 2-21) อนุมัติให้ใช้มาตรฐานของห้องสมุดประชาชนในสังกัด ตามที่คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานห้องสมุดได้จัดทำขึ้น ในมาตรฐานของห้องสมุดประชาชนดังกล่าว ได้กำหนดหัวข้อที่เป็นมาตรฐานไว้ 7 ประการ ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ กำหนดไว้ 7 ประการ เพื่อให้ห้องสมุดประชาชนทำหน้าที่เป็นสถาบันสำคัญอันหนึ่งของสังคม โดยเปิดโอกาสให้ทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย และทุกระดับการศึกษา เข้าไปศึกษาค้นคว้าหาความรู้ได้ในห้องสมุด

2. คณะกรรมการห้องสมุด กำหนดให้ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือนายอำเภอแต่งตั้ง โดยการคัดเลือกหรือจัดให้มีการออกเสียงเลือกตั้งจากสมาชิกประจำของห้องสมุด กรรมการมีอย่างน้อย 5 คน อยู่ในตำแหน่งคราวละ 2 ปี และควรมีการประชุมกันโดยสม่ำเสมออย่างน้อย 3 เดือนต่อครั้ง

3. สถานที่และขนาดของห้องสมุด ตั้งอยู่ในชุมชนหนึ่งหมื่นคนขึ้นไป พลเมืองรวมกันหนาแน่น ควรมีสถานที่ของตนเองโดยเอกเทศ และตั้งอยู่ในย่านกลางมีคนไปมามาก อยู่ในเส้นทางคมนาคมสะดวก

ห้องสมุดขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ในจังหวัดซึ่งเป็นที่ตั้งเขตการศึกษาหรือเป็นจังหวัดใหญ่ มีประชากรตั้งแต่ 20,000 คนขึ้นไป

ห้องสมุดขนาดกลาง ตั้งอยู่ในจังหวัดหรืออำเภอ มีประชากรตั้งแต่ 10,000 คนขึ้นไป

ห้องสมุดขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในจังหวัดอำเภอ ตำบล ที่มีประชากรน้อยกว่า 10,000 คนลงมา

ตาราง 18 จำนวนเนื้อที่ภายในห้องสมุดของแต่ละขนาด

เนื้อที่สำหรับใช้สอย	เนื้อที่ในแต่ละขนาดของห้องสมุด		
	ขนาดใหญ่ ต. ร. ม.	ขนาดกลาง ต. ร. ม.	ขนาดเล็ก ต. ร. ม.
ห้องอ่านหนังสือ	210	140	100
ที่ทำงาน	50	50	24
ห้องเก็บของ	24	20	18
ห้องน้ำ	16	10	8
ห้องสำหรับเด็ก	100	80	50
รวม	400	300	200

4. ครุภัณฑ์และวัสดุ ให้มีครุภัณฑ์และอุปกรณ์เครื่องใช้ที่จำเป็นได้สัดส่วนกับความต้องการของผู้ใช้และรูปแบบของเครื่องใช้ที่ทันสมัย

ห้องสมุดขนาดใหญ่ มีหนังสือไม่น้อยกว่า 6,000 เล่ม เพิ่มอย่างน้อยปีละ 600 เล่ม

ห้องสมุดขนาดกลาง มีหนังสือไม่น้อยกว่า 4,000 เล่ม เพิ่มอย่างน้อยปีละ 400 เล่ม

ห้องสมุดขนาดเล็ก มีหนังสือไม่น้อยกว่า 2,000 เล่ม เพิ่มอย่างน้อยปีละ 200 เล่ม

5. บุคลากร ผู้บริหารงานในห้องสมุดจำเป็นต้องได้บุคลากรที่มีความรู้ทางบรรณารักษศาสตร์ โดยเฉพาะเป็นผู้ควบคุมดำเนินงาน มีจำนวนบุคคลดังตาราง 19

ตาราง 19 จำนวนบุคลากรในห้องสมุดแต่ละขนาด

บุคลากร	บุคลากรในห้องสมุด		
	ขนาดใหญ่(คน)	ขนาดกลาง(คน)	ขนาดเล็ก (คน)
บรรณารักษ์	1	1	1
บรรณารักษ์ผู้ช่วย	1	1	-
เสมียน	2	1	1
ภารโรง	1	1	1
รวม	5	4	3

6. การเงิน เป็นการประมาณการค่าใช้จ่ายในการจัดตั้งและการดำรงห้องสมุดประชาชนแต่ละระดับ ซึ่งหามาได้โดยเงินงบประมาณ เงินบริจาค เงินช่วยเหลือของท้องถิ่น และการจัดงานต่าง ๆ

7. บริการ กำหนดให้ห้องสมุดเป็นที่ยืมหนังสือ แนะนำการใช้หนังสือและห้องสมุด บริการตอบคำถามและช่วยค้นคว้า จัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์และส่งเสริมการอ่าน และร่วมมือกับสถาบันอื่น

แม้ว่ากรมสามัญศึกษาจะได้อนุมัติให้ใช้มาตรฐานห้องสมุดประชาชนในปี พ.ศ. 2508 แล้วก็ตาม แต่การดำเนินงานห้องสมุดในสังกัดให้เข้าสู่มาตรฐานที่กำหนด กระทำได้น้อยมาก เพราะจำกัดด้วยงบประมาณ บุคลากร อาคารสถานที่ จากสถิติเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนระหว่างปี พ.ศ. 2504 ถึง 2514 ซึ่งอารมย์ นารากุล (2516 : 67) ได้สรุปรายงานการฝึกงานที่กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา จะพบว่า อัตราส่วนการเพิ่มของจำนวนห้องสมุด จำนวนบรรณารักษ์ จำนวนหนังสือ จำนวนผู้อ่าน และจำนวนงบประมาณเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ดังปรากฏในตาราง 20

ตาราง 20 จำนวนห้องสมุด บรรณารักษ์ หนังสือ ผู้อ่าน และงบประมาณ ตั้งแต่ พ.ศ. 2504-2514

พ.ศ.	จำนวน ห้องสมุด (แห่ง)	จำนวน บรรณารักษ์ (คน)	จำนวน หนังสือ (เล่ม)	จำนวน ผู้อ่าน (คน)	จำนวน งบประมาณ (บาท)	หมายเหตุ
2504	308	131	530,040	2,543,010	1,332,630	ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2506 ถึง 2514 งบประมาณไม่รวม เงินเดือน
2505	308	131	550,983	2,591,000	1,332,630	
2506	310	131	590,540	2,705,800	384,280	
2507	320	134	329,968	1,124,150	453,600	
2508	320	136	350,355	1,776,237	458,600	
2509	327	154	359,997	2,631,053	486,920	
2510	334	166	360,611	2,252,459	582,200	
2511	335	177	524,115	2,035,899	583,500	
2512	335	177	458,134	2,779,371	585,000	
2513	335	193	441,056	2,819,716	586,420	
2514	336	214	459,002	2,890,538	612,649	

จากตาราง 20 แสดงว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 - 2514 จำนวนห้องสมุดเพิ่มขึ้น
ค่อนข้างน้อย รวมทั้งบรรณารักษ์ก็เพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยเช่นกัน นอกจากนั้นจำนวนงบประมาณ
ก็เพิ่มขึ้นอย่างมาก ชื่อเมื่อเปรียบเทียบกับอัตราเพิ่มของจำนวนห้องสมุดแล้วจะเห็นว่าไม่สามารถ
จัดสรรงบประมาณให้ห้องสมุดที่เพิ่มขึ้นได้อย่างเพียงพอ

ในปีเดียวกัน สุทธิลักษณ์ อาพันวงศ์ (2510 : 48) กล่าวว่า กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา จัดให้มีการประชุมสัมมนาบรรพารักษ์ห้องสมุดประชาชนขึ้นเป็นครั้งแรก ณ กรุงเทพมหานคร จังหวัดฉะเชิงเทรา ระหว่างวันที่ 5 - 9 กรกฎาคม 2508 ผู้เข้าประชุมเป็น บรรพารักษ์ที่ประจำอยู่ในห้องสมุดประชาชนของจังหวัดและอำเภอต่าง ๆ ในภาคการศึกษา 6 และ 12 คือ จังหวัดสกลบุรี ชัยนาท พระนครศรีอยุธยา สระบุรี สิงห์บุรี อ่างทอง อุทัยธานี ฉะเชิงเทรา จันทบุรี ระยอง ชลบุรี ตราด นครนายก และปราจีนบุรี มีผู้เข้าสัมมนา จำนวน 27 คน ทั้งนี้เป็นนโยบายใหม่ของกรมสามัญศึกษาที่จัดสัมมนาศึกษาที่จัดสัมมนาบรรพารักษ์ ระยะสั้น รุ่นละ 5 วัน แทนการอบรมวิชาบรรพารักษศาสตร์ระยะยาวที่เคยจัดรุ่นละ 1 เดือน ตลอด 10 รุ่น เมื่อ 10 ปีที่ผ่านมาตามโครงการนี้จะจัดสัมมนาปีละแห่ง คาดว่าในระยะ 3 ปี ข้างหน้า บรรพารักษ์ห้องสมุดประชาชนทุกจังหวัดจะได้เข้าประชุมสัมมนาตามโครงการนี้อย่างทั่วถึงกัน

ปี พ.ศ. 2509 สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) อนุมัติให้มี ตำแหน่งบรรพารักษ์จัดว่า เงินแผนกการศึกษาประชาชน กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา โดยให้เปลี่ยนอัตราเงิน เดือนตำแหน่งพนักงานห้องสมุดจัดว่าจำนวน 17 ตำแหน่ง ซึ่งบรรจุจากผู้ได้รับประกาศนียบัตร ป.กศ., ป.ป. หรือ พ.ป. และสอบได้วิชาชุดบรรพารักษศาสตร์ ตามหลักสูตรการสอนเลื่อนวิทยฐานะครู ประกาศนียบัตรพิเศษวิชาการศึกษาของกระทรวง ศึกษาธิการ หรือเคยเข้ารับการอบรมวิชาบรรพารักษศาสตร์ จากกรมสามัญศึกษา หรือหน่วย ราชการอื่นใดในกระทรวงศึกษาธิการ หรือจากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย และได้รับ ใบรับรองวิทยบัตร เป็นตำแหน่งบรรพารักษ์จัดว่าได้ ตามที่กรมสามัญศึกษา (2514 : 293) เสนอขออนุมัติไป

เรื่องการกำหนดตำแหน่งหรือการขออัตราค่าจ้างในห้องสมุดประชาชนดูจะเป็นเรื่อง ที่ค่อนข้างยุ่งยากและลำบากมากเรื่องหนึ่งในการบริหารงานห้องสมุด เพราะกว่าจะได้รับอนุมัติ ให้มีตำแหน่งรักษได้จะต้องมีการประชุมปรึกษาหารือกันหลายฝ่าย ส่งเรื่องเสนอผ่านหลาย

หน่วยงานเพื่อขอความเห็นชอบ ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2511 กรมสามัญศึกษา (ม.ป.ป. : 28 - 40) ได้จัดให้มีการประชุมประสานงานกันระหว่างเจ้าหน้าที่จากสำนักงานงบประมาณ กรมบัญชีกลาง และกรมสามัญศึกษา เรื่องตำแหน่งลูกจ้างประจำของกรมสามัญศึกษา เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2511 ที่ประชุมครั้งนี้ได้พิจารณากำหนดตำแหน่ง หน้าที่โดยย่อ อัตราค่าจ้าง และเงื่อนไขการจ้างลูกจ้างประจำ ให้ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติโดยมีผลบังคับตั้งแต่วันที่สำนักงานงบประมาณได้ยืนยันให้กรมสามัญศึกษาทราบ

ในส่วนของตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดประชาชนมี 2 ตำแหน่ง คือ ตำแหน่งบรรณารักษ์ชั้น 2 และบรรณารักษ์ชั้น 1 มีรายละเอียดดังนี้

บรรณารักษ์ชั้น 2 หน้าที่โดยย่อดังนี้ ให้บริการการอ่าน การยืมหนังสือ ช่อมหนังสือ ทาบัตรรายการ จัดหมวดหมู่หนังสือ จัดนิทรรศการและกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับงานห้องสมุด ตลอดจนรับผิดชอบรักษาวัสดุ ครุภัณฑ์ในห้องสมุด สำหรับห้องสมุดที่มีหนังสือน้อยกว่าห้องสมุดที่มีบรรณารักษ์ชั้น 1

อัตราค่าจ้าง ขั้นต่ำ 720 บาท ขั้นสูง 1,300 บาท

เงื่อนไขการจ้าง จ้างจากผู้ได้รับประกาศนียบัตร ป.กศ. หรือ พ.ป.

บรรณารักษ์ชั้น 1 มีหน้าที่โดยย่อดังนี้ ให้บริการการอ่าน การยืมหนังสือ ช่อมหนังสือ ทาบัตรรายการ จัดหมวดหมู่หนังสือ จัดนิทรรศการ และจัดกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับงานห้องสมุด ตลอดจนรับผิดชอบรักษาวัสดุ ครุภัณฑ์ในห้องสมุด

อัตราค่าจ้าง ขั้นต่ำ 850 บาท ขั้นสูง 1,800 บาท

เงื่อนไขการจ้าง จ้างจากผู้ได้รับประกาศนียบัตร ป.กศ. สูง หรือ อ.กศ. หรือ พ.ม. หรือเทียบเท่า

ทั้ง 2 ตำแหน่งดังกล่าว มีการกำหนดบทบาทเฉพาะกาลและเงื่อนไขการบรรจุไว้ดังนี้

1. ให้กรมสามัญศึกษา ปรับชื่อตำแหน่งลูกจ้างประจำที่จ้างไว้แล้วก่อนวันที่จะได้ทำ ความตกลงดังกล่าวให้ตรงกับชื่อตำแหน่ง โดยคำนึงถึงหน้าที่โดยย่อเป็นหลัก

2. เมื่อดำเนินการปรับชื่อตำแหน่งแล้ว ถ้าลูกจ้างประจำรายได้รับค่าจ้างสูงกว่าขั้นต่ำของตำแหน่ง หรือสูงกว่าอัตราขั้นสูงสุดของตำแหน่งให้ลูกจ้างประจำรายนั้นได้ รับค่าจ้าง เท่าที่ได้รับอยู่เดิมนั้น

3. เมื่อลูกจ้างประจำดังกล่าวรายได้รับค่าจ้างต่ำกว่าขั้นต่ำของตำแหน่ง ถ้า การจ้างเป็นไปตามเงื่อนไขการจ้าง ให้รับค่าจ้างของลูกจ้างประจำผู้นั้นให้เท่ากับค่าจ้างขั้น ต่ำของตำแหน่ง แต่ถ้การจ้างไม่เป็นไปตามเงื่อนไขการจ้าง ก็ให้ลูกจ้างประจำรายนั้นได้รับ ค่าจ้างเท่าที่ได้รับอยู่เดิม

4. การปรับอัตราค่าจ้างตามข้อ 3 นั้น ไม่ถือเป็นการเพิ่มค่าจ้างประจำปี ฉะนั้น ผู้ที่อยู่ในเกณฑ์ที่จะได้รับการเพิ่มค่าจ้างประจำปี ก็อาจได้รับการพิจารณาเพิ่มค่าจ้างได้ตาม ระเบียบว่าด้วยการเพิ่มค่าจ้างลูกจ้างประจำ

เนื่องจากตำแหน่งลูกจ้างประจำของกรมสามัญศึกษา คือตำแหน่งบรรพการชั้น 2 และชั้น 1 เป็นตำแหน่งที่ปฏิบัติงานโดยใช้วิชาชีพ วิชาการ หรืองานธุรการ ซึ่งเป็นลักษณะ งานข้าราชการ ตามหลักการไม่ควรให้จ้างลูกจ้างในตำแหน่งดังกล่าว แต่เนื่องจากกรมสามัญ ศึกษาได้จ้างลูกจ้างประจำในตำแหน่งเหล่านี้ไว้แล้ว ที่ประชุมจึงตกลงกำหนดเงื่อนไขว่า ถ้าตำแหน่งลูกจ้างประจำดังกล่าวว่างลงให้ยุบทันที โดยให้กรมสามัญศึกษาเสนอ ก.พ. ขอตัง อัตราข้าราชการสามัญแทนเท่าที่จำเป็น และระหว่างที่รออัตราเงินเดือน ถ้ามีความจำเป็นและ รับผิดชอบ จำเป็นต้องมีผู้ปฏิบัติงาน ก็ให้ขอลูกจ้างชั่วคราวในตำแหน่งที่ยุบได้ โดยขอทำความตกลง กับสำนักงบประมาณก่อน หรือถ้ากรมสามัญศึกษาเห็นว่าตำแหน่งลูกจ้างประจำดังกล่าวที่ว่างนั้น ถ้าไม่จ้างลูกจ้างประจำต่อไปแล้ว จะหาผู้ปฏิบัติงานไม่ได้ จะเป็นผลเสียหายแก่ราชการ ก็ให้ ขอทำความตกลงกับสำนักงบประมาณ ขอผ่อนผันจ้างเป็นลูกจ้างประจำต่อไปเป็นการพิเศษเป็น ราย ๆ ไป

ปี พ.ศ. 2511 กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา (2518 : 396) ได้ขออนุมัติ บรรจุผู้ได้รับประกาศนียบัตร เป็นการขอเพิ่มคุณสมบัติของบรรพการจ้ดวาไปทางสำนักงาน ก.พ. และได้รับอนุมัติจาก ก.พ. ให้บรรจุได้ดังต่อไปนี้

1. บรรจุผู้ได้รับประกาศนียบัตรวิชาบรรณารักษศาสตร์จากสถานศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ตามกฎ ก.พ. ฉบับที่ 580 (พ.ศ. 2511)

2. บรรจุผู้ได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูประถม หรือประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษประถม

3. แต่งตั้งหรือรับโอนผู้ได้รับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา หรือประกาศนียบัตรพิเศษวิชาการศึกษา หรือบรรจุผู้ได้รับประกาศนียบัตรดังกล่าว ซึ่งออกจากราชการไปแล้วกลับเข้ารับราชการ

ทั้งนี้ผู้มีคุณสมบัติตามข้อ 2 หรือข้อ 3 ต้องสอบได้วิชาชุดบรรณารักษศาสตร์ตามหลักสูตรประกาศนียบัตรพิเศษวิชาการศึกษา หรือเคยเข้าอบรมวิชาบรรณารักษศาสตร์จากกรมสามัญศึกษาหรือหน่วยราชการอื่นใดในกระทรวงศึกษาธิการ หรือจากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย และได้รับใบรับรองวุฒิบัตร

ในกฎ ก.พ. ฉบับที่ 580 (พ.ศ. 2511) ตามข้อ 1 นั้น กำหนดหลักเกณฑ์ว่าด้วยการบรรจุผู้ได้รับประกาศนียบัตรวิชาบรรณารักษศาสตร์จากสถานศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา (2511 : 229) ดังนี้

1. ผู้ได้รับประกาศนียบัตรวิชาบรรณารักษศาสตร์ จากสถานศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ตามหลักสูตรที่ ก.พ. รับรองโดยมีกำหนดเวลาศึกษาไม่น้อยกว่า 1 ปี ต่อจากประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา หรือประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญหรือเทียบเท่าจะบรรจุได้ไม่สูงกว่าชั้นจัตวา อันดับ 2 ชั้น 750 บาท

2. ผู้ได้รับประกาศนียบัตรดังกล่าวในข้อ 1 ซึ่งเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ ชั้นจัตวา ในตำแหน่งที่ ก.พ. อนุมัติให้ขึ้นประกาศนียบัตรวิชาชีพนั้นมาแล้วเป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่าสามปี และขณะนั้นยังดำรงตำแหน่งดังกล่าวอยู่ จะบรรจุได้ไม่สูงกว่าชั้นตรีอันดับ 1 ขั้นต่ำ

ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2511 สมาน แสงมะลิ (2511 : 20 - 22)

ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ได้หันนโยบายเกี่ยวกับการจัดห้องสมุดประชาชน ปัญหาในการดำเนินงานห้องสมุดและนโยบายการปรับปรุงห้องสมุด มีรายละเอียดดังนี้

ปัจจุบันการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนมีปัญหาใหญ่ ๆ ที่สมควรกล่าวถึง คือ

1. ความเข้าใจในเรื่องห้องสมุด คือความเข้าใจในเรื่องการดำเนินงานห้องสมุด หน้าที่ของบรรณารักษ์ การซื้อหนังสือเข้าห้องสมุด หรือประโยชน์ของห้องสมุดยังไม่ตรงกัน เช่น บางคนเข้าใจว่า บรรณารักษ์มีหน้าที่เพียงเฝ้าหนังสือเท่านั้น บางคนเข้าใจว่าห้องสมุดไม่ควร มีหนังสือนวนิยาย บางคนก็เข้าใจว่าห้องสมุดมีแต่หนังสือนวนิยาย บางคนก็เข้าใจว่าห้องสมุด ไม่มีประโยชน์ไม่มีใครมาอ่านหนังสือ ซึ่งก็เป็นเรื่องที่บรรณารักษ์หรือหน่วยงานที่มีหน้าที่ทางด้านนี้จะต้องหาทางเผยแพร่ความรู้ในเรื่องนี้ต่อไป

2. บรรณารักษ์ ในปัจจุบันยังขาดทั้งปริมาณ คุณภาพ และฐานะ กล่าวคือ

2.1 ปัจจุบันยังมีห้องสมุดอำเภออยู่อีกประมาณ 200 แห่ง ที่ยังไม่มีบรรณารักษ์ประจำต้องอาศัยครู เสมียน หรือผู้อาสาสมัครอื่น ๆ ทำหน้าที่การดำเนินงานไม่ได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย นอกจากนั้นห้องสมุดจังหวัดขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่มีบรรณารักษ์เพียงคนเดียว ยังไม่เพียงพอ กับการปฏิบัติงานในการบริการประชาชน

2.2 บรรณารักษ์ที่ได้รับการอบรมมาทางด้านบรรณารักษศาสตร์ยังมีน้อย ส่วนใหญ่ก็มีความรู้จากการอบรมที่กรมสามัญศึกษาจัดขึ้น และมีพื้นฐานความรู้เพียงแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ยังไม่มีวุฒิครู

2.3 บรรณารักษ์ส่วนใหญ่ยังเป็นลูกจ้างเหมาจ้างชั่วคราว ที่เหมาจ้างตรีมีเพียง 8 คน มีบรรณารักษ์ที่เป็นข้าราชการพลเรือนสามัญเพียง 30 คน

3. งบประมาณ เพื่อจัดซื้อหนังสือได้รับอยู่ประมาณปีละ 360,000 บาท มาเป็นเวลา 10 ปี โดยไม่ได้เพิ่มขึ้นเลย ทำให้ห้องสมุดแต่ละแห่งได้รับงบประมาณในการซื้อหนังสือเข้าห้องสมุดน้อย ห้องสมุดจึงไม่ก้าวหน้าไปเท่าที่ควร นอกจากนั้น งบประมาณในด้านครุภัณฑ์ก็ยังไม่ค่อยได้รับการจัดสรร ทำให้ห้องสมุดขาดครุภัณฑ์ เช่น โต๊ะ ตู้ ตู้บัตรรายการอีกด้วย

4. อาคาร ห้องสมุดจำนวนมากโดยเฉพาะห้องสมุดอำเภอยังมีอาคารไม่ได้มาตรฐานต้องอาศัยหรือเช่า

5. การดำเนินงานของบรรณารักษ์ บรรณารักษ์ส่วนหนึ่งยังดำเนินการในเรื่องนี้ไม่ได้ผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมาย กล่าวคือ ซื้อหนังสือเข้าห้องสมุดช้า ไม่เชิญชวนให้คนมาอ่านหนังสือ ไม่จัดกิจกรรม ไม่จัดทำบัตรรายการ ไม่รู้จักแนะนำหนังสือใหม่ ๆ ไม่รู้จักประสานงานหรือขอความร่วมมือจากบุคคลหรือหน่วยงานต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งจำเป็นต้องแนะนำส่งเสริมกันอีกมาก

ทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นปัญหาในการดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนในระยะเวลาที่ผ่านมา สำหรับนโยบายในการปรับปรุงห้องสมุด มีดังนี้

1. การยกระดับมาตรฐานของห้องสมุด กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดมาตรฐานห้องสมุดเป็น 3 ระดับ คือขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ให้เหมาะสมกับสภาพของจังหวัดและพลเมือง ซึ่งกองการศึกษาผู้ใหญ่จะได้ร่วมมือกับจังหวัดยกระดับมาตรฐานห้องสมุดให้เข้าเกณฑ์มาตรฐานต่อไป

2. การจัดห้องสมุด จะใช้หลักร่วมมือกันระหว่างท้องถิ่นกับราชการ ท้องถิ่นหรือประชาชนควรจะได้มีส่วนร่วมในการก่อสร้าง การจัดซื้อหนังสือเข้าห้องสมุด การจัดหาครุภัณฑ์เข้าห้องสมุด และห้องสมุดจะต้องมีสมาชิกประจำที่เสียค่าบำรุงให้แก่ห้องสมุดด้วย

3. บรรณารักษ์ จะส่งเสริมให้บรรณารักษ์มีวุฒิครู และเป็นข้าราชการสามัญ และจะส่งเสริมให้บรรณารักษ์ห้องสมุดจังหวัดเป็นข้าราชการชั้นตรี ตลอดจนจัดสรรอัตราให้ห้องสมุดอำเภอที่ยังไม่มีบรรณารักษ์

4. การจัดสรรงบประมาณซื้อหนังสือให้แก่ห้องสมุด จะจัดสรรเงินให้แก่ห้องสมุดโดยพิจารณาถึงจำนวนสมาชิก จำนวนผู้อ่าน ความร่วมมือของท้องถิ่น จะพิจารณาช่วยเหลือห้องสมุดอำเภอให้มากขึ้นเรื่อย ๆ จะให้ห้องสมุดจังหวัดช่วยเหลือห้องสมุดอำเภอในเรื่องการจัดและการหมุนเวียนหนังสือ

5. การปรับปรุงการปฏิบัติงานของบรรณารักษ์ จะจัดอบรมระยะยาวแก่บรรณารักษ์ที่ยังไม่เคยเข้าอบรมในปี 2512 จะกวดขันการปฏิบัติงานของบรรณารักษ์ในด้านการซื้อหนังสือ การจัดกิจกรรมและการจัดห้องสมุดให้มากยิ่งขึ้น จะส่งเสริมให้ห้องสมุดหาทางประสานงานกับห้องอื่นหรือห้องสมุดอื่น ๆ ให้มากยิ่งขึ้น

6. จะดำเนินการทดลอง ในเรื่องห้องสมุดเคลื่อนที่และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านต่อไปอีก เพื่อให้ประชาชนในชนบทได้มีหนังสืออ่าน โดยจะทดลองในจังหวัดที่อยู่ในเขตโครงการการศึกษาชนบทก่อน

ในปีเดียวกันนั้น วีระ นวนันธุ์ (2512 : 16 - 24) ซึ่งดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกการศึกษาประชาชนของกองการศึกษาผู้ใหญ่ ได้กล่าวถึงการจัดห้องสมุดประชาชนไว้ด้วย มีรายละเอียดที่แตกต่างไปจากที่ สมาน แสงมะลิ กล่าวไว้ดังนี้

ตามมติคณะรัฐมนตรีตั้งแต่ พ.ศ. 2494 มีว่ากระทรวงมหาดไทยเป็นฝ่ายจัดหาหรือสร้างอาคารสถานที่ ฝ่ายกระทรวงศึกษาธิการเป็นฝ่ายจัดเจ้าหน้าที่ จัดสรรงบประมาณดำเนินการและซ่อมแซมโดยมีความมุ่งหมายว่า จะสร้างห้องสมุดประชาชนให้ครบทุกอำเภอ แต่ทั้งนี้ให้ค่อยเป็นค่อยไป ปัจจุบัน (พ.ศ. 2512) มีห้องสมุดประชาชนทั้งสิ้น 338 แห่งคือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัด 71 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 267 แห่ง

ห้องสมุดประชาชนจังหวัดทั้ง 71 แห่ง มีบรรณารักษ์ 3 คนอยู่ 1 แห่ง คือที่จังหวัดอุบลราชธานี มีบรรณารักษ์ 2 คนอยู่ 15 จังหวัด นอกนั้นมีบรรณารักษ์ประจำเพียงคนเดียว โดยมีภารโรงช่วยอีก 1 คน ปัจจุบันนี้สำนักงานประมาณได้ขอให้จัดปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัดให้เข้มแข็งขึ้น ดังนั้นเราจึงต้องมีหลักเกณฑ์และวิธีการหลายอย่างโดยพยายามใช้งบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัดให้ได้ประโยชน์มากที่สุด งบประมาณดำเนินการห้องสมุดประชาชนมีประมาณ 5 แสนบาท แบ่งให้จังหวัดเป็นค่าซ่อมห้องสมุดบ้าง ค่าครุภัณฑ์บ้าง เหลือเป็นค่าซื้อหนังสือเข้าห้องสมุดประมาณ 4 แสนบาทเศษ เมื่อจัดแบ่งให้ห้องสมุดจังหวัดแต่ละแห่งก็จะได้อัตรา ดังนี้

ห้องสมุดจังหวัดที่มีคุณภาพและปริมาณงานดี 5,000 บาท

ห้องสมุดจังหวัดที่มีคุณภาพและปริมาณงานก้ำกึ่ง 4,000 บาท

ห้องสมุดจังหวัดที่มีคุณภาพและปริมาณงานคงเดิม (ไม่ดี) 3,000 บาท

และในโอกาสต่อไป กองการศึกษาผู้ใหญ่ กำลังดำริที่จะพิจารณาถึงความร่วมมือของท้องถิ่น เป็นหลักในการจัดสรรเงินให้ เช่น ห้องสมุดที่มีจำนวนสมาชิกประจำ 500 คน ตามปกติจะต้องมีค่าบำรุงประมาณ 5,000 บาท ก็จะจัดสรรเงินให้เป็นค่าซื้อหนังสือ 5,000 บาท ถ้ามีค่าบำรุงน้อยลงมาก็ได้รับจัดสรรน้อยลงมาตามลำดับ หลักเกณฑ์การพิจารณา ว่าห้องสมุดแห่งใดมีคุณภาพและปริมาณงานดีหรือไม่ดี มีดังนี้

1. บรรณารักษ์ไม่ส่งรายงานประจำปี ถือว่าบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมไม่สนใจงานเท่าที่ควร ดังนั้นงานอื่น ๆ ก็คงเป็นในตนเองเพียงจัดอยู่ในเกณฑ์ไม่ดี
2. รายงานคลาดเคลื่อน ตัวเลขขัดแย้งกัน ถือว่าเป็นรายงานที่มีความจริงน้อย เชื่อถืออะไรไม่ค่อยได้ งานจัดอยู่ในเกณฑ์ไม่ค่อยดี
3. จำนวนหนังสือเพิ่มน้อย จำนวนสมาชิกประจำน้อยและไม่เพิ่มขึ้น หรือเพิ่มขึ้นไม่มากพอสมควรบัตรรายการทำไม่เรียบร้อย ผู้อ่านหรือผู้ใช้หนังสือในห้องสมุดเป็นวันหรือรวมทั้งปีน้อย ได้รับความร่วมมือจากท้องถิ่นน้อย และจัดกิจกรรมเพื่อประชาสัมพันธ์งานน้อยหรือไม่ได้จัดเลย ห้องสมุดอยู่ในเกณฑ์ไม่ก้าวหน้า
4. ห้องสมุดที่จัดหาหนังสือเพิ่มขึ้นได้มาก หาสมาชิกประจำได้มากหรือเพิ่มขึ้นมาก ทำบัตรรายการเรียบร้อย ผู้ใช้ห้องสมุดเป็นรายวันหรือรวมทั้งปีมากขึ้นได้รับความร่วมมือจากท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องดี จัดว่าอยู่ในเกณฑ์ก้าวหน้าดี

ข้อเสนอแนะที่สำคัญ ๆ ซึ่งเคยแนะนำบรรณารักษ์ห้องสมุดในการดำเนินงานได้แก่

1. พยายามจัดหนังสือหมุนเวียนให้ห้องสมุดอำเภอขึ้นไปบริการประชาชน เพื่อจะได้ใช้หนังสือที่ซื้อมาให้ประโยชน์มากขึ้น และแก้ปัญหาลibrary อำเภอไม่ได้รับงบประมาณด้วย
2. ห้องสมุดจะต้องขอแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการห้องสมุด โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานโดยตำแหน่ง ศึกษาธิการจังหวัดเป็นรองประธานโดยตำแหน่ง นอกนั้นให้

เลือกเชิญบุคคลที่เห็นว่ามีความสนใจและจะเป็นกำลังช่วยในการปรับปรุงห้องสมุดได้เป็นอย่างดี มาเป็นกรรมการ สำหรับห้องสมุดอำเภอก็มีนายอำเภอเป็นประธาน และศึกษาธิการอำเภอเป็น รองประธานโดยตำแหน่ง คณะกรรมการดังกล่าวควรจะประชุมดำเนินการปรับปรุงห้องสมุด อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง

3. การจัดซื้อหนังสือโดยเงินงบประมาณ ขอให้จัดแบ่งซื้อเป็นงวด ๆ ในซื้อครั้งเดียว หมดในหนึ่งปี เพื่อจะได้จัดซื้อหนังสือที่ออกมาบริการประชาชนได้ ทั้งนี้โดยให้ยึดเกณฑ์จัดซื้อ สารคดี 50% นวนิยายและหนังสือเด็ก 25% วัสดุซ่อมหนังสือ 20% และนิตยสารหรือหนังสือพิมพ์ รายวัน 5%

4. พยายามขอเก็บเงินค่าบำรุงสมาชิกให้ครบ และแสวงหาความร่วมมือจากท้องถิ่น ใกล้เคียง เพื่อจะได้มีเงินและกำลังพอช่วยปรับปรุงห้องสมุดให้ดียิ่งขึ้น

ห้องสมุดประชาชนอำเภอมีทั้งหมด 264 แห่ง มีบรรณารักษ์ประจำเพียง 48 คน นอกนั้นใช้ครูหรือบุคคลอื่นทำหน้าที่บรรณารักษ์แทน ห้องสมุดอำเภอเหล่านี้ แต่เดิมมาเคยได้รับ งบประมาณช่วยเหลือ ต่อมาจำเป็นต้องงดการช่วยเหลือตามคำแนะนำของสำนักงานงบประมาณ ต่อมาในปี พ.ศ. 2509 เมื่อเห็นว่าจะทอดทิ้งห้องสมุดอำเภอนานเกินไป จึงได้มีการพิจารณา ช่วยเฉพาะห้องสมุดอำเภอที่มีปริมาณและผลงานดีก่อน 20 แห่ง แห่งละ 2,000 บาท ในปี 2510 ให้ความช่วยเหลือเพิ่มอีกเป็น 40 แห่ง และในปี 2511 เพิ่มเป็น 50 แห่ง ทั้งนี้โดย มีข้อแม้ว่า ถ้าจัดสรรเงินไปช่วยเหลือแล้ว ผลงานไม่ดีขึ้นก็ต้องตัดความช่วยเหลือลงในปี ต่อไป และถ้าห้องสมุดอำเภอแห่งใดมีปริมาณงานและคุณภาพดีก้าวหน้าขึ้น อยู่ในเกณฑ์ที่จะจัด สรรบรรณารักษ์ให้ได้ก็จัดสรรอัตราให้ก่อนหลังตามความเหมาะสม เกณฑ์ที่ตั้งไว้เป็นการภายใน ก็คือ มีอาคารเป็นเอกเทศ ทางอำเภอและท้องถิ่นให้ความร่วมมือสนใจดี มีจำนวนหนังสือไม่ ต่ำกว่า 1,500 เล่ม (ไม่นับวารสารและจุลสาร) มีจำนวนสมาชิกประจำไม่ต่ำกว่า 300 คน มีผู้อ่านหนังสือหรือผู้ใช้ห้องสมุดวันละไม่ต่ำกว่า 30 คน มีเงินค่าบำรุงห้องสมุดไม่ต่ำกว่า 3,000 บาท หากห้องสมุดแห่งใดพิจารณาแล้วเห็นว่าปริมาณงานและคุณภาพน้อยลง จนไม่คุ้ม

ค่าที่จะจ้างบรรพารักษ์ประจำได้ ก็จะย้ายไปยังห้องสมุดอื่นที่เหมาะสมและคุ้มค่าต่อไป อย่างไรก็ตามนโยบายพิเศษว่าถ้าอำเภอใด มีการจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านในเขตพัฒนา การป.กลาง ห้องสมุดประชาชนอำเภอนั้นก็จะได้รับการสนับสนุนให้มีกำลังพลเป็นแหล่งช่วยเหลืองานที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านได้ ถึงแม้ว่าจะมีปริมาณและคุณภาพของงานยังไม่อยู่ในเกณฑ์ดี

ปัญหาต่าง ๆ ในการดำเนินงานห้องสมุดประชาชน

1. บรรพารักษ์กรอกแบบฟอร์มรายงานไม่ค่อยตรงข้อเท็จจริง ทำให้การตีความหมายจากแบบรายงานไม่สมบูรณ์
 2. บรรพารักษ์ไม่ส่งรายงานหรือส่งก็ล่าช้ากว่ากำหนดเวลา ทำให้ไม่สามารถจะพิจารณาสนับสนุนหรือช่วยเหลือได้ มีแต่พิจารณาในทางคัดถอน
 3. บรรพารักษ์มีวุฒิตำไม่ว่างมีความมั่นคงและก้าวหน้าในหน้าที่ราชการ มีการลาออกและสมัครใหม่อยู่เรื่อย ๆ ยิ่งเป็นหน้าที่ที่ต้องใช้วิชาการและเทคนิคบางอย่างเช่นนี้ด้วยแล้วก็ทำให้ต้องมีการอบรมคนใหม่อยู่เสมอ งานที่ทำก็มีประสิทธิภาพต่ำ ไม่ว่างสนใจปฏิบัติงานเท่าที่ควร
 4. ขาดอัตรากำลัง อัตราบรรพารักษ์มีน้อยไม่สามารถจัดสรรให้ได้ทั่วถึง
 5. งบประมาณไม่เพียงพอ จึงจำเป็นต้องอาศัยวิธีการต่าง ๆ ที่จะเป็แนวทางให้ประหยัดงบประมาณ แต่ได้ผลประโยชน์มากต่อทางราชการมากขึ้น ซึ่งทางนี้ยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร
 6. ขาดเจ้าหน้าที่ช่วยควบคุมดูแลและให้คำแนะนำเร่งรัดประสิทธิภาพการทำงาน
- พ.ศ. 2512 โกวิท วรพิพัฒน์ (2512 : 2-6) กล่าวว่า กรมสามัญศึกษาและสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยได้ร่วมกันจัดให้มีการอบรมบรรพารักษ์ห้องสมุดประชาชนที่สังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้น โดยได้พิจารณาเห็นว่า กิจกรรมของห้องสมุดประชาชนของกรมสามัญศึกษาที่มีอยู่ จะดำเนินงานให้ก้าวหน้าเป็นผลดีแก่ประชาชนและท้องถิ่นสมตามความมุ่งหมายของกระทรวงศึกษาธิการได้นั้น ย่อมจะต้องอาศัยความรู้ความสามารถในการปฏิบัติ และวิธีการจัดห้องสมุดของบรรพารักษ์เป็นส่วนใหญ่

กรมสามัญศึกษาได้เคยจัดให้มีการอบรมบรรพารักษ์ห้องสมุดประชาชนมาแล้วรวม 10 ครั้ง ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2496 และดำเนินการอบรมต่อ ๆ มาเป็นประจำทุก ๆ ปี จนถึงครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. 2507 ได้อบรมที่คุรุสภามหาการ จังหวัดพระนคร การอบรมได้แบ่งการอบรมเป็นรุ่น ๆ รุ่นละประมาณ 1 เดือน หลังจากปี 2507 กรมสามัญศึกษาพิจารณาเห็นว่า การอบรมดังกล่าวเป็นระยะเวลาที่ค่อนข้างยาว และต้องใช้งบประมาณมาก จึงได้เปลี่ยนเป็นสัมมนาในระยะสั้นแทน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้บรรพารักษ์ในจังหวัดและอำเภอต่าง ๆ ได้มีการพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เพื่อช่วยกันคิดหาวิธีแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานในหน้าที่ของตน ให้รู้จักเทคนิคและให้เกิดแนวความคิดใหม่ ๆ ในการจัดบริการประชาชน

ในการจัดอบรมครั้งนี้ ต่างกับสัมมนารุ่นหลังจากปี พ.ศ. 2507 เพราะมีวัตถุประสงค์ที่จะให้บรรพารักษ์ที่ได้รับบรรจุยังไม่เคยรับการอบรมวิชาบรรพารักษ์ศาสตร์มาก่อน ได้มีโอกาสได้รับความรู้ต่าง ๆ ทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติ ซึ่งเป็นเทคนิคเกี่ยวกับห้องสมุดโดยตรง และอีกประการหนึ่งเพื่อช่วยบุคคลที่ยังมีคุณสมบัติไม่ครบถ้วนตามเงื่อนไขของ ก.พ. ที่จะบรรจุเป็นข้าราชการสามัญด้วย

บรรพารักษ์ห้องสมุดประชาชนที่มาเข้ารับการอบรมในครั้งนี้ จึงได้คัดเลือกจากบรรพารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัด อำเภอ และห้องสมุดประจำหมู่บ้านในเขตพัฒนา กรป. กลาง รวมทั้งสิ้น 55 คน ระยะเวลาของการอบรมเริ่มตั้งแต่วันที่ 6 มกราคม 2512 ถึงวันที่ 31 มกราคม 2512 รวมระยะเวลา 26 วัน แนวการอบรมมีทั้งในด้านวิชาการและการฝึกงานภาคปฏิบัติ ตลอดจนจัดให้มีโอกาสศึกษานอกสถานที่ เช่น ไปชมกิจการห้องสมุดประชาชนในจังหวัดพระนคร และในจังหวัดใกล้เคียง การจัดอบรมครั้งนี้ได้รับความร่วมมือจากผู้บริหารในวิชาห้องสมุดจากองค์การและหน่วยงานต่าง ๆ เช่น จากกรมวิสามัญศึกษา กรมการฝึกหัดครู มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย และศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา

ในปี พ.ศ. 2513 กรมสามัญศึกษามีหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดแจ้งว่ามีห้องสมุดประชาชนบางแห่งได้ใช้เงินงบประมาณหมวดค่าวัสดุที่กรมสามัญศึกษาจัดสรรมาให้ไปจัดซื้อหนังสือสารานุกรม ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีโอกาสใช้และเป็นหนังสือมีราคาสูงมาก เมื่องบประมาณจำกัดเช่นนี้ทำให้ไม่สามารถจัดซื้อหนังสือประเภทอื่น ๆ มาให้ประชาชนได้อ่านเท่าที่ควรจะเป็น ดังนั้นงบประมาณของห้องสมุดจึงไม่อำนวยให้ห้องสมุดจัดซื้อหนังสือสารานุกรมได้

ปี พ.ศ. 2514 กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา (2514 : 9-29) ได้ประมวลปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชน เป็นข้อมูลที่ได้มาจากการประชุมสัมมนา บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนครั้งที่ 1 ที่กรุงเทพมหานคร จังหวัดละเชิงเทรา ครั้งที่ 2 ที่ สอ. สอ. จังหวัดอุบลราชธานี และครั้งที่ 3 ที่อาคารเหล่ากาชาด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยทำเป็นหนังสือชื่อว่า คู่มือบรรณารักษ์ว่าด้วยงานในหน้าที่บรรณารักษ์ มีประเด็นปัญหาที่ควรกล่าวถึงดังนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับการบริหารงาน การประสานงานและการหาความช่วยเหลือจากท้องถิ่น ได้แก่

1.1 ห้องสมุดบางแห่งยังไม่มี การแต่งตั้งคณะกรรมการและการแต่งตั้งคณะกรรมการควรมีหลักเกณฑ์อย่างไร

1.2 ห้องสมุดบางแห่งได้รับการสนับสนุนจากผู้บังคับบัญชาไม่เต็มที่

1.3 ห้องสมุดใหญ่ ๆ บางแห่งมีบรรณารักษ์คนเดียว ไม่สะดวกในการปฏิบัติงาน

1.4 เงินที่จะนำมาใช้จ่ายเพื่อกิจการของห้องสมุดไม่ค่อยเพียงพอ

1.5 วิธีหาสมาชิกใหม่และให้อยู่ถาวรทำอย่างไร

1.6 การจัดพิมพ์เอกสารประชาสัมพันธ์และเชิญชวนให้มาใช้ห้องสมุด

1.7 จะให้ห้องสมุดโรงเรียน หรือห้องสมุดราชการ วัด หรือเอกชนอื่น ๆ

ที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาร่วมมือกันได้อย่างไร

1.8 บรรณารักษ์ควรวางตัวอย่างใดจึงจะเหมาะสม

2. ปัญหาเกี่ยวกับหนังสือและบัตรรายการ ได้แก่

- 2.1 หนังสือของห้องสมุดหายมักเป็นเรื่องยุ่งยากเสมอ
- 2.2 การทวงถามติดตามเพื่อให้หนังสือคืนห้องสมุดค่อนข้างลำบาก
- 2.3 การยืมหนังสือโดยมิได้เป็นสมาชิกเสียค่าบำรุงจะแก้ปัญหาก็ยากอย่างไร
- 2.4 หนังสือมีจำนวนน้อย
- 2.5 ผู้อ่านส่วนมากต้องการยืมหนังสือนวนิยายอย่างเดียว สนใจในหนังสือวรรณคดี และสารคดีน้อย
- 2.6 มีความลำบากในการให้เลขหมู่หนังสือ และมีบรรณารักษ์บางคนยังไม่ได้รับการอบรม ทำให้ไม่เข้าใจในการทำบัตรรายการ
- 2.7 ห้องสมุดควรจะทำบัตรรายการชนิดพกพา และถ้าไม่มีพิมพ์ดีดจะใช้เขียนได้หรือไม่

3. ปัญหาเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมและบริการต่าง ๆ ได้แก่

- 3.1 ไม่มีอาคารเป็นเอกเทศ หรือมีอาคารเอกเทศแต่คับแคบมาก
- 3.2 อุปกรณ์การจัดมีไม่เพียงพอ หรือหาได้ยาก
- 3.3 รายได้ที่เกิดขึ้นจากสมาชิกไม่แน่นอนและคงที่มีอุปสรรคในเรื่องการเงินที่จะจัดกิจกรรมต่าง ๆ
- 3.4 บรรณารักษ์เปลี่ยนบ่อยทำให้การดำเนินงานไม่ต่อเนื่องกัน
- 3.5 บรรณารักษ์บางคนขาดความคิดริเริ่ม วางโครงการไม่เป็น ขาดความรู้และประสบการณ์
- 3.6 กิจกรรมบางประเภท ผู้บังคับบัญชาและประชาชนยังไม่เห็นความสำคัญและไม่สนใจห้องสมุดจึงไม่ค่อยได้รับความร่วมมือ

นอกจากประเด็นปัญหาที่กล่าวแล้วยังมีเรื่องเกี่ยวกับบรรณารักษ์ควรทราบ คือ จำนวนห้องสมุดประชาชน ประเภทของบรรณารักษ์ และแนวโน้มของอาชีพบรรณารักษ์อีกด้วย ซึ่งทั้ง 3 เรื่องมีรายละเอียดดังนี้

จำนวนห้องสมุดประชาชน ขณะนี้เรามีห้องสมุดดังนี้

1. ห้องสมุดประชาชนจังหวัด 71 แห่ง
2. ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 264 แห่ง
3. ห้องสมุดเคลื่อนที่ 2 หน่วย
4. ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน 26 หน่วย 308 แห่ง และในปี 2512

มีผู้ใช้ห้องสมุดทั้งสิ้น 2,262,325 คน

บรรณารักษ์แบ่งออกเป็น 4 ประเภทได้แก่

1. บรรณารักษ์อัตราสามัญ เป็นข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นจัตวา การบรรจุมีเงื่อนไขตามที่ ก.พ.กำหนดคือ ต้องมีวุฒิ ป.กศ. หรือ พ.กศ. ป.ป. หรือ พ.ป. สำหรับผู้มีวุฒิ พ.กศ. และ พ.ป. ถ้าสอบชุดบรรณารักษ์ศาสตร์ได้ และมีวุฒิประกาศนียบัตรวิชาบรรณารักษ์ศาสตร์ บรรจุบรรณารักษ์ให้ทันที นอกจากนั้นต้องผ่านการอบรมวิชาบรรณารักษ์ศาสตร์จากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย หรือหน่วยราชการของกระทรวงศึกษาธิการด้วยจึงจะบรรจุได้ ปัญหาที่มีอยู่ในขณะนี้ก็คือ บรรณารักษ์อัตราสามัญปฏิบัติเป็นชั้นตรีไม่ได้ เพราะไม่เข้าราชการครู และยังไม่ปรากฏเลยว่า บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนได้รับการปรับปรุงให้เป็นข้าราชการชั้นตรีเมื่อถึงระยะเวลาอันสมควร ทำให้บรรณารักษ์ที่ทำงานดีและรักงานบรรณารักษ์จำเป็นต้องลาออกไปแสวงหางานที่มั่นคงและก้าวหน้า งานที่ดำเนินมาพอจะเป็นหลักฐานก็ต้องหยุดชะงัก แล้วเริ่มกันใหม่ตามกำลังฝีมือของบรรณารักษ์คนใหม่แต่ละคน

2. บรรณารักษ์ชั้น 1 ลูกจ้างประจำ ได้แก่บรรณารักษ์ที่ครองอัตราค่าจ้างประจำและมีวุฒิ พ.ม. หรือ ป.ม. ป.กศ. สูง หรือเทียบเท่า บรรณารักษ์ชั้น 1 นี้ อัตราขั้นต่ำ 850 บาท สูงสุด 1,800 บาท

3. บรรณารักษ์ชั้น 2 ลูกจ้างประจำ ได้แก่บรรณารักษ์ผู้มีวุฒิ ป.กศ. หรือ พ.กศ. ป.ป. หรือ พ.ป. อัตราขั้นต่ำ 720 บาท สูงสุด 1,300 บาท ถ้าหากบรรณารักษ์ชั้น 2 สอบวุฒิได้ ก็สามารถขอปฏิบัติเป็นบรรณารักษ์ชั้น 1 ได้

4. บรรณาธิการชั้น 3 ลูกจ้างประจำ ได้แก่บรรณาธิการปฏิบัติงานอยู่ในเขต กรบ. กลาง โดยเฉพาะผู้ที่รับสมัครเข้ามาในวุฒิ ม.ศ.3 ซึ่งมีอยู่น้อยตำแหน่ง และต้องได้รับอนุมัติ การบรรจุเป็นครั้งคราวไป และถ้าสามารถสอบวุฒิได้ ก็สามารถปรับเป็นบรรณาธิการชั้น 2 และ ชั้น 1 ได้ตามเงื่อนไข

แนวโน้มของอาชีพบรรณาธิการนั้น บรรณาธิการลูกจ้างประจำถ้าตำแหน่งว่างลงทุก อัตรา จะต้องเปลี่ยนเป็นอัตราสามัญ ดังนั้นอัตราลูกจ้างจะมีน้อยลง ยกเว้นบรรณาธิการที่ทำงาน ห้องสมุดเคลื่อนที่และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ซึ่งจะต้องดำรงเป็นอัตราลูกจ้างประจำต่อไป เพราะถือว่าไม่มีตำแหน่งและสำนักงานประจำที่แน่นอน ไม่สามารถกำหนดตำแหน่งเป็นข้าราชการสามัญได้

ในปี พ.ศ.2514 กระทรวงศึกษาธิการ (2514 : 332-336) ได้วางโครงการ ปรับปรุงห้องสมุดประชาชน 5 ปี ตามแผนพัฒนาการศึกษาลำดับที่ 3 พ.ศ.2515-2519 มีเป้าหมายด้านปริมาณคือปรับปรุงห้องสมุดประชาชนปีละ 10 แห่ง รวม 5 ปี 50 แห่ง พร้อมจัดอบรม บรรณาธิการปีละ 60 คน รวม 5 ปี 300 คน เป้าหมายด้านคุณภาพคือห้องสมุดประชาชนจะได้ มาตรฐานตามที่กระทรวงได้วางไว้ งบประมาณที่ได้ประมาณไว้ 5 ปี รวม 27,252,100 บาท

นวลจันทร์ รัตนกร (2524 : 218) กล่าวถึงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนว่า สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ร่วมกับกรมสามัญศึกษา ได้วางโครงการปรับปรุงห้องสมุด ประชาชนอีกทางหนึ่งด้วย ระหว่าง พ.ศ.2515-2517 มีชื่อว่า "โครงการร่วมมือปรับปรุงห้อง สมุดประชาชน" โดยให้คำแนะนำและความช่วยเหลือทางวิชาการแก่ห้องสมุดประชาชนจังหวัด ฉะเชิงเทรา ซึ่งได้รับการคัดเลือกเป็นห้องสมุดแรกที่จะปรับปรุงตามโครงการ นอกจากนั้นก็ ยังเปิดโอกาสให้บรรณาธิการห้องสมุดประชาชนได้เข้ารับการอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ โดยสมาคม ห้องสมุดแห่งประเทศไทยได้จัดขึ้นปีละครั้ง

ปี พ.ศ.2516 อารมย์ นารากุล (2516 : 64-73) นิสิตปริญญาโท ปีที่ 2 สาขา วิชาบริหารการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เข้าฝึกงานที่กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญ ศึกษา ระหว่างวันที่ 26 มีนาคม - 8 มิถุนายน 2516 ได้จัดทำรายงานการฝึกงานโดย

ระบุถึงงานห้องสมุดไว้ละเอียดพอสมควร เช่น อัตราากำลัง โครงการปรับปรุงห้องสมุดปีงบประมาณ 2517-2519 ปัญหาอุปสรรคของงานห้องสมุด และข้อเสนอแนะ มีรายละเอียดดังนี้

อัตรากำลัง ปัจจุบันมีห้องสมุด 334 แห่ง ที่วราพหุกิจกร มีบรรณารักษ์จัดว่า 66 อัตรา บรรณารักษ์ลูกจ้างประจำ 100 อัตรา รวม 166 อัตรา ยังขาดอยู่อีก 168 อัตรา ถ้าจะคิดตามมาตรฐานห้องสมุดประชาชนที่กระทรวงศึกษาธิการวางไว้แล้ว จะยังขาดบุคลากร คือ ขาดบรรณารักษ์ 204 คน ขาดเสมียน 377 คน ขาดภารโรง 87 คน

โครงการปรับปรุงห้องสมุดปีงบประมาณ 2517-2519 มีห้องสมุดที่จะต้องปรับปรุงจำนวน 38 แห่ง ดังปรากฏในตาราง 21

ตาราง 21 โครงการปรับปรุงห้องสมุดขนาดต่าง ๆ ปีงบประมาณ 2517-2519

ปีงบประมาณ	ขนาดของห้องสมุดที่จะปรับปรุงในจังหวัดต่าง ๆ		
	ขนาดใหญ่	ขนาดกลาง	ขนาดเล็ก
2517	มหาสารคาม	สุพรรณบุรี	สตูล
	เพชรบุรี	ยโสธร	ชัยนาท
	นครศรีธรรมราช	กำแพงเพชร	ปทุมธานี
	สพบุรี	น่าน	-
	สระบุรี	พัทลุง	-
2518	สงขลา	บุรีรัมย์	อ่างทอง
	สมุทรสงคราม	กาฬสินธุ์	ตราด
	สุราษฎร์ธานี	จันทบุรี	เพชรบูรณ์
	สมุทรปราการ	ระยอง	-
	นราธิวาส	แพร่	-

ตาราง 21 (ต่อ)

ปีงบประมาณ	ขนาดของห้องสมุดที่จะปรับปรุงในจังหวัดต่าง ๆ		
	ขนาดใหญ่	ขนาดกลาง	ขนาดเล็ก
2519	ศรีสะเกษ สมุทรสาคร นครปฐม หนองคาย นครราชสีมา ภูเก็ต เชียงราย	ชัยภูมิ สุโขทัย พิจิตร สุรินทร์ อุดรดิตถ์	- - - - - -
รวม	17	15	6

จากตาราง 21 แสดงว่า ปีงบประมาณ 2517-2519 มีห้องสมุดจังหวัดขนาดใหญ่ที่จะปรับปรุง 17 แห่ง ห้องสมุดประชาชนจังหวัดขนาดกลาง 15 แห่ง และห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก 6 แห่ง รวม 38 แห่ง

สำหรับปัญหาอุปสรรคของห้องสมุดประชาชนนั้น อารมณ์ นารากุล ได้เสนอเอาไว้ดังนี้

1. บรรณารักษ์ประจำห้องสมุดประชาชนที่ไม่ครบทุกแห่ง ต้องขอเงินครุช่วยราชการหรือเจ้าหน้าที่ของอำเภอมาทำการแทน
2. ห้องสมุดประชาชนระดับอำเภอยังขาดอยู่อีก 243 อำเภอ และที่มีอยู่แล้วก็ยังไม่ขาดมาตรฐานทางด้านจำนวนหนังสือ คุณภาพของหนังสือ บรรณารักษ์และอาคารสถานที่

3. ก.พ. กำหนดตำแหน่งบรรพการักษ์ห้องสมุดประชาชนเพียงชั้นจิตวาเท่านั้น หากบรรพการักษ์ผู้ใด มีวุฒิทางครูเพิ่มขึ้นก็ไม่นับขึ้นและ เงินเดือนให้ตามค่าของวุฒิ ทำให้บรรพการักษ์ที่มีอยู่ลาออกหรือเปลี่ยนอาชีพจนย้ายไปอยู่ที่อื่น ที่หวังว่าจะได้ปรับวุฒิและ เลื่อนชั้นเป็นข้าราชการชั้นตรี ขึ้นโทได้ ทำให้หน่วยงานห้องสมุดขาดบรรพการักษ์และต้องประกาศหาบุคคลมาบรรจุแทน และบางทีก็ว่าจะหาบุคคลอื่นมาแทนได้ เกิดความล่าช้าทำให้งานบริการด้านนี้ไม่เป็นที่ยอมรับหรือศรัทธาของประชาชน เนื่องจากขาดเจ้าหน้าที่บริการ

ปลายปี พ.ศ.2516 กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศให้สมุดประชาชนสังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา (2520 : 385-387) เป็นสถานศึกษาตั้งแต่วันที่ 19 ธันวาคม 2516 โดยมีหน้าที่ดังนี้

1. ให้การศึกษานอกโรงเรียนแก่ประชาชนทั่วไป
2. ส่งเสริมประชาชนให้นิสัยรักการอ่านและการศึกษาค้นคว้า
3. ให้บริการทางข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ เพื่อประชาชนเป็นคนทันต่อ

เหตุการณ์

4. ส่งเสริมและแนะนำให้ประชาชนมีความรู้ ทักษะคติ และสามารถปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย

5. ส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรม
6. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

กรมสามัญศึกษาก็ส่งสำเนาประกาศดังกล่าวแจ้งให้แก่ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดทราบ เพื่อถือเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนต่อไป การประกาศให้ห้องสมุดประชาชนเป็นสถานศึกษาครั้งนี้ กรมสามัญศึกษาคาดหวังว่า จะทำให้บุคลากรของห้องสมุดมีโอกาสก้าวหน้าในอาชีพมากขึ้น ดังที่ โกวิท วรพิพัฒน์ (2518 : 29) ได้อธิบายที่หอสมุดแห่งชาติเรื่องสถานภาพของห้องสมุดและบุคลากรว่า วิธีแก้ไขตำแหน่งบุคลากรนั้นต้องประกาศให้ห้องสมุดประชาชนเป็นสถานศึกษา บรรพการักษ์จะได้มีฐานะเป็นครู มีตำแหน่งชั้นตรี โท เอกได้บ้าง ห้องสมุดประชาชนที่ได้มาตรฐานอาจได้ตำแหน่งตรี โท ได้

ในปี พ.ศ. 2517 กองการศึกษาผู้ใหญ่ (2518 : 12-17) พิจารณาเห็นว่า การศึกษาผู้ใหญ่ที่ดำเนินงานอยู่ มีความหลากหลาย เช่น ห้องสมุดประชาชน โรงเรียนผู้ใหญ่ หน่วยโสตทัศนศึกษา เป็นต้น จึงได้จัดทำโครงการจัดระบบการศึกษาตลอดชีวิตขึ้น เพื่อรวมงานการศึกษาผู้ใหญ่ที่อยู่ในจังหวัดให้มาอยู่ในที่แห่งเดียวกัน สะดวกต่อการจัดกิจกรรมและบริหารงาน โดยได้ขอความช่วยเหลือจากธนาคารโลกเพื่อปรับปรุงงานการศึกษานอกโรงเรียนเป็น 2 ลักษณะ คือ ศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชนในเมือง และศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตในชนบท

ศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตในเมือง จะเป็นแหล่งเผยแพร่และค้นคว้าทางวิชาการในรูปห้องสมุดและห้องโสตทัศนศึกษา ส่งเสริมการจัดการศึกษานอกโรงเรียนในรูปการจัดให้กลุ่มชนและหน่วยงานองค์การต่าง ๆ จัดชั้นเรียนสายสามัญ สายอาชีพ และกลุ่มสนใจ สถานที่ก่อสร้างศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตในเมืองจะสร้างใหม่ ปรับปรุงจากห้องสมุดและปรับปรุงโรงเรียนมัธยมศึกษา ในส่วนที่ย้ายจากห้องสมุดนั้นจะปรับปรุงและขยายจากห้องสมุดประชาชนประจำจังหวัดที่มีบริเวณสถานที่ประมาณ 5 ไร่ และมีอาคารห้องสมุดได้มาตรฐานอยู่แล้ว ส่วนที่จะสร้างใหม่ก็จะปรับปรุงและขยายจากห้องสมุดประชาชนประจำจังหวัดที่ยังไม่ได้มาตรฐาน หรือจากสถานที่ชั่วคราวของโรงเรียน สำหรับการปรับปรุงศูนย์จากโรงเรียนมัธยมศึกษา ก็จะเลือกโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำจังหวัดหรืออำเภอ ที่จัดตั้งอยู่แล้วหรือจะสร้างใหม่ ศูนย์ทั้ง 3 ประเภทนี้จะไม่ตั้งอยู่ในจังหวัดเดียวกัน แต่จะกระจายไปตั้งอยู่ในจังหวัดภายในภาคต่าง ๆ

ศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตในชนบท จะทดลองโดยขยายจากที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ศูนย์พัฒนา หมู่บ้าน วัด และโรงเรียนประถมศึกษา ศูนย์ประเภทนี้ไม่สังกัดหน่วยงานใด ถือว่าชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นเป็นเจ้าของโดยตรง มีคณะกรรมการหมู่บ้านรับผิดชอบ

พ.ศ. 2518 กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา (ม.ป.ป. : 1-16) ได้พัฒนาศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตในเมืองมาเป็นโครงการศูนย์การศึกษาประชาชน เนื่องจากได้ประสบปัญหาอุปสรรคของการพัฒนาศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตหลายประการ ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์ประสบปัญหาด้านระเบียบกฎเกณฑ์ของทางราชการ มากเกินไป
 2. กิจกรรมบางประเภทของศูนย์ยังผูกพันกับโรงเรียนอย่างเหนียวแน่น เช่น การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ ประเภทชั้นเรียน และการศึกษาสายสามัญระดับต่าง ๆ
 3. ครูผู้สอนไม่ยอมรับบทบาทของการเป็นผู้คอยเสนอแนะมากกว่าการเป็นผู้สอน
 4. การประสานงานกับแหล่งวิชาการอื่น ๆ ให้ความสำคัญเท่าที่ควร เช่น บริษัทห้างร้าน และโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสศึกษาจากประสบการณ์โดยตรง
 5. ผู้ใหญ่ส่วนมากยังมีความเชื่อมั่นว่า ตนเองจะไม่สามารถร่วมชั้นเรียนกับเด็กได้
 6. อุปกรณ์การเรียน แบบเรียน ยังไม่พร้อมที่จะให้ผู้เรียนได้มีโอกาสศึกษาด้วยตนเอง
 7. เนื้อหาวิชาด้านต่าง ๆ ตลอดจนวิทยาการที่มีอยู่ยังไม่พร้อมที่จะบริการประชาชน ทั่วกว้างขวางออกไป และยังไม่สอดคล้องกับการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างแท้จริง
 8. หลักสูตรของการศึกษาแบบในโรงเรียน และเนื้อหาวิชาทางระบบการศึกษา นอกโรงเรียนยังไม่สัมพันธ์กัน
 9. ผู้บริหารการศึกษาบางท่านยังไม่มี ความเชื่อมั่นในระบบการศึกษาตลอดชีวิต จึง ยึดมั่นอยู่แต่รูปแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียน
 10. ผู้เรียนส่วนใหญ่ยังไม่สามารถตัดสินใจเลือกเรียนในเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวข้องกัน และสอดคล้องกับการแก้ปัญหาคือชีวิตของตนได้อย่างถูกต้อง ยังนิยมให้มีผู้เสนอแนะหรือชักชวน
- จากสภาพปัญหาที่ปรากฏอยู่ในขณะนั้นคือ หน่วยงานต่าง ๆ ที่สังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งได้ออกไปปฏิบัติงานที่จังหวัดบางหน่วยงานก็อยู่ในความดูแลโดยตรงของจังหวัด บางหน่วยงาน ก็ออกไปปฏิบัติงานคล้ายคลึงกัน แต่มีได้อยู่ในความควบคุมดูแลของจังหวัดก่อให้เกิดปัญหาแก่การ ดำเนินงานหลายอย่าง เช่น การดำเนินงานล่าช้า การควบคุมดูแลไม่ทั่วถึง ขาดด้านสวัสดิการ แก่เจ้าหน้าที่ ขาดผู้ให้คำแนะนำและชี้แจง รวมทั้งขาดการประสานงานที่ดีต่อกัน หากสามารถ

รวบรวมงานสายอาชีพได้แก่โรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ โรงเรียนผู้ใหญ่เคลื่อนที่ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภอ หน่วยผลิตทัศนศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เข้าด้วยกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้สนับสนุนและส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยจัดให้เป็นศูนย์รวมของการส่งเสริมการให้บริการการศึกษานอกโรงเรียนประเภทต่าง ๆ ดังที่กล่าวแล้ว ก็จะช่วยให้การปฏิบัติงานการศึกษาผู้ใหญ่ของจังหวัด เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และให้การบริการสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนมากขึ้น ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้เสนอโครงการจัดตั้งศูนย์รวมของการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่ประจำแต่ละจังหวัด ขึ้นเรียกว่า "ศูนย์การศึกษาประชาชน" (Lifelong Education Center) ให้เป็นหน่วยงานอยู่ใต้การบริหารงานของจังหวัด ขึ้นตรงต่อกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา (2518 : 5-11)

กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา มีนโยบายที่จะขยายการจัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดตามแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 4 (2520-2524) โดยขอรับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากธนาคารโลก จำนวน 24 แห่ง ส่วนจังหวัดที่ไม่อยู่จนโครงการอีก 47 จังหวัด ก็จะดำเนินการจัดตั้งได้ตามสภาพความต้องการและความพร้อมของอาคารสถานที่และจำนวนบุคลากรภายในระยะเวลา 10 ปี (2520-2529) และเพื่อให้การดำเนินงานและการบริหารงานของศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดไม่ติดขัด กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด พ.ศ. 2518 ขึ้นกำหนดให้ศูนย์ฯ เป็นสถานศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา มีคณะกรรมการอำนวยการการศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด เป็นผู้วางนโยบายกำหนดแนวทางการประสานงานและให้คำแนะนำปรึกษาในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนของจังหวัด มีคณะกรรมการดำเนินงานศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดเป็นผู้วางโครงการและแผนงาน มีหัวหน้าศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด เป็นผู้รับผิดชอบดูแลและบริหารงานศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด ให้เป็นไปตามแนวนโยบาย โครงการ แผนงานของจังหวัด อีกทั้งให้สอดคล้องตามนโยบายและถูกต้องตามคำสั่ง ระเบียบแบบแผนของทางราชการ

ในการจัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดครั้งนี้ กองการศึกษาผู้ใหญ่ได้กำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่สำคัญเอาไว้ซึ่งเกี่ยวข้องกับห้องสมุดประชาชนโดยตรงคือ

1. ศูนย์ที่จะปรับปรุงและขยายจากห้องสมุดประชาชนจังหวัด จะต้องเป็นจังหวัดที่มีอาคารห้องสมุดประชาชนที่ได้มาตรฐานแล้ว และมีบริเวณเนื้อที่รวมทั้งหมดไม่น้อยกว่า 6 ไร่
2. ศูนย์สร้างใหม่เต็มรูป จะจัดตั้งในจังหวัดที่ยังไม่มีห้องสมุด หรือมีแล้วแต่ยังไม่ได้มาตรฐานจะต้องมีบริเวณเนื้อที่ตั้งแต่ 10 ไร่ขึ้นไป นั่นคือการจัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด มีเงื่อนไขมาจากห้องสมุดประชาชนจังหวัดเป็นสำคัญมากกว่าเหตุผลอื่น

ศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดดังกล่าว จะเป็นศูนย์ปฏิบัติการ เป็นแห่งรวมหรือเป็นศูนย์ร่วมการปฏิบัติงานการศึกษานอกโรงเรียน รวมทั้งเป็นแหล่งบริการด้วย มีฐานะเป็นสถานศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษาเท่านั้นที่ดังนี้ (สุพิส ขาสกุล. 2520 : 2-3)

1. ช่วยเหลือจังหวัดในการบริหารงานการศึกษาผู้ใหญ่
2. ส่งเสริม ประสานงาน และให้ความช่วยเหลือแก่หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชนภายในจังหวัดในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน
3. จัดการศึกษานอกโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งเป็นแบบชั้นเรียนและไม่เป็นชั้นเรียนทั้งภายในและภายนอกศูนย์การศึกษาฯ ตามความเหมาะสมของแต่ละจังหวัด

ศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด แบ่งหน่วยงานเป็น 3 ฝ่ายคือ

1. ฝ่ายบริหาร
2. ฝ่ายปฏิบัติการ
3. ฝ่ายการศึกษามวลชน

ห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภอ อยู่ในความดูแลของฝ่ายการศึกษามวลชนโดยมีหัวหน้าฝ่ายเป็นเจ้าหน้าที่ของเรื่องในการพิจารณาให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน พัฒนาห้องสมุดประชาชน มีหัวหน้าศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดเป็นผู้บังคับบัญชา

ในปี 2518 ยังได้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านการบริหารงานบุคคลของข้าราชการพลเรือนครั้งใหญ่ กล่าวคือ รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ.2518 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2518 เป็นต้นไป

นิยม รัฐอมฤต (2522 : 39) กล่าวว่า เป็นการกำหนดเงินเดือนตามตำแหน่งตามระบบการจำแนกตำแหน่ง (Position Classification) เรียกว่า P.C. ย่อเล็ก "ชั้น" ซึ่งเป็นขีดขั้นหรือฐานะของบุคคลในองค์การ แต่ได้กำหนดให้มี "ระดับตำแหน่ง" ซึ่งเป็นระดับงานหรือมาตรฐานกลางของตำแหน่งเป็นบรรทัดฐานในการบริหารงานบุคคล ห้องสมุดประชาชนทุกแห่ง ซึ่งได้กำหนดตำแหน่งเอาไว้เดิมแล้ว คือ ตำแหน่งบรรณารักษ์จัดว่า ก็ได้รับการกำหนดตำแหน่งใหม่ด้วย เป็นตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 ระดับ 1 มีรายละเอียดเกี่ยวกับตำแหน่ง 50 สายงานของ กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2531 : 543) ดังนี้

หน้าที่และความรับผิดชอบ ปฏิบัติงานขั้นต้นเกี่ยวกับงานห้องสมุดที่ไม่ยากภายใต้การกำกับตรวจสอบโดยใกล้ชิด หรือตามคำสั่งหรือแบบ หรือแนวทางปฏิบัติที่มีอยู่อย่างแน่ชัด หรือละเอียดถี่ถ้วน และปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

ลักษณะงานที่ปฏิบัติ จัดดูแล เก็บรักษา และซ่อมแซมหนังสือ ดูแลรักษาวัสดุและครุภัณฑ์ของห้องสมุด ทำทะเบียน จัดหมวดหมู่หนังสือ และทำบัตรรายการหนังสือ แนะนำและให้บริการแก่ประชาชนในการใช้ห้องสมุด ให้บริการตอบคำถามต่าง ๆ เกี่ยวกับกิจการของห้องสมุด และปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง

คุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่ง

1. ได้รับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา หรือเทียบได้ไม่ต่ำกว่านี้
2. ได้รับประกาศนียบัตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายสายอาชีพ หรือเทียบเท่าได้ไม่ต่ำกว่านี้ทางบรรณารักษศาสตร์หรือทางอื่นที่ ก.พ. กำหนดว่าใช้เป็นคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งนี้

ความรู้ความสามารถที่ต้องการ

1. มีความรู้ในการบริหารงานห้องสมุดขั้นต้นอย่างเหมาะสมแก่การปฏิบัติงานบนหน้าที่

2. มีความรู้ความเข้าใจในกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือน กฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน และกฎหมาย กฎ ระเบียบและข้อบังคับอื่นที่ใช้ในการปฏิบัติงานในหน้าที่

3. มีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานธุรการและงานสารบรรณอย่างเหมาะสมแก่การปฏิบัติงานในหน้าที่

4. มีความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาอย่างเหมาะสมแก่การปฏิบัติงานในหน้าที่

5. มีความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความละเอียดแม่นยำ

ปี พ.ศ.2519 จากรายงานการศึกษาผู้ใหญ่ที่กรมสามัญศึกษา (2520 : 56-59) ได้จัดทำไว้ ซึ่งเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชน ระบุว่า การจัดห้องสมุดประชาชน เป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบประสงค์ เพื่อให้การศึกษาแก่บุคคลทุกเพศทุกวัยและทุกระดับการศึกษา เพื่อช่วยส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่านและรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ตลอดจนให้บริการทางข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์และความเปลี่ยนแปลงของสังคม ปัจจุบันมีห้องสมุดประชาชนซึ่งจัดในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. ห้องสมุดประชาชนจังหวัด มีจังหวัดละ 1 แห่ง (ยกเว้นกรุงเทพมหานคร และจังหวัดระยอง) รวม 69 แห่งตั้งอยู่ในย่านตัวเมืองในเขตชุมชนของจังหวัด ปัจจุบันมีห้องสมุดที่อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานขนาดใหญ่ 14 แห่ง ขนาดกลาง 13 แห่ง

2. ห้องสมุดประชาชนอำเภอ มี 266 แห่ง ที่ได้มาตรฐานขนาดเล็กตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้เพียง 9 แห่ง

3. ห้องสมุดเคลื่อนที่ จัดเป็นหน่วยรถยนต์ 1 หน่วย และหน่วยเรือยนต์ 3 หน่วย อำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนที่ไม่มีความสะดวกในการหาหนังสืออ่าน ตามเส้นทางที่รถและเรือจะไปได้ มีการบอกล่วงหน้าให้ประชาชนทราบว่าจะไปที่ใดเมื่อใด เพื่อประชาชนจะได้มาอ่านหนังสือหรือขอยืมหนังสือไปอ่านที่บ้าน

การดำเนินงานห้องสมุดประชาชน พ.ศ.2500-2519 จากรายงานการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา (2520 : 46) ปรากฏดังตาราง 22

ตาราง 22 จำนวนห้องสมุด บรรณารักษ์ หนังสือ และผู้อ่าน ระหว่างปี 2500-2519

พ.ศ.	จำนวน ห้องสมุด (แห่ง)	จำนวนอัตรา บรรณารักษ์ (อัตรา)	จำนวน หนังสือ (เล่ม)	จำนวน ผู้อ่าน (คน)
2500	286	131	206,551	1,794,105
2501	282	131	231,047	2,379,489
2502	288	131	256,866	2,629,631
2503	307	131	510,601	2,946,000
2504	308	131	530,040	2,543,010
2505	308	131	550,983	2,291,000
2506	310	131	590,540	2,705,800
2507	320	134	329,963	1,124,150
2508	320	136	350,355	1,776,237
2509	327	154	359,997	2,631,053
2510	334	166	360,611	2,252,259
2511	335	117	524,115	2,053,899
2512	335	168	458,134	2,779,371
2513	335	193	441,065	2,819,716
2514	336	214	459,002	2,890,538
2515	341	215	451,752	3,146,289
2516	332	223	589,082	3,478,249
2517	330	317	627,083	3,709,334
2518	330	243	629,015	3,925,412
2519	330	322	630,124	4,026,148

จากตาราง 22 แสดงว่า ระหว่างปี พ.ศ.2500 ถึงปี พ.ศ.2519 รวม 20 ปี มี
ห้องสมุดประชาชนเพิ่มขึ้น 44 แห่ง อัตราบรรณารักษ์เพิ่มขึ้น 191 อัตรา จำนวนหนังสือเพิ่มขึ้น
423,573 เล่ม และมีผู้อ่านหนังสือเพิ่มขึ้น 2,232,043 คน

ปริมาณงานการศึกษาผู้ใหญ่ประเภทไม่เป็นชั้นเรียน ปรากฏผลดังตาราง 23

ตาราง 23 จำนวนปริมาณงานการศึกษาผู้ใหญ่ประเภทไม่เป็นชั้นเรียน จำแนกตามประเภท
ระหว่างปี พ.ศ.2516-2519

ประเภทงาน	พ.ศ. 2516	พ.ศ. 2517	พ.ศ. 2518	พ.ศ. 2519
1. ห้องสมุดประชาชน รวม (แห่ง)	338	330	330	330
ประจำจังหวัด (แห่ง)	71	69	69	69
ประจำอำเภอ (แห่ง)	267	261	261	261
2. ห้องสมุดเคลื่อนที่ รวม (หน่วย)	4	4	4	4
หน่วยรถ (หน่วย)	1	1	1	1
หน่วยเรือ (หน่วย)	3	3	3	3
3. ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน (แห่ง)	887	1,296	2,123	2,881
4. ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน (ในเขต กรป. กลาง) (แห่ง)	60	24	24	24
5. หน่วยการศึกษาประชาชน (หน่วย)	71	71	71	71

จากตาราง 23 แสดงว่า ปี พ.ศ.2516 จำนวนห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภอ มากกว่าปีใด ๆ รวมทั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ในเขต กรป. กลาง ด้วย ยกเว้นที่อ่าน หนังสือพิมพ์ในหมู่บ้านทั่วไป ซึ่งมีเพียง 887 แห่ง ในปี 2516 เท่านั้น

จากรายงานสภาพการจัดการศึกษานอกโรงเรียนของหน่วยงานของรัฐ พ.ศ.2515-2519 โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2521 : 62) ได้ระบุถึงปัญหาของ ห้องสมุดประชาชนไว้ว่า

1. ห้องสมุดประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่ได้มาตรฐานตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และต้องอาศัย อาคารสถานที่ของราชการ หรือเช่าทำให้การดำเนินงานไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร
2. งบประมาณด้านห้องสมุดได้รับจำกัด ไม่เพียงพอที่จะปรับปรุงและขยายงานให้ กว้างขวางยิ่งขึ้น ห้องสมุดจะมีหนังสือที่จะต้องซ่อมแซมอยู่เป็นอันมาก
3. ผู้บริหารระดับที่ ก.พ. กำหนดไว้ต่ำไปที่จะดำเนินการบริหารงานห้องสมุดให้ได้ ผลดีเท่าที่ควร คือ กำหนดไว้เพียง ป.กศ. ซึ่งไม่พอเพียงสำหรับห้องสมุดขนาดใหญ่

นอกจากนั้นรายงานดังกล่าวยังได้ให้ข้อเสนอแนะเอาไว้ว่า ควรปรับปรุงห้องสมุด ต่าง ๆ ให้ได้มาตรฐาน ซึ่งอาจจะต้องใช้เงินงบประมาณเพิ่มเติมทางหนึ่ง และเงินบริจาค หรือสมทบจากท้องถิ่นส่วนหนึ่ง เพราะปัจจุบันนี้ท้องถิ่นกำลังตื่นตัวที่จะขยายงานห้องสมุดอยู่แล้ว

ปี พ.ศ.2520 สืบเนื่องมาจากการประกาศจัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด ตาม ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด พ.ศ.2518 จนถึงปี พ.ศ. 2520 มีจังหวัดที่ได้รับการประกาศเป็นศูนย์การศึกษาประชาชนไปแล้ว รวมทั้งสิ้น 15 จังหวัด คือ จังหวัดอุบลราชธานี ยะลา พระนครศรีอยุธยา กาแพงเพชร พิจิตร เพชรบูรณ์ สกลนคร ศรีสะเกษ อุดรธานี เชียงใหม่ ฉะเชิงเทรา ราชบุรี นครราชสีมา ขอนแก่น และจังหวัดตรัง ตามที่กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2530 : 30 - 34) ได้ระบุไว้ในบทบาทของคณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติ ว่าด้วยการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ.2514-2530

การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนจังหวัดที่ประกาศจัดตั้งเป็นศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดแล้ว จะขึ้นอยู่กับฝ่ายการศึกษามวลชน ส่วนห้องสมุดประชาชนอำเภอนั้นยังขึ้นอยู่กับอำเภอที่สังกัด ในระหว่างสัมมนาหารูปแบบการดำเนินงานศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ภาค จังหวัด และโครงการการศึกษาทางวิทยุและไปรษณีย์ที่ค่าย วาย. เอ็ม. ซี. เอ. บางละมุง จังหวัดชลบุรี ระหว่างวันที่ 4 - 5 มีนาคม 2520 จัดโดยกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา (2520 : 22) มีการอภิปรายในประเด็นที่ว่า ห้องสมุดประชาชนประจำอำเภอ ควรสังกัดศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด หรือสังกัดจังหวัดและการดำเนินงานเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล และงบประมาณ ควรเป็นไปในลักษณะใด ผลการอภิปรายสรุปได้ดังนี้

1. ห้องสมุดประชาชนประจำอำเภอ สังกัดจังหวัดโดยศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดเป็นผู้ประสานและให้ความช่วยเหลือตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด พ.ศ. 2518 ข้อ 3.1 ที่ว่า ช่วยเหลือจังหวัดในการบริหารงานการศึกษาผู้ใหญ่

2. เสนอแนะให้หาทางช่วยเหลือบรรณารักษ์ประจำอำเภอ ให้มีฐานะเช่นเดียวกับบรรณารักษ์จังหวัด ซึ่งกำลังจะขอกำหนดตำแหน่งเป็นข้าราชการครูของศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด หรือยุบห้องสมุดประจำอำเภอเข้าศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดในโอกาสต่อไป

สำหรับการบริหารบุคคลและงบประมาณนั้นต้องจัดสรรงบประมาณให้จังหวัด ส่วนการตั้งงบประมาณควรอยู่ทางฝ่ายปฏิบัติการ (งานส่งเสริมการอ่าน) เหมือนที่ท่าอยู่ขณะนี้ บุคลากรของห้องสมุดประชาชนอำเภอคงเป็นอัตราของห้องสมุดประชาชนอำเภอนั้น ๆ ไม่ใช่อัตราของศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด ส่วนการที่จะให้บรรณารักษ์ไปขึ้นกับครุสภานั้นต้องเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งจะต้องทำในโอกาสหน้า คือขยายอัตราของศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดออกไป ห้องสมุดอำเภอขณะนี้ยังรวมเข้าศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดไม่ได้ เพราะเกินอัตราของศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด

ในระหว่างการทำเนิการจัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดให้ครบทุกจังหวัดนั้น เรื่องของบุคลากรห้องสมุดประชาชนก็เป็นเรื่องสำคัญเช่นกัน เนื่องมาจากการที่มีเจ้าหน้าที่ห้องสมุดหลายคนได้รับวุฒิทางครูเพิ่มขึ้นโดยการสมัครสอบ คือ วุฒิ ป.กศ.สูง หรือ พ.ม. ข้าราชการครูสามารถจะนำวุฒิ พ.ม. หรือ ป.กศ.สูง มาขอรับเงินเดือนให้ได้ตามวุฒิ มีผลทำให้มีการเปลี่ยนแปลงระดับตำแหน่งด้วย จากครู 1 เป็นครู 2 แต่สำหรับเจ้าหน้าที่ห้องสมุด ซึ่งเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ เมื่อสอบได้วุฒิเพิ่มขึ้นและนำวุฒิมาขอรับเงินเดือนให้ได้ตามวุฒิแล้ว ต้องปฏิบัติตามกฎ ก.พ. และไม่มีผลเป็นการเปลี่ยนแปลงระดับตำแหน่งเช่นเดียวกับ ข้าราชการครู ซึ่งเรื่องนี้กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา (2522 : 292 - 293) ในฐานะต้นสังกัดของเจ้าหน้าที่ห้องสมุด ได้แจ้งรายละเอียดการปรับเงินเดือนเจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนให้ได้ตามวุฒิ ไว้ดังนี้

อนุสนธิหนังสือสำนักงาน ก.พ.ที่สร.0705/ว 12 ลงวันที่ 2 มิถุนายน 2520 ลงมติอนุมัติเป็นหลักการ ให้กรมสามัญศึกษาพิจารณาปรับเงินเดือนข้าราชการพลเรือนสามัญ ให้ได้รับตามวุฒิ ซึ่งเป็นปริญญหรือประกาศนียบัตรวิชาชีพทางเดียวกันกับที่ ก.พ.กำหนดไว้ ในมาตรฐานกำหนดตำแหน่ง ว่า เป็นคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งที่ได้รับแต่งตั้งให้ได้รับ ตามคุณวุฒิที่เพิ่มขึ้นหรือสูงขึ้นได้ โดยปรับให้ได้รับเงินเดือนในระดับเดียวกันกับระดับเงินเดือน ที่ผู้นั้นได้รับอยู่ ซึ่งจะต้องไม่มีผลเป็นการเปลี่ยนแปลงระดับตำแหน่ง และต้องให้ได้รับไม่สูงกว่าระดับและขั้นของอัตราเงินเดือนควรได้รับตามที่ ก.พ.กำหนดไว้ในกฎ ก.พ.ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2518) ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยกฎ ก.พ.ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2519) ด้วย

สำหรับตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชน ผู้ที่สอบได้วุฒิ ป.กศ.สูง, พ.ม. ซึ่ง ตรงตามคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่ง เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 และ 2 ตามที่ ก.พ.กำหนด แต่ยังไม่ได้รับเงินเดือนตามวุฒิดังกล่าว ก็จะได้รับ การปรับเงินเดือนให้สูงขึ้น ตามหลักเกณฑ์ ข้อ 1(2) แห่งกฎ ก.พ.ฉบับที่ 12 (2519) กล่าวคือ

ระดับ 1 จะได้รับการปรับไม่เกิน 1,400 บาท

ระดับ 2 จะได้รับการปรับไม่เกิน 1,785 บาท

ทั้งนี้ให้ผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนที่สอบได้วุฒิเพิ่มขึ้น หรือสูงขึ้น และตรงตามคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งดำเนินการขอปรับเงินเดือนให้ได้รับตามวุฒิตาม ขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. เสนอผู้บังคับบัญชา รายงานตามลำดับสายงานไปยังกรมสามัญศึกษา
2. จัดส่งบัญชีรายละเอียดการปรับเงินเดือนให้ได้รับตามวุฒิ และประวัติการรับราชการ พร้อมด้วยสำเนาภาพถ่ายประกาศนียบัตรที่สอบได้วุฒิเพิ่มขึ้น หรือสูงขึ้น โดยศึกษาธิการ จังหวัดรับรอง (สำเนาคำสั่งเลื่อนเงินเดือนครั้งสุดท้าย และคำสั่งบรรจุแต่งตั้งหรือเลื่อนและแต่งตั้งข้าราชการ) เสนอกรมสามัญศึกษา รวม 3 ชุด เพื่อพิจารณาและดำเนินการต่อไป
3. กรมสามัญศึกษาเป็นผู้พิจารณาและออกคำสั่ง

ปลายปี พ.ศ. 2520 กรมสามัญศึกษา (2522 : 325 - 326) ได้กำหนดหลักเกณฑ์ การพิจารณาจัดสรรงบประมาณสมทบในการก่อสร้างห้องสมุดประชาชน ในปีงบประมาณ 2521 ไว้พร้อมกับเวียนให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดทราบ มีรายละเอียดดังนี้

เนื่องจากกรมสามัญศึกษาได้พิจารณาเห็นว่า ในการก่อสร้างและปรับปรุงห้องสมุดประชาชนให้ได้มาตรฐานตามเกณฑ์มาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการนั้น จะต้องใช้งบประมาณ ในการก่อสร้างจำนวนมาก และสามารถก่อสร้างได้เพียงปีละไม่กี่แห่ง ประกอบกับทางท้องถิ่น มีความกระตือรือร้นสนใจสนับสนุนห้องสมุดประชาชน ได้บริจาคเงินสมทบในการก่อสร้างห้องสมุดประชาชนมากขึ้นทุก ๆ ปี จึงเห็นสมควรวางหลักเกณฑ์ในการพิจารณาจัดสรรงบประมาณ สมทบในการก่อสร้างห้องสมุดประชาชน ดังนี้

1. ในการก่อสร้างห้องสมุดประชาชนนั้น อาจจะสร้างตามแบบรูป และรายการ ของห้องสมุดประชาชนของกรมสามัญศึกษา หรือจะใช้แบบรูปและรายการของท้องถิ่นก็ได้ ใน กรณีที่ใช้แบบรูปและรายการของท้องถิ่นจะต้องมีเนื้อที่ได้มาตรฐานตามเกณฑ์มาตรฐาน คือ ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ มีเนื้อที่ 400 ตารางเมตร ขนาดกลาง 300 ตารางเมตร และ ขนาดเล็ก 200 ตารางเมตร ซึ่งในการก่อสร้างสำหรับห้องสมุดประชาชนจังหวัด ควรจะสร้าง

ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ ส่วนห้องสมุดประชาชนอำเภอจะสร้างขนาดเล็ก ก็ได้แล้วแต่ความเหมาะสม

2. ที่ดินสำหรับก่อสร้างห้องสมุด มีดังนี้

2.1 ห้องสมุดขนาดใหญ่ ไม่น้อยกว่า 5 ไร่ แต่ถ้าจะขยายเป็นศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด ควรมีไม่น้อยกว่า 15 ไร่

2.2 ห้องสมุดขนาดกลาง ไม่น้อยกว่า $2\frac{1}{2}$ ไร่

2.3 ห้องสมุดขนาดเล็ก ไม่น้อยกว่า 1 ไร่

3. ในการจัดสรรงบประมาณสมควรจะพิจารณา ดังนี้

3.1 จำนวนเงินสมทบของท้องถิ่น หากได้ประมาณครึ่งหนึ่งของราคาก่อสร้าง จะมีโอกาสได้งบประมาณสมทบก่อนรายที่มีเงินสมทบน้อยกว่า

3.2 ความเหมาะสมในเรื่องสถานที่ที่จะก่อสร้าง

3.3 โครงการอื่น ๆ ในท้องถิ่นที่บริการห้องสมุดประชาชนสามารถช่วยเหลือส่งเสริมได้

ปลายปี พ.ศ. 2520 กรมสามัญศึกษา (2520 : 100 - 106) ได้รายงานผลการดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดประชาชนนั้น มีรายงานส่งเสริมการอ่านของประชาชนระบุไว้ดังนี้

1. ความจำเป็น เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนทั้งผู้ที่อาศัยอยู่ในตัวเมืองและชนบทได้ มีสถานที่สำหรับอ่านหนังสือและศึกษาค้นคว้าหาความรู้กันอย่างกว้างขวาง กรมสามัญศึกษาได้มอบหมายให้จังหวัดต่าง ๆ จัดตั้งห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภอขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนมีแหล่งศึกษาหาความรู้และทราบข่าวสารเหตุการณ์ที่เป็นปัจจุบันส่งเสริมการอ่านและป้องกันการลืมนั่งหนังสือ ตลอดจนสร้างนิสัยรักการอ่านด้วย

2. หน้าที่ความรับผิดชอบ ของงานส่งเสริมการอ่านของประชาชน สังกัดกองศึกษา ผู้ใหญ่ มีหน้าที่เกี่ยวกับการควบคุมการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนจังหวัด ห้องสมุดประชาชนอำเภอ พิจารณาจัดสรรงบประมาณให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้จ่ายดำเนินงาน นิเทศตรวจเยี่ยมการดำเนินงานทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคเกี่ยวกับงานห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภอ วางแผนปฏิบัติงานเป็นรายปี ดำเนินงานการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานเจ้าหน้าที่ห้องสมุดและบรรณารักษ์ให้เข้าใจหลักการปฏิบัติงานและเพิ่มประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ร่วมเป็นวิทยากรในการฝึกอบรมริเริ่มและแนะนำการปรับปรุงการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนโดยการจัดหาคู่มือการปฏิบัติงานออกเผยแพร่

3. อัตราค่าจ้าง มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานส่งเสริมการอ่านระดับ 1 ถึงระดับ 5 ระดับละ 1 คน รวม 5 คน นอกจากนั้นมีลูกจ้างประจำช่วยปฏิบัติงานอีก 17 คน

4. งบประมาณ ที่ได้รับการจัดสรรในปี 2519 จำนวน 12,715,860 บาท ปี 2520 ได้รับ 6,750,860 บาท

5. การดำเนินงาน ในส่วนของห้องสมุดประชาชนนั้นจัดตั้งในเขตเทศบาลของจังหวัด และเขตสุขาภิบาลของอำเภอ มีอยู่ทั้งสิ้น 337 แห่ง และมีเจ้าหน้าที่ 248 คน การโรง 96 คน การดำเนินงานนั้นได้ร่วมมือกับท้องถิ่นจัดตั้งห้องสมุดประชาชน โดยมีคณะกรรมการอำนวยการห้องสมุด เป็นผู้ควบคุมดูแลการดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนแต่ละแห่ง ทางราชการได้จัดสรรงบประมาณในการก่อสร้าง ปรับปรุง จัดซื้อหนังสือเพิ่มเติม ควบคุมอัตราค่าจ้างของห้องสมุด ขอกำหนดตำแหน่ง จัดสรรอัตราบรรจุและแต่งตั้ง โยกย้าย ลาออก ของบรรณารักษ์และการโรงควบคุมมาตรฐานของห้องสมุดประชาชน จัดอบรมบรรณารักษ์ นิเทศตรวจเยี่ยม รวบรวมสถิติ และรายงานประจำปีของห้องสมุด

การสนับสนุนกิจการของห้องสมุด เริ่มด้วยจัดแบ่งเงินค่าซื้อหนังสือให้ห้องสมุดขนาดใหญ่ แห่งละ 16,000 บาท ขนาดกลางแห่งละ 10,000 บาท และขนาดเล็กแห่งละ 6,000 บาท กับได้ช่วยจัดซื้อหนังสือพิมพ์รายวันให้แห่งละ 2 ฉบับ รวมทั้งสิ้น 337 แห่ง เป็นเงิน

1,569,350 บาท ส่วนค่าอุปกรณ์ซ่อมหนังสือก็ได้จัดเงินให้แห่งละ 1,000-1,500 บาท รวม 198 แห่ง เป็นเงิน 200,000 บาท

ห้องสมุดเคลื่อนที่ ใช้รถยนต์ 3 หน่วย เคลื่อนที่ตามลำแม่น้ำแม่กลอง บางปะกง และเจ้าพระยา พร้อมทั้งได้จัดบริการโสตทัศนศึกษาควบคู่ไปด้วย แต่ละหน่วยงานก็จะมีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบประกอบด้วย วิทยาการของกองการศึกษาผู้ใหญ่ บรรณารักษ์ ช่างฉายภาพยนตร์ พนักงานขับรถยนต์ และรถยนต์ สำหรับทางบกจัด 1 หน่วย ออกปฏิบัติงานในย่านชุมชน เช่น โรงงานอุตสาหกรรม โรงเรียนผู้ใหญ่ เป็นต้น ก่อนออกปฏิบัติงานในท้องที่ใดจะแจ้งให้ท้องถิ่นทราบล่วงหน้าเพื่อการประสานงาน

หนังสือที่นำมาให้บริการได้พยายามคัดเลือกหนังสือที่เป็นประโยชน์และเป็นที่น่าสนใจสำหรับกลุ่มผู้ใช้บริการ โดยใช้เงิน 14,276 บาท ซื้อหนังสือได้ 329 เล่ม หนังสือพิมพ์รายวัน 5 ฉบับ วารสาร 11 ฉบับ รวมกับหนังสือที่มีอยู่เดิมจะมีหนังสือหมุนเวียนอยู่ประมาณ 5,000 เล่ม

6. ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน ในส่วนของห้องสมุดประชาชนนั้นมียังนี้

6.1 ห้องสมุดไม่เป็นเอกเทศ อาศัยรวมกับอาคารอื่น ไม่เป็นอิสระ

6.2 ห้องสมุดบางแห่งขาดเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานโดยตรงต้องอาศัยบุคคลอื่น

ช่วยเหลือ

6.3 ขาดครุภัณฑ์ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ตู้เก็บหนังสือ อุปกรณ์เครื่องใช้ภายใน อุปกรณ์ซ่อมหนังสือ

6.4 หนังสือมีจำนวนน้อย ไม่พอบริการประชาชน

สำหรับห้องสมุดเคลื่อนที่นั้น ไม่สะดวกในการเข้ายานพาหนะ เพราะรถที่ำปฏิบัติงานเสียบ่อย บริการประชาชนได้น้อย เป็นไปอย่างจำกัด ในส่วนของหน่วยเรือนั้น เรือชำรุดบ่อยเช่นกัน ต้องใช้เวลาซ่อมนาน มีสถานที่หน่วยเรือให้บริการประชาชนมาอ่านน้อย

ปี พ.ศ.2521 กรมสามัญศึกษา (2522 : 328 - 330) ได้รับอนุมัติจากสำนักงาน
ประมาณให้กำหนดราคามาตรฐานค่าก่อสร้างห้องสมุดประชาชน มีรายละเอียดดังนี้

ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก

1.	ราคาค่าก่อสร้างอาคาร	ประมาณ	380,000 บาท
2.	ราคาค่าครุภัณฑ์	ประมาณ	87,000 บาท
3.	ราคาค่าติดตั้งไฟฟ้า	ประมาณ	18,000 บาท
	รวมราคา		485,000 บาท

ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง

1.	ราคาค่าก่อสร้าง	ประมาณ	620,000 บาท
2.	ราคาค่าครุภัณฑ์	ประมาณ	105,000 บาท
3.	ราคาค่าติดตั้งไฟฟ้า	ประมาณ	20,000 บาท
	รวมราคา		745,000 บาท

ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ (ชั้นเดียว)

1.	ราคาค่าก่อสร้าง	ประมาณ	840,000 บาท
2.	ราคาค่าครุภัณฑ์	ประมาณ	130,000 บาท
3.	ราคาค่าติดตั้งไฟฟ้า	ประมาณ	30,000 บาท

ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ (สองชั้น)

1.	ราคาค่าก่อสร้าง	ประมาณ	1,520,000 บาท
2.	ราคาค่าครุภัณฑ์ห้องสมุด	ประมาณ	197,000 บาท
3.	ราคาค่าติดตั้งไฟฟ้า	ประมาณ	42,000 บาท
	รวมราคา		1,759,000 บาท

ราคาที่กำหนดเอาไว้นี้จะเปลี่ยนแปลงทุก 3 ปี

นอกจากนั้นกรมสามัญศึกษา (2522 : 300 - 303) ยังได้กำหนดหน้าที่ อัตรา ค่าจ้าง และเงื่อนไขการจ้างลูกจ้างประจำตำแหน่ง บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนอีกด้วย ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขที่เคยกำหนดเอาไว้เดิมเมื่อปี พ.ศ. 2511 ใหม่ว่า เพื่อให้เหมาะสมกับหน้าที่ และปริมาณงานที่ลูกจ้างประจำที่ได้รับมอบหมายอยู่ปัจจุบัน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

บรรณารักษ์ชั้น 3

หน้าที่โดยย่อ	ให้บริการในการอ่าน ยืมหนังสือ ช่างหนังสือ ทำบัตรรายการ จัดหมวดหมู่หนังสือ จัดนิทรรศการ และจัดกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับงานห้องสมุด ซึ่งเป็นการให้ความรู้แก่ประชาชน ตลอดจนรับผิดชอบในการรักษาวัสดุทรัพย์สินในห้องสมุด
อัตราค่าจ้าง	ขั้นต่ำ - บาท ขั้นสูง 3,170 บาท
เงื่อนไขการจ้าง	จ้างจากผู้ได้รับประกาศนียบัตร มศ. 3 หรือ ม.6 หรือเทียบเท่า

บรรณารักษ์ชั้น 2

หน้าที่โดยย่อ	ให้บริการในการอ่าน ยืมหนังสือ ช่างหนังสือ ทำบัตรรายการ จัดหมวดหมู่หนังสือ จัดนิทรรศการ และจัดกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับงานห้องสมุด ซึ่งเป็นการให้ความรู้แก่ประชาชน ตลอดจนรับผิดชอบการรักษาวัสดุทรัพย์สินในห้องสมุด สำหรับห้องสมุดที่มีหนังสือน้อยกว่าห้องสมุดที่มีบรรณารักษ์ ชั้น 1
อัตราค่าจ้าง	ขั้นต่ำ - บาท ขั้นสูง 3,355 บาท
เงื่อนไขการจ้าง	1. จ้างจากผู้ได้รับประกาศนียบัตร ป.กศ. หรือ 2. แต่งตั้งจากลูกจ้างประจำตำแหน่งบรรณารักษ์ ชั้น 3 ของส่วนราชการที่ปฏิบัติงานมาแล้วไม่น้อยกว่า 4 ปี

บรรณารักษ์ชั้น 1

- หน้าที่โดยย่อ ให้บริการในการอ่าน การยืมหนังสือ ช่างหนังสือ ทำบัตรรายการ จัดหมวดหมู่หนังสือ จัดนิทรรศการ และจัดกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับงานห้องสมุด ซึ่งเป็นการให้ความรู้แก่ประชาชน ตลอดจนรับผิดชอบในการรักษาวัสดุครุภัณฑ์ในห้องสมุด
- อัตราค่าจ้าง ขั้นต่ำ - บาท ขั้นสูง 3,540 บาท
- เงื่อนไขการจ้าง
1. จ้างจากผู้ได้รับประกาศนียบัตร ป.กศ. สูง หรือ
 2. แต่งตั้งจากลูกจ้างประจำตำแหน่งบรรณารักษ์ชั้น 2 ของส่วนราชการที่ปฏิบัติงานมาแล้วไม่น้อยกว่า 3 ปี

นอกจากนั้นกรมสามัญศึกษา (2522 : 304) ยังได้กำหนดขั้นตอนการขอเลื่อนระดับตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่เป็นอัตราข้าราชการพลเรือนสามัญอีกด้วย รายละเอียดดังนี้ตามที่ ก.พ. ลงมติให้กำหนดตำแหน่งข้าราชการพลเรือนสามัญ ตำแหน่งในสายงานที่เริ่มต้นจากระดับ 1 และระดับ 2 ให้กำหนดตำแหน่งเป็นระดับสูงขึ้นถึงระดับ 3 ได้ทุกตำแหน่ง ตามหนังสือสำนักงาน ก.พ. ที่ สร. 0705/ว.6 ลงวันที่ 31 มีนาคม 2521 สำหรับตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 และ 2 ก.พ. อนุมัติเป็นหลักการให้เลื่อนระดับสูงขึ้นเป็นระดับ 2 และ 3 ได้ทุกตำแหน่ง ตามลำดับ เมื่อผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวมีคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่ง กล่าวคือ

1. เมื่อผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 มีคุณสมบัติตรงตามมาตรฐานกำหนดตำแหน่ง เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2 และได้รับอัตราเงินเดือนไม่ต่ำกว่า 1,585 บาท จะได้รับการเลื่อนขั้นแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2 ระดับ 2
2. เมื่อผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2 ได้รับอัตราเงินเดือน 1,985 บาท และดำรงตำแหน่งดังกล่าวมาแล้วไม่น้อยกว่า 2 ปี จะได้รับการเลื่อนขั้นแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 3 ระดับ 3

ทั้งนี้โดยดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. เสนอผู้บังคับบัญชาระดับจังหวัดพิจารณาความเหมาะสมกับตำแหน่งตามแบบประเมินบุคคลเพื่อพิจารณาความเหมาะสมกับตำแหน่งที่ขอกำหนด
2. เมื่อจังหวัดพิจารณาแบบประเมินบุคคล และเห็นว่าเป็นผู้มีความเหมาะสมกับตำแหน่งที่ขอกำหนด ก็จะเสนอกรมสามัญศึกษา พิจารณา พร้อมด้วยแบบประเมินบุคคล เพื่อพิจารณาและดำเนินการต่อไป
3. กรมสามัญศึกษาจะพิจารณาและออกคำสั่ง เลื่อนและแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งตามตำแหน่งที่ขอกำหนดต่อไป

เมื่อ ก.พ. มีมติให้กำหนดตำแหน่งสายงานห้องสมุดที่เริ่มจากระดับ 1 ให้เลื่อนเป็นระดับ 3 ได้เช่นนี้ กรมสามัญศึกษา (2522 : 309 - 310) จึงจำเป็นต้องกำหนดมาตรฐานกำหนดตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2 และ 3 ขึ้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

ชื่อตำแหน่ง เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2

หน้าที่และความรับผิดชอบ ปฏิบัติงานห้องสมุดที่ค่อนข้างยาก ภายใต้การกำกับตรวจสอบโดยทั่วไป หรือตามคำสั่งหรือแนวทางปฏิบัติที่มีอยู่อย่างกว้าง ๆ และปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

ลักษณะงานที่ปฏิบัติ ปฏิบัติงานที่ค่อนข้างยากเกี่ยวกับการจัดหา ดูแลเก็บรักษา และซ่อมแซมหนังสือ รับผิดชอบ อาคาร วัสดุ และครุภัณฑ์ของห้องสมุดที่ทะเบียน จัดหมวดหมู่หนังสือ และทำบัตรรายการหนังสือ แนะนำและให้บริการแก่ประชาชนในการใช้ห้องสมุด และให้บริการตอบคำถามต่าง ๆ เกี่ยวกับกิจการของห้องสมุด จัดกิจกรรมของห้องสมุดเพื่อส่งเสริม เผยแพร่ และชักจูงให้ประชาชนใช้ห้องสมุดมากขึ้น รวบรวมสถิติและจัดทำรายงานประจำปีของห้องสมุด และปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง

คุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่ง

1. มีคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 และได้ดำรงตำแหน่งในระดับ 1 หรือที่ ก.พ. เทียบเท่ามาแล้วไม่น้อยกว่า 3 ปี โดยจะต้องปฏิบัติราชการเกี่ยวกับงานห้องสมุด หรืองานอื่นที่เกี่ยวข้องมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี กำหนดเวลา 3 ปีให้ลดเป็น 2 ปี สำหรับผู้มีคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 ข้อ 2
2. ได้รับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูง หรือเทียบได้ไม่ต่ำกว่านี้
3. ได้รับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง หรือเทียบได้ไม่ต่ำกว่า ทางบรรณารักษ-ศาสตร์หรือทางอื่นที่ ก.พ. กำหนดว่าใช้เป็นคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งนี้

ความรู้ความสามารถที่ต้องการ

นอกจากจะมีความรู้ความสามารถเช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 แล้ว จะต้องมีความสามารถในการให้คำแนะนำเกี่ยวกับระเบียบและวิธีการปฏิบัติงานที่อยู่ในความรับผิดชอบด้วย

ชื่อตำแหน่ง เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 3

หน้าที่และความรับผิดชอบ ปฏิบัติงานในฐานะหัวหน้าหน่วยงาน ซึ่งมีหน้าที่ความรับผิดชอบ และคุณภาพของงานไม่สูงนัก หรือในฐานะผู้ช่วยหัวหน้าหน่วยงาน ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบ และคุณภาพของงานเทียบได้ระดับเดียวกัน รับผิดชอบงานทางด้านห้องสมุด โดยควบคุมตรวจสอบการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่จำนวนหนึ่ง หรือปฏิบัติงานห้องสมุดที่ยาวพอสมควร ภายใต้การกำกับตรวจสอบบ้าง และปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

ลักษณะงานที่ปฏิบัติ ปฏิบัติงานที่ยากพอสมควรเกี่ยวกับงานห้องสมุด โดยปฏิบัติหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง เช่น พิจารณาและให้ข้อเสนอแนะในการจัดหา และคัดเลือกหนังสือเข้าห้องสมุด ควบคุมดูแล เก็บรักษา และซ่อมแซมหนังสือ รับผิดชอบอาคาร วัสดุและครุภัณฑ์ของห้องสมุด ทำทะเบียน จัดหมวดหมู่หนังสือ และทำบัตรรายการหนังสือ แนะนำและให้บริการแก่ประชาชนในการใช้ห้องสมุด และให้บริการตอบคำถามต่าง ๆ เกี่ยวกับ

กิจการของห้องสมุด จัดกิจกรรมของห้องสมุด เพื่อส่งเสริม เผยแพร่และชักจูงให้ประชาชนใช้ห้องสมุดมากขึ้น บริการข้อมูลทางคอมพิวเตอร์ รวบรวมสถิติและจัดทำรายงานประจำปีของห้องสมุด เป็นต้น ให้คำปรึกษาแนะนำในการปฏิบัติงานแก่เจ้าหน้าที่ระดับรองลงมา และปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง

ในฐานะหัวหน้าหน่วยงาน นอกจากจะปฏิบัติงานดังกล่าวข้างต้นบ้างแล้ว ยังทำหน้าที่ติดต่อประสานงาน ควบคุม ตรวจสอบ ให้คำปรึกษาแนะนำ และแก้ไขปัญหาขัดข้องในการปฏิบัติงานงานหน่วยงานที่รับผิดชอบ

ในฐานะผู้ช่วยหัวหน้าหน่วยงาน ทำหน้าที่ช่วยหัวหน้าหน่วยงานปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย

คุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่ง มีคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2 และได้ดำรงตำแหน่งในระดับ 2 หรือที่ ก.พ. เทียบเท่ามาแล้ว ไม่น้อยกว่า 3 ปี โดยจะต้องปฏิบัติราชการเกี่ยวกับงานห้องสมุด หรืองานอื่นที่เกี่ยวข้องมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี กำหนดเวลา 3 ปี ให้ลดเป็น 2 ปี สำหรับผู้มีคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2 ข้อ 1 และข้อ 3

ความรู้ความสามารถที่ต้องการ นอกจากจะมีความรู้ความสามารถเช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2 แล้วจะต้องมีสิ่งต่อไปนี้

1. มีความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเหตุการณ์ปัจจุบันในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งของประเทศไทย

2. มีความสามารถในการศึกษาหาข้อมูล วิเคราะห์ปัญหา และสรุปเหตุผล

เมื่อพิจารณาถึงการดำเนินงานต่าง ๆ ของห้องสมุดประชาชนในระยะที่สอง พ.ศ. 2481-2521 จะพบพัฒนาการด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

นโยบายการจัดห้องสมุดประชาชน

ในปี พ.ศ. 2480 รัฐบาลได้ริเริ่มจัดดำเนินการการศึกษาผู้ใหญ่เพราะเห็นว่า การศึกษาผู้ใหญ่เป็นกิจการที่นานาประเทศทั่วโลกได้จัดทำกันมาเป็นเวลาช้านาน และในปี พ.ศ. 2481 รัฐบาลได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภาว่าจะพยายามจัดให้ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ ได้รับการศึกษาจนอ่านออกเขียนได้ และรู้หน้าที่พลเมือง คือระยะเริ่มแรกจะเริ่มที่การอ่านออกเขียนได้ก่อน ต่อมารัฐบาลก็จัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นในปี พ.ศ. 2483 เพื่อให้เป็นเจ้าหน้าที่ดำเนินการเรื่องการสอนหนังสือ และการดำเนินการด้านการศึกษาผู้ใหญ่

เมื่อกระทรวงศึกษาธิการได้ตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นเมื่อปี 2483 และได้พิจารณาเห็นว่าห้องสมุดเป็นแหล่งที่จะให้ความรู้แก่ประชาชน จึงมีนโยบายที่จะจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศโดยให้กองการศึกษาผู้ใหญ่เป็นฝ่ายดำเนินการ แต่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 เสียก่อนการดำเนินการจัดตั้งจึงชะงักลงจนกระทั่งสงครามสิ้นสุดลง จึงได้มีการพิจารณากันใหม่อีกครั้ง

ในปี พ.ศ. 2492 รัฐบาลโดย จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎร เกี่ยวกับการศึกษาว่า รัฐบาลนี้ถือว่าการส่งเสริมและบำรุงการศึกษามอบรมประชาชนเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก จึงพยายามจัดให้มีห้องสมุดสำหรับประชาชนให้แพร่หลายยิ่งขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพ เมื่อรัฐบาลได้แถลงนโยบายเช่นนี้แล้ว กระทรวงศึกษาธิการก็ได้รับนโยบายไปดำเนินการโดยแจ้งให้ทุกจังหวัดทราบว่า ห้องสมุดประชาชนเป็นสิ่งที่ต้องจัดให้มีอย่างแพร่หลาย และให้เป็นผลโดยเร็ว พร้อมกันนั้นกระทรวงศึกษาธิการก็ได้ประกาศระเบียบว่าด้วยห้องสมุดสำหรับประชาชน พ.ศ. 2492 ด้วย โดยระบุให้ศึกษาธิการจังหวัดหรือศึกษาการอำเภอแล้วแต่กรณีเป็นผู้ดำเนินการด้านห้องสมุดประชาชน

ในปี พ.ศ. 2495 คณะรัฐมนตรีได้มอบหมายให้กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย ร่วมมือกันจัดให้มีห้องสมุดประชาชนอำเภอขึ้นอำเภอละ 1 แห่ง ให้

กระทรวงมหาดไทยเป็นผู้หาสถานที่ กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการด้านค่าใช้จ่ายและบุคลากร และได้ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495 แทนระเบียบปี พ.ศ. 2492 ในปี พ.ศ. 2496 กระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริมกิจการห้องสมุดประชาชนขึ้น คณะกรรมการชุดนี้ได้เสนอแนะให้มีการจัดห้องสมุดประชาชนตัวอย่าง จัดอบรมวิทยากรบรรณารักษศาสตร์ตั้งสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย จัดเจ้าหน้าที่ไปฝึกงานที่ศาลาอเมริกัน และจัดตั้งอนุกรรมการเพื่ออนุรักษ์ศิลป วิทยากรบรรณารักษศาสตร์ ทำแผนการจัดหมู่หนังสือไทย และทำบัญชีหัวเรื่องของหนังสือ

ข้อเสนอแนะดังกล่าวกรมสามัญศึกษาได้รับไปดำเนินการให้เป็นไปตามข้อเสนอทุกประการ เริ่มด้วยการจัดทำคำแนะนำการปรับปรุงส่งเสริมห้องสมุดประชาชน โดยมอบหมายให้ทุกจังหวัดรับไปดำเนินการ จัดอบรมวิทยากรบรรณารักษศาสตร์เป็นครั้งแรก ให้แก่บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อปี พ.ศ. 2496 มีนโยบายให้ห้องสมุดจัดหมู่หนังสือ ในปี พ.ศ. 2499 และ พ.ศ. 2500 ร่วมกับสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย จัดอบรมบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนในกรุงเทพมหานคร

ต่อมาปี พ.ศ. 2508 กระทรวงศึกษาธิการ โดยกรมสามัญศึกษาได้อนุมัติให้ใช้มาตรฐานของห้องสมุดประชาชนโดยคาดหวังว่า ห้องสมุดประชาชนจะดำเนินงานต่าง ๆ ได้ถึงเกณฑ์มาตรฐานที่วางไว้ ในปี พ.ศ. 2511 ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ได้ให้นโยบายการปรับปรุงห้องสมุดประชาชน โดยยกกระดับห้องสมุดเข้าเกณฑ์มาตรฐานที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้แล้วในปี 2508 จะได้ร่วมมือกับจังหวัดยกกระดับมาตรฐานของห้องสมุดให้เข้าเกณฑ์ต่อไป การจัดห้องสมุดก็จะใช้หลักความร่วมมือกันระหว่างท้องถิ่นกับราชการ เรื่องของบรรณารักษ์จะส่งเสริมให้มีวุฒิครู และเป็นข้าราชการสามัญมากขึ้น ในส่วนของการจัดสรรงบประมาณซื้อหนังสือให้แก่ห้องสมุด ก็จะพิจารณาถึงจำนวนสมาชิก จำนวนผู้อ่านและความร่วมมือของท้องถิ่นเป็นประการสำคัญ ด้านการปรับปรุงการปฏิบัติงานของบรรณารักษ์จะอบรมระยะยาวแก่บรรณารักษ์ที่ยังไม่เคยเข้าอบรมในปี 2512 และประการสุดท้ายจะดำเนินการทดลองห้องสมุดเคลื่อนที่ และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน

ปี พ.ศ. 2514 กระทรวงศึกษาธิการได้วางโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนไว้บนแผนพัฒนาการศึกษาฉบับที่ 3 พ.ศ. 2515 - 2519 เป้าหมายคือ ด้านปริมาณจะปรับปรุงห้องสมุดประชาชนให้ได้ปีละ 10 แห่ง รวม 5 ปี 50 แห่ง จัดอบรมบรรณารักษ์ปีละ 60 คน รวม 5 ปี 300 คน ปี พ.ศ. 2516 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศจัดตั้งห้องสมุดประชาชนจำนวน 332 แห่งทั่วประเทศให้เป็นสถานศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา เพื่อเปิดโอกาสให้บุคลากรห้องสมุดได้ก้าวหน้าในวิชาชีพมากขึ้น

ต่อมาปี พ.ศ. 2517 - 2521 เป็นปีแห่งการเปลี่ยนแปลงระบบห้องสมุดจากเดิมไปสู่ระบบการศึกษาตลอดชีวิต เป็นการจัดตั้งศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตขึ้นมาใหม่ ที่รวบเอางานการศึกษาผู้ใหญ่ทุกประเภทในจังหวัด เข้ามาเป็นของศูนย์การศึกษาตลอดชีวิต ภายใต้อำนาจว่า "ศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด" เป็นการเปลี่ยนนโยบายการบริหารงาน การศึกษาผู้ใหญ่ไปเป็นอีกรูปแบบหนึ่ง ห้องสมุดประชาชนก็ได้รับการเปลี่ยนแปลงไปด้วยในระยะแรกคือ ปี พ.ศ. 2519 ห้องสมุดประชาชนจังหวัดที่ได้รับการประกาศจัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด ได้รวมกิจการต่าง ๆ ไปขึ้นตรงต่อศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด การบริหารงานอยู่ภายใต้ความควบคุมดูแลของศูนย์จังหวัดอย่างใกล้ชิด

ในส่วนของการจัดสร้างห้องสมุดประชาชนนั้น กรมสามัญศึกษาก็จัดสรรงบประมาณการก่อสร้างโดยคำนึงถึงเงินสมทบของท้องถิ่นมากขึ้น มีการกำหนดราคามาตรฐานค่าก่อสร้างห้องสมุดประชาชนไว้ คือห้องสมุดขนาดเล็ก ราคา 485,000 บาท ห้องสมุดขนาดกลางราคา 745,000 บาท ห้องสมุดขนาดใหญ่ ขึ้นเดี่ยว ราคา 1,000,000 บาท สองชั้นราคา 1,759,000 บาท

กล่าวโดยสรุปในเรื่องนโยบายการจัดห้องสมุดประชาชน มีพัฒนาการมาตามลำดับจากการพยายามจัดห้องสมุดประชาชนให้แพร่หลายยิ่งขึ้นในปี 2492 โดยไม่ระบุงบประมาณมาเป็นการจัดสรรงบประมาณ เพื่อการก่อสร้างห้องสมุดโดยตรงในปี พ.ศ. 2521 โดยให้มีท้องถิ่นมีส่วนร่วมบริจาคเงินสมทบก่อสร้างห้องสมุดในท้องที่ต่าง ๆ ของประเทศ

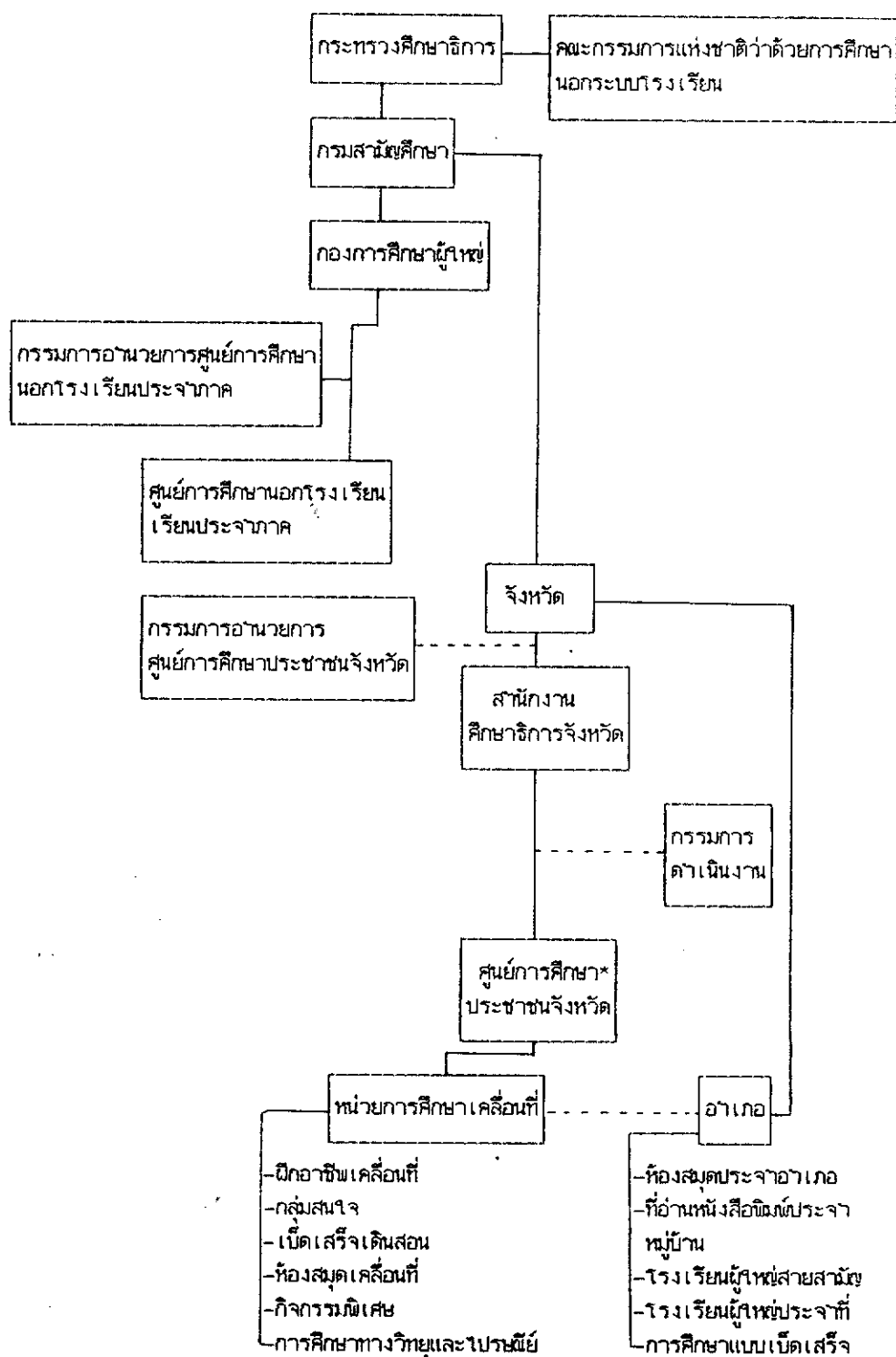
การบริหารงาน

ในช่วงแรกที่ตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงนั้น การบริหารงานห้องสมุดประชาชนขึ้นอยู่กับแผนกวิชาการเป็นการกำหนดหน้าที่ของแผนกนี้ไว้ว่า ให้พิจารณาหาวิธีการจัดการศึกษาทางอ้อมด้านอื่น ๆ ด้วย นอกจากการสอนผู้ใหญ่ให้อ่านออกเขียนได้ การศึกษาทางอ้อมเหล่านั้นได้แก่ การปาฐกถา การจัดรายการวิทยุ จัดที่อ่านหนังสือพิมพ์ ห้องสมุด จัดฉายภาพยนตร์ เป็นต้น ช่วงแรกห้องสมุดประชาชนจัดเป็นการศึกษาทางอ้อมจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2492 ได้มีการประชุมนานาชาติ เรื่องการศึกษาผู้ใหญ่ ที่ประเทศเดนมาร์ก จัดโดยองค์การยูเนสโก ครั้งนั้นผู้แทนของประเทศสมาชิก รวม 29 ประเทศที่เข้าร่วมประชุมก็ได้ลงมติเป็นเอกฉันท์รับรองว่า พิพิธภัณฑ์และห้องสมุดประชาชนมีบทบาทสำคัญยิ่งในการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ จึงมีข้อเสนอแนะให้ประเทศสมาชิกนำข้อคิดดังกล่าววางแนวทางการพัฒนาห้องสมุดในประเทศของตน

ประเทศไทยรับเอาแนวคิดนี้มาพัฒนาวางแนวทางการบริหารงานห้องสมุดประชาชน โดยได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดสำหรับประชาชนขึ้นในปี พ.ศ. 2492 ประกาศใช้เมื่อเดือนตุลาคม 2492 ตามระเบียบนี้ด้านการบริหารงานห้องสมุดนั้นระบุให้มีคณะกรรมการอำนวยการห้องสมุดขึ้นมาคณะหนึ่ง มีจำนวน 3 - 5 คน โดยให้ศึกษาธิการจังหวัดหรือศึกษาธิการอำเภอเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และมอบหมายให้ศึกษาธิการจังหวัด และศึกษาธิการอำเภอทำรายงานผลการจัดห้องสมุดเสนอกระทรวงศึกษาธิการทุกระยะ 6 เดือน คือเดือนกรกฎาคม และเดือนมกราคมของทุกปี

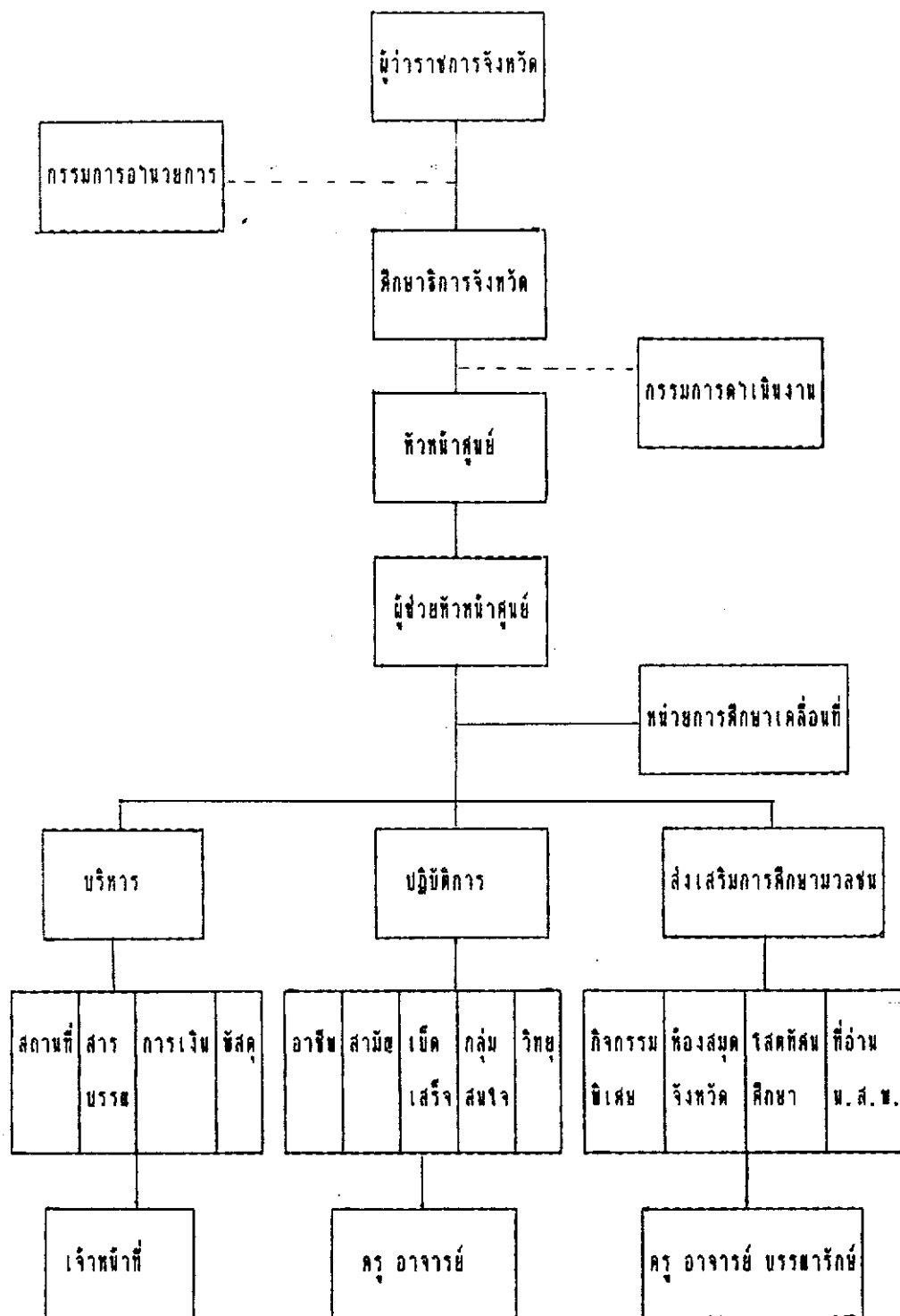
ปี พ.ศ. 2495 กระทรวงศึกษาธิการก็ได้ออกระเบียบของกระทรวงว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495 มาใช้แทนระเบียบปี 2492 ในส่วนของการควบคุมดูแลห้องสมุดและการบริหารงานยังคงเป็นของศึกษาธิการจังหวัด และศึกษาธิการอำเภอตามเดิม และในปีนี้เองที่กองการศึกษาผู้ใหญ่ย้ายสังกัดจากสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ มาสังกัดกรมสามัญศึกษา

แผนภูมิระบบการบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียนในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค ในปี พ.ศ. 2520 จะมีลักษณะดังต่อไปนี้

ภาพประกอบ 1 แผนภูมิระบบบริหารงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน

* ห้องสมุดประชาชนจังหวัดอยู่ในระบบการบริหารของศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด

ภาพประกอบ 2 แผนภูมิแสดงสายบริหารของศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด

กรมสามัญศึกษาโดยกองการศึกษาผู้ใหญ่เป็นเจ้าของเรื่องจัดบริหารงานห้องสมุดประชาชนตามนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการและให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐบาล มีการแต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริมกิจการห้องสมุดประชาชนขึ้นในปี พ.ศ. 2496 คณะกรรมการชุดนี้เสนอให้มีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนตัวอย่างขึ้นที่จังหวัดพระนคร ธนบุรี นครปฐม อยุธยา และ ฉะเชิงเทรา รวม 5 แห่ง โดยให้มีการจัดอบรมวิชาบรรณารักษศาสตร์ให้แก่เจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชน นอกจากนั้นห้องสมุดยังจัดเจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนไปฝึกงานที่ศาลาอเมริกันในระยะเวลาหนึ่ง และกรมสามัญศึกษาได้จัดทำคำแนะนำการปรับปรุง ส่งเสริมห้องสมุดประชาชนขึ้น ส่งให้จังหวัดนำไปดำเนินการ

กรมสามัญศึกษายังคงบริหารงานห้องสมุดประชาชนในส่วนกลางและมอบหมายให้ศึกษาธิการจังหวัด และศึกษาธิการอำเภอทำหน้าที่ควบคุมดูแลในส่วนภูมิภาค โดยอาศัยระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495 และมาตรฐานห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2508 เป็นเครื่องมือในการบริหารงาน มีการจัดประชุมอบรมสัมมนาบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนมาเป็นระยะ ๆ จนถึงปี พ.ศ. 2518 กระทรวงศึกษาธิการก็ได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด ขึ้นโดยศูนย์การศึกษาประชาชนมีสถานะเป็นสถานศึกษา มีหน้าที่ช่วยเหลือจังหวัดบริหารงานการศึกษาผู้ใหญ่ทุกประเภท ที่จังหวัดดำเนินการอยู่ เช่น โรงเรียนผู้ใหญ่ กลุ่มสนใจ หน่วยโสตทัศนศึกษา ห้องสมุด หน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ เป็นต้น ดังนั้นการบริหารงานห้องสมุดประชาชนจังหวัดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นไป จึงได้โอนไปขึ้นโดยฝ่ายการศึกษามวลชนของศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด แทนศึกษาธิการจังหวัด แต่ห้องสมุดประชาชนอำเภอยังคงขึ้นตรงต่อศึกษาธิการอำเภออยู่เช่นเดิม

บทประมวล

ในเรื่องงบประมาณการจัดห้องสมุดประชาชนระยะแรกเริ่ม คือ ปี พ.ศ. 2492 กระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้จัดสรรงบประมาณให้ คือจังหวัดใดไม่มีงบประมาณก็ต้องขอ

งบประมาณไปทางกระทรวงศึกษาธิการ และตกลงวิธีการกับกระทรวงศึกษาธิการก่อนจัดห้องสมุด
อย่างไรก็ตามในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดสำหรับประชาชน พ.ศ. 2492
ระบุว่า ค่าใช้สอยของห้องสมุดให้จ่ายจากงบประมาณเงินอุดหนุนการศึกษาผู้ใหญ่ ที่กระทรวง
ศึกษาธิการแบ่งให้ หรือใช้จ่ายจากรายได้ประเภทอื่น เช่น รายได้ของห้องสมุด รายได้ซึ่งได้
รับจากผู้บริจาค เป็นต้น และระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ.
2495 ก็ระบุให้ใช้เงินอุดหนุนงบประมาณการศึกษาผู้ใหญ่เช่นเดิม

จากรายงานการศึกษาผู้ใหญ่ประจำปี พ.ศ. 2504 ได้ระบุแหล่งที่มาของเงินห้องสมุด
ไว้ว่าภายในระยะเวลาสิบปี (พ.ศ. 2494 - 2503) กิจการห้องสมุดประชาชนนับว่าได้
ก้าวหน้าไปพอสมควร มีห้องสมุดเกิดขึ้นถึง 308 แห่ง มีห้องสมุดเคลื่อนที่ 11 หน่วย ทั้งส่วน
กลาง และส่วนภูมิภาค รวมทั้งสิ้น 308 แห่ง ได้รับเงินงบประมาณจากรัฐบาลจำนวน
202 แห่ง นอกนั้นได้รับเงินอุดหนุนจากทางอื่นซึ่งได้แก่ เงินบริจาค การจัดงานเพื่อเก็บเงิน
บำรุงห้องสมุด และค่าบำรุงห้องสมุดจากสมาชิก คำว่า "เงินงบประมาณจากรัฐบาล" หมายถึง
เงินอุดหนุนการศึกษาผู้ใหญ่นั่นเอง

งบประมาณที่ห้องสมุดประชาชนได้รับเป็นค่าดำเนินงานนั้น ได้รับคำชี้แจงว่าให้จ่าย
เป็นค่าจัดซื้อหนังสือเข้าห้องสมุด 70% จ่ายเป็นค่าวัสดุสำหรับห้องสมุด เช่น เครื่องเขียน
วัสดุซ่อม 25% และที่เหลือ 5% ให้จ่ายเป็นค่าหนังสือพิมพ์รายวัน ในปี พ.ศ. 2507 และ พ.ศ.
2508 สมาน แสงมลิ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ ได้กล่าวว่า ได้แบ่งกระดับการให้
เงินช่วยเหลือห้องสมุด ไว้ดังนี้

ห้องสมุดในโครงการปรับปรุงของกระทรวงศึกษาธิการที่เป็นตัวอย่าง 3 แห่ง ให้เงิน
ช่วยเหลือแต่ละ 10,000 บาท ห้องสมุดประชาชนประจำจังหวัดที่ตั้งภาคการศึกษาให้เงิน
ช่วยเหลือ แต่ละ 7,000 บาท จังหวัดที่มีห้องสมุดดี มีบรรณารักษ์ดี กิจการดีให้ 5,000 บาท
ห้องสมุดที่ดำเนินกิจการไปตามธรรมดาสามัญก็ให้เงินเพียง 3,000 บาท

โดยสรุปงบประมาณของห้องสมุดประชาชนนั้นได้มาจากเงินงบประมาณประจำปี ซึ่งจัดสรรโดยกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ จนแต่ละปีงบประมาณนั้นเอง

อาคารสถานที่

จากระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2492 ระบุว่า การจัดตั้งห้องสมุดสำหรับประชาชนให้พิจารณาสถานที่ซึ่งการติดต่อมาสะดวก ไม่ไกลจากชุมชนและมีสิ่งแวดล้อมเหมาะสมที่จะเป็นสถานศึกษาหาความรู้จากการอ่านและการค้นคว้า ถ้าไม่มีสถานที่โดยเอกเทศ ก็อาจจัดตั้งร่วมกับกิจการแห่งอื่นในสาขาการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งมีสำนักงานหรือสถานที่อยู่แล้วก็ได้ เช่น โรงเรียนผู้ใหญ่ หรือสำนักงานการศึกษาประชาชน ในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495 ก็ระบุอาคารสถานที่ไว้เช่นเดียวกัน แต่วิธีการปฏิบัติของกรมสามัญศึกษาตามมติคณะรัฐมนตรี พ.ศ. 2495 ซึ่งเกี่ยวกับอาคารสถานที่ มติคณะรัฐมนตรีให้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้นตามอำเภอทั่วประเทศ อำเภอละ 1 แห่ง โดยมอบหมายให้กระทรวงมหาดไทยสั่งการให้ทางอำเภอจัดเตรียมหาสถานที่โดยการยืมหรือเช่าอาคาร หากมีผู้บริจาคที่ดินหรืออาคาร หรือให้ยืมโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายก็ยิ่งดี เพราะกรมสามัญศึกษาไม่มีงบประมาณในการจัดตั้งห้องสมุดแต่มีเพียงค่าใช้จ่ายเป็นเงินอุดหนุนการศึกษาผู้ใหญ่ส่วนหนึ่งเท่านั้น

จากรายงานการศึกษาผู้ใหญ่ ประจำปี พ.ศ. 2504 ได้กล่าวถึง อาคารสถานที่ของห้องสมุดประชาชนตั้งแต่ พ.ศ. 2494 - 2503 ไว้ว่า สถานที่ห้องสมุดโดยทั่ว ๆ ไปมีลักษณะเป็นห้องอ่านหนังสือเล็ก ๆ บางแห่งก็มีอาคารเอกเทศ แต่โดยมากเป็นห้อง ๆ หนึ่ง ในอาคารเรียนบ้าง ในสโมสรข้าราชการบ้าง หรือในศาลว่าการจังหวัดบ้าง ห้องสมุดเหล่านี้โดยทั่วไป บรรจุหนังสือได้สูงสุดประมาณหมื่นเล่ม มีเนื้อที่เฉลี่ยสำหรับนั่งอ่านได้ประมาณ 30 คน ไม่

มีเนื้อที่สำหรับการประชุมเพื่อจัดกิจกรรมใด ๆ ยกเว้นที่ห้องสมุดวัดเวฬุราชินจังหวัดธนบุรี ซึ่งมีห้องประชุมอยู่ด้วย ตามปกติถ้าจะมีการจัดกิจกรรมก็มักทำกันในห้องอ่านหนังสือนั่นเอง

ปี พ.ศ. 2507 สภาพอาคารของห้องสมุดโดยทั่วไป ส่วนใหญ่ยังไม่เข้าขั้นได้มาตรฐาน เป็นอาคารที่สร้างขึ้นด้วยเงินของท้องถิ่น จัดหามาด้วยการบริจาค หรือเงินของสภาจังหวัด ดังนั้นอาคารของห้องสมุด จึงเป็นอาคารที่ท้องถิ่นจัดสร้างขึ้น โดยคำนึงถึงความต้องการของท้องถิ่นเป็นสำคัญ ประสงค์จะจัดเป็นห้องประชุมบ้าง หรือจัดสร้างผนวกกับอาคารอื่น ๆ แล้ว จัดให้เพียงห้องเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งห้องสมุดประชาชนประจำอำเภอ ส่วนมากจะอยู่ในแผนกศึกษาธิการอำเภอนั่นเอง ปี พ.ศ. 2511 อาคารห้องสมุดประชาชนจำนวนมาก โดยเฉพาะห้องสมุดประจำอำเภอยังไม่ได้มาตรฐาน ต้องอาศัยหรือเช่า

ปี 2517 - 2519 กรมสามัญศึกษาได้จัดสรรเงินงบประมาณเพื่อดำเนินโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนให้ได้มาตรฐานรวมทั้งสิ้น 38 แห่ง ทั้งขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก งบประมาณที่จัดจะเป็นค่าก่อสร้างอาคาร ค่าครุภัณฑ์ เงินเดือน ค่าจ้างประจำ ค่าหนังสือใหม่ และค่าติดตั้งไฟฟ้าและน้ำประปา ดังนั้นอาคารสถานที่ห้องสมุดจึงได้มาตรฐานมากยิ่งขึ้น ในปี 2521 กรมสามัญศึกษาได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาจัดสรรงบประมาณ สมทบในการก่อสร้างห้องสมุดประชาชน โดยพิจารณาถึงที่ดิน รูปแบบก่อสร้าง และจำนวนเงินสมทบของท้องถิ่นประกอบการพิจารณาจัดสรรงบประมาณ

กฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง

ตั้งแต่เริ่มแรกที่มีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้นในประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2492 จนถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2521 ไม่ปรากฏว่ามีกฎหมายว่าด้วยห้องสมุดประชาชนสำหรับประเทศไทย คงมีแต่ระเบียบห้องสมุดของกระทรวงศึกษาธิการเท่านั้น คือระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยห้องสมุดสำหรับประชาชน พ.ศ. 2492 มีทั้งสิ้น 16 หัวข้อ ว่าด้วยระเบียบ

วัตถุประสงค์การจัดตั้งห้องสมุด อำนาจการจัดตั้ง สถานที่ เวลาเปิดทำการ คณะกรรมการ
อำนวยการห้องสมุด ผู้ดำเนินการห้องสมุด หนังสือที่อนุมัติให้มีและไม่อนุมัติให้มีในห้องสมุด ค่าเช่า
ง่ายและการรายงาน ส่วนระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495
มี 18 หัวข้อ ประกอบด้วย วัตถุประสงค์ การจัดตั้งห้องสมุด ผู้ดำเนินงานห้องสมุด หนังสือ
ในห้องสมุด งบประมาณและรายงาน (ดูภาคผนวก ง) ระเบียบปี 2495 ประกาศใช้เมื่อ
วันที่ 18 ตุลาคม 2495 เป็นต้นไป มีเพียงระเบียบ 2 ฉบับเท่านั้น นอกจากนั้นยังมีระเบียบ
อื่น ๆ ที่ใช้ควบคุมดูแลห้องสมุดประชาชนจังหวัดอีก 1 ฉบับ คือ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ
ว่าด้วยศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด พ.ศ. 2518 ซึ่งควบคุมห้องสมุดฝ่ายการศึกษามวลชน
(ดูภาคผนวก ช)

สำหรับกฎหมายเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนนั้น สุรพรี โหมานันท์ (2522 :
107 - 108) กล่าวว่า ในปี พ.ศ. 2517 ได้มีการเสนอร่างพระราชบัญญัติห้องสมุดประชาชน
ต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ โดยผ่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น คือ วิรัช กฤษมาศ
แต่มีการยุบสภาเสียก่อนเรื่องจึงเงียบหายไป ต่อมาในปี พ.ศ. 2520 ได้มีการเสนอร่าง
พระราชบัญญัติห้องสมุดประชาชนต่อสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินอีกครั้งหนึ่ง แต่ยังไม่มีการ
ประกาศใช้เป็นพระราชบัญญัติอีกเช่นเคย สาละสำคัญของร่างพระราชบัญญัติห้องสมุดประชาชน
ฉบับนี้ ก็เพื่อยกฐานะของห้องสมุดประชาชนทั่วประเทศ และแก้ปัญหาด่าง ๆ ในการบริหารงาน
และดำเนินงานห้องสมุดประชาชน ให้กำหนดวัตถุประสงค์ หน้าที่การจัดตั้งและการดำเนินงาน
รวมทั้งการบริหารงานในรูปคณะกรรมการห้องสมุดประชาชน

อย่างไรก็ดี ตามร่างพระราชบัญญัติห้องสมุดประชาชนดังกล่าว มิได้เจาะจงเฉพาะ
ห้องสมุดประชาชน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการเท่านั้น แต่ยังมุ่งที่จะส่งเสริมสนับสนุนและยก
ฐานะห้องสมุดประชาชนที่ดำเนินการอยู่ภายใต้หน่วยงานอื่น คือ ห้องสมุดประชาชนที่อยู่ใน
โครงการดำเนินการของกองอำนวยการรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ (กรป. กลาง) กรม
พัฒนาชุมชน ห้องสมุดประชาชนของกรุงเทพมหานคร และห้องสมุดประชาชนของธนาคารศรีนคร
จำกัด อีกด้วย

สาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน

1. นโยบายการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ของรัฐบาล ในปี พ.ศ. 2480 จากการที่รัฐบาลได้เร่งรัดจัดการศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อให้ประชาชนที่อยู่วัยผู้ใหญ่ได้อ่านออกเขียนได้ ได้ทำการสำรวจการอ่านของประชาชน ผลปรากฏว่าประชาชนไม่รู้หนังสือร้อยละ 68.8 หรือประมาณ 6,878,584 คน จากจำนวนราษฎรที่มีอายุ 10 ปีขึ้นไป 10,000,788 คน จะเห็นว่ามิใช่ประชาชนเป็นจำนวนมากที่ไม่รู้หนังสือ แม้กระทรวงศึกษาธิการจะพยายามจัดการศึกษาให้แก่เด็กอย่างเต็มที่แล้วก็ตาม ก็ไม่สามารถที่จะจัดให้ประชาชนวัยผู้ใหญ่ที่รู้หนังสือลดลงมาได้ จึงจำเป็นต้องที่รัฐบาลจะต้องจัดการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นอีกทางหนึ่ง (การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. 2527 : 35) เมื่อรัฐบาลจัดการศึกษาผู้ใหญ่โดยตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นในปี 2483 แล้ว ก็กำหนดให้มีหน้าที่ทำวิธีการจัดการศึกษาทางอ้อมด้านอื่น ๆ ด้วย เช่น การจัดแสดงปาฐกถา การจัดรายการวิทยุ การจัดที่อ่านหนังสือพิมพ์ การจัดห้องสมุด การจัดฉายภาพยนตร์ เป็นต้น
2. การประชุมนานาชาติเรื่องการศึกษาผู้ใหญ่ที่ประเทศเดนมาร์ค ในปี พ.ศ. 2492 การประชุมครั้งนี้จัดขึ้นโดย องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ผู้แทนจากประเทศสมาชิกรวม 29 ประเทศที่เข้าร่วมประชุมได้ลงมติเป็นเอกฉันท์รับรองว่า "พิพิธภัณฑ์และห้องสมุดประชาชนมีบทบาทสำคัญยิ่งในการจัดการศึกษาผู้ใหญ่" ผู้แทนประเทศเนากาติต่างให้การสนับสนุน พร้อมกับเสนอแนะให้ประเทศสมาชิกรับเอาข้อคิดนี้เป็นแนวทางการวางนโยบายการจัดห้องสมุดประชาชน และในปีต่อมาองค์การยูเนสโก ก็ได้พิมพ์คู่มือเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่ของห้องสมุดประชาชน ออกเผยแพร่ชื่อ "กิจกรรมทางการศึกษาผู้ใหญ่ของห้องสมุดประชาชน"
3. การแนะนำช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ ไทโรแมนเป็นผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษาผู้ใหญ่ที่องค์การจัดความมั่นคงร่วมกันของสหรัฐอเมริกาส่งมาช่วยแนะนำการ

จัดการศึกษาผู้ใหญ่ในประเทศไทย ผู้เชี่ยวชาญได้ให้คำแนะนำเรื่องการจัดห้องสมุดประชาชนไว้ด้วย ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการก็ได้ทำตามคำแนะนำดังกล่าว อีกคนหนึ่งชื่อ เจนเดย์ (Jane Day) เป็นอาจารย์ของมูลนิธิฟูลาร์ ได้มาเป็นวิทยากรบรรยายวิชาบรรณารักษศาสตร์แก่ผู้เข้าอบรมวิชาบรรณารักษศาสตร์ ระหว่างวันที่ 30 กันยายน - 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2496 ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งจัดโดยกรมสามัญศึกษา คนต่อมาคือแองเจลิมาเยอร์ (Anglemeyer) บรรณารักษ์ชาวอเมริกัน มาช่วยดำเนินงานห้องสมุด ศ.อ.ศ.อ. ในปี 2500 พร้อมกับปรับปรุงงานห้องสมุดเคลื่อนที่ในชนบทอีกด้วย

เกลแลนด์ ผู้เชี่ยวชาญด้านบรรณารักษศาสตร์ชาวอเมริกันก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่เข้าร่วมเป็นกรรมการปรับปรุงห้องสมุดโรงเรียน และห้องสมุดประชาชนที่กระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้ง เกลแลนด์ได้ทำการสำรวจสภาพห้องสมุดประชาชนในปี พ.ศ. 2505 พร้อมกับให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงห้องสมุดประชาชน 4 ประการ รวมทั้งเสนอให้ออกกฎหมายห้องสมุดด้วย ซึ่งเป็นข้อเร่งด่วนประการแรกที่สำคัญที่สุด

ปัญหาอุปสรรคและวิธีแก้ไข

ปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชน ในช่วงระยะที่สอง พ.ศ. 2481 - 2521 พอสรุปได้ดังนี้

1. การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้การดำเนินงานกิจการห้องสมุดประชาชนต้องหยุดชะงัก ระหว่าง ปี พ.ศ. 2483 - 2492
2. การขาดแคลนงบประมาณที่นำมาใช้ดำเนินการห้องสมุดประชาชนได้มาจากงบเงินอุดหนุนการศึกษาผู้ใหญ่ ของกองการศึกษาผู้ใหญ่แห่งเดียว ไม่มีงบประมาณจากแหล่งอื่นเลย ทำให้ไม่เพียงพอ

3. ห้องสมุดประชาชนโดยทั่วไปยังไม่ได้มาตรฐานสากล แม้ห้องสมุดจะมีจำนวนมาก กระจายอยู่ตามท้องที่ต่าง ๆ ก็ตาม แต่ห้องสมุดยังเป็นขนาดเล็กอยู่ สถานที่โดยทั่วไปมีลักษณะเป็นห้องอ่านหนังสือเล็ก ๆ บางแห่งก็มีอาคารเป็นเอกเทศ แต่ส่วนมากเป็นห้อง ๆ หนึ่ง ในอาคารเรียนบ้างในสโมสรข้าราชการหรือในศาลว่าการจังหวัด ห้องเหล่านี้บรรจุหนังสือได้สูงสุดประมาณหนึ่งเล่ม เท่านั้น มีเนื้อที่สำหรับอ่านได้เฉลี่ยราว 30 คน ไม่มีเนื้อที่สำหรับการประชุม เพื่อจัดกิจกรรมใด ๆ

4. ขาดแคลนบรรณารักษ์ที่มีคุณภาพเป็นอย่างมาก ขณะนั้นไม่มีบรรณารักษ์ที่มีคุณภาพปฏิบัติงานในห้องสมุดเลย บรรณารักษ์ส่วนมากมีฐานะเป็นเพียงลูกจ้าง มีอัตราข้าราชการสามัญอยู่เพียง 15 อัตราในปี 2503 เป็นอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ 450 บาท คุณภาพของบรรณารักษ์ คือ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เป็นส่วนมาก บรรณารักษ์บางส่วนได้ผ่านการอบรมงานห้องสมุดระยะสั้นจากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยเท่านั้น

5. หนังสือและวัสดุการอ่านของห้องสมุดแต่ละแห่งโดยเฉลี่ยจะมีราว 1,000 - 3,000 เล่ม มีจำนวนรวมกันทั้งสิ้น 510,600 เล่ม เมื่อเฉลี่ยตามจำนวนประชากรเมื่อ พ.ศ. 2503 ซึ่งมี 26,257,916 คน แล้วจะมีหนังสือ 1 เล่ม ต่อประชาชนทุก 50 คน ซึ่งเป็นอัตราที่ต่ำมาก

6. ในปี 2507 ห้องสมุดประชาชนทั่วประเทศมีจำนวน 310 แห่ง ในจำนวนนี้เป็นห้องสมุดงบประมาณที่ได้รับเงินซื้อหนังสือจากกรมสามัญศึกษา จำนวน 230 แห่ง อีก 80 แห่งต้องช่วยตัวเอง บรรณารักษ์มีเพียง 135 คนเท่านั้น อีกราว ๆ 200 แห่ง ไม่มีบรรณารักษ์เลย ต้องอาศัยครูประชาบาลมาช่วย ถ้าอยู่ในวัดก็อาศัยพระมาช่วยเป็นบรรณารักษ์ให้

7. บรรณารักษ์กรอกแบบฟอร์มรายงานไม่ค่อยตรงข้อเท็จจริง ทำให้การตีความหมายจากแบบรายงานไม่สมบูรณ์ การส่งรายงานก็ช้ากว่ากำหนดทำให้ไม่สามารถจะพิจารณาสนับสนุนหรือช่วยเหลืออะไรได้

8. ปัญหาเกี่ยวกับหนังสือและบัตรรายการ คือ หนังสือหาย หนังสือมีจำนวนน้อย และมีความลำบากในการให้เลขหมู่หนังสือ และจัดทำบัตรรายการ

9. ปัญหาเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมและบริการต่าง ๆ คือ บรรณารักษ์ขาดความรู้เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมและบริการ ขาดความรู้ และประสบการณ์ ตลอดจนอาคารห้องสมุดคับแคบ ไม่เป็นเอกเทศ และมีอุปกรณ์การจัดไม่เพียงพอ

10. ยิงขาดห้องสมุดประชาชนระดับอำเภออยู่อีก 248 อำเภอในปี พ.ศ. 2516 และห้องสมุดที่มีอยู่แล้วก็ขาดมาตรฐานในทุกด้าน เช่น จำนวนหนังสือ คุณภาพของหนังสือ บรรณารักษ์ และอาคารสถานที่ เป็นต้น

11. ก.พ. กำหนดตำแหน่งบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนเพียงชั้นจัดว่าเท่านั้นหากบรรณารักษ์มีวุฒิทางครูเพิ่มขึ้น ก็ไม่สามารถปรับขึ้นและเงินเดือนได้ตามวุฒิจึงต้องลาออกหรือเปลี่ยนอาชีพโอนย้ายไปอยู่ที่อื่น

สำหรับแนวทางแก้ไขปัญหาก็กล่าวมาแล้วมีการเสนอแนะและได้นำไปแก้ไขหาพอสรุปได้ดังนี้

1. การออกระเบียบเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนในปี พ.ศ. 2492 และ 2495 ตลอดจน การประกาศใช้มาตรฐานห้องสมุดประชาชนปี 2508 เป็นสิ่งที่จะช่วยให้ห้องสมุดประชาชนดำเนินการไปได้ และมีมาตรฐานขึ้น

2. การตั้งคณะกรรมการต่าง ๆ เพื่อร่วมแก้ไขหาของห้องสมุด เช่น คณะกรรมการพิจารณาคัดเลือกหนังสือแต่งตั้งโดยกระทรวงศึกษาธิการ ในปี พ.ศ. 2494 คณะกรรมการส่งเสริมกิจการห้องสมุดประชาชน กระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งเช่นกันเมื่อปี พ.ศ. 2496 เป็นต้น คณะกรรมการเฉพาะกิจเหล่านี้จะช่วยกันพิจารณาปัญหาอุปสรรค และให้ข้อเสนอแนะการดำเนินงานให้กับกรมสามัญศึกษา เพื่อรับไปแก้ไขปรับปรุงต่อไป

3. การจัดให้มีการอบรม ประชุมสัมมนาหรือการส่งไปฝึกงานเกี่ยวกับวิชาบรรณารักษศาสตร์ ก็เป็นการเพิ่มความรู้ ความสามารถด้านห้องสมุดให้กับบรรณารักษ์อีกทางหนึ่ง

ซึ่งเมื่อผ่านการอบรมแล้ว บรรณาธิการเหล่านั้นก็จะนำความรู้ที่ได้รับไปแก้ไขเนื้อหาที่เกิดขึ้นในห้องสมุดของตนได้

4. การจัดตั้งห้องสมุดประชาชนตัวอย่างขึ้นที่กรุงเทพมหานคร และตามต่างจังหวัด ก็ทำให้ห้องถิ่นอื่น หรือจังหวัดอื่นกระตือรือร้นจะทำตามบ้าง เป็นการทาหรือจัดห้องสมุดตัวอย่างให้ห้องสมุดประชาชนไปดู เป็นตัวอย่างในการจัด

5. การช่วยเหลือบรรณาธิการให้เป็นข้าราชการ โดยการกำหนดอัตราบรรณาธิการที่ได้รับการจัดสรรใหม่เป็นอัตราข้าราชการพลเรือนสามัญ ทำให้อาชีพบรรณาธิการมีความก้าวหน้ามั่นคงขึ้น แต่ก็ยังทำได้น้อย

6. การจัดทำคู่มือการดำเนินงานห้องสมุดประชาชน ทางกองการศึกษาผู้ใหญ่พยายามดำเนินการจัดทำมาตลอด ที่ทำสำเร็จไปแล้วคือ "สารบรรณหัวเรื่องหนังสือต่าง ๆ" และคิดจะทำต่อไป คือ การตกแต่งห้องสมุด การจัดทำบัตรรายการ การจัดกิจกรรม ทั้งนี้ เพื่อช่วยบรรณาธิการได้มีคู่มือเป็นแนวทางปฏิบัติงานได้รวดเร็วขึ้น เพราะต้องทำงานเพียงคนเดียว

7. การประกาศให้ห้องสมุดประชาชนเป็นสถานศึกษา สังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา เมื่อปี พ.ศ. 2516 เป็นการคาดหวังว่าจะช่วยบรรณาธิการห้องสมุดมีโอกาสก้าวหน้าในอาชีพมากขึ้น เพราะบรรณาธิการมีฐานะเป็นครู มีโอกาสก้าวหน้าในอาชีพข้าราชการทั่วไพบีตำแหน่งเป็นชั้นตรี เท เอก ได้บ้าง

8. การวางโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชน ตามแผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2515 - 2519 มีเป้าหมายที่จะปรับปรุงห้องสมุดประชาชนให้ได้มาตรฐานทั้งอาคาร สถานที่และบุคลากร ปีละ 10 แห่ง รวม 5 ปี 50 แห่ง และใช้งบประมาณ จำนวน 27,252,100 บาท

9. การจัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดก็เป็นการแก้ไขหาการบริหารงาน ห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภออีกทางหนึ่ง โดยคาดหวังว่าจะขอกำหนดตำแหน่งบุคลากร

ห้องสมุดเป็นข้าราชการครูของศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดได้ ตลอดจนการบริหารงานและงบประมาณต่าง ๆ ของห้องสมุดคงดำเนินการได้คล่องตัวยิ่งขึ้น

10. การกำหนดหลักเกณฑ์การพิจารณาจัดสรรงบประมาณสำหรับการก่อสร้างห้องสมุดประชาชนในปี 2521 เป็นการกระจายงบประมาณของกรมสามัญศึกษาให้ได้ทั่วถึงได้มาก จังหวัดที่สุดเพื่อการก่อสร้างห้องสมุด โดยจังหวัดต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการสมทบการก่อสร้างด้วย

11. การพยายามเสนอกฎหมายห้องสมุดประชาชนโดยเฉพาะ การที่ห้องสมุดประชาชนมีกฎหมายออกมาควบคุมดูแลจะทำให้ฐานะของห้องสมุดมั่นคงถาวร มีหลักประกันทั้งนโยบาย การบริหารงาน การจัดงบประมาณ อาคารสถานที่ จะได้รับการสนับสนุนตามที่กฎหมายบังคับใช้ แต่น่าเสียดายที่ความพยายามเสนอกฎหมายเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนในปี 2517 และ 2520 ยังไม่ประสบผลสำเร็จ

บทที่ 5

การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในระยะที่สาม พ.ศ. 2522 - 2532

การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนในระยะที่สามนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากระยะที่สอง จากข้อค้นพบของ จีราภา รัตนศิริ ที่ศึกษาการพัฒนาศึกษาผู้ใหญ่ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2504 - 2532 (2525 : 321 - 322) พบว่า ช่วง พ.ศ. 2512 - 2523 เป็นยุคของการขยายงานการเผยแพร่ความรู้ และข่าวสารทั่วไป โดยเฉพาะห้องสมุดประชาชนนั้น จะมีทั้งห้องสมุดประชาชนจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน มีการยกฐานะห้องสมุดประชาชนเป็นสถานศึกษา มีการกำหนดตำแหน่งบรรณารักษ์เป็นข้าราชการครู มีการจัดห้องสมุดประชาชนตัวอย่างที่ได้มาตรฐาน มีการจัดทอดผ้าป่าหนังสือ และมีเงินงบประมาณให้ห้องสมุดประชาชนที่ไม่สามารถช่วยตัวเองได้มากขึ้น

หัวใจสำคัญของยุคขยายงานนี้ คือ การมีพระราชบัญญัติจัดตั้งกรมการศึกษานอกโรงเรียนขึ้น โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2522 เหตุผลสำคัญของการจัดตั้งกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2530 : 10 - 13) ที่ระบุเอาไว้ในพระราชบัญญัติคือ เพื่อกำหนดหน้าที่เกี่ยวกับการวางแผน วิจัย พัฒนา อุดหนุน ส่งเสริม ประสานงาน ให้บริการและดำเนินงานในด้านการศึกษานอกโรงเรียน ขณะเดียวกันก็มีพระราชบัญญัติโอนกิจการบริหารงานบางส่วนของสำนักงานรัฐมนตรี กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงอุตสาหกรรม พ.ศ. 2522 ด้วย ที่เกี่ยวข้องกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน คือ ให้โอนบรรดาอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับราชการของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ และบรรดาอำนาจหน้าที่ของกรมวิชาการกระทรวงศึกษาเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา และศูนย์บริวัตน์เพื่อการศึกษา และของกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับกองการศึกษาผู้ใหญ่ และสำนักงานโครงการพัฒนาศึกษานอกโรงเรียน ไปเป็นของกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ หรือของเจ้าหน้าที่กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ แล้วแต่กรณี พร้อมกับ

ให้โอนบรรดากิจการ ทรัพย์สิน หนี้สินข้าราชการ ลูกจ้าง และเงินงบประมาณของกรมวิชาการ เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา และศูนย์วิจัยเพื่อการศึกษา และของ กรมสามัญศึกษา เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับกองการศึกษาผู้ใหญ่ และสำนักงานโครงการพัฒนาการศึกษา นอกโรงเรียน ไปเป็นของกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ

ขณะเดียวกัน ปี พ.ศ. 2522 ก็ได้มีพระราชกฤษฎีกา แบ่งส่วนราชการกรมการศึกษา นอกโรงเรียน ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2522 ให้แบ่งส่วนราชการ กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ดังนี้

1. สำนักงานเลขาธิการกรม
2. กองปฏิบัติการ
3. กองแผนงานและวิจัย
4. กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน
5. ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา
6. ศูนย์วิจัยเพื่อการศึกษา

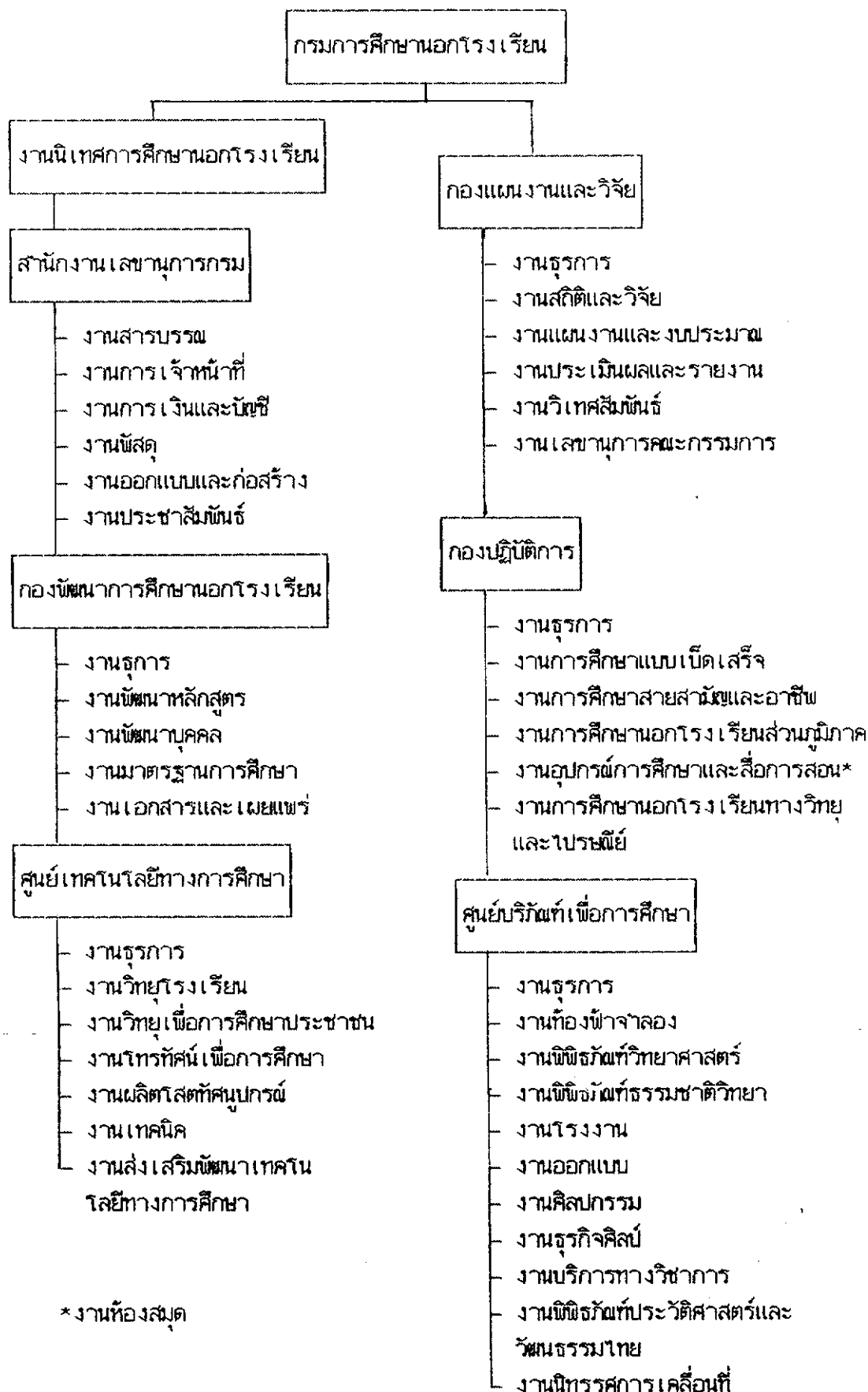
กรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้จัดทำเอกสารเผยแพร่ เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน (ม.ป.ป. : 1 - 15) ทำให้ทราบหน้าที่และความรับผิดชอบของกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งระบุหน้าที่และความรับผิดชอบเอาไว้ดังนี้

1. จัดการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อแก้ไขการไม่รู้หนังสือ ให้การศึกษาทดแทนแก่ผู้ที่ไร้โอกาสที่จะเข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียน ให้การฝึกอบรมวิชาชีพระยะสั้น จัดบริการส่งเสริมการอ่าน จัดพิพิธภัณฑ์ทางการศึกษา การศึกษาทางสื่อมวลชน จัดการศึกษานอกโรงเรียนในรูปแบบอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมความรู้ความสามารถ การปรับปรุงชีวิต ความเป็นอยู่ การแก้ไขปัญหายาเสพติดประจำวัน การพัฒนาชุมชนและความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย

2. วางแผน วิจัย พัฒนา และฝึกอบรมเกี่ยวกับการศึกษานอกโรงเรียน ในความรับผิดชอบของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ประสานงานการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งจัดโดยหน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียนอื่น ทั้งของรัฐและเอกชน

3. อุดหนุน ส่งเสริม และให้บริการเกี่ยวกับการศึกษานอกโรงเรียนแก่หน่วยงาน การศึกษานอกโรงเรียนอื่น ในรูปแบบการอุดหนุน การฝึกอบรมการพัฒนาหลักสูตร และวัสดุ อุปกรณ์การศึกษานอกโรงเรียน การประชุมสัมมนาเพื่อปรับปรุงงานการศึกษานอกโรงเรียน

สำหรับการบริหารงานของกรมการศึกษานอกโรงเรียนนั้นได้แบ่งส่วนราชการออกเป็น 6 กอง คือ สำนักงานเลขานุการกรม กองแผนงานและวิจัย กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน กองปฏิบัติการ ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา และศูนย์วิจัยเพื่อการศึกษา รวมทั้งหน่วยศึกษานิเทศก์ ซึ่งมีฐานะเทียบเท่ากองด้วย แต่ละกองก็แบ่งความรับผิดชอบออกเป็นงาน เพื่อช่วยกำกับดูแล ดึงแผนภูมิแบ่งส่วนราชการของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ดังนี้

ภาพประกอบ 3 แผนภูมิการแบ่งส่วนราชการกรมการศึกษานอกโรงเรียน

ห้องสมุดประชาชนอยู่ในความรับผิดชอบของงานอุปกรณ์การศึกษาและสื่อการสอนสังกัด กองปฏิบัติการ งานอุปกรณ์การศึกษาและสื่อการสอน มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการดำเนินงาน ความคุมดูแลติดตามผลการปฏิบัติงานห้องสมุดประชาชนจังหวัด และอำเภอ ห้องสมุดเคลื่อนที่ หน่วยรถ - เรือ ห้องสมุดเคลื่อนที่ในเขต กรป. กลาง ศูนย์รับบริจาคหนังสือ ที่อ่านหนังสือ ประจําหมู่บ้าน โสตทัศนศึกษาเผยแพร่การศึกษาโดยวิธีใช้อุปกรณ์โสตทัศนศึกษา ทั้งส่วนกลางและ ส่วนภูมิภาค

รูปแบบและวิธีการจัดการศึกษานอกโรงเรียนของห้องสมุดประชาชน คือ การจัด ห้องสมุดประชาชน เป็นการศึกษาก่อตั้งขึ้นในรูปแบบประสงค์ เพื่อให้การศึกษาแก่บุคคลทุกเพศ ทุกวัยและทุกระดับการศึกษา เพื่อช่วยส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่าน และรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ตลอดจนให้บริการทางข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์และความเปลี่ยนแปลงของสังคม ปัจจุบันมีห้องสมุดประชาชนซึ่งจัดในลักษณะต่าง ๆ มีทั้งห้องสมุด ประชาชนจังหวัด ห้องสมุดประชาชนอำเภอ และห้องสมุดเคลื่อนที่ สำหรับห้องสมุดเคลื่อนที่ นั้นมีทั้งหน่วยรถเคลื่อนที่ไปตามชุมชนต่าง ๆ และหน่วยเรือเคลื่อนที่ไปตามสายลำน้ำต่าง ๆ เช่น แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำบางปะกง เป็นต้น

จากรายงานผลการดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนปีงบประมาณ 2522 ซึ่งพิมพ์ เผยแพร่โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2522 : 2,9) ระบุว่า ห้องสมุดประชาชน นั้น จัดตั้งในเขตเทศบาลและสุขาภิบาลของจังหวัด โดยได้รับความร่วมมือกับท้องถิ่น ทาง ราชการและประชาชนร่วมกันออกเงินในการก่อสร้าง จัดเป็นห้องสมุดประชาชนจังหวัด 43 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 295 แห่ง ห้องสมุดเคลื่อนที่ในเขต กรป. กลาง 24 แห่ง และห้องสมุดเคลื่อนที่ หน่วยเรือ 3 หน่วย ใช้งบประมาณทั้งสิ้น 14,878,000 บาท

นอกจากนั้นรายงานฉบับนี้ยังได้ระบุถึงปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญไว้ด้วย แต่เป็นภาพรวมของทั้งศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด เกิดปัญหาด้านการประสานงานกับหน่วยงานอื่น ทั้งหน่วยราชการและเอกชนที่จัดการศึกษานอกโรงเรียน ดำเนินไปไม่กว้างเท่าที่ควรทำให้ ไม่สามารถร่วมมือและสนับสนุนซึ่งกันและกันได้ สภาพความต้องการด้านการศึกษานอกโรงเรียน

ทั้งในเมืองและชนบทมีมาก ต้องจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในท้องถิ่นทางไกล การส่งเสริมด้านคุณภาพ ประสิทธิภาพและดูแลผลการปฏิบัติงานจึงทำได้ไม่ถ่วงถึง รัชนีการศึกษานอกโรงเรียนเป็นระยะที่จะต้องมีการปรับปรุงและเตรียมแก้ปัญหาหลายด้าน จึงดูเหมือนว่า ไม่มีกิจกรรมโดดเด่น เป็นที่น่าสนใจ กำลังงบประมาณมีไม่เพียงพอให้ปฏิบัติงานได้ตามแผนพัฒนาการศึกษาระยะที่ 4 เช่น โครงการศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดซึ่งใช้งบประมาณปกติ ตามแผนกำหนดไว้ว่า เมื่อสิ้นแผนพัฒนาการศึกษาระยะที่ 4 จะจัดได้ครบทุกจังหวัด แต่ขณะนี้จัดตั้งได้เพียง 2 จังหวัดเท่านั้น ยังไม่สมบูรณ์ตามรูปแบบศูนย์ นอกจากนั้นขอบข่ายของงานการศึกษานอกโรงเรียนมีปริมาณกว้างขวางมาก บุคลากรหรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขามีไม่เพียงพอ รวมทั้งศูนย์การศึกษาประชาชนประจำภาคก็ยังไม่มีการวิจัย ค้นคว้า ทดลอง ในฐานะที่เป็นสถานศึกษาทางวิชาการ ห้องสมุดประชาชนซึ่งศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดควบคุมดูแลอยู่ก็มีผลกระทบด้วยเช่นกัน ในเรื่องของงบประมาณไม่เพียงพอ บุคลากรห้องสมุดมีไม่เพียงพอโดยเฉพาะที่มีวุฒิทางบรรณารักษศาสตร์โดยตรงก็ยังมีขาดอยู่มาก

ในปี พ.ศ. 2523 ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับงานการศึกษานอกโรงเรียน คือ ได้มีการประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2523 ในระเบียบนี้ให้ยกเลิกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนประจำปี พ.ศ. 2519 (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2520 ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด พ.ศ. 2518 และระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงตามระเบียบนี้คือ ลักษณะงานและรูปแบบการจัดการศึกษานอกโรงเรียนมีหลายประเภทเพิ่มมากขึ้น กำหนดให้มีหน่วยงานที่ให้การศึกษานอกโรงเรียนหลายแบบเป็นสถานศึกษารวม 5 ประเภท และที่สำคัญคือได้เปลี่ยนชื่อศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดเป็นศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด

ในส่วนที่เกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนนั้น ได้กำหนดไว้ในระเบียบดังกล่าวว่าห้องสมุดประชาชนเป็นสถานศึกษาในราชการบริหารส่วนกลาง แต่มีหน่วยงานอยู่ในส่วนภูมิภาค ๑ ห้อง ในความควบคุมดูแลและขึ้นตรงต่อจังหวัด อำเภอหรือกิ่งอำเภอแล้วแต่กรณี โดย ออกนามส่วนราชการดังกล่าวหรือนามอื่นต่อท้าย ห้องสมุดประชาชนแบ่งเป็น 2 ประเภท

1. ห้องสมุดประชาชนจังหวัด

2. ห้องสมุดประชาชนอำเภอ

ห้องสมุดประชาชนมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดหรือให้การศึกษาย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจดำเนินงานดังนี้

1. บริการการอ่านหรือการยืมหนังสือแก่ประชาชนทุกระดับ ทุกเพศ ทุกวัย
2. ส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่าน และการเรียน โดยวิธีค้นคว้า
3. บริการข่าวสาร และความรู้ให้ทันต่อเหตุการณ์
4. แนะนำการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และการนันทนาการ
5. ส่งเสริมเผยแพร่ประสานงาน และให้บริการด้านวิชาการใหม่ ๆ แก่ชุมชน

หรือท้องถิ่น หรือปฏิบัติงานอื่นใดที่ได้รับมอบหมาย

คณะกรรมการดำเนินงาน และผู้อุปการะห้องสมุดให้เป็นไปตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด และเมื่อได้จัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ในจังหวัดใดแล้วอาจรวมห้องสมุดประชาชนจังหวัด และห้องสมุดประชาชนอำเภอเข้าด้วยกัน โดยให้รวมกิจการ และหน้าที่ของห้องสมุดดังกล่าวเป็นหน้าที่ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดที่ห้องสมุดตั้งอยู่นอกจากนั้นกรมการศึกษานอกโรงเรียนอาจให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริม สนับสนุน และอุดหนุนห้องสมุดของนิสิตบุคคล เช่น วัดวาอาราม สมาคม มูลนิธิ ซึ่งต่างจัดตั้งและมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาตามหลักเกณฑ์ มาตรฐานและวิธีการที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนดก็ได้

ปลายปี พ.ศ. 2523 กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2524 : 4) ได้จัดให้มีการประชุมสัมมนานักบริหารการศึกษานอกโรงเรียน จัดที่ศูนย์วิจัยเพื่อการศึกษา กรุงเทพฯ มหานคร ระหว่างวันที่ 29-30 ธันวาคม 2523 การประชุมสัมมนาครั้งนี้ได้สรุปประเด็นปัญหา

ครอบคลุมหลายด้านซึ่งเกี่ยวข้องกับห้องสมุดประชาชนโดยตรง เพราะห้องสมุดประชาชนถือว่าเป็นภาระหน้าที่หนึ่งของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จากหัวข้อสภาพปัญหาในการบริหารงานการศึกษาอกโรงเรียน ระบุว่าภาระดำเนินงานของกรมการศึกษาอกโรงเรียนยังมีข้อจำกัดในด้านงบประมาณและบุคลากร ทำให้การบริหารงานการศึกษาอกโรงเรียน ประสบปัญหา ด้านงบประมาณนั้น ปรากฏว่าวงเงินงบประมาณของโครงการการศึกษาของโรงเรียนในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 4 ซึ่งมีโครงการของกรมการศึกษาอกโรงเรียน รวมอยู่ด้วย ได้รับงบประมาณในปี พ.ศ. 2523 ต่ำมากเพียงร้อยละ 1.78 ของงบประมาณการศึกษาของประเทศเท่านั้น ในด้านบุคลากรก็มีปัญหา เนื่องจากเป็นหน่วยงานตั้งใหม่ บุคลากรและผู้บริหารทุกระดับในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคยังใหม่ต้องงานการศึกษาอกโรงเรียน มีบุคลากรเป็นจำนวนมาก โอน ย้ายมาจากหน่วยงานอื่น จึงยังขาดประสบการณ์ในการดำเนินงานการศึกษาอกโรงเรียน ต้องมีการฝึกอบรมให้มีความสัมพันธ์อันดีเพื่อการติดต่อดำเนินงานราบรื่น ต้องทำความเข้าใจกับจุดมุ่งหมายหลัก นโยบาย ปรัชญา ตลอดจนหลักการให้ตรงกัน ดังนั้นในปีที่ 1 และ 2 ของการตั้งกรมการศึกษาอกโรงเรียน บุคลากรของศูนย์การศึกษาอกโรงเรียนทั้งหมด รวมทั้งเจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนด้วย จึงต้องเดินทางเข้าร่วมประชุมอบรมบ่อยครั้ง บางโครงการจัดประชุมอบรมบุคลากรของศูนย์การศึกษาอกโรงเรียนจังหวัดทั้งหมด ทั้งนี้ก็เพื่อทำความเข้าใจกับจุดมุ่งหมาย นโยบาย ปรัชญา และหลักการทางงานการศึกษาอกโรงเรียนนั่นเอง

ในส่วนของบริษัทาหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ในกรมการศึกษาอกโรงเรียน (2524 : 38 - 39) ที่ประชุมได้ระบุถึงศูนย์การศึกษาอกโรงเรียนภาค และศูนย์การศึกษาอกโรงเรียนจังหวัดไว้ว่า ศูนย์การศึกษาอกโรงเรียนภาคนั้น มีหน้าที่รับผิดชอบ วางแผน พัฒนา ผลิตเอกสาร วารสาร คู่มือแบบเรียน ฝึกอบรมบุคลากร ประเมินผล และสาธิตทดลองงานด้านวิชาการที่เกี่ยวกับงานการศึกษาอกโรงเรียน มีข้อเสนอแนะว่า กรมการศึกษาอกโรงเรียนควรกำหนดนโยบายให้เด่นชัด ในเรื่องเกี่ยวกับงานโครงการเดิม เช่น ห้องสมุด

กลุ่มสนใจ ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เพราะเนื่องจากงานดังกล่าว มีเนื้อหาพอสมควร จึงควรหาวิธีการปรับปรุงแก้ไข และกำหนดแนวทางปฏิบัติต่อไป

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด มีหน้าที่รับผิดชอบจัดทำแผนและโครงการปฏิบัติงาน สํารวจ ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงาน และบริการการศึกษาทั้งการศึกษาสายสามัญและสายอาชีพ ตลอดจนปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายเกี่ยวกับงานการศึกษานอกโรงเรียน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด แบ่งงานออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ คือ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายแผนงานและโครงการ ฝ่ายส่งเสริมปฏิบัติการ ฝ่ายพัฒนาผู้ปฏิบัติงานสนาม ฝ่ายการศึกษามวลชน สำหรับแนวทางปฏิบัติงานนั้น เนื่องจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ต้องทำงานติดต่อกับประชาชนอย่างใกล้ชิด ดังนั้นการปฏิบัติงานของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จึงต้องเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนให้ชัดเจน และต้องให้หน่วยงานอื่นทราบบทบาทหน้าที่นั้นด้วย เพราะต้องประสานงานกับบุคคลหลายระดับในจังหวัดรวมทั้งประชาชนในท้องถิ่นด้วย แนวโน้มการดำเนินงานควรเน้นการประสานงาน และการประสานทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นสำคัญ

ปัญหาและอุปสรรคของการบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียนที่กรรมการศึกษานอกโรงเรียน (2524 : 53 - 61) ได้มีการสรุปเอาไว้ 5 ประการดังนี้

1. ปัญหาในด้านนโยบายและการวางแผนการทำงาน ปัญหาที่ปรากฏคือ ไม่มีนโยบายและแผนการทำงานที่ชัดเจนทั้ง แผนแม่บทและแผนระยะสั้นปีต่อปี การวางแผนการทำงานของแต่ละกองรวมทั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดต่าง ๆ จึงไม่ประสานกัน ต่างคนต่างทำตามแนวคิดของตนเอง ผลการประเมินจึงปรากฏว่า การทำงานของหน่วยต่าง ๆ ไม่บรรลุเป้าหมายของกรมที่กำหนดไว้

2. ปัญหาในด้านงบประมาณ พบว่า การตั้งงบประมาณ แผนงานพัฒนาวิชาการ ซึ่งแยกตั้งทั้งที่กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน และที่กองปฏิบัติการ ทำให้สำนักงบประมาณมีความลำบากในการจัดสรรงบประมาณ เป็นเหตุให้คิดว่าเป็นการทำงานซ้ำซ้อน จึงถูกตัดงบประมาณลงอย่างไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง

3. ปัญหาด้านบุคลากร พบว่า บุคลากรมีน้อย และบุคลากรขาดคุณภาพ โดยเฉพาะบุคลากรของห้องสมุด มีไม่เพียงพอ

4. ปัญหาด้านการประสานงาน ที่ปรากฏคือ กรมการศึกษานอกโรงเรียนมีปัญหการประสานงานระหว่างหน่วยงานภายในกรมเอง และระหว่างกรมกับหน่วยงานอื่น ในระดับภูมิภาคคือ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด จะมีปัญหาการประสานงานระหว่างข้าราชการกับประชาชน และระหว่างเจ้าหน้าที่ของกรมในส่วนภูมิภาคกับข้าราชการหน่วยอื่น

5. ปัญหาด้านอุปกรณ์ คือ มีอุปกรณ์ไม่พอใช้ อุปกรณ์ที่ได้รับบางครั้งไม่เหมาะสม บางแห่งไม่ได้รับเครื่องมือ และอุปกรณ์ใหม่ ๆ เลย เช่น หน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ ปัญหาด้านสถานที่ที่หน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ไม่มีสถานที่เป็นของตนเอง ต้องยืมหรือเช่าใช้ เป็นต้น

จากการประชุมสัมมนาผู้บริหารการศึกษาของโรงเรียนดังกล่าว ผู้เข้าร่วมประชุมได้เสนอข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่าง ๆ ไว้ ดังนี้

1. ควรมีการประสานงานการศึกษานอกโรงเรียนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับกระทรวง กรม กองและภายในหน่วยงาน ให้ได้ผลอย่างจริงจังทั้งในด้านวางแผน ดำเนินงาน และการปฏิบัติงาน
2. ควรจัดให้มีการประชาสัมพันธ์งานการศึกษานอกโรงเรียนให้กว้างขวางในทุก ๆ ด้าน เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันทั้งผู้ให้บริการ และผู้รับบริการ รวมทั้งหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย เพื่อสะดวกในการดำเนินงาน
3. การวางแผนดำเนินงานในการปฏิบัติงานทุกขั้นตอน ควรจะได้มีการวางแผนร่วมกันตั้งแต่ผู้ดำเนินงานในแต่ละหน่วยงานย่อย จนถึงระดับนโยบายของกรม
4. การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ของกรม ควรจะใช้อย่างประหยัดและให้ได้ผลคุ้มค่าไม่ว่าจะเป็นด้านการเงิน อาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ รวมทั้งการใช้บุคลากรที่มีอยู่ให้เต็มความสามารถ
5. การปรับปรุงคุณภาพของบุคลากรที่มีอยู่ของกรม ควรจะปรับปรุงให้มีคุณภาพจริง ๆ ทางที่เป็นไปได้คือ ให้ทำงานตรงตามความสนใจ ความถนัด และความสามารถของแต่ละบุคคล

ส่งเสริมด้านกำลังใจ ด้านความรู้ของเจ้าหน้าที่ อาจทำได้โดยการประชุมสัมมนา การให้ การอบรมทั้งก่อนการเข้ารับราชการ และขณะปฏิบัติงาน

ปัญหาที่กล่าวถึงอย่างมากในการประชุมครั้งนี้ได้แก่ การได้เปรียบเสียเปรียบระหว่าง ข้าราชการพลเรือนกับข้าราชการครู ซึ่งข้าราชการทั้ง 2 อยู่ในสังกัดกรมเดียวกัน เจ้าหน้าที่ หอสมุดเป็นข้าราชการพลเรือน ในขณะที่บุคลากรของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด เป็นข้าราชการครู ข้าราชการครูได้รับการเลื่อนตำแหน่งตามที่คุรุสภากำหนด สำหรับข้าราชการ พลเรือนได้เลื่อนตำแหน่งและอัตราเงินเดือนตามที่สำนักงาน ก.พ. กำหนด และเมื่อนำข้าราชการ 2 ประเภทมาเปรียบเทียบกัน ทำให้เห็นข้อได้เปรียบเสียเปรียบ ดังตารางที่ 24

ตาราง 24 เปรียบเทียบข้าราชการครูและข้าราชการพลเรือน

ข้าราชการครู	ข้าราชการพลเรือน
1. เปลี่ยนตำแหน่งได้ เมื่อมีคุณสมบัติครบ ที่จะแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสูงขึ้นได้ เรื่อย	1. เปลี่ยนตำแหน่งไม่ได้ หากไม่มีคุณสมบัติ สำหรับตำแหน่งนั้น
2. ครูสายผู้สอนไม่ได้กระโดดไปรับเงิน เดือนขั้นต่ำของตำแหน่งที่สูงขึ้น	2. มีโอกาสได้รับเงินเดือนขั้นต่ำของ ตำแหน่งที่ตั้ง

ปี พ.ศ. 2524 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2524 ใน ระเบียบนี้ให้ยกเลิกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอก โรงเรียน พ.ศ. 2523 สิ่ง que เปลี่ยนแปลงไปจากระเบียบเดิมคือ การปฏิบัติงานของศูนย์ศึกษา นอกโรงเรียนจังหวัด แบ่งออกเป็น 6 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายแผนงานและโครงการ

ฝ่ายการศึกษาสายสามัญ ฝ่ายการศึกษาสายอาชีพ ฝ่ายพัฒนาและฝึกอบรม และฝ่ายการศึกษามวลชน ห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภออยู่ในความควบคุมดูแลของฝ่ายการศึกษามวลชน เช่นเดิม (กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2530 : 85 - 99)

ในหมวด 6 ว่าด้วยห้องสมุดประชาชนนั้น มีสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปจากระเบียบ ปี พ.ศ. 2523 มาก ดังต่อไปนี้ ห้องสมุดประชาชนเป็นสถานศึกษาในราชการบริหารส่วนกลาง แต่มีหน่วยงานอยู่ในส่วนภูมิภาค ให้อยู่ในความควบคุมดูแลของจังหวัด อำเภอ หรือกิ่งอำเภอ แล้วแต่กรณี โดยออกนามส่วนราชการดังกล่าว และหรือนามอื่นต่อท้าย การจัดตั้ง การยุบเลิก การรวมหรือการอื่นใดที่เกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนนั้น

1. ในส่วนกลางให้จัดทำโดยประกาศของกรมการศึกษานอกโรงเรียน
2. ในส่วนภูมิภาคให้จัดทำโดยประกาศของจังหวัด ตามหลักเกณฑ์ที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนด

นอกโรงเรียนกำหนด

ห้องสมุดประชาชนแบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ

1. ห้องสมุดประชาชนจังหวัด
2. ห้องสมุดประชาชนอำเภอ
3. ห้องสมุดประชาชนตำบล หรือหมู่บ้าน
4. ห้องสมุดประชาชนเคลื่อนที่

ให้ห้องสมุดประชาชนมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดหรือให้การศึกษาดังต่อไปนี้

1. บริการการอ่านหรือการยืมหนังสือแก่ประชาชน
2. ส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่าน และการเรียนโดยวิธีค้นคว้า
3. บริการข่าวสาร และความรู้ให้ทันต่อเหตุการณ์
4. แนะนำการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และการนันทนาการ
5. ส่งเสริมเผยแพร่ ประสานงาน และให้บริการด้านวิชาการใหม่ ๆ แก่ชุมชน

หรือการจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน

6. งานที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดประชาชนที่มีไว้รับไว้ หรืองานอื่นใดที่ได้รับ

มอบหมาย

การดำเนินงานของสถานศึกษาตามหมวดนี้ ให้เป็นไปตามระเบียบหรือหลักเกณฑ์ที่
กรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนด และเมื่อได้ประกาศจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน
จังหวัดในจังหวัดใดแล้ว ให้รวมห้องสมุดประชาชนเป็นกิจการและหน้าที่ของศูนย์การศึกษานอก
โรงเรียนจังหวัดนั้น อนึ่ง กรมการศึกษานอกโรงเรียนอาจให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริม
สนับสนุน และอุดหนุนห้องสมุดของนิติบุคคล ซึ่งจัดตั้งและมีวัตถุประสงค์ เพื่อการศึกษาตาม
หลักเกณฑ์มาตรฐานและวิธีการที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนดก็ได้

จากผลการปฏิบัติงานปี 2524 ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2524 : 37)
ปรากฏว่า มีห้องสมุดประชาชนจังหวัด 70 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 290 แห่ง รวม
ทั้งสิ้น 360 แห่ง ใช้งบประมาณ 6,139,996 บาท มีผู้มาใช้บริการ 2,100,000 ครั้ง
ปัญหาอุปสรรคของห้องสมุดที่สำคัญได้แก่

1. ห้องสมุดประชาชนไม่เป็นเอกเทศ อาศัยรวมกับอาคารอื่น ไม่เป็นอิสระ
2. ห้องสมุดบางแห่งขาดเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานโดยตรง ต้องอาศัยบุคคลอื่นช่วยเหลือ
3. ขาดครุภัณฑ์ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ตู้เก็บหนังสือ อุปกรณ์เครื่องใช้ภายใน อุปกรณ์
ซ่อมหนังสือ
4. หนังสือมีจำนวนน้อยไม่พอบริการแก่ประชาชน

ปี พ.ศ. 2525 เป็นปีที่เริ่มใช้แผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียนระยะที่ 5 ซึ่งจะ
เริ่มตั้งแต่ปี 2525 ถึง 2529 กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2524 : 42) ได้วางแผนไว้ว่า
จะมีห้องสมุดประชาชนจังหวัด ในปี 2529 จำนวน 71 แห่ง และจะมีห้องสมุดประชาชนอำเภอ
จำนวน 400 แห่ง ในปี 2529 กล่าวคือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดมี 71 แห่ง ห้องสมุด
ประชาชนอำเภอปี 2525 มีจำนวน 330 แห่ง ปี 2526 มีจำนวน 350 แห่ง ปี 2527 มีจำนวน
370 แห่ง ปี 2528 มีจำนวน 390 แห่ง และปี 2529 มีจำนวน 400 แห่ง และจากสถิติการ

ศึกษานอกโรงเรียนของกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2525 : 14) ประจำปี 2525 ระบุ
ปริมาณห้องสมุดประชาชนอำเภอจัดไม่ได้ตามแผนที่วางไว้

สภาพการดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนในปี 2525 ซึ่งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน
ภาคกลาง (2525 : 181 - 189) ได้ออกติดตามผลและประเมินผลการดำเนินงานห้องสมุด
87 แห่ง รวม 18 จังหวัดในเขตภาคกลาง ปรากฏผลดังนี้

1. ผู้ใช้บริการห้องสมุดเป็นหญิงมากกว่าชาย อายุระหว่าง 22 - 30 ปีมากที่สุด
ระดับการศึกษาสูงกว่า ม.ศ. 3 ขึ้นไป และมีอาชีพรับราชการมากที่สุด
2. เจ้าหน้าที่ห้องสมุดนั้น เป็นหญิงมากกว่าชาย มีอายุระหว่าง 20 - 29 ปี มาก
ที่สุด ส่วนใหญ่แต่งงานแล้ว มีวุฒิการศึกษาส่วนใหญ่จบชั้น ป.กศ. สูง มีประสบการณ์ทำงานเฉลี่ย
1 - 5 ปี
3. สภาพการดำเนินงานในปัจจุบันของห้องสมุด มีความแตกต่างกันมาก ห้องสมุดที่ตั้ง
อยู่ในเขตชุมชน โดยเฉพาะในตัวจังหวัดจะมีอาคารเป็นเอกเทศ และมีเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์
ประจำห้องสมุด ประสิทธิภาพการดำเนินงานจะดีกว่าห้องสมุดที่อยู่อำเภอห่างไกลออกไป สภาพ
ทั่วไปของตัวอาคารพบว่า ห้องสมุดเกือบครึ่งหนึ่งไม่มีตัวอาคารเป็นเอกเทศของตัวเอง ลักษณะ
อาคารเป็นไม้มากกว่าเป็นตึก โดยเฉลี่ยอาคารบรรจุคนเข้าปอ่านได้ครั้งละไม่เกิน 500 คน
สาธารณูปโภคที่จัดบริการภายในห้องสมุดพบว่า ส่วนใหญ่มีวัสดุอุปกรณ์ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ พัดลม
ที่วางวารสาร ไม่เพียงพอ
4. สภาพการบริหารงานและการจัดการดำเนินงานภายในห้องสมุดนั้น พบว่า
กิจกรรมส่วนนี้จะต้องมีการปรับปรุงอยู่บ้าง มีห้องสมุดร้อยละ 45.05 ที่ไม่ได้มีการบริหาร
งานห้องสมุดในรูปของคณะกรรมการ 91% เจ้าหน้าที่ห้องสมุดเป็นผู้ดำเนินการตัดสินใจและ
บริหารงานเพียงคนเดียว 91% เรื่องของการจัดการเกี่ยวกับหนังสือ พบว่า มีห้องสมุดร้อยละ
61.76 ที่จัดหมวดหมู่หนังสือ แต่อีกร้อยละ 38.23 ยังไม่มีการจัดหมวดหมู่หนังสือแต่อย่างใด
5. สภาพปัญหาและความต้องการของเจ้าหน้าที่ดำเนินงาน และผู้ใช้ห้องสมุด
สรุปได้ดังนี้

5.1 ต้องการให้อาคารห้องสมุดเป็นเอกเทศ

5.2 ขาดบุคลากรที่มีความรู้โดยตรงทางห้องสมุดมาจัดดำเนินการ บางแห่งจะใช้ครู หรือเจ้าหน้าที่อาสาสมัครมาช่วยดำเนินการ งานนี้จึงกลายเป็นงานผกผัน นอกจากนั้นเจ้าหน้าที่ห้องสมุดไม่ได้รับการฝึกอบรม หรือพัฒนาให้มีความรู้ความสามารถและเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับห้องสมุด

5.3 งบประมาณที่จัดสรรให้แต่ละปีน้อยเกินไป หากให้ซื้อหนังสือได้น้อยมาพอบริการ

5.4 ปัญหาทางด้านการจัดดำเนินการ พบว่า

5.4.1 บางแห่งหนังสือหายบ่อยมาก เนื่องจากผู้เข้าชมเคารพกฎระเบียบของห้องสมุด

5.4.2 การส่งหนังสือของผู้ใช้บริการไม่ตรงตามเวลาที่กำหนด

5.4.3 สถานที่คับแคบไม่สามารถจัดกิจกรรมเสริมได้ เนื่องจากใช้ส่วนหนึ่งของสำนักงานอื่น

5.4.4 ห้องสมุดบางแห่งตั้งอยู่ห่างไกลชุมชน ไม่มีผู้มาใช้บริการมากเท่าที่ควร

5.4.5 หนังสือมีจำนวนน้อย ไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชน และหนังสือที่มีอยู่ก็เก่าไม่ทันต่อเหตุการณ์

5.4.6 ขาดผู้ช่วยบรรณารักษ์หรือภารโรงที่จะช่วยบรรณารักษ์ในการรักษาความสะอาด และการจัดดำเนินการ

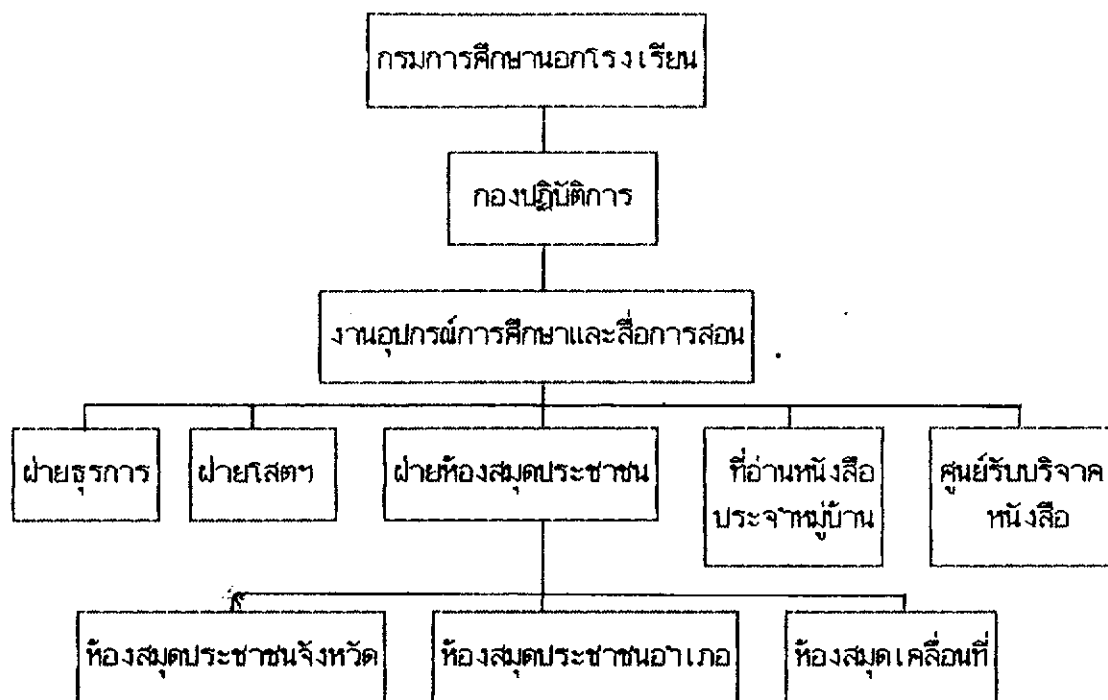
5.4.7 ไม่มีกรณีศึกษาดูเย็บ เมื่อเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมีปัญหาไม่รู้จะปรึกษากับใคร

ผลการประเมินดังกล่าวนี้ แตกต่างจากผลการประเมินที่กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2527 : 55 - 61) ได้จัดทำทั่วประเทศ เมื่อปีงบประมาณ 2525 คือ

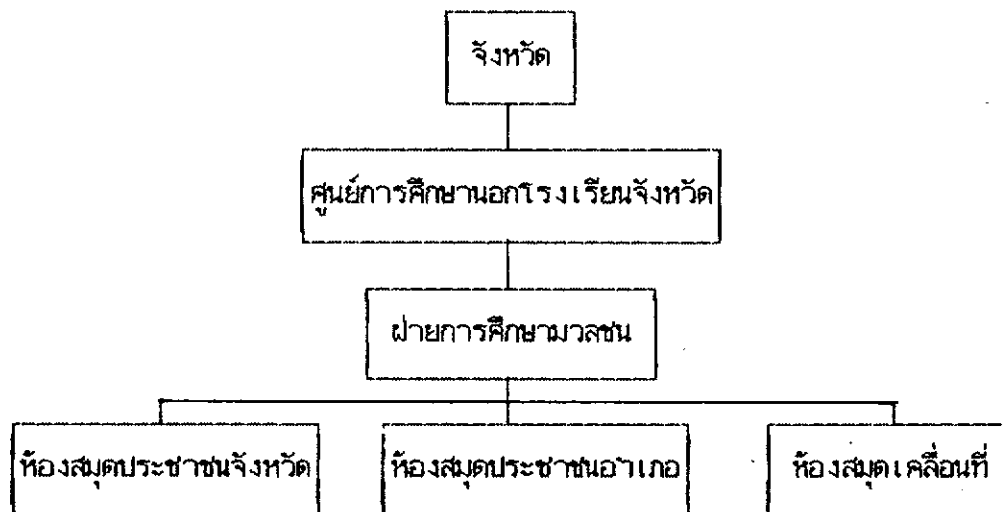
1. วัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชนยังมีความเหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน
 2. ผลข้างเคียงที่ผลมาจากการดำเนินงานห้องสมุด ก็คือ การส่งเสริมการศึกษา และส่งเสริมการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ
 3. ควรเพิ่มบทบาทการประสานงานและส่งเสริมเกี่ยวกับการจัดข่าวสารความรู้ การมีนิสัยรักการอ่าน การดำเนินงานให้ชาวชนบทรู้หนังสือที่ถาวร และการส่งเสริมให้ประชาชนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหามในการดำรงชีวิตในสังคม
 4. สภาพของอาคารห้องสมุดพบว่า ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่และขนาดกลาง ส่วนใหญ่มีอาคารเป็นเอกเทศ อยู่ในย่านชุมชน
 5. งบประมาณที่ได้รับการจัดสรรให้ต่ำกว่าสภาพความต้องการที่แท้จริง มากกว่าร้อยละ 50 ทุกรายการ
 6. อุปกรณ์ที่เห็นว่าไม่จำเป็นต้องซื้อคือ เครื่องเล่นแผ่นเสียง เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องฉายภาพนิ่ง และเครื่องขยายเสียง
 7. กิจกรรมในห้องสมุดที่จัดมาก ได้แก่ การจัดนิทรรศการ การเล่านิทาน การพูดเรื่องหนังสือ กิจกรรมนอกจากนี้มีจัดน้อย
- การติดตามผลและประเมินผลห้องสมุดประชาชนทั้ง 2 โครงการ ดังกล่าวนี้นี้ ทำให้ผู้บริหารการศึกษา นอกโรงเรียนทุกระดับมองเห็นสภาพการดำเนินงานต่าง ๆ ของห้องสมุดได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนั้นในปี พ.ศ. 2526 เรณู เปียชื่อ (2526 : 3 - 9) ได้ระบุถึงวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชนว่า ควรมีการพิจารณาเพิ่มเติมเป็นดังนี้
1. เพื่อให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย และทุกระดับการศึกษา
 2. เพื่อส่งเสริมประชาชนให้มีนิสัยรักการอ่าน และการศึกษาค้นคว้า
 3. เพื่อให้บริการทางข่าวสาร และความรู้ต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์
 4. เพื่อส่งเสริมและแนะนำให้ประชาชนเข้าใจ และปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
 5. เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมของชาติ

6. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างในทางที่เป็นประโยชน์ และการ
พักผ่อนหย่อนใจ

สำหรับสายการบริหารงานห้องสมุดประชาชนในระดับกรม และระดับจังหวัดปรากฏ
ดังนี้

สายการบริหารงานห้องสมุดประชาชนในระดับจังหวัด

ภาพประกอบ 4 สายการบริหารงานห้องสมุดประชาชนในระดับกรม

จากสายการบริหารงานดังกล่าวพอจะแบ่งแยกการบริหารห้องสมุดประชาชนได้ดังนี้

ห้องสมุดประชาชนในจังหวัดที่มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด ที่มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนนั้น หัวหน้าศูนย์ฯ จะเป็นผู้บริหารงานโดยมีหัวหน้าฝ่ายการศึกษามวลชนควบคุมดำเนินการ บรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนจะเป็นผู้ดำเนินการ จัดหาบริการหนังสือวารสาร ความรู้ต่าง ๆ แก่ประชาชน ภายใต้การดูแลของหัวหน้าฝ่าย งานทุก ๆ อย่างที่จะผ่านไปจังหวัด กอง กรม ต้องผ่านหัวหน้าฝ่ายการศึกษามวลชน หัวหน้าฝ่ายบริหารการเงิน (ถ้าเกี่ยวข้องการเงิน) แล้วจึงผ่านหัวหน้าศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ผู้ว่าราชการจังหวัด กองต่าง ๆ กรมการศึกษานอกโรงเรียน

ห้องสมุดประชาชนอำเภอ อยู่ในความดูแลสนับสนุนจากบรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนจังหวัด โดยต้องผ่านศึกษาธิการอำเภอ นายอำเภอ ตามลำดับขึ้นไป เมื่อถึงจังหวัดก็ต้องผ่านหัวหน้าฝ่ายการศึกษามวลชน หัวหน้าฝ่ายบริหารการเงิน ขึ้นไปถึงหัวหน้าศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน เสนอผู้ว่าราชการจังหวัดตามลำดับ

ห้องสมุดเคลื่อนที่ เป็นโครงการของเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องกับงานห้องสมุดของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน อาจเป็นตัวบรรณารักษ์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด หัวหน้าฝ่าย หรือนโยบายของหัวหน้าศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนก็อาจเป็นไปได้ ดำเนินการโดยอาศัยงบประมาณยานพาหนะของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน

ห้องสมุดประชาชนในจังหวัดที่มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด อยู่ในความควบคุมดูแลของศึกษาธิการจังหวัดทางด้านบริการห้องสมุดทุกเรื่องจะต้องเสนอผ่านศึกษาธิการจังหวัด ทั้งในด้านบริหารและงานที่เกี่ยวข้องการเงิน

ห้องสมุดประชาชนอำเภอ อยู่ในความดูแลของศึกษาธิการอำเภอ นายอำเภอ แล้วผ่านศึกษาธิการจังหวัด ทั้งในด้านการบริหาร การเงิน และการดำเนินงานทุก ๆ ด้าน

ในด้านการให้บริการแก่ประชาชนยังไม่บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ และมาตรฐาน ห้องสมุดประชาชน บรรณารักษ์ยังไม่รับผิดชอบงานเท่าที่ควร ระเบียบการดำเนินงานห้องสมุดประชาชน ยังไม่เป็นปัจจุบัน ยากแก่การปฏิบัติและติดตามผล ประชาชนยังเข้าใช้ห้องสมุดน้อยมาก โดยเฉพาะห้องสมุดประชาชนอำเภอ ยังไม่รักการอ่านเท่าที่ควร ผู้เข้าใช้ห้องสมุดส่วนมากจะเป็นนักเรียนระดับประถม และมีชมมากกว่าประชาชน ประชาชนบางกลุ่มไม่รู้จักห้องสมุด ประชาชนเพราะขาดการประชาสัมพันธ์ จำนวนหนังสือในห้องสมุดน้อยมาก ไม่เพียงพอกับความ ต้องการของผู้ใช้

ในด้านของสภาพห้องสมุดนั้น ห้องสมุดประชาชนมี 3 ประเภทคือ ห้องสมุดประชาชน จังหวัด ห้องสมุดประชาชนอำเภอ และห้องสมุดเคลื่อนที่ ห้องสมุด 2 ประเภทแรก ส่วนใหญ่ อาคารเป็นเอกเทศตามแบบของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งมี 3 ขนาด คือ ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก มีห้องสมุดหลายแห่งที่มีอาคารเป็นเอกเทศ แต่เป็นอาคารของหน่วยงานอื่น ห้องสมุดประชาชนอำเภอหลายแห่งเช่าห้องแถวหรือบ้านพัก เป็นห้องสมุด ซึ่งส่วนใหญ่ว่าจะตั้งอยู่ในแหล่งชุมชน อาคารห้องสมุดที่สร้างขึ้นในระยะหลังนี้หลายแห่งตั้งอยู่ไกลชุมชน ทำให้มีผู้มาใช้บริการน้อยลง เพราะไม่สะดวก เสียค่าพาหนะในการไปใช้ห้องสมุดทั้งยังไม่ปลอดภัย ห้องสมุดประชาชนจังหวัดที่มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนตั้งอยู่จะควบคุมดูแลบุคลากร ตลอดจนการดำเนินงานของห้องสมุดด้วย ส่วนห้องสมุดที่ยังไม่มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน หรือโรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ หรือศึกษานิเทศก์ การดำเนินงานของห้องสมุดจะขึ้นตรงต่อ ศึกษาธิการจังหวัด

ห้องสมุดประชาชนจังหวัดส่วนใหญ่ มีเจ้าหน้าที่หรือบรรณารักษ์ไม่เพียงพอกับงานบริการ จะมีเจ้าหน้าที่เพียง 2 คน บางแห่งมีเพียงคนเดียว หรือไม่มีเจ้าหน้าที่ให้บริการ ต้องอาศัยศึกษาธิการอำเภอ คอยดูแล บางแห่งต้องปิดห้องสมุดไม่เปิดบริการ ห้องสมุดประชาชนอำเภอจำนวนไม่น้อยที่สร้างด้วยเงินงบประมาณอยู่บนบริเวณโรงเรียน ไกลจากหมู่บ้าน ขาดผู้ไปใช้บริการ มีการรณรงค์ให้ผู้ให้บริการ การประชาสัมพันธ์ หรือเชิญชวนให้ประชาชนมาใช้ห้องสมุด มีน้อยมาก

สภาพห้องสมุดประชาชนที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนรับผิดชอบดำเนินการอยู่ในขณะนี้
จากการไปนิเทศและเยี่ยมของศึกษานิเทศก์ พอสรุปได้ดังนี้

สภาพปัญหา	สาเหตุของปัญหา
1. บรรณารักษ์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดมีความรู้และประสบการณ์ในการปฏิบัติงานน้อยมาก	1. บรรณารักษ์มีความรู้ระดับ ม.6 จบม.วิชา บรรณารักษ์มานาน ไม่ได้รับความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มเติมอยู่เสมอเพราะอยู่ห่างไกลจากตัวจังหวัด เมื่อมีโครงการให้เข้าประชุมอบรม ผู้อยู่ในจังหวัดมักได้รับพิจารณา ก่อน ผู้ที่อยู่ไกลจึงไม่มีโอกาส
2. ผู้บริหารงานห้องสมุดบางแห่งยังไม่เข้าใจงานและให้การสนับสนุนการปฏิบัติงานของบรรณารักษ์เท่าที่ควร	2. ผู้บริหารหมายถึงศึกษาธิการจังหวัด หัวหน้าศูนย์ฯ หากมีความรู้และความเข้าใจงาน ห้องสมุดจะได้รับการสนับสนุนอย่างดี แต่ถ้ามีทัศนคติไม่ดีต่อเจ้าหน้าที่ และงานห้องสมุด จะทำให้ขาดการสนับสนุนไปด้วย
3. มีผู้ใช้บริการห้องสมุดประชาชนน้อยกว่าที่ควร	3. ขาดการประชาสัมพันธ์และจัดห้องสมุดให้เป็นที่รู้จักของผู้เข้าใช้ ประชาชนจึงไม่สนใจเพราะสถานที่ยังไกลชุมชน
4. มีอาคารเป็นเอกเทศแล้วแต่ยังขาดเจ้าหน้าที่เป็นจำนวนมาก บางแห่งมีแต่การรอกดำเนินการ	4. บางแห่งเกิดการเข้าใจผิดเกี่ยวกับการรับสมัคร สอบบรรจุว่าเป็นหน้าที่ของศูนย์ฯ หรือของจังหวัด เป็นอุปสรรคสำหรับบางจังหวัดสำนักงานจังหวัดอ้างว่า ยังมีเพียง 1-2 คน จะคอยให้มีหลาย ๆ อัตรา จึงจะประกาศสอบ

สภาพปัญหา	สาเหตุของปัญหา
5. หนังสือสำหรับบริการประชาชนในห้องสมุดส่วนมากยังมีน้อย ทั้งที่ได้รับความนิยมประมาณจัดซื้อทุกปี	5. การจัดซื้อยังไม่รัดกุม บางอำเภอ ศึกษาธิการอำเภอเป็นผู้จัดซื้อ ได้หนังสือบ้าง ไม่ได้บ้าง ส่วนเลดหนังสือก็ไม่ได้รับ บางแห่งมีแต่ใบเสร็จรับเงินให้บรรณารักษ์ทำเบิก
6. ไม่มีบัญชีรายการ และบัตรรายการเป็นส่วนใหญ่	6. ขาดงบประมาณ และความรู้ในการทำบัตรรายการ
7. อาคารห้องสมุดประชาชนอำเภอ หลายๆ แห่งมีแผนกศึกษาธิการอำเภออาศัยอยู่ด้วย บางแห่งอาศัยครึ่งอาคาร บางแห่งอาศัยเพียง $\frac{1}{4}$ และ $\frac{3}{4}$ ของอาคารก็มี	7. ศึกษาธิการอำเภอ มีหน้าที่ดูแลห้องสมุดประชาชน อำเภอ จึงอยากมาอยู่ใกล้ หรืออยากมีสำนักงานแยกออกจากที่ว่าการอำเภอ
8. แบบอาคารห้องสมุดขนาดใหญ่ของกรมศึกษาธิการโรงเรียนไม่เหมาะสมกับการจัดห้องสมุดประชาชน	8. สถาปนิกผู้ออกแบบขาดการประสานงานกับฝ่ายวิชาการห้องสมุด
9. จัดให้บริการประชาชน ไม่ได้ตามวัตถุประสงค์ทุกข้อ	9. บรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ขาดทักษะและประสบการณ์ขาดความคิดริเริ่ม
10. ขาดการประชาสัมพันธ์	10. เนื่องจากห้องสมุดประชาชนอำเภอส่วนใหญ่มิมีบรรณารักษ์เพียงคนเดียวเท่านั้น ไม่มีเวลาจัดทำ
11. บางแห่งไม่มีการจัดนิทรรศการเสนอหนังสืออันสำคัญแห่งชาติ และอื่น ๆ ซึ่งเป็นงานที่บรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดต้องทำ	11. ขาดความรู้ ประสบการณ์ และวัสดุที่จะจัด

สภาพปัญหา	สาเหตุของปัญหา
12. ขาดครุภัณฑ์ในการจัดวางหนังสือเช่น ชั้นวางหนังสือ ชั้นวางวารสาร	12. ห้องสมุดประชาชนบางแห่ง ได้รับจัดสรร ครุภัณฑ์ให้ก็ได้รับมาก บางแห่งไม่มีเลย ก็ไม่ได้จัดสรร เพราะกรมไม่มีข้อมูลที่ แท้จริงในการจัดสรรงบประมาณ
13. ได้รับงบประมาณน้อย ปัจจุบันห้องสมุด ไม่ทราบว่าตนได้รับงบประมาณเท่าใด	13. จังหวัดที่มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน กรมจัดงบประมาณห้องสมุดไปที่ศูนย์ ฯ ด้วย จังหวัดที่ไม่มีศูนย์ ฯ กรมจัดสรรไปให้ ที่จังหวัด บรรพารักษ์ได้ทราบเข้ามา
14. สภาพภาพของบรรพารักษ์ขาดความ ก้าวหน้า ไม่เท่าเทียมกับข้าราชการ อื่น เกิดความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกับ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด	14. เดิมกรมการศึกษานอกโรงเรียนรับบรรพารักษ์ มีวุฒิ ม.6 เพราะขาดความก้าวหน้า จึงไม่ เป็นที่นิยมมารับราชการเป็นบรรพารักษ์
15. ไม่ได้ลงทะเบียนหนังสือ วัสดุครุภัณฑ์	15. เจ้าหน้าที่ไม่รู้ระเบียบในการปฏิบัติ ไม่มี อุปกรณ์ในการจัดทำ หรือขาดวิทยากรให้ การแนะนำ
16. บางแห่งไม่มีหนังสือสำหรับเด็ก	16. อาขาดวัสดุอุปกรณ์ในการจัด เช่น ชั้นหนังสือ หนังสือ เครื่องตกแต่งอื่น ๆ
17. วันและเวลาที่ห้องสมุดประชาชนเปิด ปิดบริการห้องสมุดแต่ละแห่งกำหนด ไม่เหมือนกัน	17. ส่วนใหญ่ห้องสมุดที่อยู่ใกล้อำเภอหรืออยู่ บนอำเภอจะเปิด-ปิด ตามเวลาราชการ ซึ่งบรรพารักษ์ต้องทำตามคำสั่งของผู้บังคับ บัญชา

สภาพปัญหา	สาเหตุของปัญหา
18. การเงินของห้องสมุดประชาชน เจ้าหน้าที่ห้องสมุดบางแห่งยังเก็บเงิน ไว้เอง	18. เคยปฏิบัติมาอย่างไร ก็ยังคงทำอยู่อย่างนั้น ไม่ศึกษาระเบียบใหม่ ๆ

จากสภาพปัญหาดังกล่าวแล้ว เรขุ เปียชื่อ (2526 : 31 - 35) ได้ให้ข้อเสนอแนะการแก้ไขปัญหานี้ไว้ดังนี้

1. กรมการศึกษานอกโรงเรียน ควรปรับปรุงและแก้ไขสิ่งจำเป็น อันเป็นเหตุให้ห้องสมุดประชาชนไม่พัฒนาเท่าที่ควร โดย

1.1 แยกงานห้องสมุดประชาชนให้เป็นหน่วยงานอิสระ เทียบเท่ากับงาน หนึ่ง จะขึ้นกับกองปฏิบัติการ หรือกรมโดยตรงก็จะทำให้การดำเนินงานคล่องตัวสามารถบริหารงานได้เต็มที่

1.2 กำหนดตำแหน่งบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนให้สูงขึ้นกว่าเดิมเทียบเท่ากับอาชีพครูหรือสูงกว่า เพราะมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อชุมชน และมีหน้าที่ความรับผิดชอบมากกว่าครู

1.3 สนับสนุนโดยยกฐานะด้วยการเพิ่มวุฒิ ความรู้ ให้แก่ ผู้บริหารงานโดยให้ศึกษาต่อวิชาบรรณารักษศาสตร์

1.4 ของงบประมาณดำเนินงานห้องสมุดประชาชนเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการสร้างห้องสมุดประชาชนอำเภอ บุคลากร และค่าวัสดุครุภัณฑ์ และจัดสรรให้ห้องสมุดประชาชนเพิ่มขึ้นด้วย

1.5 สร้างมาตรฐานห้องสมุดประชาชนให้ปฏิบัติได้ เป็นปัจจุบัน โดยขอความร่วมมือจากผู้รู้หลายฝ่าย เช่น นักวิชาการบรรณารักษศาสตร์ นักกฎหมาย สถาปนิก

1.6 ปรับปรุงระเบียบดำเนินงานห้องสมุดประชาชนให้รัดกุม ครอบคลุมงานทุกด้าน ให้มีหลักเกณฑ์การปฏิบัติเดียวกันโดยเร็ว แล้วเผยแพร่ความรู้ไปยังผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อถือเป็นหลักปฏิบัติ

1.7 วนิเทศและติดตามผลเสนอแนะแก่ห้องสมุดประชาชนระดับอำเภอ จังหวัดที่การคมนาคมไม่สะดวก นมียุบเยื่อมเลยก่อน

2. ศูนย์การศึกษาอกรโรงเรียนภาค ควรดำเนินการพัฒนางานห้องสมุดประชาชนทั้งจังหวัดและอำเภอ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 จัดห้องสมุดในศูนย์การศึกษาอกรโรงเรียนภาค ให้เป็นตัวอย่างสำหรับห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภอ

2.2 บรรณารักษ์ที่มีความรู้อย่างต่ำปริญชาติรี วิชาเอกบรรณารักษศาสตร์ มีความสามารถออกนิเทศ แนะนำ ช่วยเหลือด้านวิชาการ แก่บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนในจังหวัดที่ศูนย์การศึกษาอกรโรงเรียนภาคนั้น ๆ รับผิดชอบอยู่ ทั้งสามารถให้คำปรึกษาช่วยแก้ปัญหาแก่ห้องสมุดด้วย

2.3 มีโครงการออกเยี่ยมติดตามผลงาน และศึกษาปัญหาในการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนเพื่อหาทางปรับปรุง แก้ไขปัญหา

2.4 ทาโครงการอันจะเป็นการส่งเสริม จูงใจ ให้บรรณารักษ์ มีความกระตือรือร้นที่จะดำเนินงานห้องสมุดประชาชนให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนมากที่สุด

2.5 ให้การสนับสนุน ช่วยเหลือด้านยานพาหนะ วิชาบรรณารักษศาสตร์ แก่ห้องสมุดระดับจังหวัด

2.6 สนับสนุนให้บรรณารักษ์ได้รับการศึกษาเพิ่มเติมทางวิชาการ บรรณารักษศาสตร์

3. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ควรปรับปรุงดำเนินการเพื่อพัฒนาห้องสมุด โดย

3.1 จัดทำทะเบียนห้องสมุดประชาชนจังหวัด อำเภอ ตำบล หรือ หมู่บ้าน สำนวณจำนวนอัตราบรรณารักษ์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด การโรงพิมพ์อยู่และที่ยังขาดอยู่เพื่อสะดวก ในด้านบริหารงานห้องสมุด รวบรวมส่งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค

3.2 ทำโครงการออกนิเทศงานห้องสมุดประชาชนตลอดปี โดยร่วมมือกับ ศึกษาพิเศษ กรมการศึกษานอกโรงเรียน (จังหวัด) เพื่อทราบปัญหาจะได้ช่วยเหลือ และ แก้ไข เบื้องต้น

3.3 ประสานงาน กับหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐบาลและเอกชน เช่น มหาวิทยาลัย วิทยาลัยครู สำนักข่าวสารของต่างประเทศ ที่มีการดำเนินงานเกี่ยวกับห้องสมุด

4. บรรณารักษ์

4.1 ให้บรรณารักษ์ที่มีประสบการณ์การดำเนินงานห้องสมุด เหมาะสมกว่า เจ้าหน้าที่ห้องสมุด เป็นหัวหน้าห้องสมุด

4.2 แบ่งหน้าที่ให้ผู้ร่วมงานรับผิดชอบตามแนวทางที่วางไว้

4.3 ติดตามความก้าวหน้าเกี่ยวกับเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทางวิชาบรรณารักษศาสตร์

4.4 ปรับปรุงการดำเนินงานห้องสมุดที่เกี่ยวกับการให้บริการ ได้แก่

4.4.1 จัดหาหนังสือใหม่เพิ่มสนองความต้องการของผู้ใช้ห้องสมุด

4.4.2 บริการข่าวสาร ข้อมูลที่ทันต่อเหตุการณ์

4.5 ดำเนินการจูงใจผู้ใช้บริการห้องสมุดให้เพิ่มขึ้นกว่าสถิติเฉลี่ยทุกระดับ

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด ควรมีผู้ใช้เฉลี่ยเป็นวันละ 250 คน

ห้องสมุดประชาชนอำเภอ ควรมีผู้ใช้เฉลี่ยเป็นวันละ 150 คน

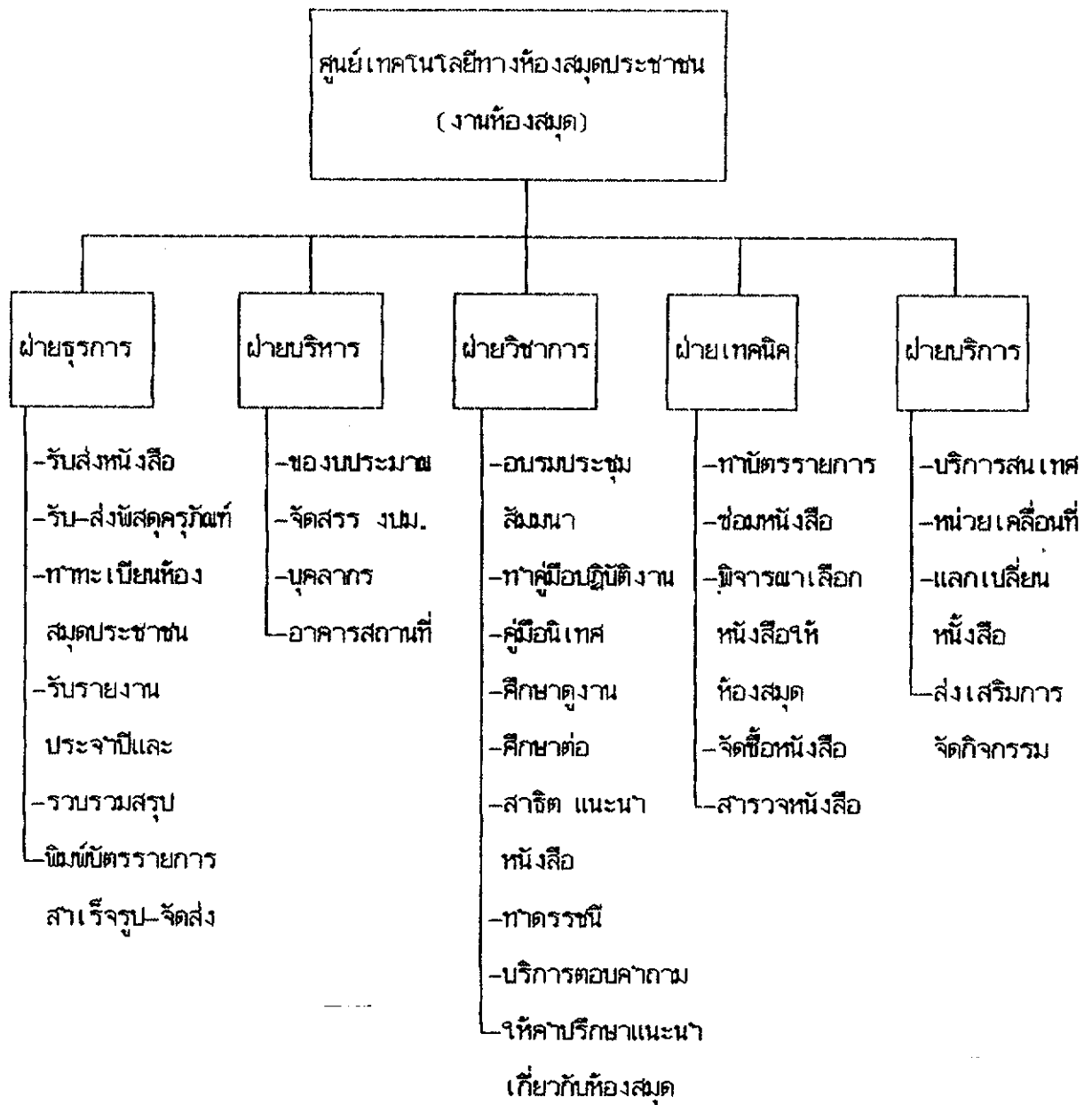
ห้องสมุดประชาชนตำบล หมู่บ้าน ควรมีผู้ใช้เฉลี่ยเป็นวันละ 75 คน

4.6 ให้ตระหนักถึงความสำคัญของห้องสมุดประชาชนว่า เป็นศูนย์วิชาการ
ของท้องถิ่นและเป็นงานบริการ

4.7 มีการสับเปลี่ยนตำแหน่งตามที่เห็นสมควร เพื่อมุ่งพัฒนาห้องสมุด

4.8 ควรมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ต่อกรมได้
เช่น สามารถจัดกิจกรรมการอ่าน เพื่อช่วยโครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือ เป็นต้น

นอกจากนั้น เรขู เปียชื่อ (2526 : 35) ยังได้เสนอแนะแผนภูมิสายการบริหาร
งานห้องสมุดประชาชนใหม่ ดังนี้

ภาพประกอบ 5 ศูนย์เทคโนโลยีทางห้องสมุดประชาชน

ปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงานห้องสมุดประชาชน มีอยู่มากมายดังที่กล่าวมาแล้ว ในปี 2526 ยังมีผู้เสนอปัญหาเพิ่มเติม คือ ผู้อำนวยการกองปฏิบัติการ เจริญผล สุวรรณโชติ (2528 - 34 - 36) ได้มองปัญหาห้องสมุดในอีกมุมหนึ่ง ดังนี้ ห้องสมุดประชาชนภายหลัง ปี พ.ศ. 2453 เมื่อได้สร้างห้องสมุดประชาชนแห่งแรกที่บริเวณวัดสุทัศน์ฯ แล้ว ห้องสมุดประชาชนก็ไม่ได้เจริญรุดหน้าอะไรเลยคงเป็นห้องเก็บหนังสือ เก่า ๆ จนกระทั่งต่อมาในสมัยของจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ช่วงแรกจึงได้ประกาศให้ทุกจังหวัดจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้นให้ได้ และกิจการห้องสมุดประชาชนในสมัยนั้นก็ได้เจริญขึ้นมาเล็กน้อย และเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาห้องสมุดประชาชนเพื่อเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารให้กับประชาชนที่ในมีโอกาสจะเข้าไปศึกษาหาความรู้จากแหล่งวิทยาการอื่น ๆ และในช่วงระยะนี้เองที่ห้องสมุดประชาชนได้เริ่มขยายตัวออกไปสู่ระดับอำเภอ แต่ทั้งห้องสมุดจังหวัดและห้องสมุดอำเภอยังเป็นห้องสมุดแบบผากอยู่ นั่นคือ ผากไว้กับส่วนราชการต่าง ๆ บางแห่งก็เป็นเพียงมุมหนึ่งของสถานที่ราชการ ส่วนที่เป็นอาคารเอกเทศหรือเป็นอาคารที่จัดขึ้นเพื่อกิจกรรมห้องสมุดก็มีบ้างแห่งได้

สำหรับหนังสือในห้องสมุดก็ยังคงเป็นหนังสือประเภทนวนิยายเป็นส่วนมาก หรือจะเรียกว่าคลังแห่งนวนิยายก็ว่าได้ จะเพียงส่วนน้อยที่เป็นหนังสือสารคดี มีเพียงน้อยนิดที่เป็นหนังสืออุทิศและหนังสือวิชาการตามระบบสากล และห้องสมุดประชาชนในปัจจุบันก็ยังคงเป็นอย่างนี้อยู่อีก ยังไม่ได้เปลี่ยนโฉมหน้าไปจากเมื่อ 30 ปีก่อนมากนัก ผู้รับผิดชอบห้องสมุดประชาชนในปัจจุบันก็ยังมีความคิดความเห็นเหมือนเมื่อสมัยก่อนคือ สนับสนุนให้มีหนังสือนวนิยายเพื่อเรียกคนให้เข้ามาใช้ห้องสมุด ซึ่งเป็นการเพาะนิสัยประชาชนให้รู้จักแต่ความสนุกสนานและความเพลิดเพลิน โดยไม่พยายามฝึกให้คนเป็นนักค้นคว้า เป็นนักคิดสร้างสรรค์เพื่อตนเองและสังคม

นอกจากนั้น สมาน ลอยฟ้า (2526 : 37 - 38) ได้กล่าวถึงอุปสรรคที่สำคัญของห้องสมุดว่า มีห้องสมุดเพียงบางประเภทเท่านั้นที่มีบทบาทสูงและแต่ละประเภทก็มีความเจริญก้าวหน้าไม่เท่าเทียมกันดังจะเห็นว่า ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเป็นห้องสมุดที่ได้รับการพัฒนาและเจริญก้าวหน้าที่สุด ส่วนห้องสมุดประชาชนและห้องสมุดโรงเรียนทั้งที่มีหน้าที่รับผิดชอบต่อคน

ส่วนใหญ่ของประเทศ กลับเป็นห้องสมุดที่ล้าหลัง และพัฒนาไปอย่างเชื่องช้า จนปัจจุบันแม้จะมีห้องสมุดประชาชนมากขึ้นคือ มีห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัดทุกจังหวัด และห้องสมุดประชาชนระดับอำเภอถึงกว่า 400 แห่ง ก็ตาม แต่ก็ยังเป็นห้องสมุดที่ต่ำกว่ามาตรฐานเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาสำคัญของห้องสมุดประชาชนก็คือ ขาดแคลนงบประมาณที่จะปรับปรุงและขยายงานซึ่งทำให้ไม่สามารถสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างทั่วถึง และ เต็มที่ จากปัญหานี้ก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ อีกมาก เช่น ทำให้ขาดบุคลากรที่มีวุฒิเหมาะสมกับงาน ขาดแคลนวัสดุสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เป็นต้น ดังที่ผู้อำนวยการกองปฏิบัติการ กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2526 : 36) กล่าวว่า "...ด้านบุคลากรนั้น บางแห่งเราต้องเอาทหารมาทำหน้าที่บรรณารักษ์ ซึ่งไม่ถูกหลักวิชาการห้องสมุด... และสำหรับหนังสือในห้องสมุดส่วนใหญ่กล่าวได้ว่า เป็นพิมพ์ครั้งที่หนึ่ง มีในห้องสมุดเพราะหนังสือส่วนใหญ่ทั้งเก่าและแก่..." ด้วยเหตุนี้ห้องสมุดประชาชนจึงยังไม่เป็นแหล่งวิชาการและแหล่งพัฒนาปัญญาของประชาชนอย่างแท้จริง

ปี พ.ศ. 2526 ภารดี รัตนอุดม (2527 : ง : ๑) ได้ศึกษาความต้องการในการศึกษาต่อเนื่องของบรรณารักษ์ห้องสมุดในประเทศไทย เพราะเห็นว่าบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนไม่มีวุฒิทางบรรณารักษศาสตร์ ทำให้การจัดห้องสมุดไม่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อทราบความต้องการในการศึกษาต่อเนื่องแล้วจะสามารถวางแผนการจัดการศึกษาให้กับบรรณารักษ์ได้อย่างเหมาะสม ผลการศึกษาพบว่า บรรณารักษ์ส่วนใหญ่เห็นว่าการศึกษาต่อเนื่องมีความสำคัญต่อความก้าวหน้าทางวิชาชีพและวิชาการ ส่วนผู้บริหารมีทัศนคติว่า มีความสำคัญต่อบรรณารักษ์ในการปรับปรุงการปฏิบัติงาน และการพัฒนาวิชาชีพ เหตุผลในการเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาต่อเนื่องของบรรณารักษ์ คือ เพื่อปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อุปสรรคในการศึกษาต่อเนื่องคือ ขาดงบประมาณค่าใช้จ่าย และขาดผู้ทำงานแทน บรรณารักษ์มีความต้องการศึกษาแบบเป็นทางการมากกว่าแบบไม่เป็นทางการ กิจกรรมการศึกษาต่อเนื่องแบบเป็นทางการที่ต้องการคือการเข้ารับการอบรมวิชาบรรณารักษศาสตร์ที่มีวุฒิโดยสถาบันต่าง ๆ และต้องการเรียนเต็มเวลาในระดับปริญญาตรี กิจกรรมการศึกษาต่อเนื่องแบบไม่เป็นทางการที่ต้องการ คือ

เข้าร่วมสัมมนาทางวิชาการหน่วยงานที่บรรพารักษ์ต้องการให้จัดกิจกรรมทั้งแบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการคือ มหาวิทยาลัยในประเทศไทย ระยะเวลาที่จัดเห็นว่าเหมาะสม คือ 5 - 7 วัน

เนื้อหาวิชาทางบรรพารักษ์ศาสตร์ทั้งที่บรรพารักษ์ต้องการศึกษา และผู้บริหารต้องการให้บรรพารักษ์ศึกษาคือ การบริหารงานห้องสมุดประชาชน การบริการของห้องสมุดประชาชน การจัดหมู่และทาบัตตรารายการ วัสดุทัศนวัสดุในห้องสมุด บริการตอบคำถามและช่วยค้นคว้า การประชาสัมพันธ์ห้องสมุด งบประมาณของห้องสมุด วรรณกรรมสำหรับเด็ก วารสารและหนังสือพิมพ์ ความร่วมมือระหว่างห้องสมุด การสอนการใช้ห้องสมุด การทำดรรชนี และสารสังเขป และสัมมนาห้องสมุดประชาชน สำหรับความสนับสนุนของผู้บังคับบัญชาที่มีต่อการศึกษาต่อเนื่องของบรรพารักษ์ ตามทัศนะของบรรพารักษ์เห็นว่า ให้การสนับสนุนน้อย แต่ตามทัศนะของผู้บริหารเห็นว่าให้ความสนับสนุนมาก

ในปี พ.ศ. 2527 กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2527 : ไม่มีเลขหน้า) ยังคงยึดแนวทางจัดการศึกษานอกโรงเรียน 3 ประการเช่นเดิม คือ

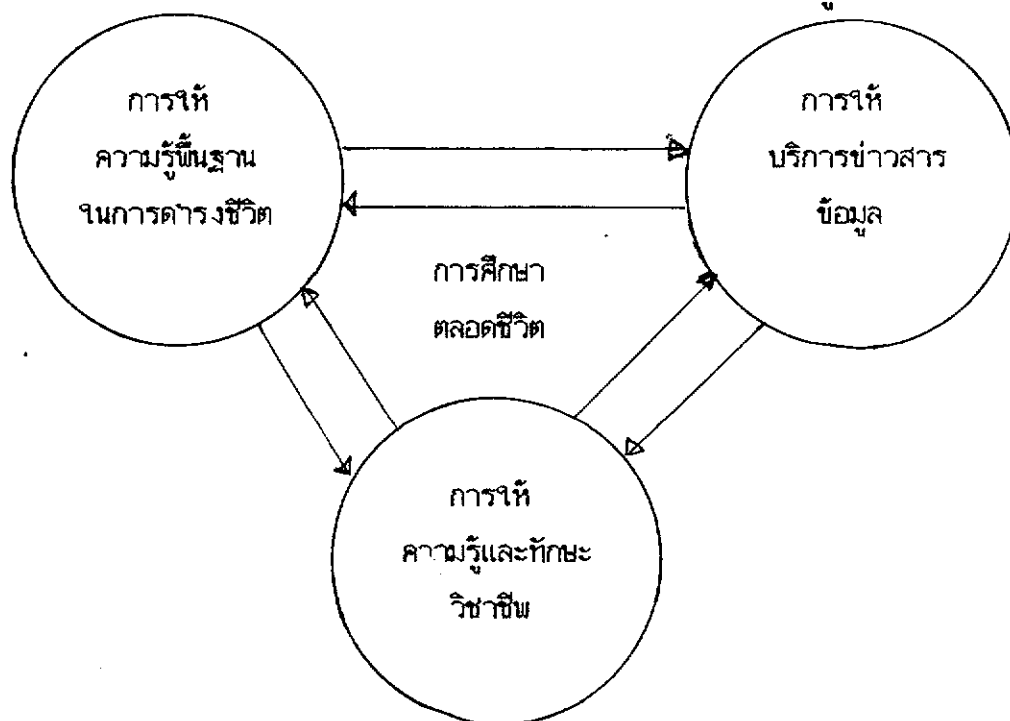
1. การให้ความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต มุ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถคิดเป็น ทำเป็น แก้ไขหาเป็น มีเครื่องมือในการประกอบอาชีพ และรู้จักหาข้อมูลต่าง ๆ มาประกอบการคิด การตัดสินใจในการดำรงชีวิตประจำวัน กิจกรรมประเภทนี้ได้แก่ การวางแผนเพื่อการรู้หนังสือ การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐาน การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ ระดับที่ 1 - 2 การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ ระดับที่ 3 - 4 การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ ระดับที่ 3 - 4 ทาง วิทยุและไปรษณีย์ การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ ระดับที่ 5 การศึกษาสำหรับชุมชนในเขตภูเขา และวิทยุโรงเรียน

2. การให้บริการข้อมูลข่าวสารที่ทันต่อเหตุการณ์ เมื่อประชาชนมีความรู้พื้นฐาน แล้วการที่จะปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้นได้ การได้ทราบข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นและทันต่อเหตุการณ์ เป็นส่วนสำคัญที่บุคคลเหล่านั้นจะต้องมี ถ้ามีหนังสือ เอกสารให้ประชาชนได้ศึกษาค้นคว้าจะช่วยให้ประชาชนได้มีนิสัยรักการอ่าน ป้องกันการลืมนั่นหนังสือ และพัฒนาตนเอง กิจกรรมประเภท

ที่จัดและประสานงาน ได้แก่ ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ห้องสมุดประชาชนอำเภอ ห้องสมุดประชาชนจังหวัด ห้องสมุดเคลื่อนที่ หน่วยงานศึกษาศึกษา ห้องพินิจจำลอง พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ นิทรรศการเคลื่อนที่ พิพิธภัณฑ์เคลื่อนที่ สารการศึกษานอกโรงเรียน สารประชาการศึกษา วารสารคิดเป็น สิ่งพิมพ์เผยแพร่ความรู้อื่น ๆ ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค วิทยุศึกษา และโทรทัศน์เพื่อการศึกษา

3. การเพิ่มพูนความรู้และทักษะวิชาชีพในการประกอบอาชีพ ด้วยเหตุที่สภาพสังคมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีวิทยาการใหม่ ๆ เกิดขึ้นเสมอ จึงจำเป็นต้องให้ความรู้และทักษะวิชาชีพเพิ่มเติม แก่ผู้ที่ประกอบอาชีพอยู่แล้วให้ประกอบอาชีพได้ดียิ่งขึ้น หรือนำความรู้และทักษะที่ได้รับไปแสวงหาอาชีพใหม่ รวมทั้งเพื่อปรับปรุงการดำรงชีวิตของตนเองและครอบครัวให้ดีขึ้น กิจกรรมประเภทนี้ได้แก่ การจัดกลุ่มสนใจการสอนวิชาชีพระยะสั้นประเภทประจำที่ การสอนวิชาชีพระยะสั้นประเภทเคลื่อนที่และการฝึกอบรมอาชีพระยะสั้น

หลักการจัดการศึกษานอกโรงเรียนทั้ง 3 ประเภทดังกล่าวนี้ จัดเป็นการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งจัดและประสานงานโดยกรมการศึกษานอกโรงเรียน เขียนเป็นแผนภูมิ ได้ดังนี้

ภาพประกอบ 6 การจัดการศึกษาตลอดชีวิต

รูปแบบกิจกรรมที่ให้บริการข่าวสารข้อมูล เพื่อเสริมการอ่าน ป้องกันการลืมหนังสือ
 เพิ่มพูนความรู้และเป็นกระบวนการต่อเนื่อง มีดังต่อไปนี้

ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ได้เริ่มดำเนินการเมื่อ พ.ศ. 2514 โดยเริ่มทดลองที่
 อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง เป็นแห่งแรก จำนวน 75 หมู่บ้าน โดยเลือกคณะกรรมการ
 ของหมู่บ้านขึ้นมา 1 ชุด จำนวนไม่เกิน 7 คน มีหน้าที่คัดเลือกสถานที่ตั้ง การจัดตั้งจะได้รับ
 ความร่วมมือจากคนในหมู่บ้านและหน้าที่ดูแลรักษา ส่วนเจ้าหน้าที่จากอำเภอและกรมจะช่วย
 ดูแลในเรื่องวิชาการ คือให้คำแนะนำวิธีการจัดเสนอแนะ และแก้ไขหาร่วมกับคณะกรรมการ
 หมู่บ้าน การจัดตั้งที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ได้รับความสนใจจากประชาชนในชนบทอย่าง
 กว้างขวาง ขณะนี้จัดไปแล้วประมาณ 12,000 แห่ง กระจายอยู่ตามหมู่บ้านทั่วไป

ที่อ่านหนังสือประจำวัด กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ร่วมมือกับกรมการศาสนา
 จัดที่อ่านหนังสือประจำวัดขึ้น ถ้าวัดใดมีความพร้อมที่จะดำเนินการจัดตั้ง เช่น มีอาคารหรืออาจ
 ใช้มณฑปหนึ่งของวัดก็ได้ หนังสือ โต๊ะ ม้านั่ง และมีเจ้าหน้าที่พอที่จะรวบรวมจัดให้เป็นที่ย่าน
 หนังสืออย่างมีระบบได้ กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้เล็งเห็นว่า ตั้งแต่โบราณกาลมาวัดเป็น
 แหล่งศูนย์กลางให้ความรู้แก่ประชาชนในชนบท ปัจจุบันถ้าจะฟื้นฟูให้วัดเป็นศูนย์รวมข่าวสารแก่
 ประชาชนได้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง โดยให้วัดจัดตั้งที่อ่านหนังสือประจำวัดขึ้น จัดหาหนังสือ
 พิมพ์และหนังสือต่าง ๆ หรือข่าวสารต่าง ๆ ที่ทางราชการเผยแพร่ไปสู่ชนบทให้ประชาชนได้
 อ่านเพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้และทันต่อเหตุการณ์

ขณะนี้ได้มีการจัดตั้งที่อ่านหนังสือประจำวัดขึ้นแล้ว ซึ่งอำเภอแรกที่ทำการจัดตั้งขึ้นคือ
 อำเภอน่านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี จัดตั้งทั้งหมดจำนวน 20 แห่ง วัดแรกที่ทำการจัดตั้งคือ
 วัดบางกระเบา จังหวัดนนทบุรี 4 แห่ง จังหวัดอ่างทอง 3 แห่ง จังหวัดตาก 1 แห่ง จังหวัด
 เพชรบูรณ์ 2 แห่ง จังหวัดปทุมธานี 3 แห่ง จังหวัดกำแพงเพชร 3 แห่ง จังหวัดพิจิตร 3 แห่ง
 จังหวัดฉะเชิงเทรา 1 แห่ง จังหวัดเลย 1 แห่ง จังหวัดลำปาง 3 แห่ง จังหวัดนครพนม 1
 แห่ง จังหวัดหนองคาย 1 แห่ง และจังหวัดศรีสะเกษ 16 แห่ง รวมทั้งจัดตั้งไปแล้วทั้งหมด

62 แห่ง ผู้ที่ใช้บริการที่อ่านหนังสือประจำตัวมาก คือ วันเสาร์-อาทิตย์ ส่วนมากเป็นนักเรียน และนักศึกษา สำหรับวันพระจะเป็นประชาชนที่มาทบทวน หลังจากเสร็จพิธีก็จะศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม

ห้องสมุดเคลื่อนที่ เป็นงานที่ให้บริการศึกษาและข่าวสารข้อมูลแก่ประชาชนในท้องถิ่น ชนบท เพื่อส่งเสริมการศึกษาแก่ประชาชนในด้านต่าง ๆ โดยจัดให้ยืมหนังสือทางเรือ เรือที่ จัดเป็นห้องสมุดเคลื่อนที่นี้ จะออกไปปฏิบัติการตามจุดต่าง ๆ โดยจัดเป็นหนังสือตามจุด ปฏิบัติการ และจัดหีบหนังสือมอบไว้กับหมู่บ้านตามจุดที่ทำงาน มีอาสาสมัครรับผิดชอบเป็น บรรณารักษ์ และจะหมุนเวียนกันต่อ ๆ ไป ห้องสมุดเคลื่อนที่นั้นนอกจากบริการหนังสืออ่านแล้ว ยังได้จัดฉายภาพยนตร์และสไลด์ ซึ่งให้ความรู้แก่ประชาชนในด้านวิชาชีพ วัฒนธรรม วิชาการ และบันเทิง โดยจัดให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ

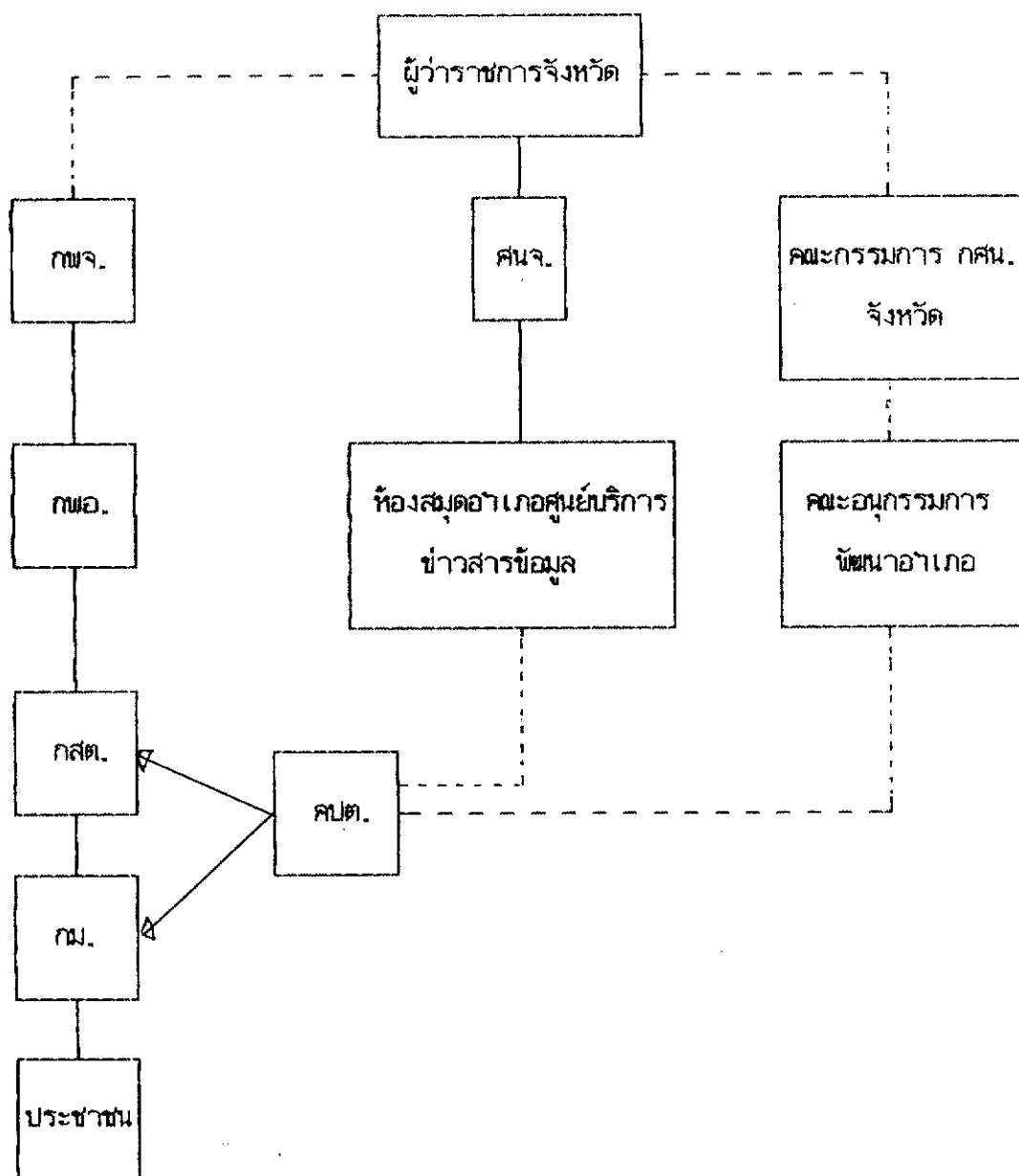
ห้องสมุดประชาชน เป็นห้องสมุดที่จัดขึ้นในชนบทได้แก่ห้องสมุดประชาชนอำเภอ และ ห้องสมุดประชาชนจังหวัด ขณะนี้ห้องสมุดประชาชนอำเภอจัดไปแล้ว 386 แห่ง และจะจัดต่อไป จนครบทุกอำเภอ สำหรับห้องสมุดประชาชนจังหวัดมีจำนวน 72 แห่ง ห้องสมุดเหล่านี้จะมีหนังสือ ประเภทต่าง ๆ ตั้งแต่หนังสือเด็กจนถึงหนังสือวิชาชีพและด้านวิชาการ

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2527 : 58 - 60) ได้จัดให้มีการประชุมปฏิบัติการ ผู้บริหารและศึกษานิเทศก์ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ในปี 2527 ที่จังหวัดลำปาง การ ประชุมครั้งนั้นได้พูดถึงว่า สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) ได้อนุมัติให้กรม การศึกษานอกโรงเรียนใช้บัญชีการสอบแข่งขันของกรมศิลปากรมาบรรจุในอัตราว่างของกรม การศึกษานอกโรงเรียนได้ ในส่วนของการก่อสร้างห้องสมุดประชาชนก็ยังใช้เกณฑ์เดิม คือ ให้ท้องถิ่นที่จะก่อสร้างออกเงินสมทบในการก่อสร้าง นอกจากนั้นผลการประชุมกลุ่มย่อยมีการ เสนอสภาพปัญหาของห้องสมุด และแนวทางแก้ไขที่น่าสนใจ ดังต่อไปนี้

สภาพปัญหา	แนวทางแก้ไข
1. กรมการศึกษานอกโรงเรียน ควรจัดทำ เกณฑ์มาตรฐานของห้องสมุดประชาชนเพื่อ ให้บรรณารักษ์และผู้นิเทศได้ใช้เป็นหลักใน การปฏิบัติงาน 2. กรมการศึกษานอกโรงเรียน ควรพัฒนา และจัดหาเจ้าหน้าที่หรือบรรณารักษ์ห้อง สมุด 3. เจ้าหน้าที่ห้องสมุดและบรรณารักษ์ไม่มี ความก้าวหน้าและไม่มั่นคง 4. ระเบียบหรือหลักการจัดห้องสมุด ควรยืด หยุ่นให้เหมาะสมกับสภาพ 5. การรับห้องสมุดเป็นศูนย์บริการข้อมูล ข่าวสารระดับอำเภอสมบูรณ์แบบ	1. จัดประชุมสัมมนาเพื่อจัดทำเกณฑ์มาตรฐาน ของห้องสมุด โดยมีกรมการศึกษานอก โรงเรียน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ภาค ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด และบรรณารักษ์ เป็นผู้ทำงาน และให้นำ ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจการประชุม สัมมนาทุกครั้งมาพิจารณาเป็นเกณฑ์เพื่อ ให้สอดคล้องกับการปฏิบัติงาน 2. จัดอบรมเจ้าหน้าที่และบรรณารักษ์โดยให้ ศูนย์ภาคหาข้อมูลและทำการอบรม 3. ควรพิจารณาและหารือกับกรมการศึกษา นอกโรงเรียน ว่า บรรณารักษ์ควรเป็น ข้าราชการครู 4. จัดทำแนวทางหรือคู่มือปฏิบัติงานห้องสมุด ให้ชัดเจน ตลอดจนจัดกลุ่มทำงานเพื่อทำ คู่มือ 5. กรมการศึกษานอกโรงเรียน ควรจัดประชุม สัมมนารูปแบบการจัดห้องสมุด เป็นศูนย์ บริการข่าวสารข้อมูล โดยเชิญจังหวัดที่ ทดลองห้องสมุดประชาชนอำเภอ เจ้าหน้าที่ ศูนย์ภาค และส่วนกลาง พร้อมกันให้ จังหวัดหาแนวทางการดำเนินงานทดลอง งานห้องสมุดที่มีความพร้อม

ในปีพ.ศ. 2527 เช่นกัน ได้มีการทดลองศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ในอำเภอเป็นสถานที่ดำเนินการ โดยที่กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2528 : 57) มีนโยบายที่จะขยายปรับปรุงและพัฒนาระบบการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลในอำเภอไปสู่ตำบล และหมู่บ้าน โดยใช้ห้องสมุดประชาชนอำเภอเป็นฐานในการดำเนินงาน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนที่อยู่ห่างไกลได้มีโอกาสรับทราบข่าวสารข้อมูลที่ทันต่อเหตุการณ์ โดยกำหนดหลักการดำเนินงานในลักษณะ เป็นศูนย์ประสานงานการศึกษานอกโรงเรียน และปรับปรุงห้องสมุดประชาชนเป็นศูนย์การเรียนรู้และจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน ส่วนการบริหารงานยึดหลักการบริหารงานในรูปของคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กษช.) ศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลอำเภอ (ศขอ.) ที่จัดตั้งในระดับตำบลและหมู่บ้าน ก็จะเป็นเครือข่ายในการดำเนินงาน กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2528 : 7 - 13) ได้กำหนดรายละเอียดการดำเนินงานของศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลอำเภอ ดังนี้

1. วัตถุประสงค์และบทบาทหน้าที่ของศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลอำเภอ
 - 1.1 เพื่อขยายปรับปรุงและพัฒนาระบบการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในอำเภอ ตำบล และหมู่บ้านให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
 - 1.2 เพื่อปรับปรุงห้องสมุดประชาชนอำเภอให้มีความสามารถดำเนินงานกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนได้อย่างกว้างขวาง
2. แนวทางการจัดกิจกรรม จัดการศึกษานอกโรงเรียน 3 ด้าน คือ ด้านความรู้พื้นฐาน ด้านทักษะอาชีพ และด้านข่าวสารข้อมูล
3. องค์การบริหารและการจัดการ ศขอ. มีความสัมพันธ์ระหว่างการบริหาร ศขอ. และการพัฒนาชนบท (กษช.) ดังแผนภูมิ

ภาพประกอบ 7 องค์กรในการบริหารและการจัดการ สอ.

- กพจ. คือ คณะกรรมการพัฒนาชนบทระดับจังหวัด
 กพอ. คือ คณะกรรมการพัฒนาชนบทระดับอำเภอ
 กสศ. คือ คณะกรรมการสภาตำบล
 กม. คือ คณะกรรมการหมู่บ้าน
 คบต. คือ คณะกรรมการสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล
 สนจ. คือ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด
 ศบอ. คือ ศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลอำเภอ

การดำเนินงานของศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลอำเภอ ๑ ชื่อองค์กรของจังหวัดและอำเภอ ซึ่งมีอยู่แล้ว เป็นที่ปรึกษาในการดำเนินงานของศูนย์บริการฯ ทั้งนี้อาจแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาอำเภอขึ้นด้วยก็ได้ ซึ่งจะประกอบด้วย นายอำเภอ เป็นประธาน ศึกษาธิการอำเภอเป็นรองประธาน หน่วยงานอื่น ๆ ระดับอำเภอเป็นกรรมการ มีหัวหน้าศูนย์บริการข่าวสารอำเภอหรือบรรพการักษ์ท้องถิ่นอำเภอเป็นกรรมการหรือผู้ช่วยเลขานุการ การดำเนินงานของศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลอำเภอจะอยู่ในลักษณะเป็นหน่วยงานหนึ่งของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัด

4. ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลอำเภอกับหน่วยงานอื่น ๆ

ศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลอำเภอจะทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ให้ได้มาซึ่งข่าวสารข้อมูล เช่น กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงมหาดไทย และแหล่งผลิตข่าวสารข้อมูลอื่น ๆ

5. ความสนับสนุน ในหลักการแล้วต้องให้ศูนย์ฯ อำเภอ ๑ ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วในอำเภอ เช่น วัด หอสมุด อาคารว่างเปล่าอื่น ๆ

6. กลุ่มเป้าหมาย กำหนดไว้เป็นสังเขปดังนี้

6.1 จัดบริการในเขตสุขาภิบาลอำเภอ	30%
6.2 จัดนอกเขตสุขาภิบาลอำเภอ	70%

6.3 ผู้รับบริการเป็นเด็กและนักเรียนประถมศึกษา 20%

6.4 ผู้รับบริการเป็นนักเรียน นักศึกษาอื่น ๆ 20%

6.5 ผู้รับบริการเป็นเยาวชน และประชาชนทั่วไป 60%

7. พื้นที่ดำเนินการทดลอง ดำเนินการทดลองในพื้นที่ทั้ง 4 ภาคของประเทศ

ภาคละ 1 แห่ง ภาคใต้ที่อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ภาคกลางที่อำเภอวิเศษไชยชาญ จังหวัดอ่างทอง ภาคเหนือที่อำเภอพะเยา จังหวัดน่าน ภาคตะวันออกที่อำเภอเสนา จังหวัดนนทบุรี

8. งบประมาณทดลอง

ปีงบประมาณ 2527 จำนวน 782,000 บาท

ปีงบประมาณ 2528 จำนวน 272,650 บาท

นอกจากนั้น ในปี พ.ศ. 2527 เช่นกัน ได้มีสัมมนาเกี่ยวกับงานการศึกษาออกโรงเรียนระหว่างผู้บริหารการศึกษาออกโรงเรียนกับศึกษานิเทศก์ทั้ง 5 ภาค ซึ่งหน่วยศึกษานิเทศก์ (2527 : 18 - 22) ได้สรุปสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชน ปรากฏดังนี้

สภาพปัญหา	แนวทางแก้ไข
1) ห้องสมุดประชาชนไม่มีอาคารเป็นเอกเทศ	1) กรมการศึกษานอกโรงเรียนพิจารณาเอง
2) กรมฯ กำหนดเนื้อที่สำหรับก่อสร้างห้องสมุดไว้มากเกินไป (1 ไร่)	2) กรมการศึกษานอกโรงเรียนพิจารณาเอง
3) งบประมาณก่อสร้างห้องสมุดยุ่งยาก	3) ระเบียบควรยืดหยุ่นตามสมควร
4) ประกาศเป็นห้องสมุดแล้ว แต่ไม่มีงบประมาณสร้าง	4) กรมการศึกษานอกโรงเรียนพิจารณาเอง

สภาพปัญหา	แนวทางแก้ไข
5) สถานที่ตั้งห้องสมุดอยู่ไกล หรืออยู่ในที่ที่ไม่เหมาะสม 6) หน่วยงานอื่นมาใช้ห้องสมุดเป็นสำนักงาน 7) ขาดการประชาสัมพันธ์	5) ก่อนจัดตั้งควรหาทำเลที่เหมาะสมมาสะดวก และปลอดภัย 6) กรมการศึกษานอกโรงเรียนพิจารณาเอง 7) ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค (สนภ.) ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด และ ศึกษาพิเศษแห่งประเทศไทยร่วมกันหลาย ๆ วิธีการ
8) ห้องสมุดอำเภอที่อยู่ไกล ๆ ไม่ได้รับการเอาใจใส่จากศูนย์จังหวัด และศึกษาธิการอำเภอเปิดและสนับสนุนเหมือนเมื่อก่อน	8) กรมการศึกษานอกโรงเรียน กำหนดบทบาทหน้าที่และประสานงานกับสำนักงานปลัดกระทรวงให้ศึกษาธิการอำเภอได้เข้าใจและปฏิบัติได้ถูกต้อง และให้ศูนย์ฯได้ทราบทราบพร้อม ๆ กัน
9) ห้องสมุดเคลื่อนที่ไม่แพร่หลาย	9) ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด(สนจ.) ประชาสัมพันธ์งาน และให้ร่วมกับ สน. กสน. นิเทศติดตามผล
10) การดำเนินงานและบริการยังไม่ดีเท่าที่ควร	10) ให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ไปเสนอแนะเพื่อแก้ปัญหา และให้เจ้าหน้าที่กรมการศึกษานอกโรงเรียน หรือ สน. ส่วนกลางไปนิเทศตรวจเยี่ยม เสนอแนะห้องสมุดที่มีปัญหา

สภาพปัญหา	แนวทางแก้ไข
11) ประชาชนมาใช้บริการน้อย เนื่องจากมีวัสดุอุปกรณ์หรือหนังสือน้อย เพราะขาดผู้แนะนำเสนอแนะ	11.1 ให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค ส่งเอกสารที่จัดพิมพ์ทุกฉบับให้ห้องสมุด 11.2 ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค สืบหาหนังสือดีในตลาดแล้วแจ้งศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนจังหวัดทราบ 11.3 จัดหมู่หนังสือระหว่างจังหวัด อำเภอ และที่อ่าน 11.4 ขอบประมาณเพิ่มและขอรับบริจาคหนังสือ 11.5 ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคจัดทำหนังสือเล่มใหญ่ ๆ โกลดัว ให้ทำเล่มบางและนำ ข่าว สนจ. ไปลง
12) ขาดอุปกรณ์ ยานพาหนะ	12) ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค และศูนย์ การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด เอื้ออำนวยการ เรื่องยานพาหนะและอุปกรณ์
13) ระเบียบเกี่ยวกับห้องสมุดใหม่ยังไม่ออก	13) ปรับปรุงและยกร่างระเบียบใหม่โดยเร็ว
14) เวลาเปิดทำการไม่สอดคล้องกับเวลาว่างของประชาชน	14) กำหนดเวลาทำการปิด-เปิดห้องสมุดใหม่
15) เจ้าหน้าที่ห้องสมุดหรือบรรณารักษ์ 15.1 ไม่ดำเนินการจัดห้องสมุดตามหลักการว่าด้วยห้องสมุด	15.1 จัดอบรมเจ้าหน้าที่ห้องสมุด และศูนย์การ ศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด และศึกษา นิเทศออกติดตามผลและประเมินผลอบรม

สภาพปัญหา	แนวทางแก้ไข
15.2 อาเภอ จังหวัด เอาเจ้าหน้าที่ ห้องสมุดไปทำงานอื่น	15.2 ให้บรรณารักษ์ทำงานในห้องสมุดจริง ๆ
15.3 เจ้าหน้าที่ขาดความรู้ในการ ทำงาน	15.3 กรรมการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน นิเทศตรวจ เยี่ยมห้องสมุดอาเภอที่มีปัญหาสม่ำเสมอ และ สนม. สนจ. จัดอบรมให้ความรู้
15.4 ไม่มีเจ้าหน้าที่ห้องสมุดหรือ บรรณารักษ์ หรือมีเจ้าหน้าที่ คนเดียว	15.4.1 สนม. อบรมเจ้าหน้าที่เพื่อปฏิบัติงานแทน 15.4.2 จัดอาสาสมัครช่วยงานห้องสมุดและกรรมฯ จัดสอบรับเจ้าหน้าที่โดยเร็ว
15.5 การรื้อถอนพื้นที่บรรณารักษ์ขาด ความรู้ ไม่ได้รับการอบรม	15.5 อนุญาตให้การรื้อเข้าร่วมอบรมกับเจ้าหน้าที่ ห้องสมุดได้
15.6 การบรรจุเจ้าหน้าที่ห้องสมุดล่าช้า	15.6 หากทางเปลี่ยนวิธีสอบบรรจุใหม่ กรรมฯ อาจมอบให้ สนม. จัดสอบได้
15.7 สภาพภาพของเจ้าหน้าที่ห้องสมุด ไม่มั่นคง และขาดความก้าวหน้า	15.7 ให้เจ้าหน้าที่ห้องสมุดเป็นข้าราชการครู
15.8 ไม่มีเกณฑ์มาตรฐานสำหรับวัดผล งานห้องสมุด	15.8 กศน. จัดทำเกณฑ์มาตรฐานของห้องสมุด เพื่อให้บรรณารักษ์และผู้ใช้ได้ใช้เป็นหลัก ในการปฏิบัติงาน
15.9 ไม่มีมาตรฐานการรายงานสถิติ ผู้มาใช้ห้องสมุด	15.9 ให้ สนจ. ร่วมกันกำหนดมาตรฐานการ รายงานสถิติผู้มาใช้ห้องสมุด
16) ห้องสมุดไม่เป็นแหล่งข่าวสารข้อมูลที่ สมบูรณ์	16) สนจ. จัดกิจกรรมเสริม เช่น การสาธิต จัด นิทรรศการ การบรรยาย การฉายภาพยนตร์ ฯลฯ

ในปี พ.ศ. 2527 เช่นกัน อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน โกวิท วรพัฒน์ (2527 : 15 - 25) ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการบริหารงานห้องสมุด บุคลากรห้องสมุด และกฎหมายห้องสมุด ซึ่งเกี่ยวข้องกับพัฒนาการของห้องสมุดประชาชนโดยตรง มีรายละเอียดดังนี้

การบริหารงานของห้องสมุดประชาชนมี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ 1 จังหวัดใดที่ยังไม่มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ห้องสมุดประชาชนจังหวัดนั้นจะขึ้นอยู่กับศึกษาธิการจังหวัด ห้องสมุดค่อนข้างจะเป็นเอกเทศ บรรณารักษ์ขึ้นอยู่กับ ก.พ. เป็นข้าราชการพลเรือน ได้รับค่าจ้างบรรณารักษ์ที่ไปสอบได้วุฒิสูงขึ้นไม่สามารถจะปรับเงินเดือนให้ได้ตามวุฒิ ทั้งนี้เพราะบรรณารักษ์เป็นตำแหน่งข้าราชการพลเรือน ขณะนี้ประกาศจัดตั้งศูนย์ฯ จังหวัดแล้ว 53 ศูนย์ ห้องสมุดก็มาสังกัดศูนย์ฯ จังหวัด ซึ่งเป็นสถานศึกษาที่สังกัดกับคณะกรรมการข้าราชการครู (ก.ค.) เมื่อบรรณารักษ์ซึ่งทำงานอยู่กับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนสอบได้วุฒิสูงขึ้น เช่น ปริญญาตรี หรือ บ.กศ. สูง ก็ จะได้รับการปรับอัตราเงินเดือนตามวุฒิไปด้วยเพราะถือว่าเป็นข้าราชการครูรวมไปถึงห้องสมุดประชาชนอำเภอหรือตำบลด้วย

อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน มีความเห็นว่า ถ้าหากห้องสมุดประชาชนใดขึ้นอยู่กับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด บรรณารักษ์จะเป็นข้าราชการครูทันทีตามกฎหมายของการจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ข้อดีของข้าราชการพลเรือนคือ มีการรับขึ้นได้ด้วยการสอบคัดเลือก ส่วนข้าราชการครูเป็นไปตามอัตราเงินเดือน ไม่ติดขึ้นเลื่อนได้เรื่อย ๆ

บางจังหวัดผู้บริหารศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน สนใจด้านการสอนอาชีพระยะสั้นมากกว่ากิจกรรมอื่น อาจเห็นว่าการศึกษาสายอาชีพเป็นเรื่องสำคัญ อีกทั้งผู้บริหารศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนก็มาจากหลายอาชีพ เรื่องนี้กรมการศึกษานอกโรงเรียนมีนโยบายเด่นชัดว่า ถ้าปราศจากระบบข่าวสารข้อมูลที่ดี การศึกษาวิชาชีพก็อาจดำเนินไปไม่ดี เพราะผู้เรียนจะไม่ทราบข้อมูลที่ดีพอ จะต้องพัฒนาระบบข้อมูลให้ดีขึ้น ดังนั้น ห้องสมุดประชาชนและที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านจึงจัดอยู่ในลำดับที่หนึ่ง ที่จะต้องพัฒนาและจัดระบบก่อน

เกี่ยวกับบุคลากรภายในห้องสมุดประชาชนมีปัญหามาโดยตลอด ห้องสมุดขนาดใหญ่บางแห่งมีบุคลากรไม่เกิน 3 คน ยิ่งเป็นห้องสมุดประชาชนอำเภอ มีเพียงเจ้าหน้าที่หนึ่งคน

บางแห่งไม่มีเลย มีเฉพาะนักการภารโรงเท่านั้น อธิปไตยกรรมการศึกษานอกโรงเรียนมีความเห็นว่า เกิดจากสาเหตุ 2 ประการ คือ ประการแรก เกิดจากนโยบายของรัฐบาลที่ไม่ให้เพิ่มข้าราชการเกินปีละ 2 เปอร์เซ็นต์ และประการที่สอง เกิดจากสภาพของสังคมไทยยังเชื่อว่า ห้องสมุดไม่มีความสำคัญ

อธิบดีกรรมการศึกษานอกโรงเรียนได้เสนอแนะแนวทางแก้ไขเรื่องบุคลากรห้องสมุดว่า จะพยายามตั้งอัตราเจ้าหน้าที่ให้เพิ่มมากขึ้น บางครั้งอาจจะขอครูที่สมัครใจจะทำงานด้านนี้มาช่วยงานห้องสมุดประชาชนก็ได้ สภาวิชาชีพหอสมุดนั้น แม้จะออกเป็นกฎหมายไม่ได้ก็จะทำงานโดยไม่ต้องอาศัยกฎหมาย เพราะทำสำเร็จมาแล้วในเรื่องของการบรรจุค่าให้ครูหนังสือ

ในปี พ.ศ. 2528 แม็กมาส ซวลิต (2528 : 22 - 28) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนในอดีต ปัจจุบันและอนาคตสรุปได้เป็น 3 ลักษณะคือ

1. บทบาทของห้องสมุดประชาชนในฐานะ เป็นสถานศึกษา
2. บุคลากรของห้องสมุดประชาชน
3. สาเหตุสำคัญที่ทำให้ห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยไม่เจริญก้าวหน้า

บทบาทของห้องสมุดในฐานะ เป็นสถานศึกษานั้น ความหมายที่เข้าใจรู้สึกว่าจะหมายถึงโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ แต่เท่าที่ทราบและได้เห็นห้องสมุดประชาชนหลาย ๆ แห่งในประเทศต่าง ๆ ปฏิบัติกันมานั้น ห้องสมุดประชาชนเป็นทั้งสถานศึกษาและวัฒนธรรมสถานที่จะช่วยประชาชนโดยทั่ว ๆ ไป มีโอกาสเข้าใช้ในห้องสมุด ดังนั้นห้องสมุดประชาชนควรจัดกิจกรรมและบริการให้กับทุก ๆ คน ความเข้าใจที่ว่าห้องสมุดประชาชนให้บริการทางวิชาการแก่คนที่มีระดับความรู้ไม่สูงนัก จึงเป็นความเข้าใจที่ผิด เพราะว่าห้องสมุดที่บริการหนังสือสำหรับการค้นคว้าวิจัยในระดับสูงมีอยู่ในสถาบันการศึกษาชั้นสูงและก็จำกัดเฉพาะผู้ที่กำลังศึกษาเล่าเรียนเท่านั้น ความจริงประชาชนก็น่าจะหมายถึงคนที่มีการศึกษาทุกระดับ รวมทั้งนักค้นคว้าวิจัยที่จะมีโอกาสใช้หนังสือในห้องสมุดด้วย ห้องสมุดประชาชนไม่ใช่ที่ที่จะเอาหนังสือมารวมไว้ แต่เป็นที่

ซึ่งเจ้าหน้าที่ดำเนินการพยายามให้บริการความรู้ ๑ให้กับผู้ที่มีสิทธิจะได้รับบริการตามสมควร บริการที่ว่าคือ บรรณารักษ์จะต้องหาวิธีการต่าง ๆ ที่จะแนะนำ ส่งเสริม ช่วยเหลือให้สามารถ ๑ใช้ความรู้ที่มีอยู่ในหนังสือนั้น๑ได้รับประโยชน์มากที่สุด ดังนั้นบรรณารักษ์กับผู้ใช้ห้องสมุดต้องมีความสัมพันธ์กัน ต้องรู้จักความต้องการของผู้ใช้และความสนใจของผู้ใช้ด้วย แล้วก็ช่วยเหลือตามที่เขาต้องการ

ในส่วนของบุคลากรห้องสมุดนั้น แม้นมาส ชาลิต ๑ให้ทัศนะว่า บุคลากรห้องสมุดที่มี อยู่ในปัจจุบันก็พอใช้ได้ภายในขอบเขตที่ทำงานอยู่ปัจจุบัน แต่ก็ไม่ได้ตามเกณฑ์มาตรฐานทาง วิชาการที่ควรจะเป็น ห้องสมุดประชาชนจำเป็นต้องปรับปรุงอีกมากทั้งด้านคุณภาพของบุคลากร คุณภาพหนังสือ รวมทั้งปริมาณของบุคลากรและปริมาณของหนังสือด้วย ห้องสมุดประชาชนที่จะ ทำงานเต็มรูปแบบนั้นจะต้องมีหนังสือสำหรับคนทุกประเภททั้งหนังสือนิยายและง่าย การจัดหา หนังสือ การคัดเลือกหนังสือ การจัดหนังสือให้เหมาะกับผู้ใช้ นั้น ๆ ผู้ให้บริการคือตัวบุคลากร ห้องสมุดจะต้องมีความรู้ทางวิชาการมากที่สุด ๑ในบางประเทศในห้องสมุดประชาชนหลายแห่ง จะมีผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการที่มีความรู้ขั้นต้นผู้รับผิดชอบและมีความชำนาญมาก กิจกรรมสำหรับจัดให้ ประชาชนคือการแนะนำการอ่าน การทบทวนคดีย่อย การทำดรรชนี การทำสาระสังเขป การย่อ เรื่อง เป็นต้น

การพัฒนาห้องสมุดในประเทศไทย บางครั้งก็ติดขัดเรื่องงบประมาณ บางทีก็ติดขัด เรื่องความรู้ของเจ้าหน้าที่ห้องสมุดซึ่งมีน้อยและจำกัด บางทีบางแห่งก็ทำงานเทคนิคมากเกินไป กิจกรรมส่งเสริมการอ่านก็ทำได้น้อย หากไม่ได้แก้ไขเรื่องเหล่านี้โอกาสที่ห้องสมุดจะให้บริการ อย่างเต็มที่มีก็จะมีแต่จำกัด บางแห่งบางจังหวัดมีห้องสมุดของมหาวิทยาลัยอยู่แล้วทำไมต้องมีห้อง ประชาชน ที่ต้องมีก็เพราะว่าการให้บริการต่างกัน กลุ่มเป้าหมายก็ต่างกันด้วย คำว่าบริการ ทางวิชาการมิใช่เป็นการจัดให้ยืมหนังสือเท่านั้น แต่เป็นการหยิบความรู้ที่มีอยู่ในหนังสือ วิเคราะห์ ๑ความรู้ที่มีอยู่ในหนังสือ จัดความรู้เหล่านั้นให้กับบุคคลที่ต้องการและก็จะอาจจะให้กับบุคคลที่จำเป็น แต่เฉยๆเขาไม่รู้ นี่คือน้ำทิพย์ของบรรณารักษ์ ห้องสมุดเป็นสถานศึกษาเป็นสิ่งที่ดี แต่เรื่องที่ต้อง

ปรับปรุงให้เป็นสถานศึกษาโดยสมบูรณ์ ยังมีช่องว่างอยู่มาก ดังนั้นห้องสมุดประชาชนของเรา จำเป็นต้องปรับปรุงอีกมาก ทั้งในด้านคุณภาพของบุคลากร คุณภาพของหนังสือ รวมทั้งปริมาณของบุคลากรและปริมาณของหนังสือด้วย เพื่อให้สามารถให้บริการทางวิชาการได้ตามเป้าหมาย

สำหรับสาเหตุที่ทำให้ห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยไม่เจริญก้าวหน้าขึ้น ในความเห็นของ แม้นมาส ชวลิต เห็นว่า

1. คนไทยไม่นิสัยรักการอ่าน ไม่มีวัฒนธรรมการอ่าน
2. ประชาชนไม่มีความสนใจในหนังสือ หรือต้องการอ่านหนังสือ
3. ขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณจากแหล่งต่าง ๆ โดยเฉพาะจากงบประมาณ

รัฐบาล

4. ห้องสมุดตั้งขึ้นโดยไม่มีกฎหมายรองรับ ทำไว้เพียงเป็นงานเล็ก ๆ งานหนึ่ง ถ้าดำเนินการไปไม่ได้ก็ล้มเลิกไปโดยง่าย ต่อมาเมื่อมีการรับรองฐานะของห้องสมุดเป็นสถานศึกษามองได้ว่าเป็นสถานศึกษาตามระเบียบเท่านั้น ที่สำคัญคือห้องสมุดประชาชนยังเป็นงานฝากอยู่ การขยายงานก็ทำได้ลำบาก รวมทั้งเงินอุดหนุนได้รับอย่างจำกัดด้วย ห้องสมุดประชาชนไม่ได้รับการสร้างเครือข่ายให้เติบโตเอาไว้ จึงเติบโตช้า

นอกจากนั้น แม้นมาส ชวลิต ยังให้ทัศนะต่อไปอีกว่า วิชาการครั้งสำคัญซึ่งก็ไม่มีทราบเหตุผล แต่ก็คิดว่ากระทรวงศึกษาธิการคงมีเหตุผลในการที่จะยุบห้องสมุดประชาชนต่าง ๆ เข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2524 ข้อ 43 ที่ระบุว่า เมื่อมีการจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนขึ้นแล้วในจังหวัดใด ก็ให้ยุบเลิกหน่วยงานในสังกัดของกรมการศึกษานอกโรงเรียนในจังหวัดนั้น ๆ ทั้งหมด ยกเว้นโรงเรียนผู้ใหญ่ ยุบรวมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ถ้าจะมองดูตามตัวอักษรก็จะอ่านได้ว่า กระทรวงศึกษาธิการไม่ปรารถนาที่จะให้มีห้องสมุดประชาชนในฐานะที่เป็นห้องสมุดประชาชนอย่างที่ควรจะเป็น แต่จะเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเท่าที่เห็นมาและบางแห่ง

แม้แต่ชื่อก็เปลี่ยนไปแล้ว เช่นแทนที่จะเป็นห้องสมุดประชาชนจังหวัดหรืออำเภอ ก็เป็นห้องสมุด ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ถ้าจะถามว่ามองไปข้างหน้าจะเป็นอย่างไร คิดว่าศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนคงจะให้บริการห้องสมุดต่อไป แต่เอกลักษณ์ในการเป็นห้องสมุดประชาชนก็หมดไป การที่จะเติบโตขึ้นมาเป็นของตัวเองเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่น เมือง จังหวัด อย่างที่ปรากฏ กันมานานมาประเทศก็พัฒนาแล้วก็มี ถ้าเป็นอย่างนี้ก็คิดว่าก็เหมือนงานหนึ่งที่ฝากไว้ในงานอื่น ๆ โอกาสที่จะเจริญเติบโตเป็นตัวเองยาก มองเห็นทางไม่ค่อยสว่างนัก ความจริงห้องสมุดประชาชน โดยลักษณะแล้วมีเป็นทั้งสถานศึกษาและวัฒนธรรม เป็นตัวของตัวเอง บรรณารักษ์ที่มีวุฒิทาง บรรณารักษศาสตร์อย่างเดียวก็นั่นคงไม่เพียงพอ

สำหรับโครงการทดลองศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลอำเภอที่กำลังดำเนินการอยู่นั้น กรม การศึกษานอกโรงเรียน (2528 : 56 - 70) ได้ทำการประเมินผลโครงการศูนย์บริการข่าว สารข้อมูลอำเภอ ปีงบประมาณ 2528 แล้ว ได้ผลสรุปว่า โครงการศูนย์บริการข่าวสารข้อมูล อำเภอ (ศขอ.) เป็นโครงการทดลองใช้ห้องสมุดประชาชนอำเภอ เป็นศูนย์บริการข่าวสาร ข้อมูลสำหรับหมู่บ้านเพื่อการผลิตและเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลไปสู่พื้นที่ชนบท โดยใช้ห้องสมุด ประชาชนอำเภอเป็นผู้ประสานงานและดำเนินงาน เพราะอยู่ใกล้ชิดกับกลุ่มเป้าหมาย โดยการ ทดลองตั้งแต่ปี 2527 ทดลองภาคละ 1 แห่ง ดังนี้

1. ภาคใต้ กำหนดศูนย์ฯ ทดลองที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ห้องสมุดประชาชน อำเภอชะอวด
2. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กำหนดศูนย์ฯ ทดลองที่จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ ห้องสมุดประชาชนอำเภอสีคิ้ว
3. ภาคเหนือ กำหนดศูนย์ฯ ทดลองที่จังหวัดนครสวรรค์ ได้แก่ห้องสมุดประชาชน อำเภอพยุหะคีรี
4. ภาคกลาง กำหนดศูนย์ฯ ทดลองที่จังหวัดอ่างทอง ได้แก่ห้องสมุดประชาชน อำเภอวิเศษไชยชาญ

จังหวัดเพชรบุรีสนใจดำเนินการทดลองโดยนำเชิงงบประมาณสนับสนุนจากกรมการศึกษา
ศึกษานอกโรงเรียน จึงทดลองร่วมกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคกลาง จัดทดลองที่อำเภอ
ท่ายาง จ. เพชรบุรี

กระบวนการดำเนินงาน

การสร้างข่ายงาน ข่ายงานที่ร่วมดำเนินงานผลิตและเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลของ
ศูนย์ข่าวสารข้อมูลอำเภอ มีหลายประเภทได้แก่ โรงเรียน วัด กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน
กรรมการที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน โรงพยาบาล ผู้จัดการหอกระจายข่าว ฯลฯ วิธีการสร้าง
ข่ายงานโดยการดำเนินงานประสานงาน การจัดให้มีการประชุมประจำเดือนเพื่อขอความช่วยเหลือ
เหลือ สำหรับวัดจัดให้มีการประสานงานโดยตรง

การผลิตข่าวสารข้อมูล นอกจาก ศษอ. จะผลิตเองแล้วยังได้ดำเนินการส่งเสริม
ให้เครือข่ายรับผิดชอบในการผลิตในหลายลักษณะ เช่น แผ่นปลิว เทป นิทรรศการ โปสเตอร์
กิจกรรมให้บริการข่าวสารข้อมูลมีหลายกิจกรรม และมีรูปแบบกิจกรรมที่แตกต่างกันตามความ
เหมาะสมตามสภาพแต่ละท้องถิ่น เช่น กิจกรรมผลิตเอกสาร กิจกรรมหอกระจายข่าว กิจกรรม
หับหนังสือ กิจกรรมที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน กิจกรรมกระดานข่าว กิจกรรมการจัดฉาย
ภาพยนตร์ กิจกรรมแนะแนวอาชีพ

การจัดส่งข่าวสารข้อมูล ดำเนินการโดยบุคลากรหลายฝ่าย เช่น ครู นักเรียน กำนัน
ผู้ใหญ่บ้าน ในการจัดส่งไปยังโรงเรียนประถมศึกษา จะผ่านกลุ่มโรงเรียนและกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน
ในวันประชุมประจำเดือน ตลอดจนส่งไปยังที่อ่านหนังสือโดยเอเยนต์ส่งหนังสือพิมพ์ยังหอ
กระจายข่าว กระดานข่าว กลุ่มต่าง ๆ

รูปแบบการบริการข่าวสารข้อมูล

การบริการภายในศูนย์ฯ ศษอ. เน้นการปรับปรุงและจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายใน
ในห้องสมุดประชาชนอำเภอ โดยปรับปรุงสภาพห้องสมุดประชาชนอำเภอให้เหมาะสม และสะดวก

แก่การเข้าไปใช้บริการและเกิดความสะดวกสบาย เพื่อบรรยากาศในการค้นคว้าหาความรู้ บริการด้านหนังสือ เอกสาร การให้ยืมหนังสือต่าง ๆ จัดมุมภายในห้องสมุด เช่น มุมหนังสือพิมพ์ มุมวารสาร มุมเด็ก จัดนิทรรศการ ป้ายนิเทศ โพลเตอร์ เพื่อเสริมความรู้ในโอกาสต่าง ๆ จัดอภิปราย บรรยาย ทัศนาที่ เนื่องในวันสำคัญต่าง ๆ

การบริการภายนอกศูนย์ฯ ศขอ. โดยการปรับปรุงที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ให้ครบทุกหมู่บ้าน ปรับปรุงระบบจัดส่งหนังสือพิมพ์ให้สามารถจัดส่งให้ทั่วถึงและ เป็นปัจจุบัน บริการที่หนังสือสู่ประตูบ้าน การบริการเอกสารเสริมต่าง ๆ การผลิตเอกสารเสริมดำเนิน การโดยศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัด เนื้อหาเป็นเรื่องที่ให้ความรู้ต่าง ๆ เป็นเรื่องสั้น ๆ กระทัดรัด แจกจ่ายไปติดไว้ตามที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังมีเอกสารที่หน่วยงานต่าง ๆ ผลิตขึ้น เช่น กรมการศึกษาออกโรงเรียน ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาค 4 กระทรวงมหาดไทย โดยเป็นผู้รวบรวมแจกจ่ายแนะนำไปติดไว้ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน แต่บางส่วนประสานงานจากหน่วยงานนั้น ๆ นำไปติดไว้ในที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน งานบริการหนังสือ นานหนังสือที่ได้รับบริจาคไปไว้ที่อ่านหนังสือ สนับสนุนการจัดตั้งหอกระจายข่าวถ่ายทอดข่าวที่สำคัญจากสถานีวิทยุ จัดเสนอข่าวที่เป็นประโยชน์กระจายเสียงในหมู่บ้าน ซึ่งมีจะดำเนินการ โดยโรงเรียน โดย ศขอ. สนับสนุนเผยแพร่การที่มีประโยชน์นำไปเปิดกระจายเสียง สำหรับรูปแบบในการส่งเสริมให้ชุมชนผลิตข่าวสารข้อมูล โดยมีคณะทำงาน เช่น ประธานกลุ่มโรงเรียน ครูโรงเรียนต่าง ๆ และชาวบ้านเป็นกรรมการจัด รูปแบบข่าวสารข้อมูลที่ชุมชนผลิตจัดเป็นจุลสารรายปักษ์ เนื้อหาเป็นแบบเรียนเกี่ยวกับการเกษตร อนามัย การพัฒนา การเมือง การปกครอง และข่าวความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในชุมชน โดยงบประมาณได้ตำบลละ 4,000 บาท ซึ่งเป็นค่าวัสดุในการจัดทำ เช่น กระดาษขาว

รูปแบบการประสานงานและบริหาร ยึดรูปแบบการบริหารงานของจังหวัดเป็นหลัก โดยอาศัยองค์กรของรัฐบาล ผลการประเมินปรากฏดังนี้

1. ด้านนโยบาย ศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลอำเภอพะเยา จังหวัดนครสวรรค์ และศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลอำเภอย่าง จังหวัดเพชรบุรี การดำเนินงานของสองศูนย์นี้เน้นในเรื่องการพัฒนาระบบในห้องสมุดประชาชนอำเภอ ให้เป็นศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลเพื่อชุมชน ศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช การดำเนินงานในเรื่องการประสานงานให้สอดคล้องกับการพัฒนาท้องถิ่น ศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลอำเภอวิเศษไชยชาญ จังหวัดอ่างทอง เช่น ในเรื่องการทำชุมชนมีส่วนร่วมในการบริการการผลิตและการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูล และการจัดระบบการดำเนินงานในระดับต่าง ๆ ศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ดำเนินงาน เช่น ในเรื่องการทำเป็นศูนย์ข่าวสารข้อมูลชุมชนเพื่อให้บริการข่าวสารข้อมูลรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้าถึงชุมชนในพื้นที่และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการผลิตและบริการข่าวสารข้อมูล

2. การเปลี่ยนแปลงด้านปริมาณ ผู้รับบริการ จำนวนผู้รับบริการ จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นใน ศบอ.แต่ละแห่ง เดิมมีผู้ให้บริการ 15 - 60 คน หลังจากทดลองแล้ว ผู้ให้บริการเพิ่มขึ้นเป็น 51 - 115 คน โดยเฉลี่ยคือเพิ่มเป็นสองเท่า

3. ผลการเปลี่ยนแปลงด้านกิจกรรม พบว่าทุกศูนย์สามารถจัดกิจกรรม กศน.ได้มากขึ้น โดยเฉพาะในด้านข่าวสารข้อมูล ซึ่งแต่เดิมบริการเฉพาะการอ่านและการยืมหนังสือภายในศูนย์ เมื่อดำเนินการทดลองเป็น ศบอ.สามารถจัดกิจกรรมได้กว้างขวางหลายรูปแบบ ซึ่งจำนวนผู้บริการโดยเฉพาะใน ศบอ.ได้เพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยเป็นสองเท่า ส่วนกิจกรรมด้านให้ความรู้พื้นฐานและทักษะอาชีพ ส่วนใหญ่ทำในลักษณะประสานงานและการติดตามผล บางแห่งสามารถให้ชุมชนมาร่วมบริการได้มาก เช่น ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน วัดจัดให้เป็นแหล่งบริการและจัดกิจกรรม กศน. ซึ่งส่วนใหญ่ ศบอ.ได้ดำเนินการจัดกิจกรรม กศน.ในสองลักษณะ คือ ภายในศูนย์และภายนอกศูนย์ ภายในศูนย์ได้จัดกิจกรรมในหลายประเภทคือ จัดข้อมูลงาน กศน.ในแต่ละหมู่บ้าน จัดนิทรรศการ เผยแพร่ความรู้ จัดผลิตเอกสารเผยแพร่ จัดประชุมอบรมความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากิน และความรู้ทั่วไป จัดมุมหนังสือ เช่น มุมวารสาร มุมเกร็ด

ความรู้ มุมการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ (วปณ.) มุมเด็ก และได้ดำเนินการจัดกิจกรรมหลายประเภท เช่น แนะนำให้แต่ละหมู่บ้านจัดกระดานข่าว ส่งเสริมให้มีหอกระจายข่าว จัดให้มีโครงการกระเป๋าน้ำร้อนสู่หมู่บ้าน กิจกรรมกับหนังสือ เป็นต้น

ข้อวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการดำเนินงาน พบว่า มีความเป็นไปได้สูง ดังนี้คือ

1. ด้านการส่งเสริมการผลิตข่าวสารข้อมูลในชุมชน พบว่ามีความเป็นไปได้มาก การสนับสนุนงบประมาณปีละ 30,000-50,000 บาท เป็นค่าวัสดุเครือข่าย ได้แก่ กระดาษ ปรินต์ กระดาษขาว เพราะครูในโรงเรียนประถมศึกษาจะใช้วัสดุในการสร้างข่าวสารข้อมูลในชุมชนให้เป็นเครือข่ายได้อย่างดี เอกสารข่าวสารนี้ จะเห็นว่าชุมชนร่วมผลิต 54% ศษอ. ผลิต 46%
2. ด้านบริการและกระจายข่าวสารข้อมูล มีความคล่องตัวมาก การกระจายข้อมูลทำได้หลายรูปแบบ เช่น บริการโดยครู นักเรียน แม่ค้า กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พนักงานขับรถโดยสารในหมู่บ้าน
3. การสร้างเครือข่ายงาน ได้รับความร่วมมือดี เพราะท้องถิ่นพร้อมจะร่วมมือ เช่น โรงเรียน วัด กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ผู้จัดการหอกระจายข่าว หน่วยงานต่าง ๆ และโรงพยาบาล เป็นต้น
4. การสนับสนุนให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ และมีนิสัยรักการอ่าน มีความเป็นไปได้ เพราะผลพลอยได้จากกิจกรรมต่าง ๆ ของ ศษอ. โดยการจัดกระดานข่าว เอกสารข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และให้ชาวบ้านอ่านอย่างต่อเนื่อง แต่ชาวบ้านสนใจการฟังการดูมากกว่าการอ่าน การปลูกฝังนิสัยรักการอ่านต้องค่อยเป็นค่อยไป
5. การเป็นศูนย์การเรียนรู้ของประชาชนในระดับอำเภอ มีความเป็นไปได้สูง เพราะบทบาทห้องสมุดประชาชนอำเภอให้บริการทั้งภายในและภายนอก เพราะมีการปรับปรุงเพิ่มปริมาณหนังสือ ปรับปรุงการจัดกิจกรรมเรียนรู้หลายประเภท

6. ด้านการจัดกิจกรรม กศน. ให้แก่ประชาชน การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อเป็นฐานรองรับกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในระดับอำเภอ พบว่ามีความเป็นไปได้น้อย เพราะผู้รับผิดชอบโดยตรงคือ ศึกษาธิการอำเภอ ส่วน ศษอ. ทำได้เพียงเป็นผู้ประสานงานอำนวยความสะดวก และประชาสัมพันธ์งาน กศน.

7. เป็นศูนย์ประสานงานการดำเนินงาน กศน. ในอำเภอ พบว่า มีความเป็นไปได้ มีการประสานงานระหว่าง ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด (ศนจ.) กับ ศษอ. และ ศษอ. กับเครือข่ายทุกภาค วิธีประสานงานใช้ประชุมชี้แจงแจกเอกสาร ตลอดจนพบปะผู้นำชุมชนและประชาชน

ปัญหาอุปสรรค

1. บุคลากรจำนวนน้อยมีมาจาก ศนจ. มาช่วย บุคลากรขาดความพร้อมความชำนาญเฉพาะด้าน เพราะเป็นงานด้านประสานงาน บริการ งานวิชาการ เช่น การผลิตจึงต้องใช้อยู่ มีความรู้ความชำนาญเฉพาะมาก
 2. งบประมาณ บางแห่งได้รับงบประมาณจำกัด เช่น เพชรบุรี
 3. ด้านการดำเนินงาน การสร้างเครือข่ายบางแห่งทำได้จำกัด ไม่กว้างขวางเท่าที่ควร ด้านพาหนะต้องใช้ร่วมกับ ศนจ. ไม่สะดวกในการปฏิบัติงาน
 4. ความร่วมมือกับประชาชน ประชาชนส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือเฉพาะด้าน เผยแพร่ข่าวสารข้อมูล ส่วนการร่วมมือในการผลิตยังมีน้อย
- เพื่อให้เห็นพัฒนาการห้องสมุดประชาชนอำเภออย่างละเอียด จึงขอแนะนำการประเมินผลซึ่งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคกลาง จังหวัดราชบุรี เข้าไปทำการประเมินผลโครงการทดลองบริการข่าวสารข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ในอำเภอวิเศษชัยชาญ ที่ทดลองเฉพาะในภาคกลางมาเสนอเพิ่มเติมดังต่อไปนี้ (ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคกลาง. 2529 : ฉ - ช) การประเมินผลโครงการทดลองบริการข่าวสารข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ในอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัด

อ่างทอง มีจุดประสงค์เพื่อจะตรวจสอบความเป็นไปได้เกี่ยวกับการขยายบทบาทของห้องสมุดประชาชนอำเภอ ให้เป็นศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ในระดับอำเภอ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้มีเพียงกลุ่มเดียว ได้แก่ ประชาชนในอำเภอวิเศษไชยชาญ จำนวน 139 คน ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Acidental sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษามี 2 ชนิด ชนิดแรกเป็นแบบสอบถามเพื่อประเมินผลการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการข่าวสารข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย ชนิดที่สองเป็นแบบสัมภาษณ์ เพื่อประเมินผลการให้บริการข่าวสารข้อมูลของประชาชน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าร้อยละ ปรากฏผลดังนี้

ในส่วนที่เกี่ยวกับผู้ให้บริการข่าวสารข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นด้านส่งเสริม ประสานงาน การผลิตข่าวสารข้อมูล การบริการ และการกระจายข่าวสารข้อมูล ข่ายงานในการจัดระบบข่าวสารข้อมูล การสนับสนุนให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ และมีนิสัยรักการอ่าน เป็นศูนย์การเรียนรู้ของประชาชน ศูนย์ประสานงานการดำเนินงาน กศน. ในอำเภอ และช่วยเหลือสนับสนุนเจ้าหน้าที่ในการวางแผน และติดตามผล กศน. มีค่าเฉลี่ยรวมทุกด้าน ในระดับที่เห็นด้วยกับหลัก การ กับระดับปฏิบัติจริงใกล้เคียงกันมาก กล่าวคือ ผู้ให้บริการข่าวสารข้อมูลเห็นด้วยกับหลัก การทุกด้านที่กล่าวถึงนั้นมีค่าเฉลี่ย = 4.56 แต่ได้ปฏิบัติจริงมีค่าเฉลี่ย = 4.17 ซึ่งจัดอยู่ใน ระดับที่ดี ส่วนผลการให้บริการข่าวสารข้อมูลของประชาชนอำเภอวิเศษไชยชาญนั้น ปรากฏ ว่า ในด้านส่งเสริมการประสานงานการผลิตข่าวสารข้อมูลในชุมชน ประชาชนให้ความสนใจที่จะ ผลิตข่าวสารข้อมูลถึงร้อยละ 75.54 สำหรับการบริการและการกระจายข่าวสารข้อมูลนั้นพบว่า ประชาชนที่เคยได้รับข่าวสารภายในตำบลของตนเอง มีร้อยละ 78.42 ส่วนข่ายงานในการจัด การเกี่ยวกับระบบข่าวสารข้อมูลพบว่า ได้ผลค่อนข้างน้อย กล่าวคือ ประชาชนได้รับข่าวสาร ข้อมูลอย่างต่อเนื่องเพียงร้อยละ 48.20 เท่านั้น

ในด้านการสนับสนุนให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ และมีนิสัยรักการอ่านนั้น พบว่า มีประชาชนเพียงร้อยละ 47.48 ที่อ่านหนังสือหรือหนังสือพิมพ์เป็นประจำ ส่วนในด้านการ สนับสนุนห้องสมุดประชาชนให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของประชาชนนั้นมีประชาชนร้อยละ 61.15

ตอบว่า ได้รับความรู้เพิ่มขึ้นจากห้องสมุด และในด้านการจัดกิจกรรม กศน. ให้แก่ประชาชนมีประชาชนร้อยละ 48.92 ตอบว่า ได้รับบริการกิจกรรมดังกล่าว สำหรับการสนับสนุนให้ห้องสมุดประชาชนอำเภอ เป็นศูนย์ประสานงานการดำเนินงาน กศน. ในอำเภอนั้น พบว่ามีประชาชนร้อยละ 56.83 รู้จักเจ้าหน้าที่ห้องสมุดอำเภอ และร้อยละ 54.68 ตอบว่า เคยร่วมงานร่วมกิจกรรมกับเจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนอำเภอ ในด้านการช่วยเหลือและสนับสนุนเจ้าหน้าที่ในการวางแผนและติดตามผล กศน. นั้นพบว่า มีประชาชนเพียงร้อยละ 41.73 ที่เห็นว่าเจ้าหน้าที่ห้องสมุดอำเภอมีความสำคัญต่อการช่วยเหลือวางแผน กษช.1 และ กษช.2

สรุปผลจากการทดลองโครงการ ระหว่างเดือนมิถุนายน 2527 - เดือนพฤษภาคม 2528 ที่อำเภอวิเศษชัยชาญ พบว่า ความเป็นไปได้เกี่ยวกับการขยายบทบาทของห้องสมุดประชาชนอำเภอให้เป็นศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ในระดับอำเภอนั้น มีความเป็นไปได้ค่อนข้างสูงมาก ถ้าได้รับความร่วมมือจากบุคคลและหน่วยงานหลาย ๆ ฝ่าย เช่น นายอำเภอ เจ้าหน้าที่ 4 กระทรวงหลัก ผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา โรงเรียนประถมศึกษา ผู้นำท้องถิ่น และภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง จุดเน้นของการทดลองครั้งนี้มุ่งไปที่การขยายบทบาทของห้องสมุดประชาชนอำเภอให้เป็นศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลที่สามารถให้บริการข่าวสารข้อมูลได้อย่างแท้จริงในชีวิตประจำวันและอย่างต่อเนื่องตลอดไป โดยพยายามสนับสนุนโครงการนี้ให้เป็นสมบัติของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ตามสมควรแก่อัตภาพของแต่ละท้องถิ่น โดยมีห้องสมุดประชาชนอำเภอ เป็นหน่วยงานกลางทำหน้าที่ติดต่อประสานงานกับผู้เกี่ยวข้องทุกหน่วยทุกฝ่ายของแต่ละอำเภอ

นอกจากนั้น บุญเรือน แสงทอง (2529 : 91 - 94) ได้เข้าไปศึกษาความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อรูปแบบการบริการข่าวสารข้อมูลของห้องสมุดประชาชนอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจข้อมูล การศึกษาครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาและเปรียบเทียบความคิดเห็นและความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อความเหมาะสมของรูปแบบการบริการข่าวสารข้อมูลของห้องสมุดประชาชนอำเภอวิเศษชัยชาญ โดยจำแนกตามภูมิลาเนา

เพศ และอายุ รูปแบบการบริการมี 6 รูปแบบ คือ กระดานข่าว เอกสารแผ่นปลิว หอกระจายข่าว หีบหนังสือเคลื่อนที่ การฉายภาพยนตร์ และทีวีอาชีพ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นผู้รับบริการห้องสมุดในเขตอำเภอวิเศษชัยชาญ จำนวน 288 คน โดยใช้วิธีสุ่มแบบหลายขั้นตอน และใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีมาตรฐานเดียวกัน เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในอำเภอวิเศษชัยชาญ มีความเห็นว่ารูปแบบการบริการข่าวสารข้อมูล โดยส่วนรวมมีความเหมาะสมอยู่ 2 ระดับคือ มากและปานกลาง ระดับมาก 3 รูปแบบคือ กระดานข่าว ทีวีอาชีพและหีบหนังสือเคลื่อนที่ สิ่งที่ต้องการให้ปรับปรุง คือ

กระดานข่าว ให้เปลี่ยนข่าวที่กระดานข่าวทุกสัปดาห์

เอกสารแผ่นปลิว ควรมีภาพประกอบให้มาก ๆ

หอกระจายข่าว ให้ติดตั้งลำโพงให้มากขึ้น

หีบหนังสือเคลื่อนที่ หนังสือในหีบควรเป็นหนังสือที่พิมพ์ออกใหม่ ๆ

การฉายภาพยนตร์ ให้มีเนื้อเรื่องของภาพยนตร์ให้ดียิ่งขึ้น

ทีวีอาชีพ ให้จัดทีวีอาชีพมากกว่า 2 เดือนต่อครั้ง

ประชาชนในอำเภอวิเศษชัยชาญ มีความคาดหวังต่อรูปแบบการบริการข่าวสารข้อมูลในระดับมาก 4 รูปแบบ คือ หอกระจายข่าว ฉายภาพยนตร์ เอกสารแผ่นปลิว และทีวีอาชีพ ในระดับปานกลาง 2 รูปแบบคือ กระดานข่าวและหีบหนังสือเคลื่อนที่ รูปแบบที่ประชาชนในอำเภอวิเศษชัยชาญ ชอบมากที่สุดคือหอกระจายข่าว ชอบน้อยที่สุดคือหีบหนังสือเคลื่อนที่ และในการเปรียบเทียบโดยจำแนกตามระดับอายุพบว่า ประชาชนที่มีระดับอายุแตกต่างกันมีความคิดเห็นต่อรูปแบบการบริการข่าวสารข้อมูลไม่แตกต่างกัน นอกจากรูปแบบบางประเภทเท่านั้นที่ประชาชนที่มีอายุต่างกันมีความคิดเห็นต่อรูปแบบที่แตกต่างกัน

เรื่องการรักษาเงินของห้องสมุดประชาชนเป็นเรื่องสำคัญเช่นกัน กรมการศึกษา นอกโรงเรียนได้มีหนังสือถึงจังหวัดทุกจังหวัดตามหนังสือที่ ศธ 1104/1415 ลงวันที่ 31 มกราคม 2528 แจ้งว่า ห้องสมุดประชาชนที่อยู่ตามอำเภอต่าง ๆ เป็นกิจการหนึ่งของศูนย์การ

ศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ไม่สามารถจะนำเงินที่ได้รับในวันหนึ่ง ๆ ไปส่งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดให้ทันก่อนปิดบัญชีแต่ละวันได้ ตามระเบียบการเก็บรักษาเงินและการนำเงินส่งคลังในหน้าที่ของอำเภอและกิ่งอำเภอ พ.ศ. 2520 ข้อ 18 และจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางมาก กรมการศึกษานอกโรงเรียนจึงได้ขออนุมัติกระทรวงการคลัง เป็นหลักการว่า ให้เจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนอำเภอเก็บเงินสดที่ได้รับในแต่ละวันไว้ที่เจ้าหน้าที่ และเมื่อสิ้นวันหนึ่งจะต้องลงบัญชีการรับเงินในสมุดเงินสดทุกรายการที่มีการรับเงินตามใบเสร็จรับเงิน โดยเก็บรวบรวมไว้ และนำส่งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดอย่างน้อยเดือนละครั้ง แต่ถ้ามีเงินที่เก็บรักษาไว้เกิน 500 บาท ก็ให้นำเงินทั้งหมดส่งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ภายใน 3 วันทำการ ซึ่งกระทรวงการคลังก็อนุมัติแล้ว ห้องสมุดอำเภอจะต้องมีสมุดบัญชีเงินสดรายวันไว้เป็นประจำ ใบเสร็จรับเงินนั้นให้เบิกจ่ายจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด

ปี พ.ศ. 2529 กรมการศึกษานอกโรงเรียน มีหนังสือที่ ศธ 1104/1098 ลงวันที่ 27 มกราคม 2529 แจ้งให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดทราบ และดำเนินการตามโครงการรับประชาชนมาใช้ห้องสมุด โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้แจ้งว่า จากการประเมินงานการจัดห้องสมุดในปัจจุบันพบว่า ห้องสมุดหลาย ๆ แห่ง จัดบริเวณทั้งภายในภายนอกห้องสมุดจนมีความร่มรื่น สะอาดสวยงาม ทำให้มีประชาชนมาใช้บริการกันอย่างหนาแน่นขึ้น แต่บางแห่งยังสามารถจะพัฒนาขึ้นได้อีก ซึ่งอาจจะเน้นการจัดบริเวณให้สะอาด เรียบง่าย และพัฒนาการบริการให้ประชาชนมาใช้ห้องสมุดให้มากขึ้น เช่น การรับประชาชนมาใช้ห้องสมุดซึ่งอาจจะดำเนินการโดยการจัดรถรับส่ง ใช้รถยนต์ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดหรือมากับหน่วยงานอื่น ๆ ที่จังหวัดมีบริการอยู่แล้ว รับส่งประชาชนมาใช้ห้องสมุดและนำส่งบ้าน ก็จะเป็นการอำนวยความสะดวกให้ประชาชนมาใช้บริการของรัฐมากขึ้น โดยเฉพาะคณะกรรมการหมู่บ้าน พระภิกษุ สามเณร กลุ่มผู้เรียนที่ผ่านโครงการพรรคเพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติ กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน จะได้รับประโยชน์โดยตรง กรมการศึกษานอกโรงเรียนขอให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดจัดโครงการรับประชาชนมาใช้บริการห้องสมุด และรายงานให้กรมทราบทุก 3 เดือน และรายงานประจำปีด้วย

เรื่องโครงการรับประชาชนมาใช้ห้องสมุดนี้ ได้มีการเสนอปัญหาและอภิปรายกันมาก ในการประชุมประสานงานและประสานประโยชน์ราชการระหว่างศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ภาคกลาง ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดและศึกษานิเทศก์ จัดขึ้นครั้ง 1/2529 ระหว่าง 25 - 27 มีนาคม 2529 ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคกลาง. 2529 : 17 - 18) ที่ประชุมได้เสนอปัญหาเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนเอาไว้ดังนี้

1. เรื่องการนำประชาชนมาใช้ห้องสมุดประชาชนนั้น ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดที่ตั้งให้มีปัญหาเรื่องยานพาหนะ
2. งานห้องสมุดประชาชนมีบุคลากรไม่เพียงพอ
3. รูปแบบของห้องสมุดบางแห่งยังไม่เหมาะสม
4. การพัฒนาห้องสมุดประชาชนให้มีผู้ใช้บริการเพิ่มขึ้นจะอย่างไร ซึ่งประธานในที่ประชุมครั้งนั้น คือ หัวหน้าศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดสิงห์บุรี กล่าวว่า ปัญหาที่เสนอมานั้นล้วนเป็นปัญหาที่เป็นประโยชน์น่าสนใจ และทุกคนก็รู้ปัญหาดังกล่าวอยู่แล้ว บางปัญหาก็อาจจะเกิดเกี่ยวกับงบประมาณบางปัญหาก็กำลังแก้ไขกันอยู่

กรมการศึกษานอกโรงเรียน มีหนังสือที่ ศธ.1104/6649 ลงวันที่ 18 มิถุนายน 2529 เรื่อง การเก็บเงินบำรุงการศึกษาในห้องสมุดประชาชน แจ้งให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัด ทราบว่า กระทรวงศึกษาธิการเห็นชอบให้กรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนดวิธีการเรียกเก็บเงินบำรุงการศึกษา ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษา สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2524 ซึ่งแตกต่างจากระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการเก็บเงินบำรุงการศึกษาในสถานศึกษา สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2520 สำหรับห้องสมุดประชาชนให้ปฏิบัติดังนี้

1. ให้พิจารณาเก็บเงินค่าบำรุงสมาชิกห้องสมุดประชาชนจังหวัดคนละไม่เกิน 20 บาทต่อปี และห้องสมุดประชาชนอำเภอคนละไม่เกิน 10 บาทต่อปี

2. ผู้ที่บริจาคเงินหรือสิ่งของให้ห้องสมุดประชาชนที่มีมูลค่าตั้งแต่ 500 บาทขึ้นไป ให้มีฐานะเป็นสมาชิกผู้อุปการะของห้องสมุดประชาชนแห่งนั้นด้วย

3. การเรียกเก็บเงินค่ารับจากผู้ที่ยืมหนังสือต่ำกว่ากำหนด ให้เรียกเก็บเงินอัตราเล่มละ 1 บาทต่อวัน แต่ไม่เกินราคาหนังสือ

ปี พ.ศ. 2529 ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคกลาง (2529 : 15 - 16) ได้จัดให้มีการประชุมประสานงานและประสานประโยชน์ราชการ ระหว่างศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด และศึกษานิเทศก์ ครั้งที่ 2/2529 ระหว่างวันที่ 14 - 15 กรกฎาคม 2529 ณ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดสระบุรี ที่ประชุมได้พูดถึงเรื่องการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนเอาไว้หลายประการ พร้อมทั้งได้เสนอแนวทางแก้ไขเอาไว้ด้วยดังนี้

ปัญหาที่ 1 ในการพิจารณาเกณฑ์การก่อสร้างห้องสมุดประชาชนนั้น หากจะให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคกลาง (ศนค.) เป็นผู้พิจารณาเกณฑ์การก่อสร้างในขั้นแรกจะได้หรือไม่และควรมีหลักเกณฑ์อย่างไร

สรุปผลการอภิปรายได้ดังนี้

1. ให้ ศนค. นำเสนอกรมการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงหลักเกณฑ์เรื่องการสร้างห้องสมุด เช่น ให้ลดเกณฑ์ของเงินสมทบลงมาจากเดิม (200,000 บาท) ทั้งนี้เพราะบางพื้นที่ยากจนมาก การพิจารณาอนุมัติให้จัดสร้าง ควรพิจารณาตัวแปรอื่น ๆ บ้าง เช่น มีที่ดินแล้ว เป็นต้น

2. หากไม่สามารถลดเกณฑ์ลงได้ ให้ ศนค. ดำเนินการต่อรอง โดยให้กรมการศึกษานอกโรงเรียน จัดสรรโควตาให้ ศนจ. ได้ทราบว่า จะได้สร้างห้องสมุดกี่แห่ง แล้วให้ระยะเวลาในการหาเงินสมทบ หากจังหวัดไม่สามารถหาเงินสมทบได้ทันตามเวลาก็ให้โอนสิทธิไปให้จังหวัดอื่นที่พร้อม

เรื่องสืบเนื่องคือให้ ศนค. นำเรื่องเกณฑ์การก่อสร้างห้องสมุดประชาชนเสนอกรมการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อพิจารณาลดหย่อนลงมา

ปัญหาที่ 2 การเข้าสถานที่ทำการห้องสมุด ควรมีแนวทางอย่างไร

สรุปผลการอภิปรายได้ว่า การเข้าสถานที่ทำการห้องสมุดประชาชนนั้น สามารถทำได้โดยมีแนวทางดังนี้

1. เลือกสถานที่ที่อยู่ในชุมชน ประชาชนสามารถเดินทางไป-กลับที่ห้องสมุดได้โดยสะดวก ปลอดภัย

2. อัตราค่าเช่าสถานที่ ให้ใช้อัตราค่าเช่าของท้องถิ่น

3. มีหลักฐานการเช่า

4. ต้องมีเจ้าหน้าที่ใบประจำที่ห้องสมุดก่อนเข้าที่ทำการ

5. ถ่ายรูปสถานที่ที่เช่า เสนอขออนุมัติต่อผู้ว่าราชการจังหวัด

6. เสนอกรมการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อขออนุมัติค่าเช่า

ปัญหาที่ 3 การเบิกค่าตอบแทนของเจ้าหน้าที่ห้องสมุด หากทำงานในวันเปิดทำการ สรุปผลการอภิปรายได้ดังนี้

1. การขออนุมัติหยุดทำการของห้องสมุดนั้น ให้กำหนดวันเสนอต่อผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อขออนุมัติเป็นวันหยุดทำการ ทั้งนี้โดยถือเอาวันที่มีจำนวนผู้ใช้ห้องสมุดน้อยเป็นเกณฑ์ ซึ่งหากจะขอเปิดทำการในวันดังกล่าวก็จะขัดกับข้อเท็จจริง

2. ในกรณีที่เปิดทำการทุกวัน โดยเริ่มตั้งแต่เวลา 08.30 - 19.30 น. ในช่วงหลังเวลา 16.30 น. ก็สามารถเบิกค่าอาหารทำการล่วงเวลาให้เจ้าหน้าที่ได้

3. ในกรณีที่มิมีเจ้าหน้าที่มากกว่า 1 คน ก็ให้สับเปลี่ยนวันหยุดกันในระหว่างเจ้าหน้าที่ เพื่อให้มีเจ้าหน้าที่ประจำตลอดทุกวัน

ปัญหาที่ 4 การจัดอัตราค่าจ้างเจ้าหน้าที่ห้องสมุดร่วม ๆ กับการประกาศจัดตั้งห้องสมุดจะได้หรือไม่

สรุปผลการอภิปรายได้ว่า เรื่องอัตราเจ้าหน้าที่ห้องสมุดนั้นเป็นเรื่องของ ก.พ. ดังนั้น คงไม่สามารถจัดอัตราเจ้าหน้าที่ให้ได้พร้อม ๆ กับการจัดตั้งห้องสมุดได้

ปัญหาที่ 5 การใช้งบประมาณหมวด 300 ที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนจัดสรรให้เป็นงานดำเนินการห้องสมุดนั้นจะสามารถใช้เพื่อการอื่น นอกเหนือจากการจัดซื้อวัสดุหนังสือได้หรือไม่

สรุปผลการอภิปรายได้ว่า ๖ ขั้วได้เน้นกรณีที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุด ทั้งนี้ให้ดูที่ใบจัดสรรว่าระบุไว้หรือไม่ว่า งบประมาณนี้ใช้สำหรับอะไร หากไม่ระบุก็สามารถใช้ได้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุด

เดือนกันยายน พ.ศ. 2529 กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2529 : 5 - 10) ได้จัดทำแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียนฉบับที่ 6 (2530-2534) ซึ่งจะเริ่มใช้แผนในเดือนตุลาคม 2529 ในแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียนฉบับนี้ ถือเป็นแผนงานการดำเนินโครงการการศึกษาออกโรงเรียนทุกประเภท ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2530 ถึง 2534 รวมระยะเวลา 5 ปี ในแผนพัฒนาฉบับนี้มีสาระสำคัญ 4 ส่วน ได้แก่ สภาพการจัดการศึกษานอกโรงเรียนในปัจจุบัน การประเมินผลการดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) สาระสำคัญของแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) และจุดเน้นของแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียนฉบับที่ 6 และเนื่องจากห้องสมุดประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ฉบับที่ 6 นี้ จึงขอลำดับถึงเฉพาะที่เกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนเท่านั้น

ในส่วนที่ 1 คือสภาพการจัดการศึกษานอกโรงเรียนในปัจจุบันนั้น คือ การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในแต่ละจังหวัด จะมีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด เป็นผู้รับผิดชอบทำหน้าที่ทั้งในการวางแผนประสานงาน ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในระดับจังหวัด เพื่อที่จะจัดกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ให้เข้าถึงประชาชนในชนบทให้มากที่สุด ซึ่งในการจัดกิจกรรมนั้น ส่วนหนึ่งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด จะเป็นผู้ดำเนินการเอง และอีกส่วนหนึ่งจะทำหน้าที่ประสานงานร่วมมือกับองค์กรท้องถิ่น และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง อันที่จะขยายบริการการศึกษานอกโรงเรียนให้กว้างขวางและครอบคลุมทุกพื้นที่ในชนบท การจัดกิจกรรมการศึกษานอกเรียนนั้นแบ่งเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. กิจกรรมด้านการให้ความรู้พื้นฐาน
2. กิจกรรมด้านการให้ความรู้และทักษะอาชีพ
3. กิจกรรมด้านการให้ข่าวสารข้อมูล

กิจกรรมด้านการให้ข่าวสารและข้อมูล เป็นการจัดเพื่อให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่าน รู้จักศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และพัฒนาตนเองให้มีความรู้ทันต่อเหตุการณ์ เพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจในชีวิตประจำวันในอันที่จะปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น กิจกรรมประเภทนี้ได้แก่ การจัดห้องสมุดประชาชน การจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน การจัดหน่วยโสตทัศนศึกษา การผลิตหนังสือพิมพ์ ฝานั่ง การจัดรายการวิทยุและโทรทัศน์ การผลิตรายการวิทยุทัศน์เพื่อการศึกษา และการจัดพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ และท้องฟ้าจำลองกรุงเทพฯ

สำหรับการจัดห้องสมุดประชาชนนั้น เป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบประสงค์ เพื่อให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัย ทุกระดับการศึกษา เพื่อช่วยส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่าน รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ตลอดจนให้บริการข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์และความเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน มีห้องสมุดประชาชนจังหวัด ห้องสมุดประชาชนอำเภอ และห้องสมุดเคลื่อนที่ ห้องสมุดจังหวัดนั้นจะเป็นฐานของการหมุนเวียนหนังสือ โดยจัดหน่วยรถเคลื่อนที่นำหนังสือไปให้ประชาชนในชนบทได้อ่าน และในบางแห่งจะจัดหนังสือให้กับที่เรียกว่า หีบหนังสือเคลื่อนที่สู่ชนบท เคลื่อนย้ายไปตามจุดต่าง ๆ สำหรับห้องสมุดประชาชนอำเภอ จะเป็นแหล่งบริการข่าวสารข้อมูลในหมู่บ้าน โดยการผลิตเอกสารสิ่งพิมพ์ที่เหมาะสมกับชาวบ้านให้ได้อ่านหนังสือ เอกสารอ่านเพิ่มขึ้น การจัดกิจกรรมในลักษณะนี้กำลังอยู่ในระหว่างการทดลองในบางอำเภอ ถ้าได้ผลดีจะได้ขยายไปยังห้องสมุดประชาชนอำเภอแห่งอื่นต่อไป ประชาชนในชนบทจะมีหนังสือและเอกสารสิ่งพิมพ์สำหรับศึกษาค้นคว้ามากยิ่งขึ้น

ในส่วนที่ 2 คือการประเมินผลการดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนในแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) นั้น แบ่งเป็น 2 ตอนคือ ประเมินผล

ตามวัตถุประสงค์ของการจัด และประเมินผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ การจัดการศึกษานอกโรงเรียน ในระยะ 4 ปีที่ผ่านมา (2525-2528) สามารถดำเนินงานพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 5 ซึ่งได้ระบุว่า ด้านการขยายการศึกษานอกโรงเรียนให้กว้างขวางทั่วถึง และสอดคล้องกับแนวการจัดการศึกษาตลอดชีวิตแก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ตามความเหมาะสม และสภาพความเป็นอยู่ของประชากรในแต่ละท้องถิ่น

การดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ข้อนี้ในส่วนของห้องสมุดประชาชนนั้น ผลการดำเนินงานปรากฏว่า ห้องสมุดประชาชนจังหวัดสามารถดำเนินการได้ครบทุกจังหวัด มีผู้รับบริการ 18,018,000 คน/ครั้ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอดำเนินการได้ 354 แห่ง มีผู้รับบริการ 20,280,150 คน/ครั้ง เป้าหมายและผลการดำเนินการห้องสมุดประชาชนในแต่ละปีงบประมาณ ปรากฏ ดังตาราง 25

ตาราง 25 เป้าหมายและผลการดำเนินงานของห้องสมุดประชาชน จำแนกตามปีงบประมาณ

ปีงบประมาณ	เป้าหมาย (แห่ง)	ผลการดำเนินงาน (แห่ง)	เพิ่ม, ลด
2525	401	379	ลด 5.48%
2526	421	379	ลด 9.97%
2527	441	401	ลด 9.07%
2528	461	418	ลด 9.32%
2529	471	426	ลด 9.55%

เมื่อเปรียบเทียบผลการดำเนินงานระหว่างแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 4 และระยะที่ 5 ปรากฏว่า ห้องสมุดประชาชนมีจำนวน 334 แห่ง ในแผนพัฒนาฯ ระยะที่ 4 และมีจำนวน 426 แห่ง ในแผนพัฒนาฯ ระยะที่ 5 เพิ่มขึ้นร้อยละ 27.54

สำหรับวัตถุประสงค์ที่ว่า ด้านการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการกระจายทรัพยากรไปสู่ท้องถิ่นให้มากขึ้น และระดมทรัพยากรจากเอกชนและท้องถิ่น มาใช้ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนให้เกิดประโยชน์สูงสุดนั้น การดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ข้อนี้ในส่วนของห้องสมุดประชาชนที่เป็นการระดมสรรพกำลังจากหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน คือห้องสมุด

ประชาชนอำเภอมีประชาชนได้ร่วมบริจาคเงินสนับสนุนการก่อสร้างตลอดแผนพัฒนาการศึกษาของโรงเรียน ระยะที่ 5 เป็นเงินทั้งสิ้น 17,406,673 บาท

ในด้านการประเมินผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ แบ่งการประเมิน 5 เรื่องที่สำคัญคือ การบริหารงบประมาณ การบริหารสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกโรงเรียน และการปรับปรุงคุณภาพการจัดการศึกษานอกโรงเรียน

การบริหารงบประมาณ ตามแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้กำหนดไว้เป็นเงินทั้งสิ้น 3,216.37 ล้านบาท แต่ในการดำเนินงานแต่ละปีในระยะเวลา 5 ปี ได้รับงบประมาณรวม 2,885.67 ล้านบาท ต่ำกว่าแผนที่เป็นเงิน 330.70 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 10.28 ดังตารางเปรียบเทียบงบประมาณตามแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน และงบประมาณที่ได้รับ พ.ศ.2525-2529 ดังตารางที่ 24

ตาราง 26 เปรียบเทียบงบประมาณตามแผนและงบประมาณที่ได้รับ ระหว่างปี 2525-2529

ปีงบประมาณ	งบประมาณตามแผนที่	งบประมาณที่ได้รับ	งบประมาณที่ได้รับต่ำกว่าแผนที่	
			จำนวน	ร้อยละ
2525	627.10	509.17	117.93	18.81
2526	612.29	580.12	32.17	5.26
2527	622.72	566.53	56.19	9.02
2528	653.41	600.38	53.03	8.12
2529	700.84	629.47	71.37	10.18
รวม	3,216.37	2,885.67	330.70	10.20

การบริหารสถานศึกษากรมการศึกษานอกโรงเรียน ในส่วนของการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนนั้น ห้องสมุดเป็นแหล่งการเรียนรู้ของประชาชนทุกเพศทุกวัย ตามแผนระบุไว้ชัดเจนว่า จะจัดห้องสมุดประชาชนจังหวัด จำนวน 71 แห่ง หรือให้มีห้องสมุดประชาชนจังหวัดครบทุกจังหวัด (ขณะจัดทำแผนพัฒนาฯ ระยะที่ 5 มี 71 จังหวัด) แต่คำว่าครบในที่นี้หมายถึงการปรับปรุงอาคารห้องสมุดประชาชนจังหวัดให้เป็นห้องสมุดตามแบบมาตรฐานที่กำหนดไว้ไม่ได้หมายถึงการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนจังหวัดให้ครบทุกจังหวัด และเป็นห้องสมุดตามแบบมาตรฐานแล้ว จำนวนหนึ่งจากการดำเนินงานจริงสามารถพัฒนาอาคารห้องสมุดให้เป็นห้องสมุดตามแบบมาตรฐานได้ 61 จังหวัด ยังไม่ได้มาตรฐานอีก 11 จังหวัด สำหรับห้องสมุดประชาชนอำเภอดำเนินการได้ดีกว่าแผนทุกปี ในระยะเวลา 5 ปี ที่ผ่านมามีห้องสมุดประชาชนอำเภอที่มีอาคารเป็นแบบมาตรฐานทั้งสิ้น 121 แห่ง เป็นอาคารที่ยังไม่ได้มาตรฐาน (อาคารเช่า อาคารอาศัย) 113 แห่ง การปรับปรุงอาคารห้องสมุดประชาชนให้เข้าสู่เกณฑ์มาตรฐานเมื่อสิ้นแผนฯ 5 แล้วจะได้ประมาณร้อยละ 54.61 ส่วนห้องสมุดประชาชนอำเภอที่ยังไม่ได้มาตรฐาน จะต้องปรับปรุงให้เป็นห้องสมุดประชาชนแบบมาตรฐานต่อไป และในขณะเดียวกันยังมีอีกประมาณ 200 กว่าอำเภอที่ยังไม่มีห้องสมุดประชาชน ซึ่งจะต้องพยายามจัดให้มีขึ้น

ห้องสมุดประชาชนตามแบบมาตรฐานนั้น นอกจากจะกำหนดรูปแบบของอาคารไว้เป็น 3 แบบ คือ ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ยังได้กำหนดจำนวนบุคลากรหรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนไว้ด้วย ปัจจุบันเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 315 ตำแหน่ง เป็นบรรณารักษ์ 9 ตำแหน่ง บรรณารักษ์ (ค่าจ้างประจำ) 47 ตำแหน่ง และนักการภารโรง 260 ตำแหน่ง จากผลการดำเนินงานในแผนพัฒนาฯ ระยะที่ 5 ยังมีห้องสมุดประชาชนอีก 75 แห่งที่จัดตั้งแล้วไม่มีเจ้าหน้าที่ประจำ บางแห่งมีแต่เพียงภารโรงของห้องสมุดทำหน้าที่บรรณารักษ์ด้วย สำหรับอาคารห้องสมุดที่สร้างได้มาตรฐานและไม่ได้มาตรฐานแสดงได้ดังตาราง 27

ตาราง 27 จำนวนอาคารห้องสมุดประชาชนมาตรฐานและไม่ได้มาตรฐาน ระหว่างปี 2525-2529

ปีงบประมาณ	อาคารห้องสมุดมาตรฐาน		ห้องสมุดอาคารไม่ได้มาตรฐาน		รวม
	จังหวัด	อำเภอ	จังหวัด	อำเภอ	
2525	52	65	20	242	379
2526	54	79	18	228	379
2527	55	91	17	238	401
2528	58	107	14	239	418
2529	70	241	2	113	426

การสร้างห้องสมุดให้ได้มาตรฐานตามเกณฑ์ของกรมการศึกษานอกโรงเรียนนั้น ใช้งบประมาณจากสองส่วน คือ ส่วนหนึ่งเป็นงบประมาณจากรัฐบาล และอีกส่วนหนึ่งเป็นงบประมาณที่ประชาชนบริจาคสมทบในช่วงเวลา 5 ปี มีงบประมาณที่ประชาชนสมทบสร้างห้องสมุดประชาชนเป็นเงินทั้งสิ้น 17,406,673 บาท

การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน ปัจจุบันแบ่งการจัดเป็น 3 ประเภท คือ การให้ความรู้พื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิต การเพิ่มพูนความรู้และทักษะอาชีพ และการให้บริการข่าวสารข้อมูล การให้บริการข้อมูลข่าวสารประเภทที่ 3 นี้ จัดห้องสมุดประชาชนเป็นลักษณะของการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนเพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้เป็นคนที่ทันสมัย จากรายงานหรือจากการวิจัยพบว่า ถ้าเป็นห้องสมุดที่มีอาคารตามเกณฑ์มาตรฐานจะมีผู้ใช้บริการสูง โดยประมาณ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดมีผู้ใช้บริการวันละ 156 คน/ครั้ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอมีผู้ใช้บริการวันละ 51 คน/ครั้ง แต่ถ้าเป็นห้องสมุดประชาชนที่มีอาคารไม่ได้มาตรฐานจะมีผู้ใช้บริการ

น้อยมาก ทั้งนี้เนื่องจากสถานที่ตั้งอ่านหนังสือไม่อำนวย หนังสือมีไม่เพียงพอและที่สำคัญก็คือขาดผู้ที่รับผิดชอบในการจัดกิจกรรมห้องสมุด จนถึงปีงบประมาณ 2529 มีห้องสมุดประชาชนจังหวัด 72 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 354 รวมทั้งสิ้น 426 แห่ง ต่ำกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ 471 แห่ง จำนวน 45 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.55

ส่วนที่ 3 ของแผนคือ สารสำคัญของแผนพัฒนาการศึกษานอกระบบเรียน ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) กำหนดวัตถุประสงค์เกี่ยวกับห้องสมุดเอาไว้ 2 ประการ คือ

1. เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาแก่เด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ที่อยู่นอกระบบโรงเรียน ให้ได้รับการศึกษาที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต มีพื้นฐานในการเรียนรู้ รู้จักคิดเป็น แก้ไขปัญหาเป็น เห็นช่องทางในการประกอบอาชีพ มีคุณธรรมจริยธรรม ได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์และทันต่อเหตุการณ์ รวมทั้งมีโอกาสพัฒนาทักษะและวิชาชีพตามความจำเป็นอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ทั้งนี้ให้มีความสัมพันธ์กันระหว่างการศึกษาในระบบและการศึกษานอกกระบบโรงเรียน

2. เพื่อปรับปรุงคุณภาพและประสิทธิภาพในการจัดการศึกษานอกระบบเรียน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

นโยบายและแนวทางการดำเนินงาน เฉพาะที่เกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนคือ นโยบายข้อ 4 เร่งขยายและปรับปรุงแหล่งวิทยาการในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง ทั้งนี้จะให้ความสำคัญเป็นพิเศษแก่การพัฒนาที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ห้องสมุดประชาชนอำเภอและพิพิธภัณฑ์ในรูปแบบต่าง ๆ

แนวทางการดำเนินงานตามนโยบายข้อ 4 ได้แก่

1. ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านให้ครบทุกหมู่บ้าน และร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ ในการพัฒนาให้สามารถเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ และข่าวสารข้อมูลที่สมบูรณ์ขึ้นตามลำดับ

2. ส่งเสริมให้ประชาชนและหน่วยงานต่าง ๆ จัดตั้งห้องสมุดประชาชนอำเภอให้ครบทุกอำเภอ ในรูปแบบต่าง ๆ ที่ประหยัด พร้อมทั้งพัฒนาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3. ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งหน่วยวิทยุวิทยุเคลื่อนที่ และเทคโนโลยีชนบทให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนปรับปรุงคุณภาพรูปแบบของกิจกรรมดังกล่าวให้มีความพร้อมและทันสมัยอยู่เสมอ

4. ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน กรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นแหล่งวิทยากร และนันทนาการสำหรับประชาชนในกรุงเทพมหานคร

เป้าหมายการดำเนินงาน มีรายละเอียดดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมาย

1.1 พื้นฐานการศึกษา ประกอบด้วยกลุ่มผู้ไม่รู้หนังสือ และไม่จบการศึกษาภาคบังคับ กลุ่มผู้ผ่านโครงการวรรณคดี เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติและการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐาน และกลุ่มผู้จบ ป.6 และไม่ได้ศึกษาต่อ

1.2 อายุ เป็นเยาวชน ประชาชนผู้สูงอายุ และประชาชนในวัยแรงงาน

1.3 พื้นที่ เป็นประชาชนในชนบทโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทล้าหลัง ประชาชนในเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชุมชนแออัด และประชาชนในเขตพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก

1.4 คุณสมบัติเฉพาะ เป็นชนต่างภาษาวัฒนธรรม และผู้ประสบปัญหาทางสังคม

1.5 สตรี

2. เป้าหมายปริมาณงานและวงเงิน แสดงได้ดังตาราง 28

ตาราง 28 ปริมาณงานห้องสมุดประชาชน จำแนกเป็นรายปีงบประมาณ

ห้องสมุดประชาชน	ปริมาณงานจำแนกเป็นรายปีงบประมาณ (แห่ง)					
	2530	2531	2532	2533	2534	รวม
จังหวัด	72	72	72	72	72	72
อำเภอ	356	376	396	436	456	456

ตาราง 29 ปริมาณค่าใช้จ่ายห้องสมุดประชาชน จำแนกเป็นรายปีงบประมาณ

ห้องสมุดประชาชน	ปริมาณค่าใช้จ่ายจำแนกเป็นรายปีงบประมาณ หน่วย : ล้านบาท					
	2530	2531	2532	2533	2534	รวม
จังหวัดและอำเภอ	25.36	26.63	27.96	29.35	32.28	141.58

ส่วนที่ 4 ของแผนพัฒนาฯ ระยะที่ 6 จุดเน้นของแผนพัฒนาฯ ระยะที่ 6 ที่เกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนนั้น จะเร่งขยายและปรับปรุงห้องสมุดประชาชนอำเภอ เพื่อให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ระดับอำเภอ และให้การสนับสนุนที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านในเรื่องเอกสารสิ่งพิมพ์

เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2529 กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ประกาศใช้ระเบียบกรมการศึกษานอกโรงเรียน ว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2529 ซึ่งหลายฝ่ายเรียกร้องกันมาก จนที่สุดก็ออกระเบียบมาใช้บังคับ เป็นการเสริมหนุนระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2524 ในส่วนที่เกี่ยวกับห้องสมุดประชาชน ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพราะห้องสมุดไม่มีฐานะเป็นสถานศึกษาแล้ว สิ่งที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติมตามระเบียบห้องสมุดใหม่นี้ ได้แก่

- วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งห้องสมุดได้รับการขยายให้กว้างขวางขึ้นมากกว่าเดิม คือ เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารของชุมชน เป็นศูนย์รับบริจาคหนังสือ ให้บริการการอ่านและการยืมหนังสือแก่ประชาชน ให้บริการข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์ ให้บริการทางด้านโสตทัศนอุปกรณ์ ส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และการพักผ่อนหย่อนใจ ส่งเสริมนิสัยรักการอ่านการศึกษาและค้นคว้า และส่งเสริมเผยแพร่ประสานงาน ให้บริการด้านวิชาการใหม่ ๆ แก่ชุมชน การจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน

2. การจัดตั้ง ยุบเลิก หรือขยายห้องสมุดประชาชนจะต้องทำเป็นประกาศของจังหวัด โดยให้กรมการศึกษานอกโรงเรียนให้ความเห็นชอบเสียก่อนจึงจะประกาศได้ ห้องสมุดประชาชน จังหวัดและอำเภออาจมีมากกว่าหนึ่งแห่งให้ตามความเหมาะสมและจำเป็นให้ระบุชื่อตำบล ถนน สถานที่ สิ่งสำคัญอื่น ๆ หรือลำดับที่ต่อท้ายห้องสมุดประชาชนจังหวัด หรืออำเภอ

3. การดำเนินงานห้องสมุดอยู่ในความดูแลและรับผิดชอบของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด โดยมีศึกษาธิการจังหวัดและศึกษาธิการอำเภอ ให้ความช่วยเหลือส่งเสริม สนับสนุนและเสนอแนะการดำเนินงาน ภายในห้องสมุดประชาชนแต่ละแห่งให้มีบรรณารักษ์ที่เป็นข้าราชการเป็นผู้รับผิดชอบ โดยมีเจ้าหน้าที่ห้องสมุดและภารโรง เป็นผู้ช่วยเหลือ ถ้าไม่มี บรรณารักษ์ให้เจ้าหน้าที่ห้องสมุดรับผิดชอบงานไปก่อน ถ้าไม่มีเจ้าหน้าที่ห้องสมุดก็ให้แต่งตั้ง ข้าราชการหรือลูกจ้างของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดไปทำหน้าที่บรรณารักษ์

นอกจากนั้นการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนจะต้องแต่งตั้งคณะกรรมการห้องสมุดขึ้น มาคณะหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่ให้คำแนะนำ บริक्षा ช่วยเหลือและให้การสนับสนุน สำหรับคณะกรรมการห้องสมุดประชาชนจังหวัดประกอบด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน ศึกษาธิการ จังหวัด ผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดและผู้ทรงคุณวุฒิอีกไม่น้อยกว่า 5 คน และไม่เกิน 10 คนเป็นกรรมการ ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดเป็นเลขานุการและ บรรณารักษ์เป็นผู้ช่วยเลขานุการ ส่วนคณะกรรมการห้องสมุดประชาชนอำเภอประกอบด้วย นายอำเภอ เป็นประธาน ศึกษาธิการอำเภอ หัวหน้าการประถมศึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ไม่น้อยกว่า 5 คน และไม่เกิน 10 คน เป็นกรรมการ หัวหน้าฝ่ายการศึกษามวลชนของศูนย์ การศึกษานอกโรงเรียนเป็นเลขานุการ และบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนอำเภอ เป็นผู้ช่วย เลขานุการ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทั้งของจังหวัดและอำเภอมีวาระอยู่ในตำแหน่งคราวละ 2 ปี

4. กำหนดเวลาทำการของห้องสมุด ให้จังหวัดกำหนดวันเปิดปิด ได้ตามความ เหมาะสม โดยได้รับอนุมัติจากกระทรวงศึกษาธิการ ทั้งนี้ต้องมีชั่วโมงทำงานเท่ากับข้าราชการ พลเรือนและมีวันหยุดราชการปกติคนละ 2 วันต่อสัปดาห์ ห้องสมุดใดมีเจ้าหน้าที่เพียงพอจะ พิจารณาให้เปิดบริการทุกวันก็ได้ตามความจำเป็น โดยกำหนดวันหยุดของเจ้าหน้าที่ไม่ให้ตรงกัน

5. สิ่งพิมพ์และโสตทัศนอุปกรณ์ในห้องสมุด จะต้องจัดให้มี

หนังสือพิมพ์ อย่างน้อย 2 ฉบับ และควรจัดให้มีหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรวมอยู่ด้วย

วารสาร จัดให้มีทุกประเภท

หนังสือ ทุกประเภท ทั้งสารคดี วิชาการ และบันเทิง

โสตทัศนอุปกรณ์ เช่น ลูกโลก แผนที่ แผนภูมิ แถบบันทึกเสียง ฯลฯ

6. สมาชิกและการเก็บค่าบำรุงนั้น สมาชิกมี 2 ประเภท คือสมาชิกประจำปี

เสียค่าบำรุงเป็นรายปี และสมาชิกอุปการะ คือ ผู้บริจาคเงินหรือสิ่งของมีมูลค่าตั้งแต่ 500 บาท ขึ้นไป สมาชิกห้องสมุดให้เรียกเก็บตามอัตราที่กำหนดในวันที่สมัคร และเก็บครั้งต่อไปเมื่อเป็นสมาชิกครบรอบปี ส่วนค่าบำรุงและค่ารับส่งหนังสือเข้าให้เป็นไปตามระเบียบ

7. สถานที่ห้องสมุดประชาชนจะต้องมีที่ทำการเป็นเอกเทศ หรือเป็นสัดส่วนได้ขนาด และแบบตามเกณฑ์ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน

8. เรื่องเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ได้แก่ การตั้งชื่อห้องสมุดโดยมีข้อความต่อท้ายเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ผู้บริจาค ทำได้ถ้าบริจาคตั้งแต่ถึงหนึ่งของราคาก่อสร้าง การออกระเบียบเกี่ยวกับการใช้ห้องสมุดประชาชน ให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดมีอำนาจออกระเบียบโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการห้องสมุด นอกจากนั้นจังหวัดจะต้องส่งรายงานผลการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนทุกประเภทให้กรมการศึกษานอกโรงเรียนทราบปีละ 1 ครั้ง

นอกจากนั้น ปี 2529 กองบัญชาการ กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2530 : 5 - 13) ได้แสดงสถิติห้องสมุดประชาชน ปี 2529 เอาไว้ ซึ่งมีสถิติหลายประเภทที่น่าสนใจ ทำให้สามารถมองเห็นพัฒนาการต่าง ๆ ของห้องสมุดได้อย่างชัดเจน ดังต่อไปนี้

ตาราง 30 สภาพห้องสมุดประชาชน ปี 2529

ห้องสมุดประชาชน	จำนวนห้องสมุด ปี 2529	ห้องสมุด ในงบประมาณ	ห้องสมุด นอกงบประมาณ	ห้องสมุดที่ จัดอยู่ในวัด
จังหวัด	72	72	-	-
อำเภอ	336	326	10	-
ตำบล	23	23	-	15
รวม	431	421	10	15

ตาราง 31 จำนวนห้องสมุด ผู้ใช้บริการ สมาชิก และหนังสือ

ลำดับ ที่	รายการ	จังหวัด		อำเภอ		หมายเหตุ
		ปี 2528	ปี 2529	ปี 2528	ปี 2529	
1.	จำนวนห้องสมุด	72	72	331	359	-
2.	จำนวนผู้ให้บริการ	183	188	61	49	เฉลี่ย/แห่ง/วัน (คน)
3.	จำนวนสมาชิก	819	1,041	211	209	เฉลี่ย/ต่อ (คน)
4.	จำนวนหนังสือ	10,536	19,953	4,695	2,181	เฉลี่ย/แห่ง (เล่ม)

ตาราง 32 จำนวนห้องสมุด และงบประมาณปี 2525-2529

ปีงบประมาณ	จำนวนห้องสมุด		จำนวนงบประมาณ (บาท)
	จังหวัด	อำเภอ	
2525	72	307	24,462,670
2526	72	314	19,279,180
2527	72	322	28,769,000
2528	72	331	32,529,600
2529	72	359	26,228,500

ตาราง 33 จำนวนห้องสมุดที่ก่อสร้างด้วยเงินงบประมาณ ปี 2527-2529

ปีงบประมาณ	จำนวนห้องสมุด		จำนวนงบประมาณ (บาท)
	จังหวัด	อำเภอ	
2527	1	12	5,404,400
2528	3	16	10,352,234
2529	1	17	7,736,409

ตาราง 34 จำนวนห้องสมุดแยกตามสภาพอาคาร 2528-2529

สภาพอาคารห้องสมุด	จำนวนห้องสมุดจังหวัด		จำนวนห้องสมุดอำเภอ	
	ปี 2528	ปี 2529	ปี 2528	ปี 2529
อาคารเอกเทศแบบกรม	60	60	103	121
อาคารเอกเทศแบบท้องถิ่น	10	10	98	118
อาคารอาศัย	2	2	102	107
อาคารเช่า	-	-	5	4
เอกชนสร้างให้วัด	-	-	-	10
รวม	72	72	308	360

ตาราง 35 จำนวนบุคลากรห้องสมุดส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค จำแนกตามประเภท

ปี 2528-2529

ประเภทบุคลากร	ส่วนกลาง		ส่วนภูมิภาค	
	ปี 2528	ปี 2529	ปี 2528	ปี 2529
บรรณารักษ์ 3	1	2	9	6
บรรณารักษ์ 4	-	-	-	3
เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1	1	1	92	87
เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2	-	1	135	142
เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 3	3	3	75	84
เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4	2	2	55	55
บรรณารักษ์(คำจ้างประจำ)	-	-	47	47
นักการภารโรง	-	-	251	265

ปี พ.ศ. 2530 เป็นปีแรกของการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ฉบับที่ 6 (2530-2534) ซึ่งได้กล่าวโดยละเอียดไปแล้วในปี 2529 ปี 2530 นี้ สิ่งที่เป็นปัญหายังคงไม่ได้รับการแก้ไขอยู่เช่นเดิม เช่น เขตของห้องสมุดประชาชน จากการประชุมประสานงานและประสานประโยชน์ราชการ ระหว่างศูนย์ฯ ภาค ศูนย์ฯ จังหวัด และศึกษา นิเทศก์ ครั้งที่ 1/2530 ระหว่างวันที่ 11 - 13 มีนาคม 2530 ณ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดอุทัยธานี ได้พูดถึงเขตการก่อสร้างห้องสมุดว่า ขอให้กรมการศึกษานอกโรงเรียน

พิจารณาลดหย่อนให้เกณฑ์ต่ำลงมา โดยเฉพาะการหาเงินสมทบ 200,000 บาท แต่กรรมการศึกษานอกโรงเรียนขอให้ใช้หลักเกณฑ์เดิมไปก่อน ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคกลางได้ชี้แจงเพิ่มเติมต่อที่ประชุมถึงขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อจะขอจัดตั้งห้องสมุดประชาชนว่า ศูนย์ฯ จังหวัด นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของชุมชนต่อกรรมการศึกษานอกโรงเรียน จากนั้นกรรมการศึกษานอกโรงเรียนก็จะขึ้นทะเบียนยอมรับห้องสมุด โดยอนุมัติให้เป็นห้องสมุดประชาชนให้พร้อมกับจัดสรรงบประมาณจัดตั้งให้หรือให้ค่าเช่าห้องสมุดแล้วแต่กรณี (ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคกลาง, 2530 : 6)

นอกจากการประชุมผู้บริหารดังกล่าวแล้ว ทางด้านศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ (ศน.) ก็ได้ทำการสำรวจความคิดเห็นของบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนภายใน 16 จังหวัดของภาคเหนือ รวม 70 คน มีข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะสรุปได้ดังนี้

1. ควรจัดสรรอัตราค่าจ้างเจ้าหน้าที่ห้องสมุดให้เพียงพอ ห้องสมุดจังหวัดควรมีเจ้าหน้าที่ 2 - 3 คน ห้องสมุดอำเภอควรเพิ่มการจ้างให้ด้วย เพราะการมีเจ้าหน้าที่คนเดียวทำให้เกิดปัญหาในการออกไปประสานงานหรือติดต่องานใด เพราะไม่มีคนดูแลห้องสมุด
2. ควรจัดให้มีการอบรม สัมมนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างเจ้าหน้าที่ห้องสมุดเป็นประจำ
3. ควรให้มีโอกาสศึกษาดูงานห้องสมุดหลาย ๆ ประเภท
4. ในการพัฒนาห้องสมุด ควรร่วมมือกันหลายฝ่าย โดยเฉพาะศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ควรให้ความร่วมมือและสนับสนุนงานห้องสมุดให้มากกว่าที่เป็นอยู่
5. ปัจจุบันห้องสมุดได้รับงบประมาณน้อย มีปัญหาต่อการพัฒนาห้องสมุด
6. ควรจัดซื้อหนังสือให้เพียงพอแก่ความต้องการของประชาชนอย่างรวดเร็ว และเป็นประจำ โดยเฉพาะหนังสือใหม่ที่ทันต่อเหตุการณ์
7. ควรหาทางให้ผู้บริหารศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด เห็นความสำคัญและความจำเป็นของงานห้องสมุดให้มากขึ้น รวมทั้งรับฟังปัญหาและข้อเสนอแนะของบุคลากร นำมาวิเคราะห์เพื่อแก้ไขและสนับสนุนให้ห้องสมุดเป็นแหล่งศึกษาอย่างแท้จริง

8. ห้องสมุดที่มีอาคารยังไม่ได้มาตรฐานของกรมฯ ควรมีการปรับปรุงหรือสร้างใหม่ และจัดให้เป็นเอกเทศ

9. ควรจัดให้มีบรรณารักษ์ที่มีวุฒิทางบรรณารักษศาสตร์ประจำในห้องสมุด

สรุปห้องสมุดประชาชนในเขตภาคเหนือ 16 จังหวัด ประสบปัญหาด้านบุคลากรมีไม่เพียงพอ บุคลากรไม่ได้รับการพัฒนา ได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจากผู้เกี่ยวข้องโดยเฉพาะ ศูนย์ฯ จังหวัดน้อยเกินไป ได้รับงบประมาณน้อยและการจัดซื้อจัดหาหนังสือควรรีบรวดเร็วและเพียงพอความต้องการ (ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ. 2530 : 36 - 38)

ปัญหาการดำเนินงานของห้องสมุดทางภาคเหนือได้สะท้อนให้เห็นปัญหาการดำเนินงานห้องสมุดทั้งประเทศได้เช่นกัน เพราะเป็นห้องสมุดสังกัดเดียวกัน มีบุคลากรเท่า ๆ กัน งบประมาณจากแหล่งเดียวกัน และอยู่ภายใต้การบริหารงานของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดเช่นกัน จะแตกต่างกันออกไปก็เพียงข้อปลีกย่อยเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันกรมการศึกษานอกโรงเรียนก็มีหนังสือสั่งการให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดจัดโครงการพัฒนาและปรับปรุงห้องสมุดประชาชนทั่วประเทศ เพราะในปี 2529-2530 ทางกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2530 : ไม่มีเลขหน้า) ต้องการจะพัฒนาห้องสมุดระดับจังหวัดและอำเภอ ให้มีลักษณะร่มรื่น เรียบง่าย และสะอาด ซึ่งเมื่ออำนวยความสะดวกให้ประชาชนเข้าใช้บริการมาก ซึ่งจะทำให้จำนวนสมาชิกและผู้ใช้บริการเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นจึงขอให้จังหวัดต่าง ๆ พิจารณาหาวิธีการในการหาสมาชิกให้มากขึ้น

ดังนั้น กรมการศึกษานอกโรงเรียนจึงมอบหมายให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด วางแผนการพัฒนาห้องสมุด โดยจัดทำโครงการที่เห็นว่าสามารถจะดึงประชาชนมาใช้บริการมากขึ้น นอกเหนือจากการดำเนินงานตามปกติของบรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุด และเห็นว่าสามารถที่จะทำให้ห้องสมุดมีลักษณะดีเด่น โดยจัดทำโครงการต่อเนื่องปีต่อปี ซึ่งอาจจะมีหลาย ๆ โครงการ แยกให้เห็นชัดเจน พร้อมกับขอให้ส่งผลการดำเนินงานให้กรมการศึกษานอกโรงเรียนทราบทุก 6 เดือน

จากการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในปี 2530 ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2530 : 12, 17 - 18) ปรากฏว่า ห้องสมุดประชาชนซึ่งงบประมาณปกติ จำนวนทั้งสิ้น 25,752,300 บาท ดำเนินงานห้องสมุดประชาชนจังหวัด 72 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 348 แห่ง ห้องสมุดประชาชนตำบล 24 แห่ง โดยภาพรวมแล้ว ห้องสมุดประชาชนจังหวัดมีผู้ใช้บริการเฉลี่ยวันละ 200 คนต่อแห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอมีผู้ใช้บริการเฉลี่ยวันละ 60 คนต่อแห่ง และห้องสมุดประชาชนตำบล มีผู้ใช้บริการเฉลี่ยวันละ 50 คนต่อแห่ง และหากจะแยกประเภทงบประมาณเฉพาะหมวดค่าครุภัณฑ์ ค่าก่อสร้าง และค่าซ่อมแซมปรับปรุงจะพบว่า จัดสรรงบประมาณค่าครุภัณฑ์จำนวน 1,605,400 บาท ให้จังหวัด 72 ศูนย์ นำไปซื้อครุภัณฑ์ ห้องสมุดให้ครบตามเป้าหมาย จัดสรรงบประมาณค่าก่อสร้าง จำนวน 8,220,000 บาท ให้สร้างห้องสมุดประชาชนจังหวัด 1 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 10 แห่ง และเนื่องจากมีเงินของท้องถิ่นสมทบจึงสามารถสร้างห้องสมุดได้ 17 แห่ง เป็นห้องสมุดจังหวัด 1 แห่ง ห้องสมุดอำเภอ 16 แห่ง และจัดสรรงบประมาณค่าซ่อมแซมปรับปรุง จำนวน 525,000 บาท ไปให้ห้องสมุดประชาชน รวม 6 แห่ง สำหรับหมวดค่าก่อสร้างมีปัญหาที่พบคือ เงินงบประมาณที่ท้องถิ่นสมทบไม่เป็นไปตามที่จังหวัดแจ้งไว้กับกรมการศึกษานอกโรงเรียน คือบางจังหวัดไม่สามารถหาเงินงบประมาณสมทบได้ตามยอดเงินที่แจ้งไว้ บางจังหวัดก็ไม่สามารถหาได้เลย สรุปได้ว่า นโยบายของกรมการศึกษานอกโรงเรียนข้อ 3 คือ เร่งขยายและปรับปรุงแหล่งวิทยาการในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสหาความรู้ด้วยตนเองอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง โดยขยายและปรับปรุงที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และห้องสมุดประชาชนอำเภอนั้น ปี 2530 จัดดำเนินการห้องสมุดประชาชนจังหวัดได้ 72 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอได้ 348 แห่ง ห้องสมุดประชาชนตำบลได้ 24 แห่ง มีผู้ใช้บริการตลอดปี 12,057,206 คน (การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. 2531 : 21)

นอกจากนั้นใน ปี 2530 สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ก็ให้การสนับสนุนและให้กำลังใจบรรณารักษ์ที่ปฏิบัติงานอยู่ตามห้องสมุดประเภทต่าง ๆ ด้วยการคัดเลือกบรรณารักษ์ที่มีผลงานดีเด่น เพื่อรับรางวัลจากสมาคมในโอกาสของการจัดประชุมใหญ่สามัญประจำปี ซึ่งกำหนดในเดือนธันวาคมของทุกปีอีกด้วย (กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2530 : 1 - 7) (ไม่มีเลขหน้า)

หลักเกณฑ์การคัดเลือกบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2530 ของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย นั้น แบ่งเป็น 4 ส่วน ได้แก่ การบริการของบรรณารักษ์ มี 10 ข้อย่อย การบริหารของบรรณารักษ์มี 5 ข้อย่อย การปฏิบัติงานของบรรณารักษ์ มี 5 ข้อ และการประชาสัมพันธ์มี 3 ข้อย่อย สำหรับรางวัลที่สมาคมมอบให้มี 14 รางวัล เขตละ 2 รางวัล ได้แก่ บรรณารักษ์ ผู้บริหารในเขต 1, 6, 9 กับส่วนกลางคือ เขตกรุงเทพมหานคร

ปลายปี 2530 กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2530 : 1 - 7) มีนโยบายเร่งเสริมสมรรถภาพของกลไกในการวางแผนดำเนินงานและประสานงานการศึกษาของโรงเรียน ต่อเนื่องจากระดับจังหวัด เพื่อให้การบริการเข้าถึงประชาชนกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่มากยิ่งขึ้น โดยจะจัดให้มีผู้ประสานงานการศึกษานอกโรงเรียนในระดับอำเภอขึ้นตามความพร้อมของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดแต่ละแห่งตั้งแต่ปีงบประมาณ 2530 เป็นต้นไปจนกว่าจะครบทุกอำเภอภายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) โครงการนี้เรียกว่า โครงการพัฒนาระบบประสานงานการศึกษานอกโรงเรียนระดับอำเภอ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการให้ความเห็นชอบในหลักการต่อไปนี้แล้วคือ

1. ให้มีผู้ประสานงานการศึกษานอกโรงเรียนในระดับอำเภอได้
2. ให้มีคณะกรรมการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ โดยมีนายอำเภอเป็นประธาน ศึกษาธิการอำเภอเป็นเลขานุการ ผู้ประสานงานการศึกษานอกโรงเรียนระดับอำเภอเป็นผู้ช่วยเลขานุการ
3. ให้พิจารณาเป้าหมายในการดำเนินงานโดยขยายงานตามความพร้อมของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด

4. บุคลากรให้ใช้อัตรากำลังที่มีอยู่ในศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน และบุคลากร
ห้องสมุดประชาชนอำเภอไบดาเป็นการ ในขั้นต้นจะไม่ให้อัตรากำลังเพิ่ม

ตามโครงการนี้เป็นการจัดบุคลากรของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดปทุมธานี
ช่วยเหลือการบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียนของอำเภอในเรื่องของการศึกษาพื้นฐาน
ข่าวสารข้อมูลและด้านทักษะอาชีพ โดยไปสมทบกับบุคลากรที่ปฏิบัติงานในห้องสมุดประชาชนคือ
บรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่มีอยู่แล้ว อาคารสถานที่ก็ใช้อาคารของห้องสมุดประชาชน
อำเภอนั้นเอง หรืออาจจะขอใช้อาคารจากหน่วยงานอื่น เช่น โรงเรียน วัด เป็นต้น

ปี 2531 กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2529 : 1, 8) ได้กำหนดนโยบาย
การบริหารงานห้องสมุดไว้ในข้อ 3 คือ ส่งเสริมให้มีการขยายและปรับปรุงแหล่งวิทยาการ
ในรูปการจัดนิทรรศการถาวร ศูนย์ข่าวสารข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ในส่วนกลาง สำหรับส่วน
ภูมิภาคจัดบริการนิทรรศการวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น นิทรรศการเคลื่อนที่ ปรับปรุงที่อ่าน
หนังสือ และห้องสมุดประชาชนให้เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารในลักษณะการจัดการศึกษาแบบ
เอนกประสงค์ นโยบายข้อ 3 นี้ยังคงเป็นนโยบายเช่นเดียวกับปี 2530 แต่เป้าหมายการ
ดำเนินงาน แตกต่างจากปี 2530 กล่าวคือ

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	เป้าหมายปี 2531	72 แห่ง
ห้องสมุดประชาชนอำเภอ	เป้าหมายปี 2531	368 แห่ง
ห้องสมุดประชาชนตำบล	มีเป้าหมายปี 2531	24 แห่ง
ห้องสมุดประชาชนเคลื่อนที่ส่วนกลาง	มีเป้าหมายปี 2531	3 แห่ง

และในปี 2531 เช่นกัน กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2531 : 401 - 416) ได้เสนอ
แผนอัตรากำลัง 3 ปี (ปีงบประมาณ 2530 - 2533) ด้วยการบันทึกรายละเอียด การปรับปรุง
การแบ่งงานภายใน และการกำหนดตำแหน่งทุกสายงานรวม 50 สายงานในสังกัดกรมการศึกษานอก
โรงเรียน ในส่วนของห้องสมุดประชาชนนั้นได้บันทึกรายละเอียดเอาไว้ดังนี้

การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนในปัจจุบันมีห้องสมุดประชาชน ทั้งสิ้น 479 แห่ง มีอัตราค่าจ้าง 719 อัตรา (เป็นอัตราบรรณารักษ์ 3 - 5 จำนวน 9 อัตรา เป็นอัตราเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4 จำนวน 63 อัตรา อัตราเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 - 3 จำนวน 325 อัตรา อัตราบรรณารักษ์ลูกจ้างประจำ 47 อัตรา และอัตราภารโรง (275 อัตรา) และเมื่อแยกประเภทห้องสมุดแล้วจะพบว่า ห้องสมุดประชาชนจังหวัดจำนวน 72 แห่ง มีอัตราค่าจ้างเป็นข้าราชการพลเรือน 129 ตำแหน่ง ลูกจ้างประจำ 95 ตำแหน่ง เฉลี่ยห้องสมุดประชาชนจังหวัด 1 แห่ง มีอัตราค่าจ้างรับผิดชอบ 3.11 ตำแหน่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 380 แห่ง มีอัตราค่าจ้างเป็นข้าราชการพลเรือน 254 ตำแหน่ง ลูกจ้างประจำ 222 ตำแหน่ง โดยเฉลี่ยแล้วห้องสมุดประชาชนอำเภอ 1 แห่ง มีอัตราค่าจ้างรับผิดชอบ 1.85 ตำแหน่ง ส่วนห้องสมุดประชาชนตำบล 27 แห่งนั้น มีอัตราค่าจ้างเป็นข้าราชการพลเรือน 14 ตำแหน่ง ลูกจ้างประจำ 5 ตำแหน่ง เฉลี่ย 1 แห่งมีอัตราเฉลี่ย 0.70 ตำแหน่ง หากพิจารณาภาพรวมแล้วจะเห็นว่าห้องสมุดประชาชนยังขาดอัตราค่าจ้างเจ้าหน้าที่อยู่อีกจำนวนมาก เฉลี่ยแล้วห้องสมุดประชาชน 1 แห่ง มีเจ้าหน้าที่ 1.2 ตำแหน่งเท่านั้น และเมื่อพิจารณาถึงลักษณะการกระจายอัตราค่าจ้างแล้ว ห้องสมุดประชาชนที่ยังไม่มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานอยู่เลยมีถึง 145 แห่ง

1. สภาพอาคารห้องสมุดประชาชน

ลักษณะอาคารของห้องสมุดประชาชนสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียนมี 3 ประเภท คือ ห้องสมุดประชาชนรูปแบบอาคารมาตรฐานของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ห้องสมุดประชาชนรูปแบบอิสระของจังหวัด และห้องสมุดประชาชนที่เป็นอาคารเช่าหรืออาศัย

สำหรับรูปแบบอาคารมาตรฐานของกรมการศึกษานอกโรงเรียนนั้น ได้กำหนดไว้เป็น 3 รูปแบบ คือ รูปแบบมาตรฐานห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่พื้นที่ทั้งหมด 304 ตารางเมตร แบบมาตรฐานห้องสมุดประชาชนขนาดกลางมีพื้นที่ 160.8 ตารางเมตร และแบบมาตรฐานห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก ซึ่งยังไม่ได้รับอนุมัติเป็นทางการ มีพื้นที่ประมาณ 80 ตารางเมตร ส่วนห้องสมุดประชาชนรูปแบบอิสระของจังหวัด และอาคารเช่าอาศัยนั้น มีลักษณะอาคารเก่าที่

เล็กใช้แล้วบ้าง เป็นอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์อื่นบ้าง และเมื่อจำแนกขนาดอาคาร หอสมุดประชาชนทั้ง 479 แห่ง จะเป็นดังนี้

1. รูปแบบอาคารของหอสมุดประชาชนจังหวัด
 - 1.1 รูปแบบอาคารของกรม ขนาดใหญ่ 54 แห่ง ขนาดกลาง 8 แห่ง
 - 1.2 รูปแบบอาคารของจังหวัดขนาดใหญ่ 4 แห่ง ขนาดกลาง 4 แห่ง
 - 1.3 รูปแบบอาคารเช่า / อาศัย ขนาดใหญ่ 2 แห่ง
2. รูปแบบอาคารของหอสมุดประชาชนอำเภอ
 - 2.1 รูปแบบอาคารของกรมขนาดใหญ่ 1 แห่ง ขนาดกลาง 132 แห่ง
 - 2.2 รูปแบบอาคารของจังหวัดขนาดใหญ่ 15 แห่ง ขนาดกลาง 22 แห่ง

ขนาดเล็ก 80 แห่ง

2.3 รูปแบบอาคารเช่า/อาศัย ขนาดใหญ่ 3 แห่ง ขนาดกลาง 3 แห่ง
 ขนาดเล็ก 16 แห่ง และไม่ทราบพื้นที่ที่แน่นอนอีกจำนวน 108 แห่ง

3. รูปแบบอาคารหอสมุดประชาชนตำบล
 - 3.1 รูปแบบอาคารของจังหวัด ขนาดกลาง 3 แห่ง ขนาดเล็ก 7 แห่ง
 - 3.2 รูปแบบอาคารเช่า/อาศัย ขนาดเล็ก 1 แห่ง และไม่ทราบพื้นที่

ที่แน่นอนอีก 16 แห่ง

2. หน้าที่ของหอสมุดประชาชน

การดำเนินงานของหอสมุดประชาชนให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ในระเบียบกรมการศึกษานอกโรงเรียนว่าด้วยหอสมุดประชาชนรวม 8 ข้อนั้น จึงมีการแบ่งกลุ่มงานในหอสมุดประชาชนเป็น 3 กลุ่มด้วยกันคือ งานบริหาร งานเทคนิค และงานบริการ หอสมุดประชาชนใดจะปฏิบัติงานทั้ง 3 กลุ่มได้มากน้อยเพียงใดนั้น จะขึ้นอยู่กับความพร้อมของหอสมุดแต่ละแห่ง ซึ่งก็ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของหอสมุด ปริมาณหนังสือ ปริมาณสมาชิกประจำ และปริมาณผู้ใช้หอสมุดในแต่ละวันด้วย

สำหรับอัตราค่าจ้างของห้องสมุดประชาชนนั้น ยังมีย่อยจำกัดมาก ซึ่งถ้าแบ่งตามประเภทห้องสมุดจะได้ดังนี้

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด 72 แห่งได้รับอนุมัติกำหนดตำแหน่งข้าราชการพลเรือน จำนวน 4 ตำแหน่ง 3 แห่ง 3 ตำแหน่ง 10 แห่ง 2 ตำแหน่ง 28 แห่งและจำนวน 1 ตำแหน่ง อีก 31 แห่ง

ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 380 แห่ง ได้รับอนุมัติกำหนดตำแหน่งข้าราชการพลเรือน จำนวน 2 ตำแหน่ง 6 แห่ง จำนวน 1 ตำแหน่ง 242 แห่ง และยังไม่ได้รับอนุมัติกำหนดตำแหน่งเลยอีก 132 แห่ง

ห้องสมุดประชาชนตำบล 27 แห่ง ได้รับอนุมัติกำหนดตำแหน่งข้าราชการพลเรือน จำนวน 1 ตำแหน่ง 14 แห่ง และยังไม่ได้รับอนุมัติกำหนดตำแหน่งเลยอีก 13 แห่ง

คณะกรรมการพัฒนากำลังคนของกระทรวงศึกษาธิการได้เคยอนุมัติกรอบอัตราค่าจ้างข้าราชการพลเรือนในสถานศึกษาให้แก่ห้องสมุดประชาชนไว้ตั้งแต่ปี 2526 โดยกำหนดให้กรมการศึกษานอกโรงเรียนขอกำหนดตำแหน่งข้าราชการพลเรือนในห้องสมุดประชาชน ขนาดใหญ่ และขนาดกลางได้ไม่เกินแห่งละ 4 ตำแหน่ง ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็กไม่เกิน 2 ตำแหน่ง เมื่อเปรียบเทียบระหว่างกรอบอัตราค่าจ้างที่กำหนดกับสภาพอัตราค่าจ้างเจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนที่อัตราค่าจ้างต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานอยู่เป็นจำนวนมาก กรมการศึกษานอกโรงเรียนแก้ปัญหาโดยการจัดข้าราชการครูในสังกัดไปช่วยราชการบ้าง บางแห่งก็จ้างลูกจ้างชั่วคราวด้วยเงินบำรุงการศึกษาไปดูแล บางแห่งมอบหมายให้ลูกจ้างประจำคือ ภารโรง รักษาน้ำที่บรรณารักษ์ และก็ยังมียังมีห้องสมุดอีกเป็นจำนวนมากที่ต้องมอบหมายหรือฝากให้แก่ส่วนราชการต่างกรม ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการดูแลแทน

3. จำนวนหนังสือ จากเกณฑ์มาตรฐานที่เคยกำหนดไว้ในปี 2508 มีดังนี้

ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ มีจำนวนหนังสือไม่น้อยกว่า 6,000 เล่ม

ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง มีจำนวนหนังสือไม่น้อยกว่า 4,000 เล่ม

ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก มีจำนวนหนังสือไม่น้อยกว่า 2,000 เล่ม

จำนวนหนังสือดังกล่าวนี้ไม่นับรวมวารสาร หนังสือพิมพ์ และเอกสารประเภทอื่น ๆ

4. จำนวนสมาชิก

ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ ควรมีสมาชิกห้องสมุด เฉลี่ย 300 คน

ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง ควรมีสมาชิกห้องสมุด เฉลี่ย 200 คน

ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก ควรมีสมาชิกห้องสมุด เฉลี่ย 75 คน

5. จำนวนผู้รับบริการ

ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ มีผู้ให้บริการต่อวันเกิน 40 คนขึ้นไป

ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง มีผู้ให้บริการต่อวันไม่เกิน 40 คน และ

ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก มีผู้ให้บริการต่อวันไม่เกิน 20 คน

จากการจัดกรอบอัตรากำลังตามแผน 3 ปี (พ.ศ. 2531 - 2533) ปรากฏว่า อัตราากำลังที่กำหนดไว้เดิม มีจำนวน 397 ตำแหน่ง เมื่อจัดเข้าแผนอัตรากำลัง 3 ปีแล้ว จะมีอัตรากำลังตามกรอบใหม่ 475 ตำแหน่ง เพิ่มขึ้น 78 ตำแหน่ง ตัวชี้วัดสำหรับจัดกรอบ อัตรากำลังมี 5 ประการ คือ

1. สภาพอาคารห้องสมุดประชาชน
2. หน้าที่หลักของห้องสมุดประชาชน
3. จำนวนหนังสือ
4. จำนวนสมาชิกห้องสมุด
5. จำนวนผู้ให้บริการ

จากตัวชี้วัดทั้ง 5 ประการนี้ ก็ได้พิจารณาว่าเพื่อจำแนกห้องสมุดประชาชนเป็น 3 ขนาด ให้ทันสมัยกว่าเดิม โดยเกณฑ์จะเป็นดังนี้

ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ จะต้องมียาอาคารขนาดใหญ่หรือขนาดกลาง อาคารเป็นเอกเทศ ปฏิบัติหน้าที่หลักตามข้อ 2 ได้ครบทุกหน้าที่ มีหนังสือเกินกว่า 4,000 เล่ม มีสมาชิกประจํามากกว่า 200 คน ผู้ใช้บริการเฉลี่ยวันละมากกว่า 40 คน และจากเกณฑ์นี้ก็จะทำให้มีห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ จำนวน 99 แห่ง เป็นห้องสมุดประชาชนจังหวัด 68 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 31 แห่ง คณะทำงานได้กำหนดกรอบอัตราค่าจ้างให้ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ 4 ตำแหน่ง คือ บรรณารักษ์ 3 - 5 จำนวน 1 ตำแหน่ง ทำหน้าที่หัวหน้าห้องสมุด เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4 จำนวน 2 ตำแหน่ง ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยหัวหน้าห้องสมุดด้านงานเทคนิคและงานบริการ และเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 - 3 จำนวน 1 ตำแหน่ง เป็นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน ดังนั้นเมื่อพิจารณาตามกรอบแล้วจะเห็นว่าห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ 99 แห่ง จะต้องมียอัตรากำลังตามกรอบดังนี้ คือ เป็นบรรณารักษ์ 3 - 5 ระดับ 3 - 5 จำนวน 99 ตำแหน่ง เป็นเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4 ระดับ 4 จำนวน 198 ตำแหน่ง และเป็นเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 - 3 ระดับ 1 - 3 จำนวน 99 ตำแหน่ง

จากสภาพห้องสมุดประชาชนจังหวัดทั้ง 99 แห่งในปัจจุบัน มียอัตรากำลังรวมกันทั้งสิ้น 152 ตำแหน่ง แยกเป็นบรรณารักษ์ 3 - 5 จำนวน 9 ตำแหน่ง เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4 จำนวน 41 ตำแหน่ง และเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 - 3 อีก 102 ตำแหน่ง คณะทำงานจึงเลือกปรับปรุงกรอบอัตราค่าจ้างที่จำเป็นเร่งด่วน ดังนี้คือ กำหนดตำแหน่งบรรณารักษ์ 3 - 5 ให้ครบจำนวน 99 ตำแหน่ง ซึ่งได้รับอนุมัติไว้ก่อนแล้ว 9 ตำแหน่ง ปรับปรุงระดับให้สูงขึ้น 86 ตำแหน่ง และขอกำหนดตำแหน่งใหม่อีก 4 ตำแหน่ง กำหนดตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4 จำนวน 54 ตำแหน่ง ซึ่งได้รับอนุมัติไว้ก่อนแล้ว 41 ตำแหน่ง ปรับปรุงระดับให้สูงขึ้น 50 ตำแหน่ง คือ เปลี่ยนตำแหน่งให้เป็นบรรณารักษ์ 3 - 5 จำนวน 37 ตำแหน่งเงิน 50 ตำแหน่งนั่นเอง และกำหนดตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 - 3 จำนวน 3 ตำแหน่ง ได้รับอนุมัติไว้ก่อนแล้ว 102 ตำแหน่ง นั่นก็คือ เปลี่ยนตำแหน่งไปเป็นบรรณารักษ์ 3 - 5 49 ตำแหน่ง และปรับปรุงระดับ

ให้สูงขึ้นงานสายงานเดิม 50 ตำแหน่ง รวม 99 ตำแหน่ง สรุปก็คือมีอัตราบรรพการักษ์เพิ่มขึ้น
จำนวน 4 ตำแหน่ง งานห้องสมุดประชาชนจังหวัด 99 แห่ง เปลี่ยนสายงานจากเจ้าหน้าที่
ห้องสมุดมาเป็นสายงานบรรพการักษ์ จำนวน 86 ตำแหน่ง และปรับปรุงระดับเจ้าหน้าที่ห้องสมุด
ให้สูงขึ้นเป็นเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4 จำนวน 63 ตำแหน่ง

ห้องสมุดประชาชนอำเภอ จะต้องมีการรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ซึ่งมีพื้นที่มากกว่า
เกณฑ์ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง หรือพื้นที่ใกล้เคียง ปฏิบัติหน้าที่หลักตามตัวชี้วัดครบทุกหน้าที่
มีหนังสือระหว่าง 2,000 - 4,000 เล่ม สมาชิกห้องสมุดระหว่าง 75 - 200 คน และมีผู้ช้
บริการเฉลี่ยต่อวันระหว่าง 20 - 40 คน จากเกณฑ์ดังกล่าวนี้ มีห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง
จำนวน 134 แห่ง แยกเป็นห้องสมุดประชาชนจังหวัด 4 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 130
แห่ง และห้องสมุดประชาชนตำบล คณะทำงานได้กำหนดกรอบอัตรากำลังให้ห้องสมุดประชาชน
ขนาดกลางจำนวน 3 ตำแหน่ง คือเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4 จำนวน 1 ตำแหน่ง และเจ้าหน้าที่
ห้องสมุด 1 - 3 จำนวน 2 ตำแหน่ง เมื่อพิจารณาตามกรอบนี้จะมีห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง
ทั้งสิ้น 136 แห่ง มีอัตรากำลังตามกรอบดังนี้ คือ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4 ระดับ 4 จำนวน 136
แห่ง เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 - 3 ระดับ 1 - 3 จำนวน 272 ตำแหน่ง จากสภาพปัจจุบัน
ห้องสมุดประชาชนขนาดกลางทั้ง 136 แห่ง มีอัตรากำลังรวม 123 ตำแหน่ง เป็นเจ้าหน้าที่
ห้องสมุด 4 จำนวน 18 ตำแหน่ง เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 - 3 จำนวน 105 ตำแหน่ง คณะ
ทำงานจึงเลือกปรับปรุงกรอบอัตรากำลังเท่าที่จำเป็นเร่งด่วน คือ กำหนดตำแหน่ง เป็นเจ้าหน้าที่
ห้องสมุด 4 จำนวน 118 ตำแหน่ง ได้รับอนุมัติก่อนแล้ว 18 ตำแหน่ง และปรับระดับให้สูงขึ้น
จำนวน 104 ตำแหน่ง กำหนดตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 - 3 จำนวน 23 ตำแหน่ง ได้รับ
อนุมัติก่อนแล้ว 105 ตำแหน่ง ขณะเดียวกันก็ปรับระดับให้สูงขึ้นงานสายงานเดิม 100 ตำแหน่ง
และขอกำหนดใหม่ 18 ตำแหน่ง สรุปก็คือ มีอัตราเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 - 3 เพิ่มขึ้น 18
ตำแหน่ง และมีตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4 จำนวน 118 ตำแหน่ง

ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก จะต้องมีรูปแบบอาคารรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ซึ่งมีพื้นที่บริการไม่ต่ำกว่าเกณฑ์ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก ปฏิบัติหน้าที่หลักตามตัวชี้วัดได้ครบทุกหน้าที่ มีหนังสือน้อยกว่า 2,000 เล่ม สมาชิกน้อยกว่า 75 คน และมีผู้ใช้บริการเฉลี่ยวันละน้อยกว่า 20 คน จากเกณฑ์นี้จะมีห้องสมุดประชาชนขนาดเล็กจำนวน 244 แห่ง แยกเป็นห้องสมุดประชาชนอำเภอ 219 แห่ง และห้องสมุดประชาชนตำบลอีก 25 แห่ง คณะทำงานได้กำหนดกรอบอัตรากำลังให้ไว้ 2 ตำแหน่ง คือ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4 จำนวน 1 ตำแหน่ง และเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1-3 จำนวน 244 ตำแหน่ง จากสภาพปัจจุบันห้องสมุดทั้ง 244 แห่ง มีอัตรากำลังทั้งสิ้น 122 ตำแหน่ง เป็นเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4 จำนวน 4 ตำแหน่ง และเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1-3 จำนวน 118 ตำแหน่ง สิ่งที่คณะทำงานปรับปรุงคือปรับให้เป็นเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4 จำนวน 121 ตำแหน่ง (กำหนดไว้เดิม 4 ตำแหน่ง และปรับระดับสูงขึ้น 117 ตำแหน่ง) และปรับเป็นเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1-3 จำนวน 57 ตำแหน่ง (กำหนดไว้เดิม 118 ตำแหน่ง แต่ปรับให้สูงขึ้น 117 ตำแหน่งใหม่ รวม 56 ตำแหน่ง สรุปคือมีอัตราเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1-3 เพิ่มขึ้นอีก 56 ตำแหน่ง

จากรายละเอียดที่กำหนดไว้แผนอัตรากำลัง 3 ปี (ปีงบประมาณ 2531 - 2533) จะพบว่า สายงานห้องสมุดประชาชนมีข้าราชการพลเรือน 2 สายงาน ได้แก่ สายงานบรรณารักษ์ และสายงานห้องสมุด จากมาตรฐานกำหนดตำแหน่งข้าราชการพลเรือน 50 สายงานของกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2531 : 521, 542) จะพบว่า ลักษณะงานโดยทั่วไปของสายงานบรรณารักษ์ คือ ปฏิบัติงานเกี่ยวกับจัดหาและคัดเลือกหนังสือเข้าห้องสมุด วิเคราะห์และจัดหมวดหมู่หนังสือ ทำบัตรรายการ ทำบรรณานุกรม ทำดัชนี ทำสารสิ่งพิมพ์ จัดทำคู่มือการศึกษา ค้นคว้าหนังสือในห้องสมุด ให้บริการแก่ผู้ใช้ห้องสมุด จัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน ศึกษา ค้นคว้า จัดระบบงานที่เหมาะสมของห้องสมุด และปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง สายงานนี้ชื่อและระดับของตำแหน่งดังนี้คือ

บรรณารักษ์ 3	ระดับ 3
บรรณารักษ์ 4	ระดับ 4
บรรณารักษ์ 5	ระดับ 5
บรรณารักษ์ 6	ระดับ 6
บรรณารักษ์ 7	ระดับ 7
บรรณารักษ์ 8	ระดับ 8

คุณสมบัติเฉพาะตำแหน่งบรรณารักษ์ คือ ได้รับปริญญาด้านบรรณารักษศาสตร์ หรือ ปริญญาโท ทางบรรณารักษศาสตร์ บรรจุเป็นบรรณารักษ์ 3 ได้รับปริญญาเอกทางบรรณารักษศาสตร์ บรรจุเป็นบรรณารักษ์ 4

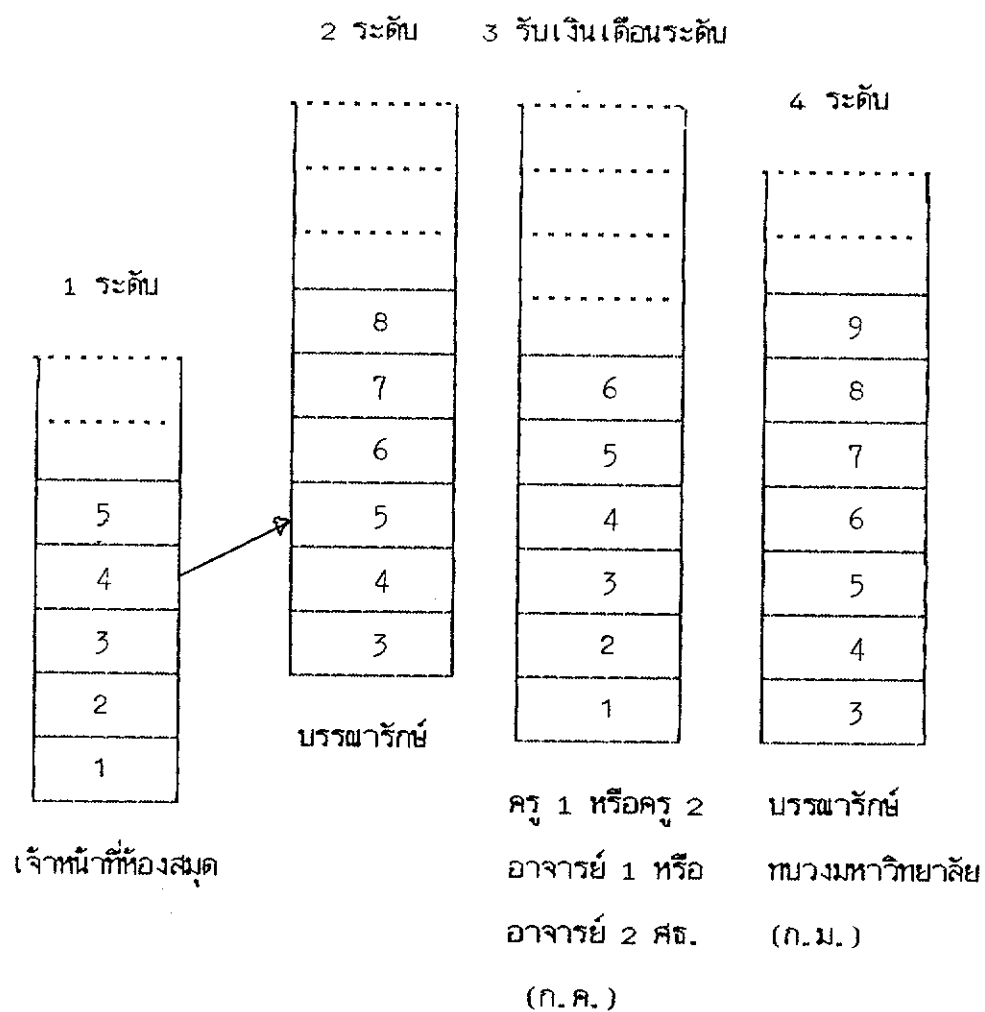
ส่วนสายงานห้องสมุดนั้น ลักษณะงานโดยทั่วไปครอบคลุมถึงตำแหน่งต่าง ๆ ที่ปฏิบัติ งานทางด้านห้องสมุดหรือให้บริการแก่ผู้ใช้ห้องสมุด ได้แก่ การควบคุมดูแลกิจการห้องสมุด จัดหา ดูแลเก็บรักษาหนังสือ รับผิดชอบอาคาร วัสดุ ครุภัณฑ์ของห้องสมุด ทำทะเบียน จัดหมวดหมู่และทำบัตรรายการหนังสือ แนะนำและให้บริการแก่ประชาชนในการใช้ห้องสมุด จัดกิจกรรม เพื่อส่งเสริม เผยแพร่ และชักจูงให้ประชาชนใช้ห้องสมุด รวบรวมสถิติและจัดทำรายงาน ประจักษ์ของห้องสมุด และปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง สายงานห้องสมุดนี้มีชื่อและระดับตำแหน่งดังนี้

เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1	ระดับ 1
เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2	ระดับ 2
เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 3	ระดับ 3
เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4	ระดับ 4
เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 5	ระดับ 5

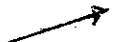
คุณสมบัติเฉพาะตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด คือ ได้รับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (ป.กศ.) หรือได้รับประกาศนียบัตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายสายอาชีพทางบรรณารักษ์

บรรจุเป็นเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 ระดับ 1 ได้รับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง หรือได้รับ
ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงทางบรรณารักษศาสตร์ บรรจุเป็นเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2 ระดับ 2

เมื่อเปรียบเทียบบรรณารักษ์ของกรมการศึกษานอกโรงเรียนกับบรรณารักษ์ สังกัด
หน่วยงานอื่นจะพบว่ามีความแตกต่างกันพอสมควร ดังแผนภูมิที่แสดงไว้ ดังนี้ (กรมการศึกษา
นอกโรงเรียน. 2531 : 19)

ภาพประกอบ 8 แผนภูมิแสดงการกำหนดระดับตำแหน่งที่รับผิดชอบงานห้องสมุด

- หมายเลข 1 เป็นตำแหน่งที่รับผิดชอบงานห้องสมุดประชาชน
- หมายเลข 2 เป็นตำแหน่งที่รับผิดชอบงานห้องสมุดเฉพาะ
 เครื่องหมาย แสดงการเปลี่ยนสายงาน กรณีมีวุฒิ
 ตรงตามคุณสมบัติเฉพาะของตำแหน่งบรรณารักษ์
- หมายเลข 3 เป็นตำแหน่งที่รับผิดชอบงานห้องสมุดโรงเรียน
- หมายเลข 4 เป็นตำแหน่งที่รับผิดชอบงานห้องสมุดมหาวิทยาลัย
 เครื่องหมาย.....แสดงว่าอาจมีระดับตำแหน่งเพิ่มขึ้นในอนาคต

จากการประชุมสัมมนาเรื่อง "การพัฒนาห้องสมุดประชาชน จัดโดยกรมการศึกษา
 นอกโรงเรียน (2531 : ไม่มีหน้า) ระหว่างวันที่ 22 - 26 กุมภาพันธ์ 2531 ณ ห้องประชุม
 ของการศึกษานอกโรงเรียนชั้น 6 ที่ประชุมได้เสนอสภาพการดำเนินงานห้องสมุดทั่วประเทศ
 ตลอดจนเสนอปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไข สรุปได้ดังนี้

ในภาคเหนือเน้นการกระจายบริการห้องสมุดประชาชนยังมีข้อจำกัดอยู่มาก อัตรา
 เพิ่มของจำนวนห้องสมุดมีเพียงเล็กน้อย อัตราส่วนระหว่างบุคลากรห้องสมุด : จำนวนห้องสมุด
 ยังคงเป็น 1 : 1 มาโดยตลอด ปัญหาของการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในภาคเหนือคือ
 หนังสือมีน้อย ขาดผู้ควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด การบริจาคมหนังสือยังมีน้อย การดูแลหนังสือยังไม่
 ดีพอ สถานะบริการคับแคบ ๑.ให้บริการกลุ่มเป้าหมายได้ไม่ทั่วถึง บุคลากรมีไม่เพียงพอ
 งบประมาณค่าใช้สอยขาดแคลน และการเลื่อนระดับของเจ้าหน้าที่ห้องสมุดเป็นไปได้โดยยาก
 มีผลต่อขวัญและกำลังใจในการทำงาน

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีห้องสมุดประชาชนจังหวัดรวม 17 จังหวัด ส่วนมาก
 อยู่ในบริเวณเดียวกันกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด มีเพียง 7 แห่ง เท่านั้นที่ตั้งอยู่
 นอกศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ห้องสมุดประชาชนอำเภอมี 106 แห่ง ส่วนมากมี
 อาคารเป็นเอกเทศ มีบางแห่งอาศัยที่ว่าการอำเภอ สำนักงานศึกษาธิการอำเภอ โรงเรียน
 สภาตำบล และเช่าอาคารเป็นห้องสมุด บุคลากรของห้องสมุดประชาชนอำเภอบางแห่งให้

นักการภารโรงทำหน้าที่แทนบรรพารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุด นักหาอุปสรรคของห้องสมุดประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้แก่ การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับห้องสมุดยังมีน้อย การฝึกอบรมบรรพารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุด และนักการภารโรงไม่เหมาะสม (คือ 3 ปี จัดอบรมเพียง 2 รุ่น) วัสดุอุปกรณ์และครุภัณฑ์ของห้องสมุดประชาชนอำเภอไม่เพียงพอ สภาพอาคารและสถานที่ตั้งห้องสมุดประชาชนอำเภอส่วนมากไม่ได้ตามเกณฑ์มาตรฐาน บทบาทหน้าที่ระดับกรมการศึกษาออกโรงเรียน ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาค ที่จะประสานงาน และสนับสนุนห้องสมุดประชาชนไม่มี จัดซื้อวัสดุ ครุภัณฑ์ให้ห้องสมุดประชาชนไม่เหมาะสมกับสภาพอาคาร เช่น ชั้นวางหนังสือ ตู้บัตรรายการ เป็นต้น ระบบการรายงานจากจังหวัด ภาค กรมฯ ยังไม่เป็นระบบ ขาดการซ่อมแซมหนังสือให้อยู่ในสภาพดี และเมื่ออาคารห้องสมุดส่วนหนึ่งจนเป็นอาคารเอกเทศ แต่สถานที่ตั้งห้องสมุดส่วนใหญ่ไม่เหมาะสม บางแห่งมีสถานที่คับแคบแออัดเกินไป บางแห่งไม่เป็นศูนย์กลางของการให้บริการ

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่รับผิดชอบของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด สมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี และนครนายก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีห้องสมุดประชาชนจังหวัด 8 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 32 แห่ง และห้องสมุดตำบล 1 แห่ง รวม 41 แห่ง จากการประเมินผลการดำเนินงาน ห้องสมุดทั้ง 41 แห่ง ปรากฏว่า ห้องสมุดประชาชนบางแห่งอยู่ห่างไกลตัวเมืองมีผู้มาใช้บริการน้อย บางแห่งเป็นตึกชั้นเดียวค่อนข้างทึบ อยู่ใกล้ท่าเรือประมงสถานที่และบริเวณยังไม่เหมาะสม ทั้งความสะอาดและกลิ่น บางแห่งยังอาศัยอยู่กับสำนักงานอำเภอประชาชนไม่กล้าใช้บริการ นอกจากข้าราชการเท่านั้น อีกทั้งอยู่ห่างไกลชุมชนอีกด้วย และบางแห่งก็ใช้เป็นสำนักงานของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดด้วย

ในภาคกลางเป็นพื้นที่รับผิดชอบของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคกลางมีจังหวัดที่อยู่ในความรับผิดชอบ 18 จังหวัด จากผลการดำเนินงานห้องสมุดในภาคกลาง ยังไม่เจริญหรือก้าวหน้าเท่าที่ควร ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญสรุปได้ดังนี้ ห้องสมุดยังขาดงบประมาณสนับสนุน

เท่าที่ควร บุคลากรบางแห่งก็ต้องใช้การโรงเป็นเจ้าหน้าที่ห้องสมุดเช่นเดียวกับภาคอื่น ๆ และบางแห่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุดก็ต้องเป็นการโรงอีกด้วย ผู้บริหารไม่เข้าใจและไม่เห็นความสำคัญของห้องสมุด ประชาชนในท้องถิ่นยังขาดความสนใจในการอ่านหนังสือ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดไม่ค่อยได้รับความรู้ใหม่ ๆ ทำให้การพัฒนาห้องสมุดแนวใหม่เป็นไปอย่างล่าช้า และที่สำคัญที่สุดคือ บุคลากรที่ทำงานในห้องสมุดประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจในงานเทคนิคของห้องสมุด เช่น การดูแล บำรุงรักษาหนังสือและวัสดุในห้องสมุด การซ่อมหนังสือ การลงทะเบียนหนังสือ การทำบัตรรายการ เป็นต้น ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากการที่กรมการศึกษาของโรงเรียนรับเจ้าหน้าที่ห้องสมุดจากทุกสาขาวิชานั้นเอง นอกจากสภาพปัญหาดังกล่าวแล้วยังมีข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหา ดังนี้

1. ดำเนินการประชุม อบรม หรือสัมมนาผู้บริหารให้รู้ปัญหา ความสำคัญของงานห้องสมุด ตลอดจนอบรมให้รู้งานเทคนิคของห้องสมุดบ้าง
2. ผู้บริหารควรมีการตรวจเยี่ยมและติดตามผลการปฏิบัติงานของห้องสมุดอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งรับฟังปัญหาและข้อคิดเห็นจากเจ้าหน้าที่ห้องสมุดด้วย
3. เพิ่มการประชาสัมพันธ์งานห้องสมุดให้กว้างขวางและทั่วถึงยิ่งขึ้น
4. ควรมีคณะกรรมการอำนวยการห้องสมุดจากหลายสาขาอาชีพ เพื่อจะได้ร่วมกันให้ข้อคิดเห็นและข้อข้อเสนอแนะการแก้ไขปัญหาลงห้องสมุด
5. จัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นในห้องสมุดให้ครบถ้วน
6. ควรวางระเบียบหรือหลักเกณฑ์ให้มีการยืม การหมุนเวียนหนังสือ ระหว่างห้องสมุดประชาชนด้วยกัน หรือห้องสมุดประเภทอื่น ๆ
7. ควรมีการนิเทศติดตามผลและประเมินผลห้องสมุดทั้งระยะสั้น และระยะยาว โดยส่วนกลางร่วมกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค
8. ควรยกฐานะ งานห้องสมุดประชาชนขึ้นเป็นกอง หรือมีฐานะเทียบเท่า กองในกรมการศึกษานอกโรงเรียน จะทำให้การบริหารงานคล่องตัวขึ้น เจ้าหน้าที่จะได้รับการเอาใจใส่มากขึ้น ทำให้เกิดขวัญและกำลังใจในการทำงาน

9. จัดสรรงบประมาณให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค ดำเนินการพัฒนาศูนย์การศึกษา
ห้องสมุดอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง เพื่อให้บุคลากรได้รับความรู้และเทคนิคใหม่ ๆ อยู่เสมอ

ในภาคใต้ของประเทศไทยจากการติดตามผลห้องสมุดประชาชนปี 2531 (ศูนย์การ
ศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้. 2532 : 48 - 52) ปรากฏสภาพการดำเนินงานห้องสมุดมีดังนี้
คือ มีห้องสมุดทั้งสิ้น 86 แห่ง เป็นห้องสมุดประชาชนจังหวัด 14 แห่ง ห้องสมุดประชาชน
จังหวัด (สาขา) 2 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 68 แห่ง สภาพอาคารห้องสมุดเป็นเอกเทศ
62 แห่ง อาคารเช่า 8 แห่ง อาศัยหน่วยงานอื่น 12 แห่ง ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญคือ จำนวน
สมาชิกห้องสมุดมีอัตราต่ำ และการจัดหาสมาชิกทำได้ไม่ครบตามเป้าหมายที่กำหนด สาเหตุ
มาจากหลายปัจจัยด้วยกันได้แก่ บุคลากรของห้องสมุดแต่ละแห่งมีน้อยไม่พอกับปริมาณงาน และ
ห้องสมุดหลายแห่งไม่มีบรรณารักษ์ หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุดเลย และห้องสมุดหลายแห่งมีนักการ
การโรงงานแทนบรรณารักษ์ทั้ง ๆ ที่ไม่มีความรู้ความสามารถด้านห้องสมุด จำนวนหนังสือ
ห้องสมุดประชาชนอำเภอส่วนมากมีต่ำกว่า 3,000 เล่ม ไม่เพียงพอแก่ความต้องการของผู้ใช้
บริการ การประชาสัมพันธ์ กิจกรรมห้องสมุดทำน้อยและไม่ทั่วถึง การประสานงานกับหน่วยงาน
อื่นเพื่อจัดกิจกรรมห้องสมุดมีน้อยและขาดความต่อเนื่อง การนิเทศติดตามผลจากเจ้าหน้าที่ศูนย์
การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด และผู้บริหารที่เกี่ยวข้องไม่สม่ำเสมอไม่ทั่วถึง นอกจากนี้แล้ว
ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้ยังได้เสนอแนวทางแก้ไขเอาไว้ดังนี้คือ วางแผนกำหนดอัตรา
กำลังคนเกี่ยวกับการดำเนินงานห้องสมุด เสนออัตรากำลังให้หน่วยงานด้านห้องสมุด จัดสรร
และแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ประจำห้องสมุดทุกแห่ง คัดเลือกเสนอจ้างบุคคลผู้มีวุฒิ ป.กศ. ที่สอบได้
วิชาชีพบรรณารักษ์ศาสตร์ หรือบุคคลที่ได้รับการอบรมวิชาการจัดห้องสมุดจากสถาบันต่าง ๆ ให้
ช่วยงานห้องสมุด ในลักษณะลูกจ้างชั่วคราว นอกจากนั้นก็จัดอบรมประชุมสัมมนานักการการโรง
เพื่อเสริมความรู้ด้านงานเทคนิคและงานบริการในระยะที่กำลังขาดแคลนบรรณารักษ์

สรุปสภาพดำเนินงานห้องสมุดประชาชนทั้ง 5 ภาค ปรากฏว่า มีห้องสมุดประชาชน
ทั้งสิ้น 459 แห่ง เป็นห้องสมุดประชาชนจังหวัด 72 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 387 แห่ง

สภาพอาคารห้องสมุดทั้ง 459 แห่ง ปรากฏว่า อาคารเอกเทศแบบกรมี 196 แห่ง อาคารเอกเทศแบบท้องถิ่น 140 แห่ง อาคารอาศัย 104 แห่ง และอาคารเช่า 19 แห่ง ได้รับงบประมาณก่อสร้างห้องสมุดปี 2530 จำนวน 18 แห่ง เป็นเงิน 7,749,000 บาท บุคลากรห้องสมุดทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ปรากฏว่ามีบรรณารักษ์ 3 จำนวน 7 คน บรรณารักษ์ 4 จำนวน 4 คน เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 - 3 จำนวน 328 คน เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4 จำนวน 57 คน บรรณารักษ์ (ค่าจ้างประจำ) จำนวน 47 คน และนักการภารโรงจำนวน 289 คน

ปี พ.ศ. 2531 วิรัช กุณมาศ (2530 : 4 - 6) ซึ่งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้ให้แนวคิดสำหรับการพัฒนาห้องสมุดประชาชนไว้ว่า ควรจัดหาหนังสือหรือสิ่งพิมพ์ที่มีคุณภาพและเป็นประโยชน์ต่อชีวิตประจำวันเข้าไว้ในห้องสมุดให้มากที่สุด การคำนวณหาจำนวนหนังสือที่ควรมีในห้องสมุด สำหรับสถานศึกษาใช้เกณฑ์นักเรียน 1 คน ต่อหนังสือ 5 เล่ม ส่วนห้องสมุดประชาชนยังไม่ได้คิดว่าจะใช้เกณฑ์เท่าไรจึงจะเหมาะสม ควรจัดตั้งเกณฑ์มาตรฐานเพื่อให้มีหนังสือทั่วทุกแห่งตามเกณฑ์ด้วย สิ่งที่จะเรียกร้องความสนใจให้ประชาชนหันมาใช้ห้องสมุดมากขึ้น ได้แก่ การจัดแสดงหนังสือใหม่ การหมุนเวียนหนังสือ การจัดห้องสมุดเคลื่อนที่

อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียนมีความเห็นว่า การบริหารงานห้องสมุดจะต้องมีกฎหมายห้องสมุดประชาชน ซึ่งจะระบุเรื่องงบประมาณ บุคลากร เอาไว้ด้วย เคยเสนอร่างกฎหมายห้องสมุดเอาไว้ แต่เสนอไม่ทันเพราะยุบสภาก่อน การที่จะส่งเสริมให้ห้องสมุดประชาชนบรรลุเป้าหมายจะต้องจัดให้มีมาตรฐานห้องสมุดก่อน มีศูนย์วิทยบริการในห้องสมุด ซึ่งหมายถึง Learning Resource Center ภายในศูนย์จะมีสิ่งต่าง ๆ หลากอย่างผสมกัน เช่น สไลด์ เทปคลาสเซต วีดิทัศน์ เทปเสียงของนักศึกษาทางวิทยุและไปรษณีย์ ฟิล์มสตริป ไมโครฟิล์ม ไมโครฟิช และสื่ออื่น ๆ อีกมากมาย ในปัจจุบันอธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียนเห็นว่า ไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายห้องสมุดแล้ว เพราะรัฐบาลให้ความสำคัญห้องสมุด ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าสำนักงานงบประมาณ ก.พ. หรือ ก.ค. เห็นความสำคัญหรือไม่ วิธีแก้ไขปัญหาร่องบุคลากร

สำคัญหรือไม่ วิจัยแก้ไขปัญหารื่องบุคคลากรคือ จะต้องหาอาสาสมัครมาช่วยงาน งบประมาณจัดซื้อหนังสือมีน้อยต้องไปซื้อจื๊อรับบริจาค เช่น ทอดผ้าป่าหนังสือ เป็นต้น

อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน วิรัช กุญมาศ (2531 : 17) กล่าวว่า อาเภอทั่วประเทศมีอยู่ 718 อาเภอ แต่มีห้องสมุดประชาชนอาเภอเพียง 363 แห่งเท่านั้น ยังขาดอยู่อีก 350 แห่ง จำนวนที่มีอยู่ก็ยังไม่สัมพันธ์กับอัตราบุคลากร เพราะมีตำแหน่งบรรณารักษ์ 3 - 5 จำนวน 9 อัตรา ตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 - 4 จำนวน 380 อัตรา นอกนั้นเป็น นักการภารโรง 289 อัตรา บรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดทำงานหนักมาก ห้องสมุดหลายแห่งเปิดบริการทุกวันไม่เว้นวันเสาร์ - อาทิตย์ ห้องสมุดหลายแห่งต้องให้นักการภารโรงทำหน้าที่แทนบรรณารักษ์ด้วย

เจริญผล สุวรรณโชติ (2531 : 35 - 36) ได้ให้นโยบายการจัดห้องสมุดประชาชน ในที่ประชุมสัมมนาผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียน ที่จังหวัดพิษณุโลก ระหว่างวันที่ 25 - 29 เมษายน 2530 ว่า การทำงานของห้องสมุดจะต้องออกไปหาคน มิใช่ให้คนมาหาเรา เพราะห้องสมุดประชาชนต่างจากห้องสมุดมหาวิทยาลัย ต้องทำให้ประชาชนมองว่าห้องสมุดนั้นจำเป็นสำหรับเขา บางแห่งในต่างประเทศมีการจัดรถบริการรับส่งผู้มาใช้บริการห้องสมุดเพื่อให้เกิดความสะดวก การสร้างห้องสมุดนั้นต้องมีการพัฒนาวิชาการโดยเลือกอาเภอที่มีความสำคัญ โดยพิจารณาจากข้อมูลที่มีอยู่เป็นสำคัญ โดยมิต้องรอให้ใช้เงินสมทบมาสร้างก็ได้ แนวโน้มก็คือ จะให้มีการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อดึงดูดความสนใจของประชาชนให้มาใช้บริการของห้องสมุดมากขึ้น จะหาทางเพิ่มบรรณารักษ์ให้ครบทุกจังหวัด และจะพยายามหาทางเปลี่ยนอัตราบรรณารักษ์จากสังกัด ก.พ. มาเป็น ก.ค. เพื่อให้มีโอกาสเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น จะพยายามตั้งห้องสมุดประชาชนอาเภอให้ครบทุกอาเภอภายในแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ฉบับที่ 7

ในส่วนของระเบียบเกี่ยวกับการดำเนินงานห้องสมุด ซึ่งโดยระบุเอาไว้ในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2524 นั้น ก็ถูกยกเลิกไป โดยระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดการศึกษา

ในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2531 ในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ปี 2531 นี้ กำหนดให้มีหน่วยงานที่เป็นสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2531 : 90 - 91) 6 ประเภท ได้แก่

1. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค
2. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด
3. ศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดน
4. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนกรุงเทพมหานคร
5. โรงเรียนผู้ใหญ่
6. สถานศึกษาที่จัดการศึกษาในรูปแบบอื่นตามที่สมควร

เฉพาะศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดนั้น กำหนดให้ดำเนินการต่าง ๆ ดังนี้คือ

1. บริหารการศึกษานอกโรงเรียนทุกรูปแบบ
2. จัดทำแผนและโครงการปฏิบัติงาน
3. สำรวจ ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงาน ให้ความร่วมมือ อุดหนุน และให้บริหาร

การศึกษา

4. ควบคุมดูแลตรวจสอบ นิเทศ ติดตามและรายงาน
5. ประเมินมาตรฐาน วัดผล ประเมินผล และออกหลักฐานการศึกษา
6. ดำเนินการเกี่ยวกับห้องสมุด ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านหรือตำบล การศึกษา

สายสามัญ และการศึกษาสายอาชีพ

7. ฝึกอบรม ประชุมสัมมนาเจ้าหน้าที่ คณะกรรมการดำเนินงานระดับชุมชนหรือท้องถิ่น หรือบุคคลอื่นใดในลักษณะเดียวกัน

8. ให้การศึกษารอบรมแก่ประชาชนที่อยู่นอกกระบวนโรงเรียน

9. ปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายเกี่ยวกับการศึกษานอกโรงเรียน จะเห็นว่า ห้องสมุดประชาชนจังหวัดอาเภอ และตำบล ในระเบียบใหม่นี้ ให้ถือเป็นหน้าที่หนึ่งในเกาหน้าที่ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด และห้องสมุดประชาชนก็ไม่มีสถานะ เป็นสถานศึกษาอีกต่อไป

การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนในปัจจุบัน กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2531 : ไม่มีเลขหน้า) เห็นว่ายังไม่ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์เท่าที่ควร เนื่องจากยังขาดระบบการทำงานที่มีประสิทธิภาพ จึงได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของห้องสมุดศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค ห้องสมุดประชาชนจังหวัด และห้องสมุดประชาชนอำเภอขึ้นเพื่อให้มีแนวปฏิบัติงานเป็นแบบแผนเดียวกัน สามารถดำเนินงานไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเพิ่มประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

1. บทบาทหน้าที่ของห้องสมุดศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค

ห้องสมุดศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค เป็นห้องสมุดวิชาการ เป็นแหล่งข้อมูลทางวิชาการเกี่ยวกับบรรพารักษ์ศาสตร์ในภาค วางแผน วิจัย ค้นคว้า และรวบรวมสถิติข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนในภาคคัดเลือกสื่อต่าง ๆ สื่อโสตทัศนูปกรณ์และสื่อความรู้อื่น ๆ ที่น่าจะมีในห้องสมุดประชาชน ผลิตและเผยแพร่เอกสาร วารสาร บทความที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาและดำเนินงานห้องสมุด สนับสนุน ส่งเสริม ประสานงาน เผยแพร่ติดตามการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในภาค จัดห้องสมุดศูนย์ฯ ภาศให้ถูกต้องตามหลักวิชาบรรพารักษ์ศาสตร์ เพื่อเป็นแหล่งศึกษาดูงานฝึกอบรม จัดฝึกอบรม ประชุมสัมมนาบรรพารักษ์เจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชน สาธิตทดลองงานวิชาการที่เกี่ยวกับห้องสมุด ประเมินมาตรฐานห้องสมุด นิเทศติดตามผลงานห้องสมุด ศึกษาหาแนวทางนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาพัฒนาห้องสมุดจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ จัดเป็นแหล่งสหบัตร (Union Catalogue) ของห้องสมุดประชาชนในภาคนั้น ๆ เป็นศูนย์กลางการยืม การแลกเปลี่ยนสื่อระหว่างห้องสมุดในภาคเป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสารทางการแนะแนวของภาค และจัดให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของภาคในห้องสมุด

2. บทบาทหน้าที่ของห้องสมุดประชาชนจังหวัด ปฏิบัติหน้าที่ใน 2 ลักษณะคือ

2.1 ในฐานะเป็นสำนักงานห้องสมุดประชาชนจังหวัด ได้จัดทำแผนโครงการปฏิบัติงานห้องสมุดจังหวัดและอำเภอ จัดบริการงานห้องสมุดอำเภอให้เป็นระบบ ควบคุมดูแลการดำเนินงาน สืบรวจ ส่งเสริม ประสานงานให้เกิดความร่วมมือ ให้คำปรึกษา แนะนำ อุดหนุนการดำเนินงานเกี่ยวกับห้องสมุดอำเภอ พัฒนา ควบคุม ตรวจสอบ ติดตาม และรายงานเกี่ยวกับ

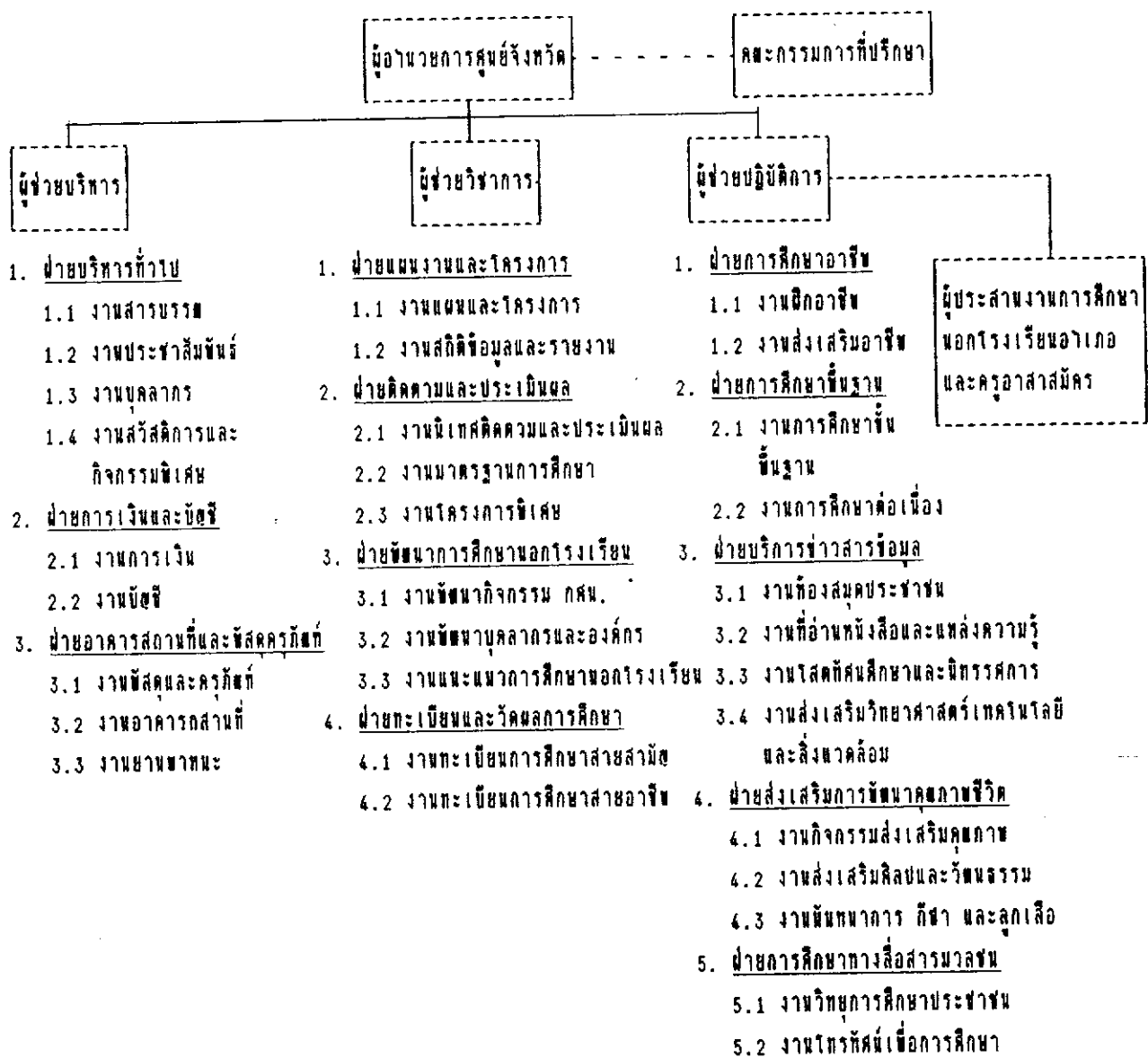
การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนอำเภอ ร่วมฝึกอบรม ประชุมสัมมนา เจ้าหน้าที่กรรมการห้องสมุดประชาชนและที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เป็นศูนย์รับบริจาคหนังสือ จัดเป็นแหล่งสาธิตของห้องสมุดอำเภอ ประเมินมาตรฐานห้องสมุดอำเภอ เป็นศูนย์บริการงานเทคนิคแก่ห้องสมุดอำเภอ ดำเนินการอื่น ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาห้องสมุด ประสานงานกับห้องสมุดศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคในการพัฒนาห้องสมุด จัดเป็นแหล่งบริการทางวิชาการบรรณารักษศาสตร์แก่บรรณารักษ์ภายในจังหวัด เป็นแหล่งบริการทางวิชาการ การศึกษาค้นคว้าแก่บุคลากรในศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน และจัดให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของจังหวัดนั้น ๆ ในห้องสมุด

2.2 ในฐานะที่เป็นห้องสมุดประชาชนอำเภอเมือง จัดเป็นห้องสมุดวิชาการ สำหรับการศึกษาค้นคว้า จัดดำเนินการห้องสมุด และแหล่งบริการห้องสมุดให้สวยงาม สะอาด ร่มรื่น เรียบง่าย สะดวกสบาย จัดเป็นศูนย์ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร วิทยุสิ่งพิมพ์ และสื่อโสตทัศนูปกรณ์อย่างหลากหลายและเหมาะสม จัดบริการการอ่าน การยืม การศึกษาค้นคว้าสื่อต่าง ๆ แก่ประชาชนจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน บล็อกผังนิยรักการอ่าน ร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ในการจัดสื่อการเรียนการสอน ให้ความร่วมมือช่วยเหลือประสานงานกับชุมชน และหน่วยงานอื่น ๆ ที่จะส่งเสริมเผยแพร่ให้เกิดกิจกรรมทางด้านบริการความรู้ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชน

3. บทบาทหน้าที่ของห้องสมุดประชาชนอำเภอ จัดทำแผนและโครงการปฏิบัติ จัดเป็นห้องสมุดวิชาการสำหรับการศึกษาค้นคว้าวิจัยในเรื่องวิชาการเฉพาะท้องถิ่นของอำเภอ จัดดำเนินการห้องสมุดประชาชนอำเภอ จัดเป็นศูนย์ความรู้ข้อมูลข่าวสาร จัดบริการการอ่าน การยืม การศึกษาค้นคว้าสื่อต่าง ๆ แก่ประชาชนอย่างกว้างขวาง จัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน ร่วมมือกับหน่วยงานอื่นในการจัดสื่อการเรียนการสอน ให้ความร่วมมือช่วยเหลือประสานงานกับชุมชนด้านการบริการความรู้ข้อมูลข่าวสาร จัดให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของอำเภอในห้องสมุด และจัดเป็นศูนย์รับบริจาคหนังสือ

จากบทบาทและหน้าที่ของห้องสมุดดังกล่าว กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2531 : ไม่เลขหน้า) จึงได้กำหนดโครงสร้างการบริการของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด

เสียใหม่ กำหนดให้มีงานห้องสมุดประชาชนสังกัดฝ่ายบริการข่าวสารข้อมูลขึ้น ทั้งนี้การกำหนดโครงสร้างการบริการนี้ เป็นไปตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2531 ข้อ 12, 16 และ 20 รายละเอียดปรากฏดังแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพประกอบ 9 โครงสร้างการบริหารศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด

ในส่วนของงานห้องสมุดประชาชน ในปี 2531 งานห้องสมุดประชาชนสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2532 : 10 - 12) ได้รับงบประมาณทั้งสิ้น 27,286,600 บาท แยกเป็นหมวดค่าตอบแทน วิชาชีพ และวัสดุ จำนวน 14,968,700 บาท หมวดค่าสาธารณูปโภค 922,500 บาท และหมวดค่าครุภัณฑ์ที่ดินและสิ่งก่อสร้าง 11,395,400 บาท ผลการดำเนินงานปรากฏว่า ห้องสมุดประชาชนจังหวัดมีจำนวน 72 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 378 แห่ง เพิ่มขึ้นจากปี 2530 จำนวน 15 แห่ง และห้องสมุดประชาชนตำบล จำนวน 30 แห่ง เพิ่มขึ้นจากปี 2530 จำนวน 6 แห่ง

เฉพาะงบประมาณหมวดค่าครุภัณฑ์ที่ดินและสิ่งก่อสร้าง จำนวน 11,395,400 บาท นั้น แยกเป็นค่าจัดซื้อครุภัณฑ์ห้องสมุดทั้ง 72 แห่ง จำนวน 1,605,400 บาท เป็นค่าก่อสร้างห้องสมุดประชาชนอำเภอตามมาตรฐานขนาดเล็ก 19 อำเภอ ใน 18 จังหวัด เป็นเงิน 9,040,000 บาท เป็นค่าซ่อมแซมและปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภอ จำนวน 11 แห่ง ใน 9 จังหวัด เป็นเงิน 750,000 บาท

ปลายปี พ.ศ. 2531 คณะอนุกรรมการร่างมาตรฐานห้องสมุดประชาชน (กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2531 : 50 - 58) ได้เสนอร่างมาตรฐานห้องสมุดประชาชนเอาไว้ มี 2 หมวด คือ หมวด ก. มาตรฐานทั่วไป และหมวด ข. มาตรฐานเชิงปริมาณ

มาตรฐานทั่วไป มี 8 ตอน กล่าวถึงเรื่อง หน้าที่และความรับผิดชอบ โครงสร้าง และการบริหาร อาคารสถานที่และครุภัณฑ์ ทรัพยากรห้องสมุด บุคลากรห้องสมุด งานเทคนิค งานบริการและความร่วมมือระหว่างห้องสมุด และการเงิน ในเรื่องของการบริหารงานนั้น ร่างมาตรฐานห้องสมุดประชาชนดังกล่าวระบุว่า ควรจัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย กำหนดตามจำนวนประชากรในชุมชนอย่างน้อย 5,000 คน ให้บริการแก่ประชาชนภายในห้องสมุดมีต้องเสียค่าบริการ ห้องสมุดประชาชนอาจแบ่งให้ 3 ขนาด ได้แก่

ขนาดใหญ่ มีประชากรจำนวน 20,000 คนขึ้นไป

ขนาดกลาง มีประชากรจำนวน 10,000 คนขึ้นไป

ขนาดเล็ก มีประชากรจำนวน 10,000 คนลงมา

ในส่วนของอาคารสถานที่นั้น ถ้าห้องสมุดตั้งอยู่ในชุมชน 10,000 คนขึ้นไป และมีพลเมืองรวมกันอยู่หนาแน่น ต้องมีอาคารเป็นเอกเทศ ส่วนชุมชนขนาดเล็กมีประชากรต่ำกว่า 10,000 คน อาจใช้อาคารที่มีอยู่แล้ว เช่น สโมสร โรงเรียน วัด ก็ได้ ห้องสมุดจะต้องตั้งอยู่ในที่ชุมชน มีการคมนาคมสะดวก มีสภาพแวดล้อมเหมาะสม และในส่วนของการเงินหรืองบประมาณนั้น ห้องสมุดประชาชนต้องได้รับงบประมาณอย่างเพียงพอในการดำเนินงานห้องสมุดอย่างมีประสิทธิภาพ และควรได้รับงบประมาณจากชุมชนด้วย

มาตรฐานเชิงปริมาณ มี 4 ตอน ได้แก่ อาคารสถานที่ ทรัพยากรห้องสมุด บุคลากร ห้องสมุด และการเงิน ในส่วนของอาคารสถานที่นั้นประกอบด้วยเนื้อที่ของห้องสมุดตามขนาดดังนี้

ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ มีเนื้อที่ 900 ตารางเมตร มีที่นั่งอ่านอย่างน้อย 100 ที่นั่ง

ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง มีเนื้อที่ 700 ตารางเมตร มีที่นั่งอ่านอย่างน้อย 80 ที่นั่ง

ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก มีเนื้อที่ 500 ตารางเมตร มีที่นั่งอ่านอย่างน้อย 60 ที่นั่ง

เกณฑ์เฉลี่ยที่นั่งอ่าน 2.33 ตารางเมตร ต่อผู้อ่าน 1 คน ในด้านทรัพยากรห้องสมุดประกอบด้วยหนังสือ วารสาร และหนังสือพิมพ์ มีปริมาณดังนี้

ขนาดห้องสมุด	หนังสือ	วารสาร	หนังสือพิมพ์
ห้องสมุดขนาดใหญ่	90,000	100	12
ห้องสมุดขนาดกลาง	70,000	70	10
ห้องสมุดขนาดเล็ก	50,000	50	8

สำหรับบุคลากรของห้องสมุดนั้น ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ มีหัวหน้าห้องสมุด 1 คน บรรณารักษ์ 3 คน เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 3 คน นักวิชาการโสตทัศนศึกษา ช่างศิลป์ ช่างอิเล็กทรอนิกส์ เจ้าหน้าที่พิมพ์ดีด เจ้าหน้าที่ธุรการ พนักงานขับรถยนต์ นักการภารโรง อย่างละ 1 คน และภารโรง 2 คน รวม 15 คน ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง มีบุคลากรเช่นเดียวกับขนาดใหญ่ แต่รวมได้ 13 คน (เฉพาะบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดอย่างละ 2 คน) สำหรับห้องสมุดประชาชนขนาดเล็กจะมีเพียงหัวหน้าห้องสมุด 1 คน เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2 คน ช่างอิเล็กทรอนิกส์ เจ้าหน้าที่พิมพ์ดีด และนักการภารโรง อย่างละ 1 คน รวม 6 คน สำหรับการเงินของห้องสมุดนั้น ควรกำหนดเป็นประมาณร้อยละ 25 ของงบประมาณหน่วยงานที่สังกัดได้รับ หรือโดยเฉลี่ยอัตราคนละ 15 บาท ของประชาชนที่ให้บริการ

สำหรับร่างมาตรฐานห้องสมุดประชาชนของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ดังกล่าวนี้ คณะอนุกรรมการพิจารณาการร่างมาตรฐานฯ ได้จัดทำร่างมาตรฐานฯ โดยขั้นตอนฉบับที่ อัมพร ปันศรี เคยยกร่างไว้เป็นแนวทาง ยกร่างแล้วเสร็จสามารถนำเสนอคณะกรรมการมาตรฐานห้องสมุดพิจารณาเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2530 และคณะกรรมการฯ พิจารณาแล้วขอให้คณะอนุกรรมการฯ นำกลับไปแก้ไขใหม่ คณะกรรมการฯ ยังไม่ได้พิจารณาเนื่องจากหมดวาระก่อน (สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย. 2533 : 43)

ปี พ.ศ. 2532 กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2532 : ไม่มีเลขหน้า) ได้กำหนดเกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชนของกรมการศึกษานอกโรงเรียนขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวทางการดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเกิดประโยชน์ต่อประชาชนมากยิ่งขึ้น กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้มีคำสั่งให้ใช้เกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชนของกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2532 ตั้งแต่วันที่ 30 มีนาคม 2532 เป็นต้นไป ตามเกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดฉบับนี้ ได้กำหนดขนาดของอาคารห้องสมุดประชาชนเป็น 3 ขนาด ดังนี้

1. ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ มีเนื้อที่ใช้สอยภายในอาคาร 800 ตารางเมตร
2. ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง มีเนื้อที่ใช้สอยภายในอาคาร 600 ตารางเมตร
3. ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก มีเนื้อที่ใช้สอยภายในอาคาร 400 ตารางเมตร

แนวทางการดำเนินงานขั้นพื้นฐานของห้องสมุดนั้น ให้ห้องสมุดแต่ละขนาดจัดและดำเนินงานด้านการประชาสัมพันธ์ การบริการ การจัดกิจกรรมห้องสมุด การจัดนิทรรศการ การจัดอาคาร สถานที่และบริเวณภายในและภายนอกตามความเหมาะสม ในด้านการนิเทศ และติดตามผลนั้นได้กำหนดแนวทางเอาไว้ว่า ให้จัดมีการประกวดห้องสมุดดีเด่นประจำปี ตามเกณฑ์ฉบับนี้ โดยอาจแบ่งเป็นภาค และขนาดของห้องสมุด โดยมีศูนย์การศึกษาโรงเรียน ภาค เป็นเจ้าของเรื่องกรรมการศึกษานอกโรงเรียน ศึกษาพิเศษส่วนกลาง ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค และศึกษาพิเศษจังหวัด ควรได้มีการประสานงานและวางแผนร่วมกันในการติดตามผลและนิเทศห้องสมุดประชาชน ส่วนบุคลากรของห้องสมุดนั้น เกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดได้กำหนดตำแหน่ง และจำนวนตามขนาดของห้องสมุดไว้ดังตาราง 36

ตาราง 36 จำนวนตำแหน่งและวุฒิของบรรณารักษ์จำแนกตามขนาดของห้องสมุด

ตำแหน่ง	วุฒิ	ขนาดของห้องสมุด		
		ใหญ่	กลาง	เล็ก
หัวหน้าห้องสมุด	ปริญญาโททางบรรณารักษศาสตร์	1	1	1
บรรณารักษ์	ปริญญาดตรีทางบรรณารักษศาสตร์	3	2	1
นักวิชาการโสตทัศนศึกษา	ปริญญาดตรีทางโสตฯ หรือเทียบเท่า	2	1	1
เจ้าหน้าที่โสตทัศนศึกษา 2	ปวส. อิเลคโทรนิคส์ หรือเทียบเท่า	1	1	1
พนักงานห้องสมุด	ป.กศ. หรือเทียบเท่า	4	3	1
พนักงานช่างศิลป์	ปวช. หรือเทียบเท่า	2	2	1
เจ้าหน้าที่ธุรการ	ปวช. หรือเทียบเท่า	1	1	1

ตาราง 36 (ต่อ)

ตำแหน่ง	วุฒิ	ขนาดของห้องสมุด		
		ใหญ่	กลาง	เล็ก
เจ้าหน้าที่พิมพ์ดีด	ปวช. หรือเทียบเท่า	2	2	1
พนักงานซ่อมหนังสือ	ม. ต้น หรือเทียบเท่า	2	1	1
นักการภารโรง	ประถมศึกษา	2	1	1
พนักงานขับรถ	ประถมศึกษา	1	-	-
	รวม	21	15	11

จากตาราง 36 แสดงว่าห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่มีจำนวนบุคลากรมากที่สุดถึง 21 คน รองลงมาเป็นขนาดกลาง จำนวน 15 คน และขนาดเล็ก 11 คน ตามลำดับ

การบริหารงานห้องสมุดในปี 2532 นี้ กรมการศึกษานอกโรงเรียนเป็นหน่วยงานที่ควบคุมดูแล จัดงบประมาณสนับสนุนจัดบุคลากรสนับสนุนตามนโยบายและแผนงานที่กำหนดเอาไว้ แม้ในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์ทำงานของห้องสมุดประชาชนกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2532 : ไม่มีเลขหน้า) ได้ขออนุมัติในหลักการให้ห้องสมุดประชาชน สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียนที่มีความพร้อมเปิดบริการในวันเสาร์ - อาทิตย์ และปิดทำการในวันอื่นแทน โดยพิจารณาตามความเหมาะสมของแต่ละจังหวัด แต่ต้องมีเวลาทำการรวมกันในสัปดาห์หนึ่งไม่น้อยกว่าจำนวนรวมของเวลาราชการ ตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องการกำหนดเวลา

ทำงาน และวันหยุดราชการ (ฉบับที่ 12) พ.ศ. 2502 สำนักนายกรัฐมนตรีได้อนุมัติหลักการให้ห้องสมุดประชาชนเปลี่ยนแปลงวันหยุดราชการประจำสัปดาห์เป็นวันอื่นได้ ทั้งนี้เมื่อคำนวณเวลาทำงานรวมกันหนึ่งสัปดาห์แล้วต้องไม่น้อยกว่า 35 ชั่วโมง ดังนั้น หากห้องสมุดประชาชนใดประสงค์จะเปลี่ยนแปลงวันหยุดราชการประจำสัปดาห์จากวันเสาร์ - อาทิตย์เป็นวันอื่น ก็ให้เสนอสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาอนุมัติเป็นแห่ง ๆ ไป

ปี พ.ศ. 2532 กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2532 : 58 - 68) โดยกองแผนงานและวิจัยร่วมกับหน่วยศึกษานิเทศก์ กองปฏิบัติการ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค 1 ได้ออกประเมินผลการดำเนินงานห้องสมุดประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลการดำเนินงานและผลกระทบของห้องสมุดประชาชน และศึกษารูปแบบในการพัฒนาและขยายห้องสมุดประชาชนในอนาคต ประชากรที่ศึกษาได้แก่ผู้ใช้ห้องสมุด บรรณารักษ์ ผู้บริหารและผู้เชี่ยวชาญห้องสมุดทั่วประเทศ เครื่องมือที่ใช้ประเมินผลคือ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลโดยส่งทางไปรษณีย์ ผลการประเมินพบว่า ห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภอขนาดใหญ่ มีผู้ใช้บริการเฉลี่ย 236 คนต่อวัน ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง มีผู้ใช้บริการเฉลี่ย 85 คนต่อวัน และห้องสมุดขนาดเล็กมีผู้ใช้เฉลี่ย 61 คนต่อวัน สภาพอาคารของห้องสมุดเป็นเอกเทศ จำนวน 260 แห่ง ไม่เป็นเอกเทศ 102 แห่ง เข้าอาคาร 19 แห่ง เป็นห้องแถว 8 แห่ง และเป็นแบบอื่น ๆ อีก 20 แห่ง ผู้ใช้บริการห้องสมุดประชาชนเป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 21 - 30 ปี เป็นนักเรียน นักศึกษา การศึกษาจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย รู้จักห้องสมุดโดยเห็นป้ายชื่อห้องสมุด มาใช้ห้องสมุดสัปดาห์ละ 2 - 3 ครั้ง ช่วงเวลาที่มาใช้มากคือ 13.00 - 16.30 น. ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของห้องสมุด

ปัญหาและความต้องการของห้องสมุดได้แก่ บุคลากรห้องสมุดมีน้อยไม่เพียงพอที่จะให้บริการ บุคลากรที่มีอยู่ไม่มีความรู้ทางด้านบรรณารักษศาสตร์ บางแห่งนักการภารโรงต้องทำงานคนเดียวทุกตำแหน่ง งบประมาณที่ได้รับน้อยเกินไป ทำให้จัดซื้อหนังสือได้ไม่พอกับความต้องการของประชาชน นอกจากนั้นบุคคลภายนอกไม่ค่อยจะให้การสนับสนุนห้องสมุด อาคารห้องสมุด

บางแห่งก็คับแคบ เก่าทรุดโทรม ข้อเสนอแนะก็คือ กรมการศึกษานอกโรงเรียนจะต้องให้การช่วยเหลือสนับสนุนห้องสมุด โดยจัดสรรงบประมาณ บุคลากร หนังสือต่าง ๆ เพิ่มขึ้น จัดอบรมให้ความรู้แก่บุคลากรห้องสมุดในเรื่องของบรรณารักษศาสตร์ รูปแบบของห้องสมุดในอนาคตจะต้องเป็นศูนย์รวมวิทยาการทุกรูปแบบ ทั้งข่าวสารบันเทิงวัฒนธรรม และหนังสือประเภทต่าง ๆ รวมทั้งสื่อทัศนศึกษา เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนในท้องถิ่น และเพื่อให้บรรลุผลดังกล่าวจะต้องมีการสนับสนุนด้านงบประมาณอย่างต่อเนื่อง และส่งเสริมพัฒนาบุคลากรห้องสมุดให้มีความรู้และกำลังใจที่ดีขึ้น

เกี่ยวกับปัญหาของห้องสมุดประชาชนนี้ แม้นมาส ชาลิต (2532 : ไม่มีเลขหน้า) กล่าวว่า เกิดจาก 3 ประเด็นใหญ่ คือการบริหารงาน สิ่งพิมพ์เพิ่มขึ้นมากและเกิดจากผู้ให้บริการห้องสมุด ในเรื่องของการบริหารงาน ห้องสมุดประชาชนตั้งต้นโดยไม่มีพื้นฐานรับรองสถานะทางกฎหมาย คือ ไม่ทำเอาไว้ตั้งแต่แรกเริ่ม ทำไว้เป็นงานชนิดหนึ่งตั้งขึ้นในส่วนราชการเล็ก ๆ หากดำเนินการไปไม่ได้ก็เลิกไปง่าย ๆ คือ ตั้งไม่ยาก สัมก็ง่าย ไม่ได้คิดว่าอยู่ต่อไปภายหน้าจะทำอย่างไร จะขยายได้อย่างไร ผู้ที่รับผิดชอบงานเมื่อรับหน้าที่แล้ว เขาควรมีอำนาจในการปฏิบัติงาน หรือตัดสินใจมากน้อยแค่ไหน ดังนั้นห้องสมุดประชาชนที่เกิดขึ้นจึงเป็นหน่วยงานเล็ก ๆ ถ้าจะเทียบกับหน่วยราชการแล้ว เล็กกว่างานอีกคือ เป็นจัดกิจกรรมโอกาสที่จะเจริญก้าวหน้าเติบโตขึ้นไปได้ยาก ประเด็นที่สองคือ สิ่งพิมพ์เพิ่มขึ้นมากนัก แม้ว่าเราจะสามารถผลิตหนังสือได้ แต่จำนวนหนังสือทุกประเภทก็ยังไม่เพียงพอกับจำนวนประชากร ไม่ว่าจะเป็นหนังสือในห้องสมุดประชาชน หรือในหอสมุดแห่งชาติก็ตามสิ่งนี้เกี่ยวข้องกับงบประมาณการจัดซื้อหนังสือเข้าห้องสมุดด้วย ประเด็นที่สามได้แก่ ผู้ให้บริการห้องสมุดนั่นเอง คงเนื่องกับสังคมส่วนใหญ่ด้วย ประชาชนไม่นิสัยเรื่องการอ่าน มีคนอ่านหนังสือน้อย เข้าใช้บริการห้องสมุดน้อย ห้องสมุดก็ขยายกิจการไปได้ด้วยความลำบาก

ปลายปี พ.ศ. 2532 กรมการศึกษานอกโรงเรียน มีนโยบายระดมพลังนักผู้นำ วางแผนสู่ภาวะความเป็นเยี่ยม เน้นเสริมต่อจุดดี ปรับจุดด้อยและเพิ่มสิ่งใหม่ ๆ ที่สอดคล้องสภาพ

เศรษฐกิจ สังคม สุรัฐ ศิลปอนันต์ (2532 : ไม่มีเลขหน้า) อธิปไตยกรรมการศึกษานอกโรงเรียน
ได้มอบนโยบาย 4 ประการ ในโอกาสที่เข้ารับผิดชอบงานการศึกษานอกโรงเรียน ดังนี้

1. บริการเยี่ยม บริการของกรมการศึกษานอกโรงเรียนทุกอย่างต้องมีคุณภาพ
และประสิทธิภาพสูง สามารถเจาะลึก และครอบคลุมประชาชนในทุกกลุ่มเป้าหมายทั่วราชอาณาจักรอย่างทั่วถึง
2. ผลิตเยี่ยม นั่นคือ นักศึกษาประชาชนและผู้เรียนที่ผ่านการให้บริการการศึกษานอกโรงเรียนมาแล้ว ต้องเป็นผู้มีคุณภาพในระดับที่สามารถนำความรู้ความสามารถนั้นไปใช้ประโยชน์ในชีวิตได้จริง ๆ ทั้งด้านสายสามัญ อาชีพ และการรับข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ เป็นผู้
สามารถแสวงหาความรู้ต่อไปได้ และพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด
3. ประสานงานเยี่ยม นั่นคือ มีความสามารถในการหลอมรวม และระดมสรรพกำลังทั้งจากภาครัฐและเอกชนมาร่วมจัดการศึกษานอกโรงเรียน
4. บุคลากรเยี่ยม คนของกรมการศึกษานอกโรงเรียนต้องเป็นผู้รอบรู้และมีความเชี่ยวชาญในงานที่ทำ สามารถผลิตผลงานที่สนองความต้องการของประชาชนได้ และสอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจและสังคม

อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียนย้ำว่า การศึกษานอกโรงเรียนจะบรรลุเป้าหมาย "ความเป็นเยี่ยม" ได้แน่นอนกระบวนการบริหารต้องใช้ความสามารถในการวางแผน การกำหนดทิศทาง เป้าหมาย และกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน กิจกรรมบริการต้องเหมาะสมกับภาวะเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ขณะเดียวกันก็ต้องสอดคล้องประสานอย่างดีกับการศึกษาในระบบที่ดำเนินการอยู่และสภาพการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในสังคมด้วย

ในส่วนของห้องสมุดประชาชนนั้น กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2534 : 1) ได้เสนอแผน "โครงการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนอำเภอ" ซึ่งยังขาดอีก 346 อำเภอ ทั่วประเทศ
ในเดือนสิงหาคม 2532 โดยมีเป้าหมายจะเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2533-2543 และถือเอาปี พ.ศ. 2533 ซึ่งองค์การยูเนสโกประกาศเป็นปีสากลแห่งการรู้หนังสือ และเป็นปีแรกของทศวรรษแห่งการส่งเสริมการรู้หนังสือเป็นปีเริ่มต้นโครงการ

อย่างไรก็ตามปัญหาของห้องสมุดประชาชนยังคงมีอยู่ จากการที่อธิบดีกรมการศึกษา
นอกโรงเรียน ได้เห็นนโยบายความเป็นเยี่ยมเอาไว้วันนั้น ผลจากการประชุมสัมมนาผู้บริหาร
การศึกษานอกโรงเรียนครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 8-11 ธันวาคม 2532 ณ พัทธยา จังหวัดชลบุรี
ได้กล่าวถึงปัญหาของห้องสมุดประชาชนในการประชุมกลุ่มย่อย ไว้ดังต่อไปนี้

1. ห้องสมุดประชาชนยังมีไม่ครบทุกอำเภอ
 2. ขาดบุคลากร บุคลากรที่มีอยู่ก็ขาดความก้าวหน้าเท่าที่ควร
 3. วัสดุอุปกรณ์ไม่เพียงพอ
 4. ข้อมูลด้านต่าง ๆ ของห้องสมุดยังไม่สมบูรณ์ ระบบค้นหาหนังสือไม่มีประสิทธิภาพ
พร้อมกันนั้นที่ประชุมกลุ่มย่อยก็ได้ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ไว้ดังนี้
1. การจัดตั้งและขยายห้องสมุดประชาชน กรมการศึกษานอกโรงเรียนควรจัดสรร
งบประมาณก่อสร้างเต็มรูปแบบปีงบประมาณ 2533 ควรให้ได้ 20 แห่ง
 2. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด แสวงหาความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐ
เอกชน ผู้มีจิตศรัทธาส่งให้ หรือยกอาคารให้ใช้เป็นห้องสมุด
 3. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ควรเตรียมความพร้อมด้านสถานที่และการ
ก่อสร้าง
 4. รูปแบบอาคาร และราคาก่อสร้างห้องสมุดประชาชน กรมการศึกษานอกโรงเรียน
ควรจัดให้ตรงกับสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน และควรให้การสนับสนุนด้านบุคลากรและอุปกรณ์
ต่าง ๆ ด้วย
 5. ควรกำหนดตำแหน่งบรรณารักษ์ให้เป็นข้าราชการครู
 6. ควรหาแนวทางในการปรับปรุงการบริการให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น
- นอกจากนั้นที่ประชุมกลุ่มใหญ่ยังได้ร่วมกันกำหนดสมรรถนะของเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่
ต้องการเอาไว้ คือ ต้องมีความรู้ความเข้าใจพื้นฐานและงานการศึกษานอกโรงเรียน มีทักษะ
เกี่ยวกับงานห้องสมุด มีมนุษยสัมพันธ์ดี และมีความศรัทธาในงาน โดยมีแนวทางพัฒนาเอาไว้
คือจัดอบรมประชุมสัมมนาหรือดูงานและศึกษาต่อ

สรุปนโยบายการจัดห้องสมุดประชาชนในปีงบประมาณ 2533 ก็คือ การรณรงค์ให้จัดสร้างห้องสมุดประชาชนอำเภอเพิ่มขึ้น 5% ของจำนวนห้องสมุดประชาชนที่มีอยู่เดิม โดยมีแนวปฏิบัติตามข้อเสนอแนะทั้ง 6 ประการ และเพิ่มแนวปฏิบัติอีก 3 ประการ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชนต้องจัดบริการและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านให้หลากหลาย ควรเปิดบริการห้องสมุดให้ประชาชนอ่านได้ตลอด 24 ชั่วโมง และทุกวัน และจัดห้องสมุดให้สะอาด ร่มรื่น และเรียบง่าย

เมื่อพิจารณาถึงการดำเนินงานต่าง ๆ ของห้องสมุดประชาชนในระยะที่สาม พ.ศ. 2522-2532 จะพบว่าพัฒนาการด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

นโยบายการจัดห้องสมุด

เมื่อได้จัดตั้งกรมการศึกษานอกโรงเรียน ในปี 2522 แล้ว นโยบายการจัดห้องสมุดประชาชนก็ได้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายรวมของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ในแผนพัฒนาการศึกษาฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ได้กล่าวถึงการศึกษานอกโรงเรียนไว้ด้วย และยังได้ระบุว่า ปัญหาสำคัญของการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ การขาดนโยบายและแผนงานหลักเพื่อเป็นกรอบรวมสำหรับยึดถือในทางปฏิบัติ (สมประสงค์ วิทย์เกียรติ. 2532 : 571) และจากการจัดประชุมสัมมนาผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียน ระหว่างวันที่ 29 - 30 ธันวาคม 2523 ณ ศูนย์บริรักษ์เพื่อการศึกษา ซึ่งจัดโดยกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ระบุไว้ชัดเจนว่า ปัญหาในด้านนโยบายและการวางแผนการทำงาน คือปรากฏว่าไม่มีนโยบายและแผนการทำงานที่ชัดเจนทั้งแผนแม่บทและแผนระยะสั้นของปีต่อไป

ในแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 5 ได้กำหนดความหมาย วัตถุประสงค์ และนโยบายการจัดการศึกษานอกโรงเรียนเอาไว้ตลอดระยะเวลา 5 ปี คือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 ถึง พ.ศ. 2529 ความหมายของการศึกษานอกโรงเรียนนั้นมี 3 รูปแบบ คือ รูปแบบที่กำหนด

เนื้อหาสาระไว้เป็นแบบแผนแน่นอน รูปแบบที่จัดหลักสูตรและเนื้อหาสาระของวิชาสนองความต้องการของผู้เรียน และรูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัย วัตถุประสงค์กำหนดไว้ 3 ประเด็น คือ เพื่อขยายการศึกษานอกโรงเรียนให้กว้างขวางทั่วถึง และสอดคล้องกับแนวการจัดการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการกระจายทรัพยากรไปสู่ท้องถิ่นให้มากขึ้นและระดมทรัพยากรจากเอกชนและท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน และเพื่อปลูกฝังให้ประชาชนเป็นพลเมืองดี มีอาชีพ รู้จักคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น สำหรับวัตถุประสงค์นั้นกำหนดไว้ 11 ประการ ที่เกี่ยวข้องกันห้องสมุดประชาชนได้แก่อข้อ 4 ระบุเอาไว้ว่า "เร่งรัดการจัดการศึกษานอกโรงเรียนให้ประชาชนเสริมสร้างและต่อเนื่องให้เพียงพอกับสิ่งที่การศึกษาระบบโรงเรียนได้สร้างความรู้พื้นฐานไว้แล้ว สนับสนุนและส่งเสริมให้มีแหล่งวิทยากร และแหล่งนันทนาการในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้รับความรู้ ทักษะ และความเพลิดเพลิน

จากความหมาย วัตถุประสงค์ และนโยบายดังกล่าว กรมการศึกษานอกโรงเรียนจึงได้วางแผนให้มีห้องสมุดประชาชนจังหวัด จำนวน 71 แห่ง ในปีสิ้นสุดของแผนคือปี 2529 ให้มีห้องสมุดประชาชนอำเภอ 400 แห่งในปี 2529

ในแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียนฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ได้กำหนดวัตถุประสงค์ นโยบายและแนวทางการดำเนินงานที่เกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนเอาไว้ว่า เพื่อปรับปรุงคุณภาพและประสิทธิภาพในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนให้เกิดประโยชน์สูงสุดนโยบายก็คือ เร่งขยายและปรับปรุงแหล่งวิทยากรในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสศึกษาค้นคว้าความรู้ด้วยตนเองอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง ทั้งนี้จะให้ความสำคัญเป็นพิเศษแก่การพัฒนาที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ห้องสมุดประชาชนอำเภอและพิพิธภัณฑ์ในรูปแบบต่าง ๆ แนวทางการดำเนินงานตามนโยบายคือ จัดตั้งห้องสมุดประชาชนอำเภอให้ครบทุกอำเภอในรูปแบบต่าง ๆ ที่ประหยัด พร้อมทั้งพัฒนาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยมีแผนการจัดตั้งห้องสมุดเพิ่มขึ้นให้ได้ปีละ 20 แห่ง เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ในปี 2534 จะมีห้องสมุดประชาชนจังหวัด 72 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 456 แห่ง

จะเห็นว่านโยบายการจัดห้องสมุดที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาการศึกษาระยะที่ 5 และระยะที่ 6 ให้ความสำคัญห้องสมุดประชาชนอำเภอออกไปทุกปี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2522 มีห้องสมุดประชาชนอำเภอ จำนวน 295 แห่ง และในปี พ.ศ.2532 มีห้องสมุดประชาชนอำเภอจำนวน 380 แห่ง ในระยะ 10 ปี มีห้องสมุดประชาชนอำเภอเพิ่มขึ้นจำนวน 95 แห่งเท่านั้น

การบริหารงาน

การบริหารงานห้องสมุดประชาชนในระดับกรม จะอยู่ในความควบคุมดูแลของงานอุปกรณ์การศึกษาและสื่อการสอน เป็นงานหนึ่งในสังกัดกองปฏิบัติการ กรมการศึกษานอกโรงเรียน งานอุปกรณ์และสื่อการสอน มีหน้าที่จัดสรรงบประมาณให้ห้องสมุดทั่วประเทศ กำหนดระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ในห้องสมุด กำหนดแบบรายงานผลการปฏิบัติงานห้องสมุด และดูแลด้านอื่น ๆ การบริหารงานห้องสมุดประชาชนในภาคทั้ง 5 ภาค ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคทั้ง 5 ภาค คือภาคเหนือตั้งอยู่ที่จังหวัดลำปาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งอยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี ภาคใต้ตั้งอยู่ที่จังหวัดสงขลา ภาคตะวันออกตั้งอยู่ที่จังหวัดระยอง และภาคกลางตั้งอยู่ที่จังหวัดราชบุรี มีหน้าที่จัดห้องสมุดในศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค ให้เป็นตัวอย่างสำหรับห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภอ การบริหารงานขึ้นอยู่กับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค แต่ละแห่งที่จะจัดบุคลากรไปประจำงาน

การบริหารงานห้องสมุดประชาชนจังหวัด มี 2 ลักษณะ ดังนี้คือ

ลักษณะที่ 1 จังหวัดที่ยังไม่ได้รับการประกาศให้มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ห้องสมุดประชาชนจังหวัดจะอยู่ในความควบคุมดูแลและบริหารงานของศึกษาธิการจังหวัด งานของห้องสมุดทุกเรื่องจะต้องเสนอผ่านศึกษาธิการจังหวัด

ลักษณะที่ 2 จังหวัดที่ได้รับการประกาศให้มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดแล้ว หัวหน้าศูนย์หรือผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจะเป็นผู้บริหารงาน โดยมีหัวหน้าฝ่าย

การศึกษามวลชนช่วยควบคุมดูแล บรรณาธิการหรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุดเป็นผู้ดำเนินการ งานทุกเรื่องที่จะเสนอผ่านไปยังกรมการศึกษานอกโรงเรียน จะต้องเสนอผ่านหัวหน้าฝ่ายการศึกษา มวลชน หัวหน้าฝ่ายบริหารการเงิน ถ้าเกี่ยวข้องกับการเงิน แล้วจึงเสนอผ่านหัวหน้าศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนจังหวัด ศึกษาธิการจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัด กรมการศึกษานอกโรงเรียน

การบริหารงานห้องสมุดประชาชนอำเภอก็มี 2 ลักษณะเช่นเดียวกัน คือ ในจังหวัดที่ไม่มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ห้องสมุดประชาชนอำเภอจะอยู่ในความควบคุมดูแลของ ศึกษาธิการอำเภอ นายอำเภอ แล้วเสนอผ่านศึกษาธิการจังหวัด และผู้ว่าราชการจังหวัดตามลำดับ จังหวัดที่มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ห้องสมุดประชาชนอำเภอ จะอยู่ในความ ควบคุมดูแลของบรรณาธิการหรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุด โดยมีศึกษาธิการอำเภอช่วยกำกับดูแล เรื่องทุกอย่างต้องเสนอผ่านศึกษาธิการอำเภอ นายอำเภอ ตามลำดับขึ้นไป เมื่อถึงจังหวัดจะต้องผ่าน หัวหน้าฝ่ายการศึกษามวลชน หัวหน้าฝ่ายบริหารการเงิน ขึ้นไปถึงหัวหน้าศูนย์การศึกษานอก โรงเรียน เสนอผ่านศึกษาธิการจังหวัด และผู้ว่าราชการจังหวัดตามลำดับ

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดได้รับการประกาศจัดตั้งครั้งแรก เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2518 (กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2531 : 8 - 9) ที่จังหวัดอุบลราชธานี และได้รับการประกาศจัดตั้งทุกปี จนถึงวันที่ 29 มิถุนายน 2530 จึงประกาศจัดตั้งศูนย์ การศึกษานอกโรงเรียนกรุงเทพมหานคร เป็นศูนย์สุดท้าย รวมทั้งสิ้น 73 ศูนย์ ดังนั้นห้องสมุด ประชาชนจังหวัดและอำเภอจึงขึ้นอยู่กับความควบคุมดูแลของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนทั้งหมด ในปี 2530

งบประมาณ

งบประมาณของห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภอส่วนใหญ่ได้รับงบประมาณจาก การจัดสรรของกรมการศึกษานอกโรงเรียน และส่วนหนึ่งเป็นงบประมาณบริจาคและเงินค่า

บารุงจากสมาชิกห้องสมุด ในส่วนของงบประมาณประจำปีนั้น กรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้จัดสรรเงินงบประมาณให้ห้องสมุดเป็นค่าตอบแทน วัสดุ สำหรับเป็นค่าเช่าห้องสมุด ค่าตอบแทนเป็นค่าอาหารทำการนอกเวลา ค่าเบี้ยเลี้ยงเดินทาง ค่าใช้จ่ายหมุนเวียนหนังสือ ค่าจัดซื้อหนังสือและอุปกรณ์ซ่อมเข้าห้องสมุด ค่าจัดซื้อหนังสือพิมพ์ และวารสารเข้าห้องสมุด จัดสรรเงินหมวดค่าสาธารณูปโภคให้เป็นค่าน้ำค่าไฟฟ้าและค่าไปรษณีย์ภัณฑ์ จัดสรรเงินหมวด ค่าครุภัณฑ์ที่ดินและสิ่งก่อสร้าง เพื่อให้จัดซื้อครุภัณฑ์ต่าง ๆ เข้าห้องสมุด จัดจ้างสร้างห้องสมุด

สำหรับงบประมาณบริจาค่นั้นส่วนใหญ่เป็นเงินบริจาคของท้องถิ่น เพื่อสมทบทุนก่อสร้าง อาคารห้องสมุดประชาชนอำเภอ รวมทั้งการบริจาคในรูปของที่ดิน และวัสดุการก่อสร้างด้วย งบประมาณอีกประเภทหนึ่งได้แก่เงินบำรุงห้องสมุด เป็นเงินที่ห้องสมุดเรียกเก็บจากสมาชิกตาม หลักเกณฑ์ที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนด ปีละไม่เกิน 20 บาท และค่ารับส่งหนังสือเข้า กว่ากำหนด ปรับวันละ 1 บาทต่อหนึ่งเล่ม ทั้งค่าบำรุงสมาชิกและค่ารับนี้จัดเป็นเงินบำรุง การศึกษาบรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุดจะต้องนำส่งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด เมื่อต้องการใช้ซื้อวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ จึงต้องขออนุมัติต่อผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัด เพื่อดำเนินการจัดซื้อตามระเบียบต่อไป

อาคารสถานที่

ลักษณะอาคารของห้องสมุดประชาชน สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน มี 3 ประเภท คือ

1. ห้องสมุดประชาชนแบบอาคารมาตรฐานของกรมการศึกษานอกโรงเรียน กำหนดไว้ 3 ขนาด ได้แก่ ขนาดใหญ่ มีพื้นที่ 304 ตารางเมตร ขนาดกลางมีพื้นที่ 160.8 ตารางเมตร และขนาดเล็กมีพื้นที่ประมาณ 80 ตารางเมตร
2. ห้องสมุดประชาชนรูปแบบอิสระของจังหวัด

3. ห้องสมุดประชาชนรูปแบบที่เป็นอาคารเช่าหรืออาศัย

ลักษณะอาคารประเภทที่ 2 และ 3 นี้ จะเป็นอาคารเก่าที่เลิกใช้แล้วบ้าง เป็นอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์อื่นบ้างและหากจะแยกให้ชัดเจนยิ่งขึ้นจะเป็นดังนี้

1. อาคารเอกเทศแบบกรมการศึกษานอกโรงเรียน
2. อาคารเอกเทศแบบท้องถิ่น
3. อาคารอาศัย
4. อาคารเช่า
5. อาคารที่เอกชนสร้างไว้วัด

อาคารของห้องสมุดประชาชนจะเป็นลักษณะใด ขึ้นอยู่กับงบประมาณของกรมการศึกษานอกโรงเรียนที่จัดสรรให้จังหวัดทุกปี และขึ้นอยู่กับความพร้อมของท้องถิ่นว่า สามารถจัดห้องสมุดประชาชนได้ในลักษณะใด สำหรับสถานที่ห้องสมุดนั้นส่วนมากจะเป็นที่ของราชพัสดุ หรือที่ดินของวัด และที่ดินของเอกชนที่ให้เช่าอาศัย

กฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง

ปี พ.ศ. 2522 มีพระราชบัญญัติจัดตั้งกรมการศึกษานอกโรงเรียนขึ้น มีผลทำให้ห้องสมุดประชาชนสังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาเดิม ไปสังกัดกองปฏิบัติการกรมการศึกษานอกโรงเรียนที่ตั้งขึ้นใหม่

ปี พ.ศ. 2523 มีระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยสถานศึกษา สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2523 กำหนดให้ห้องสมุดประชาชนเป็น 2 ประเภท คือห้องสมุดประชาชนจังหวัดและห้องสมุดประชาชนอำเภอ และเมื่อได้ประกาศจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนในจังหวัดใดแล้ว ก็ให้รวมห้องสมุดประชาชนเข้าเป็นกิจการหน้าที่หนึ่งของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด

ปี พ.ศ. 2524 มีระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษา
สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2524 กำหนดให้มีห้องสมุด 4 ประเภท คือ ห้องสมุด
ประชาชนจังหวัด ห้องสมุดประชาชนอำเภอ ห้องสมุดประชาชนตำบลหรือหมู่บ้าน และห้องสมุด
ประชาชนเคลื่อนที่ การจัดตั้ง การยุบเลิก การรวมหรือการอื่นใดที่เกี่ยวกับห้องสมุดในส่วนกลาง
ให้จัดทำโดยประกาศของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ในส่วนภูมิภาคให้จัดทำโดยประกาศของ
จังหวัดตามหลักเกณฑ์ที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนด

ในปี พ.ศ. 2529 มีระเบียบกรมการศึกษานอกโรงเรียนว่าด้วยห้องสมุดประชาชน
พ.ศ. 2529 กำหนดให้มีรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนมากขึ้นกว่าเดิม คือ
วัตถุประสงค์การจัดตั้ง การยุบเลิก และการขยายห้องสมุดประชาชน ผู้ดำเนินงานและคณะ
กรรมการห้องสมุดประชาชน กำหนดเวลาทำการของห้องสมุดประชาชน สิ่งพิมพ์และวัสดุทัศน
อุปกรณ์ในห้องสมุด สมาชิกและการเก็บเงินค่าบำรุง สถานที่และมาตรฐานห้องสมุด เบ็ดเตล็ด
แม้จะมีรายละเอียดเพิ่มเติมจากระเบียบปี พ.ศ. 2524 แต่การดำเนินงานห้องสมุดก็ยังคงอยู่
ภายใต้การควบคุมดูแลของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดเช่นเดิม

ปี พ.ศ. 2531 มีระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษา
สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2531 ยกเลิกระเบียบปี พ.ศ. 2524 และระเบียบ
(ฉบับที่ 2) ปี พ.ศ. 2525 กำหนดให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด มีหน้าที่ดำเนินการ
เกี่ยวกับห้องสมุดโดยตรง

พ.ศ. 2531 กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของห้องสมุดประชาชน
สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียนขึ้น แบ่งเป็นบทบาทหน้าที่ของห้องสมุด ศูนย์การศึกษานอก
โรงเรียนภาค บทบาทหน้าที่ของห้องสมุดประชาชนจังหวัด แบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ ในฐานะเป็น
สำนักงานห้องสมุดประชาชนจังหวัดและในฐานะเป็นห้องสมุดประชาชนอำเภอเมือง และบทบาท
หน้าที่ของห้องสมุดประชาชนอำเภอ

พ.ศ. 2532 กรมการศึกษานอกโรงเรียน มีคำสั่งให้ใช้เกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2532 เกณฑ์ฉบับนี้ได้ระบุขนาดอาคารห้องสมุดเป็น 3 ขนาด ได้แก่ ขนาดใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็ก ระบุแนวทางการดำเนินงานขึ้นพื้นฐานของห้องสมุดประชาชนด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านการบริการ ด้านการจัดกิจกรรม ด้านการจัดนิทรรศการ ด้านการจัดสถานที่อาคารภายในและภายนอก ระบุแนวทางการนิเทศและติดตามผล ระบุปัจจัยการดำเนินงานห้องสมุด เช่น ห้องต่าง ๆ ภายในห้องสมุด รายการครุภัณฑ์ วัสดุสิ้นเปลือง วัสดุและสิ่งพิมพ์ บุคลากร ตลอดจนระบุหน้าที่และความรับผิดชอบของบุคลากรห้องสมุดไว้ด้วย

สาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการห้องสมุดประชาชน

ในระยะที่ 3 ระหว่าง พ.ศ. 2522-2532 มีสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน สรุปได้ดังนี้

1. การไม่มีกฎหมายห้องสมุดโดยเฉพาะ

การบริหารงานหรือการดำเนินการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดประชาชน มักจะอาศัยระเบียบต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้น โดยหน่วยงานระดับกรมบ้าง ระดับกระทรวงบ้าง การที่ไม่มีกฎหมายห้องสมุดโดยเฉพาะ ทำให้การดำเนินงานด้านต่าง ๆ ไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร การที่ห้องสมุดประชาชนตั้งต้นโดยไม่มีพื้นฐานทางกฎหมายรองรับเช่นนี้ ทำให้ขาดแผนการขยายงานห้องสมุดในอนาคต ปัญหาที่พบก็คือห้องสมุดเป็นงานเล็กงานหนึ่ง ตั้งขึ้นในส่วนราชการเล็กๆ ส่วนหนึ่ง หากดำเนินการไปไม่ได้ก็เลิกง่ายไปได้ง่าย คือตั้งไม่ยาก เลิกง่าย เมื่อไม่มีแผนการเอาไว้ว่า ต่อไปภายหน้าห้องสมุดจะขยายได้อย่างไร บุคลากรมีอำนาจหน้าที่หรือตัดสินใจได้มากนักน้อยเพียงใด เช่นนี้ โอกาสที่ห้องสมุดประชาชนจะเจริญเติบโตเป็นไปโดยยากยิ่ง เพราะยังมองเห็นว่าห้องสมุดเป็นงานฝากอยู่

2. การในวิถีนิสัยรักการอ่านของประชาชน

แน็กมาลี ชาลิศ (2530 : 117) ได้สรุปผลของการสัมมนาในระดับชาติ ว่าด้วยการแพร่กระจาย เพื่อพัฒนาการอ่าน ซึ่งจัดขึ้นที่กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ระหว่างวันที่ 23-25 กันยายน 2528 ว่า คนไทยในวิถีนิสัยรักการอ่านมาแต่ดั้งเดิม จัดเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งคือ ชอบอ่านน้อย แม้ว่าประเทศไทยจะมีหนังสือมานานแล้วก็ตาม การในวิถีนิสัยรักการอ่านในวัฒนธรรมทางหนังสือ ไม่เห็นความสำคัญของหนังสือ ทำให้กิจการของห้องสมุดขยายไปได้ช้ามาก

3. สิ่งพิมพ์เพิ่มขึ้นในมามากนัก

แม้ว่าประเทศไทยจะสามารถผลิตหนังสือเองได้ แต่จำนวนหนังสือที่ผลิตทุกประเภทก็มีไม่เพียงพอกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้สิ่งพิมพ์ของห้องสมุดเพิ่มขึ้นในมามากด้วย เกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2532 กำหนดจำนวนหนังสือเอาไว้ในแต่ละขนาดของห้องสมุด ว่าห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ควรมีหนังสือสารคดี วิชาการ 70,000 เล่ม ประเภทบันเทิง 10,000 เล่ม หนังสือเด็ก 10,000 เล่ม หนังสืออ้างอิง 1,200 เล่ม รวม 91,200 เล่ม ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง ควรมีหนังสือสารคดี วิชาการ 50,000 เล่ม ประเภทบันเทิง 7,000 เล่ม หนังสือเด็ก 7,000 เล่ม หนังสืออ้างอิง 1,000 เล่ม รวม 65,000 เล่ม ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก ควรมีหนังสือสารคดี วิชาการ 30,000 เล่ม ประเภทบันเทิง 5,000 เล่ม หนังสือเด็ก 5,000 เล่ม และหนังสืออ้างอิง 500 เล่ม รวม 45,000 เล่ม แต่สภาพที่เป็นจริงแล้วจำนวนหนังสือในห้องสมุดแต่ละประเภท มีจำนวนน้อยมาก มีจำนวนใกล้เคียงกับมาตรฐานห้องสมุดประชาชน ปี 2508 กล่าวคือ ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่มีหนังสือไม่น้อยกว่า 6,000 เล่ม ห้องสมุดประชาชนขนาดกลางมีหนังสือไม่น้อยกว่า 4,000 เล่ม และห้องสมุดประชาชนขนาดเล็กมีหนังสือไม่น้อยกว่า 2,000 เล่ม จำนวนหนังสือของห้องสมุดประชาชนที่น้อยเช่นนี้ เป็นผลมาจากการไม่เพิ่มขึ้นของสิ่งพิมพ์นั่นเอง

4. การบริหารงานห้องสมุด

การบริหารงานห้องสมุดแบบฝาก คือ ฝากไว้กับส่วนราชการต่าง ๆ บางแห่งก็เป็นเพียงมุมหนึ่งของสถานที่ราชการ การบริหารงานห้องสมุดก็ฝากส่วนราชการนั้น ๆ เป็นผู้ดูแลรักษา จากการประเมินผลการดำเนินงานการบริหารงานห้องสมุด ระหว่าง พ.ศ. 2525-2529 ซึ่งเป็นผลการดำเนินงานในแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 5 ปรากฏว่า ยังมีห้องสมุดอีก 75 แห่ง ที่จัดตั้งแล้วไม่มีเจ้าหน้าที่ประจำ บางแห่งมีเพียงการโรงห้องสมุด ทาหน้าที่บรรณารักษ์เท่านั้น ถึงกับผู้อำนวยการกองปฏิบัติการ กรมการศึกษานอกโรงเรียนกล่าวว่า บางแห่งห้องสมุดต้องเอาทหารมาทาหน้าที่บรรณารักษ์ ซึ่งไม่ถูกต้องหลักวิชาการห้องสมุดเลย การบริหารงานห้องสมุดแบบฝาก หรือแบบอาศัยการโรงห้องสมุดทาหน้าที่บรรณารักษ์เช่นนี้ ทำให้เป็นสาเหตุสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการห้องสมุดประชาชนเป็นอย่างมาก

ปัญหาอุปสรรคและวิธีการแก้ไข

ปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในระยะที่สาม พ.ศ. 2522-2532 บางปัญหาก็สืบเนื่องมาจากการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในระยะที่สอง (พ.ศ. 2481-2521) บางปัญหาก็เกิดขึ้นมาใหม่ ซึ่งพอสรุปปัญหาได้ดังต่อไปนี้

1. ปัญหาด้านบุคลากร งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ ไม่เพียงพอ เป็นปัญหาทุกปี และทุกสมัยของการดำเนินงานห้องสมุด
2. อาคารห้องสมุดบางแห่งไม่เป็นเอกเทศ การดำเนินงานจึงไม่เป็นอิสระ ขาดความคล่องตัวในการให้บริการ
3. ขาดบุคลากรที่มีความรู้ทางบรรณารักษศาสตร์มาดำเนินการ บางแห่งจะใช้ครูหรือเจ้าหน้าที่อำเภอมาช่วยดำเนินการ งานห้องสมุดจึงกลายเป็นงานฝาก นอกจากนั้นเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่มีอยู่ก็ไม่ได้รับการฝึกอบรม หรือพัฒนาให้มีความรู้ความสามารถและเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับห้องสมุด

4. ห้องสมุดบางแห่งมีหนังสือหายบ่อย บางแห่งก็อยู่ไกลจากชุมชน
5. ขาดการนิเทศตรวจเยี่ยม เมื่อเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมีปัญหามักรู้จะปรึกษากับใคร
6. ขาดการประชาสัมพันธ์ เนื่องจากห้องสมุดประชาชนอำเภอส่วนใหญ่มีบรรณารักษ์เพียงคนเดียวเท่านั้น ไม่มีเวลาดำเนินประชาสัมพันธ์
7. สถานภาพของบรรณารักษ์ขาดความก้าวหน้าไม่เท่าเทียมกับข้าราชการอื่นเกิดความเหลื่อมล้ำค่าสูงกับเจ้าหน้าที่ห้องสมุด
8. หนังสือของห้องสมุด เป็นนวนิยายเสียส่วนมาก จะเรียกว่าคลังแห่งนวนิยายก็ได้ มีเพียงส่วนน้อยที่เป็นหนังสือสารคดี หรือหนังสือวิชาการ
9. ขาดเกณฑ์มาตรฐานห้องสมุดที่ใช้เป็นหลักในการปฏิบัติงาน นอกจากนั้นก่อนปี 2529 ก็ขาดระเบียบปฏิบัติงานห้องสมุดที่ชัดเจน
10. ห้องสมุดประชาชนอำเภอที่อยู่ไกล ๆ ไม่ได้รับการเอาใจใส่ดูแลและสนับสนุนจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเท่าที่ควร
11. ขาดการดำเนินงานและการบริการที่ดีจากเจ้าหน้าที่ห้องสมุด
12. ประชาชนมาใช้บริการน้อย เนื่องจากมีหนังสือและอุปกรณ์ต่าง ๆ น้อย ไม่เพียงพอ และไม่ตรงกับความต้องการ
13. อำเภอหรือจังหวัด จัดให้เจ้าหน้าที่ห้องสมุดไปปฏิบัติหน้าที่อื่นซึ่งมีงานใน ห้องสมุด
14. บุคลากรห้องสมุดไม่ได้ตามเกณฑ์มาตรฐานทางวิชาการที่ควรจะเป็น ทั้งด้าน จำนวนบุคลากร และคุณภาพของบุคลากร
15. การเริ่มต้นห้องสมุดประชาชน โดยไม่มีพื้นฐานทางกฎหมายรองรับ
16. ห้องสมุดประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน มีลักษณะเป็น งาน ๆ หนึ่งผากไว้ในงานอื่น ๆ โอกาสที่จะเจริญก้าวหน้าเป็นของตัวเองนั้นจึงยากมาก
17. รูปแบบอาคารของห้องสมุดบางแห่งไม่เหมาะสม

18. การจัดอัตราค่าจ้างเจ้าหน้าที่ห้องสมุด ไม่ท้าวร่วมกับการประกาศจัดตั้งห้องสมุดประชาชน

19. งบประมาณสมทบของท้องถิ่นสำหรับก่อสร้างห้องสมุดประชาชนไม่เป็นไปตามที่จังหวัดแจ้งไว้กับกรมการศึกษาโรงเรียน บางจังหวัดก็ไม่สามารถหาเงินสมทบได้เลย

20. บทบาทหน้าที่ในระดับกรม ระดับภาค ที่จะประสานงานและสนับสนุนห้องสมุดประชาชนไว้

21. เมื่ออาคารห้องสมุดส่วนหนึ่งจะเป็นเอกเทศ แต่สถานที่ตั้งห้องสมุดส่วนใหญ่ไม่เหมาะสม บางแห่งสถานที่คับแคบแออัดเกินไป บางแห่งไม่เป็นศูนย์กลางของการให้บริการ

22. ผู้บริหารงานของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน บางจังหวัดไม่เห็นความสำคัญของห้องสมุดจึงให้การช่วยเหลือสนับสนุนน้อยเกินไป

23. บุคลากรที่ทำงานห้องสมุดยังขาดความรู้ความเข้าใจในงานเทคนิคของห้องสมุด เช่น การดูแล บำรุงรักษาหนังสือและวัสดุในห้องสมุด การซ่อมหนังสือ การลงทะเบียนหนังสือ การทำบัตรรายการ เป็นต้น สาเหตุเนื่องมาจากการที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนรับเจ้าหน้าที่ห้องสมุดจากทุกสาขาวิชานั้นเอง

24. จำนวนสมาชิกห้องสมุดมีอัตราต่ำ และการจัดหาสมาชิกห้องสมุดทำได้ไม่ครบตามเป้าหมายที่กำหนด

จากปัญหาอุปสรรคที่สรุปไว้ดังกล่าวแล้ว วิธีการแก้ไขปัญหของกรมการศึกษานอกโรงเรียนและหน่วยงานในสังกัดในระยะที่สาม (พ.ศ. 2522-2532) สรุปได้ดังนี้

1. ประกาศจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ให้ครบทุกจังหวัดเพื่อทำหน้าที่จัดและบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียนในระดับจังหวัด รวมไปถึงการจัดและการบริหารงานห้องสมุดประชาชนอีกด้วย

2. ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2523-2525 และพ.ศ. 2531 โดยในระเบียบได้

กำหนดประเภทห้องสมุดประชาชน บทบาทหน้าที่ คณะกรรมการดำเนินงานห้องสมุด ตลอดจนกำหนดให้กรมการศึกษานอกโรงเรียนออกหลักเกณฑ์มาบังคับใช้เกี่ยวกับการจัดตั้ง การยุบเลิก การรวมหรือการอื่นใดเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชน

3. ประกาศใช้ระเบียบกรมการศึกษานอกโรงเรียนว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2529 โดยในระเบียบนี้ได้ระบุวัตถุประสงค์การจัดตั้งห้องสมุด การดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดตั้ง การยุบเลิก การย้ายห้องสมุดประชาชน คณะกรรมการและผู้ดำเนินงานห้องสมุด เวลาทำการของห้องสมุด สิ่งพิมพ์และวัสดุทัศนอุปกรณ์ในห้องสมุด สมาชิกและการเก็บเงินค่าบำรุง สถานที่และมาตรฐานห้องสมุด และเรื่องเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ

4. การจัดทำแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) และแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ได้กำหนดนโยบายและแนวทางการจัดห้องสมุดประชาชนเอาไว้อย่างชัดเจน ตลอดจนได้กำหนดจุดเน้นของการจัดการศึกษานอกโรงเรียนเอาไว้ด้วย

5. การจัดประชุมสัมมนาเจ้าหน้าที่ห้องสมุดและบรรณารักษ์เกี่ยวกับการดำเนินงานและพัฒนาห้องสมุด กรมการศึกษานอกโรงเรียนจัดประชุมทุกปี เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ให้กับบุคลากรของห้องสมุด

6. การออกทำการประเมินผลโครงการห้องสมุดประชาชน กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ออกประเมิน 2 ครั้ง ในปี พ.ศ. 2525 และปี พ.ศ. 2532 เป็นการประเมินความเหมาะสมของการดำเนินงานห้องสมุด ประเมินผลกระทบของการดำเนินงาน ศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารและสภาพทรัพยากรการดำเนินงาน ตลอดจนศึกษารูปแบบการพัฒนาและการขยายห้องสมุดในอนาคต

7. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค ทั้ง 5 ภาค ก็ออกนิเทศติดตามผลการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในภาคของตน เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรคและให้ข้อเสนอแนะแก่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดต่าง ๆ ในภาคนั้น ๆ ด้วย

8. การจัดประชุมสัมมนาผู้บริหารศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียนจัดเป็นประจำทุกปี ได้นำปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ เกี่ยวกับการดำเนินงานห้องสมุดเข้าปรึกษาหารือในที่ประชุม พร้อมกับรับนโยบายการดำเนินงานห้องสมุดมาปฏิบัติในจังหวัดของตนอีกด้วย

9. การทดลองหารูปแบบใหม่ ๆ เพื่อให้กิจกรรมและบริการของห้องสมุดได้แพร่กระจายออกไปอย่างกว้างขวาง เช่น โครงการทดลองศูนย์บริการข่าวสารข้อมูล เพื่อการเรียนรู้ในอำเภอ จัด 5 แห่งทั่วประเทศ โครงการรับประชาชนมาใช้ห้องสมุด นอกจากใช้ห้องสมุดแล้วยังให้บริการอื่น ๆ ของศูนย์ฯ ด้วย โครงการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนนอกโรงเรียนอำเภอเพื่อแบ่งเบาภาระการบริหารงานห้องสมุดในระดับอำเภอ

10. การกำหนดระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับห้องสมุดประชาชน เช่น การเก็บรักษาเงินบำรุงห้องสมุด การลาของเจ้าหน้าที่ห้องสมุด การเก็บเงินบำรุงห้องสมุด การกำหนดวันเปิดปิดห้องสมุดต่างจากวันหยุดราชการประจำปี

11. การจัดประกวดห้องสมุดประชาชนและประกวดบรรพารักษ์ห้องสมุดดีเด่น โดยสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยเป็นผู้ริเริ่มก่อน ทั้งนี้เพื่อเป็นการให้กำลังใจเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่มีผลงานดีเด่น ต่อมากรมการศึกษานอกโรงเรียนก็ถือเป็นแนวปฏิบัติในการประกวดห้องสมุดดีเด่นทุกปี

12. การกำหนดบทบาทหน้าที่ของห้องสมุดประชาชน และเกณฑ์มาตรฐานต่าง ๆ คือ บทบาทหน้าที่ของห้องสมุดประชาชน กรมการศึกษานอกโรงเรียน ปี พ.ศ.2531 เกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชนของกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ.2532 และมาตรฐานห้องสมุดประชาชน พ.ศ.2533 เป็นการกำหนดแนวทางให้ห้องสมุดได้มีมาตรฐานของการพัฒนาในแนวเดียวกัน

13. การจัดทำแผนอัตราค่าจ้าง 3 ปี สำหรับปีงบประมาณ 2531-2533 เป็นการบันทึกรายละเอียดการปรับปรุงการแบ่งงานภายในและการกำหนดตำแหน่งในกรมการศึกษานอกโรงเรียน เป็นการกำหนดอัตราค่าจ้างบุคลากรห้องสมุด การขยายอัตราขยายระดับตำแหน่ง การกำหนดหน้าที่ จำนวนบุคลากร จำนวนหนังสือ จำนวนสมาชิกและจำนวนผู้ใช้ห้องสมุด เป็นการพัฒนาและแก้ปัญหาลibraryอย่างหนึ่ง

14. การจัดโครงการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนให้ครบถ้วนทุกอำเภอในปี พ.ศ. 2543 โดยถือเอาปีสากลแห่งการรู้หนังสือขององค์การยูเนสโกในปี 2533 เป็นปีเริ่มต้นโครงการ มีการเตรียมรายละเอียดต่าง ๆ ในเดือนสิงหาคม 2532 จัดเป็นวิธีการแก้ปัญหาลibraryอย่างหนึ่ง

15. การกำหนดนโยบายสู่ความเป็นเยี่ยมของกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนทุกประเภทของอธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้มีการประชุมผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียน อภิปรายถึงแนวทางแก้ปัญหาลibrary พร้อมกันนั้นที่ประชุมกลุ่มย่อยยังได้กำหนดสมรรถนะของเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่ต้องการ ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญแท้ๆ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดจะต้องมีความรู้ความเข้าใจพื้นฐานและงานการศึกษานอกโรงเรียน มีทักษะเกี่ยวกับงานห้องสมุด มีมนุษยสัมพันธ์และมีความศรัทธาในงาน แนวทางพัฒนาสมรรถนะส่วนนี้ได้แก่ จัดอบรม จัดประชุมสัมมนาหรือจัดดูงาน และจัดศึกษาต่อ

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาประวัติและกิจการของห้องสมุดประชาชนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในด้านนโยบายการจัดห้องสมุด การบริหารงาน งบประมาณ อาคารสถานที่ กฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง
2. เพื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การรวบรวมข้อมูล

รวบรวมข้อมูลโดยการค้นคว้าจากเอกสารหลักฐานต่าง ๆ ทั้งแหล่งที่มาเบื้องต้น และแหล่งรอง เช่น เอกสารประเภทรายงาน เอกสารทางราชการ กฎหมาย ระเบียบ คำสั่ง สิ่งพิมพ์ เอกสารการวิจัย และการสัมภาษณ์

การจัดกระทำกับข้อมูล

คัดเลือกเอกสารที่รวบรวมไว้โดยคำนึงถึงความถูกต้องและความเชื่อถือได้ของเอกสารแต่ละฉบับ โดยใช้เกณฑ์พิจารณาตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ คือ เกณฑ์ภายนอก (External Criticism) ได้แก่ แหล่งที่มาและผู้เขียนเอกสารนั้น และเกณฑ์ภายใน (Internal Criticism) ได้แก่ การสื่อความหมายชัดเจนไม่บิดเบือน หรือมีความเห็นส่วนตัวของผู้เขียน และวางแผนการเสนอผลการวิจัย โดยจะเสนอผลการวิจัยเป็น 6 บท คือ บทที่ 1 บทนำ บทที่ 2 พัฒนาการของห้องสมุดประชาชนก่อนปี พ.ศ. 2459 บทที่ 3 การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในระยะแรก พ.ศ. 2459 - 2491 บทที่ 4 การดำเนินงาน

ห้องสมุดประชาชนในระยะที่ 2 พ.ศ. 2492 - 2521 บทที่ 5 การดำเนินงานห้องสมุด
ประชาชนในระยะที่ 3 พ.ศ. 2522 - 2532 บทที่ 6 สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

การวิเคราะห์ข้อมูล

เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นบท ๆ รวมทั้งสิ้น 6 บท ในลักษณะการพรรณนา
มีตาราง แผนภูมิหรือรูปภาพประกอบตามความเป็นจริง

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

ประวัติและกิจการของห้องสมุดประชาชนก่อนปี พ.ศ. 2459 นั้น ไม่ปรากฏว่ามีกิจการ
ห้องสมุดประชาชน มีเพียงห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนเท่านั้น และมีกิจการห้องสมุดโดย
ทั่วไปที่เป็นของหลวง ได้แก่ การสร้างหอไตร เพื่อเก็บหนังสือผูก ตามวัดต่าง ๆ ในสมัยสุโขทัย
หอไตรนี้อยู่ตามวัดทั่วไปสร้างกลางสระน้ำ ในสมัยอยุธยาหอไตรยังคงมีอยู่ตามวัดวาอารามทั่วไป
และภายในพระบรมมหาราชวังมีการสร้างสถานที่เก็บรักษาหนังสือ ตัวบทกฎหมายและเอกสาร
ทางราชการเรียกชื่อว่า "หอหลวง" ในสมัยกรุงธนบุรีพระเจ้าตากสินโปรดเกล้าฯ ให้เสาะหา
ต้นฉบับตัวเขียนตำราโบราณ และวรรณกรรมต่าง ๆ ที่หลงเหลืออยู่แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง
"หอพระสมุด" ขึ้นในวังหลวงในสมัยกรุงรัตนโกสิน พ.ศ. 2326 รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้
สร้าง "หอพระมณเฑียรธรรม" ขึ้นกลางสระน้ำ เป็นที่เก็บพระไตรปิฎกของหลวง และหนังสือ
โบราณของหลวง

ในปี พ.ศ. 2374 รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะปฏิสังขรวัดพระเชตุพนวิมล
มังคลาราม มีการบันทึกสรรพวิทยาการต่าง ๆ ลงในแผ่นศิลาจารึก บันทึกเป็นภาพเขียนหรือภาพ
จิตรกรรมบนฝาผนังพร้อมให้คำอธิบาย วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม นอกจากจัดเป็นมหาวิทยาลัย
แห่งแรกของประชาชนทั่วไปแล้วยังจัดเป็นห้องสมุดประชาชนแห่งแรกของไทยด้วย เนื่องจากมี
การรวบรวมความรู้ต่าง ๆ มีการจัดความรู้เป็นหมวดหมู่แบบสากล ให้บริการแก่คนทั่วไป ซึ่ง
เป็นลักษณะของห้องสมุดประชาชนสมัยใหม่ ในปี 2423 ได้มีการจัดสร้าง "หอพระสมุดวชิรญาณ"

ขึ้น เพื่อเก็บรวบรวมหนังสือไทยเอาไว้ในที่แห่งเดียวกัน พ.ศ. 2438 (รศ. 114) ได้มีการประกาศจัดตั้งวิทยาทานสถานขึ้นที่ตึกมุมแถวสี่กั๊กตะวันตกต่อโรงเรียนแผนที่ ถนนเจริญกรุง มีการจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนด้วย พ.ศ. 2447 มีการยุบรวม หอพระมณเฑียรธรรม หอพุทธสาสนสังคหะ และหอพระสมุดวชิรญาณจัดตั้งเป็น "หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร" คือ หอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2459 เป็นปีเริ่มต้นแห่งการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนระยะแรกที่ วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดสามจีน และวัดประยุรวงศาวาส โดยจัดเป็นห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน ปี พ.ศ. 2460 ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนขยายออกไปเปิดที่โรงเรียนมหาวิทยาลัย จัหวัดสงขลา และที่ว่าการอำเภอชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ปี พ.ศ. 2461 ขยายเพิ่มอีก 4 แห่ง ในจังหวัดบุรีรัมย์ คือ ที่ว่าการอำเภอเมือง ที่ว่าการอำเภอพุทไธสง ที่ว่าการอำเภอนารอง และที่ว่าการอำเภอตะลุง ปี พ.ศ. 2470 จัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มอีกที่จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดเชียงใหม่ กิจกรรมห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนดำเนินไปถึงปี 2472 เท่านั้น ต่อจากนั้นก็ไม่มีรายงานว่าได้ดำเนินการอย่างไรต่อไปอีก

ในปี พ.ศ. 2480 รัฐบาลได้เร่งนโยบายให้ประชาชนได้อ่านออกเขียนได้ มีการจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นในปี พ.ศ. 2483 เพื่อดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่โดยเฉพาะ รวมทั้งกิจกรรมของห้องสมุดประชาชนด้วยแต่ยังไม่ได้ดำเนินการห้องสมุด จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2492 ได้มีการประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดสำหรับประชาชน กำหนดให้จังหวัดและอำเภอเป็นผู้จัดห้องสมุดสำหรับประชาชน รวมทั้งการรายงานผลด้วย ในปี พ.ศ. 2495 ได้มีการประกาศใช้ระเบียบว่าด้วยห้องสมุดประชาชน แบ่งห้องสมุดออกเป็น 3 ประเภทคือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัด ห้องสมุดประชาชนอำเภอ และห้องสมุดเคลื่อนที่ กิจกรรมห้องสมุดประชาชนก็เจริญมาตามลำดับจนถึงปี พ.ศ. 2508 ได้มีการประกาศใช้มาตรฐานของห้องสมุดประชาชนขึ้นเพื่อให้กิจกรรมห้องสมุดได้มีเกณฑ์มาตรฐานสำหรับการบริหารงานต่อไป จนกระทั่ง

ในปี พ.ศ. 2518 ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารงานการศึกษาผู้ใหญ่ในจังหวัดมีการประกาศจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดขึ้น กำหนดให้ห้องสมุดประชาชนจังหวัด และอำเภอเป็นกิจการหน้าที่หนึ่งของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ในปี พ.ศ. 2522 มีการประกาศจัดตั้งกรมการศึกษานอกโรงเรียนขึ้น เพื่อกำหนดหน้าที่กำหนดนโยบายและวางแผนงานการศึกษาออกโรงเรียนรวมถึงวางแผนและนโยบายห้องสมุดประชาชนด้วย ในปี พ.ศ. 2523, 2524 และ 2525 ได้มีการประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีดำเนินงานห้องสมุดประชาชนเอาไว้ในระเบียบด้วย ในปี พ.ศ. 2529 ได้มีการประกาศใช้ระเบียบกรมการศึกษานอกโรงเรียนว่าด้วยห้องสมุดประชาชนขึ้นเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์การดำเนินงานต่าง ๆ โดยเฉพาะ

นอกจากนั้น กิจการของห้องสมุดประชาชนยังได้รับการพัฒนาและปรับปรุงมาเป็นระยะ มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของห้องสมุดประชาชนกรมการศึกษานอกโรงเรียน ในปี พ.ศ. 2531 ประกาศใช้เกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชนของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ในปี พ.ศ. 2532 กิจการของห้องสมุดประชาชนของกรมการศึกษานอกโรงเรียนมีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

นโยบายการจัดห้องสมุด

ปี พ.ศ. 2459 ถึง พ.ศ. 2472 มุ่งส่งเสริมให้มณฑลและจังหวัดจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนขึ้นในจังหวัด หรือมณฑลต่าง ๆ ในขั้นแรกจัดเป็นการทดลอง 3 แห่ง คือที่โรงเรียนวัดสุทัศน์เทพวราราม โรงเรียนวัดสามจีน และโรงเรียนวัดประยูรวงศาวาส แล้วขยายการจัดห้องอ่านหนังสือออกไปตามมณฑลต่าง ๆ รวมได้ 9 แห่ง ในปี พ.ศ. 2461 และในทศวรรษต่อมาคือ ระหว่าง พ.ศ. 2473 - 2480 ไม่พบหลักฐานว่ามีรายงานการจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนแต่อย่างใด

พ.ศ. 2481 - 2491 รัฐบาลมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ และเข้าใจหน้าที่พลเมืองแต่การจัดห้องสมุดยังไม่สามารถจัดได้เต็มที่ เนื่องจากเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงปี พ.ศ. 2492 - 2494 มีการจัดขยายรูปงานใหม่โดยแบ่งเป็น 4 ด้าน ได้แก่ การศึกษาหลักขั้นมูลฐาน การศึกษาประชาชน การอาชีวศึกษา และการมัธยมศึกษา มีนโยบายให้ขยายห้องสมุดประชาชนแพร่หลายยิ่งขึ้น และในปี พ.ศ. 2495 เริ่มมีนโยบายให้จัดห้องสมุดประชาชนขึ้นตามอำเภอทั่วประเทศ อำเภอละ 1 แห่ง โดยรัฐบาลมอบหมายให้กระทรวงมหาดไทยหาสถานที่ กระทรวงศึกษาธิการออกค่าใช้จ่ายและเป็นฝ่ายดำเนินการ โครงการนี้ดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงปี พ.ศ. 2517 และได้มีการประสานงานกับหน่วยงานอื่นโดยขอความช่วยเหลือจากองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ จัดห้องสมุด ศอ. ศอ. ที่จังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนั้นยังได้ปรับปรุงและพัฒนารูปแบบห้องสมุดเคลื่อนที่ และการหมุนเวียนหนังสือไปพร้อมกันด้วย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2518 - 2532 ได้มีการพัฒนาห้องสมุดประชาชนจังหวัดให้เป็นศูนย์การศึกษาตลอดชีวิต โดยการจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดให้ทำหน้าที่บริหารการศึกษานอกโรงเรียนในทุกรูปแบบ ดังนั้นกิจการห้องสมุดประชาชนจึงต้องทำหน้าที่ส่วนหนึ่งของศูนย์ฯ ดังกล่าว โดยกระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งกรมการศึกษานอกโรงเรียนขึ้นมาทำหน้าที่บริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน แทนกองการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งได้ดำเนินการมาแต่เดิม และได้มีการวางนโยบายการจัดห้องสมุดประชาชนเอาไว้ชัดเจน ในแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) และระยะที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) โดยระบุว่า ให้มีการจัดห้องสมุดเพิ่มขึ้นปีละ 10-20 แห่ง และได้ระบุจำนวนงบประมาณที่ต้องใช้ดำเนินการไว้ว่าจะใช้เท่าไรจากที่ได้กล่าวมาแล้วจึงสรุปได้ว่า นโยบายการจัดห้องสมุดในระหว่างปี พ.ศ. 2525 - 2532 นั้น รัฐบาลได้กำหนดไว้แผนงานพัฒนาการศึกษา นอกโรงเรียนชัดเจนมากกว่าปีที่ผ่านมา ๆ มา

การบริหารงาน

ในช่วงต้นคือ ปี พ.ศ. 2459 - 2472 การบริหารงานและการรายงานผลห้องสมุดประชาชนในระดับกรม เป็นหน้าที่ของกรมราชบัณฑิต ส่วนในระดับมณฑล และจังหวัดเป็นหน้าที่ของกรรมการมณฑลและกรรมการจังหวัดเป็นผู้บริหารงาน ในระดับปฏิบัติการคือ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดนั้นได้จัดครูที่ว่างจากการสอนหรือพนักงานคนใดว่างก็ให้มาปฏิบัติหน้าที่ดูแลห้องสมุด ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2473 - 2480 ไม่พบหลักฐานว่า มีรายงานการจัดห้องสมุดประชาชนแต่อย่างใด

ระหว่างปี พ.ศ. 2481 - 2491 รัฐเร่งบริหารงานการศึกษาผู้ใหญ่เพื่อให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ แต่ห้องสมุดประชาชนยังไม่ได้ดำเนินการเพียงแต่มีนโยบายดำริที่จะจัดตั้งห้องสมุดประชาชนทั่วประเทศ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2492 - 2521 รัฐบาลกำหนดให้มีคณะกรรมการอำนวยการห้องสมุดประชาชนจังหวัด และอำเภอขึ้นมาดูแลและความคุมห้องสมุดประชาชน โดยมีศึกษาธิการจังหวัดหรืออำเภอเป็นเจ้าของเรื่อง ทำหน้าที่ควบคุมดูแล และบริหารงานห้องสมุดประชาชนทั่วประเทศ

ในศตวรรษต่อมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 - 2532 หลังจากรัฐบาลประกาศจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด และ กรมการศึกษานอกโรงเรียนแล้ว กิจการของห้องสมุดประชาชนก็ถือว่าเป็นหน้าที่หนึ่ง หรือ ส่วนหนึ่งของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน โดยมีกรมการศึกษานอกโรงเรียน ทำหน้าที่ควบคุมดูแล ออกระเบียบการต่าง ๆ กำหนดหลักเกณฑ์ และ วิธีการเพื่อจ้บบริหารงานห้องสมุดในระดับกรม ในระดับจังหวัด และอำเภอเป็นหน้าที่ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด และสำนักงานศึกษาธิการอำเภอ กำกับดูแลห้องสมุดในเขตจังหวัดและอำเภอของตน

งบประมาณ

ปี พ.ศ. 2459 - 2472 ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนยังไม่มีงบประมาณที่เป็นทางการ แต่มีเงินบริจาคสำหรับดำเนินการ รวมทั้งการรับบริจาคหนังสือและอุปกรณ์ต่าง ๆ ด้วยในช่วงประมาณ 20 ปี ตอนต้นคือ ระหว่างปี พ.ศ. 2473 - 2491 ไม่พบว่ามีรายงานการจัดห้องสมุด สามสิบปีต่อมาในราวปี พ.ศ. 2492 - 2521 ห้องสมุดประชาชน กระทรวงศึกษาธิการได้รับการจัดสรรงบประมาณจากเงินอุดหนุนการศึกษาผู้ใหญ่ และงบประมาณรายได้ของห้องสมุด คือค่าบำรุงจากสมาชิก

ศตวรรษที่ผ่านมาโดยเริ่มตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2522 - 2532 กรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้จัดสรรงบประมาณให้กับห้องสมุดตามแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียนที่วางไว้ นอกจากนี้ ห้องสมุดประชาชนก็ได้รับงบประมาณจากค่าบำรุงสมาชิก และเงินบริจาคจากประชาชนทั่วไป อีกด้วย

จากที่กล่าวมาแล้วจึงสรุปได้ว่างบประมาณที่นำมาใช้ดำเนินงานห้องสมุดประชาชนนั้น ได้มาจากการจัดสรรงบประมาณของหน่วยงานที่ควบคุมดูแลห้องสมุด คือ กองการศึกษาผู้ใหญ่ ในระยะแรก และกรมการศึกษานอกโรงเรียนในระยะหลัง นอกจากนั้นงบประมาณส่วนหนึ่งของห้องสมุดประชาชนได้มาจากการบริจาคของประชาชนหรือมูลนิธิต่าง ๆ รวมทั้งได้จากค่าบำรุงสมาชิกห้องสมุดที่เรียกเก็บเป็นรายปี ตลอดจนค่ารับส่งหนังสือเกินกำหนดส่งด้วย

อาคารสถานที่

ในยุคต้นราว ๆ ปี พ.ศ. 2459 - 2483 ห้องสมุดประชาชนไม่มีอาคารสถานที่ เป็นเอกเทศ อาศัยอาคารสถานที่ของหน่วยงานอื่น ๆ เช่น โรงเรียน วัด สถานที่ราชการ เป็นต้น ประมาณ 40 ปีต่อมาระหว่างปี พ.ศ. 2481 - 2521 ห้องสมุดประชาชนเริ่มมีอาคารเป็นเอกเทศมากขึ้น เพราะได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลเพื่อก่อสร้าง หรือ

ปรับปรุงอาคารสถานที่ โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2517 - 2519 และห้องสมุดเริ่มเข้าสู่มาตรฐานด้านอาคารห้องสมุดในปี พ.ศ. 2521 ตามลำดับ

ในช่วง 10 ปีต่อมา คือระหว่าง พ.ศ. 2522 - 2532 กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้กำหนดอาคารห้องสมุดประชาชนให้เป็นมาตรฐานยิ่งขึ้น คือ ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่กำหนดให้มีพื้นที่ทั้งหมด 304 ตารางเมตร ขนาดกลางมีพื้นที่ 160.8 ตารางเมตร และขนาดเล็กมีพื้นที่ประมาณ 80 ตารางเมตร เกี่ยวกับอาคารสถานที่ดังกล่าวสามารถสรุปให้ชัดเจนได้ดังนี้

1. อาคารเป็นเอกเทศตามรูปแบบมาตรฐานของกรมการศึกษานอกโรงเรียน
2. อาคารเป็นเอกเทศตามรูปแบบของท้องถิ่น
3. อาคารอาศัย
4. อาคารเช่า
5. อาคารที่เอกชนสร้างให้วัด

สำหรับสถานที่หรือที่ดินนั้นส่วนมากจะเป็นที่ราชพัสดุ และที่ดินของวัดให้เช่าหรือให้ใช้ประโยชน์เพื่อก่อสร้างห้องสมุดประชาชน

กฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าเรื่องพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน ระหว่าง พ.ศ. 2459 - 2532 พบว่า ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายห้องสมุดโดยเฉพาะมีแต่ระเบียบหรือหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ซึ่งออกมาใช้บังคับโดยหน่วยงานที่รับผิดชอบเท่านั้น สรุปได้ดังนี้

ในปี พ.ศ. 2459 - 2480 มีการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน โดยกรมราชบัณฑิต ระหว่างปี พ.ศ. 2481 - 2521 มีการประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2492 และ พ.ศ. 2495 มีการประกาศใช้มาตรฐานห้องสมุดประชาชนในปี พ.ศ. 2508 ตลอดจนได้มีการประกาศ

ใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด พ.ศ. 2518 ซึ่งระบุ
กิจการห้องสมุดประชาชนไว้ ในระเบียบดังกล่าวด้วย

ในปี พ.ศ. 2522 - 2532 กระทรวงศึกษาธิการออกระเบียบเกี่ยวกับห้องสมุด
ประชาชน คือ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน
พ.ศ. 2523 ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการ
ศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2524 และ พ.ศ. 2531 ระเบียบกรมการศึกษานอกโรงเรียน
ว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2529 หลักเกณฑ์เกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของห้องสมุดประชาชน
กรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2531 และเกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชนกรมการศึกษา
นอกโรงเรียน พ.ศ. 2532

สาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน

ในปี พ.ศ. 2454 - 2480 พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ อธิบดีกรมศึกษาธิการได้เสนอ
ความคิดเห็นให้มีการจัดระเบียบกรมราชบัณฑิต ซึ่งระบุถึงการจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน
ความคิดเห็นดังกล่าวรัฐบาลนำมาปฏิบัติเสมือนเป็นระเบียบหรือกฎหมายหรือข้อบังคับให้ดำเนินการ
การห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน

ในปี พ.ศ. 2481 - 2521 รัฐบาลมีนโยบายการจัดการศึกษาผู้ใหญ่มุ่งให้ผู้ใหญ่
อ่านออก เขียนได้ และรู้หน้าที่พลเมืองดี เมื่ออ่านออกเขียนได้แล้วจำเป็นต้องมีหนังสือสำหรับ
อ่าน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้น นอกจากนั้น สาเหตุที่มีอิทธิพลสำคัญ
อีกประการหนึ่งได้แก่ ผลการประชุมนานาชาติ เกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่ ที่ประเทศเดนมาร์ก
เมื่อปี พ.ศ. 2492 โดยผู้แทนจากประเทศสมาชิกรวม 29 ประเทศ มีมติเป็นเอกฉันท์
รับรองว่า "พิพิธภัณฑ์และห้องสมุดประชาชนมีบทบาทสำคัญยิ่งในการจัดการศึกษาผู้ใหญ่"
ประเทศไทยได้รับมติดังกล่าวมาวางนโยบายการจัดห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยด้วย
ผลที่ตามมาคือ เกิดระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดสำหรับประชาชน พ.ศ. 2492

สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การช่วยเหลือแนะนำการจัดห้องสมุดประชาชน จากผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ ที่เข้ามาเป็นที่ปรึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ เช่น ไกรแมน, เจน เดย์, แองเจลิมาเยอร์ และ เกลแลนด์ ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ต่างก็ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่าง ๆ เพื่อพัฒนาและปรับปรุงห้องสมุดประชาชนมาตามลำดับ นอกจากนั้นการวางระบบการศึกษาตลอดชีวิต โดยยึดห้องสมุดประชาชนเป็นศูนย์กลางของการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ ในปี พ.ศ. 2517 ก็เป็นสาเหตุสำคัญประมาหนึ่งส่งผลต่อพัฒนาการของห้องสมุดประชาชนเช่นกัน

ในช่วงทศวรรษสุดท้ายระหว่างปี พ.ศ. 2522 - 2532 สาเหตุที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน คือ สภาพของสังคมไทยไม่มีนิสัยรักการอ่าน ไม่เห็นความสำคัญของหนังสือ จึงส่งผลให้กิจการห้องสมุดไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร นอกจากนั้น การเพิ่มขึ้นของสิ่งพิมพ์มีไม่มากนัก เนื่องจากต้นทุนการผลิตมีราคาแพง ตลอดจนเนื้อหาของสิ่งพิมพ์ก็อยู่ในวงจำกัด ไม่กว้างขวางและครอบคลุมวิทยาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง

ปัญหาอุปสรรคและวิธีการแก้ไข

ปัญหาอุปสรรค^๓ในระยะเริ่มแรก (พ.ศ. 2459 - 2480) ได้แก่ ห้องสมุดไม่มีสถานที่ดำเนินการโดยเฉพาะ ไม่มีเจ้าหน้าที่ห้องสมุด ไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลขาดแคลนวัสดุและอุปกรณ์ และห้องสมุดจัดเป็นงานฝัก วิธีกรแก้ไขปัญหาระยะแรกได้แก่ การเสนอให้รัฐบาลจัดสรรเงินงบประมาณอุดหนุนกิจการห้องสมุด แต่ก็ยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล

ปัญหาอุปสรรคในระยะที่สอง (พ.ศ. 2481 - 2521) ปัญหาอุปสรรคในระยะเริ่มแรกยังคงมีอยู่ และมีปัญหาอุปสรรครายละเอียดเพิ่มเติมอีก ได้แก่ แม้ห้องสมุดประชาชนจะมีจำนวนมากขึ้น แต่ห้องสมุดยังเป็นขนาดเล็กอยู่ สถานที่โดยทั่วไปมีลักษณะเป็นห้องอ่านหนังสือเล็ก ๆ ไม่มีเนื้อที่สำหรับกิจกรรมอื่นนอกจากเพื่อการอ่านเท่านั้น ขาดแคลนบรรณารักษ์ที่มีคุณภาพดำเนินการ หนังสือและวัสดุห้องสมุดมีจำนวนจำกัด บรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุดกรออกแบบ

รายงานไม่ตรงกับข้อเท็จจริง บรรณารักษ์มีปัญหาก็มีความลำบากในเรื่องการจัดหมวดหมู่หนังสือ ขาดทักษะในการจัดกิจกรรมและนิทรรศการ งบประมาณที่ได้รับมีจำกัดไม่เพียงพอ ก.พ.กำหนด ตำแหน่งบรรณารักษ์เป็นเพียงชั้นจัตวา อันดับ 2 เท่านั้น และปัญหาที่สำคัญคือ รัฐยังไม่สามารถ จัดห้องสมุดประชาชนอำเภอได้ครบทุกอำเภอทั่วประเทศ

วิธีการแก้ไขปัญหานี้ในระยะที่สองนี้ ได้แก่ การให้เงินอุดหนุนห้องสมุดจากงบประมาณ เงินอุดหนุนของกองการศึกษาผู้ใหญ่ การประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุด ประชาชน พ.ศ. 2492 และ พ.ศ. 2495 เพื่อให้การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนได้มี หลักประกันและมีงบประมาณอย่างต่อเนื่อง การจัดประชุมสัมมนาและอบรมบรรณารักษ์ หรือ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดทางด้านวิชาบรรณารักษศาสตร์จัดร่วมกับสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย เป็นการแก้ปัญหาด้านบุคลากรห้องสมุดขาดเทคนิค และประสบการณ์ในการจัดห้องสมุด การจัด ตั้งคณะกรรมการต่าง ๆ ขึ้นเพื่อพิจารณาเรื่องของห้องสมุดโดยเฉพาะ เช่น คณะกรรมการ ส่งเสริมกิจการห้องสมุดประชาชน เป็นต้น เป็นการส่งเสริมและพัฒนาห้องสมุด ให้ก้าวหน้าต่อไป การจัดห้องสมุดประชาชนให้เป็นตัวอย่างที่กรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด เพื่อให้เป็นตัวอย่าง แก่ท้องถิ่นในการจัดห้องสมุดประชาชน การจัดทำคู่มือการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนเป็นการ ช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ห้องสมุดให้มีหลักการหรือวิธีการดำเนินงานที่เป็นมาตรฐาน การกำหนดอัตรา บรรณารักษ์ลูกจ้างประจำเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ เพื่อจะช่วยให้อาชีบบรรณารักษ์มั่นคง การขึ้น การประกาศให้ห้องสมุดประชาชนเป็นสถานศึกษาก็เพื่อมุ่งหวังจะให้บุคลากรห้องสมุด ได้มีโอกาสเลื่อนระดับเป็นชั้นตรี เท เอก ได้ การวางแผนการจัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชน จังหวัดก็เพื่อจะจัดระบบการบริหารงานการศึกษาผู้ใหญ่ในจังหวัดให้มีระเบียบและหลักเกณฑ์ดีขึ้น เพื่อให้งานการศึกษาผู้ใหญ่ได้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น มีหน่วยงานรับผิดชอบโดยเฉพาะ นอกจากนั้น การแก้ไขปัญหาลักษณะต่าง ๆ ด้านอื่น ๆ ก็มี เช่น การประกาศใช้เกณฑ์มาตรฐานห้องสมุด ประชาชน ปี พ.ศ. 2508 การพยายามเสนอกฎหมายห้องสมุดประชาชน ในปี พ.ศ. 2517 ก็เพื่อจะให้ห้องสมุดประชาชนดำเนินไปได้ไม่ติดขัด ได้รับงบประมาณดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง นั้นเอง

ปัญหาอุปสรรคในระยะที่สาม พ.ศ. 2522 - 2532 บางปัญหายังคงสืบเนื่องมาจากระยะที่สอง บางปัญหาที่เกิดขึ้นมาใหม่ ซึ่งปัญหาระยะที่สามนี้จะเป็นปัญหาด้านการดำเนินงานเป็นส่วนใหญ่ นั่นคือ ปัญหาเกี่ยวกับบุคลากร งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ยังคงมีอยู่ ปัญหาที่เกิดขึ้นมาใหม่แต่ก็สืบเนื่องมาจากปัญหาเดิม นั่นคือ ห้องสมุดบางแห่งมีหนังสือหายบ่อย ขาดการประชาสัมพันธ์ หนังสือห้องสมุดเป็นนวนิยายเสียส่วนมาก มีผู้มาใช้บริการห้องสมุดน้อย ขาดการดำเนินงานและการบริหารงานที่ดีจากเจ้าหน้าที่ห้องสมุด ห้องสมุดไม่มีพื้นฐานทางกฎหมายรองรับ เป็นส่วนหนึ่งหรืองานหนึ่งของศูนย์การศึกษาของโรงเรียนจังหวัด รูปแบบอาคารแห่งไม่เหมาะสม ไม่มีอัตราค่าสิ่งเจ้าหน้าที่ครบถ้วนทุกแห่ง บุคลากรที่มีอยู่แล้วยังขาดความรู้ความเข้าใจงานห้องสมุด เช่น งานเทคนิค งานบริการ งานบริหาร นอกจากนั้นห้องสมุดประชาชนอำเภอก็ยังไม่มีครบทุกอำเภอเช่นเดียวกับระยะที่สอง

การแก้ไขปัญหาลักษณะของกองส่งเสริมปฏิบัติการ กรมการศึกษานอกโรงเรียนยังคงเป็นแนววิธีการเช่นเดิม คือการจัดอบรม ประชุมสัมมนาเจ้าหน้าที่ห้องสมุด การจัดทำคู่มือการดำเนินงานห้องสมุดประชาชน การจัดนิเทศตรวจเยี่ยมห้องสมุดประชาชนให้ทั่วถึง การประเมินผลการดำเนินงานห้องสมุด การกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการดำเนินงานห้องสมุด คือ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดการศึกษานอกระบบการศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2523, 2524 และ พ.ศ. 2531 ระเบียบกรมการศึกษานอกโรงเรียนว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2529 การจัดทำแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียนระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) และระยะที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) การกำหนดเกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชน ปี 2532 และ การกำหนดบทบาทและหน้าที่ของห้องสมุดประชาชน เหล่านี้เป็นการพยายามแก้ไขปัญหาลักษณะของห้องสมุดประชาชน นอกจากนั้นยังมีโครงการอื่น ๆ ที่เป็นการแก้ไขปัญหาลักษณะของห้องสมุด เช่น การจัดทำแผนอัตราค่าจ้าง 3 ปี สำหรับปีงบประมาณ 2531 - 2533 การทดลองหารูปแบบใหม่ ๆ เพื่อขยายและแพร่กระจายบริการของห้องสมุดประชาชนอำเภอออกไปอย่างกว้างขวาง คือ โครงการทดลองศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ในอำเภอ

รวมทั้งโครงการรับประชาชนมาใช้ห้องสมุด ปี พ.ศ. 2529 ก็เป็นการแก้ปัญหาจำนวนผู้ใช้ห้องสมุดที่มีจำนวนน้อยให้เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน จัดได้ว่าระยะที่สามนี้เป็นการพยายามแก้ไขปัญหาลังห้องสมุดประชาชนอย่างมากและกว้างขวางที่สุด

อภิปรายผล

1. ด้านนโยบายการจัดห้องสมุด ผลการศึกษาค้นคว้า พบว่า การจัดห้องสมุดนั้นมีนโยบายที่ชัดเจนพอสมควรเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2459 จนถึงปี พ.ศ. 2532 ในระยะเริ่มแรกนั้น นโยบายการจัดห้องสมุดเริ่มมาจากเจ้าหน้าที่รับผิดชอบกำหนดเป็นนโยบายให้ผู้ตั้งบังคับข้าราชการไปดำเนินการแต่ไม่ได้จัดงบประมาณ และบุคลากรสนับสนุน การดำเนินการจึงขยายไปได้น้อย ไม่กว้างขวางและแพร่หลาย ในระยะที่ 2 นโยบายการจัดห้องสมุดมีความชัดเจนยิ่งขึ้น โดยผู้บริหารสูงสุดของประเทศได้แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎรในปี พ.ศ. 2492 ว่า รัฐจะพยายามจัดให้มีห้องสมุดสำหรับประชาชนให้แพร่หลายยิ่งขึ้น ทั้งปริมาณและคุณภาพ กองการศึกษาผู้ใหญ่ สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ในสมัยนั้นเป็นเจ้าหน้าที่รับผิดชอบ มีการขอความร่วมมือให้กระทรวงมหาดไทยเป็นผู้จัดหาสถานที่สำหรับจัดตั้งห้องสมุดประชาชนอำเภอ กระทรวงศึกษาธิการจัดหนังสือและบุคลากร และจัดเงินอุดหนุนการศึกษาผู้ใหญ่ให้ห้องสมุดประชาชนด้วย แต่การจัดงบประมาณและบุคลากรก็ไม่สามารถจัดสนับสนุนได้ครบถ้วน และเพียงพอ เนื่องจากงบประมาณมีจำกัดนั่นเอง ในระยะที่ 3 เมื่อมีการจัดตั้งกรมการศึกษานอกโรงเรียนขึ้นมารับผิดชอบโดยตรงแล้ว นโยบายการจัดห้องสมุดประชาชนจึงได้ผนวกอยู่กับงานการศึกษารองเรียนประเภทอื่น ๆ คือ จัดอยู่ในประเภทงานบริการด้านข่าวสารข้อมูล แต่นโยบายที่ชัดเจนแตกต่างไปจากระยะที่ 2 คือมีการกำหนดนโยบายการจัดห้องสมุดไว้ในแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) และแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) กำหนดวงเงินงบประมาณที่แน่นอนสำหรับการจัดห้องสมุดประชาชน แม้ว่าในระยะที่ 3 จะมีนโยบายและ

แผนงานการจัดห้องสมุดที่ชัดเจนก็ตาม แต่จำนวนงบประมาณที่จัดให้ห้องสมุดก็ยังมีปริมาณไม่เพียงพอ เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนห้องสมุดที่มีอยู่ 479 แห่งทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2531 (กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2531 : 402) นอกจากนั้นการจัดห้องสมุดประชาชนก็ไม่สามารถจัดได้ครบถ้วน และทั่วถึงทุกอำเภอที่มีอยู่ถึง 718 อำเภอทั่วประเทศ แม้ว่ารัฐจะมีนโยบายจัดห้องสมุดประชาชนอำเภอให้ครบทุกอำเภอตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 ก็ตาม เนื่องจากฐานะการเงินการคลังของประเทศที่ไม่สามารถจัดสรรงบประมาณสนับสนุนได้อย่างเพียงพอนั่นเอง

2. การบริหารงานห้องสมุด ผลการศึกษาค้นคว้า พบว่า การบริหารงานห้องสมุดมีผลต่อการเจริญก้าวหน้าของห้องสมุดประชาชนมากที่สุด สิ่งส่งผลอย่างชัดเจนได้แก่ นโยบายการเพิ่มอัตราค่าจ้างของรัฐบาล กฎหมายและระเบียบเกี่ยวกับห้องสมุด การจัดองค์การบริหาร การบริหารงานบุคคล ตลอดจนมาตรฐานของห้องสมุดประชาชน ในระยะแรก (พ.ศ. 2459 - 2480) การบริหารงานห้องสมุดไม่มีรูปแบบที่เป็นมาตรฐาน ไม่มีบุคลากรที่ปฏิบัติงานในห้องสมุดโดยเฉพาะ อาศัยครู พระภิกษุ หรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายอื่นที่ว่างจากการสอนมาทำหน้าที่บรรณารักษ์ เป็นความช่วยเหลือของข้าราชการฝ่ายอื่น ๆ ที่ว่างจากงาน ต่อมาในระยะที่ 2 (พ.ศ. 2481 - 2521) เป็นระยะที่เร่งขยายงานห้องสมุดประชาชนออกไปสู่อำเภอมากที่สุด ในระยะนี้มีระเบียบวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชน คือ ระเบียบห้องสมุดสำหรับประชาชน ปี พ.ศ. 2492 และปี พ.ศ. 2495 ห้องสมุดเริ่มมีบุคลากรเป็นของตนเองในปี พ.ศ. 2494 เป็นอัตราบรรณารักษ์ลูกจ้างประจำ อย่างไรก็ตามอัตราดังกล่าวเมื่อเจ้าหน้าที่คนใดสอบได้วุฒิเพิ่มขึ้นก็มักจะขอโอนไปสู่ตำแหน่งอื่นที่มีฐานะมั่นคงกว่า ดังที่ สมาน แสงมลิ (2508 : 119) ระบุว่า ฐานะของบรรณารักษ์ในขณะนั้นไม่มั่นคง เพราะบรรณารักษ์ทั้งหมดไม่ได้เป็นข้าราชการ เป็นเพียงลูกจ้างเท่านั้น อัตราค่าจ้างก็ค่อนข้างน้อย มีเฉพาะในระดับจังหวัด ในระดับอำเภอเกือบจะไม่มี เพราะฉะนั้นเมื่อบรรณารักษ์มีฐานะไม่มั่นคง เป็นเพียงลูกจ้างก็จึงมีการเปลี่ยนงานอยู่เรื่อย ๆ จำเป็นต้องมีการอบรมบรรณารักษ์ไม่มีที่สิ้นสุด

ในระยะที่ 3 (พ.ศ. 2522 - 2532) เป็นช่วงที่ห้องสมุดประชาชนได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายการเพิ่มข้าราชการไม่ให้เกินปีละ 2 เปอร์เซนต์มากที่สุด เพราะในระยะนี้ห้องสมุดประชาชนจะอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของกรมการศึกษานอกโรงเรียนตามกฎหมาย กรมการศึกษานอกโรงเรียน เป็นกรมที่ตั้งขึ้นใหม่จำเป็นต้องขอบุคลากรมาทำงานเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ขออัตราค่าจ้างของเจ้าหน้าที่ห้องสมุดเพิ่มขึ้นเช่นกัน เมื่อกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้รับอัตราเพิ่มขึ้นปีละ 2 เปอร์เซนต์ก็จะถูกเฉลี่ยไปตามกองต่าง ๆ ที่สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน ห้องสมุดประชาชนที่ขาดแคลนบุคลากรอยู่เดิมแล้วก็จะไม่ได้รับการพิจารณาให้เพิ่มอัตราค่าจ้าง กรมการศึกษานอกโรงเรียนแก้ปัญหาโดยการมอบหมายให้นักการภารโรงทำหน้าที่บรรณารักษ์ไปพลางก่อน ซึ่งการที่ให้นักการภารโรงทำหน้าที่บรรณารักษ์เช่นนี้ไม่ถูกต้องตามหลักวิชา เพราะนักการภารโรงไม่ได้เรียนวิชาบรรณารักษศาสตร์มาโดยตรง และเป็นการปฏิบัติงานที่ไม่ตรงกับมาตรฐานกำหนดตำแหน่งที่สอบบรรจุเข้ามา ปัญหาดังกล่าวจึงสรุปได้ว่า การเพิ่มจำนวนห้องสมุดตามแผนงานไม่สอดคล้องกับนโยบายการเพิ่มข้าราชการปีละไม่เกิน 2 เปอร์เซนต์ จึงต้องแก้ปัญหาโดยให้นักการภารโรงทำหน้าที่บรรณารักษ์แทนไปพลางก่อน นอกจากนั้นการเสนองบการแบ่งส่วนราชการของกรมการศึกษานอกโรงเรียนหรือโครงสร้างของการบริหารงานนั้น ไม่ให้ความสำคัญกับห้องสมุดประชาชนเท่าที่ควร หน่วยงานที่รับผิดชอบห้องสมุดประชาชนมีฐานะเป็นงาน ๆ หนึ่ง ในสังกัดกองปฏิบัติการ ไม่มีโอกาสเติบโตขยายต่อไปในภายภาคหน้าได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาดูกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2524 ข้อ 43 ที่ระบุว่าเมื่อมีการประกาศจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนขึ้นในจังหวัดใดแล้ว ก็ให้ยุบรวมห้องสมุดประชาชนมาเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์ เรื่องนี้ แม้มาส ชาลิต (2528 : 27) จะข้อคิดที่ว่าขาดความเป็นเอกลักษณ์ของห้องสมุดประชาชน เมื่อเป็นเช่นนี้ห้องสมุดประชาชนก็เหมือนเป็นงานฝากที่ฝากไว้ในงานอื่น ๆ โอกาสที่จะเจริญเติบโตเป็นตัวของตัวเองยาก ความจริงแล้วห้องสมุดประชาชนโดยลักษณะแล้วเป็นทั้งสถานศึกษา และสถานวัฒนธรรมเป็นตัวของตัวเอง

บรรพารักษ์ที่มีวุฒิทางบรรพารักษ์ศาสตร์อย่างเดียวยังไม่เพียงพอที่จะทำงานในห้องสมุดประชาชนคงต้องอาศัยผู้ทรงวุฒิด้านอื่น ๆ มาร่วมกันปฏิบัติหน้าที่ให้สมบูรณ์ต่อไป

3. กฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง

ตั้งแต่เริ่มจัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนในปี พ.ศ. 2459 จนกระทั่งพัฒนาการมาเป็นห้องสมุดประชาชน ยังไม่มีกฎหมายห้องสมุดบังคับใช้การปฏิบัติงาน เริ่มแรกปี พ.ศ. 2459 อาศัยข้อคิดเห็นในการจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนของพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ เป็นแนวปฏิบัติ ต่อมาดำรงระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2492, 2495 และระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2523, 2524 และระเบียบกรมการศึกษานอกโรงเรียนว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2529 เป็นหลักในการปฏิบัติงาน จึงสรุปได้ว่าการที่ห้องสมุดประชาชนไม่พัฒนาการเท่าที่ควรจะเป็น เนื่องมาจากขาดกฎหมายรับรองสถานภาพนั่นเอง

4. ด้านอื่น ๆ

นอกจากพัฒนาการที่สำคัญดังกล่าวมาแล้ว ยังมีพัฒนาการที่น่าสนใจอื่น ๆ อีกดังนี้

4.1 สภาพการอ่านในสังคมไทย ผลจากการประชุมสัมมนาระดับชาติว่าด้วยการณรงค์เพื่อพัฒนาการอ่าน ระหว่าง 23 - 25 กันยายน 2528 ณ กระทรวงศึกษาธิการสรุปได้ว่า สภาพของการอ่านในสังคมไทยยังพัฒนาไปได้ไม่ถึงระดับสากล กล่าวคือ ผู้เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 2 แล้ว ยังอ่านหนังสือไม่ออก ไม่รู้จักประสมคำ บางคนอ่านออก แต่ก็ไม่แตกฉาน บางคนอ่านได้ช้าจึงไม่เกิดความเพลิดเพลินในการอ่าน ยังไม่ใช้เวลาว่างเพื่อการอ่านอย่างจริงจัง เด็กบางกลุ่มไม่มีโอกาสได้อ่าน ทั้งนี้เป็นผลมาจากสังคมไทยยังไม่เป็นสังคมการอ่านอย่างแท้จริง ครอบครัวคนไทยส่วนใหญ่มิใช่ครอบครัวนักอ่านด้วย ดังนั้น ครอบครัวและสังคมจึงมีอิทธิพลมากในการส่งเสริมการอ่าน และสร้างบรรยากาศของการอ่าน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ พัฒนาการและกิจกรรมของห้องสมุดประชาชนขยายไปได้อย่างเชื่องช้า

4.2 สภาพสิ่งพิมพ์ สิ่งพิมพ์มีจำนวนน้อย อัตราการเพิ่มไม่สม่ำเสมอ สิ่งพิมพ์มีราคาแพงและมีการกระจายไม่ทั่วถึง และที่สำคัญห้องสมุดไม่ได้รับงบประมาณเงินจำนวนที่เพียงพอ แม้มาส ชาลิต (2530 : 128) ได้เสนอแนะเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวคือ ให้รัฐบาลเพิ่มงบประมาณเพื่อขยายบริการห้องสมุดให้ทั่วถึงทั่วประเทศ โดยเฉพาะห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ห้องสมุดโรงเรียน และเพิ่มงบประมาณในการซื้อหนังสือและจัดกิจกรรม เพื่อส่งเสริมและสร้างนิสัยในการอ่านให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนทั่วประเทศ

4.3 กิจกรรมส่งเสริมการอ่าน ห้องสมุดประชาชนไม่ได้จัดกิจกรรมที่สำคัญต่อเนื่อง เช่น การเล่านิทาน การประกวดการอ่าน - เขียน การทนายนิทาน การแข่งขันเกม การอภิปราย - โต้วาที ฯลฯ ทั้งนี้ เนื่องจากขาดแคลนบุคลากรที่มีความสามารถในการจัดกิจกรรมดังกล่าว ขาดอุปกรณ์ในการจัด และบรรณารักษ์ไม่เห็นความสำคัญของการจัดกิจกรรม จึงทำให้ประชาชนไม่ได้รับประโยชน์เต็มที่ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2531 : 38 - 39)

5. ด้านปัญหาและอุปสรรคของห้องสมุดประชาชน

เนื่องจากการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนมีหลายระดับ เช่น ห้องสมุดประชาชนจังหวัด ห้องสมุดประชาชนอำเภอ ห้องสมุดประชาชนตำบล ซึ่งอยู่กระจัดกระจายทั่วประเทศ สภาพภูมิศาสตร์ และสภาพสังคมวัฒนธรรมประเพณีแตกต่างกันจึงมีปัญหามาก ปัญหาที่สำคัญ ซึ่งกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2531 : 57 - 68) ได้ดำเนินการติดตามผลการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนจังหวัดมีแตกต่างกันสรุปได้ดังนี้

5.1 ขาดความเข้าใจด้านการบริหารงาน ระหว่างฝ่ายการศึกษามวลชนของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดกับ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภอ ในด้านการปฏิบัติหน้าที่

5.2 มีการตั้งคณะกรรมการห้องสมุดไม่ครบทุกจังหวัด และจังหวัดที่มีคณะกรรมการห้องสมุดอยู่แล้วก็มีการประชุมกันน้อยครั้ง

5.3 ขาดการพัฒนารูปแบบการประชาสัมพันธ์งานห้องสมุด รูปแบบใหม่ ๆ ที่ดึงดูดใจให้ประชาชนมาใช้บริการของห้องสมุดมากขึ้น

- 5.4 ผู้บริหารเห็นความสำคัญเรื่องกรณีเฝ้าติดตามผลห้องสมุดประชาชนน้อย
เกินไป
- 5.5 การทำบัตรรายการหนังสือส่วนใหญ่ไม่เป็นปัจจุบัน
- 5.6 บุคลากรห้องสมุดที่มีความรู้งานเทคนิคมีน้อย และมีงานห้องสมุดที่จะต้อง
ทำมาก
- 5.7 กิจกรรมงานห้องสมุดที่สำคัญส่วนใหญ่ไม่ได้จัดได้แก่ กิจกรรมเกี่ยวกับการ
ให้ความรู้เรื่องประเพณีและวัฒนธรรม การเล่านิทาน การประกวดการอ่าน การแข่งขันเกม
 ทั้งนี้เนื่องจากขาดอุปกรณ์การจัด บุคลากรห้องสมุดมีน้อย และไม่เข้าในระบบการจัด
- 5.8 มีการจัดทำแผนผังการใช้ห้องสมุดบริเวณภายในน้อย
- 5.9 ครุภัณฑ์ห้องสมุดบางแห่ง เช่น ชั้นหนังสือ ไม่เพียงพอ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษานอกโรงเรียน

1. กรมการศึกษานอกโรงเรียนควรยกฐานะงานห้องสมุดประชาชนเป็นอิสระให้เป็นฝ่าย หรือเป็นกอง เช่นเดียวกับงานหรือกองอื่น ที่อยู่ในกรมการศึกษานอกโรงเรียน ทั้งนี้ เพื่อให้การบริหารงานห้องสมุดมีสภาพคล่องตัวยิ่งขึ้น บุคลากรของห้องสมุดก็จะมีโอกาสได้ขยายระดับตำแหน่งเพิ่มสูงขึ้น เพราะมีปริมาณ และคุณภาพของงานแตกต่างไปจากเดิม ขณะนี้หน่วยงานที่รับผิดชอบห้องสมุดประชาชนมีฐานะเป็นเพียงงาน ๆ หนึ่งงานสังกัดกองส่งเสริมปฏิบัติการเท่านั้น แต่ควบคุมดูแลบุคลากรห้องสมุดทั่วประเทศ ถึง 719 คน ในปี พ.ศ. 2531
2. กรมการศึกษานอกโรงเรียนควรวางแนวทางให้มีการใช้เกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2532 เป็นขั้นตอน และระยะเวลาอย่างชัดเจน มิใช่เพียงแต่ประกาศใช้เกณฑ์อย่างเดียว

3. กรมการศึกษานอกโรงเรียนควรปรับปรุงโครงสร้างการบริหารงานของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนใหม่ โดยกำหนดให้ห้องสมุดประชาชนมีฐานะเป็นฝ่าย ๆ หนึ่งงานศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด เพื่อให้สอดคล้องตามข้อ 1 ด้วย

ข้อเสนอแนะสำหรับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด

1. ผู้บริหารศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ควรให้ความสำคัญแก่ห้องสมุดประชาชนมากกว่าที่เป็นอยู่ เช่น การมอบหมายงานห้องสมุดให้เจ้าหน้าที่ห้องสมุดงานเดียวโดยไม่มอบงานอื่นเพิ่มให้อีกเพราะงานในห้องสมุดมีมาก บุคลากรไม่เพียงพอ
2. ผู้บริหารควรจัดสรรเงินนอกงบประมาณให้ห้องสมุดด้วย ซึ่งได้แก่เงินบำรุงการศึกษา เพราะห้องสมุดอาศัยเงินงบประมาณอย่างเดียวเพื่อจัดซื้อหนังสือ หรือจัดกิจกรรมอย่างอื่นจะไม่เพียงพอ ต้องอาศัยเงินบำรุงการศึกษาเพิ่มเติมด้วย

ข้อเสนอแนะสำหรับบรรณารักษ์

1. บรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุด ควรจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านให้ต่อเนื่อง เช่น การเล่านิทาน การแข่งขันเกม การประกวดการอ่าน ทั้งนี้เพื่อเพิ่มจำนวนสมาชิกของห้องสมุดให้มากขึ้น
2. บรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุด ควรแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ โดยเฉพาะความรู้ด้านวิชาบรรณารักษศาสตร์ เพราะเป็นวิชาที่ต้องใช้ปฏิบัติงานเป็นประจำทุกวัน จะเข้ารับการอบรมหรือลาศึกษาต่อโดยตรงก็ได้
3. บรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุด ควรเป็นผู้บริหารงานห้องสมุดด้วย มิใช่ทำหน้าที่ให้บริการอย่างเดียว

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาทดลองหารูปแบบใหม่ ๆ ที่มุ่งใจให้ประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียน
มาใช้บริการห้องสมุดมากกว่านักเรียนนักศึกษา

มกราคม

บรรณานุกรม

"กฎ ก.พ.ฉบับที่ 580 (พ.ศ. 2511," ราชกิจจานุเบกษา. 85 (38); 30 เมษายน 2511.

"กศน. ระดมกำลังนักศึกษาวางแผนสู่ภาวะความเป็นเยี่ยม เน้นเสริมต่อจุดดี ปรับจุดด้อยและ
เพิ่มสิ่งใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม," ข่าวการศึกษานอกโรงเรียน.
26 ตุลาคม 2532. หน้า 1.

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. การประเมินผลโครงการศูนย์บริการข่าวสารข้อมูลอำเภอ
ปีงบประมาณ 2528. กรุงเทพฯ : กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2528.
อัดสำเนา.

..... 9 ปีกรมการศึกษานอกโรงเรียน. กรุงเทพฯ : กรมการศึกษานอกโรงเรียน,
2531.

..... คำสั่งที่ ศธ.1104/1415 เรื่อง การเก็บรักษาเงินของห้องสมุดประชาชน.
ลงวันที่ 31 มกราคม 2528.

..... คำสั่งที่ ศธ.1104/1098 เรื่อง โครงการรับประชาชนมาใช้ห้องสมุด ลงวันที่
27 มกราคม 2529.

..... คำสั่งที่ ศธ.1104/6649 เรื่อง การเก็บเงินบำรุงการศึกษานในห้องสมุดประชาชน
ลงวันที่ 18 มิถุนายน 2529.

..... คำสั่งที่ ศธ.1104/6678 เรื่อง โครงการพัฒนาและปรับปรุงห้องสมุดประชาชน
ลงวันที่ 7 กรกฎาคม 2530.

..... คำสั่งที่ ศธ.1104/ว.10719 เรื่อง อนุมัติข้าราชการในสังกัดเป็นกรรมการ
คัดเลือกบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนดีเด่น ประจำปี 2530 ลงวันที่ 19 ตุลาคม
2530.

..... คำสั่งที่ ศธ.1102/11317 เรื่อง โครงการพัฒนาระบบประสานงานการศึกษา
นอกโรงเรียนระดับอำเภอ ลงวันที่ 5 พฤศจิกายน 2530.

- การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. คำสั่งที่ ศธ.1104/ว 6148 เรื่อง บทบาทหน้าที่ของ
 ห้องสมุดประชาชน ลงวันที่ 6 กรกฎาคม 2531.
- คำสั่งที่ ศธ.1104/ว 10558 เรื่อง โครงสร้างการบริหารงานของสถานศึกษา
 สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน ลงวันที่ 16 พฤศจิกายน 2531.
- คำสั่งที่ ศธ.316/2032 เรื่อง 9 หัวข้อเกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชนของกรม
 การศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ.2532 ลงวันที่ 30 มีนาคม 2532.
- คำสั่งที่ ศธ.1104/4591 เรื่อง การอนุมัติเปลี่ยนแปลงวันหยุดทำงานของห้อง
 สมุดประชาชน ลงวันที่ 16 มิถุนายน 2532.
- คู่มือปฏิบัติราชการ 2 กฎหมาย ระเบียบ คำสั่ง หลักเกณฑ์ แนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง
 กับการศึกษานอกโรงเรียน (เล่ม 3). กรุงเทพฯ : กองปฏิบัติการ, 2530.
- นโยบายและเป้าหมายการจัดการศึกษานอกโรงเรียนประจำปีงบประมาณ 2531.
 กรุงเทพฯ : กองแผนงานและวิจัย, 2529. อัดสำเนา.
- บทบาทของคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษานอกโรงเรียน (พ.ศ.2514-
 2530). กรุงเทพฯ : กองแผนงานและวิจัย, 2531.
- ผลการปฏิบัติงาน 31 ของการปฏิบัติการ. กรุงเทพฯ : กองปฏิบัติการ, 2532.
 อัดสำเนา.
- แผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 5 (พ.ศ.2525-2529). กรุงเทพฯ :
 กองแผนงานและวิจัย, 2524.
- แผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ฉบับที่ 6 (2530-2534). กรุงเทพฯ :
 กองแผนงานและวิจัย, 2529.
- แผนอัตรากำลัง 3 ปี (ปีงบประมาณ 2531-2533) ส่วนที่ 2 บันทึกรายละเอียด
 การปรับปรุงการแบ่งงานภายในและการกำหนดตำแหน่ง. กรุงเทพฯ : กองการ
 เจ้าหน้าที่, 2529. อัดสำเนา.

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. มาตรฐานกำหนดตำแหน่งข้าราชการพลเรือน 50 สายงาน

ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน เรื่อง "การพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน"

๗ ส่วน. จังหวัดลำปางระหว่างวันที่ 22-25 สิงหาคม 2527. กรุงเทพฯ :

กองปฏิบัติการ, 2527. อัดสำเนา.

..... รายงานการประชุมสัมมนานักบริหารการศึกษานอกโรงเรียน. กรุงเทพฯ :

กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน, 2523.

..... รายงานการประเมินผลการดำเนินงานห้องสมุดประชาชน ปี 2532. กรุงเทพฯ :

กองแผนงานและวิจัย, 2532. อัดสำเนา.

..... รายงานการสัมมนาผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียน ปีงบประมาณ 2531 ครั้งที่ 1

25-29 เมษายน 2531 ณ โรงแรมไพสิม จ.พิษณุโลก. กรุงเทพฯ : กองปฏิบัติการ,

2531. อัดสำเนา.

..... รายงานผลการปฏิบัติงาน ปีงบประมาณ 2527. กรุงเทพฯ : กองแผนงานและ

วิจัย, ม.ป.ป.

..... วิวัฒนาการทางการศึกษานอกโรงเรียนของไทย. กรุงเทพฯ : กองพัฒนาการ

ศึกษานอกโรงเรียน, 2527.

..... สถิติการศึกษานอกโรงเรียน ปีงบประมาณ 2528. กรุงเทพฯ : กองปฏิบัติการ,

2528.

..... สถิติปี 2529 งานอุปกรณ์การศึกษาและสื่อการสอน. กรุงเทพฯ : กองปฏิบัติการ,

2530. อัดสำเนา.

..... สรุปผลการสัมมนาเกี่ยวกับงานการศึกษานอกโรงเรียน ระหว่างผู้บริหารการศึกษา

นอกโรงเรียน และศึกษานิเทศก์ (ทั้ง 5 ภาค) กรมการศึกษานอกโรงเรียน ปี 2527.

กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์, 2527. อัดสำเนา.

..... 2530 ผลการปฏิบัติงานของการปฏิบัติการ. กรุงเทพฯ : กองปฏิบัติการ, 2531.

- การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. สู่ความเป็นเยี่ยม รายงานผลการประชุมสัมมนาผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียนครั้งที่ 1 ปีงบประมาณ 2533 ระหว่างวันที่ 8-11 ธันวาคม 2532 ๗ พัทยา จ.ชลบุรี. กรุงเทพฯ : กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2533. อัดสำเนา.
- เอกสารวันการศึกษานอกโรงเรียน. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการกรม, 2527.
- โกวิท วรพิพัฒน์. "คำกล่าวรายงานของนายโกวิท วรพิพัฒน์ หัวหน้ากองการศึกษาผู้ใหญ่," การศึกษาผู้ใหญ่. 3 : 2-6 ; มกราคม 2512.
- "สัมมนาอธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน," วารสารห้องสมุด. 28(2) : 15-25 ; เมษายน-มิถุนายน 2527.
- ขจร สุขพานิช. "ข้อคิดเห็นและการวิจัยค้นคว้าทางประวัติศาสตร์," วารสารประวัติศาสตร์. 8(1) : 1-28 ; มกราคม-เมษายน 2526.
- "ข่าวห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน," วิทยากรย์. 18 : 49, 226, 457, 511, 658, 860, 1000, 1134, 1343, 1443, 1657 ; 2460-2461. (รวมเล่ม)
- วิทยากรย์. 17 : 933, 1220; 2459 - 60. (รวมเล่ม)
- วิทยากรย์. 18 : 49, 226, 457, 511, 658, 860, 1000, 1134, 1443, 1657 : 2460 - 2461. (รวมเล่ม)
- วิทยากรย์. 19 : 90, 171, 353, 508, 776, 845, 904, 1104, 1259, 1504, 1588, 1840, 1925; 2461 - 62. (รวมเล่ม)
- วิทยากรย์. 20 : 231, 382, 558, 735, 899, 975, 1195, 1335, 1525, 1709, 1871 ; 2462 - 63. (รวมเล่ม)
- วิทยากรย์. 21 : 102, 272, 387, 484, 709, 839, 1033, 1574; 2463 - 64. (รวมเล่ม)
- วิทยากรย์. 22 : 103, 197, 397, 556, 638, 863, 929, 1130, 1431, 1558, 1717 ; 2464 - 65. (รวมเล่ม)

"ข่าวห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน," วิทยาสาร. 23 : 58, 212, 344, 746,

813, 872, 996, 1119, 1254, 1397 ; 2465 - 66. (รวมเล่ม)

..... วิทยาสาร. 24 : 66, 756 ; 2466 - 67. (รวมเล่ม)

..... วิทยาสาร. 25 : 758 ; 2467 - 68. (รวมเล่ม)

..... วิทยาสาร. 26 : 757 ; 2468 - 69. (รวมเล่ม)

..... วิทยาสาร. 27 : 809 ; 2469 - 70. (รวมเล่ม)

..... วิทยาสาร. 28 : 636 - 637 ; 2470 - 71. (รวมเล่ม)

..... วิทยาสาร. 29 : 821 ; 2471 - 72. (รวมเล่ม)

..... วิทยาสาร. 30 : 687 ; 2472 - 73. (รวมเล่ม)

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. รายงานสภาพการจัดการศึกษานอกโรงเรียน

ของหน่วยงานของรัฐ พ.ศ. 2515-2519. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการ

การศึกษาแห่งชาติ, 2521. อัดสำเนา.

"โครงการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนอำเภอ," เครือข่าย. 13 : 2 ; กันยายน 2534.

จารึก อยะวงค์. พัฒนาการของการบริหารการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทย.

วิทยานิพนธ์ ค.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523. อัดสำเนา.

จิรายุ ดาศรี. "ห้องสมุดประชาชน : แหล่งการศึกษานอกโรงเรียนที่ถูกลืม," การศึกษา

นอกระบบ. 15(86) : 16-25 ; มกราคม-กุมภาพันธ์ 2521.

จิราภา รัตนศิริ. การพัฒนาการศึกษาผู้ใหญ่ในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2504-2523.

วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525. อัดสำเนา.

จันทน์ วนิชกุล. "สภาพการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนของกรมการศึกษานอกโรงเรียน

ในปัจจุบัน," ห้องสมุด. 28(2) : 26-71 ; เมษายน-มิถุนายน 2527.

..... "เอกภาพของห้องสมุดประชาชน," ใน เอกสารการประชุมทางวิชาการ เรื่อง

สารนิเทศกับการพัฒนาประเทศ. หน้า 1-10 กรุงเทพฯ : สมาคมห้องสมุด

แห่งประเทศไทย, 2527. อัดสำเนา.

เจริญผล สุวรรณโชติ. "ห้องสมุดกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม," วารสารมิตรครู.

25(19) : 34-36 ; ปีที่แรก 15 ตุลาคม 2526.

..... "แนวการพัฒนาห้องสมุดประชาชนของกรมการศึกษานอกโรงเรียน," ใน
เอกสารการอบรมบรรณารักษ์ และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดประจำปี 2531. หน้า 25-30.

กรุงเทพฯ : กองปฏิบัติการ, 2531. อัดสำเนา.

ชลทิพย์ เอี่ยมสาอังกค์. "องค์ประกอบที่ส่งผลต่อนิสัยรักการอ่านของประชาชน," ใน
เอกสารการอบรมบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชน 2531. หน้า 80-85.

กรุงเทพฯ : กองปฏิบัติการ, 2531. อัดสำเนา.

เชเดย์, ยอร์ช. ประชุมจารึกสยามภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
โสภณพิพรรฒธนากร, 2467.

พัชราวุธ สุทธิสงคราม. พระประวัติและพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ
ปรมานุชิตชิโนรส. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2525.

ดำรงราชานุภาพ, กรมพระยา. ตำนานหอพระสมุด หอพระมณเฑียรธรรม หอพิพิธ
หอพุทธสาสนสังคหะ และหอสมุดสำหรับพระนคร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษร
เจริญทัศน์, 2512.

..... ประวัติสังเขปแห่งการจัดการศึกษาปรัตยบันแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ :
ม.ป.ท., 2480.

ทองอยู่ แก้วไทรธะ. "บทบรรณาธิการ," การศึกษานอกโรงเรียน. 25(142) :
1-2 ; กุมภาพันธ์-มีนาคม 2531.

ทวี นาคบุตร. "ห้องสมุดประชั เช่น : ห้องครัวของเรา," การศึกษานอกโรงเรียน.
25(142) : 39-40 ; กุมภาพันธ์-มีนาคม 2531.

ธรรมการ, กระทรวง. รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 9 ประจำปีพุทธศักราช 2459.
กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2461.

..... รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 10 ประจำปีพุทธศักราช 2460. กรุงเทพฯ :
ม.ป.ท., 2462.

ธัญชาติ เหล่าพาณิชย์ และบุญเรือน แสงทอง. "ห้องสมุดประชาชนในสายตาของผู้บริหาร,"
ลานข่อย. (19)2 : 21-26 ; 2531.

ธานินทร์ ธรนิรัตนเกษม. การพัฒนาศึกษาผู้ใหญ่ในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2483-2503. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526.

อัสสาเนา.

นนทนา เผือกผ่อง. บรรณารักษศาสตร์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 6 กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
 รามคำแหง, 2528.

นวลจันทร์ รัตนกร. บันทึกเรื่อง หนังสือในสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.,
 2524.

นิยม รัฐอมฤต วิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ และ พูนศรี สงวนชีพ. ระเบียบปฏิบัติราชการและ
การเลขานุการ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522.

บุญเกื้อ หลงสวัสดิ์. สภาพและเกณฑ์ปกติของห้องสมุดประชาชนจังหวัด ซึ่งเป็นที่ตั้งเขต
การศึกษา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 ประสานมิตร, 2519. อัสสาเนา.

บุญเจือ องค์กรดิษฐ์. ความเป็นมาของการบริหารการศึกษา. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ,
 2505.

บุญทา วิสวไพศาล. "บทบาทของห้องสมุดประชาชนต่อการศึกษานอกระบบ," ใน การศึกษา
ตลอดชีวิต รวมบทความการศึกษานอกระบบโรงเรียน เล่ม 5. หน้า 310-325.
 กรุงเทพฯ : กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2528.

บุญเรือน แสงทอง. การศึกษาความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อรูปแบบการบริการข่าวสาร
ข้อมูลของห้องสมุดประชาชนอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง. วิทยานิพนธ์
 ศศ.ม., กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529.
 อัสสาเนา.

- บุบผา เจริญทรัพย์. การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนต่อบริการห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัด สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในภาคเหนือของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ อ.ม., กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519. อัดสำเนา.
- ประเทศไทย พ.ศ.2509 รายงานประจำปีของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2509.
- ประวัติครู 16 มกราคม 2506. กรุงเทพฯ : ศรุสภา, 2506.
- "บทห้องสมุด กศน.ยังขาดบรรณารักษ์," มติชน. 11 มีนาคม 2531. หน้า 17.
- พระราชกฤษฎีกาตรึงสิ่งราชการในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2507.
- พัชรินทร์ ชันทอง. การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนต่อบริการห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัด สังกัดกระทรวงศึกษาธิการในภาคใต้ของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519. อัดสำเนา.
- พินิต กาญจนวงศ์. "บทบาทของ ศอ.ศอ. ต่อการอบรมผู้ใหญ่ในชนบท," วารสารการศึกษาผู้ใหญ่. 10(57) : 19-28 ; มีนาคม-เมษายน 2516.
- การดี รัตนอุดม. ความต้องการในการศึกษาต่อเนื่องของบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ อ.ม., กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527. อัดสำเนา.
- มนูญ ลานไธสง. นโยบายการจัดการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468). วิทยานิพนธ์ กศ.ม., กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521. อัดสำเนา.
- เนิ่นมาน ขวลิต. คู่มือบรรณารักษศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : เกษมบรรณกิจ, 2511.
- เนิ่นมาส ขวลิต, บรรณาธิการ. การสร้างสังคมการอ่านและการใช้สารนิเทศ Towards Reading and Information Society เอกสารวิชาการ จัดพิมพ์เนื่องในการประชุมใหญ่สามัญประจำปี 2530. กรุงเทพฯ : สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย, 2530.

แม้นมาส ชวลิต, บรรณาธิการ. "ห้องสมุดในประเทศไทย," จันทร์เกษม. (66) : 4-28 ; กันยายน-ตุลาคม 2508.

..... . "ห้องสมุดประชาชนของประเทศไทยในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต," การศึกษานอกโรงเรียน. 22(12) : 22-28 ; สิงหาคม-กันยายน 2528.

..... . รายงานการประชุมเรื่องพัฒนาการห้องสมุดในภาคใต้ของเอเชีย ณ กรุงเดลี ประเทศอินเดีย ระหว่างวันที่ 3-14 ตุลาคม 2503. กรุงเทพฯ : สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย, 2503. อัดสำเนา.

แม้นมาส ชวลิต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เฉลิมฤทธิ์ เขมชัย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านพัก ถนนสุขุมวิท จังหวัดกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ.2532.

แมคคอลวิน, โลออนเนล อาร์. การขยายกิจการของห้องสมุดประชาชน. แปลโดย แม้นมาส ชวลิต, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตำรวจ, 2500.

"ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยห้องสมุดสำหรับประชาชน พ.ศ.2492," วิทยจารย์. 48(12) : 61-67 ; ธันวาคม 2492.

ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 85 ตอนที่ 38 : 228-230 ; 30 เมษายน 2511.

ราวี กุลสมบูรณ์. วัดพระเชตุพนฯ : ห้องสมุดประชาชนแห่งแรกในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2508.

เรณู เปียชื่อ. "ห้องสมุดประชาชน," ใน เอกสารการอบรมศึกษานิเทศก์ หมายเลข 3 กิจกรรมงานการศึกษานอกโรงเรียน หน้า 1-60. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์, 2526. อัดสำเนา.

วิจิตร ศรีสะอ้าน และคนอื่น ๆ. "สถานภาพของห้องสมุดและบุคลากร," ห้องสมุด. 19(1) : 26-38 ; มกราคม-กุมภาพันธ์ 2518.

- วิชาการ, กรม. การรณรงค์เพื่อส่งเสริมนิสัยรักการอ่าน ตุลาคม-ธันวาคม 2528 สรุป
รายงานและเอกสารทางวิชาการ. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ, 2529.
- วิรัช ภูมิมาศ. "แนวความคิดในการพัฒนาห้องสมุดประชาชน," การศึกษานอกโรงเรียน
 25(142) : 4-6 ; กุมภาพันธ์-มีนาคม 2531.
- วิระ นวพันธ์. "การจัดห้องสมุดประชาชนและการดำเนินงานการศึกษาประชาชน,"
การศึกษาผู้ใหญ่. (32) : 16-24 ; มกราคม 2512.
- วิระชัย มีชอบธรรม. การพัฒนาการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์
 ศศ.ม., กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2519. อัดสำเนา.
- วุฒิชัย มุลศิลป์. นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 ประสานมิตร, 2512. อัดสำเนา.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมการศึกษานอกโรงเรียน. กรุงเทพฯ : กรมการศึกษานอก
 โรงเรียน, 2522.
- _____. การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่ของรัฐบาล. กรุงเทพฯ : กรมสามัญศึกษา,
 2483.
- _____. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507. กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ,
 2507.
- ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคกลาง. รายงานการประชุมประสานงานและประสานประโยชน์
ระหว่างศูนย์ภาคกลาง ศูนย์จังหวัด และศึกษานิเทศก์ ครั้งที่ 1/2529 ระหว่างวันที่
25-27 มีนาคม 2529 ณ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. ราชบุรี : ศูนย์การศึกษานอก
 โรงเรียนภาคกลาง, 2529. อัดสำเนา.
- _____. รายงานการประชุมประสานงานและประสานประโยชน์ ระหว่างศูนย์ภาค ศูนย์
จังหวัด และศึกษานิเทศก์ ครั้งที่ 1/2530 วันที่ 11-13 มีนาคม 2530 ณ ศูนย์
จังหวัดอุทัยธานี. ราชบุรี : ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคกลาง, 2530.
 อัดสำเนา.

- ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้. รายงานนิเทศติดตามผลห้องสมุดประชาชนในภาคใต้
ปี 2531. สงขลา : ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้, 2532. อัดสำเนา.
- ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ. การสำรวจความคิดเห็นแสดงความต้องการของ
บรรณารักษ์/เจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนจังหวัดและเภอ 16 จังหวัดภาคเหนือ พ.ศ.
2530. ลำปาง : ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ, 2530. อัดสำเนา.
- สมชัย ยุติธรรม. "รายงานการสำรวจสภาพและการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนสังกัด
กรมสามัญศึกษา พ.ศ. 2520-2521," ใน ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา.
หน้า 273-274. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2522,
- สมาน ลอยฟ้า. "บทบาทของวัดต่อการพัฒนาห้องสมุด," การศึกษานอกโรงเรียน.
21(117) : 37-40 ; ตุลาคม-พฤศจิกายน 2526.
- สมาน แสงมะลิ. "จากการศึกษาผู้ใหญ่สู่การศึกษานอกโรงเรียน," ใน ข่าวสารข้อมูลกับ
การพัฒนาคุณภาพชีวิต รวมบทความการศึกษานอกโรงเรียน เล่ม 6. หน้า 90-92.
_____. "นโยบายการจัดห้องสมุดประชาชน," การศึกษาผู้ใหญ่. (8) : 5-12 ;
มกราคม 2508.
- _____. "นโยบายการจัดห้องสมุดประชาชน," การศึกษาผู้ใหญ่. (31) : 20-22 ;
พฤศจิกายน 2511.
- _____. "10 นาทีทองจากอาจารย์สมาน แสงมะลิ อัดปลัดกระทรวงศึกษาธิการ,"
ใน 9 ปี กรมการศึกษานอกโรงเรียน. หน้า 117 - 124, กรุงเทพฯ :
กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน, 2531.
- สมบูรณ์ กุหลาบ. นโยบายของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ อ.ม.,
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515. อัดสำเนา.
- สมประสงค์ วิทยเกียรติ. "นโยบายและแนวปฏิบัติของรัฐต่อการศึกษานอกระบบ," ใน
เอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษาตลอดชีวิตและการศึกษานอกระบบ หน่วยที่ 9-15.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2532.

200 ปี ของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ, 2525.

"สรุปข่าวในวงการการศึกษา," วิทยาทารย์. 48(8) : 82-83 ; สิงหาคม 2492.

สภานักศึกษา, กรม. การศึกษาผู้ใหญ่ 2519. กรุงเทพฯ : กองการศึกษาผู้ใหญ่, 2520

..... คู่มือปฏิบัติงานห้องสมุดประชาชน. กรุงเทพฯ : กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสภานักศึกษา, 2520.

..... โครงการศูนย์การศึกษาประชาชน. กรุงเทพฯ : กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสภานักศึกษา ม.ป.ป.

..... ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่. กรุงเทพฯ : กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสภานักศึกษา, 2518.

..... รายงานการศึกษาผู้ใหญ่ประจำปี 2507. กรุงเทพฯ : กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสภานักศึกษา, 2510.

..... สรุปโครงการขอความช่วยเหลือจากธนาคารโลกเพื่อปรับปรุงงานการศึกษา
นอกโรงเรียน. กรุงเทพฯ : กรมสภานักศึกษา, 2518. จัดสำเนา.

สุชาติลักษณ์ อาทันทวงศ์. บรรณารักษศาสตร์มูลหัตถ์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2521.

..... รวมบทความบรรณารักษศาสตร์. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

..... "วิวัฒนาการของห้องสมุดในประเทศไทย," วารสารห้องสมุด. 8(2) :
191-202 ; มีนาคม-เมษายน 2507.

สุพรรณิ จิราทร. ห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
2523. จัดสำเนา.

สุพิศ ขาสกุล. "โครงการพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน (คณ.)," ใน เอกสารประกอบการ
การอบรมการสัมมนาบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชน วันที่ 1 เขตการศึกษา 9, 10,
และ 11 วันที่ 6-10 กันยายน 2520 ณ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ
จังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี : ศนอ., 2520. จัดสำเนา.

สุภัทรา ฉัตรเงิน. ห้องสมุดประชาชน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2525.

สุภาพร นาทีกาญจนกุล. การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนต่อบริการห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัด สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ อ.ม., กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

อัดสำเนา.

สุรพีร์ โหมานันท์. กฎหมายห้องสมุด. วิทยานิพนธ์ อ.ม., กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522. อัดสำเนา.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 แห่ง ศ.1 เบ็ดเสร็จศึกษาธิการ 19-41 ร.ศ.110-123 เล่ม 3.

. เอกสารรัชกาลที่ 6 แห่ง ศ.1 เบ็ดเสร็จศึกษาธิการ 1-14 พ.ศ.2453-2468 เล่ม 1.

ห้องสมุดแห่งประเทศไทย, สมาคม. มาตรฐานห้องสมุด. กรุงเทพฯ : สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย, 2533.

"อบรมบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชน," ราชกิจจานุเบกษา ฉบับวัฒนธรรมศึกษา. 2 : 1423; 22 พฤษภาคม 2500.

อารมย์ นารากุล. รายงานการฝึกงานกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา (26 มีนาคม-8 มิถุนายน 2516). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516. อัดสำเนา.

อารีย์ มะทะสุนทร. พัฒนาการของงานการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จประเภทครูอาสาสมัครเดินสอนในประเทศไทย. ปริญญานิพนธ์ กศ.ม., กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529. อัดสำเนา.

อุบล รอดเอี่ยม. การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนต่อบริการห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัด สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ อ.ม., กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519. อัดสำเนา.

Best, John W. Research in Education. 3rd ed. Englewood Cliffs :
s.n., 1977.

Gelfand, Morris A. The National Library and Library Development
and Training in Thailand. Bangkok : Unesco, 1962.

Good, Cater V. Dictionary of Education. 3rd ed. Chicaco : McGraw-
Hill, 1973.

Heintze, Ingebory. The Organization of the Small Public Library.
Paris : Unesco, 1963.

Lincoln, Sister Mary Edmund. "Cultural Significance of the
Minneapolis Public Library in Its Origins and Development :
a Study in the Relations of the Public Library and American
Society," in Library Science Dissertations 1925-1972.
edited by Gail A. Schlachter. p.73. Colorado : Libraries
Unlimited, 1974.

Shera, Jesse Hauk. "Foundations of the Public Library : the Origins
of the Library Movement in New England, 1829-1855," in
Library Science Dissertations, 1925-1972. edited by Gail
A.Schlachter. P.33., Colorado : Libraries Unlimited, 1974.

Spain, Frances Lander. "Libraries of South Carolina : Their Origins and Early History, 1700-1830," in Library Science Dissertations, 1925-1972. edited by Gail A. Schlachter. p.33., Colorado : Libraries Unlimited, 1974.

Walther, Lavern Arlene Doubt. "Legal and Governmental Aspects of Public Library Development in Indiana, 1816-1853," in Library Science Dissertations, 1925-1972. edited by Gail A. Schlachter. P.70., Colorado : Libraries Unlimited, 1974.

Webster's Third New International Dictionary. Masachusetts : Merriam Company, 1971.

הנהלת

ภาคผนวก ก

แจ้งความตั้งวิทยาทานสถานที่ของกระทรวงธรรมการ

(สำเนา)

แจ้งความ

ตั้ง วิทยาทานสถาน ของกระทรวงธรรมการ

วิทยาทานสถานนี้ตั้งขึ้นโดยอนุมัติของท่านเสนาบดี กระทรวงธรรมการ เพื่อ
วิทยานิเทศการบุญส่วนการเรียไร

มีเจ้าพนักงานนกระทรวงธรรมการเป็นผู้จัดการ ตั้งอยู่ที่ตึกมุมแถวสี่กั๊กวันตก
ต่อโรงเรียนแผนกที่ถนนเจริญกรุง จำนวนการแบ่งออกเป็นแผนกดังนี้คือ

1. ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชากรทั่วไปทั้งชาวบ้านชาววัด หญิงชายทั้งปวง
ปรารถนาจะมาอ่านไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมอย่างไร หนังสือที่จะมีนั้น คือ สมุดเรื่องต่าง ๆ
แลหนังสือพิมพ์ทั้งไทยแลต่างประเทศที่มีรูปภาพ แลสมุดเรื่องต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์ออกเป็นคราว

เวลาเปิดให้อ่านเป็นทานตั้งแต่ 2 โมงเช้าจน 2 ยาม แลมีน้ำรับประทานด้วย
ผู้ที่เข้ามาอ่านต้องประพฤติตามข้อบังคับสำหรับห้องอ่านนั้น

2. ห้องธรรมสภาจกฉาและเทศนา จะมีการเทศนาสั่งสอนธรรมแลวิทยากรต่าง ๆ
ทุกวันเอนเวลาบ่าย 4 โมงครึ่งจน 5 โมงครึ่ง แลวันพระบางวันจะมีธรรมสภาจกฉาสะวาที่
ประวาทเอนเวลาตั้งแต่ยาม 1 ไป ผู้ที่จะมาฟังเทศน์นั้นคือ บรรดาผู้ที่มีศรัทธาหลงเชื่อ ช่วยใน
วิทยาทานสถานนี้พวก 1 ปาฐกเลกรรมกถิกของสภาพวก 1 สมาชิกนเสมีนสภาพวก 1
นักเรียนโรงเรียนภาษาอังกฤษเวลาค่ำพวก 1 กับผู้ที่ได้รับอนุญาตพิเศษจากกรรมการพวก 1

3. เสมีนสภาเป็นที่ประชุมเสมีน เพื่อประโยชน์จะได้อ่านหนังสือ แลได้ยินได้ฟัง
การต่าง ๆ และจะมีการสั่งสอนด้วยวิชาบางวิชาแลกิจหน้าที่เสมีน เอก, โท, ตริ, จัตวา, สามัญ
เป็นต้น แล้วจะมีการสอบไล่ความรู้ผู้ที่เปนสมาชิกนั้น จะมีคุณวุฒิเพียงขึ้นใด กรรมการจะให้
ประกาศนียบัตรเป็นคู่มือ แลถ้าจะไม่มีกรทำเมื่อไร สภาจะช่วยเป็นธุระแนะนำที่จะหากรให้
ตามภูมิความรู้ เสมีนที่จะเข้าเปนสมาชิกนสภานี้ ต้องมีผู้มาแลรับรอง กรรมการจะได้

ปรึกษา กัน ควรจะยอมรับหรือไม่ยอมรับให้เป็นสมาชิก เพราะว่าที่ห้องประชุมมีกำหนดเพียง 114 คน จะต้องวางเงินประกันตัวขึ้นแรก 4 บาท ถ้าสอบไล่ได้รับประกาศนียบัตรแล้วจะคืนให้ กับต้องออกเงินบำรุงแก่สภารายเดือนให้ล่วงหน้า เดือนละ 32 อัฐ

ประโยชน์พิเศษของผู้เป็นสมาชิกในสภานี้ คืออ่านหนังสือได้ทั้งชั้นล่างชั้นบน จะแต่งเขียนหนังสือสิ่งใดในท้องสภาก็ได้ แลฟังเทศนาด้วย เพราะจะต้องสอบไล่ตามคำสั่งสอนนั้น แลมีน้ำร้อนน้ำชารับประทานด้วย ในเวลาที่เข้าไปในสภานั้นมีกรรมสิทธิ์เป็นไทยแก่ตน เสมอกันหมดตามข้อบังคับ

4. โรงเรียนภาษาอังกฤษเวลาค่ำ จะได้จัดห้องเรียนแลจ้างครูภาษาอังกฤษไว้สำหรับห้องเรียน เพื่อเสมียนหรือผู้ใดที่รับทำการในเวลากลางวันแลเวลาค่ำจะได้มีโอกาสบรรารัณจะเรียนภาษาอังกฤษก็เรียนได้ ยกแต่คืนวันโกนวันพระคงเรียนอาทิตย์หนึ่ง 5 คืน ๆ ซ้ำท่ม การสอนภาษาอังกฤษนั้นจะได้สอนตามหลักสูตรของกรมศึกษาธิการ เพราะจะได้เข้าสอบไล่ในที่ประชุมข้าหลวง... ผู้ใดบรรารัณจะเรียนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนนี้... บารุงค่าเช่าที่แลค่าจ้างครูสอนคน 1 เพียงเดือนละ... แต่ต้องให้ล่วงหน้าทุกเดือนเสมอไป แลมีประโยชน์... เทศนาคำสั่งสอนวันโกนแลธรรมสากัจฉาในวันพระ... หนังสือห้องชั้นล่างได้

กำหนดจะเปิดวิทยาทานสถานในวันที่ 11 พฤศจิกายน 114 ซึ่งเป็นวันพระราชพิธีฉัตรมงคลบรมราชาภิเษก ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยกเว้นภาษาอังกฤษเวลาค่านั้นต้องมีผู้สมัครเรียนลงชื่อถึง 30 คน จึงจะตั้งได้

กรรมการสภาจัดการวิทยาทานสถาน ปีที่ 1

นายก	พระมดุงสุลกฤต
อุปนายก	พระบรมวงษ์เธอพระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส
เลขานุการ	ขันวรพิทยพิจารณ์
ธนาการ	หลวงไตรวิศย์...
สาราณยกร	ขุนประเสริฐอักษร

ปฏิบัติคม	หลวงบรมราชเสวี
ผู้ช่วย	เลขานุการ หลวง...ดินฤเบศร์
ผู้ช่วย	ธนาการ ขุน...พิเศษ
ผู้ช่วย	สาราณียกร ขุน...ทริอักษรสาร
ผู้ช่วย	ปฏิบัติ หลวง...กิจโกศล
ที่ปรึกษา	หม่อมเจ้าเจียก
ที่ปรึกษา	ขุนนัดยัตติวรามา

ถ้าท่านผู้ใดได้ทราบการที่ตั้ง... ช่วยอุดหนุนให้เงินคราวเดียว... หรือให้เป็นวัสดุ
สิ่งของมีสมุดหนังสือต่าง ๆ เป็นต้น กรรมการจะมีความยินดีรับแลขอบพระเดชพระคุณ แล
ขอบคุณอย่างยิ่ง

ขอได้โปรดลงนาม และจำนวนเงิน จำนวนของลงในท้ายแบบนี้ จึ่งส่งมายังกรรมการ
ของวิทยาทาสถานนี้ เทอญ

ห้องกรรมการวิทยาทาสถาน

5 พฤศจิกายน ร.ศ. 114

ขุนวรพิทยวิจารณ์

เลขานุการ

(ข้อความที่...นั้น เป็นข้อความที่ขาดไป อ่านไม่ได้)

ภาคผนวก ข

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรฐนิยม ฉบับที่ ๑
เรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมือง

(สำเนา)

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี

ว่าด้วยรัฏฐนิยมฉบับที่ ๑

เรื่อง ภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี

ด้วยรัฐบาลพิจารณาเห็นว่า การที่ชาติไทยจะดำรงถาวรและเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปนั้น ย่อมต้องรู้ภาษาและหนังสือของชาติเป็นส่วนประกอบอันสำคัญ คณะรัฐมนตรี จึงได้ลงมติเป็น เอกฉันทให้ประกาศเป็นรัฏฐนิยมไว้ดังต่อไปนี้

1. ชนชาติไทย จะต้องยกย่อง เคารพ และนับถือภาษาไทย และต้องรู้สึกเป็นเกียรติยศในการพูดหรือใช้ภาษาไทย
2. ชนชาติไทยจะต้องถือว่า หน้าที่ของพลเมืองไทยที่ตีประการที่หนึ่งนั้นคือ ศึกษาให้รู้หนังสือไทยอันเป็นภาษาของชาติ อย่างน้อยต้องให้อ่านออกเขียนได้ ประการที่สองชนชาติไทยจะต้องถือเป็นหน้าที่อันสำคัญในการช่วยเหลือสนับสนุนแนะนำชักจูงให้พลเมืองที่ยังไม่รู้ภาษาไทย หรือยังไม่รู้หนังสือไทยให้รู้ภาษาไทย หรือให้รู้หนังสือไทยจนอ่านออกเขียนได้
3. ชนชาติไทยจะต้องไม่ถือเอาสถานที่กำเนิด ภูมิลำเนาที่อยู่ หรือสำเนียงแห่งภาษาที่พูดแปร่งไปตามท้องถิ่น เป็นเครื่องแสดงความแตกแยกกัน ทุกคนต้องถือว่าเมื่อเกิดมาเป็นชนชาติไทย ก็มีเลือดไทยและพูดภาษาไทยอย่างเดียวกัน ไม่มีความแตกต่างกันในการกำเนิดต่างท้องถิ่นหรือพูดภาษาไทยด้วยสำเนียงต่าง ๆ กัน
4. ชนชาติไทยจะต้องถือเป็นหน้าที่ในการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีแห่งชาติ ช่วยแนะนำชักชวนกันสั่งสอนผู้ที่ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจหน้าที่พลเมืองดีของชาติให้รู้ได้ เข้าใจในหน้าที่พลเมืองดีแห่งชาติ

ประกาศมา ณ วันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2483

(ลงนาม) ปิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

ภาคผนวก ค

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยห้องสมุดสำหรับประชาชน พ.ศ. 2492

(สำเนา)

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ

ว่าด้วย

ห้องสมุดสำหรับประชาชน

พ.ศ. 2492

โดยที่รัฐบาลได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภาว่า จะดำเนินการจัดตั้งห้องสมุดสำหรับประชาชน และส่งเสริมการศึกษาของประชาชนให้เป็นไปโดยแพร่หลาย กระทรวงศึกษาธิการจึงเห็นสมควรวางระเบียบว่าด้วยห้องสมุดสำหรับประชาชนไว้ดังต่อไปนี้

1. ระเบียบนี้เรียกว่า "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดสำหรับประชาชน"
2. ตั้งแต่วันใช้ระเบียบนี้ ให้ยกเลิกบรรดาข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งที่ระเบียบนี้ได้กำหนดไว้แล้ว หรือที่ขัดแย้งกับระเบียบนี้
3. ห้องสมุดสำหรับประชาชนจัดตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์นี้
 - (1) เป็นสถานที่เผยแพร่วิทยาทาน โดยการให้อ่านและค้นคว้าสารทงหนังสือ ตำราในห้องสมุด
 - (2) เป็นที่เผยแพร่ชักนำ หรือปลุกฝังนิสัยให้รักการอ่านหนังสือและรักการค้นคว้าหาความรู้จากการอ่านหนังสือในบรรดาประชาชน
 - (3) เป็นที่อบรมให้ความรู้แก่ประชาชน โดยการจัดให้มีปาฐกถา การสนทนา หรือให้ความรู้ด้วยทัศนศึกษา และการศึกษาประชาชนในเรื่องความรู้ทั่วไป
4. การจัดตั้งห้องสมุดสำหรับประชาชน ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการจังหวัดอาจจัดเป็นห้องสมุดประจำที่หรือเคลื่อนที่ก็ได้ แต่ทั้งนี้ต้องได้รับอนุมัติจากกระทรวงศึกษาธิการก่อน ทั้งในส่วนจำนวนห้องสมุดที่จะจัดตั้งพร้อมด้วยงบประมาณ

5. การจัดตั้งห้องสมุดสำหรับประชาชน ให้พิจารณาสถานที่ซึ่งการติดต่อไปมาสะดวกไม่ไกลจากชุมชน และมีสิ่งแวดล้อมเหมาะสมที่จะเป็นสถานศึกษาหาความรู้จากการอ่าน และการค้นคว้า

ถ้าไม่มีสถานที่โดยเอกเทศ ก็อาจจัดตั้งร่วมกับกิจการแห่งอื่นในสาขาการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งมีสำนักงานหรือสถานที่อยู่แล้วก็ได้ เช่น โรงเรียนผู้ใหญ่หรือสำนักงานการศึกษาประชาชน เป็นต้น

6. ห้องสมุดสำหรับประชาชน จะต้องใช้เวลาเปิดและปิดทำการเป็นระเบียบ โดยปกติเวลาเปิดทำการแต่ 9.00 น. ถึง 17.00 น. และให้เปิดทำการทุกวัน เว้นวันจันทร์ และวันอาทิตย์ตอนบ่าย สำหรับวันหยุดราชการ และวันหยุดนักขัตฤกษ์นั้น ให้คณะกรรมการอำนวยการห้องสมุดพิจารณาโดยเหมาะสมว่า ควรจะเปิดทำการและจะปิดทำการอย่างไร

7. ห้องสมุดสำหรับประชาชน เปิดสำหรับประชาชนทั่วไป แต่ประชาชนที่จะเข้ามาใช้สิทธิจะต้องอยู่ในระเบียบวินัยและข้อบังคับ ซึ่งคณะกรรมการอำนวยการห้องสมุดจักได้วางไว้ เพื่อให้การจัดห้องสมุดสำหรับประชาชนได้ผลตามวัตถุประสงค์ และป้องกันไม่ให้สิทธิอื่นนอกเหนือไปจากที่คณะกรรมการอำนวยการได้ระบุอนุญาตไว้ เช่น ไม่ใช้เป็นสถานที่นัดหมายประชุมปรึกษาหารือกันอันเป็นเรื่องราวส่วนตัว หรือไม่ใช้เป็นสถานที่พักแรมหลับนอน หรือเพื่อความบันเทิงอย่างอื่น เป็นต้น

8. ให้มีคณะกรรมการสำหรับอำนวยการห้องสมุดคณะหนึ่ง ซึ่งคณะกรรมการจังหวัดเป็นผู้แต่งตั้งโดยการคัดเลือก หรือโดยการจัดให้มีการออกเสียงเลือกตั้งจากผู้เป็นสมาชิกประจำของห้องสมุดนั้น กรรมการอำนวยการห้องสมุดนี้มีจำนวนอย่างต่ำ 3 นาย อย่างสูงไม่เกิน 5 นาย และให้ศึกษาธิการจังหวัด หรือศึกษาธิการอำเภอแล้วแต่กรณีเป็นกรรมการโดยตำแหน่งด้วย

9. คณะกรรมการอำนวยการห้องสมุดมีหน้าที่

- ก. วางระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับห้องสมุด เช่น การรับบุคคลเข้าเป็นสมาชิก
ประชาชนของห้องสมุด เป็นต้น
- ข. วางระเบียบเกี่ยวกับการให้อ่านและยืมหรือให้เช่าหนังสือในห้องสมุด
- ค. แต่งตั้งบรรณารักษ์ห้องสมุด หรือผู้ช่วยบรรณารักษ์ห้องสมุด
- ง. พิจารณาหาวิธีส่งเสริมและเผยแพร่การห้องสมุดให้แพร่หลายอยู่ในความ
นิยมของประชาชน
- จ. พิจารณางบประมาณและการหารายได้ ตลอดจนรายรับ - รายจ่ายของ
ห้องสมุดสำหรับประชาชน

10. ให้ศึกษาธิการจังหวัด หรือศึกษาธิการอำเภอแล้วแต่กรณีเป็นผู้ดำเนินงานห้องสมุดสำหรับประชาชน มีหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินงานห้องสมุด ตลอดจนการจัดหาหนังสือเข้าบรรจุในห้องสมุด

11. หนังสือซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่จะพิจารณาเข้าบรรจุไว้ในห้องสมุดได้แบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

- ก. ประเภทวารสาร นิตยสาร หรือบรรณสารของทางราชการ
- ข. ประเภทวิชาความรู้ทางอักษรศาสตร์ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ หรือความรู้อย่างอื่นซึ่งมีอยู่ในหลักสูตรการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ และทางราชการ
- ค. ประเภทบันเทิงคดี ซึ่งมีเรื่องนิทาน เรื่องส่งเสริมกามารมณ์ หรือเรื่องที่ไร้สาระประโยชน์
- ง. ประเภทสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตยตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ
- จ. ประเภทหนังสือพิมพ์ ซึ่งได้พิจารณาเห็นว่าจะ เป็นประโยชน์แก่ประชาชน
ในท้องถิ่นนั้น ๆ

12. หนังสือซึ่งมอบมติให้บรรจุเข้าไว้ในห้องสมุดสำหรับประชาชนคือ
 - ก. ประเภทนิตยสารซึ่งความเลื่อมเสียศีลธรรม ส่งเสริมการมั่วสุม หรือส่งเสริมความไม่สงบ ก่อให้เกิดการโจรผู้ร้าย
 - ข. ประเภทสอนหรืออธิบายลัทธิ เศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งเป็นภัยต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย
 - ค. ประเภทภาษาต่างประเทศ ซึ่งสมาชิกหรือประชาชนส่วนใหญ่ในท้องถิ่นนั้นไม่สามารถอ่านเข้าใจได้ ทั้งนี้ เว้นแต่จะได้รับอนุมัติจากกระทรวงศึกษาธิการ
13. ศึกษาธิการจังหวัด หรือศึกษาธิการอำเภอแล้วแต่กรณี จะต้องจัดให้บรรพารักษ์ หรือผู้ช่วยทำบัญชีหนังสือ สารบัญหนังสือ จำนวนผู้ใช้สิทธิในห้องสมุด และจัดหาตู้เก็บรักษาหนังสือไว้ให้เรียบร้อย
14. ค่าใช้จ่ายสำหรับห้องสมุดประชาชน ให้จ่ายจากงบประมาณเงินอุดหนุนการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการจะได้แบ่งให้ หรือใช้จ่ายจากเงินรายได้ประเภทอื่น เช่น รายได้ของห้องสมุด รายได้ซึ่งได้รับจากผู้บริจาค
15. ภายในเดือนมิถุนายน และ ธันวาคมให้ศึกษาธิการจังหวัดทำรายงานเสนอคณะกรรมการจังหวัดพิจารณาผลของการจัดห้องสมุด และให้คณะกรรมการจังหวัดทำรายงานเสนอกระทรวงศึกษาธิการภายในเดือนกรกฎาคม และมกราคม ตามแบบรายงานท้ายระเบียบนี้
16. ให้ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ รักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้
ให้ใช้ระเบียบนี้ ตั้งแต่วันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2492 เป็นต้นไป

วันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2492

(ลงชื่อ) ส.ส.สวัสดิเกียรติ

รัฐมนตรี

รายงานการจัดตั้งห้องสมุดสำหรับประชาชน

ทศวรรษ 6 เดือน

จังหวัด.....

จำนวนห้องสมุดสำหรับประชาชนที่จัด

ก. ประเภทประจำที่.....แห่ง

ข. ประเภทเคลื่อนที่.....แห่ง

ชื่อห้องสมุดสำหรับประชาชนที่จัด

1.ตำบล.....อำเภอ.....
2.ตำบล.....อำเภอ.....
3.ตำบล.....อำเภอ.....
4.ตำบล.....อำเภอ.....
5.ตำบล.....อำเภอ.....

ประเภทหนังสือและนิตยสารที่บรรจุอยู่ในห้องสมุด

(ให้รายงานรวมกันว่า ห้องสมุดทั้งจังหวัดมีหนังสือประเภทใดบ้าง เช่น ประเภท

ตำรา บันเทิงคดี หนังสือพิมพ์ ภาษาต่างประเทศ ฯลฯ)

จำนวนประชาชนที่เข้าใช้สิทธิในห้องสมุดแต่ละแห่ง

ก. สมาชิกประจำ.....คน

ข. ประชาชน.....คน

กิจการที่ห้องสมุดสำหรับประชาชนได้จัดแสดงแก่ประชาชนรวมทั้งจังหวัด

1. ปาฐกถา.....ครั้ง
2. การสนทนาสโมสร.....ครั้ง
3. การศึกษาประชาชน.....ครั้ง
4. การทัศนศึกษา.....ครั้ง

รายได้และสิ่งของที่ผู้บริจาคให้แก่ท้องถิ่น

1. รายได้.....บาท ได้จากอะไรบ้าง
2. สิ่งของที่รับจากผู้บริจาค

รายชื่อคณะกรรมการอำนวยการท้องถิ่นสำหรับประชาชน

1.
2.
3.
4.
5.

ความเห็นของคณะกรรมการจังหวัด

.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

(ลงชื่อ).....

ข้าหลวงประจำจังหวัด

ภาคผนวก ง

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495

(สำเนา)

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ

ว่าด้วยห้องสมุดประชาชน

พ.ศ. 2495

โดยที่รัฐบาลมีนโยบายที่จะส่งเสริมการศึกษาของประชาชน โดยการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้นตามจังหวัดและอำเภอต่าง ๆ ทั่วทั้ง กระทรวงศึกษาธิการจึงเห็นสมควรปรับปรุงระเบียบว่าด้วยห้องสมุดประชาชนให้เหมาะสมยิ่งขึ้น จึงได้วางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

1. ระเบียบนี้เรียกว่า "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495"
2. ตั้งแต่วันใช้ระเบียบนี้ให้ยกเลิกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดสำหรับประชาชน พ.ศ. 2492 และบรรดาข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งที่ระเบียบนี้ได้กำหนดไว้แล้ว หรือขัดแย้งกับระเบียบนี้

วัตถุประสงค์

3. ห้องสมุดประชาชนจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้
 - (1) เผยแพร่ความรู้โดยการให้อ่านและค้นคว้าหนังสือและตำรา รูปภาพและวัสดุที่ให้ความรู้ในห้องสมุด
 - (2) ส่งเสริมการรู้หนังสือ และปลูกฝังนิสัยของประชาชนให้รักการอ่านหนังสือ ค้นคว้าและหาความรู้จากการอ่านหนังสือ
 - (3) อบรมให้ความรู้แก่ประชาชนด้วยวิธีอื่นตามโอกาส เช่น ปาฐกถา โสตทัศนศึกษา ดนตรี การสนทนาสโมสร พิพิธภัณฑ และกีฬา เป็นต้น

การจัดตั้งห้องสมุด

4. ห้องสมุดประชาชนมี 3 ประเภท คือ

- (1) ห้องสมุดประชาชนจังหวัด มีหน้าที่ให้บริการแก่ประชาชน ณ ที่ตั้งจังหวัด และเป็นศูนย์กลางชุมชนเขียนหนังสือและวัสดุภายในจังหวัด
- (2) ห้องสมุดประชาชนอำเภอ เป็นสาขาของห้องสมุดประชาชนจังหวัด มีหน้าที่ให้บริการแก่ประชาชน ณ ที่ตั้งอำเภอ และอาจชุมชนเขียนหนังสือและวัสดุถึงประชาชนในชนบทด้วย
- (3) ห้องสมุดเคลื่อนที่ ขึ้นอยู่กับห้องสมุดประชาชนจังหวัดหรือกระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่นำหนังสือและวัสดุจากห้องสมุดประชาชนจังหวัด หรือกระทรวงไปให้ห้องสมุดประชาชน อำเภอหรือจังหวัดแล้วแต่กรณี และถึงมือประชาชนในชนบท

5. การจัดตั้งห้องสมุดประชาชนจังหวัดและห้องสมุดเคลื่อนที่ ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของผู้ว่าราชการจังหวัดหรือกระทรวงแล้วแต่กรณี การจัดตั้งห้องสมุดประชาชนอำเภอให้เป็นอำนาจหน้าที่ของนายอำเภอ แต่ทั้งนี้ต้องได้รับอนุมัติจากทบวงและงบประมาณจากกระทรวงศึกษาธิการก่อน

6. ในการจัดห้องสมุดประชาชนทุกประเภท นอกจากห้องสมุดเคลื่อนที่ ให้พิจารณาตั้งในสถานที่ซึ่งถูกสุขลักษณะอยู่ในย่านชุมชน การคมนาคมสะดวก และมีสิ่งแวดล้อมเหมาะสมที่จะเป็นสถานศึกษาหาความรู้จากหนังสือ และวัสดุทัศนวัสดุอย่างอื่น ๆ

ถ้าไม่มีสถานที่โดยเอกเทศ ก็อาจจัดตั้งรวมกับกิจการแห่งอื่นในสาขาการศึกษา ซึ่งมีสำนักงานหรือสถานที่อยู่แล้วก็ได้ เช่น โรงเรียนผู้ใหญ่หรือหน่วยการศึกษาประชาชน เป็นต้น

7. ห้องสมุดประชาชน นอกจากห้องสมุดเคลื่อนที่จะต้องมีเวลาเปิดและปิดทำการ เป็นระเบียบสม่ำเสมอ โดยเปิดทำการระหว่าง 8.00 น. ถึง 21.00 น. เปิดอย่างน้อยวันละ 7 ชั่วโมงทุกวัน เว้นวันจันทร์หรือวันอื่นที่ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือ นายอำเภอแล้วแต่

กรณีจะกำหนด บรรพารักษ์ได้หยุดงานสัปดาห์ละ 1 วัน ส่วนห้องสมุดเคลื่อนที่ให้ใช้เวลาเปิดทำการดังกล่าวแล้วตอนต้นโดยอนุโลม แต่วันทำงานแล้วแต่กระทรวงศึกษาธิการหรือจังหวัดจะกำหนดเป็นคราว ๆ ไป

8. ห้องสมุดประชาชนเปิดสำหรับประชาชนทั่วไป แต่ผู้ที่จะเข้ามาใช้สิทธิจะต้องอยู่ในระเบียบวินัยและข้อบังคับ ซึ่งคณะกรรมการอำนวยการห้องสมุดได้กำหนดไว้ ทั้งนี้ เพื่อให้การจัดห้องสมุดประชาชนได้ผลตามวัตถุประสงค์ และป้องกันไม่ให้เกิดสิทธินอกเหนือไปจากที่คณะกรรมการอำนวยการระบุนุญาตไว้ เช่น ไม่ใช้เป็นสถานที่นัดหมาย ประชุมปรึกษาหารือเรื่องราวส่วนตัว หรือเพื่อความบันเทิงอย่างอื่น หรือไม่ใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น

ผู้ดำเนินงานห้องสมุด

9. แต่ละห้องสมุด ยกเว้นห้องสมุดเคลื่อนที่ซึ่งขึ้นอยู่กับห้องสมุดประชาชนจังหวัดหรือกระทรวงศึกษาธิการ แล้วแต่กรณี ให้มีคณะกรรมการอำนวยการห้องสมุดคณะหนึ่ง ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดหรือนายอำเภอเป็นผู้แต่งตั้งโดยการคัดเลือก หรือโดยการจัดให้มีการออกเสียงเลือกตั้งจากผู้เป็นสมาชิกประจำห้องสมุดนั้น กรรมการอำนวยการห้องสมุดนี้มีจำนวนอย่างน้อย 5 คน ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือนายอำเภอ แล้วแต่กรณีเป็นประธานกรรมการโดยตำแหน่ง และศึกษาธิการจังหวัดหรือศึกษาธิการอำเภอ แล้วแต่กรณี เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง

10. คณะกรรมการอำนวยการห้องสมุด มีหน้าที่

ก. วางระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการห้องสมุด เช่น การรับบุคคลเข้าเป็นสมาชิกประจำห้องสมุด กำหนดและเปลี่ยนแปลงเวลาเปิดปิดห้องสมุด เป็นต้น

ข. วางระเบียบเกี่ยวกับการให้อ่านให้ยืม หรือให้เช่าหนังสือในห้องสมุด

ค. พิจารณาแต่งตั้งบรรพารักษ์ห้องสมุด หรือผู้ช่วยบรรพารักษ์ห้องสมุดโดยอนุมัติของผู้ว่าราชการจังหวัด

๑. พิจารณาหาวิธีส่งเสริมและเผยแพร่กิจการห้องสมุดให้แพร่หลายอยู่ใน
ความนิยมของประชาชน

๑. พิจารณางบประมาณและการหารายได้ ตลอดจนรายรับรายจ่ายของ
ห้องสมุด

11. ให้ศึกษาธิการจังหวัด หรือศึกษาธิการอำเภอแล้วแต่กรณี เป็นผู้ควบคุมห้องสมุด
ประชาชน มีหน้าที่รับผิดชอบในการควบคุมดูแลการทำงานของห้องสมุด ตลอดจนการจัดหาหนังสือ
เข้าบรรจุนห้องสมุด

12. ศึกษาธิการจังหวัดหรือศึกษาธิการอำเภอแล้วแต่กรณี จะต้องจัดให้บรรณารักษ์
ผู้ช่วยบรรณารักษ์ทำหนังสือ จำนวนผู้ใช้สิทธิในห้องสมุดดำเนินการให้ยืมหรือให้เช่า และ
จัดหาตู้เก็บรักษาหนังสือไว้ให้เรียบร้อย

หนังสือในห้องสมุด

13. หนังสือซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่จะพิจารณาจัดหาเข้าบรรจไว้ในห้องสมุดได้แบ่งออกเป็น
ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

ก. ประเภทวารสาร นิตยสาร อนุสาร หรือบรรณสารของทางราชการ

ข. ประเภทวิชาความรู้ทาง เกษตรศาสตร์ อุตสาหกรรม อักษรศาสตร์
วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ หรือความรู้อย่างอื่นซึ่งเป็นประโยชน์ในการส่งเสริม
การอาชีพ การศึกษาและวัฒนธรรมของประชาชน หรือที่มีอยู่ในหลักสูตรการศึกษาของกระทรวง-
ศึกษาธิการ และทางราชการ

ค. ประเภทการปกครองระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ

ง. ประเภทบันเทิงคดี ซึ่งมีเรื่องนิทาน เรื่องส่งเสริมกามารมณ์
หรือเรื่องไร้สาระประโยชน์

จ. ประเภทหนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร อนุสาร หรือบรรณสารที่พิจารณา
เห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ

14. หนังสือซึ่งไม่อนุญาตให้บรรจุเข้าไว้ในห้องสมุดประชาชน คือ
- ก. ประเภทมาซึ่งความเลื่อมเสียศีลธรรม ส่งเสริมการมรณัมหรือส่งเสริมความไม่สงบ ก่อให้เกิดใจผู้ร้าย
 - ข. ประเภทสอนหรืออธิบายลัทธิเศรษฐกิจการเมือง ซึ่งเป็นภัยต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย

งบประมาณและรายงาน

15. ค่าใช้จ่ายสำหรับห้องสมุดประชาชน ให้จ่ายจากงบประมาณเงินอุดหนุนการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการจะได้แบ่งให้ หรือจ่ายจากเงินรายได้ประเภทอื่น เช่น รายได้ของห้องสมุด รายได้ซึ่งได้รับจากผู้บริจาค
16. ให้ศึกษาธิการอำเภอหรือศึกษาธิการจังหวัด แล้วแต่กรณี ทำรายงานเสนอ นายอำเภอ หรือผู้ว่าราชการจังหวัดแล้วแต่กรณี พิจารณาผลของการจัดห้องสมุด และให้ผู้ว่าราชการจังหวัดลงความเห็นเสนอกระทรวงศึกษาธิการ ภายในเดือนกรกฎาคม และมกราคม ตามแบบรายงานท้ายระเบียบนี้
17. ให้อธิบดีกรมสามัญศึกษา รักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้
18. ให้ใช้ระเบียบนี้ ตั้งแต่วันที่ 18 ตุลาคม 2495 เป็นต้นไป

วันที่ 18 ตุลาคม 2495

ลงชื่อ) ม. พรหมโยธี

(พลเอก มังกร พรหมโยธี)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ภาคผนวก จ

มาตรฐานห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2508

(คำเนา)

ที่

กระทรวงศึกษาธิการ

๑ ธันวาคม ๒๕๐๘

เรื่อง มาตรฐานห้องสมุดประชาชน

เรียน ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัด

สิ่งที่ส่งมาด้วย มาตรฐานของห้องสมุดประชาชน

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการพิจารณาเห็นว่า การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนส่วนใหญ่ ยังไม่ได้มาตรฐานและไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องจากกระทรวงศึกษาธิการไม่ได้ จัดทำมาตรฐานห้องสมุดประชาชนขึ้นไว้ ให้เป็นแนวทางการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ ทำให้ การปรับปรุงส่งเสริมกิจการในด้านนี้ไม่ค่อยได้ผลสมบูรณ์ตามความมุ่งหมาย ดังนั้น กระทรวง ศึกษาธิการจึงได้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เรียกว่า คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงาน ห้องสมุด โดยมีปลัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธาน ทำหน้าที่พิจารณาเกี่ยวกับมาตรฐานและ การปรับปรุงส่งเสริมห้องสมุด คณะกรรมการคณะนี้ได้จัดทำมาตรฐานของห้องสมุดประชาชนขึ้น และกระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้ว เห็นว่าเป็นมาตรฐานห้องสมุดประชาชนที่เหมาะสม กับสภาพความเจริญของบ้านเมือง โดยเฉพาะในประเทศไทย จึงอนุมัติให้ใช้เป็นมาตรฐาน ของห้องสมุดประชาชนในสังกัดกรมสามัญศึกษาได้

ฉะนั้น จึงขอส่งมาตรฐานของห้องสมุดประชาชนดังกล่าวมา เพื่อทราบแนวนโยบาย การดำเนินงานของกรมสามัญศึกษา และเพื่อถือปฏิบัติในการปรับปรุงห้องสมุดต่อไป

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

(ลงชื่อ) ช่วย แสงสุชาติ

(นายช่วย แสงสุชาติ)

รองอธิบดี ทำการแทน

อธิบดีกรมสามัญศึกษา

(สำเนา)

มาตรฐานของห้องสมุดประชาชน

1. วัตถุประสงค์

เพื่อให้ห้องสมุดประชาชนทำหน้าที่สถาบันสำคัญอันหนึ่งของสังคม ห้องสมุดประชาชนควรกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้

- 1.1 ให้การศึกษานอกโรงเรียนแก่คนทุกชั้น ทุกวัย และทุกระดับการศึกษา
- 1.2 ส่งเสริมประชาชนให้มีนิสัยรักการอ่านและการศึกษาค้นคว้า
- 1.3 ให้บริการทางข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์และความเคลื่อนไหวของประเทศและของโลก
- 1.4 ส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมของชุมชนและประเทศ
- 1.5 ส่งเสริมและแนะนำให้ประชาชนเข้าใจ และปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย
- 1.6 ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างนันทนาการที่เกิดประโยชน์และความรื่นรมย์

2. คณะกรรมการห้องสมุดประชาชน

เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยดี และได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย ควรมีคณะกรรมการห้องสมุดขึ้นคณะหนึ่ง ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดหรือนายอำเภอเป็นผู้แต่งตั้ง โดยการคัดเลือกหรือโดยการจัดให้มีการออกเสียงเลือกตั้ง จากผู้เป็นสมาชิกประจำของห้องสมุดนั้น กรรมการห้องสมุดควรมีจำนวนอย่างน้อย 5 คน อยู่ในตำแหน่งคราวละ 2 ปี และควรมีการประชุมกันโดยสม่ำเสมออย่างน้อย 3 เดือนต่อครั้ง คณะกรรมการห้องสมุดมีหน้าที่ดังนี้

- 2.1 เป็นผู้วางนโยบายของห้องสมุด

2.2 เป็นผู้หาทางช่วยเหลือในการดำเนินงานของห้องสมุด เช่น ช่วยจัดหาเงินอุดหนุน เพื่อใช้สอยและจัดบริการให้มากขึ้น

3. สถานที่และขนาดของห้องสมุด

ห้องสมุดประชาชนซึ่งตั้งอยู่ในชุมชนหนึ่งหมื่นคนขึ้นไป และพลเมืองอยู่รวมกันหนาแน่นควรมีสถานที่เป็นของตนเองโดยเอกเทศ และตั้งอยู่ในย่านกลาง มีคนไปมามาก อยู่ในเส้นทางคมนาคมที่สะดวก

3.1 ขนาดของห้องสมุดประชาชน แบ่งออกเป็น 3 ระดับ

3.1.1 ห้องสมุดขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ในจังหวัดซึ่งเป็นที่ตั้งของภาคการศึกษาหรือเป็นจังหวัดใหญ่มีประชากรในเขตที่ตั้งหรือในเขตเทศบาลตั้งแต่ 20,000 คนขึ้นไป

3.1.2 ห้องสมุดขนาดกลาง ตั้งอยู่ในจังหวัดหรืออำเภอ ซึ่งมีประชากรในเขตที่ตั้งหรือในเขตเทศบาล ตั้งแต่ 10,000 คน ขึ้นไป

3.1.3 ห้องสมุดขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในจังหวัด อำเภอ หรือตำบล ซึ่งมีประชากรในเขตที่ตั้งหรือในเขตเทศบาล น้อยกว่า 10,000 คน ลงมา

3.2 ลักษณะ ของห้องหรืออาคาร ควรให้ถูกต้องตามสัญลักษณ์สะอาดโปร่ง และอากาศถ่ายเทได้ดี มีแสงสว่างพอเพียง การจัดภายในห้อง คำนึงถึงประโยชน์ในการใช้สอยและความสวยงามด้วย ห้องต่าง ๆ ควรให้มีเนื้อที่มากพอสำหรับเก็บหนังสือเป็นที่อ่านหนังสือตามลำดับความจำเป็นดังนี้

ห้องสมุดขนาดใหญ่

ห้องอ่านหนังสือ	เนื้อที่ทำงาน	ห้องเก็บของ	ห้องน้ำ	ห้องสำหรับเด็ก
210	50	24	16	100

รวมเนื้อที่ 400 ตารางเมตร

ห้องสมุดขนาดกลาง					ห้องสมุดขนาดเล็ก				
ห้องอ่านหนังสือ	ห้องทำงาน	ห้องเก็บของ	ห้องน้ำ	ห้องสำหรับเด็ก	ห้องอ่านหนังสือ	ห้องทำงาน	ห้องเก็บของ	ห้องน้ำ	ห้องสำหรับเด็ก
140	50	20	10	80	100	24	18	8	50
300 ตารางเมตร					200 ตารางเมตร				

(เกณฑ์การคำนวณข้างต้น ห้องอ่านหนังสือ เนื้อที่ประมาณ 25 ตารางฟุต หรือ 2 1/3 ตารางเมตร ต่อผู้อ่านหนึ่งคน ห้องอ่านหนังสือขนาดใหญ่ ผู้อ่านได้ประมาณ 90 คน ขนาดกลาง 60 คน และขนาดเล็ก 40 คน ทั้งนี้ได้รวมเนื้อที่ของตู้และชั้นเก็บหนังสือประเภทค้นคว้าอ้างอิงเอาไว้ด้วย)

4. ทรัพยากรและวัสดุ

4.1 ทรัพยากรบุคคลและอุปกรณ์เครื่องใช้ที่จำเป็น เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ชั้นวางหนังสือ โต๊ะรับจ่ายหนังสือ ตู้ไว้วารสาร นิตยสาร และหนังสือพิมพ์ ตู้บัตรรายการ ตู้เก็บกฤตภาค ฯลฯ ให้ได้สัดส่วนกับความต้องการของผู้ใช้และเนื้อที่รูปแบบของเครื่องใช้ที่ทันสมัย ย่อมเพิ่มความสนใจแก่ผู้เข้ามาในห้องสมุด และขนาดที่เหมาะสมแก่การใช้ ย่อมอำนวยความสะดวกสบายแก่ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ที่มาใช้บริการห้องสมุด

4.2 ทรัพยากรหนังสือ วารสาร และสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ในทุกประเภท ซึ่งมีคุณค่าทางส่งเสริมการสร้างสรรค์ ความคิดริเริ่ม ส่งเสริมคุณธรรมและรสนิยมของประชาชน

4.3 จัดให้มีวัสดุทัศนวัสดุเท่าที่พอจะหาได้ เช่น รูปภาพ ลูกโลก แผนที่ ฯลฯ

4.4 ทรัพยากรหนังสือใหม่ ๆ ทันสมัยอยู่เสมอ หนังสือเหล่านี้อาจจัดหามาได้โดยการซื้อ ขอ หรือใช้วิธีแลกเปลี่ยนหมุนเวียนกับห้องสมุดอื่น ๆ

4.5 จำนวนหนังสือจะต้องมีพอที่จะให้อ่าน และให้ยืมไปอ่านที่บ้านได้จนเขตชุมชนที่ห้องสมุดตั้งอยู่ ประมาณว่าจะมีผู้ใช้ห้องสมุด 10% ของจำนวนประชากรในเขตนั้น ฉะนั้นควรมีหนังสือ 2,000 - 3,000 เล่ม ต่อผู้ใช้ห้องสมุด 1,000 คน หรือราว 2 - 3 เล่มต่อผู้ใช้เป็นรายหัว และเพิ่มหนังสือขึ้นปีละ 10% ของจำนวนหนังสือเดิมที่มีอยู่ ดังนั้นห้องสมุดประชาชนแต่ละระดับ ควรมีหนังสือดังนี้

ห้องสมุดขนาดใหญ่	ไม่น้อยกว่า 6,000 เล่ม	เพิ่มขึ้นอย่างน้อยปีละ 600 เล่ม
ห้องสมุดขนาดกลาง	ไม่น้อยกว่า 4,000 เล่ม	เพิ่มขึ้นอย่างน้อยปีละ 400 เล่ม
ห้องสมุดขนาดเล็ก	ไม่น้อยกว่า 2,000 เล่ม	เพิ่มขึ้นอย่างน้อยปีละ 200 เล่ม

5. บุคลากร

เนื่องจากวิชาบรรณารักษศาสตร์เป็นวิชาเทคนิค ผู้บริหารงานในห้องสมุดจำเป็นต้องได้บุคคลที่มีความรู้ในทางนี้โดยเฉพาะเป็นผู้ควบคุมดำเนินงาน ในห้องสมุด สำนักงาน ราชการ องค์การ มหาวิทยาลัย และโรงเรียนต่างต้องการได้ผู้มีวุฒิขั้นสูงทำหน้าที่บรรณารักษ์ เพื่อได้ใช้หลักวิชาการในการจัดแบ่งหมวดหมู่หนังสือ ทาบัตรรายการ จัดหนังสือ และจัดบริการต่าง ๆ ให้แก่บุคคลในหน่วยงาน หรือแก่นักเรียนในสถานศึกษานั้น ๆ

5.1 บรรณารักษ์

5.1.1 คุณวุฒิ ต้องมีความรู้อย่างน้อย ป.กส. ซึ่งสอบได้วิชาชุดบรรณารักษศาสตร์หรือได้รับวุฒิปริญญาการห้องสมุดจากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย หรือสถาบัน ซึ่งจัดโดยกองหรือกรมอื่นของกระทรวงศึกษาธิการ

5.1.2 ให้มีฐานะเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ โดยเป็นข้าราชการฝ่ายวิชาการ เช่นเดียวกับตำแหน่งครูอาจารย์ หรือตำแหน่งอื่น ๆ ที่ต้องใช้วิชาเฉพาะ ให้มีโอกาสได้เลื่อนวิทยฐานะได้

5.2 เสี่ยน

5.2.1 คุณวุฒิ อย่างต่ำชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ม.6 เดิม) สามารถพิมพ์ดีดได้ทั้งไทยและอังกฤษ และถ้ามีวุฒิปริญญาอื่น ๆ เช่น วาดเขียน ความรู้ภาษาต่างประเทศมาประกอบด้วยก็ยิ่งดี

5.2.2 ให้มีฐานะเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ

5.3 อัตราค่าจ้าง

ขนาดห้องสมุด		จำนวนเจ้าหน้าที่	วุฒิที่ต้องการ
ขนาดใหญ่	บรรณารักษ์	1 คน	ปริญญาอย่างใดอย่างหนึ่งและ อนุปริญญาบรรณารักษศาสตร์
	บรรณารักษ์ผู้ช่วย	1 คน	ม.ศ. 3 (ม.6 เดิม) และ ป.ป. หรือ ป.กศ. สูง และ ได้วิชาชุดบรรณารักษ์หรือ วุฒิปัตร
	เสมียน	2 คน	ม.ศ.3 (ม.6 เดิม) พิมพ์ดีดไทย-อังกฤษ
	ภารโรง	1 คน	-

(ห้องสมุดขนาดใหญ่มาก มีกิจกรรมพิเศษบ่อย ๆ และมีบริการกว้างขวาง อาจเพิ่มบรรณารักษ์
ผู้ช่วยและเสมียนได้อีกตามความเหมาะสม)

ขนาดห้องสมุด		จำนวนเจ้าหน้าที่	วุฒิที่ต้องการ
ขนาดกลาง	บรรณารักษ์	1 คน	มศ.3 (ม.6 เดิม) และ ป.ม. หรือ ป.กศ. สูง และได้วิชา ชุดบรรณารักษ์ หรืออวุฒิปัตร์ *
	บรรณารักษ์ผู้ช่วย	1 คน	มศ.3 (ม.6 เดิม) และ ป.ป. หรือ ป.กศ. และ ได้วิชาชุด บรรณารักษ์หรืออวุฒิปัตร์ *
	เสมียน	1 คน	ม.ศ.3 (ม.6 เดิม) พิมพ์ดีดไทย-อังกฤษ
	ภารโรง	1 คน	-
ขนาดเล็ก	บรรณารักษ์	1 คน	มศ.3 (ม.6 เดิม) และ ป.ป. หรือ ป.กศ. และ ได้วิชาชุด บรรณารักษ์หรืออวุฒิปัตร์ *
	เสมียน	1 คน	มศ.3 (ม.6 เดิม) พิมพ์ดีด - อังกฤษ
	ภารโรง	1 คน	-

หมายเหตุ (*) จะต้องเป็นผู้สอบได้วิชาบรรณารักษศาสตร์ด้วย หรือได้รับวุฒิปัตร์วิชาการจัดการห้องสมุด
เบื้องต้นจากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย หรือกรมกองในกระทรวงศึกษาธิการได้จัดขึ้น

การเงิน

ประมาณการค่าใช้จ่ายในการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนแต่ละระดับดังนี้

หมวดเงิน	ห้องสมุด ขนาดใหญ่	กลาง	เล็ก	หมายเหตุ
ค่าครุภัณฑ์	62,150	30,200	21,200	รายละเอียดของแต่ละหมวด ปรากฏตามบัญชีแนบท้าย
ค่าวัสดุ	60,000	40,000	20,000	
ค่าใช้สอย	2,000	800	500	
ค่าตอบแทน	1,000	500	500	
ค่าที่ดินและสิ่ง				
ก่อสร้าง	150,000	100,000	60,000	
เงิน เดือน				
และค่าจ้าง	37,800	26,000	17,400	

ประมาณการค่าใช้จ่ายในการดำรงห้องสมุดแต่ละปีดังนี้

หมวดเงิน	ห้องสมุด ขนาดใหญ่	กลาง	เล็ก	หมายเหตุ
ค่าวัสดุ	16,000	10,000	5,000	ยังไม่ได้รวมเงินเพิ่มประจำปี
ค่าใช้สอย	2,000	800	500	
ค่าตอบแทน	1,000	500	500	
เงินเดือน				
และค่าจ้าง	37,800	26,400	17,400	

ห้องสมุดจัดหาเงินมาได้โดย

เงินงบประมาณ

เงินบริจาคและดอกผลของเงินบริจาคเพื่อสมทบกับเงินงบประมาณ

เงินช่วยเหลือของท้องถิ่น เช่น เงินสภาจังหวัดหรือสภายุบาล

การจัดงานต่าง ๆ เพื่อเก็บเงินและอื่น ๆ

7. บริการ

7.1 วิทยุหนังสือ

7.2 แนะนำการใช้หนังสือและห้องสมุด

7.3 บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้า

7.4 จัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์และส่งเสริมการอ่าน เช่น นิทรรศการ ปาฐกถา
อภิปราย ฉายภาพยนตร์ ฟิล์มสตริป สไลด์ เล่านิทาน ดนตรี ฯลฯ

7.5 ร่วมมือกับสถาบันอื่น เช่น จัดหาหนังสือ สิ่งพิมพ์ รูปภาพ ให้ตามความต้องการ
หรือให้ยืมสถานที่ เพื่อการชุมนุมที่เกี่ยวกับประโยชน์ของสังคม

รายการ	ห้องสมุด ขนาดใหญ่	ห้องสมุด ขนาดกลาง	ห้องสมุด ขนาดเล็ก
ประเภทค่าใช้จ่าย			
ไฟฟ้า น้ำ ฯลฯ	2,000	800	500
ประเภทค่าตอบแทน			
จัดกิจกรรมพิเศษ	1,000	500	500
ประเภทค่าที่ดินและสิ่งก่อสร้าง			
อาคารห้องสมุด	150,000	100,000	60,000
ประเภทเงินเดือนค่าจ้าง			รวมทั้งการโรงด้วย
(เฉพาะปีแรก) 5 คน	37,800	4 คน 26,400	3 คน 17,400
รวมทั้งสิ้น	376,950	239,900	140,600

เอกสารประกอบมาตรฐานห้องสมุดประชาชน
แสดงบัญชีประมาณการค่าใช้จ่ายในการจัดตั้งห้องสมุดแต่ละขนาด

รายการ	ห้องสมุดขนาดใหญ่		ห้องสมุดขนาดกลาง	
ประเภทครุภัณฑ์				
ตู้และชั้นหนังสือ (1000)	15 ใบ	15,000	10 ใบ	10,000
โต๊ะอ่านหนังสือ (500)	9 ใบ	4,500	6 ใบ	3,000
เก้าอี้ (25)	90 ตัว	2,250	60 ตัว	1,500
โต๊ะเก้าอี้เจ้าหน้าที่ (500)	4 ชุด	2,000	3 ชุด	1,500
โต๊ะเก้าอี้สำหรับเด็ก (โต๊ะ 1 เก้าอี้ 6)	3 ชุด	1,500	2 ชุด	1,000
ตู้หนังสือสำหรับเด็ก (500)	3 ใบ	1,500	2 ใบ	1,000
เคาน์เตอร์รับส่งหนังสือ	1 ที่	2,000	1 ที่	2,000
ที่วางหนังสือพิมพ์	1 ที่	300	1 ที่	300
ชั้นวางนิตยสาร	1 ที่	1,000	1 ที่	1,000
ตู้บัตรรายการ	2 ตู้	2,400	1 ตู้	1,200
ป้ายนิเทศการ (250)	4 แผ่น	1,000	2 แผ่น	500
ป้ายชื่อห้องสมุด	1 แผ่น	200	1 แผ่น	200
เครื่องพิมพ์ดีด	1 เครื่อง	3,500	1 เครื่อง	3,500
เครื่องโรเนียว	-	-	-	-
เครื่องเล่นแผ่นเสียง	-	-	-	-
เครื่องบันทึกเสียง	1 เครื่อง	5,000	1 เครื่อง	3,500
เครื่องฉายภาพยนตร์	-	-	-	-
เครื่องโสตทัศนศึกษาอื่น ๆ	-	-	-	-
รวมค่าครุภัณฑ์		62,150		30,200

รายการ	ห้องสมุดขนาดเล็ก	
ประเภทครุภัณฑ์		
ตู้และชั้นหนังสือ (1,000)	5 ใบ	5,000
โต๊ะอ่านหนังสือ (500)	4 ตัว	2,000
เก้าอี้ (25)	40 ตัว	1,000
โต๊ะเก้าอี้เจ้าหน้าที่ (500)	2 ชุด	1,000
โต๊ะเก้าอี้สำหรับเด็ก (โต๊ะ 1 เก้าอี้ 6)	1 ชุด	500
ตู้หนังสือสำหรับเด็ก (500)	1 ใบ	500
เคานเตอร์รับส่งหนังสือ	1 ที่	2,000
ที่วางหนังสือพิมพ์	1 ที่	300
ชั้นวางนิตยสาร	1 ที่	1,000
ตู้บัตรรายการ	1 ตู้	1,200
ป้ายนิเทศการ (250)	2 แผ่น	500
ป้ายชื่อห้องสมุด	1 แผ่น	200
เครื่องพิมพ์ดีด	1 เครื่อง	3,500
เครื่องโรเนียว	-	-
เครื่องเล่นแผ่นเสียง	-	-
เครื่องบันทึกเสียง	1 เครื่อง	2,500
เครื่องฉายภาพยนตร์	-	-
เครื่องโสตทัศนศึกษาอื่น ๆ	-	-
รวมค่าครุภัณฑ์		21,200

รายการ	ห้องสมุด ขนาดใหญ่	ขนาดกลาง	ขนาดเล็ก	หมายเหตุ
ประเภทค่าวัสดุ				
วัสดุซ่อมหนังสือ	2,000	1,000	500	
วัสดุจัดกิจกรรม และบริการ	2,000	1,000	500	
ค่าหนังสือ, ภาพ แผนที่ ฯลฯ (20)	6,000 เล่ม	4,000 เล่ม	2,000 เล่ม	
	120,000	80,000	40,000	อาจแบ่งจ่าย
รวมค่าวัสดุ	124,000	82,000	41,000	เป็น 2 ปีคือ 60,000
ประเภทค่าใช้สอย				40,000 และ
ไฟฟ้า น้ำ ฯลฯ	2,000	800	500	20,000 ตาม ลำดับ

หมายเหตุ เรื่องกำหนดราคาหนังสือและครุภัณฑ์อาจเปลี่ยนแปลงตามราคาปัจจุบัน

ภาคผนวก ฉ

กฎ ก.พ. ฉบับที่ 580 (พ.ศ.2511) ว่าด้วยการบรรจุผู้ได้รับ
ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงจากสถานศึกษา
ของกระทรวงศึกษาธิการ

(ลำดับ)

กฎ ก.พ.

ฉบับที่ 580 (พ.ศ. 2511)

ออกตามความในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน

พ.ศ. 2497

ว่าด้วยการบรรจุผู้ได้รับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง

จากสถานศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 11 (8) และมาตรา 53 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2497 ก.พ. ออกกฎ ก.พ. ไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 กฎ ก.พ. นี้ให้ใช้บังคับแก่กระทรวงทบวงกรมฝ่ายพลเรือน

ข้อ 2 ส่วนราชการใดจะให้ผู้ได้รับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงที่ระบุไว้ในกฎ ก.พ. นี้บรรจุในตำแหน่งใด ให้เป็นไปตามที่ ก.พ. อนุมัติ

ข้อ 3 การบรรจุผู้ได้รับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงที่ระบุไว้ในกฎ ก.พ. นี้ เข้าเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ เพื่อแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งตามข้อ 2 โดยจะให้ได้เงินเดือนขั้น อันดับและขั้นใด ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

(1) ผู้ได้รับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงจากสถานศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ตามหลักสูตรที่ ก.พ. รับรอง โดยมีกำหนดเวลาศึกษานานน้อยกว่าหนึ่งปีต่อจากประกาศนียบัตรวิชาชีพการศึกษา หรือประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญหรือเทียบเท่า จะบรรจุได้ไม่สูงกว่าขั้นจัตวา อันดับ 2 ขั้น 750 บาท

(2) ผู้ได้รับประกาศนียบัตรดังกล่าวใน (1) ซึ่งเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญขั้นจัตวา เงินตำแหน่งที่ ก.พ. อนุมัติให้ใช้ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงนั้นมาแล้วเป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่าสามปี และขณะนั้นยังดำรงตำแหน่งดังกล่าวอยู่ จะบรรจุได้ไม่สูงกว่าขั้นตรี อันดับ 1 ขั้นต่ำ

ข้อ 4 การบรรจุผู้ได้รับประกาศนียบัตรวิชาชีพที่ระบุไว้ในกฎ ก.พ. นี้ ให้ดำเนินการโดยวิธีการสอบคัดเลือกหรือการคัดเลือก การสอบคัดเลือกหรือการคัดเลือก การตั้งกรรมการเพื่อดำเนินการ หลักสูตรและวิธีการสอบคัดเลือก ให้เป็นไปตามกฎ ก.พ. ฉบับที่ 492 (พ.ศ. 2508) ออกตามความในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2497 หรือกฎ ก.พ. ฉบับที่จะประกาศใช้แทนต่อไป เว้นแต่การบรรจุตาม ข้อ 3 (2) ให้ดำเนินการโดยวิธีการสอบคัดเลือก ตามหลักสูตร และวิธีการสอบคัดเลือก ที่ ก.พ. อนุมัติ

ให้ไว้ ณ วันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2511

จอมพล ถ. กิตติขจร

นายกรัฐมนตรี ประธาน ก.พ.

ภาคผนวก ข

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด

พ.ศ. 2518

(ถ้าเนา)

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ
ว่าด้วยศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด
พ.ศ. 2518

กระทรวงศึกษาธิการเห็นเป็นการสมควรปรับปรุงการบริหารงานการศึกษาผู้ใหญ่
ในระดับจังหวัด เพื่อจัดบริการทางการศึกษานอกโรงเรียนแก่ประชาชนในรูปต่าง ๆ ให้
กว้างขวางและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จึงได้วางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1. ระเบียบนี้เรียกว่า "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยศูนย์การศึกษา
ประชาชนจังหวัด พ.ศ. 2518"

ข้อ 2. ให้ยกเลิกระเบียบหรือคำสั่งอื่นที่ขัดแย้งกับระเบียบนี้ ตั้งแต่วันที่ประกาศ
ให้ระเบียบนี้เป็นต้นไป

ข้อ 3. ให้ศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด เป็นสถานศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา
ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษา ดังนี้

3.1 ช่วยเหลือจังหวัดในการบริหารงานการศึกษาผู้ใหญ่

3.2 ส่งเสริมประสานงานและให้ความช่วยเหลือแก่หน่วยงานต่าง ๆ
ทั้งของรัฐและเอกชน ภายในจังหวัด ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน

3.3 จัดการศึกษานอกโรงเรียนในแบบรูปต่าง ๆ ทั้งแบบเป็นชั้นเรียน
และไม่เป็นชั้นเรียน ภายในศูนย์และนอกศูนย์ ตามความเหมาะสมของแต่ละจังหวัดในชนบท

ข้อ 4. ให้จังหวัดแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้น 2 คณะ คือ

4.1 คณะกรรมการอำนวยการการศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดประกอบด้วย
ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน ศึกษาธิการจังหวัดเป็นกรรมการและเลขานุการ
หัวหน้าหน่วยศึกษานิเทศก์จังหวัดเป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ และกรรมการอื่น ที่

เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกโรงเรียนภายในจังหวัดอีกไม่เกิน 5 คน คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่ในการวางแผนนโยบายกำหนดแนวทางประสานงาน และให้คำแนะนำปรึกษาในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนของจังหวัด

4.2 คณะกรรมการดำเนินงานศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด ประกอบด้วย ศึกษาธิการจังหวัดเป็นประธาน หัวหน้าหน่วยศึกษานิเทศก์จังหวัดเป็นรองประธาน ผู้แทนโรงเรียนผู้ใหญ่สายสามัญ ผู้แทนโรงเรียนผู้ใหญ่สายอาชีพ หัวหน้างานต่าง ๆ ของศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด ศึกษาานิเทศก์จังหวัดทุกคน และผู้ทรงคุณวุฒิอื่น ที่จังหวัดเห็นสมควรอีกไม่เกิน 3 คน เป็นกรรมการ ให้หัวหน้าศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดเป็นกรรมการและเลขานุการ ศึกษาานิเทศก์การศึกษาผู้ใหญ่เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่วางแผนโครงการและแผนงาน และส่งเสริมการดำเนินการศึกษานอกโรงเรียนในจังหวัดกับมีหน้าที่พิจารณาแก้ไขปัญหาในการดำเนินงานและประเมินผลงานการศึกษานอกโรงเรียนของจังหวัด และให้คำแนะนำปรึกษาแก่หัวหน้าศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดเกี่ยวกับการปฏิบัติงาน

4.3 ให้จังหวัดเป็นผู้กำหนดวิธีการในการคัดเลือกการแต่งตั้ง การหมดสภาพของกรรมการ และการประชุมของคณะกรรมการตามความเหมาะสม

ข้อ 5. ให้มีหัวหน้าศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด เป็นผู้รับผิดชอบ ดูแลและบริหารงานศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด ให้เป็นไปตามแผนนโยบาย โครงการ แผนงานของจังหวัด อีกทั้งให้สอดคล้อง ตามนโยบาย และถูกต้องตามคำสั่ง ระเบียบแบบแผนของทางราชการ

ข้อ 6. ให้อธิบดีกรมสามัญศึกษาเป็นผู้แบ่งงานของศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด ออกเป็นงานต่าง ๆ โดยแต่ละงานมีหัวหน้างานหนึ่งคนเป็นผู้รับผิดชอบ ให้มีอาจารย์ ครู และเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ตามจำนวนที่เหมาะสมแก่ปริมาณของงานเป็นผู้ปฏิบัติงาน

ข้อ 7. ให้อธิบดีกรมสามัญศึกษามีอำนาจแต่งตั้งบุคคล ให้ทำหน้าที่หัวหน้าศูนย์การศึกษาประชาชน หัวหน้างาน อาจารย์ ครู และเจ้าหน้าที่ตามระเบียบนี้

ข้อ 8. การจัดตั้งและการเลิกกลุ่มศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด ให้จัดทำโดยประกาศกระทรวงศึกษาธิการ

- ข้อ 9. ให้อธิบดีกรมสามัญศึกษาเป็นผู้รักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้
- ข้อ 10. ให้ใช้ระเบียบนี้ตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ 29 ธันวาคม 2518

(ลงชื่อ) นิพนธ์ ศศิธร

(นายนิพนธ์ ศศิธร)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ภาคผนวก ข

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยสถานศึกษา สังกัด

กรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2523

(สืบเนา)

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ

ว่าด้วยสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน

พ.ศ. 2523

เพื่อให้มีหน่วยงานปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการวางแผน วิจัย พัฒนา อุดหนุนส่งเสริม
ประสานงาน ให้บริการ และดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนระดับสถานศึกษาตาม
กฎหมายการจัดตั้ง และกฎหมายการแบ่งส่วนราชการกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวง
ศึกษาธิการ ตลอดจนการบริหารราชการ จึงสมควรแก้ไขปรับปรุงระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ
ว่าด้วยสถานศึกษาให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

อาศัยอำนาจตามความในข้อ 23 แห่งประกาศของคณะปฏิวัติ หน้าที่ 216 ลงวันที่ 23
กันยายน พ.ศ. 2515 กระทรวงศึกษาธิการจึงวางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1. ระเบียบนี้เรียกว่า "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยสถานศึกษา สังกัด
กรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2523"

ข้อ 2. ให้ยกเลิก

(1) ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน
ประกาศ พ.ศ. 2519

(2) ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน
ประกาศ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2520

(3) ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยศูนย์การศึกษาประชาชน
จังหวัด พ.ศ. 2518

(4) ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495

บรรดาระเบียบ คำสั่ง หรือข้อบังคับอื่นใดในส่วนที่กำหนดไว้แล้วในระเบียบนี้ หรือ
ซึ่งขัดหรือแย้งกับระเบียบนี้ให้ใช้ระเบียบนี้แทน

หมวด 1

บททั่วไป

ข้อ 3. การจัดการศึกษานอกระบบมีหลักการ ความมุ่งหมาย และวิธีดังนี้

- (1) เป็นการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต ยึดปรัชญาการศึกษาคือชีวิต ชีวิตคือการทำงาน และการทำงานคือการเรียนรู้
- (2) การจัดการศึกษาถือหลักความเสมอภาค เสรีภาพ สิทธิหน้าที่ และความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
- (3) ระบบการศึกษาจะต้องจัดและพัฒนาให้ประสมประสานกับระบบสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การอาชีพ ทรัพยากร วัฒนธรรม เอกลักษณ์ และความมั่นคงของชาติ
- (4) กระบวนการเรียนการสอน จัดต้องเป็นไปเพื่อพัฒนา ปรับปรุง และเสริมสร้างประชากรให้มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ การพึ่งตนเอง มีความซื่อสัตย์สุจริต การสร้างค่านิยมที่มีคุณธรรมการยอมรับ และเคารพต่อความคิดเห็นของผู้อื่น การเสียสละและการบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม การประกอบสัมมาอาชีพ และมีเจตคติที่ดีต่อบุคคลต่างอาชีพ
- (5) ใช้การศึกษาเป็นวิถีทางไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ของแต่ละบุคคล ได้แก่ ความสงบสุข ความสำเร็จ ความสามารถ ซึ่งเป็นคุณภาพแห่งชีวิต
- (6) สร้างสังคมการเรียนรู้จากหลายสถาบัน ระดมสรรพกำลังและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสและได้รับบริการการศึกษาทั่วทุกเพศ วัย และพื้นที่ที่เหมาะสมกับปริมาณ คุณภาพ และอัตราการเพิ่มของประชากร

ข้อ 4. ลักษณะงานและรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบเรียนในระดับสถานศึกษามีดังนี้

- (1) ศาลาแม่และเด็ก
- (2) กลุ่มสนใจและกิจกรรมในชุมชนหรือท้องถิ่น
- (3) การศึกษาผู้ใหญ่แบบเปิดเสรี แบบสามัญ และแบบอาชีพ
- (4) ห้องสมุดประชาชนและที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านหรือตำบล
- (5) การศึกษาทางโทรทัศน์ วิทยุ โปรมพิวเตอร์ และโสตทัศนูปกรณ์
- (6) การบริรักษ์เพื่อการศึกษา เทคโนโลยีทางการศึกษา และ

เทคโนโลยีอื่นๆ

- (7) การศึกษาอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกโรงเรียน

ข้อ 5. ให้มีหน่วยงานให้การศึกษาตามข้อ 4 ในลักษณะหรือรูปแบบอย่างหนึ่งอย่างใด หรือหลายอย่าง เป็นสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน ดังนี้

- (1) ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค
- (2) ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด
- (3) โรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่
- (4) โรงเรียนผู้ใหญ่
- (5) ห้องสมุดประชาชน

เพื่อให้การจัดหรือการให้การศึกษาของสถานศึกษาตามความในวรรคแรก บรรลุเป้าหมาย และมีประสิทธิภาพ สถานศึกษาอาจร่วมมือกับส่วนราชการ หน่วยงานหรือบุคคลที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา และชุมชนหรือท้องถิ่นก็ได้

การจัดตั้ง การเคลื่อนย้าย การเปลี่ยนแปลง การยุบเลิก รวม หรือการอื่นๆใดเกี่ยวกับสถานศึกษาตามวรรคแรกให้จัดทำโดยประกาศกระทรวงศึกษาธิการ

ข้อ 6. ในสถานศึกษาให้มีหัวหน้าสถานศึกษาคนหนึ่งเป็นหัวหน้า มีหน้าที่รับผิดชอบการบริหารงานตามกฎหมาย ระเบียบแบบแผนและปฏิบัติงานการศึกษาตามที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนหรือกระทรวงศึกษาธิการกำหนด

ข้อ 7. การกำหนดตำแหน่ง การบรรจุ การแต่งตั้ง การเปลี่ยนแปลง จำนวน มาตรฐานกำหนดตำแหน่งและหน้าที่บุคลากรผู้ปฏิบัติงานในสถานศึกษาให้เป็นไปตามกฎหมาย ว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือน กฎหมายว่าด้วยครู ระเบียบหรือหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวข้อง

ข้อ 8. ให้ศึกษาธิการเขต ศึกษาธิการจังหวัด ศึกษาธิการอำเภอควบคุมดูแล เร่งรัด ติดตามผล ประสานงาน ในการปฏิบัติงานของสถานศึกษาและให้หน้าที่ จัดหรือ ปฏิบัติงานเกี่ยวกับงานการศึกษาของโรงเรียนที่มีได้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของสถานศึกษาโดย เฉพาะ ภายในเขตการศึกษา จังหวัด อำเภอ หรือกิ่งอำเภอ แล้วแต่กรณี

ข้อ 9. ให้คณะกรรมการการศึกษาที่ได้รับการแต่งตั้งตามระเบียบนี้จะต้องมีการประชุม ไม่น้อยกว่าปีละ 2 ครั้ง ระเบียบวาระการประชุม การลงมติการเสนอความคิดเห็น หรือวิธี การอื่นใดอันเกี่ยวกับการประชุมให้เป็นไปตามที่คณะกรรมการกำหนด

ข้อ 10. หลักสูตร แบบเรียน การประเมินผล มาตรฐาน หลักฐานการศึกษา เงินบำรุงการศึกษา และเงินอื่นใดที่เป็นกรรมสิทธิ์ของสถานศึกษา คุณสมบัติของครูสอน ผู้เรียน วิธีการดำเนินการและกิจกรรมของแต่ละประเภทสถานศึกษาให้เป็นไปตามระเบียบ คำสั่ง ประกาศ หรือข้อบังคับกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการนั้น

การดำเนินงานตามวรรคแรกเกี่ยวกับงานอาชีพ หรืองานอื่นใดที่มีรูปแบบการเรียน การสอนระยะสั้นไม่เกิน 300 ชั่วโมงต่อคาบ ให้เป็นไปตามที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนด

เงินงบประมาณและทรัพย์สินของสถานศึกษาให้เป็นไปตามกฎหมายหรือระเบียบว่าด้วยการนั้น

หมวด 2

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค

ข้อ 11. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเป็นสถานศึกษาในราชการบริหารส่วนกลาง แต่มีหน่วยงานอยู่ในส่วนภูมิภาคและขึ้นตรงต่อกรมการศึกษานอกโรงเรียน มีเขตพื้นที่การปฏิบัติงานตามสภาพภูมิศาสตร์ ประชากร การอาชีพ ทรัพยากร และวัฒนธรรม ภาคละ 1 แห่ง โดยออกนามภาคและจังหวัดที่ตั้งภาคต่อท้าย

ข้อ 12. ให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคมีหน้าที่ในการจัดหรือในการศึกษาอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างตามข้อ 4 โดยดำเนินการดังนี้

- (1) วางแผน วิจัย ค้นคว้า และรวบรวมสถิติข้อมูลการศึกษา
- (2) ผลิตเอกสาร วารสาร คู่มือ แบบเรียน และวัสดุทัศนูปกรณ์การศึกษา
- (3) สนับสนุน ส่งเสริม เผยแพร่ ประสานงาน ติดตามและรายงานการศึกษา
- (4) ฝึกอบรม ประชุม สัมมนาผู้บริหาร วิทยากร ผู้สอนหรือบุคลากรอื่นใดในลักษณะเดียวกัน
- (5) พัฒนาและให้บริการหลักสูตรเกี่ยวกับงานอาชีพหรืองานอื่นใดที่มีรูปแบบการเรียนการสอนไม่เกิน 300 ชั่วโมง ต่อคาบ
- (6) สาธิต ทดลองและงานด้านวิชาการอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกโรงเรียน

กรมการศึกษานอกโรงเรียนอาจกำหนดให้สถานศึกษามีหน้าที่รับผิดชอบการดำเนินงานการศึกษาเฉพาะกรณีแตกต่างไปจากวรรคแรกก็ได้

ข้อ 13. ให้แบ่งการปฏิบัติงานของสถานศึกษาตามแนบนี้ออกเป็นฝ่ายตามลักษณะงานดังนี้

- (1) ฝ่ายบริหาร
- (2) ฝ่ายแผนงานและวิจัย
- (3) ฝ่ายพัฒนาบุคลากร
- (4) ฝ่ายพัฒนาวิชาการ
- (5) ฝ่ายบริหารเพื่อการศึกษา
- (6) ฝ่ายเทคโนโลยีทางการศึกษา

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคอาจแบ่งการปฏิบัติงานของฝ่ายออกเป็นงาน หรือ แผนกวิชาตามความจำเป็น ลักษณะ ปริมาณ และคุณภาพของงานตามวิธีที่กำหนดโดยความ เห็นชอบจากกรมการศึกษานอกโรงเรียนก็ได้

ข้อ 14. ๑ หน้าที่คณะกรรมการการศึกษาแต่ละสถานศึกษา เพื่อปฏิบัติหน้าที่ให้คำปรึกษา เสนอแนะและให้ความคิดเกี่ยวกับการดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนภาค โดยออกนาม ภาคและจังหวัดที่ตั้งภาคต่อท้าย ประกอบด้วย

(1) ศึกษาธิการเขตที่สถานศึกษาดังอยู่	ประธานกรรมการ
(2) ศึกษาธิการเขตในเขตพื้นที่ที่สถานศึกษา
ปฏิบัติงาน	กรรมการ
(3) ศึกษาธิการจังหวัดในเขตพื้นที่
ที่สถานศึกษาปฏิบัติงาน	กรรมการ
(4) หัวหน้าสถานศึกษาตามหมวด 3 ในเขต
พื้นที่ที่สถานศึกษาปฏิบัติงาน	กรรมการ
(5) ผู้แทนส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐและ
เอกชนที่เกี่ยวข้องและผู้ทรงคุณวุฒิไม่เกิน 10 คน	กรรมการ
(6) หัวหน้าสถานศึกษาตามหมวดนี้	กรรมการและเลขานุการ

ทั้งนี้ จะให้มีผู้ช่วยเลขานุการตามที่เห็นสมควรก็ได้

ให้กรรมการศึกษานอกโรงเรียนแต่งตั้ง เปลี่ยนแปลงคณะกรรมการศึกษาตามวาระแรก และให้ความเห็นชอบ หรือโครงการของสถานศึกษา

หมวด 3

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด

ข้อ 15. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด เป็นสถานศึกษาในราชการบริหาร ส่วนกลาง แต่มีหน่วยงานอยู่ในส่วนภูมิภาคและอยู่ในความควบคุมดูแลของจังหวัดมีเขตพื้นที่ การปฏิบัติงานตามเขตการปกครองโดยการออกนามจังหวัด

สำหรับในเขตกรุงเทพมหานคร กรมการศึกษานอกโรงเรียนและกระทรวงศึกษาธิการ อาจจัดตั้งสถานศึกษาเพื่อให้มีหน้าที่และรับผิดชอบเช่นเดียวกับสถานศึกษาตามหมวดนี้ก็ได้

ข้อ 16. ให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดมีหน้าที่จัดหรือให้การศึกษาอย่างใด อย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างตามข้อ 4 โดยดำเนินการ ดังนี้

- (1) จัดทำแผนและโครงการปฏิบัติงาน
- (2) สืบรวจ ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงาน ให้ความร่วมมือ การ อุดหนุนและการบริการการศึกษา
- (3) ดำเนินการเกี่ยวกับห้องสมุดรวมทั้งการศึกษาสายสามัญ และสาย อาชีพ
- (4) พัฒนาควบคุมตรวจสอบ ติดตามและรายงานการศึกษา
- (5) ฝึกอบรม ประชุมสัมมนาเจ้าหน้าที่ คณะกรรมการดำเนินงานระดับ ชุมชนหรือท้องถิ่น หรือ บุคลากรอื่นใดในลักษณะเดียวกัน

(6) ประเมินมาตรฐานและออกวุฒิบัตร ประกาศนียบัตร ใบสุทธิ หรือ หลักฐานการศึกษาที่เรียกชื่ออย่างอื่นที่มีลักษณะเดียวกัน

(7) ปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายเกี่ยวกับงานการศึกษานอกโรงเรียน กรมการศึกษานอกโรงเรียนอาจกำหนดให้สถานศึกษามีหน้าที่รับผิดชอบการดำเนินงาน การศึกษาเฉพาะกรณีแตกต่างไปจากวรรคแรกก็ได้

ข้อ 17. ให้แบ่งการปฏิบัติงานของสถานศึกษาตามหมวดนี้ออกเป็นฝ่ายตามลักษณะงาน ดังนี้

- (1) ฝ่ายบริหาร
- (2) ฝ่ายแผนงานและโครงการ
- (3) ฝ่ายส่งเสริมปฏิบัติการ
- (4) ฝ่ายพัฒนาผู้ปฏิบัติงานสนาม
- (5) ฝ่ายการศึกษามวลชน

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดและศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนกรุงเทพมหานคร อาจแบ่งการปฏิบัติงานของฝ่ายออกเป็นงานหรือแผนกวิชาตามความจำเป็น ลักษณะปริมาณและคุณภาพของงานตามวิธีการที่กำหนดโดยได้รับความเห็นชอบจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน

ข้อ 18. ให้มีคณะกรรมการการศึกษาแต่ละจังหวัด เพื่อปฏิบัติหน้าที่ให้คำปรึกษา เสนอแนะ และให้ความเห็นชอบแผนงานหรือโครงการการศึกษาของจังหวัดตามนโยบายงบประมาณของกรมการศึกษานอกโรงเรียน และเงินอุดหนุนที่ได้รับเรียกว่า "คณะกรรมการ การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด" โดยออกนามจังหวัดต่อท้ายประกอบด้วย

- (1) ผู้ว่าราชการจังหวัด หรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย ประธานกรรมการ
- (2) ศึกษาธิการจังหวัด รองประธานกรรมการ
- (3) ผู้แทนส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐ และ
เอกชนที่เกี่ยวข้องและผู้ทรงคุณวุฒิ
ไม่เกิน 10 คน กรรมการ
- (4) หัวหน้าสถานศึกษาตามหมวดนี้ กรรมการและเลขานุการ

ทั้งนี้จะให้มีผู้ช่วยเลขานุการตามที่เห็นสมควรก็ได้

จังหวัดเป็นผู้แต่งตั้งและเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการการศึกษาจังหวัด

กรรมการศึกษานอกโรงเรียนอาจแก้ไข ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงแผนงานหรือโครงการ
การศึกษาของจังหวัดทั้งหมดหรือแต่บางส่วนได้ตามความจำเป็น

สำหรับในเขตกรุงเทพมหานคร กรรมการศึกษานอกโรงเรียนอาจแต่งตั้งคณะกรรมการ
การศึกษา เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามหมวดนี้ และอนุมัติแผนงานหรือโครงการแตกต่างไปตาม
วรรค 3 ก็ได้

หมวดที่ 4

โรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่

ข้อ 19. โรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่เป็นสถานศึกษาในราชการบริหารส่วนกลาง
แต่มีหน่วยงานอยู่ในส่วนภูมิภาคและขึ้นตรงต่อกรรมการศึกษานอกโรงเรียน โดยออกนามและ
ตามลำดับการจัดตั้งต่อท้าย

การกำหนดพื้นที่ ระยะเวลา เคลื่อนย้าย แผนกวิชา และสาขาที่เปิดสอนให้เป็นไป
ตามที่กรรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนด และประสานงานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในส่วน
ภูมิภาค

ข้อ 20. ให้โรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ซึ่งหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาตาม
ข้อ 4 ในด้านวิชาชีพหรืองานอาชีพดังนี้

- (1) จัดทำแผนและโครงการปฏิบัติงาน
- (2) ประเมินผลและออกวุฒิบัตร ใบสำเร็จหรือหลักฐานการศึกษาอื่นในลักษณะเดียวกัน
- (3) เป็นแหล่งวิชาการและให้บริการ เกี่ยวกับงานอาชีพแก่ชุมชนหรือท้องถิ่น
- (4) ปฏิบัติงานอื่นๆ ที่ได้รับมอบหมายหรือเกี่ยวกับงานอาชีพ

ข้อ 21. กรมการศึกษานอกโรงเรียนอาจมอบหมายให้สถานศึกษาตามหมวดนี้อยู่ในความควบคุมดูแลของจังหวัดที่สถานศึกษาดังอยู่ก็ได้

ข้อ 22. เมื่อได้จัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดในจังหวัดใดแล้ว อาจรวมสถานศึกษาตามหมวดนี้เข้าด้วยกัน โดยให้รวมกิจกรรมและหน้าที่ของสถานศึกษาตามข้อ 20 เป็นกิจการและหน้าที่ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดที่สถานศึกษานั้นตั้งอยู่

หมวด 5

โรงเรียนผู้ใหญ่

ข้อ 23. โรงเรียนผู้ใหญ่เป็นสถานศึกษาซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบการดำเนินงานเฉพาะด้าน เช่น โรงเรียนผู้ใหญ่แบบสามัญ โรงเรียนอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ โรงเรียนผู้ใหญ่แบบเปิดเสรี เป็นต้น จัดตามแผนงาน โครงการงบประมาณ เงินอุดหนุนหรือเงินนอกงบประมาณ โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียนอาจเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมดหรือให้ความร่วมมือช่วยเหลือ อุดหนุนเพียงบางส่วน สถานศึกษาในกรุงเทพมหานคร ขึ้นตรงต่อกรมการศึกษานอกโรงเรียน สถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาคให้อยู่ในความควบคุมดูแลและขึ้นตรงต่อจังหวัด อำเภอ หรือกิ่งอำเภอแล้วแต่กรณี

หมวด 6

ห้องสมุดประชาชน

ข้อ 24. ห้องสมุดประชาชนเป็นสถานศึกษาในราชการบริหารส่วนกลาง แต่มีหน่วยงานอยู่ในส่วนภูมิภาคให้อยู่ในความควบคุมดูแลจะขึ้นตรงต่อจังหวัดอำเภอ หรือกิ่งอำเภอ แล้วแต่กรณี โดยออกนามส่วนราชการดังกล่าว หรือนามอื่นใดต่อท้าย

ห้องสมุดประชาชนแบ่งออกเป็น 2 ประเภทดังนี้ คือ

- (1) ห้องสมุดประชาชนจังหวัด
- (2) ห้องสมุดประชาชนอำเภอ

ข้อ 25. ให้ห้องสมุดประชาชนมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดหรือให้การศึกษาอย่างใดอย่างหนึ่งตามข้อ 4 ซึ่งอาจดำเนินการดังนี้

- (1) บริการการอ่านหรือการยืมหนังสือแก่ประชาชนทุกระดับ
- (2) ส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่าน และการเรียน โดยวิธีค้นคว้า
- (3) บริการข่าวสาร และความรู้ให้ทันต่อเหตุการณ์
- (4) แนะนำการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และการนันทนาการ
- (5) ส่งเสริมเผยแพร่ ประสานงาน และให้บริการด้านวิชาการใหม่ ๆ

แก่ชุมชน หรือท้องถิ่น หรือปฏิบัติงานอื่นใดที่ได้รับมอบหมาย

ข้อ 26. คณะกรรมการดำเนินงาน และผู้อุปการะสถานศึกษาให้เป็นไปตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด

ข้อ 27. เมื่อได้จัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดในจังหวัดใดแล้ว อาจารย์สถานศึกษาตามข้อ 24 วรรค 2 (1)(2) เข้าด้วยกันโดยให้รวมกิจการ และหน้าที่ของสถานศึกษาดังกล่าว เป็นกิจการหน้าที่ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดที่สถานศึกษานั้นตั้งอยู่

ข้อ 28. กรมการศึกษานอกโรงเรียนอาจให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริมสนับสนุน และอุดหนุนห้องสมุดของนิติบุคคล เช่น วัดวาอาราม สมาคม มูลนิธิซึ่งต่างจัดตั้งและมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาตามหลักเกณฑ์ มาตรฐานและวิธีการ ที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนดก็ได้

หมวดที่ 7

เบ็ดเตล็ด

ข้อ 29. ให้อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียนรักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้

ข้อ 30. ให้ใช้ระเบียบนี้ตั้งแต่วันที่ 24 มีนาคม 2523 เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ 22 เมษายน 2523

(ลงชื่อ) ขุนทอง ภูผิวเดือน

(นายขุนทอง ภูผิวเดือน)

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ภาคผนวก ๗

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษา
สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2524

(สำเนา)

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ

ว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน

พ.ศ. 2524

เพื่อเป็นการกำหนดหน้าที่ในหน่วยงานระดับสถานศึกษาของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการวางแผน วิจัย พัฒนา อดทนุ ส่งเสริม ประสานงาน ให้บริการ และดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียน ตลอดจนการบริหารราชการตามกฎหมายการจัดตั้งและการแบ่งส่วนราชการกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ จึงสมควรแก้ไขปรับปรุงระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยสถานศึกษาให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

อาศัยอำนาจตามความในข้อ 23 แห่งประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 216 ลงวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2515 กระทรวงศึกษาธิการจึงวางระเบียบไว้ ดังนี้

ข้อ 1. ระเบียบนี้เรียกว่า "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2524"

ข้อ 2. ให้ยกเลิกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยสถานศึกษา สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2523

บรรดาระเบียบ คำสั่ง หรือข้อบังคับอื่นใดในส่วนที่กำหนดไว้แล้วในระเบียบนี้หรือที่ขัดหรือแย้งกับระเบียบนี้ ให้ใช้ระเบียบนี้แทน

ข้อ 3. ให้อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียนรักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้

ข้อ 4. ให้ใช้ระเบียบนี้ตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป

"ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2524 ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติม คือ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2525 ข้อใดที่มีการแก้ไขเพิ่มเติม ได้แก้ไขเพิ่มเติมไว้โดยสมบูรณ์ตามข้อนั้น ๆ แล้ว ฉะนั้น หากจะนำความในข้อใดที่มีการแก้ไขเพิ่มเติมบ้างอ้าง ต้องอ้างฉบับเดิมกับฉบับที่แก้ไขเพิ่มเติมด้วย เว้นแต่ความในข้อใดที่มีการแก้ไขเพิ่มเติม ก็ไม่ต้องอ้างฉบับที่แก้ไขเพิ่มเติม"

หมวด 1

บททั่วไป

ข้อ 5. ลักษณะและรูปแบบการดำเนินงานและการจัดการศึกษานอกโรงเรียนในระดับสถานศึกษา มีดังนี้

- (1) กลุ่มสนใจและกิจกรรมในชุมชนหรือท้องถิ่น
- (2) การศึกษาผู้ใหญ่แบบเปิดเสรีฯ สายสามัญและสายอาชีพ
- (3) ห้องสมุดประชาชน และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านหรือตำบล
- (4) การศึกษาทางโทรทัศน์ วิทยุ ปรินต์ซ์ และโสตทัศนูปกรณ์
- (5) การบริรักษ์เพื่อการศึกษา เทคโนโลยีทางการศึกษาและเทคโนโลยี

ชนบท

- (6) การศึกษาในลักษณะหรือรูปแบบอื่นใด ที่เกี่ยวกับการศึกษานอกโรงเรียน

"ความในข้อ 6 ได้ยกเลิกโดยข้อ 4 แห่งระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2525 และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน"

ข้อ 6. ให้มีหน่วยงานที่เป็นสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียนดังนี้

- (1) ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค
- (2) ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด
- (3) โรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่
- (4) โรงเรียนผู้ใหญ่
- (5) ห้องสมุดประชาชน
- (6) ศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดน
- (7) สถานศึกษาที่จัดการศึกษาในรูปแบบอื่นตามที่เห็นสมควร

สถานศึกษาตามความในวรรคแรกอาจร่วมมือกับส่วนราชการ หน่วยงาน สถานศึกษาอื่น นิติบุคคล ชุมชนหรือท้องถิ่น ดำเนินการสำรวจ ส่งเสริม ช่วยเหลือ สนับสนุน ประสานงาน ให้ความร่วมมือ ให้การอุดหนุน และให้บริการการศึกษาตามหน้าที่ของสถานศึกษานั้นก็ได้

ในกรณีที่กระทรวงศึกษาธิการประกาศตั้งสถานศึกษาตาม (7) ให้กรรมการศึกษานอกโรงเรียนออกระเบียบหรือหลักเกณฑ์ในการดำเนินงานสำหรับสถานศึกษาดังกล่าว

ข้อ 7. ในสถานศึกษาให้มีหัวหน้าสถานศึกษาคนหนึ่งเป็นหัวหน้ามีหน้าที่รับผิดชอบการบริหารงาน ตามกฎหมาย ระเบียบแบบแผน และปฏิบัติงานการศึกษาตามที่กรรมการศึกษานอกโรงเรียนหรือกระทรวงศึกษาธิการกำหนด

"ความในข้อ 8 ได้ยกเลิกโดยข้อ 5 แห่งระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2525 และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน"

ข้อ 8. การมอบหมายให้บุคคลทำหน้าที่ในฝ่าย งาน หรือแผนกวิชาของสถานศึกษานั้น จะต้องได้รับความเห็นชอบจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน

ข้อ 9. ให้ศึกษาธิการเขต ศึกษาธิการจังหวัด และศึกษาธิการอำเภอเป็นเจ้าหน้าที่การศึกษานอกโรงเรียน มีหน้าที่ช่วยเหลือและประสานงานการศึกษานอกโรงเรียนในเขตการศึกษา จังหวัด อำเภอ และกิ่งอำเภอแล้วแต่กรณี

กรมการศึกษานอกโรงเรียนอาจแต่งตั้งเจ้าหน้าที่จากส่วนราชการหรือหน่วยงานอื่น ให้เป็นกรรมการ หรือเจ้าหน้าที่ดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนอย่างหนึ่งอย่างใดตามที่ได้ตกลงกับส่วนราชการ หรือหน่วยงานเจ้าสังกัดก็ได้

ข้อ 10. การดำเนินการเกี่ยวกับเงินงบประมาณ เงินนอกงบประมาณ ทรัพย์สินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของสถานศึกษา หลักสูตร แบบเรียน การวัดผล การประเมินผล มาตรฐาน หลักฐานทางการศึกษา คุณสมบัติของผู้สอนผู้เรียน และการจัดการศึกษานอกโรงเรียนตามข้อ 5 ให้เป็นไปตามกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่ง และหรือประกาศว่าด้วยการนั้น

หมวด 2

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค

ข้อ 11. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเป็นสถานศึกษาในราชการบริหารส่วนกลาง แต่มีหน่วยงานอยู่ในส่วนภูมิภาคเรียกว่า "ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค..." โดยออกนามภาคต่อท้าย

การจัดตั้ง การเปลี่ยนแปลง การยุบเลิก หรือการย้ายใดที่เกี่ยวกับสถานศึกษาตามหมวดนี้ ให้จัดทำโดยประกาศของกระทรวงศึกษาธิการ

ข้อ 12. สถานศึกษาตามหมวดนี้มีหน้าที่รับผิดชอบการดำเนินงาน ดูแล ให้คำปรึกษาในด้านวิชาการการศึกษานอกโรงเรียนในเขตรับผิดชอบ ดังนี้

- (1) วางแผนพัฒนาวิชาการสำหรับงานการศึกษานอกโรงเรียน
- (2) ส่งเสริมและดำเนินการวิจัย ค้นคว้า และรวบรวมสถิติข้อมูลทางการศึกษา
- (3) พัฒนารูปแบบ ทดลอง และสาธิตโครงการการศึกษานอกโรงเรียน
- (4) อนุมัติหลักสูตรระยะสั้น พัฒนาและให้บริการหลักสูตรแบบเรียน เอกสารส่งเสริมการอ่าน วัสดุทัศนูปกรณ์การศึกษาและสื่อการเรียนการสอนอื่น ๆ
- (5) ดำเนินการฝึกอบรม ประชุมสัมมนาผู้บริหาร วิทยากร ผู้สอนและผู้รับผิดชอบการพัฒนาบุคลากรในงานการศึกษานอกโรงเรียน
- (6) ดำเนินการประเมินมาตรฐานการศึกษา วัดผล ประเมินผล ติดตามและรายงานการศึกษา
- (7) เผยแพร่งานการศึกษานอกโรงเรียนและให้ความร่วมมือและสนับสนุนแก่หน่วยงานต่าง ๆ ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน

สถานศึกษาตามหมวดนี้อาจจัดชั้นเรียนและบริการการศึกษาแก่ชุมชนได้ตามความจำเป็นและเหมาะสม

ข้อ 13. ให้แบ่งการปฏิบัติงานของสถานศึกษาตามหมวดนี้ออกเป็นฝ่าย ตามลักษณะงาน
ดังนี้

- (1) ฝ่ายบริหาร
- (2) ฝ่ายแผนงานและวิจัย
- (3) ฝ่ายพัฒนานุเคราะห์
- (4) ฝ่ายพัฒนาวิชาการ
- (5) ฝ่ายบริหารเพื่อการศึกษา
- (6) ฝ่ายเทคโนโลยีทางการศึกษา

สถานศึกษาตามหมวดนี้ อาจแบ่งการปฏิบัติงานของฝ่ายออกเป็นงานหรือแผนกวิชา
ตามลักษณะ ปริมาณ และคุณภาพของงานตามวิธีการที่กำหนด โดยได้รับความเห็นชอบจาก
กรรมการศึกษานอกโรงเรียนก็ได้

กรรมการศึกษานอกโรงเรียนเป็นผู้ให้ความเห็นชอบ เปลี่ยนแปลง หรือแก้ไขแผนงาน
หรือโครงการของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค

ข้อ 14. ให้มีคณะกรรมการการศึกษานอกโรงเรียนของแต่ละสถานศึกษาตามหมวดนี้
เรียกว่า "คณะกรรมการการศึกษานอกโรงเรียนภาค..." มีหน้าที่ให้คำปรึกษาเสนอแนะ และ
ให้ความเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนของภาคนั้น

คณะกรรมการการศึกษานอกโรงเรียนภาค ประกอบด้วย

(1) ศึกษาธิการเขตที่สถานศึกษาดังอยู่	ประธานกรรมการ
(2) ศึกษาธิการเขตในเขตพื้นที่ที่สถานศึกษา
ปฏิบัติงาน	กรรมการ
(3) ศึกษาธิการจังหวัดในเขตพื้นที่ที่สถาน
ศึกษาปฏิบัติงาน	กรรมการ
(4) หัวหน้าสถานศึกษาตามหมวด 3 ในเขต
พื้นที่ที่สถานศึกษาปฏิบัติงาน	กรรมการ

(5) ผู้แทนส่วนราช หน่วยงานของรัฐหรือ
เอกชนที่เกี่ยวข้องและผู้ทรงคุณวุฒิไม่เกิน
10 คน	กรรมการ
(6) ผู้อำนวยการสถานศึกษาตามหมวดนี้	กรรมการและ เลขานุการ
(7) หัวหน้าฝ่ายแผนงานและวิจัยของสถาน
ศึกษา	กรรมการและ
ผู้ช่วยเลขานุการ

๑. คณะกรรมการตามวรรคสอง เลือกกรรมการคนหนึ่ง เป็นรองประธานกรรมการ
รองประธานกรรมการและกรรมการตามวรรคสอง (5) อยู่ในตำแหน่งได้วาระละ
2 ปี ถ้าตำแหน่งว่างลงก่อนครบวาระให้เลือกหรือแต่งตั้งผู้อื่นเป็นรองประธานกรรมการ หรือ
กรรมการแทนแล้วแต่กรณี เว้นแต่วาระที่เหลือนั้นไม่ถึง 180 วัน จะไม่แต่งตั้งแทนก็ได้ ผู้ได้
รับการแต่งตั้งให้อยู่ในวาระได้เท่าวาระที่เหลือของผู้ที่ตนแทน

กรรมการศึกษานอกโรงเรียนเป็นผู้แต่งตั้ง เปลี่ยนแปลง หรือถอดถอนกรรมการตาม
วรรคสอง

ข้อ 15. คณะกรรมการการศึกษานอกโรงเรียนภาคต้องมีการประชุมไม่น้อยกว่า
ปีละ 2 ครั้ง การประชุมครั้งใดถ้าประธานกรรมการไม่อยู่ในที่ประชุมหรือไม่อาจปฏิบัติหน้าที่
ได้ ให้รองประธานปฏิบัติหน้าที่ประธานกรรมการในการประชุมครั้งนั้น ถ้ารองประธานกรรมการ
ไม่อยู่ในที่ประชุม หรือไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ประธานกรรมการได้ ให้กรรมการในที่ประชุมเลือก
กรรมการคนหนึ่งขึ้นปฏิบัติหน้าที่ประธานกรรมการในการประชุมครั้งนั้น

ระเบียบวาระการประชุม การลงมติ การเสนอความคิดเห็น หรือวิธีการอื่นใด
อันเกี่ยวกับการประชุม ให้เป็นไปตามที่คณะกรรมการนี้กำหนด

หมวด 3

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด

ข้อ 16. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดเป็นสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน เรียกว่า "ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด..." โดยออกนามจังหวัดต่อท้าย

สำหรับในเขตกรุงเทพมหานคร กรมการศึกษานอกโรงเรียนอาจจัดสถานศึกษาให้มีฐานะเช่นเดียวกับสถานศึกษาตามหมวดนี้ก็ได้

การจัดตั้ง การเปลี่ยนแปลง การยุบเลิก การรวม หรือการอื่นใดที่เกี่ยวกับสถานศึกษาตามหมวดนี้ให้จัดทำโดยประกาศของกระทรวงศึกษาธิการ

ข้อ 17. สถานศึกษาตามหมวดนี้มีหน้าที่ปฏิบัติการตามลักษณะงานในข้อ 5 และให้ดำเนินการ ดังนี้

- (1) บริหารการศึกษานอกโรงเรียนทุกรูปแบบ
- (2) จัดทำแผน และโครงการปฏิบัติงาน
- (3) สำรวจ ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงาน ให้ความร่วมมือ การอุดหนุน และการบริการการศึกษา
- (4) ดำเนินการเกี่ยวกับห้องสมุด การศึกษาสายสามัญ และการศึกษาสายอาชีพ
- (5) ควบคุม ดูแล ติดตามและรายงานการศึกษา
- (6) ฝึกอบรม ประชุมสัมมนาเจ้าหน้าที่ คณะกรรมการดำเนินงานระดับชุมชน หรือท้องถิ่น หรือบุคลากรอื่นใดในลักษณะเดียวกัน
- (7) ประเมินมาตรฐานและออกหลักฐานทางการศึกษา
- (8) ให้การศึกษาอบรมแก่ประชาชนที่อยู่นอกกระบบโรงเรียน
- (9) ปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายเกี่ยวกับการศึกษานอกโรงเรียน

กรรมการศึกษานอกโรงเรียนอาจกำหนดให้สถานศึกษาตามหมวดนี้มีหน้าที่รับผิดชอบ
การดำเนินงานการศึกษาเฉพาะการันต์แตกต่างไปจากวรรคแรกก็ได้

ข้อ 18 ให้แบ่งการปฏิบัติงานของสถานศึกษาตามหมวดนี้ออกเป็นฝ่ายตามลักษณะ
งาน ดังนี้

- (1) ฝ่ายบริหาร
- (2) ฝ่ายแผนงานและโครงการ
- (3) ฝ่ายการศึกษาสายสามัญ
- (4) ฝ่ายการศึกษาสายอาชีพ
- (5) ฝ่ายพัฒนาและฝึกอบรม
- (6) ฝ่ายการศึกษามวลชน

สถานศึกษาตามหมวดนี้อาจแบ่งการปฏิบัติงานของฝ่ายออกเป็นงานหรือแผนกวิชาตาม
ความจำเป็น ลักษณะ ปริมาณ และคุณภาพของงานตามวิธีที่กำหนด โดยได้รับความเห็นชอบจาก
กรรมการศึกษานอกโรงเรียนก็ได้

ข้อ 19. ให้มีคณะกรรมการการศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดของแต่ละจังหวัดเรียกว่า
"คณะกรรมการการศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด..." มีหน้าที่ให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะและ
ความเห็นชอบเกี่ยวกับแผนงานหรือโครงการการศึกษาของจังหวัด ตามนโยบายงบประมาณ
ของกรรมการศึกษานอกโรงเรียน และเงินอุดหนุนทั่วไปที่ได้รับ

คณะกรรมการการศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ประกอบด้วย

(1) ผู้ว่าราชการจังหวัด	ประธานกรรมการ
(2) ศึกษาธิการจังหวัด	รองประธานกรรมการ
(3) ผู้แทนส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐและ
เอกชนที่เกี่ยวข้องและผู้ทรงคุณวุฒิไม่เกิน
10 คน	กรรมการ
(4) หัวหน้าสถานศึกษาตามหมวดนี้	กรรมการและเลขานุการ
(5) หัวหน้าฝ่ายแผนงานและโครงการ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการตามวรรคสอง (3) อยู่ในตำแหน่งได้วาระละ 2 ปี ถ้าตำแหน่งว่างลงก่อนครบวาระ ให้เลือกหรือแต่งตั้งผู้อื่นเป็นกรรมการแทน เว้นแต่วาระที่เหลือนั้นไม่ถึง 180 วัน จะไม่แต่งตั้งแทนก็ได้ ผู้ได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ในวาระได้เท่าวาระที่เหลือของผู้ที่ตนแทน

จังหวัดเป็นผู้แต่งตั้งและเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการการศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด

กรรมการการศึกษานอกโรงเรียนอาจแก้ไข ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงแผนงานหรือโครงการการศึกษานอกโรงเรียนของจังหวัดได้ตามความจำเป็น

สำหรับในเขตกรุงเทพมหานคร กรรมการการศึกษานอกโรงเรียนอาจแต่งตั้งคณะกรรมการการศึกษานอกโรงเรียนแตกต่างไปจากวรรคสอง เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามหมวดนี้และอนุมัติแผนงานหรือโครงการก็ได้

ข้อ 20. การประชุมคณะกรรมการการศึกษานอกโรงเรียนของสถานศึกษาตามหมวดนี้ให้ทำความในข้อ 15 มาใช้บังคับโดยอนุโลม

หมวด 4

โรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่

ข้อ 21. โรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่เป็นสถานศึกษาในราชการบริหารส่วนกลาง แต่มีหน่วยงานอยู่ในส่วนภูมิภาค และให้อยู่ในความควบคุมดูแลของจังหวัดที่สถานศึกษานั้นตั้งอยู่เรียกว่า "โรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่..." โดยออกนามลำดับการจัดตั้งต่อท้าย

การกำหนดพื้นที่ ระยะเวลา การเคลื่อนย้าย การเปิดแผนกวิชาและสาขาที่เปิดสอนให้เป็นไปตามที่กรรมการการศึกษานอกโรงเรียนกำหนด และประสานงานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในส่วนภูมิภาค

การจัดตั้ง การยุบเลิก การรวม หรือการอื่นใดที่เกี่ยวกับสถานศึกษาตามหมวดนี้ให้จัดทำโดยประกาศของกระทรวงศึกษาธิการ

ข้อ 22. สถานศึกษาตามหมวดนี้มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาตามข้อ 5 ในด้านวิชาชีพ หรืองานอาชีพดังนี้

- (1) จัดทำแผนและโครงการปฏิบัติงาน
- (2) ประเมินผลและออกหลักฐานทางการศึกษา
- (3) เป็นแหล่งวิชาการและให้บริการเกี่ยวกับงานอาชีพแก่ชุมชนหรือ

ท้องถิ่น

- (4) ปฏิบัติงานอื่นใดที่ได้รับมอบหมาย หรือเกี่ยวกับงานอาชีพ

ข้อ 23. เมื่อได้จัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดในจังหวัดใดแล้ว ให้ยุบสถานศึกษาตามหมวดนี้ ไปรวมเป็นกิจการและหน้าที่ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดที่สถานศึกษานั้นตั้งอยู่

หมวด 5

โรงเรียนผู้สูงอายุ

ข้อ 24. โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นสถานศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

- (1) โรงเรียนผู้สูงอายุสายสามัญ
- (2) โรงเรียนผู้สูงอายุสายอาชีพ
- (3) โรงเรียนผู้สูงอายุสายสามัญและอาชีพ

ข้อ 25. สถานศึกษาตามหมวดนี้ให้จัดตามแผนงาน โครงการ เงินงบประมาณ เงินนอกงบประมาณ เงินอุดหนุน โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียนควบคุมดูแลการดำเนินงานทั้งหมด

ข้อ 26. สถานศึกษาตามหมวดนี้ที่ตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาค ให้อยู่ในความควบคุมดูแลของจังหวัด อำเภอ หรือกิ่งอำเภอ แล้วแต่กรณี ในกรณีที่จังหวัดใดมีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ให้สถานศึกษาตามหมวดนี้อยู่ในความควบคุมดูแลของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด

สถานศึกษาตามหมวดนี้ในกรุงเทพมหานคร ให้อยู่ในความควบคุมดูแลของกรรมการ
ศึกษานอกโรงเรียน

ข้อ 27. การบรรจุ แต่งตั้ง ถอดถอนครูและเจ้าหน้าที่ของสถานศึกษาตามหมวดนี้

(1) ในส่วนกลางให้เป็นอำนาจของกรรมการศึกษานอกโรงเรียน

(2) ในส่วนภูมิภาคให้เป็นอำนาจของจังหวัดหรือศูนย์การศึกษานอก
โรงเรียนจังหวัด ตามที่กรรมการศึกษานอกโรงเรียนมอบหมาย

ข้อ 28. การดำเนินงานของสถานศึกษาตามหมวดนี้ กรรมการศึกษานอกโรงเรียน
อาจกำหนดระเบียบหรือหลักเกณฑ์การปฏิบัติขึ้นมาโดยเฉพาะก็ได้

ข้อ 29. การจัดตั้ง การเปลี่ยนแปลง การยุบเลิก การรวม หรือการอื่นใดที่เกี่ยวกับ
สถานศึกษาตามหมวดนี้

(1) ในส่วนกลางให้จัดทำโดยประกาศของกรรมการศึกษานอกโรงเรียน

(2) ในส่วนภูมิภาคให้จัดทำโดยประกาศของจังหวัดหรือศูนย์การศึกษา
นอกโรงเรียนจังหวัด ตามหลักเกณฑ์ที่กรรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนด

หมวด 6

ห้องสมุดประชาชน

ข้อ 30. ห้องสมุดประชาชนเป็นสถานศึกษาในราชการบริหารส่วนกลาง แต่มีหน่วย
งานอยู่ในส่วนภูมิภาค ให้อยู่ในความควบคุมดูแลของจังหวัด อาเภอ หรือกิ่งอาเภอ แล้วแต่
กรณี โดยออกนามส่วนราชการดังกล่าว และหรือนามอื่นต่อท้าย

การจัดตั้ง การยุบเลิก การรวม หรือการอื่นใดที่เกี่ยวกับสถานศึกษาตามหมวดนี้

(1) ในส่วนกลางให้จัดทำโดยประกาศของกรรมการศึกษานอกโรงเรียน

(2) ในส่วนภูมิภาคให้จัดทำโดยประกาศของจังหวัด ตามหลักเกณฑ์ที่กรม
การศึกษานอกโรงเรียนกำหนด

ข้อ 31. ห้องสมุดประชาชน แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

- (1) ห้องสมุดประชาชนจังหวัด
- (2) ห้องสมุดประชาชนอำเภอ
- (3) ห้องสมุดประชาชนตำบลหรือหมู่บ้าน
- (4) ห้องสมุดประชาชนเคลื่อนที่

ข้อ 32. ให้ห้องสมุดประชาชนมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดหรือให้การศึกษาดังต่อไปนี้

- (1) บริการการอ่านหรือการยืมหนังสือแก่ประชาชน
- (2) ส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่าน และการเรียนโดยวิธีค้นคว้า
- (3) บริการข่าวสารและความรู้ให้ทันต่อเหตุการณ์
- (4) แนะนำการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และการนันทนาการ
- (5) ส่งเสริม เผยแพร่ ประสานงาน และให้บริการด้านวิชาการใหม่ ๆ

แก่ชุมชน หรือการจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน

- (6) งานที่เกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนที่มีได้ระบุไว้ หรืองานอื่นใดที่ได้รับ

มอบหมาย

การดำเนินงานของสถานศึกษาตามหมวดนี้ ให้เป็นไปตามระเบียบหรือหลักเกณฑ์ที่
กรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนด

ข้อ 33. เมื่อได้จัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดในจังหวัดใดแล้ว ให้รวม
สถานศึกษาตามหมวดนี้เป็นกิจการและหน้าที่ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดนั้น

ข้อ 34. กรมการศึกษานอกโรงเรียนอาจให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริม สนับสนุนและ
อุดหนุนห้องสมุดของนิติบุคคล ซึ่งจัดตั้งและมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาตามหลักเกณฑ์มาตรฐาน
และวิธีการที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนดก็ได้

"ความในหมวดที่ 7 ดัวยกเลิกโดยข้อ 6 แห่งระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วย
การจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2525 และ
ให้ใช้ความต่อไปนี้แทน"

หมวด 7

ศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดน

ข้อ 35. ศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดน เป็นสถานศึกษา สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน เรียกว่า "ศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดน จังหวัด..." โดยออกนามจังหวัดต่อท้าย .

การจัดตั้ง การเปลี่ยนแปลง การยุบเลิก หรือการอื่นใดที่เกี่ยวกับสถานศึกษาตามหมวดนี้ ให้จัดทำโดยประกาศกระทรวงศึกษาธิการ

ข้อ 36. สถานศึกษาตามหมวดนี้ มีหน้าที่ปฏิบัติการในเขตรับผิดชอบตามลักษณะงานดังนี้

- (1) ฝึกอบรมวิชาชีพหลักสูตรระยะสั้นให้สอดคล้องกับความต้องการ และสภาพปัญหาของประชาชน
- (2) เป็นศูนย์กลางทดลอง สาธิต ส่งเสริม เผยแพร่และปฏิบัติวิชาชีพและงานอาชีพ การสหกรณ์และเทคโนโลยีที่เหมาะสม
- (3) เป็นศูนย์กลางประสานงานการศึกษานอกโรงเรียนในเขตพื้นที่ตามแผนช่วยเหลือราษฎรไทยบริเวณชายแดน
- (4) จัดกิจกรรมทางการศึกษานอกโรงเรียนในรูปแบบอื่น เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม

กรมการศึกษานอกโรงเรียนอาจกำหนดให้สถานศึกษาตามหมวดนี้ มีหน้าที่รับผิดชอบการดำเนินงานการศึกษา เฉพาะกรณีแตกต่างไปจากรรคแรกก็ได้

ข้อ 37. ให้แบ่งส่วนการบริหารงานของสถานศึกษาตามหมวดนี้ ตามลักษณะงานดังต่อไปนี้

- (1) สำนักงานผู้อำนวยการ
- (2) ฝ่ายบริหารวิชาการ
- (3) ฝ่ายปฏิบัติการ
- (4) ฝ่ายกิจการสาขา
- (5) หน่วยงานอื่นที่มีฐานะเทียบเท่าฝ่าย

สถานศึกษาตามหมวดนี้ อาจแบ่งการปฏิบัติงานของฝ่ายออกเป็นงานหรือแผนกวิชาตามลักษณะ ปริมาณ และคุณภาพของงาน หรือเปิดสาขาของศูนย์ในเขตรับผิดชอบตามวิธีการที่กำหนด โดยได้รับความเห็นชอบจากกรรมการศึกษานอกโรงเรียนก็ได้

ข้อ 38. ให้มีคณะกรรมการศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดน รวม 2 คณะ คือ คณะกรรมการอำนวยการ และคณะกรรมการดำเนินการ ตามรายละเอียดดังนี้

คณะกรรมการอำนวยการศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดน มีหน้าที่กำหนดนโยบายและให้คำปรึกษา เสนอแนะ ให้ความเห็นชอบเกี่ยวกับแผนงาน โครงการงบประมาณและเงินอุดหนุนของศูนย์ ประกอบด้วยบุคคลดังต่อไปนี้

(1) ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	ประธานกรรมการ
(2) รองเลขาธิการทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด	รองประธานกรรมการ
(3) รองเลขาธิการกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน	กรรมการ
(4) รองปลัดกระทรวงมหาดไทย	กรรมการ
(5) รองปลัดกระทรวงสาธารณสุข	กรรมการ
(6) รองปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	กรรมการ
(7) รองเลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	กรรมการ

(8) รองเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ	กรรมการ
(9) ผู้ว่าราชการจังหวัดในเขตพื้นที่ศึกษา
ศึกษาปฏิบัติงาน	กรรมการ
(10) ผู้อำนวยการศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพ
ราษฎรไทยบริเวณชายแดน	กรรมการ
(11) อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน	กรรมการและเลขานุการ
(12) ผู้อำนวยการปฏิบัติการ
กรมการศึกษานอกโรงเรียน	กรรมการและ
ผู้ช่วยเลขานุการ
(13) ผู้อำนวยการกองแผนงานและวิจัย
กรมการศึกษานอกโรงเรียน	กรรมการและ
ผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการดำเนินงานศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดนแต่ละศูนย์ มีหน้าที่วางแผนงานและโครงการดำเนินงานตามนโยบายประสานงานระหว่างศูนย์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ติดตามผลและประเมินผลการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดขอบเขตของงาน กิจกรรม และอื่น ๆ ในการให้บริการด้านการศึกษาตามคำร้องขอ ประกอบด้วยบุคคลดังต่อไปนี้

(1) อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน	ประธานกรรมการ
(2) ผู้ว่าราชการจังหวัดที่สถานศึกษาดำเนินอยู่	รองประธานกรรมการ
(3) ศึกษาธิการจังหวัด	กรรมการ
(4) นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัด	กรรมการ
(5) เกษตรจังหวัด	กรรมการ
(6) พัฒนาการจังหวัด	กรรมการ

(7) ประมงจังหวัด	กรรมการ
(8) ปศุสัตว์จังหวัด	กรรมการ
(9) สหกรณ์จังหวัด	กรรมการ
(10) ผู้อำนวยการกองปฏิบัติการ	กรรมการ
(11) ผู้อำนวยการกองแผนงานและวิจัย	กรรมการ
(12) ผู้อำนวยการกองพัฒนาการศึกษานอกระบบ โรงเรียน	กรรมการ
(13) ผู้ทรงคุณวุฒิ ไม่เกิน 10 คน	กรรมการ
(14) ผู้อำนวยการศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพ ราษฎรไทยบริเวณชายแดน	กรรมการและ เลขานุการ
(15) หัวหน้าฝ่ายกิจการสาขา	กรรมการและ ผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการดำเนินงานตาม (13) อยู่ในตำแหน่งได้วาระ 2 ปี ถ้าตำแหน่งว่างลงก่อนครบวาระให้เลือกหรือแต่งตั้งผู้อื่นเป็นกรรมการแทน เว้นแต่วาระที่เหลือไม่ถึง 90 วัน จะไม่แต่งตั้งแทนก็ได้ ผู้ได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ในวาระได้เท่าวาระที่เหลือของผู้ที่ตนแทน

กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ดำเนินการแต่งตั้งและเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการทั้ง 2 คณะ ตามความเหมาะสม

ข้อ 39. การประชุมคณะกรรมการทั้ง 2 คณะ ของสถานศึกษาตามหมวดนี้ ให้นำความในข้อ 15 มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ข้อ 40. กรมการศึกษานอกโรงเรียนอาจแก้ไข ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงแผนงาน หรือโครงการได้ตามความจำเป็น และอาจกำหนดระเบียบหรือหลักเกณฑ์การดำเนินงานของ สถานศึกษาตามหมวดนี้ขึ้นมาโดยเฉพาะก็ได้

"ความในหมวดที่ 8 ได้เพิ่มเติม โดยข้อ 7 แห่งระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วย การจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2525"

หมวด 8

บทเฉพาะกาล

ข้อ 41. จังหวัดใดที่ยังมิได้จัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด กรมการศึกษานอกโรงเรียนจะมอบหมายให้สถานศึกษาของกรมที่ตั้งอยู่ในจังหวัดนั้นปฏิบัติหน้าที่ตาม ข้อ 17 ไปพลางก่อนก็ได้ ทั้งนี้ให้หมายรวมถึงกรุงเทพมหานครด้วย

ข้อ 42. ในกรณีที่ยังมิได้ประกาศจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดในจังหวัดใด ให้จังหวัดเป็นผู้ควบคุมดูแลกิจการการศึกษานอกโรงเรียนในจังหวัดนั้นไปจนกว่ากระทรวงศึกษาธิการจะประกาศจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ยกเว้นกิจการของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค ศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดนและหน่วยงานที่ปฏิบัติงานขึ้นตรงต่อส่วนกลาง

ข้อ 43. เมื่อกระทรวงศึกษาธิการประกาศจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดขึ้นในจังหวัดใดแล้ว ให้กรมการศึกษานอกโรงเรียนดำเนินการยุบ และหรือรวมกิจการบุคลากร ทรัพย์สินและหนี้สินของหน่วยงานสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในจังหวัดนั้น เว้นแต่โรงเรียนผู้นำ ให้ดำเนินการตามความในหมวดที่ว่าด้วยสถานศึกษาดังกล่าว ทั้งนี้ยกเว้นศูนย์

การศึกษานอกโรงเรียนภาค ศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดน และหน่วยงานที่
ปฏิบัติงานขึ้นตรงต่อส่วนกลาง

ประกาศ ณ วันที่ 23 กรกฎาคม 2524

(ลงชื่อ) ขุนทอง ภูผิวเดือน

รัฐมนตรีช่วยว่าการ ปฏิบัติราชการแทน

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

1. ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรม
การศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2524 ประกาศ ณ วันที่ 23 กรกฎาคม 2524 และให้ใช้บังคับ
ตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป

2. ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรม
การศึกษานอกโรงเรียน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2525 ประกาศ ณ วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ.
2525 และให้ใช้บังคับตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป

ภาคผนวก ๗

ระเบียบกรมการศึกษานอกโรงเรียน ว่าด้วยห้องสมุดประชาชน

พ.ศ. 2529

(สำเนา)

ระเบียบกรมการศึกษานอกโรงเรียน

ว่าด้วยห้องสมุดประชาชน

พ.ศ. 2529

ตามที่กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดขึ้น
ในแต่ละจังหวัด โดยให้ยุบรวมห้องสมุดประชาชนจังหวัดและห้องสมุดประชาชนอำเภอ เป็น
กิจการและหน้าที่ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ตามความในหมวด 6 ข้อ 33 แห่ง
ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอก
โรงเรียน พ.ศ. 2524 นั้น เป็นผลให้ห้องสมุดประชาชนดังกล่าวไม่มีฐานะเป็นสถานศึกษา
ที่อยู่ในความควบคุมดูแลของจังหวัด อำเภอ หรือกิ่งอำเภออีกต่อไป ฉะนั้น เพื่อให้ดำเนินงาน
ห้องสมุดประชาชนจังหวัดและห้องสมุดประชาชนอำเภอที่รวมเป็นกิจการของศูนย์การศึกษานอก
โรงเรียนจังหวัดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและดำเนินงานไปในลักษณะเดียวกัน กรมการศึกษา
นอกโรงเรียนจึงวางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

- ข้อ 1. ระเบียบนี้เรียกว่า "ระเบียบกรมการศึกษานอกโรงเรียนว่าด้วยห้องสมุด
ประชาชน พ.ศ. 2529"
- ข้อ 2. ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป
- ข้อ 3. บรรดาระเบียบ คำสั่ง หรือข้อบังคับอื่นใดในส่วนที่กำหนดไว้แล้วในระเบียบ
นี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับระเบียบนี้ ให้ใช้ระเบียบนี้แทน
- ข้อ 4. ให้ผู้อำนวยการกองปฏิบัติการรักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้

หมวด 1

วัตถุประสงค์

ข้อ 5. ห้องสมุดประชาชนจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

- (1) เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารของชุมชน
- (2) เป็นศูนย์รับบริจาคหนังสือ
- (3) ให้บริการการอ่านและการให้ยืมหนังสือแก่ประชาชน
- (4) ให้บริการข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนเป็นคนทันต่อ

เหตุการณ์

- (5) ให้บริการทางด้านโสตทัศนอุปกรณ์แก่ประชาชน
- (6) ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และการ

พักผ่อนหย่อนใจ

- (7) ส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่านและการศึกษาค้นคว้า
- (8) ส่งเสริม เผยแพร่ ประสานงาน ให้บริการด้านวิชาการใหม่ ๆ แก่

ชุมชน และการจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน

หมวด 2

การจัดตั้ง การยุบเลิก และการย้ายห้องสมุดประชาชน

ข้อ 6. การจัดตั้ง การยุบเลิก และการย้ายห้องสมุดประชาชน ให้จัดทำโดย
ประกาศของจังหวัด ทั้งนี้ต้องได้รับความเห็นชอบจากกรมการศึกษานอกโรงเรียนก่อนและ
เมื่อจังหวัดออกประกาศแล้ว ให้แจ้งกรมการศึกษานอกโรงเรียนทราบ

ข้อ 7. ห้องสมุดประชาชนจังหวัด อาจมีได้จังหวัดละมากกว่าหนึ่งแห่งตามความจำเป็นและเหมาะสม ใช้ชื่อว่า "ห้องสมุดประชาชนจังหวัด..." โดยระบุชื่อตำบล ถนน สถานที่ สิ่งสำคัญอื่น ๆ หรือลำดับที่ต่อท้าย

ข้อ 8. ห้องสมุดประชาชนอำเภอ อาจมีได้อำเภอละมากกว่าหนึ่งแห่งตามความจำเป็นและเหมาะสม ใช้ชื่อว่า "ห้องสมุดประชาชนอำเภอ..." โดยระบุชื่อ ตำบล ถนน สถานที่ สิ่งสำคัญอื่น ๆ หรือลำดับที่ต่อท้าย

หมวด 3

ผู้ดำเนินงานและคณะกรรมการห้องสมุดประชาชน

ข้อ 9. ห้องสมุดประชาชนอยู่ในความรับผิดชอบและความควบคุมดูแลของศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนจังหวัด

ข้อ 10. ศึกษาธิการจังหวัดและศึกษาธิการอำเภอ มีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือส่งเสริม สนับสนุน และ เสนอแนะในการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในเขตจังหวัดและอำเภอนั้น ๆ แล้วแต่กรณี

ข้อ 11. ห้องสมุดประชาชนแต่ละแห่งให้มีบรรณารักษ์ที่เป็นข้าราชการเป็นผู้รับผิดชอบงานของห้องสมุดประชาชนแห่งนั้น และมีเจ้าหน้าที่ห้องสมุด นักการภารโรงหรือเจ้าหน้าที่อื่น เป็นผู้ช่วยเหลือในการดำเนินงานตามความจำเป็น

ห้องสมุดประชาชนแห่งใดยังมิได้กำหนดตำแหน่งบรรณารักษ์ เป็นข้าราชการพลเรือน หรือข้าราชการครู ให้เจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่เป็นข้าราชการเป็นผู้รับผิดชอบงานของห้องสมุดประชาชนไปก่อน จนกว่าจะได้รับการกำหนดตำแหน่งบรรณารักษ์ที่เป็นข้าราชการ

ห้องสมุดประชาชนแห่งใดยังมิได้กำหนดตำแหน่งบรรณารักษ์และ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนเป็นข้าราชการพลเรือนหรือข้าราชการครู ให้จังหวัดแต่งตั้งข้าราชการหรือลูกจ้าง

ศูนย์การศึกษาเอกโรงเรียนจังหวัดหรืออาสาสมัคร ทาหน้าที่บรรณารักษ์รับผิดชอบงานของห้องสมุดประชาชนไปพลางก่อน

ข้อ 12. ให้จังหวัดแต่งตั้งคณะกรรมการห้องสมุดประชาชนจังหวัดและคณะกรรมการห้องสมุดประชาชนอำเภอ เพื่อทาหน้าที่ให้คำแนะนำ ปรีกษา ช่วยเหลือและให้การสนับสนุนเงิน การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนแต่ละแห่ง ประกอบด้วยบุคคลตามที่กำหนดไว้ในข้อ 13 และข้อ 14

ข้อ 13. คณะกรรมการห้องสมุดประชาชนจังหวัด ประกอบด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นประธานกรรมการ ศึกษาธิการจังหวัด ผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัด และผู้ทรงคุณวุฒิ จาฉนวนไม่น้อยกว่า 5 คน และไม่เกิน 10 คน เป็นกรรมการ ผู้อำนวยการหรือ หัวหน้าศูนย์การศึกษาเอกโรงเรียนจังหวัดเป็นกรรมการและเลขานุการและบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัด เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ มีวาระอยู่ในตำแหน่งคราวละ 2 ปี

ข้อ 14. คณะกรรมการห้องสมุดประชาชนอำเภอ ประกอบด้วย นายอำเภอ เป็น ประธานกรรมการ ศึกษาธิการอำเภอ หัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอ และผู้ทรงคุณวุฒิ จาฉนวน ไม่น้อยกว่า 5 คน และไม่เกิน 10 คน เป็นกรรมการ หัวหน้าฝ่ายการศึกษามวลชนเป็น กรรมการและเลขานุการ และบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนอำเภอเป็นกรรมการและผู้ช่วย เลขานุการ

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ มีวาระอยู่ในตำแหน่งคราวละ 2 ปี

หมวด 4

กำหนดเวลาทาการของห้องสมุดประชาชน

ข้อ 15. เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนผู้ให้บริการ ให้จังหวัดกำหนดวัน เปิด - ปิด และเวลาทาการของห้องสมุดประชาชนได้ตามความเหมาะสม โดยได้รับอนุมัติ

จากกระทรวงศึกษาธิการ ทั้งนี้ ให้เจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินงานห้องสมุดมีชีวิตชั่วโมงทำงานต่อวัน เท่ากับ ชั่วโมงทำงานของข้าราชการพลเรือน และมีวันหยุดราชการปกติคนละ 2 วันต่อสัปดาห์

ห้องสมุดประชาชนแห่งใดมีเจ้าหน้าที่เพียงพอ จังหวัดอาจพิจารณาให้เปิดบริการ ได้ทุกวันตามความจำเป็นและเหมาะสม ทั้งนี้ โดยกำหนดวันหยุดราชการปกติของเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินงานไม่ให้ตรงกัน

ข้อ 16. เจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินงานห้องสมุดประชาชนคนใดจำเป็นต้องปฏิบัติงานในวันที่ได้รับอนุมัติให้เป็นวันหยุดราชการปกติของตน ให้ขออนุมัติปฏิบัติราชการในวันดังกล่าว และมีสิทธิเบิกเงินค่าตอบแทนการปฏิบัติงาน ตามระเบียบว่าด้วยการจ่ายเงินค่าอาหาร ทาการล่วงเวลา

หมวด 5

สิ่งพิมพ์และวัสดุทัศนอุปกรณ์ในห้องสมุดประชาชน

ข้อ 17. ให้ห้องสมุดประชาชนจัดให้มีสิ่งพิมพ์และวัสดุทัศนอุปกรณ์ ตามความเหมาะสม กับงบประมาณของห้องสมุดประชาชน ดังต่อไปนี้

(ก) หนังสือพิมพ์และวารสาร

(1) หนังสือพิมพ์รายวันอย่างน้อย 2 ฉบับ ในจำนวนนี้ควรให้มี หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรวมอยู่ด้วย

(2) หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ ราย ปักษ์ และรายเดือน

(3) วารสาร นิตยสาร อนุสาร และจุลสาร ที่พิจารณาเห็นว่าจะ เป็นประโยชน์แก่ประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ

(ข) หนังสือ

(1) หนังสืออ้างอิง

(2) หนังสือประเภทส่งเสริมความรู้ ศาสนา และวัฒนธรรม

(3) หนังสือประเภทกฎหมาย เศรษฐกิจ และการเมือง ที่ส่งเสริม
การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

(4) หนังสือประเภทส่งเสริมพัฒนาอาชีพ

(5) หนังสือประเภทวิชาการ ส่งเสริมการเรียนรู้ การสอน การ
ค้นคว้า การวิจัย

(6) หนังสือประเภทสารคดี

(7) หนังสือประเภทนวนิยาย หนังสือสำหรับเด็กและเยาวชน

ห้องสมุดควรมีหนังสือประเภทใดเป็นอัตราส่วนเท่าใด ให้เป็นไปตามที่กรมการ
ศึกษานอกโรงเรียนกำหนด

(ค) สื่อทัศนอุปกรณ์

(1) ประเภทลูกโลก หุ่นจำลอง และของจริง

(2) ประเภทแผนที่ แผนที่ภูมิ และรูปภาพ

(3) ประเภทแถบบันทึกเสียง แถบบันทึกภาพ และแผ่นเสียง

(4) ประเภทฟิล์มภาพยนตร์ ฟิล์มสตริป สไลด์ ภาพนิ่ง วีดิโอเทป

และอื่น ๆ

(5) ประเภทสื่อทัศนอุปกรณ์ที่ใช้กับสิ่งต่าง ๆ ข้างต้น

หมวด 6

สมาชิกและการเก็บเงินค่าบำรุง

ข้อ 18. สมาชิกห้องสมุดประชาชนแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

(1) สมาชิกประจำปี ได้แก่ ผู้ที่เสียค่าบำรุงประจำปี

(2) สมาชิกอุปการะ ได้แก่ ผู้ที่บริจาคเงิน สิ่งของ หรือหนังสือ มีมูลค่า
ตั้งแต่ 500 บาทขึ้นไป

ข้อ 19. สมาชิกห้องสมุดประชาชน มีสิทธิยืมหนังสือออกจากห้องสมุดได้ภายในระยะเวลาที่กำหนด

ข้อ 20. การเก็บเงินค่าบำรุงจากสมาชิก ให้เก็บตามอัตราที่กรรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนด โดยปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการเก็บเงินบำรุงการศึกษา

ข้อ 21. การเก็บเงินค่าบำรุงจากสมาชิกประจำปี ให้เก็บครั้งแรกในวันที่สมัครเข้าเป็นสมาชิก ครั้งต่อไปเก็บเมื่อเป็นสมาชิกครบรอบปี สมาชิกอุปการะไม่ต้องเสียค่าบำรุง

ข้อ 22. ห้องสมุดอาจเรียกเก็บเงินค่าปรับจากสมาชิกที่ส่งหนังสือยืมช้ากว่ากำหนดตามอัตราที่กรรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนด โดยปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการเก็บเงินบำรุงการศึกษา

ข้อ 23. การรับจ่ายเงินค่าบำรุงสมาชิกและเงินค่าปรับ ให้ปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยเงินบำรุงการศึกษา

หมวด 7

สถานที่และมาตรฐานห้องสมุดประชาชน

ข้อ 24. ห้องสมุดประชาชนต้องมีที่ทำการเป็นเอกเทศ หรือเป็นสัดส่วน ขนาดและแบบตามเกณฑ์ของกรรมการศึกษานอกโรงเรียน

หมวด 8

เบ็ดเตล็ด

ข้อ 25. การตั้งชื่อห้องสมุดประชาชน โดยมีข้อความต่อท้ายเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ผู้บริจาค อาจกระทำได้ในการพิมพ์บุคคลหรือกลุ่มบุคคลบริจาคทรัพย์ สิ่งของ ก่อสร้างอาคาร ห้องสมุดประชาชนตั้งแต่กึ่งหนึ่งของราคาก่อสร้าง และต้องได้รับความเห็นชอบจากกรรมการศึกษานอกโรงเรียน

ข้อ 26. ให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด มีอำนาจออกระเบียบเกี่ยวกับการใช้ห้องสมุดประชาชน โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการห้องสมุด

ข้อ 27. ให้จังหวัดส่งรายงานผลการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนทุกประเภทให้กรรมการศึกษานอกโรงเรียนทราบปีละ 1 ครั้ง หรือตามที่กรรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนด

ข้อ 28. การดำเนินการอื่น ๆ นอกเหนือจากระเบียบนี้ ให้ขอความเห็นชอบจากกรรมการศึกษานอกโรงเรียน

ประกาศ ณ วันที่ 27 พฤศจิกายน 2529

(ลงชื่อ) วิเวก ปางพิพงค์

(นายวิเวก ปางพิพงค์)

อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน

ภาคผนวก ฅ

มาตรฐานกำหนดตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด

(สำเนา)

มาตรฐานกำหนดตำแหน่งสายงาน ห้องสมุดลักษณะงานโดยทั่วไป

สายงานนี้ครอบคลุมถึงตำแหน่งต่าง ๆ ที่ปฏิบัติงานทางด้านห้องสมุดหรือให้บริการแก่ผู้ใช้ห้องสมุด ซึ่งมีลักษณะงานที่ปฏิบัติเกี่ยวกับการควบคุมดูแลกิจการของห้องสมุด จัดหาดูแลเก็บรักษาหนังสือ รับผิดชอบอาคาร วัสดุ ครุภัณฑ์ของห้องสมุด ทำทะเบียน จัดหมวดหมู่ และทำบัตรรายการหนังสือ แนะนำและให้บริการแก่ประชาชนในการใช้ห้องสมุด จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริม เผยแพร่ และชักจูงให้ประชาชนใช้ห้องสมุด รวบรวมสถิติและจัดทำรายงานประจำปีของห้องสมุด และปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง

ชื่อและระดับของตำแหน่ง

ตำแหน่งในสายงานนี้มีชื่อและระดับของตำแหน่งดังนี้ คือ

เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 ระดับ 1

เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2 ระดับ 2

เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 3 ระดับ 3

เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4 ระดับ 4

เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 5 ระดับ 5

ก. พ. กำหนดวันที่ 9 กันยายน 2518

(ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 1 1 กุมภาพันธ์ 2526)

ชื่อตำแหน่ง

เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1

หน้าที่และความรับผิดชอบ

ปฏิบัติงานขั้นต้นเกี่ยวกับงานห้องสมุดที่ไม่ยาก ภายใต้อาการกำกับตรวจสอบ โดยใกล้ชิด หรือตามคำสั่งหรือแบบ หรือแนวทางปฏิบัติที่มีอยู่อย่างแน่ชัด หรือละเอียดถี่ถ้วน และปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

ลักษณะงานที่ปฏิบัติ

จัดหา ดูแล เก็บรักษาและซ่อมแซมหนังสือ ดูแลรักษาวัสดุ และครุภัณฑ์ของห้องสมุด ทำทะเบียน จัดหมวดหมู่หนังสือ และทำบัตรรายการหนังสือ แนะนำและให้บริการแก่ประชาชนในการใช้ห้องสมุด ให้บริการตอบคำถามต่าง ๆ เกี่ยวกับกิจการของห้องสมุด และปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง

คุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่ง

1. ได้รับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา หรือเทียบได้ไม่ต่ำกว่านี้ หรือ
2. ได้รับประกาศนียบัตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายสายอาชีพ หรือเทียบได้ไม่ต่ำกว่านี้ทางบรรณารักษ์ หรือทางอื่นที่ ก.พ. กำหนดว่าใช้เป็นคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งนี้

ความรู้ความสามารถที่ต้องการ

1. มีความรู้ในการบริหารงานห้องสมุดขั้นต้นอย่างเหมาะสมแก่การปฏิบัติงานในหน้าที่

2. มีความรู้ความเข้าใจในกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือน กฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน และกฎหมาย กฎ ระเบียบ และข้อบังคับอื่นที่ใช้ในการปฏิบัติงานในหน้าที่
3. มีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานธุรการ และงานสารบรรณอย่างเหมาะสมแก่การปฏิบัติงานในหน้าที่
4. มีความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาอย่างเหมาะสมแก่การปฏิบัติงานในหน้าที่
5. มีความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความละเอียดแม่นยำ

ก.พ.กำหนดวันที่ 9 กันยายน 2518

(ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 1 1 กุมภาพันธ์ 2526)

ชื่อตำแหน่ง

เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2

หน้าที่และความรับผิดชอบ

ปฏิบัติงานห้องสมุดที่ค่อนข้างยาก ภายใต้การกำหนดตรวจสอบโดยทั่วไป หรือตามคำสั่งหรือแบบหรือแนวทางปฏิบัติที่มีอยู่อย่างกว้าง ๆ และปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

ลักษณะงานที่ปฏิบัติ

ปฏิบัติที่ค่อนข้างยากเกี่ยวกับการจัดหา ดูแล เก็บรักษา และซ่อมแซมหนังสือ รับผิดชอบ อาคาร วัสดุ และครุภัณฑ์ของห้องสมุด ทำทะเบียน จัดหมวดหมู่หนังสือ และทำบัตรรายการหนังสือ แนะนำและให้บริการแก่ประชาชนในการใช้ห้องสมุด และให้บริการตอบคำถามต่าง ๆ เกี่ยวกับกิจการของห้องสมุด จัดกิจกรรมของห้องสมุดเพื่อส่งเสริม เผยแพร่ และชักจูงให้ประชาชนใช้ห้องสมุดมากขึ้น รวบรวมสถิติและจัดทำรายงานประจำปีของห้องสมุด และปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง

คุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่ง

1. มีคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 และได้ดำรงตำแหน่งในระดับ 1 หรือที่ ก.พ. เทียบเท่ามาแล้วไม่น้อยกว่า 3 ปี โดยจะต้องปฏิบัติราชการเกี่ยวกับงานห้องสมุด หรืองานอื่นที่เกี่ยวข้องมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี กำหนดเวลา 3 ปี ให้ลดเป็น 2 ปี สำหรับผู้มีคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 ข้อ 2 หรือ
2. ได้รับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง หรือเทียบได้ไม่ต่ำกว่านี้ หรือ
3. ได้รับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง หรือเทียบได้ไม่ต่ำกว่านี้ทางบรรณารักษ์ หรือทางอื่นที่ ก.พ. กำหนดว่าใช้เป็นคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งนี้ได้

ความรู้ความสามารถที่ต้องการ

นอกจากจะมีความรู้ความสามารถเช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 แล้ว จะต้องมีความสามารถในการให้คำแนะนำเกี่ยวกับระเบียบและวิธีการปฏิบัติงานที่อยู่ในความรับผิดชอบ

ก.พ.กำหนดวันที่ 17 ธันวาคม 2518

(ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 1 1 กุมภาพันธ์ 2526)

ชื่อตำแหน่ง

เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 3

หน้าที่และความรับผิดชอบ

ปฏิบัติงานในฐานะหัวหน้าหน่วยงาน ซึ่งมีหน้าที่ความรับผิดชอบ และคุณภาพของงานไม่สูงนัก หรือในฐานะผู้ช่วยหัวหน้าหน่วยงาน ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบ และคุณภาพของงานเทียบได้ระดับเดียวกัน รับผิดชอบงานทางด้านห้องสมุด โดยควบคุมตรวจสอบการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่จำนวนหนึ่ง หรือปฏิบัติงานห้องสมุดที่ยากพอสมควร ภายใต้การกำกับตรวจสอบบ้าง และปฏิบัติตามที่อื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

ลักษณะงานที่ปฏิบัติ

ปฏิบัติงานที่ยากพอสมควรเกี่ยวกับงานห้องสมุด โดยปฏิบัติหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง เช่น พิจารณาและให้ข้อเสนอแนะในการจัดหาและคัดเลือกหนังสือเข้าห้องสมุด ควบคุม ดูแล เก็บรักษา และซ่อมแซมหนังสือ รับผิดชอบอาคาร วัสดุ และครุภัณฑ์ของห้องสมุด ทักษะเขียน จัดหมวดหมู่หนังสือ และทำบัตรรายการหนังสือ แนะนำและให้บริการแก่ประชาชนในการใช้ห้องสมุด และให้บริการตอบคำถามต่าง ๆ เกี่ยวกับกิจการของห้องสมุดจัดกิจกรรมของห้องสมุด เพื่อส่งเสริม เผยแพร่และชักจูงให้ประชาชนใช้ห้องสมุดมากขึ้น บริการข้อมูลทางคอมพิวเตอร์ รวบรวมสถิติและจัดทำรายงานประจำปีของห้องสมุด เป็นต้น ให้คำปรึกษาแนะนำในการปฏิบัติงานแก่เจ้าหน้าที่ระดับรองลงมา และปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง

ในฐานะหัวหน้าหน่วยงาน นอกจากอาจปฏิบัติงานดังกล่าวข้างต้นบ้างแล้ว ยังทำหน้าที่ติดต่อประสานงาน ควบคุม ตรวจสอบ ให้คำปรึกษาแนะนำ และแก้ไขข้อขัดข้องในการปฏิบัติงานในหน่วยงานที่รับผิดชอบ

ในฐานะผู้ช่วยหัวหน้าหน่วยงาน ทาหน้าที่ช่วยหัวหน้าหน่วยงานปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมาย

คุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่ง

มีคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 1 หรือ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2 และได้ดำรงตำแหน่งในระดับ 2 หรือที่ ก.พ. เทียบเท่ามาแล้วไม่น้อยกว่า 3 ปี โดยจะต้องปฏิบัติราชการเกี่ยวกับงานห้องสมุด หรืองานอื่นที่เกี่ยวข้องมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี กำหนดเวลา 3 ปี ให้ลดเป็น 2 ปี สำหรับผู้มีคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2 ข้อ 1 และข้อ 3

ความรู้ความสามารถที่ต้องการ

นอกจากจะมีความรู้ความสามารถเช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2 แล้ว จะต้อง

1. มีความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเหตุการณ์ปัจจุบันในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งของประเทศไทย
2. มีความสามารถในการศึกษาหาข้อมูล วิเคราะห์ปัญหา และสรุปเหตุผล

ก.พ.กำหนดวันที่ 9 กันยายน 2518

(ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 1 1 กุมภาพันธ์ 2526)

ชื่อตำแหน่ง เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4

หน้าที่และความรับผิดชอบ

ปฏิบัติงานในฐานะหัวหน้าหน่วยงานระดับแผนก ซึ่งมีหน้าที่ความรับผิดชอบและคุณภาพของงานสูง หรือในฐานะผู้ช่วยหัวหน้าหน่วยงาน ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีความรับผิดชอบ และคุณภาพของงานเทียบได้ระดับเดียวกัน รับผิดชอบงานห้องสมุด โดยควบคุมตรวจสอบการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่หรือปกครองผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาจำนวนหนึ่ง หรือปฏิบัติงานห้องสมุดที่ค่อนข้างยากมากโดยจำเป็นต้องมีผู้กำกับตรวจสอบ หรือภายใต้การตรวจสอบบ้าง และปฏิบัติหน้าที่อื่น ตามที่ได้รับมอบหมาย

ลักษณะงานที่ปฏิบัติ

ปฏิบัติงานที่ค่อนข้างยากมาก หรือมีความรับผิดชอบสูงเกี่ยวกับงานห้องสมุด โดยปฏิบัติหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง เช่น พิจารณาและให้ข้อเสนอแนะในการจัดหาและคัดเลือกหนังสือเข้าห้องสมุด ทำทะเบียน จัดหมวดหมู่หนังสือและทำบัตรรายการหนังสือ แนะนำ และให้บริการแก่ประชาชนในการใช้ห้องสมุด จัดกิจกรรมห้องสมุดเพื่อส่งเสริม เผยแพร่ และชักจูงให้ประชาชนใช้ห้องสมุดมากขึ้น บริการข้อมูลทางคอมพิวเตอร์ รวบรวมสถิติและจัดทำรายงานประจำปีของห้องสมุด เป็นต้น ให้คำปรึกษาแนะนำในการปฏิบัติงานแก่เจ้าหน้าที่ระดับรองลงมา ตอบปัญหาและชี้แจงเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับงานในหน้าที่ และปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง

ในฐานะหัวหน้าหน่วยงาน นอกจากอาจปฏิบัติงานดังกล่าวข้างต้นบ้างแล้ว ยังทำหน้าที่ติดต่อประสานงาน วางแผน มอบหมายงาน ควบคุม ตรวจสอบ ให้คำปรึกษาแนะนำ ปรับปรุงแก้ไขติดตามประเมินผล และแก้ปัญหาคัดข้องในการปฏิบัติงานในหน่วยงานที่รับผิดชอบ

ในฐานะผู้ช่วยหัวหน้าหน่วยงาน ทาหน้าที่ช่วยหัวหน้าหน่วยงานปฏิบัติงานตามที่ได้รับ

มอบหมาย

คุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่ง

1. ได้ดำรงตำแหน่งในระดับ 3 หรือที่ ก.พ. เทียบเท่ามาแล้วไม่น้อยกว่า 2 ปี โดยจะต้องปฏิบัติราชการเกี่ยวกับงานห้องสมุด หรืองานอื่นที่เกี่ยวข้องมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี หรือ
2. ได้ดำรงตำแหน่งไม่ต่ำกว่าระดับ 2 หรือที่ ก.พ. เทียบเท่ามาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี โดยจะต้องปฏิบัติราชการเกี่ยวกับงานห้องสมุด หรืองานอื่นที่เกี่ยวข้องมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี กำหนดเวลา 5 ปี ให้ลดเป็น 4 ปี สำหรับผู้มีคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่ง เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 2 ข้อ 1 และ 3

ความรู้ความสามารถที่ต้องการ

นอกจากจะมีความสามารถเช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 3 แล้ว จะต้อง

1. มีความรู้ความเข้าใจนโยบายและแผนงานด้านต่าง ๆ ของส่วนราชการ ที่สังกัด
2. มีความสามารถในการจัดทำแผนงาน ควบคุม ตรวจสอบ ให้คำปรึกษา แนะนำ และเสนอแนะวิธีการแก้ไขปรับปรุงการปฏิบัติงานที่อยู่ในความรับผิดชอบ
3. มีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชา
4. มีความสามารถในการติดต่อประสานงาน

ก.พ. กำหนดวันที่ 1 เมษายน 2521

ชื่อตำแหน่ง

เจ้าหน้าที่ห้องสมุด 5

หน้าที่และความรับผิดชอบ

ปฏิบัติงานในฐานะหัวหน้าหน่วยงานระดับแผนก ซึ่งมีหน้าที่ความรับผิดชอบและคุณภาพของงานสูงมาก หรือในฐานะผู้ช่วยหัวหน้าหน่วยงาน ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบและคุณภาพของงานเทียบได้ระดับเดียวกัน รับผิดชอบงานห้องสมุด โดยควบคุม ตรวจสอบการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่หรือปกครองผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาจำนวนพอสมควร หรือ ปฏิบัติงานห้องสมุดที่ยากมาก ซึ่งจำเป็นต้องปฏิบัติโดยผู้มีความรู้ความสามารถ หรือความชำนาญงานสูงมากโดยไม่จำเป็นต้องมีผู้กำกับตรวจสอบ และปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

ลักษณะงานที่ปฏิบัติ

ปฏิบัติงานที่ยากมากเกี่ยวกับงานห้องสมุดโดยปฏิบัติหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง เช่น พิจารณาและให้ข้อเสนอแนะในการจัดหาและคัดเลือกหนังสือเข้าห้องสมุด ควบคุม ดูแล เก็บรักษา และซ่อมแซมหนังสือ รับผิดชอบอาคารวัสดุ และครุภัณฑ์ของห้องสมุด ทำทะเบียน จัดหมวดหมู่หนังสือและทำบัตรรายการหนังสือ แนะนำให้บริการแก่ประชาชนในการใช้ห้องสมุด และการเลือกหาหนังสือวิชาการเฉพาะด้าน จัดกิจกรรมห้องสมุดเพื่อส่งเสริมเผยแพร่ และชักจูงให้ประชาชนใช้ห้องสมุดมากขึ้น บริการข้อมูลทางคอมพิวเตอร์ รวบรวมสถิติและจัดทำรายงานประจำปีของห้องสมุด เป็นต้น ฝึกอบรมและให้คำปรึกษาแนะนำในการปฏิบัติงานแก่เจ้าหน้าที่ระดับรองลงมา ตอบปัญหาและชี้แจงเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับงานในหน้าที่ และปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง

ในฐานะหัวหน้าหน่วยงาน นอกจากอาจปฏิบัติงานดังกล่าวข้างต้นบ้างแล้ว ยังทำหน้าที่ และปฏิบัติหน้าที่ติดต่อประสานงานวางแผนมอบหมายงาน ควบคุม ตรวจสอบ ให้คำปรึกษาแนะนำ ปรับปรุงแก้ไข ติดตามประเมินผล และแก้ปัญหาคัดข้อข้องในการปฏิบัติงานในหน่วยงานรับผิดชอบด้วย

ในฐานะผู้ช่วยหัวหน้าหน่วยงาน หัวหน้าที่ช่วยหัวหน้าหน่วยงานปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมาย

คุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่ง

1. ได้ดำรงตำแหน่งในระดับ 4 หรือที่ ก.พ. เทียบเท่ามาแล้วไม่น้อยกว่า 2 ปี โดยจะต้องปฏิบัติราชการเกี่ยวกับงานห้องสมุด หรืองานอื่นที่เกี่ยวข้องมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี หรือ
2. ได้ดำรงตำแหน่งไม่ต่ำกว่าระดับ 3 หรือที่ ก.พ. เทียบเท่ามาแล้วไม่น้อยกว่า 4 ปี โดยจะต้องปฏิบัติราชการเกี่ยวกับงานห้องสมุด หรืองานอื่นที่เกี่ยวข้องมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี

ความรู้ความสามารถที่ต้องการ

นอกจากจะมีความรู้ความสามารถเช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ห้องสมุด 4 แล้ว จะต้อง

1. มีความรู้ความเข้าใจในหลักการบริหารงานบุคคล
2. มีความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ

ภาคผนวก ข

บทบาทและหน้าที่ของห้องสมุดประชาชน

(สำเนา)

ที่ ศธ 1104/ว 6148

กรมการศึกษานอกโรงเรียน

กระทรวงศึกษาธิการ กทม 10300

6 กรกฎาคม 2531

เรื่อง บทบาทหน้าที่ของห้องสมุดประชาชน

เรียน ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัด

สิ่งที่ส่งมาด้วย บทบาทหน้าที่ของห้องสมุดประชาชน จำนวน 1 ชุด

เนื่องด้วยการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในปัจจุบันยังไม่ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์เท่าที่ควร เนื่องจากยังขาดระบบการทำงานที่มีประสิทธิภาพ กรมการศึกษานอกโรงเรียน จึงได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของห้องสมุดประชาชนจังหวัด และห้องสมุดประชาชนอำเภอขึ้น เพื่อให้มีแนวปฏิบัติงานเป็นแบบแผนเดียวกัน สามารถดำเนินงานไปอย่างมีประสิทธิภาพและเพิ่มประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ และแจ้งให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดทราบ และยึดถือปฏิบัติด้วยจกชอบด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(ลงชื่อ) เจริญผล สุวรรณโชติ

(นายเจริญผล สุวรรณโชติ)

รองอธิบดี ปฏิบัติการแทน

อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน

กองปฏิบัติการ

โทร. 2817017

**บทบาทหน้าที่ของห้องสมุดประชาชน
กรมการศึกษานอกโรงเรียน
พ.ศ. 2531**

เพื่อให้ห้องสมุดประชาชน กรมการศึกษานอกโรงเรียน มีแนวปฏิบัติงานเป็นแบบแผนเดียวกัน และดำเนินงานไปอย่างมีประสิทธิภาพและเพิ่มประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น กรมการศึกษานอกโรงเรียนจึงกำหนดบทบาทหน้าที่ของห้องสมุดดังต่อไปนี้

ก. บทบาทหน้าที่ของห้องสมุดศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค

๑. ให้ห้องสมุดศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค มีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

1. จัดเป็นห้องสมุดวิชาการ ๑. ให้บริการข้อมูลข่าวสารทางวิชาการแก่บุคลากรเจ้าหน้าที่ในศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค และบุคคลที่สนใจอื่น ๆ
2. จัดเป็นแหล่งข้อมูลทางวิชาการเกี่ยวกับบรรพารักษ์ศาสตร์ และจัดบริการความรู้การดำเนินงานห้องสมุดแก่บรรพารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภอในภาคนั้น ๆ
3. วางแผน วิจัย ค้นคว้า และรวบรวมสถิติข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนในภาคนั้น ๆ
4. พิจารณาคัดเลือกสื่อหนังสือพิมพ์ สื่อโสตทัศนูปกรณ์ และสื่อความรู้อื่น ๆ ที่น่าจะมีในห้องสมุดประชาชน เสนอแก่ห้องสมุดประชาชนจังหวัด รวมทั้งทำบัตรรายการเพื่อการพิจารณาจัดหาต่อไป
5. ผลิตและเผยแพร่ เอกสาร วารสาร บทความซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาและการดำเนินงานห้องสมุด ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ไปยังห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภออย่างต่อเนื่องเป็นประจำ

- 6. สนับสนุน ส่งเสริม ประสานงาน เผยแพร่ ติดตามการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนจังหวัดในภาคนั้น ๆ โดยใกล้ชิดและสม่ำเสมอ
- 7. จัดห้องสมุดศูนย์ ฯ ภาครัฐให้ถูกต้องตามหลักวิชาบรรณารักษศาสตร์ เพื่อเป็นแหล่งศึกษา ดูงาน ฝึกอบรมการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ห้องสมุดในภาคนั้น ๆ
- 8. จัดฝึกอบรม ประชุมบรรณารักษ์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด หรือผู้ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดประชาชน
- 9. สานิต ทดลอง งานวิชาการที่เกี่ยวกับห้องสมุด เช่น จัดพิมพ์หนังสือเคลื่อนที่ นิทรรศการเคลื่อนที่ ไปตามห้องสมุดประชาชนต่าง ๆ
- 10. ประเมินมาตรฐานห้องสมุด
- 11. นิเทศติดตามผลงานห้องสมุดประชาชนจังหวัด ให้ความช่วยเหลือ แนะนำด้านการบริการแก่ห้องสมุดประชาชนจังหวัด
- 12. ศึกษาหาแนวทาง นำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาพัฒนาห้องสมุด
- 13. จัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ เผยแพร่เกี่ยวกับห้องสมุดในรูปแบบต่าง ๆ
- 14. สนับสนุน ส่งเสริม ประสานงานกับหน่วยงาน หรือองค์กรอื่น ๆ เกี่ยวกับการดำเนินงานห้องสมุดประชาชน
- 15. ร่วมมือกับวิทยาลัย มหาวิทยาลัย และองค์กรอื่น ๆ ในการจัดสื่อการเรียนการสอนเพื่อเผยแพร่การศึกษาและ เป็นแหล่งค้นคว้าเฉพาะกิจตามความต้องการขององค์กรนั้น
- 16. จัดเป็นแหล่งสหบัตร (UNION CATALOGUE) ของห้องสมุดประชาชนในภาค นั้น ๆ
- 17. เป็นศูนย์กลางการยืม การแลกเปลี่ยนสื่อระหว่างห้องสมุดในภาค
- 18. เป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสารทางการแนะแนวของภาค
- 19. จัดให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของภาคในห้องสมุด

ข. บทบาทหน้าที่ห้องสมุดประชาชนจังหวัด

๑. หน้าที่ห้องสมุดประชาชนจังหวัดปฏิบัติหน้าที่ใน 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

ลักษณะที่ 1 ในฐานะเป็นสำนักงานห้องสมุดประชาชนจังหวัด คือ

- 1.1 จัดทำแผนโครงการปฏิบัติงานของห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภอ
- 1.2 จัดบริหารงานห้องสมุดประชาชนอำเภอให้เป็นระบบ ควบคุมดูแลการ

ดำเนินงานห้องสมุดประชาชนอำเภอ

1.3 สืบรวจ ส่งเสริม ประสานงานให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือให้คำปรึกษา
แนะนำอุดหนุน การดำเนินงานเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนอำเภอ

1.4 พัฒนาควบคุม ตรวจสอบ ติดตาม และรายงานเกี่ยวกับการดำเนินงาน
ห้องสมุดประชาชนอำเภอ

1.5 ร่วมฝึกอบรม ประชุมสัมมนา เจ้าหน้าที่ กรรมการห้องสมุดประชาชน
และกรรมการที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน หรือบุคลากรอื่นเจ้าหน้าที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน
ห้องสมุดประชาชน

1.6 เป็นศูนย์รับบริจาคหนังสือ

1.7 จัดเป็นแหล่งสหบัตร (UNION CATALOGUE) ห้องสมุดประชาชนอำเภอ

1.8 ประเมินมาตรฐานห้องสมุดประชาชนอำเภอ

1.9 เป็นศูนย์บริการงานทางเทคนิคแก่ห้องสมุดประชาชนอำเภอ

1.10 ดำเนินการอื่น ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาห้องสมุดประชาชนอำเภอ เช่น
การหมุนเวียนหนังสือ การแลกเปลี่ยนหนังสือ การจัดนิทรรศการเคลื่อนที่ ฯลฯ

1.11 ประสานงานกับห้องสมุด ศูนย์ฯ ภาคในการพัฒนาการดำเนินงานห้องสมุด

1.12 จัดเป็นแหล่งบริการทางวิชาการบรรณารักษศาสตร์แก่บรรณารักษ์และ
เจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนอำเภอภายในจังหวัด

1.13 จัดเป็นแหล่งบริการทางวิชาการ การศึกษาค้นคว้าแก่บุคลากร ในศูนย์
การศึกษานอกโรงเรียน

1.14 จัดให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของจังหวัดนั้น ๆ ในห้องสมุด

ลักษณะที่ 2 ในฐานะที่เป็นห้องสมุดประชาชนอำเภอเมือง

2.1 จัดเป็นห้องสมุดวิชาการสำหรับการศึกษาค้นคว้า วิจัยในเรื่องวิชาการ
เฉพาะถิ่นของจังหวัด และจัดเป็นห้องสมุดวิชาการสำหรับนักศึกษาผู้ใหญ่ นักเรียน นักศึกษา
อื่นในจังหวัด

2.2 จัดดำเนินการห้องสมุดประชาชน และแหล่งบริการห้องสมุดให้สวยงาม
สะอาด ร่มรื่น เรียบง่าย สะดวกสบายแก่ประชาชนทั่วไป

2.3 จัดเป็นศูนย์ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร โดยให้มีสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อโสตทัศนูปกรณ์
อย่างหลากหลายและเหมาะสมที่จะสนองความต้องการของประชาชน และส่งเสริมความรู้ของ
ประชาชน และจัดบริการการอ่าน การยืม การศึกษาค้นคว้าสื่อต่าง ๆ แก่ประชาชนอย่างกว้าง
ขวางทั้งภายในและภายนอกห้องสมุด ประชาชน โดยคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

2.3.1 จัดหาสื่อความรู้และบริการสำหรับเด็กเล็กและเด็กในวัยเรียน
(อายุต่ำกว่า 14 ปี) เพื่อกระตุ้นให้เกิดจินตนาการและพัฒนาความอยากรู้อยากเห็นและปลูกฝัง
นิสัยรักการอ่านของเด็ก

2.3.2 จัดหาสื่อความรู้และบริการสำหรับเยาวชน (อายุ 14 - 25 ปี)
ที่จะส่งเสริมช่วยเหลือให้เกิดพัฒนาการทางด้านสังคม สติปัญญา ความคิดสร้างสรรค์ ความเป็น
ผู้กล้าแสดงออกและสามารถปรับตัวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ได้อย่างเหมาะสม

2.3.3 จัดหาสื่อความรู้ และบริการสำหรับผู้ใหญ่ ที่จะช่วยในการพัฒนา
อาชีพให้เกิดประสิทธิภาพและก้าวหน้าความเจริญก้าวหน้าของโลก

2.3.4 จัดหาสื่อความรู้และให้บริการความรู้ที่เหมาะสมแก่ประชากร
วัยสูงอายุ และผู้อยู่ในสถานสงเคราะห์ต่าง ๆ

2.4 จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการใช้หนังสือส่งเสริมการอ่านที่จะปลูกฝังนิสัยรักการอ่านไปจนตลอดชีวิต และการรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ให้เกิดแก่ประชาชนอย่างต่อเนื่องและกว้างขวาง

2.5 ร่วมมือกับวิทยาลัย มหาวิทยาลัย และองค์กรอื่น ๆ ในการจัดสื่อการเรียนการสอน เพื่อเผยแพร่การศึกษาและเป็นแหล่งค้นคว้าเฉพาะกิจตามความต้องการขององค์กรนั้น

2.6 ให้ความร่วมมือช่วยเหลือประสานงานกับชุมชน หรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่จะส่งเสริมเผยแพร่ให้เกิดกิจกรรมทางด้านบริการความรู้ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชน

ค. บทบาทหน้าที่ของห้องสมุดประชาชนอำเภอ

1. จัดทำแผนและโครงการปฏิบัติงานของห้องสมุดประชาชนอำเภอ
2. จัดเป็นห้องสมุดวิชาการ สำหรับการศึกษา ค้นคว้า วิจัยในเรื่องวิชาการเฉพาะถิ่นของอำเภอ และจัดเป็นห้องสมุดวิชาการสำหรับนักศึกษาผู้ใหญ่ นักเรียน นักศึกษาอื่นในจังหวัด
3. จัดดำเนินการห้องสมุดประชาชน และแหล่งบริการห้องสมุดให้สวยงาม สะอาด ร่มรื่น เรียบง่าย สะดวกสบายแก่ประชาชนทั่วไป

4. จัดเป็นศูนย์ความรู้ข้อมูลข่าวสาร โดยให้มีทั้งสิ่งพิมพ์และสื่อโสตทัศนูปกรณ์อย่างหลากหลายและเหมาะสมที่จะสนองความต้องการของประชาชนและส่งเสริมความรู้ของประชาชน และจัดบริการการอ่าน การยืม การศึกษาค้นคว้าสื่อต่าง ๆ แก่ประชาชนอย่างกว้างขวาง ทั้งภายในและภายนอกห้องสมุดประชาชน โดยคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

- 4.1 จัดหาสื่อความรู้ และบริการสำหรับเด็กเล็กและเด็กในวัยเรียน (อายุต่ำกว่า 14 ปี) เพื่อกระตุ้นจินตนาการและพัฒนาความอยากรู้อยากเห็น และปลูกฝังนิสัยรักการอ่านของเด็ก

4.2 จัดหาสื่อความรู้และบริการสำหรับเยาวชน (อายุ 14 - 25 ปี) ที่จะส่งเสริมช่วยเหลือให้เกิดพัฒนาการทางด้านสังคม สติปัญญา ความคิดสร้างสรรค์ ความเป็นผู้นำ แสดงออกและสามารถปรับตัวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ได้อย่างเหมาะสม

4.3 จัดหาสื่อความรู้และบริการสำหรับผู้ใหญ่ที่จะช่วยในการพัฒนาอาชีพให้เกิดประสิทธิภาพ และก้าวทันความเจริญก้าวหน้าของโลก

4.4 จัดหาสื่อความรู้และให้บริการความรู้ที่เหมาะสมแก่ประชากรวัยสูงอายุ และผู้อยู่ในสถานสงเคราะห์ต่าง ๆ

5. จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการใช้หนังสือส่งเสริมการอ่านที่จะปลูกฝังนิสัยรักการอ่าน ไปจนตลอดชีวิตและการรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ให้เกิดแก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง และกว้างขวาง

6. ร่วมมือกับวิทยาลัย มหาวิทยาลัย และองค์กรอื่น ๆ ในการจัดสื่อการเรียนการสอน เพื่อเผยแพร่การศึกษาและ เป็นแหล่งค้นคว้าเฉพาะกิจตามความต้องการขององค์กรนั้น

7. ให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือประสานงานกับชุมชนหรือหน่วยงานอื่นใด ที่จะส่งเสริมเผยแพร่ให้เกิดกิจกรรมทางด้านบริการความรู้ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชน

8. จัดให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของอำเภอในท้องมุด

9. จัดเป็นศูนย์รับบริจาคหนังสือ

ภาคผนวก ท

คำสั่งกรมการศึกษานอกโรงเรียน ที่ 316/2532

เรื่อง ให้ใช้เกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษานอกโรงเรียน

พ. ศ. 2532

(สำเนา)

คำสั่งกรรมการศึกษานอกโรงเรียน

ที่ 316/2532

เรื่อง ให้ใช้เกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชนของกรรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2532

ตามที่กรรมการศึกษานอกโรงเรียน มีวัตถุประสงค์ที่จะกำหนดมาตรฐานของงาน การศึกษานอกโรงเรียน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานให้เกิดผลดี มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและเกิดประโยชน์สูงสุด กรรมการศึกษานอกโรงเรียน จึงได้กำหนดเกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชนของกรรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2532 ขึ้นเพื่อเป็นบรรทัดฐานในการดำเนินงานและพัฒนาห้องสมุดประชาชนให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ต่อไป ตามเอกสารแนบท้ายคำสั่งนี้

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2532

(ลงชื่อ) วิชัย ต้นศิริ

(นายวิชัย ต้นศิริ)

รองอธิบดี รักษาการแทน

อธิบดีกรรมการศึกษานอกโรงเรียน

เกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชนของกรมการศึกษานอกโรงเรียน

พ.ศ. 2532

เพื่อให้การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนของกรมการศึกษานอกโรงเรียนสนองความต้องการของประชาชนและบรรลุตามวัตถุประสงค์ของการจัดห้องสมุดประชาชน คือ 1) เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารของชุมชน 2) เป็นศูนย์รับบริจาคหนังสือ 3) ให้บริการการอ่านและการให้ยืมหนังสือแก่ประชาชน 4) ให้บริการข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนเป็นคนทันต่อเหตุการณ์ 5) ให้บริการทางด้านโสตทัศนอุปกรณ์แก่ประชาชน 6) ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และการพักผ่อนหย่อนใจ 7) ส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่าน การศึกษาและค้นคว้า และ 8) ส่งเสริม เผยแพร่ ประสานงาน ให้บริการด้านวิชาการใหม่ ๆ แก่ชุมชนและการจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน

จากความจำเป็นและวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชนดังกล่าว กรมการศึกษานอกโรงเรียนจึงได้กำหนดเกณฑ์เพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชนของกรมการศึกษานอกโรงเรียนในลักษณะของการพัฒนาห้องสมุดประชาชนให้มีมาตรฐานขึ้นเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง แนวทางการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนเกี่ยวกับประชาสัมพันธ์ การบริการ การจัดกิจกรรม การจัดนิทรรศการ การจัดอาคารสถานที่ภายในและภายนอก และแนวทางการนิเทศและติดตามผล ส่วนที่สอง ปัจจัยการดำเนินงานห้องสมุดประชาชน เกี่ยวกับพื้นที่ภายในอาคาร วัสดุอุปกรณ์ บุคลากร และหน้าที่และความรับผิดชอบของบุคลากร

ขนาดของอาคารห้องสมุดประชาชน . อาคารของห้องสมุดมี 3 ขนาดคือ

ห้องสมุดขนาดใหญ่	มีเนื้อที่ใช้สอยภายในอาคารประมาณ	800 ตารางเมตร
ห้องสมุดขนาดกลาง	มีเนื้อที่ใช้สอยภายในอาคารประมาณ	600 ตารางเมตร
ห้องสมุดขนาดเล็ก	มีเนื้อที่ใช้สอยภายในอาคารประมาณ	400 ตารางเมตร

การกำหนดขนาดของอาคารห้องสมุดประชาชนให้เป็นดังนี้

1. ห้องสมุดประชาชนจังหวัด จัดเป็นห้องสมุดขนาดใหญ่ และขนาดกลาง ตามจำนวนประชากร
2. ห้องสมุดประชาชนอำเภอ จัดเป็นห้องสมุดขนาดใหญ่ และขนาดกลาง ตามจำนวนประชากร
3. ห้องสมุดประชาชนตำบล จัดเป็นห้องสมุดขนาดเล็กตามจำนวนประชากร

แนวทางการดำเนินงานขั้นพื้นฐานของห้องสมุดประชาชน

หมวดการดำเนินการ ให้ห้องสมุดประชาชนแต่ละขนาดจัดและดำเนินการต่อไปนี้
 ความหมายของดอกจันทน์ (*)

- *** หมายถึง จัดเป็นประจำทุกวัน ทุกสัปดาห์ตามสภาพ และลักษณะของงาน
- ** หมายถึง จัดทุกเดือน หรือ 2 - 3 เดือน/ครั้ง
- * หมายถึง จัดตามโอกาสที่เหมาะสมหรือเห็นสมควร

รายการ	ขนาดของห้องสมุด		
	ใหญ่	กลาง	เล็ก
ด้านการประชาสัมพันธ์			
1. ชักชวนให้ประชาชนใช้บริการห้องสมุด	***	***	***
2. มีป้ายบอกทิศทางที่ตั้งของห้องสมุด	*	*	*
3. ขอความร่วมมือการโฆษณาจากโรงพยาบาลและ สถานที่อื่น ๆ	*	*	*
4. ใช้สื่อมวลชนท้องถิ่น เช่น เขียนบทความลงหนังสือพิมพ์ ท้องถิ่น	*	*	*
5. ให้แผ่นปลิวสื่อสารมวลชนแนะนำวิธีใช้ห้องสมุดให้พร้อม ที่จะบริการผู้มาใช้บริการได้เสนอ และเน้นในการ ระวังกษานหนังสือ และแนะนำรายการที่ใช้ห้องสมุด รวมทั้งกฎระเบียบ ข้อบังคับของห้องสมุด	**	**	**
ด้านการบริการ			
1. แนะนำวิธีการใช้ห้องสมุดแก่สมาชิกใหม่ทุกคน	***	***	***
2. จัดบริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้าให้แก่ผู้มา ใช้บริการห้องสมุด	***	***	***
3. เปิดโอกาสให้ผู้ใช้บริการเสนอแนะหนังสือที่ต้องการ	*	*	*
4. จัดหนังสือให้ถูกต้องตามความต้องการของประชาชน	***	***	***

รายการ	ขนาดของห้องสมุด		
	ใหญ่	กลาง	เล็ก
5. จัดให้มีบรรณนิทัศน์และบรรณานุกรมแนะนำหนังสือห้องสมุด	**	**	**
6. จัดทาสีหนังสือพิมพ์ฉบับปัจจุบัน ✓	***	***	***
7. บริการถ่ายเอกสารโดยร่วมมือกับเอกชน	***	***	***
8. บริการยืมและรับส่งหนังสือ	***	***	***
9. บริการหนังสืออ้างอิงและหนังสือสารอง	***	***	***
10. จัดบริการห้องสมุดเคลื่อนที่	**	**	**
11. จัดพิมพ์รายชื่อหนังสือใหม่ให้แก่นักใช้บริการ	**	**	**
12. จัดบริการยืมและรับส่งหนังสือทางไปรษณีย์	**	**	**
13. จัดบริการเสนอข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน เช่น จำนวนประชากร อาชีพ จำนวนครัวเรือน เป็นต้น	*	*	*
ด้านการจัดกิจกรรม			
1. จัดให้มีกิจกรรมตอบปัญหา	**	*	—
2. จัดให้มีกิจกรรมเล่านิทาน	**	*	—
3. จัดสรุปข่าวเด่น และข่าวที่น่าสนใจ	**	**	**
4. จัดประกวดเขียนบทความเกี่ยวกับความสำคัญของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบ ประชาธิปไตยในโอกาสต่าง ๆ	**	*	*

รายการ	ขนาดของห้องสมุด		
	ใหญ่	กลาง	เล็ก
5. จัดกิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์	**	**	*
6. จัดกิจกรรมร่วมกับองค์กรอื่น ๆ เมื่อมีโอกาส	**	**	*
7. จัดหาหรือรับบริจาคหนังสือเข้าห้องสมุดอยู่เสมอ	*	**	**
8. จัดได้ว่าที่ หรืออภิปรายทางวิชาการ	**	*	*
9. จัดกิจกรรมเสวนาทัศนศึกษาให้แก่สมาชิก	***	***	***
10. ศึกษาลักษณะงานขององค์กรอื่นและเลือกความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมได้อย่างเหมาะสม	*	*	*
11. จัดกิจกรรมให้บริการหนังสือราคาถูก	*	*	*
ด้านการจัดการทรัพยากร			
1. จัดให้มีทรัพยากรหนังสือใหม่	**	**	**
2. จัดนิทรรศการให้ความรู้ด้านต่าง ๆ เช่น นิทรรศการภูมิปัญญา	*	*	
3. จัดนิทรรศการในวันสำคัญต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์	*	*	*
4. นิทรรศการให้ความรู้ด้านกฎหมายและระเบียบต่าง ๆ เช่น นิทรรศการกฎจราจร กฎระเบียบใหม่ ๆ ของทางราชการ	*	*	*

รายการ	ขนาดของห้องสมุด		
	ใหญ่	กลาง	เล็ก
5. จัดนิทรรศการส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณีของชาติตามโอกาสต่าง ๆ	**	**	**
6. จัดนิทรรศการสัปดาห์ห้องสมุดประจำปี	*	*	*
7. เปิดโอกาสให้นายงานต่าง ๆ จัดนิทรรศการได้	*	*	*
8. จัดนิทรรศการร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ	**	**	**
<u>ด้านการจัดการสถานที่และบริเวณภายใน</u>			
1. จัดห้องสมุดให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและสะอาดอยู่เสมอ	***	***	***
2. จัดบรรยากาศในห้องสมุดให้ดึงดูดใจและสะดวกสบายแก่ผู้มาใช้บริการห้องสมุด เช่น จัดให้มีกระถางต้นไม้ มุมนั่งพักผ่อน รูปภาพ	***	***	***
3. จัดมุมที่อ่านหนังสือ และวารสาร	***	***	***
4. จัดให้มีมุมนั่งพักผ่อนหย่อนใจ	***	***	***
5. ดูแลรักษาห้องน้ำให้สะอาด	***	***	***
6. จัดบริการตู้น้ำดื่ม	***	***	***
7. จัดสภาพห้องสมุดให้เหมาะสมกับจำนวนใช้บริการและจำนวนหนังสือ	***	***	***

รายการ	ขนาดของห้องสมุด		
	ใหญ่	กลาง	เล็ก
<u>ภายนอก</u>			
1. จัดบรรยากาศภายนอกห้องสมุดให้ดึงดูดใจให้ ประชาชนมาใช้บริการ	*	*	*
2. จัดให้มีที่นั่งอ่านหนังสือ	***	***	***
3. ปลุกต้นไม้ และตกแต่งต้นไม้ให้มีร่มเงา	**	**	**
4. จัดให้มีที่พักผ่อนหย่อนใจ	**	**	**
5. จัดให้มีที่จอดรถสำหรับผู้มาใช้บริการ	***	***	***

แนวทางการนิเทศ และติดตามผล

1. จัดให้มีการประกวดห้องสมุดดีเด่นประจำปีตามเกณฑ์พัฒนาห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2532 นี้ โดยอาจจัดแบ่งเป็นภาค และขนาดของห้องสมุด โดยมีศูนย์การศึกษาภายนอกโรงเรียนภาคเป็นเจ้าของเรื่อง

2. กรมการศึกษานอกโรงเรียน หมายถึง กองปฏิบัติการ กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียนศึกษานิเทศก์ส่วนกลาง ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค ศึกษาพิเศษจังหวัด ควรได้มีการประสานงาน และวางแผนร่วมกันในการติดตามผลและนิเทศห้องสมุดประชาชน

ปัจจัยการดำเนินงานห้องสมุดประชาชน ขึ้นที่ภายในอาคารมีมุมและห้องต่าง ๆ

ดังต่อไปนี้

ที่	รายการ	ขนาดของห้องสมุด		
		ใหญ่	กลาง	เล็ก
1	มีห้องอ่านหนังสือสำหรับผู้ใหญ่	/	/	/
2	มีที่อ่านหนังสือพิมพ์	/	/	/
3	มีที่อ่านวารสาร	/	/	/
4	มีที่อ่านหนังสือสำหรับเด็ก	/	/	/
5	มีที่สำหรับจัดกิจกรรม และนิทรรศการ	/	/	/
6	มีที่พักผ่อนหย่อนใจ	/	/	/
7	มีห้องซ่อมหนังสือ/ห้องสมุด	/	/	/
8	มีที่ทำงานบรรณารักษ์	/	/	/
9	มีที่เตรียมหนังสือสำหรับบริการ	/	/	/
10	มีห้องน้ำแยกเป็น ชาย - หญิง	/	/	/
11	มีที่รับฝากสิ่งของ	/	/	/
12	มีห้องโสตทัศนศึกษา	/	/	/

วัสดุอุปกรณ์ ห้องสมุดประชาชนควรวางให้มีวัสดุ อุปกรณ์ ดังต่อไปนี้

ที่	รายการ	ขนาดของห้องสมุด		
		ใหญ่	กลาง	เล็ก
	ครุภัณฑ์			
1	ชั้นวางวารสาร และนิตยสาร ขนาดสูง 4-6 ชั้น	5	3	1
2	ที่วางหนังสือพิมพ์ วางได้ประมาณ 10-12 ฉบับ พร้อมที่หนีบหนังสือพิมพ์	3	2	1
3	ชั้นวางหนังสือพิมพ์ฉบับเย็บเล่ม	2	1	1
4	โต๊ะหนังสือ (ขนาด 6 ที่นั่ง)	40	30	20
5	โต๊ะศึกษาเฉพาะบุคคล	16	10	8
6	เก้าอี้นั่งอ่าน	240	180	120
7	ชั้นวางหนังสือสำหรับเด็ก	10	6	4
8	ที่อ่านหนังสือสำหรับเด็ก เช่น โต๊ะขนาดพิเศษ หมอน เสื่อ	5	3	3
9	ชั้นเก็บหนังสือขนาดใหญ่ มี 5-6 ชั้น	20	15	10
10	ชั้นเก็บหนังสือขนาดเล็ก มี 3 ชั้น	20	15	10
11	ตู้เก็บเอกสารชนิด 2 บาน	5	3	2
12	ตู้เก็บเอกสารชนิด 4 ล้นชัก	5	3	2
13	ตู้บัตรรายการชนิด 60 ล้นชัก	3	2	1
14	ตู้บัตรรายการชนิด 30 ล้นชัก	2	1	1
15	ตู้ หรือชั้นเก็บแผนภูมิและแผนที่ต่าง ๆ	2	1	1

ที่	รายการ	ขนาดของห้องสมุด		
		ใหญ่	กลาง	เล็ก
16	ตู้ หรือ ชั้นเก็บเครื่องโสตทัศนูปกรณ์	3	2	1
17	ตู้เก็บเครื่องโสตทัศนูปกรณ์	3	2	1
18	ป้ายนิเทศ	6	4	2
19	ตู้নিথরসকল	3	2	1
20	เคาน์เตอร์ รับ - จ่าย หนังสือ	2	1	1
21	กล่องใส่บัตรรายการ	3	2	1
22	ที่รับฝากสิ่งของ	1	1	1
23	โต๊ะ เก้าอี้สำหรับบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่	4	3	2
24	เครื่องพิมพ์ดีดภาษาไทยพร้อมโต๊ะ	2	1	1
25	เครื่องพิมพ์ดีดภาษาอังกฤษพร้อมโต๊ะ	1	1	1
26	เครื่องสำเนา	1	1	1
27	เครื่องถ่ายเอกสาร	1	1	1
28	เครื่องขยายเสียงพร้อมลำโพง	2	1	1
29	เครื่องทำน้ำเย็น	1	1	1
30	พัดลม	30	20	15
31	ชุดรับแขก	2	1	1
32	โต๊ะซ่อมหนังสือ	1	1	1
33	รถเข็นหนังสือ	4	3	2

ที่	รายการ	ขนาดของห้องสมุด		
		ใหญ่	กลาง	เล็ก
34	เครื่องทำปฏิกพลาสติค	1	1	1
35	เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ	1	1	-
36	จอสำหรับฉาย	2	1	1
37	เครื่องฉายภาพทึบแสง	1	-	-
38	เครื่องฉายฟิล์มสตริป	1	1	1
39	เครื่องอ่านไมโครฟิล์ม (วัสดุย่อส่วน)	1	-	-
40	ตู้จุลสาร และกฤตภาค	3	2	1
41	บันไดสำหรับขึ้นหยิบหนังสือ	1	1	-
42	ป้ายชื่อห้องสมุด	1	1	1
43	เสาธงชาติ	1	1	1
44	แท่นวางพจนานุกรม	2	1	1
45	หลักศิลาจารึกพร้อมที่วาง (เป็นชุดมีคำอธิบาย)	1	1	1
46	เครื่องตรวจสอบสไลด์ (Slide Viewer)	1	1	1
47	เครื่องรับโทรทัศน์สีขนาด 20 นิ้ว	1	1	1
48	เครื่องเล่นและบันทึกภาพ Video เทป	1	1	1
49	หูฟังชนิดครอบศีรษะ (Head Phone)	10	8	6
50	รถบรรทุกขนาดบรรจุของกระบอกสูบไม่ต่ำกว่า 1500	1	-	-

ที่	รายการ	ขนาดของห้องสมุด		
		ใหญ่	กลาง	เล็ก
51	รถจักรยานยนต์มีพิกัดสูงที่สามารถบรรทุกหนังสือเข้าหมู่บ้าน	1	1	1
52	เครื่องปรับอากาศห้องโสตทัศนศึกษา (จำนวนตามขนาดของห้อง)	(1)	(1)	(1)
53	สว่านไฟฟ้า (หรือสว่านมือ เฉพาะที่ไม่มีไฟฟ้าใช้)	1	1	1
54	เครื่องตัดกระดาษด้วยมือ	2	1	1
55	เครื่องพิมพ์ผ้าแลคซัน	1	1	1
56	เครื่องพิมพ์ซิลค์สกรีน	1	1	1
57	กล้องถ่ายรูป	1	1	1
58	แฟลชถ่ายรูป	1	1	1
59	เครื่องสไลด์เทปคลาสเซต 1:3	1	-	-
อุปกรณ์				
1	เครื่องฉายสไลด์ (มีช่องเสียบสไลด์ภาพทั้งสี่)	1	1	1
2	จอขอตังขนาดความยาวไม่ต่ำกว่า 120 ซม.	1	1	1
3	เทปชิงโครไนซ์	1	1	1
4	เทปคลาสเซตกระเป๋าคิวพร้อมไมโครโฟน	5	3	2
5	เทปคลาสเซตพร้อมวิทยุ FM-AM ในตัว	1	1	1

ที่	รายการ	ขนาดของห้องสมุด		
		ใหญ่	กลาง	เล็ก
6	เครื่องซ่อมหนังสือ เช่น			
	- เครื่องเจาะ	1	1	1
	- เครื่องตัดกระดาษ	1	1	1
	- เครื่องอัด	1	1	1
	- ส่วน	1	1	1
	ฯลฯ			
7	ดินสอไฟฟ้า	1	1	1
8	ลูกโลก	1	1	1
	<u>วัสดุ</u>			
1	กรรไกรตัดกระดาษ	3	2	1
2	กรรไกรตัดผ้า	3	2	1
3	เครื่องเขียนสันหนังสือ เช่น ปากกาไฟฟ้า ฯลฯ	2	1	1
4	เหล็กกันหนังสือ	150	110	75
5	รันนิ่งแมชชีนเบอร์ 6 หลัก	1	1	1

ที่	รายการ	ขนาดของห้องสมุด			หมายเหตุ
		ใหญ่	กลาง	เล็ก	
1	หนังสือประเภทสารคดี วิชาการสาขาต่าง ๆ (เล่ม)	70,000	50,000	30,000	เพิ่มขึ้นตามความเหมาะสม
2	หนังสือประเภทบันเทิง (เล่ม)	10,000	7,000	5,000	"
3	หนังสือสำหรับเด็ก (เล่ม)	10,000	7,000	5,000	"
4	หนังสืออ้างอิง (เล่ม)	1,200	1,000	800	"
5	วารสารภาษาไทย (รายชื่อ)	100	80	50	"
6	วารสารภาษาต่างประเทศ (รายชื่อ)	10	8	6	"
7	หนังสือพิมพ์ภาษาไทย (รายชื่อ)	12	10	8	"
8	หนังสือพิมพ์ภาษาต่างประเทศ (รายชื่อ)	2	1	1	"
9	แผนที่ และแผนที่ต่าง ๆ (ชุด)	100	80	60	"
10	ภาพต่าง ๆ (เกี่ยวกับอาชีพ)	5,000	4,000	3,000	"
11	โสตทัศนวัสดุ				
	- फिल्मภาพยนตร์	20	-	-	
	- फिल्मสตริป				
	- เทป (แถบบันทึกเสียง)	5,000	2,000		
	- สไลด์	100	50	-	
	- วีดิโอ (แถบบันทึกภาพ)	300	200	100	
	- วัสดุย่อยส่วน	1,000	1,000	1,000	

สำหรับรายการที่ 1 หนังสือประเภทสารคดี เป็นหนังสือให้ความรู้ที่เหมาะสมกับสภาพ
ของประชาชน เช่น วิทยาศาสตร์ประยุกต์ การเกษตร การปลูกพืชผักผลไม้ การเลี้ยงดูลูก
เป็นต้น

บุคลากร ควรจัดสรรให้ห้องสมุดขนาดต่าง ๆ มีบุคลากรดังต่อไปนี้

ตำแหน่ง	วุฒิ	ขนาดของห้องสมุด		
		ใหญ่	กลาง	เล็ก
บรรณารักษ์	ปริญญาโท ทางบรรณารักษศาสตร์	1	1	1
บรรณารักษ์	ปริญญาตรี ทางบรรณารักษศาสตร์	3	2	1
นักวิชาการโสตทัศนศึกษา	ปริญญาตรี ทางโสต หรือเทียบเท่า	2	1	1
เจ้าหน้าที่โสตทัศนศึกษา	2 ปวส. อีเล็กทรอนิกส์ หรือเทียบเท่า	1	1	1
พนักงานห้องสมุด	ป.กศ. สูง หรือเทียบเท่า	4	3	1
พนักงานช่างศิลป์	ปวช. หรือเทียบเท่า	2	2	1
เจ้าหน้าที่ธุรการ	ปวช. หรือเทียบเท่า	1	1	1
เจ้าหน้าที่พิมพ์ดีด	ปวช. หรือเทียบเท่า	2	2	1
พนักงานซ่อมหนังสือ	ม.ต้น หรือเทียบเท่า	2	1	1
นักการภารโรง	ประถมศึกษา	2	1	1
พนักงานขับรถ	ประถมศึกษา	1	-	-
รวม		21	15	11

หน้าที่ และความรับผิดชอบของบุคลากรห้องสมุดประชาชน

หัวหน้าบรรณารักษ์ (ปริญญโท) มีหน้าที่ และความรับผิดชอบ ดังนี้

1. บริหารงานห้องสมุด วางนโยบาย ควบคุมดูแล งานเทคนิค งานบริหาร และงานบริการ ให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยมีประสิทธิภาพ ตรงตามวัตถุประสงค์
2. บริหารงานบุคคล ให้ดำเนินงานตรงตามหน้าที่ของแต่ละบุคคลด้วยความเรียบร้อยมีประสิทธิภาพ
3. บริหารงานธุรการ และการเงิน
4. ประชาสัมพันธ์ ด้วยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานอื่น หรือหน่วยราชการเดียวกัน เขียนบทความประชาสัมพันธ์ทางสื่อสารมวลชน ท้องถิ่น สถานนิเวศวิทยากระจายเสียง ฯลฯ
5. รวบรวม ศึกษา กู้ยืมกรอง ข้อมูล ข่าวสารใหม่ ๆ เพื่อจัดให้บริการแก่ประชาชน ในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น จัดป้ายนิเทศ แผ่นปลิว ส่งบทความทางวิทยุกระจายเสียง หรือวารสาร
6. วางแผน ตั้งงบประมาณดำเนินการ
7. วางโครงการ บริการส่งเสริมการอ่านของประชาชนทั้งภายในและภายนอกห้องสมุด จัดหน่วยเคลื่อนที่ บริการชุมชนเวียนหนังสือ แลกเปลี่ยนในจังหวัด และต่างจังหวัด

บรรณารักษ์ (ปริญญตรี ทางบรรณารักษศาสตร์) มีหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้

1. รับนโยบายจากหัวหน้าบรรณารักษ์ ให้บรรลุตามนโยบายที่วางไว้
2. ดำเนินงานตามหน้าที่ของห้องสมุด
3. ดำเนินงานเกี่ยวกับงานเทคนิคห้องสมุด
4. ดำเนินงานเกี่ยวกับการทาวารสาร และสิ่งพิมพ์ หนังสือพิมพ์ และเอกสาร
5. ควบคุมการบริการอย่างมีประสิทธิภาพ
6. อื่น ๆ ตามที่หัวหน้าบรรณารักษ์มอบหมาย

นักวิชาการโสต (ปริญญาดรทางโสต ฯ เทียบเท่า) มีหน้าที่และความรับผิดชอบ

ดังนี้

1. ปฏิบัติตามแผน และนโยบายด้านโสตทัศนศึกษา
2. จัดหาทรัพยากรด้านโสต
3. จัดระบบเกี่ยวกับงานด้านโสต
4. จัดบริการเกี่ยวกับงานด้านโสต
5. บำรุงรักษาเกี่ยวกับงานด้านโสต
6. จัดนิเทศการเกี่ยวกับงานด้านโสต
7. อื่น ๆ ตามที่มอบหมาย

เจ้าหน้าที่โสตทัศนศึกษา (ปวส. อิเล็กทรอนิกส์หรือเทียบเท่า) มีหน้าที่และความ

รับผิดชอบ ดังนี้

1. จัดห้องโสตทัศนศึกษาภายในห้องสมุดให้อยู่ในสภาพที่ให้บริการได้ตลอดเวลา
2. จัดกิจกรรมโสตทัศนศึกษาบริการแก่สมาชิก ผู้สนใจ ตามแผนที่หัวหน้าวางไว้
3. เป็นเจ้าหน้าที่จัดกิจกรรมห้องสมุดทุกประเภท เช่น ฉายภาพยนตร์ สไลด์

บันทึกเทป ฯลฯ

4. ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์งานห้องสมุดทั้งภายในและภายนอกห้องสมุด
5. ให้บริการถ่ายเอกสารแก่สมาชิก
6. เก็บรักษา ดูแล และทำทะเบียนเครื่องมือโสตทัศนศึกษาให้อยู่ในสภาพที่ใช้งานได้

ตลอดเวลา

7. บริการแสง เสียง ให้การจัดกิจกรรมทั้งภายใน และภายนอกห้องสมุด

พนักงานห้องสมุด (ป.กศ. ชั้นสูง วิชาเอกบรรณารักษ์) มีหน้าที่และความรับผิดชอบ

ดังนี้

1. ดำเนินงานตามที่หัวหน้าฝ่ายมอบหมาย
2. ทำกฤตภาค จัดเข้าตู้กฤตภาค

3. จัดทำทะเบียนหนังสือให้เป็นปัจจุบัน
4. ให้บริการผู้ใช้ห้องสมุดที่โต๊ะ รับ - จ่าย
5. เก็บสถิติผู้ใช้ ผู้ยืมหนังสือ แยกประเภท ประจำวัน
6. จัดหนังสือสำหรับหมู่เรียน เคลื่อนที่ แลกเปลี่ยน
7. รับบริจาคหนังสือ และตอบขอบคุณ
8. จัดบริการวารสาร หนังสือพิมพ์ และเก็บรวบรวมเพื่อเย็บเล่ม
9. จัดห้องสีสำหรับซ่อม
10. ทำบรรณนิเทศน์หนังสือ และทำบรรณานุกรมแนะนำหนังสือ
11. งานอื่น ๆ ตามที่รับมอบหมาย

พนักงานช่างศิลป์ (ปวส.) มีหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้

1. จัดเขียนโปสเตอร์ ประชาสัมพันธ์งานห้องสมุด
2. จัดเสนอความรู้ ข่าวสาร ตามที่บรรณารักษ์จัดให้เขียน
3. เขียนสรุปข่าวเด่น และนำเสนอในรอบเดือน
4. จัดเขียนเรื่องที่จะจัดนิทรรศการประจำทั้งภายในและนอกห้องสมุด
5. จัดห้องสมุดพิพิธภัณฑ์ และวัฒนธรรม
6. จัดนิทรรศการทุกประเภทของห้องสมุด
7. ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นจัดนิทรรศการ
8. จัดตกแต่งบริเวณภายใน และภายนอกห้องสมุดให้เป็นที่น่าใช้
9. อื่น ๆ ตามที่มอบหมาย

เจ้าหน้าที่ธุรการ (ปวช. หรือเทียบเท่า) มีหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้

1. จัดพิมพ์รายชื่อหนังสือสำหรับเคลื่อนที่ หมู่เรียน และแลกเปลี่ยนกับห้องสมุดอื่น
2. พิมพ์หนังสือติดต่อประสานงานของห้องสมุด
3. บรรจุหนังสือใส่ตู้ หีบ ห่อ หรือกล่อง สำหรับบริการภายนอกห้องสมุด
4. พิมพ์รายชื่อหนังสือที่ขออนุมัติซื้อ และขออนุญาตจากนาย

5. พิมพ์บัตรรายการ
6. งานธุรการ และงานพิมพ์อื่น ๆ ของห้องสมุด

เจ้าหน้าที่พิมพ์ดีด

1. ได้รับประกาศนียบัตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น หรือเทียบได้ไม่ต่ำกว่านี้ และมีความสามารถพิมพ์ดีดภาษาไทยได้ไม่น้อยกว่านาทีละ 35 คำ หรือ
2. ได้รับประกาศนียบัตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายสายอาชีพ หรือเทียบได้ไม่ต่ำกว่านี้ ทางบัญชี พิมพ์การ เลขานุการ ภาษาต่างประเทศ หรือทางอื่นที่ ก.พ. กำหนดว่าใช้เป็น คุณสมบัติเฉพาะตำแหน่งนี้ได้ และมีความสามารถพิมพ์ดีดภาษาไทยได้ไม่น้อยกว่านาทีละ 35 คำ

พนักงานซ่อมหนังสือ (มัธยมศึกษาตอนต้น) ทาหน้าที่ ดังนี้

1. สรรวจหนังสือที่ชำรุดบนชั้นวางหนังสือ นำออกไว้เพื่อเตรียมซ่อม
2. วางแผนการซ่อมและเย็บเล่มวารสารเป็นรายเดือน
3. ทาบัญชีวัสดุที่จะใช้ซ่อมหนังสือและเย็บเล่มวารสารที่ต้องการใช้ เพื่อขออนุญาตจัดซื้อ
4. ซ่อมหนังสือและเย็บเล่มวารสารตามแผน วันละอย่างน้อย 10 เล่ม
5. จัดทำสถิติการซ่อมหนังสือและเย็บเล่มวารสาร
6. เขียนส่งหนังสือและวารสารที่เย็บเล่มแล้วนำไปจัดเรียงไว้บนชั้น

นักการภารโรง (ประถมศึกษา) มีหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้

1. เปิด-ปิด ห้องสมุด
2. ทำความสะอาดพื้น ฝาโต๊ะ เก้าอี้ ชั้นหนังสือ และห้องน้ำห้องส้วม

พนักงานขับรถ (ประถมศึกษา) มีหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้

1. ขับรถบริการในทุุกกิจกรรมของห้องสมุด
2. บำรุง รักษา ยานพาหนะ ให้อยู่ในสภาพที่ใช้งานได้ตลอดเวลา

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ นายเฉลิมฤทธิ์ เขมชัย
เกิดวันที่ 13 เดือน พฤษภาคม พุทธศักราช 2495
สถานที่เกิด อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น
สถานที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 39/21 หมู่ 6 หน้าวัดอินทาราม
ต.หัวรอ อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา
13000
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน อาจารย์ 1 ระดับ 5
สถานที่ทำงานปัจจุบัน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดสระบุรี ถนนพหลโยธิน
ตำบลปากเพรียว อ. เมือง จ. สระบุรี 18000
ทำหน้าที่ผู้ประสานงานการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอวิหารแดง
จ. สระบุรี

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2514	ม.ศ. 3	จากการสมัครสอบบุคคลภายนอก จ. กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2517	พ.ศ.	จากการสมัครสอบ สอนสอน กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2519	พ.ม.	จากการสมัครสอบ สอนสอน จ. อุดรธานี
พ.ศ. 2529	สศ.บ.	(ภาษาอังกฤษ) จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2535	กศ.ม.	(บรรณารักษศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร กรุงเทพมหานคร

พัฒนาการของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย

ระหว่างปี พ.ศ. 2459-2532

บทคัดย่อ

ของ

เจสันฤทธิ์ เขมชัย

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกบรรณารักษศาสตร์

มีนาคม 2535

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมาย 2 ประการ คือ ประการแรกเพื่อศึกษาประวัติและ
กิจการของห้องสมุดประชาชน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในด้านนโยบายการจัดห้องสมุด
การบริหารงาน งบประมาณ อาคารสถานที่ กฎหมาย หรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง ประการที่
สอง เพื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของห้องสมุดประชาชน การรวบรวมข้อมูล
มี 2 วิธีคือ ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดประชาชน ในช่วง พ.ศ. 2459-2532 และ
การสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการพรรณนา มีตารางและแผนภูมิประกอบ

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ด้านนโยบายการจัดห้องสมุด ในระยะเริ่มแรก รัฐบาลส่งเสริมให้จังหวัดทั่ว
ประเทศจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน ระยะที่สอง ให้มีการขยายห้องสมุดประชาชน
จังหวัดและห้องสมุดประชาชนอำเภอทั่วประเทศ และระยะที่สาม ให้มีการปรับปรุงและจัดตั้ง
ห้องสมุดประชาชนเพิ่มขึ้นอีกปีละ 10-20 แห่ง
2. ด้านการบริหารงาน ในระยะแรกเป็นงานฝากแก่ครู พระภิกษุ และข้าราชการ
ที่ว่างจากงานประจำมาช่วยดูแล ระยะที่สอง มอบหมายให้ศึกษาธิการจังหวัดและศึกษาธิการ
อำเภอเป็นผู้ดูแล และระยะที่สาม เริ่มจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดขึ้นดูแลการ
บริหารห้องสมุดประชาชน
3. ด้านงบประมาณ ในระยะเริ่มแรก ยังไม่มีงบประมาณเป็นการเฉพาะ ระยะที่
สอง ได้รับเงินอุดหนุนจากงบประมาณของกองการศึกษาผู้ใหญ่ กระทรวงศึกษาธิการ และระยะ
ที่สาม ได้รับการจัดสรรงบประมาณจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ
4. ด้านอาคารสถานที่ ในช่วงแรก ยังไม่มีอาคารเป็นเอกเทศ ต้องอาศัยสถานที่ของ
หน่วยงานต่าง ๆ และวัด จัดเป็นห้องอ่านหนังสือ ระยะที่สอง ยังคงอาศัยสถานที่ของ
หน่วยงานต่าง ๆ เช่นเดิม และเริ่มมีการเช่าอาคารของเอกชนเป็นสำนักงานเฉพาะจัดห้อง
สมุดประชาชน และระยะที่สาม เริ่มมีการสร้างอาคารเอกเทศที่ได้มาตรฐานตามที่กระทรวง
ศึกษาธิการกำหนด

5. ด้านกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง ในการศึกษาครั้งนี้พบว่า ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยห้องสมุดประชาชนโดยเฉพาะ แต่มีเพียงระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยห้องสมุดประชาชน 3 ฉบับ คือ พ.ศ. 2492 และ 2495 และระเบียบล่าสุดคือระเบียบกรมการศึกษานอกโรงเรียน ว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2529

สำหรับสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาห้องสมุดประชาชนนั้น มีสาเหตุสำคัญหลายด้าน โดยเริ่มต้นจากอภิปรัชญาการศึกษาธิการ คือ พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ เสนอความเห็นต่อกระทรวงธรรมการให้มีการจัดห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนขึ้น และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นชอบให้กระทรวงธรรมการดำเนินการได้ ต่อมาสมัยของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม มีนโยบายให้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้น เพื่อเร่งรัดให้ผู้ใหญ่อ่านออกเขียนได้ และรู้หน้าที่พลเมืองดี จากนั้นประเทศไทยรับมติผลการประชุมของยูเนสโก ณ ประเทศเดนมาร์ก เรื่องการจัดพิพิธภัณฑ์และห้องสมุดประชาชน สนองนโยบายต่อการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ภายในประเทศ ห้องสมุดประชาชนพัฒนายิ่งขึ้นเมื่อผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศมาช่วยแนะนำการจัดห้องสมุดประชาชนแผนใหม่

อิทธิพลสำคัญประการสุดท้าย คือ กระทรวงศึกษาธิการจัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชน จังหวัดขึ้นทั่วประเทศ เพื่อให้มีหน้าที่จัดการศึกษาตลอดชีวิตแก่ประชาชน โดยเน้นห้องสมุดประชาชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมส่งเสริมนิสัยการอ่านและการค้นคว้าตลอดชีวิต

ในด้านปัญหาอุปสรรคต่อการพัฒนาห้องสมุดประชาชนมีอยู่หลายประการ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชนหลายแห่งยังไม่มีอาคารที่เป็นเอกเทศของตนเอง ขาดแคลนบรรณารักษ์ที่มีวุฒิทางบรรณารักษศาสตร์และบุคลากรอื่น ๆ โดยเฉพาะการเลื่อนตำแหน่งของบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดนั้น ก.พ.กำหนดระดับตำแหน่งไว้ไม่เหมือนกับข้าราชการครู ซึ่งทำงานในที่เดียวกันจึงไม่มีความก้าวหน้าในหน้าที่ราชการทัดเทียมกับข้าราชการครู นอกจากนี้ยังขาดงบประมาณสำหรับสร้างอาคารห้องสมุด การจัดซื้อครุภัณฑ์ การจัดซื้อหนังสือ วารสาร ตลอดจนจัดซื้ออุปกรณ์เพื่อนำมาจัดกิจกรรมห้องสมุด ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญที่สุดคือ ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายห้องสมุดประชาชน

THE DEVELOPMENT OF PUBLIC LIBRARIES IN THAILAND
DURING B.E. 2459-2532

AN ABSTRACT
BY
CHALERMRIT KHEMACHAI

Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Master of Education degree in Library Science
at Srinakharinwirot University
March 1992

The purpose of this study was twofold : to investigate historical backgrounds and functions of the public libraries under the Ministry of Education, with respect to administrative functions, budget, building facilities, existing laws or rules/ regulations ; and to analyze the factors influencing the development of the public libraries. The procedures included the analyses of the literature pertaining to the public libraries from B.E. 2459-2532 and the structured interviews. The results of the analysis were described and illustrated by statistical tables and charts. The findings were as follows :

1. Concerning library establishment, reading rooms, encouraged by the government, were set up in various provinces in Thailand in the early period of development. In the second step of the development, the public libraries were expanded in many districts and provinces across the country. In the third stage of development, the public libraries were set up in the provinces, 10-20 libraries each year.

2. Concerning library, administration, the libraries were initially taken care of by local teachers, Buddhist monks, and government officials who had free time. In the second stage of development, the libraries were taken by Provincial Superintendents and the district (Amphoe) superintendent. In the third stage, the public libraries were under the responsibility of the Non-formal Education Department.

3. Concerning budgetting, no preset budget was appropriated for the libraries in the first stage. In the second stage the budget was allscated through the Adult Education Division, then through the Non-formal Education Development.

4. Concerning building facilities, no specific facilities were available in the first stage. Reading space was arranged in the building belonging to a Buddhist temple or other government agencies. In the second stage, the situation persisted. However, space in private buildings was rented to serve as a reading place. In the third stage, public library buildings were designed and constructed by the Ministry of Education.

5. Concerning laws, rules and regulations, no law had yet been enacted concerning the public libraries. However, two sets of rules and regulations concerning this matter was officially prescribed by the Ministry of Education in B.E.2492 and B.E.2495. The latest was the one prescribed by the Non-formal Education Department in B.E.2529.

A number of variables influencing the development of the public lihraries in Thailand were summarized. Historically, Praya Paisalsilapasart, the former Director-General of the Education Department, proposed to the Minister of Education that public reading rooms be set up. King Rama VI supported that project. Later in the administration, General P. Pibunsongkhram, early premeir of Thailand, supported the policy that public libraries be established in various parts of the country in the attempt to

eradicate illiteracy. The later administration followed the policy of the UNESCO in the erection of museums and public libraries in order to facilitate adult education programs. The public library development was rapidly escalated when the international experts came to Thailand to assist in implementing the public library schemes.

The final major influence which mobilized rapid growth of the public library was the fact that the Ministry of Education established the public libraries in all provinces and major towns in the country, aiming that these libraries would serve as centers for life-long learning.

A number of problems interfered the development of the public libraries in Thailand. These included the lack of building facilities and the lack of both qualified librarians with degrees or certificates in library sciences and other library personnels. The advancement to higher ranks on the part of the librarians was less attractive according to the rules and regulations set by the Civil Servant Commission in comparing to teachers who served in the same positions but received better promotion. The lack of budgets for additional public library buildings, office equipment procurement, books, magazines, journals, and materials essential for promoting library programs were major obstacles still. Above all, fundamental law deemed to be essential was never enacted to support the public libraries in Thailand.